

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ders kitapları arasında sıkışıp kalan, "herkesin sahip olması gereken" tarih bilgileri çoğu zaman sıkıcı, okul günlerinde tutulan ders notlarına dönmek ise her zaman mümkün değildir.

Kırk yıllık birikimin bir ürünü olan bu kitap, tarihin anlamı ile başlangıçtan günümüze, tarihsel olayların özet bilgilerini sizin için bir araya getiriyor.

Geçmişe ayna tutan tarihsel olaylar, sadece yaşananlara özlem duymak, yaşamak ve yaşatmak için öğrenilmemeli. Olanlardan ders almak, onları zamanın akışı içinde özeleştiriden geçirmek gerekir.

Tarih bilincinden yoksun ulus yöneticileri, toplumları çıkmaza götürürler. Tarihten ders alındığında başarısızlıkların üstesinden gelmek olasıdır.

Bu kitapta, olayların tarih süzgecinden geçen özetlerini bulacaksınız.

ISBN 975-282-016-6

9 789752 820166

KOREL HAKSUN

Tarihten Notlar-2

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

KOREL HAKSUN

Tarihten Notlar

2

KASTAŞ YAYINEVİ

KOREL HAKSUN

TARİHTEN NOTLAR

İKİNCİ CİLT

KASTAŞ YAYINEVİ

Himaye-i Etfal Sokak No.6

Dr Orhan Bey İşhanı Cağaloğlu - İstanbul

Tel: 0212 520 59 70 Fax: 0212 511 36 68

ISBN: 975-282-016-6

©

KOREL HAKSUN

*

Yayınlayan
KASTAŞ YAYINEVİ
0212- 5205970

*

Dizgi
GÜL OKYAY

*

Redaksiyon
ÜLKÜ OKYAY

*

Kapak Tasarım
RENK AJANS

*

Baskı
ZAFER MATBAASI
0212-5121688

*

Cilt
DERYA MÜCELLİT

*

BİRİNCİ BASKI
Şubat 2004
1000 Adet

KASTAŞ YAYINEVİ

★

TARİHTEN NOTLAR

2. Cilt

★

Osmanlı Devleti'nin
kuruluşundan, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuna
dek devam eden dönemi inceleyen
araştırma kitabı.

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM: YENİ ÇAĞIN ÖZELLİKLERİ 13

Kişisellik - Ulusal Devletler -Avrupa'nın Yayılması -Ekonomik Gelişme - Osmanlı İmparatorluğu

II. Mehmet Devri: II. Mehmet ve Akşemsettin - Akşemsettin ve Hacı Bayram

İstanbul'un Alınışı: İstanbul'un Alınışıyla İlgili Hazırlıklar - İstanbul'un Alınış Hazırlıklarında Bizans Ve Avrupa'nın Durumu - İstanbul'un Alınışının Türk Ve Dünya Tarihi Açısından Önemi - İstanbul'un Alınışı Sırasında Anadolu ve Rumeli'nin Durumu

Rumeli'de Alınan Yerler: Sırbistan - Mora Despotluklarının Alınışı - Eflak Buğdan'ın Osmanlılara Bağlanması -Bosna Hersek'in Alınışı - Venedik Savaşı Ve Arnavutluk'un Alınışı

Anadolu'da Alınan Yerler: Amasra'nın Alınışı - Candaroğulları Beyliği'nin Alınışı -Trabzon-Rum İmparatorluğu'nun Alınışı - Karaman'ın Osmanlılara Katılması - Osmanlı Akkoyunlu İlişkileri - Otlukbeli Savaşı

Denizlerde Alınan Yerler: Ege Adalarının Alınışı - Kırım'ın Osmanlılara Bağlanması - Rodos Seferi -Yunan Adalarının Alınışı ve İtalya Seferi - Osmanlı Devleti'nin İlkın Balkanları Almasının Nedeni - Fatih'in Ölümü ve Kişiliği

II. Bayezit Devri: Sultan Cem Olayı - Osmanlı Memlûk İlişkileri - Osmanlı Venedik Savaşı - Osmanlı İran İlişkilerinin Başlaması - Alevilik, Bektaşılık, Kızılbaşlık - II. Bayezit'in Kişiliği - Gülbaba Efsanesi

II. BÖLÜM: 15. VE 16. YY.DA AVRUPA.....31

Siyasal Durum, Fransa, İngiltere, İspanya, Almanya, İtalya - Diğer Avrupa Devletleri

Coğrafi Keşifler: Nedenleri - Koşulları - Kristof Colomb ve Amerika'nın Keşfi - Hindistan Yolunun Keşfi - İlk Dünya Gezisi - Coğrafi Keşiflerin Sonuçları

Rönesans: Tanımı - Rönesansın Özellikleri - Rönesansın Nedenleri - Rönesansın İtalya'da Başlamasının Nedenleri -İtalya'da Rönesans, Edebiyatta Rönesans (Hümanizma) - Güzel Sanatlarda Rönesans - Resim - Mimarlık - Heykeltıraşlık

Rönesansın Avrupa'da Yayılması, Nedenleri - Fransa'da Rönesans - Almanya'da Rönesans - İngiltere Ve Diğer Avrupa Ülkelerinde Rönesans – Rönesansın Sonuçları

Reform: Nedenleri - Almanya'da Reform - Protestanlığın Doğuşu - Oxburg Antlaşması

Fransa'da Reform, Kalven ve Kalvenizm - İngiltere'de Reform, VIII. Hanri - Reformun Sonuçları

III. BÖLÜM: OSMANLI İMPARATORLUĞU 56

Yavuz Sultan Selim Devri: Şehzadeler Sorunu - Osmanlı İran İlişkileri - Sonuçları - Bektaşilik - Osmanlı-Memlûk İlişkileri - Sonuçları - Yavuz'un Ölümü Ve Kişiliği

Kanuni Sultan Süleyman Devri: İç Ayaklanmalar: Kanberdi Gazali Ayaklanması - Ahmet Paşa Ayaklanması - Baba Zünnun Ayaklanması - Kalenderoğlu Ayaklanması

Osmanlı-Batı İlişkileri: Osmanlı Macar İlişkileri, Belgrat'ın Alınışı - Mohaç Savaşı ve Macaristan'ın Alınışı - Osmanlı-Avusturya İlişkileri ve I. Viyana Kuşatması -Kanuni'nin Alman Seferi -Osmanlı-Avusturya Barışı -Osmanlı-Avusturya İlişkileri, Macaristan'ın Osmanlı Topraklarına Katılması - Osmanlı-Fransız İlişkileri Ve Kapitülasyonlar - I. Fransuva'nın Annesinin Kanuni'ye Yazdığı Mektup - Kanuni'nin Yanıtı

Osmanlı İran İlişkileri

Osmanlı Deniz Savaşları: Rodos'un Alınışı - Barbaros Hayrettin ve Ege Adalarının Alınışı - Preveze Deniz Savaşı - Barbaros'un Fransızlara Yardımı - Cezayir ve Trablusgarb'ın Osmanlı Topraklarına Katılması

Hind Seferleri: Nedenleri - I.Hind Seferi - II. Hind Seferi - III. Hind Seferi - IV. Hind Seferi - Hind Seferlerinin Sonuçları - Malta Seferi – Zigetvar Seferi ve Kanuni'nin Ölümü - Kanuni'nin Kişiliği – Şehzadeler Sorunu

İç Ayaklanmalar: Gazali Ayaklanması - Ahmet Paşa Ayaklanması - Baba Zünnun Ayaklanması

Sokullu Mehmet Paşa Devri: Sakız Adasının Alınışı - Avusturya İle Antlaşma - Yemen'in Alınışı - İnebahtı(Leponto) Deniz Savaşı - Tunus'un Alınışı - Lehistan'ın Osmanlıların Himayesine Girmesi - Fas'ın Osmanlıların Himayesine Girmesi - Sokullu'nun Türk ve İslam Dünyası İle İlişkileri - Sokullu'nun Ölümü

IV. BÖLÜM: OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA DURAKLAMANIN NEDENLERİ 89

Yönetimin Bozulması - Ekonominin Bozulması - Eğitimin Bozulması - Ordu Ve Donanmanın Bozulması - Maliyenin Bozulması - Dış Nedenler

17. yy.da Siyasal ve Askeri İlişkiler: 17. yy.da Osmanlı-İran İlişkileri - Osmanlı-Venedik İlişkileri - Hanya Fatihî Yusuf Paşa - Osmanlı-Lehistan İlişkileri - Osmanlı-Avusturya İlişkileri - Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Katli - Kutsal Bağlaşma Ve Savaşlar - Karlofça Antlaşması

İç Ayaklanmalar: İstanbul Ayaklanmaları - Ayaklanmalarla İlgili İlginç Olaylar - Vak'ai Vakvakiye - Celali Ayaklanmaları - Eyalet Ayaklanmaları

17. yy. Yenilik Hareketleri: 17. yy. Yenilikçi Devlet Adamları - Köprülüler

17. yy.da Avrupa: (Batı Avrupa Devletleri) İngiltere - Fransa - İspanya - Hollanda (Orta Avrupa Devletleri) Almanya - Lehistan (Kuzey Avrupa Devletleri) İsveç, Danimarka, Norveç - İngiltere'de Meşrutiyetin Kuruluşu-Rusya'nın Avrupalılaşması-Avrupa Sömürgeciliği

V. BÖLÜM: 18.YY.DA OSMANLI İMPARATORLUĞU.....140

18. yy. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Onunla İlişkisi Olan Avrupa Devletlerinin Siyaseti: Rusya - Avusturya - Fransa - İngiltere - Edirne Vak'ası ve III. Ahmet'in Padişah Olması - Osmanlı-Rus İlişkileri, Prut Savaşı ve Barışı - Osmanlı, Venedik ve Avusturya Savaşları - 18. yy.da Osmanlı-İran İlişkileri - Ruslarla Antlaşma (1724) - Osmanlı-İran Savaşı (1725-1732) - Osmanlı-İran Savaşı (1732-1746) - Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşları, Belgrat Antlaşması (1736-1739) - Osmanlı-Rus Savaşı ve Küçük Kaynarca Antlaşması - Kırım'ın Ruslar Tarafından Alınması - Osmanlı, Rus ve Avusturya Savaşları, Zistovi ve Yaş Antlaşmaları - 18. yy. Osmanlı-Fransız İlişkileri - Napolyon'un Mısır Seferi - Osmanlı-Rus Antlaşması

18. yy. Yenilik Hareketleri: Yenilik Hareketlerinin Genel Özellikleri - Lale Devri - I.Mahmut Yeniliği - III. Mustafa Devri - I. Abdül-hamit Devri - III. Selim ve Nizam-ı Cedit (Yeni Düzen) - Nizam-ı Cedit Yenilikleri - Çar Petro Ve III. Selim - III. Selim'e Ait Bir Yasa - Nizam-ı Cedit Düşmanlığı - Alemdar (Bayraktar) Mustafa Paşa - 19. yy. Başlarında Osmanlı, Fransız, İngiliz ve Rus İlişkileri - Osmanlı Rus Savaşı Ve Bükreş Antlaşması

VI. BÖLÜM: FRANSIZ DEVRİMİ.....206

Ulusal Ayaklanmalar: Sırp Ayaklanması

II. Mahmut Devri Yenilikleri: Askeri Alandaki Yenilikler - Hükümet ve Yönetim Alanındaki Yenilikler - Kültür Alanındaki Yenilikler - Yunan Ayaklanması - Ayaklanmanın Nedenleri - Yabancı Devletle-rin Yunan Milliyetçiliğini Uyandırmaları - Yunan Aydınlarının Yunanistan'ın Bağımsızlığı İçin Çalışmaları - Etnik-İ Etery - Eflak Buğ-dan Ayaklanması - Mora Ayaklanması

Sanayi Devrimi ve 1848 Fransız İhtilali

Vahabi Ayaklanması

Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve Mısır Sorunu: Şark Meselesi

VII. BÖLÜM: TANZİMAT FERMANI.....242

Tanzimat Yeniliğinin Önceki Yeniliklerden Ayrıcılığı - Tanzimatın Önceki Yeniliklere Göre Özelliği - Gülhane Hattı'nın İlkeleri - Tanzimat'ın Ana Nedenleri - Gülhane Hattı'nın Özellikleri - Gülhane Hattı'nın Haklar Açısından Değerlendirilmesi - Gülhane Hattı'na Anayasa Özelliği Veren Yönler - Gülhane Hattı'nın Analizi - Gülhane Hattı'nın İçeriği - Tanzimat-ı Hayriye'nin Tanımı - Tanzimat'ın Dış Etkenleri

Islahat Fermanı Devri: Nedenleri - Dış Nedenler - İç Nedenler - Yakın Nedenler - Rusya'nın Tasarıları - Sonuçları - Islahat Fermanı ile Verilen Haklar

1856 Yılından Sonra Osmanlı Devleti: Rusya ve Panislawizm - Bosna Hersek Ayaklanmaları - Osmanlı Rus Savaşı - Ayastafanos Antlaşması - Berlin Kongresi

II. Abdülhamit Devri: II. Abdülhamit'in Padişahlığı - Tunus'un Fransızlar Tarafından Alınması - Girit Sorunu - Ermeni Sorunu - II. Meşrutiyet - 31 Mart Olayı - II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Devleti

VIII. BÖLÜM: OSMANLI KÜLTÜR VE UYGARLIĞI 288

Devlet - Devleti Oluşturan Unsurlar - Otoritenin Kökeni

Ulusal Devlet: Ulusal Devletin Nitelikleri - Osmanlı Devleti'nde İktidar

Osmanlı Devlet Örgütü Ve Yönetimi: Osmanlı Devlet Anlayışı - Divan-ı Hümayun - Divan-ı Hümayun'un Tarihsel Gelişimi - Kamu Hizmetlileri - Divan-ı Hümayun Üyeleri

Ülke Yönetimi: Mülki Yönetim - Memur Sorunu

Maliye Örgütü: Defterdar

Ordu Örgütü: Kapıkulu Askerleri - Eyalet Askerleri - Acemi Oğlanlar Ocağı - Yeniçeri Ocağı - Kapıkulu Süvarileri - Tımarlı Sipahiler - Azaplar - Akıncılar - Deniz Kuvvetleri - Yeniçeriliğin Bozulması

Osmanlı Hukuk Sistemi: Şeriat Hukuku - Şeriatın Dış Özellikleri - Kadılık - Şeriat Mahkemeleri - Cemaat Mahkemeleri - Konsolosluk Mahkemeleri

Osmanlılarda Bilim ve Örgütü: Kadıaskerlik - Müderrislik - Şeyhülislamlik

Osmanlı Toplum Yapısı: Osmanlı Toplumunun Etnik Yapısı - Osmanlı Toplumunun Dinsel Yapısı

Mesleki Kuruluşlar: Esnaf Loncaları - Lonca Yönetimi - Gedikler

Osmanlılarda Ekonomik Yaşantı: Toprak Yönetimi Ve Tarım - Hayvancılık - Madencilik - Sanayi

Ticaret: İç Ticaret - Dış Ticaret - Ticaret Yollarının Değişmesi - Kapitülasyonlar - Dış Borçlar - Maliye Sistemi - Para Politikası - Vergi Sistemi - Bütçe - Bankacılık

Osmanlılarda Eğitim Öğretim

Osmanlılarda Kültür ve Sanat

Kıta Sahanlığı: Hukuksal Kıta Sahanlığı

KAYNAKÇA.....363

I. BÖLÜM

YENİ ÇAĞIN ÖZELLİKLERİ

Tarih, insanın eseri olan gelişmeyi inceleyen bir bilim dalıdır. Bu gelişme sürekli olarak geçmişinde taşır. İnsanlığın oluşunu gösterir. Bu nedenle, tarihte geçmiş ile hiçbir ilgisi kalmamış bir an, bir durum gösterilemez. Tarihte yeni bir devirden söz ederken, ondan önceki devirlerle ilgisi bulunmayan tümüyle yeni bir yaşam biçimi anlaşılmamalıdır. Geçmiş devrin izleri ve etkileri bu yeni devirde de sürer. Fakat öyle bir devir değişikliği olmuştur ki, bu yeni devir eski değildir. Nasıl ki insan gençlik çağında, çocukluğunun maddi ve manevi tüm izlerini saklar, onun kişiliğinin oluşmasında bunlar etkili olursa; devir değişikliğinde de bu tür izler görülür. Gençlik çağında yeni bir durum kazanılmıştır. Artık bu çocukluk değildir. İşte tarihteki devir (çağ) kavramını da bu şekilde anlamalıdır. Bu değişme yavaş olur. Büyük ihtilaller ve devrimler bile geçmiş bir yana itemezler.

Kişisellik: Yeni çağda din, bilim, sanat, siyaset alanlarında yeni gelişmeler oldu. Bu değişiklik her şeyden önce manevi değişiklikti. Kişiselliğin üstünlüğü insan ruhunun özgürlüğü bu değişimin nedeniydi. Kişi, ortaçağ boyunca kendini bağlayan otoritelerin zincirinden kurtuldu. Tam bir özgürlük içinde kendi yeteneklerini kullanmak istedi. Tanrıyı, kendi özgür vicdanı ile bulmaya çalıştı. Bu olay, reformu doğurdu. Evreni, kendi özgür aklı ile anlamak istedi. Dünyayı, insanın varlığını, tüm özgürlüğü ile duymak istedi. Skolastik düşüncüyü yıktı. Bundan çağdaş bilim ve sanat doğdu. Rönesans ve reform böyle meydana geldi.

Ulusal Devletler: Ortaçağda tüm Hristiyan uluslar, Papanın ve imparatorların egemenliği altında birleşti. Bu en ideal bir birleşme şekliydi. Yeni çağda birbirinden ayrı, bağımsız Hristiyan devletler ortaya çıktı. Ulusların kimliklerini bulması, yani ulusal dilin, edebiyatın, çıkarların ön plana geçmesi kişiselilik ilkesinin ortaya çıkmasını sağladı. Bu da ulusal devletlerin doğmasına yardımcı oldu.

Avrupa'nın Yayılması: Avrupa uluslarının arasında rekabetin doğması, bu ulusların enerjilerini kamçıladi. Her biri daha kuvvetli ve zengin olmak için tüm varlıklarıyla çalışmaya başladı. Yeni dünyalar keşfedildi. Avrupa tüm dünyaya yayıldı. Avrupalıların dünya hakkındaki bilgileri genişledi.

Ekonomik Gelişme: Burjuva sınıfı gittikçe daha güçlendi. Toplumun en aktif, en güçlü bir sınıfı oldu. Ekonomik ve ticaret yaşamı genişledi.

Bir çok batılı tarihçi tarafından 1453 yılı, yeni çağın başlangıcı sayıldı. Ancak tarih, uzun bir gelişme sonunda değişir. Avrupa'da, yeni çağı belirleyen neden ve akımlar bir anda oluşmadı. O halde yeni çağın başlangıcı olarak belirli bir tarih almak da doğru değildi.

Bununla birlikte incelemede kolaylık olsun diye bir yol göstermek gerekti. 1492 yılını yeni çağın başlangıcı olarak ileri süren tarihçiler görüldü. Onlara göre, bu tarihte Amerika kıtası keşfedildi. İtalya Savaşları başladı. İspanya'da son İslam devletine, Gırnata'nın alınışı ile son verildi. 1453 yılını önerenler de aynı derecede önemli olaylar öne sürdü. Bununla birlikte 1453 yılı da çağın başlangıcı olarak alındı.

II. MEHMET DEVRİ

II. Mehmet ve Akşemsettin: Hacı Bayram-ı Veli Anadolu'da bir tarikat kurdu. Bu Tarikata binlerce kişi girdi. Bu durumdan II. Murat'ın Anadolu Beylerbeyi kuşkulandı. İleride Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü yıpratacağı endişesine kapıldı. Olaydan, Edirne'de bulunan Padişah II. Murat'ı bilgilendirdi.

"Hacı Bayram nam kimesne Ankara'da başına hayli mürid toplayıp, halkı iğfal edip, bundan maksat ise haraca alelsultan olmaktadır. Siz Edirne'de Saltanat sürerken o da Anadolu'da halkı peşine takmıştır." diye iftirada bulundu.

Bu suretle, Sultan Murat'ı kıskırttı. Sultan Murat, Ankara'ya bir çavuş gönderdi. Hacı Bayram'ın Edirne'ye getirilmesini, gelmezse öldürülmesini emretti.

Çavuş, Edirne'den Gelibolu üzerinden Ankara'ya geldi. Hacı Bayram Dergahında O'nu buldu. Padişah çavuşunu karşısında gören Hacı Bayram, başına geleceği anladı. Çavuşa;

"Azimetiniz hangi canibe" diye sordu.

"Hacı Bayram derler bir şeyh varmış, kötü niyeti Hünkara arz olundu. Bunun için O'nu Dar-ül Saltanata götürmeye geldim." dedi.

Hacı Bayram da:

"O dedikleri, bu Abdi Fakirdir" diye yanıt verdi.

Çavuş Hacı Bayram'ın nurani yüzüne baktıktan sonra, O'nun büyük bir kişi olduğuna inandı. Hacı Bayram'a;

"Pir Hazretleri...Sultanıma sizi yanlış anlatmışlar, bunu anladım. İzin verin gidip durumu bildireyim." dedi.

Fakat Hacı Bayram:

"Hünkarımın emri mutlak yerine getirilmelidir. Emre uymak gerekir." dedi.

Çavuş bu söz üzerine O'na hayran oldu. Bu kez Hacı Bayram:

"Haydi kollarıma zincirlerini vur, yola revan olalım" deyince Çavuş heyecana gelerek,

"Haşa cenabınıza bu işlem küstahlıktır. Bunu yapamam" dedi.

Hacı Bayram hazırlandı. Ak sakallı Pir, ata bindi, binlerce müridinin göz yaşları arasında Edirne'nin yolunu tuttu. Günlerce yol aldıktan sonra Edirne'ye gelindi. Bir söylentiye göre, Hacı Bayram'ı Edirne'de konuk ettikleri yerde zehirlemeye niyet ettiler. Hz. Pir, zehirli şerbet sunularak öldürülmek istendi. Ağalardan biri bir bardak bal şerbeti sundu. Bunu anlayan Hacı Bayram, içini derin derin çektikten sonra

"Bunu bana sunan ölsün" dedi; ağa yere yığıldı.

Ertesi gün veli, II. Murat'ın huzuruna çıkarıldı. II. Murat, Hacı Bayram'a:

"Saltanat davasındaymıssınız" dedi.

Hacı Bayram, *"Bizim gözümüz dünya saltanatında değil, gönül sultanlığında"* diye yanıt verdi.

Bir süre görüşmeden sonra Sultan, Hacı Bayram'ı beğendi. On-dan Muradiye Camiinde bir vaaz vermesini istedi. Hacı Bayram bil-ginlerin önünde Tanrı'nın birliğini kanıtlayıcı (Vahid) ve (Ahed) hak-kında bir vaaz verdi. Sonra tasavvufila ilgili konulara geçti. Dinle-yenler hayran kaldı, Sultan Murat'ın bu Şeyhe kanı kaynadı, O'na büyük hürmet gösterdi, gönlünü aldı.

"Ey Pir seni Ankara'dan ta Edirne'ye kadar getirttiğim için affını dilerim" diyerek Hacı Bayram'ın gönlünü aldı. Sonra sordu: *"Ey Pir, bana İstanbul'u almak kismet olacak mı?"*

Hacı Bayram:

"Hayır" dedi. Sarayın salonunda bir küçük çocuk, bacakları ara-sında bir değnek almış, suvaricilik oynarken, Hacı Bayram bu çocu-ğu göstererek; *"İşte İstanbul'u almak bu yavruya kismet olacaktır"* dedi.

Murat, *"O benim oğlum Mehmet'tir"* dedi. Bu sırada Hacı Bayram gözlerini kapayarak,

"Fatih Mehmet... Fethi Mübin... müyesser ola" diye seslendi. Murat buna sevindi. Hacı Bayram *"Size müridlerimden Akşemsettin'i oğlunuza mürebbi olarak göndereyim."* dedi.

Bunun üzerine Murat, Hacı Bayram'ı Ankara'ya gönderdi. Mürit-lerini de vergiden ayrı tuttu. Hacı Bayram, Akşemsettin'i Murat'a gönderdi.

Akşemsettin, Şehzade Mehmet'e her fırsatta *"Şehzade dersleri-ne iyi çalış, büyük bir Pir İstanbul'u senin alacağını söyledi."* diyerek sürekli telkinlerde bulundu. Sonunda Mehmet İstanbul'u alınca, o gün surlardan içeri giren Fatih öğretmeni Akşemsettin'i yanından ayırmadı. Yine bir söylentiye göre, Akşemsettin Eyyüp Sultan'ın Türbesinin bulunduğu yerde, O'nun mezarını buldu. Türbe Fatih zamanında yaptırıldı.

Akşemsettin ve Hacı Bayram: Akşemsettin büyük bir bilgindi. Aynı zamanda tıp bilimi ile de uğraştı. Dostları O'na Hacı Bayram'ı öğütledi. Akşemsettin Osmancık'taki medresesini bırakarak, Ankara'ya geldi. Ankara'ya geldiğinde Hacı Bayram'ı kaba bir elbise ile gördü. O'nu dervişlerle kudüm ve davul çalarak çarşıda fakirler için para toplarken buldu. Velilik düzeyine çıkmış bir Şeyhin bu kıyafet ile gezmesini küçümsedi. Hacı Bayram ile tanışmadan Haleb'e geçti.

Haleb'e geldiğinde bir rüya gördü. Boynu bir zincire takılmış, bu zincirin ucunu da Hacı Bayram tutup çekmekteydi. Birden uykudan uyandı. Haleb'i terkettti. Ankara'ya geldi. O gün Hacı Bayram müritleriyle tarlada ekin biçmekteydi. Akşemsettin köylülerin arasına karıştı. O da çalışmaya başladı, öğle zamanı olunca, köylüler yemek için sofraya oturdular. Burçak çorbası ile yoğurt yediler. Hacı Bayram bu yabancı ile ilgilenmedi. Akşemsettin de biraz ileride köpeklerle ayrılmış olan yemek artıklarının yanına gitti. Bunu gören Hacı Bayram Akşemsettin'i yanına çağırttı.

“Şimdi batını alemin kurucusu oldun, buyur sofraya” dedi.

II. Mehmet, 18 Şubat 1451 yılında Edirne'de, 3. kez tahta geçti. Yaşı henüz 19-20 arasındaydı. II. Murat'ın Mehmet'ten başka, henüz süt emen, Ahmet adında bir oğlu daha vardı. Sadrazam Çandarlı Halil ölümü sakladı. Gizlice Manisa Sancak Beyi olan Şehzade Mehmet'i Edirne'ye çağırdı.

Edirne'ye gelen yeni hükümdar, gelenekler gereğince hemen kardeşi Ahmet'i boğdurttu. Çandarlı Halil'i sadrazam olarak bıraktı. Cülusu kutlamak için gelen yabancı elçileri kabul etti. Onlarla babasının zamanında yapılan antlaşmaları yeniledi. Saltanat değişmesinden yararlanmak isteyen Karamanoğlu İbrahim Bey, Venedik ile anlaştı. Osmanlılara saldırmak istedi. Bunun üzerine II. Mehmet Karamanoğlu üzerine bir sefer yaptı. Osmanlı ordusu Akşehir'e geldi. Karamanoğlu gönderdiği elçiler aracılığıyla padişah'tan af diledi. II. Mehmet İstanbul'u almak istediği için ve kuşatma hazırlıklarını sürdürme niyetinde olduğundan, dileği yerine getirdi.

İstanbul'un Alınışı ile İlgili Hazırlıklar: İstanbul, II. Mehmet devrine gelinceye kadar, Türkler tarafından 4 kez kuşatıldı. Bir çok

nedenlerden ötürü kuşatmalar başarılı olamadı. Bunun nedeni, şehrin savunmaya çok elverişli olmasıydı.

Osmanlılar, Rumeli'de Tuna'ya kadar Balkanları işgal etti. Çevresi daralan iki kıta, Asya ile Avrupa arasında bir engel oluşturan İstanbul'un alınması kaçınılmaz oldu.

II. Mehmet Karaman Seferi'nden döndükten sonra, Çanakkale'deyken, Frenk gemilerinin bulunduğu haberi geldi. İstanbul Boğazı'na gelerek babasının geçtiği yerden, Rumeli kıyısına geçtiği sırada Anadolu Hisarı'nın karşısına bir kale yapılmasını emretti. Böylece Karadeniz'den gelebilecek her türlü yardıma engel olunacak ve iki kıyı arasında karşıdan karşıya geçiş sağlanacaktı. Boğazkesen Kalesi adı verilen bu Hisar, Bizans'ın Hermaneum Promontarium dedikleri, boğazın en dar yeridir. Çok eski devirlerde buradan karşıya asker geçirildiği söylendi.

Bu olaydan telaşlanan Konstantin, Edirne'ye elçiler yolladı. Padişah ile anlaşmak için her türlü ödünü vermeye hazırdı. Fatih onlara;

"Bu şehirden bir şey almıyorum. Şehrin hendeklerin dışında hiçbir yeri yoktur. Boğaz'da kale yaptırmama engel olmaya hakkınız yoktur. Anadolu yakasındaki kaleler ve burada oturan halk ve oturulmayan yerler benimdir." diyerek babasının vasiyeti üzerine bu kaleyi yaptırdığını elçilere bildirdi. Fatih kalenin yapılacağı alanı kendisi saptadı. Sınırını çizdi. Buna göre kale planı 3 köşe olup, bir köşesi deniz kıyısında diğer iki köşesi de kara tarafındaki yamaçtaydı. Kale yapımını 3 vezir arasında bölüştü. Deniz tarafını Halil Paşa, mezarlık tarafındakini (Bebek yönü) Zağanos Paşa, kuzeydekini ise Saruca Paşa yaptırdı. Yapım işini vezir Şahabettin Paşa denetledi.

Kale 4 ayda tamamlandı. Adı geçen üç vezir, bu üç burcu kendi gelirleriyle yaptırdı. Bu burçlar arasına "germe" adı verilen kalın bir duvar çekildi. Deniz kıyısındaki Halil Paşa Burcuna en büyük top konuldu. Böylece iki kaleyle Boğaz denetim altına alındı. Daha sonra Fatih Edirne'ye döndü.

Edirne'ye dönünce, Mühendis Müslihiddin, Saruca Sekban ve Rumelihisarı'nın yapımı sırasında İstanbul'dan kaçarak Osmanlılara iltica eden Macar Urban denetiminde, kale kuşatmalarında kullanılacak büyük toplar döktürüldü.

Rumelihisarı'nın genel planı kabaca Arap harfleriyle "Muham-med" adını andırır.

İstanbul'un Alınış Hazırlıklarında Bizans ve Avrupa'nın Durumu

Macar Kral Naibi Jan Hünyad'ın 2. Kosova Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra, Avrupa'da yeni bir haçlı seferi yapacak ve bunu yönetecek komutanı yoktu.

Bizans İmparatoru Roma'dan yardım alabilmek için Papa'ya elçiler gönderdi. Papa 5. Nikola Bizans'a yardımı bazı koşullara bağladı. Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşme kararının uygulanmasını, Büyük Kilise'de (Ayasofya) Papa'nın adının okunmasını, 1450 yılında azledilmiş olan Patrik Grigorius'un İstanbul'a gelerek Patrikliği'nin kabul edilmesini istedi. İmparator aynı zamanda iki kilise arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi için, uygun görülen bazı kişilerin İstanbul'a gönderilmesini rica etti.

Papa İmparatorun bu isteğini yerine getirdi. İzidor adlı bir Kardinalli İstanbul'a gönderdi. İzidor, İmparator ile kilise ileri gelenlerinden bazılarının birleşmek istediklerini, fakat ruhanilerin, keşişlerin ve kilise papazlarının, halkın birleşmenin karşısında olduğunu gördü. Bunlar arasında Genradians adında, Fatih'in Rumlara patrik yaptığı kişi de vardı. Birleşme ayini Ayasofya'da şeklen 1452 yılında yapıldı. Karşı olanlar arasında Grandük Natoras da vardı. Natoras, "*İstanbul içinde Türk sarığını görmek, Latin serpuşunu görmekten iyidir*" diyordu. Halk da bu düşüncedeydi. Türkleri istemelerinde Osmanlı'nın eskiden beri izlediği vicdan özgürlüğüne karşı, hoşgörülü siyasetin etkisi büyüktü.

Sakız ve Mora'dan erzak yardımı geldi.

Kuşatma başlamadan önce, Boğazkesen yapıldıktan sonra Sultan Mehmet İstanbul'u karadan askeri bir kordon altına aldırdı. 1453 yılının Şubat ayında, Sultan Mehmet dökülen topun İstanbul önüne götürülmesini emretti. Top 60 manda ile çekiliyordu. Topun kaymaması için iki yanına ikişer yüz asker kondu. Yolun bozuk kesimlerinde, köprü yapılacak yerlere yolu düzeltmek için önceden 50 inşaat ustası ve 200 amele gönderdi.

Mart başından itibaren eyalet ve sancaklara emirler göndererek, İstanbul'a hareket edileceğini bu nedenle orduya katılmalarını duyurdu.

Mora Despotluklarının yardımına engel olmak için buraya akınlar yapıldı. 1453 yılı Nisan ayında İstanbul surlarının önüne gelindi. Şehir kuşatıldı. Kuşatmanın öncekilerden ayrı yönü, Osmanlı donanmasının da kuşatmaya katılmasıydı.

Haliç'in Sirkeci'den Galata'ya kadar olan kesiminin zincirle kapalı olması nedeniyle, donanma Haliç'e giremedi. Ceneviz iki kadirga ve 700 cenkçi, Papa 3 büyük kadirga ile 200 asker ve erzak göndererek, Bizans'a destek oldu. Ayrıca Galata'da bulunan Cenevizliler de imparator ile birlikte çalıştı.

Surların dövülmesi için büyük toplar, Tekfur Sarayı ile Edirnekapi ve Topkapı karşılarına yerleştirildi. Padişahın karargahı Topkapı Maltepesi'ndeydi. Nakliye gemileriyle birlikte Osmanlı donanması, 150 parça gemiden oluşuyordu. Donanma Haliç surları dışında deniz tarafındaki tüm surları kuşattı.

6 Nisan'da başlayan kuşatma düzeni 6 gün sürdü. 11 Nisan'da kuşatma tamamlandı. Bundan sonra Fatih, Mahmut Paşa'yı Bizans İmparatoruna gönderdi. Kan dökülmeden şehrin teslim olmasını istedi. İmparator Konstantin teklifi reddetti. 12 Nisan'da kuşatma başladı. Topkapı yakınlarına yerleştirilen büyük topun gürültüsü, şehir halkının moralini bozdu. Top, günde ancak 7-8 kez gülle atabiliyordu. Toplar uzun menzilli ve tunçtan yapılmıştı.

Papa yardım amacıyla, 3 Ceneviz gemisini asker, cephane ve erzakı dolu olarak gönderdi. Ardından 30 geminin daha geleceğini bildirdi. Osmanlı Donanması bu gemileri Yeşilköy açıklarında karşıladı. Rüzgar ilk anlarda Haçlı gemilerinden yana esiyordu. Aynı zamanda Haçlı gemilerinin bordoları yüksekti. Grejuva ateşi kullanıyorlar, yağmur gibi ok atıyorlardı. Bu durumda başarılı olunamayacağını anlayan Osmanlı Donanması, karaya doğru çekildi. Düşman donanması bunu izledi. Bunu karadan gören Fatih, Türk Donanmasının kendinin bulunduğu yana doğru geldiğini görünce, üzüntüsünden ve kızgınlığından atını denize sürdü. Kıyının sığ olmasından ötürü epeyce ilerledi. Sonra rüzgarın değişmesi ve yardımcı kuvvet-

lerin gelmesiyle, Haçlı Donanması epeyce sıkıştırıldı. Donanma Haliç'e girmek zorunda kaldı.

Konstantin 2. barış önerisini de reddetti, Sonunda 29 Mayıs gecesi sabaha karşı saldırı başladı. Bu saldırı ile yeniçeriler hendek önüne kadar gittiler. Yeniçeriler arasında iri-yarı Ulubatlı Hasan adında bir asker, kalkanını sol eli ile başının üzerinde tutarak sağ elinde palası olduğu halde ilk kez surun üstüne çıktı. Bunu gören 30 kadar yeniçeri de onu izledi. Sonunda Ulubatlı ve arkadaşları öldürüldü. Saldırı sürdü. Sura çıkanlar çoğaldı.

54 gün süren kuşatma sonunda Roma İmparatorluğu'nun 1125 yıllık başkenti olan İstanbul 29 Mayıs 1453 yılında alındı.

Fatih doğruca şehre girdikten, sonra Topkapı'dan Ayasofya'ya gitti. Bir Türk askerinin Ayasofya Kilisesi'nin mermerlerinden birini kırdığını gördü. Bu yıkıntıyı neden yaptığını sordu. O da "Din için" yaptığını söyledi. Bunun üzerine padişah; askeri kılıçla yaraladı. *"Servet ve tutsaklar size yeter, kentin binaları ve uygarlık kalıntıları bana aittir."* dedi.[∞]

Sultan II. Mehmet tahta geçince çocukluk ve ilk gençlik yıllarından beri İstanbul'u alma düşüncesindeydi. Daha önceki kuşatmaların neden başarıya ulaşmadığını inceledi. Yeni planlar yaptı. Ulusun tüm maddi ve manevi gücünü harekete geçirdi. En ince ayrıntıya varıncaya kadar her sorun üzerinde durdu. İstanbul'un alınması işi onu sabahlara dek düşündürdü. Her şeyi iyice hesapladı.

Zaferin bilinen maddi yönü yanında, bir de manevi yönü vardı. İstanbul'un kuşatılması sırasında öğretmen Akşemsettin onun yanından ayrılmadı. Ona moral verdi. Ayrıca Molla Gürani ve Akbıyık Sultan ile 70 kadar bilge kişi yanından ayrılmadı. Bunlar ve öteki dervişler, ordu birliklerinin içinde konuşmalar yaparak, askerin cesaret ve heyecanını son derece yüksek tuttu.

Kuşatmanın son günü, saldırıya geçmeden önce Fatih, askerine şu konuşmayı yaptı. *"Bu dünyada ün salmış İstanbul'un adı geçen yerlerde, o kenti alan kahramanlar olarak şan ve onurla anılacaksınız. Kentin alınmasını pek o kadar kolay sanmayın. Beceriniz, yü-*

[∞] Bizans Tarihçisi Dükas'dan alınmıştır.

rekliliğiniz her şeye üstün gelecektir. Zafer rüzgarı bizden yana esecektir. Konstantiniyye bizim olacaktır.

Tüm yigitleğinizi takınız. Askerlerinizi şevkle dövüşmek üzere koşturunuz. Onlara anlatınız ki askerlik savaş 3 şeye bağlıdır. Namus, disiplin ve yılmamak. Ne kadar üstün bir amaca hizmet ettiğinizi göz önünde bulundurunuz. Saldırıda ben de sizin yanınızda olacağım.”

İstanbul'un Alınışının

Türk ve Dünya Tarihi Açısından Önemi

İstanbul'un alınışı tüm dünyada yeni bir çağ açan olay olmuştur. II. Mehmet İstanbul'u almakla Osmanlı Devleti'nde mutlak ve sınırsız bir iktidar kazandı.

Vezir Çandarlı Halil Paşa, İstanbul'un alınışına karşı çıkmıştı. Çok kan döküleceğini ve bunun da İstanbul'a değmeyeceğini ileri sürmüştü. Bu nedenle, Çandarlı Halil Paşa'yı ve tahtını tehdit eden Orhan Çelebi'yi öldürttü.

Avrupa'da artık koyu dinsel bağnazlığın yerine yavaş yavaş aklın yerleşmeye başlaması, eski dinsel heyecanı zayıflattı. İşin ilginç yanı, Papa'nın Osmanlılara karşı harekete getirmek istediği adalar halkı ile Balkan Yarımadası'ndaki despotluklar ve bu arada Sırp, Eflak, Bosna, Mora Senyor ve despotlukları elçiler göndererek Fatih'i kutladı. Böylece Papa'nın Haçlı girişimi başarısız kaldı. Osmanlılar, Rumları din ve ibadetlerinde özgür bıraktı. 15. yy.dan beri kiliselerin birleşmesi için Papa'ya yapılan başvuru kapısı kapanmış oldu.

İstanbul'un alınışı ile Akdeniz ve Boğazlar güvence altına alındı. Osmanlılar iki kıtadaki topraklarını birleştirdi. Savaş zamanında güvencesini sağlayacak bir duruma geldi. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin kuruluş devri sona erdi. İmparatorluk devri başladı.

Osmanlı Devleti yayılma (imparatorluk) siyasetine ilkin Balkanları almakla başladı. Tarihçi Gibbons, "*Avrupa'dan Anadolu'nun alınması mümkün; fakat, Anadolu'dan Avrupa'nın herhangi bir parçasının alınması olanaksızdır*" demiştir.

Çünkü Anadolu'nun büyük bir bölümü, daha Selçuklular devrinde Türkleşmişti. Osmanlı Devleti, Rumeli fetihlerine öncelik vererek,

yabancı unsurlarla birleşti. Türkleşmiş Anadolu'yu almakla da sm-recek yeni bir bölge kazandı.

Yabancı unsurlarla kaynaşan Osmanlı Devleti'nin Anadolu Türk-lerini kendi egemenliğine alması daha kolay olacaktı. Bu nedenle böyle bir yol izlendi. Önce Rumeli'nin alınışına önem verildi.

İstanbul'un Alınış Sırasında Anadolu ve Rumeli'nin Durumu

Rumeli'de; Sırbistan Krallığı, Bosna, Hersek Beyliği, Arnavutluk Krallığı, Mora Despotlukları (Isparta ve Patras'da), Eflak Beyliği, Buğdan Beyliği, Venedik elinde bulunan bazı kale ve adalar.

Anadolu'da; Karamanoğulları, Candaroğulları, Trabzon Rum İmparatorluğu, Dulgadoıoğulları, Ramazanoğulları, Akkoyunlu Dev-leti, Cenevizlerin elinde bulunan bazı kale ve limanlar vardı.

Rumeli'de Alınan Yerler:

Sırbistan (1453-1459): Sırbistan II. Murat devrinde Osmanlılar'a bağlanmıştı. İstanbul'un alınışından sonra Fatih Sırbistan işlerine önem verdi. Ard arda yapılan 3 büyük seferden sonra Sırbistan Krallığı ortadan kaldırıldı. Toprakları Osmanlı ülkesine katıldı. Yalnız Belgrat alınamadı. Bu savaşlarda Sırbistan'a yardım eden Hunyadi Yanoş, Belgrat'ı savundu. şehir Macarların elinde kaldı.

Mora Despotluklarının kaldırılması (1460): İstanbul'un alını-şından sonra Mora Yarımadası'nda bulunan 2 Rum Despotluğu ver-giye bağlanmıştı. Mora halkının despotlardan yakınmaları üzerine Fatih buranın alınmasını istedi. Sadrazam Mahmut Paşa Mora Ya-rımadası'nı alarak bu despotlukları ortadan kaldırdı. Yalnız Mora kı-yılarında bulunan Koron, Modon, Pilos ve Argos limanları Venedik-lilerin elinde kaldı.

Eflak ve Buğdan'ın (Memleketeyn) Osmanlılar'a bağlanması (1462-1476): Eflak daha Yıldırım Beyazıt zamanında vergiye bağ-lanmıştı. Fatih devrinde Eflak Beyi bulunan Kazıklı Voyvoda (Vlad) Macarlar ile anlaştı. Vergilerini göndermedi. Fatih Vlad'a elçi gön-derdi. Vlad bunların sarıklarını kafalarına çiviletti. Bunun üzerine Hamza Paşa komutasında gönderilen iki bin kişilik kuvvet de pusuya düşürüldü. Askerlerin tümü kazıklara çakıldı. Fatih bu olay

üzerine Eflak seferine çıktı. Vlad yenildi. Macaristan'a kaçtı. Eflak Beyliği Vlad'ın kardeşine verilerek Osmanlılara bağlandı. (1462)

Eflak'dan sonra kuzeyde bulunan Buğdan Beyliği de yapılan birkaç seferden sonra Osmanlı Devleti'ne bağlı bir beylik haline geldi. (1476)

Bosna ve Hersek'in alınışı (1463-1465): Sırbistan'ın fethinden sonra başlayan Venedik savaşı sırasında Bosna ve Hersek beylikleri de alındı. Bosna'nın alınışından sonra buranın yerlileri olan Boşnaklar Müslüman oldular. II. Bayezit ve Yavuz devirlerinde dört kez sadrazam olan Hersekkade Ahmet Paşa Hersek beylerindendi.

Venedik Savaşı ve Arnavutluk'un alınışı (1463-1479): Venediklilerle Osmanlılar arasında ilk siyasal ilişkiler 1413-1421 yılları arasında Çelebi Mehmet zamanında başladı. Fakat esas ilişkiler İstanbul'un alınışından sonra gelişti. Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u alması, Rumeli ve Ege'de yaptığı fetih hareketleri, Venediklilerin doğudaki ticaretlerine büyük ölçüde zarar verdi. Bu nedenle Venedikliler, İstanbul'un alınışından sonra Osmanlı Devleti'ne en büyük rakip ve düşman oldu. Bu rekabet ve düşmanlık Venedik Devleti'nin yıkılmasına kadar sürdü. Venedikliler bazen yalnız, bazen de diğer Avrupa devletleriyle birleşerek, pek çok savaşlar yaptı. Bunların ilki ve en önemlisi Fatih devrindeki savaşı.

Bu savaş 1463 yılında başladı. Karada ve denizde olmak üzere 16 yıl sürdü. Venedikliler denizde, Osmanlılar ise karada kuvvetliydi. Savaş başladıktan bir süre sonra Venedikliler donanmalarıyla Mora, Ege adaları ve Trakya kıyılarını zorladı. Bu fırsattan yararlanarak ayaklanan Arnavut Kralı İskender Bey'e yardım etti. İtalyan Hükümetleri ve Papa ile anlaştı. Savaşı bir Haçlı seferine dönüştürmeyi başardı. Kuvvetli bir donanmayla, Antalya'ya saldırıp şehri yakıp yıktı. Öyle ki bir ara İzmir'i bile ele geçirdiler. Karamanoğulları, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan ve Eflak-Buğdan beyleriyle anlaştı. Onları da Osmanlılara karşı kışkırttı. Tüm bu olanlara karşın Osmanlılar, Venediklileri Mora'dan attı. Ağrıboz Adası alındı. Eflak-Boğdan, Bosna-Hersek beylikleriyle savaşarak, onlar da Osmanlı Devleti'ne bağlandı.

Venedik Savaşı'nın son yılları, daha çok Arnavutluk'ta geçti. Çünkü İskender Bey ölürken ülkesini Venediklilere bırakmıştı.

Sonunda Fatih ordunun başında Arnavutluk seferine çıktı. Başkent Kroya (Akçahisar) Kalesi alındı. İşkodra kuşatıldı. Sonunda burası da Osmanlılara terk edildi. İşkodra'nın düşmesinden sonra Venedik barış istemek zorunda kaldı. Böylece 16 yıldan beri süren Venedik savaşları, Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü ile son buldu. 1479'da yapılan Osmanlı-Venedik Barış Antlaşmasına göre:

- Venedikliler Osmanlılardan aldıkları yerleri geri verdi.
 - Arnavutluk'tan alınan Kroya ve İşkodra kaleleri Osmanlılarda kaldı.
 - Buna karşılık Osmanlı Devleti Dalmaçya, Arnavutluk kıyıları ve Mora'da Venediklilerden aldıkları yerleri geri verdi.
 - İki taraftan alınan esirler geri verildi.
 - Venedikliler Osmanlı Devleti'ne her yıl vergi vermeyi ve savaş ödentisi ödemeyi kabul etti.
 - Her yıl ödeyecekleri vergilere karşılık Osmanlı Devleti Venediklilere şu kazançları sağladı.
 - Venedik İstanbul'da balyos adı verilen sürekli ticari elçi bulunduracaktı.
 - Balyoslar Osmanlı topraklarında yerleşmiş olan Venedik vatandaşlarının hukuksal davalarına bakacaklardı.
 - Venedik bayrağı çeken herhangi bir gemi, Venedik gemisi olarak benimsenecek, saldırı yapılmayacaktı.
- Bunlar Osmanlı Devleti'nin bir yabancı devlete verdiği ilk ekonomik ayrıcalıklardı.

Anadolu'da Alınan Yerler

Amasra'nın alınışı (1459): Amasra Cenevizlilerin elindeydi. Burası onların bir ticaret kolonisiydi. İstanbul'un alınışında Ceneviz iki yüzlü bir siyaset izledi. Bizans'a yardım etti. Bu nedenle Fatih Cenevizlileri ilkin Galata'dan çıkardı. Sonra Amasra'yı kara ve denizden kuşattı. Ceneviz, kenti teslim etti.

Candaroğulları Beyliği'nin alınışı (1460): Amasra'nın alınışında Candaroğlu İsmail Bey, Fatih'e hediyeler sundu. Ülkesini kurtar-

mak istedi. Fakat bir yıl sonra Sinop önüne geldi. İsmail Bey Fatih'le başa çıkamayacağını düşündü. Sinop'u padişaha teslim etti.

Trabzon-Rum İmparatorluğu'nun alınması (1461): Bu imparatorluk, 4. Haçlı seferlerinde İstanbul'dan kaçan Komnenler tarafından kuruldu (1204). Fatih Candaroğulları Beyliği'ni aldığı zaman bu imparatorluğun başında David Komnen vardı. David, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın kayınbiraderiydi. Ona güvenerek Osmanlılara ödemesi gereken vergilerini vermedi. Bunun üzerine Fatih, Trabzon'a bir sefer düzenledi. Sadrazam Mahmut Paşa komutasında bir donanma denizden, Fatih'de karadan gitti. Önce Uzun Hasan'ın elinde bulunan Koyulhisar alındı. Telaşlanan Uzun Hasan, annesi Sara Hatun'u Fatih'e gönderdiyse de yarar sağlamadı. Rum Pontus Krallığı alındı.

Karaman'ın Osmanlılara katılması (1466): Karamanoğlu İbrahim Bey 1464 yılında ölünce, oğulları saltanat kavgasına düştü. İbrahim Bey ülkesini ve hazinesini büyük oğlu Ishak Bey'e bıraktı. Bunun öteki kardeşleri çekemedi. İbrahim Bey'in oğullarından Pir Ahmet Bey, Konya'yı aldı. Ishak Bey'e de Taşeli yöresini bıraktı. Pir Ahmet Bey Fatih'in halasının oğluydu.

Ishak Bey kendine yapılan haksızlığı Uzun Hasan'a şikayet etti. Ondan aldığı yardımla Karamanoğlu tahtına sahip oldu. Bunun üzerine Pir Ahmet Bey de Fatih'e başvurdu. Fatih de ona yardımcı oldu. Ishak Bey yenildi. Uzun Hasan'ın yanına kaçtı.

Böylece Karaman Beyliği'ni elde eden Pir Ahmet Bey, Akşehir ve Beyşehir yörelerini Fatih'e verdi (1465). Bir süre sonra diğer kardeşleriyle bozuştı. Fatih'in Venediklilerle yaptığı savaştan yararlanarak Osmanlılara verdiği yerleri geri almak istedi. Üstelik Venedik ile anlaştı.

Pir Ahmet Bey'in bu hareketleri Fatih'in Karaman seferine çıkmasına neden oldu. Konya ve Karaman fetholundu. Valiliğe Şehzade Mustafa atandı. Halktan bir kısmı İstanbul'a naklolundu (1466).

Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri, Otlukbeli Savaşı (1473): Akkoyunlu Devleti 15. yy.da Doğu Anadolu'da kuruldu. Bir Türk Devleti idi. Fatih Sultan Mehmet devrinde bu devletin başında Uzun Hasan vardı. Uzun Hasan doğuda bir çok zaferler kazandı. Timuroğullarını,

Karakoyunluları yenerek ülkesinin sınırlarını Fırat nehrinden, Maveraünnehir'e kadar uzattı.

Karamanoğlu Pir Ahmet Bey ile kardeşi Kasım Bey ona sığındıklarında, Uzun Hasan kendini Timur'a benzeterek, bunların hukukunu savunmaya koyuldu. Bir süre sonra Karamanoğullarıyla Anadolu'ya kuvvet gönderdi.

Bu devletler Sivas üzerinden yürüyerek Tokat'ı yakıp yıktı. Akşehir'e kadar geldi. Karaman Valisi Şehzade Mustafa bunları Kireli'nde yendi. (1472) Bu arada Uzun Hasan doğuda kazandığı zaferlerden gurura kapıldı. Fatih'e mektup gönderdi. Mektubunda kazandığı zaferlerden söz etti. İstanbul Fatihine Mehmet Bey diye hitap etti.

Ertesi yıl başta padişah olmak üzere bir Osmanlı ordusu Uzun Hasan'ın üzerine yürüdü. Amasya Valisi Şehzade Bayezit, Karaman Valisi Şehzade Mustafa, Sadrazam Mahmut Paşa, Gedik Ahmet Paşa ordunun belli başlı komutanlarıydı. Savaş Erzincan yakınlarında Otlukbeli denilen yerde oldu. Osmanlı ordusu üstün geldi (1473). Bir süre sonra Akkoyunlu Devleti yıkıldı. Karaman ülkesi kesin olarak Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Ancak, Karamanoğullarından bazıları Niğde çevresinde daha bir süre beyliklerini yaşattı. Cem Sultan olayına karıştı. Sonunda II. Bayezit zamanında tamamen tarihten silindi (1487).

Denizlerde Alınan Yerler

Ege Adalarının Alınışı: Fatih'e gelinceye kadar Osmanlı Devleti denizlerde esaslı bir başarı gösteremedi. İstanbul'un alınışından sonra girilen yayılma savaşlarında donanmaya önem verildi. Bu arada Ege adalarından ilkin İmroz, Taşoz, Bozcaada, Semandrek ve Limni (1456), daha sonra Midilli (1462) ve Eğriboz adaları alındı (1470).

Kırımın Osmanlılara bağlanması (1475): Karadeniz'in güney ve batı kıyılarının Osmanlı ülkesine katılmasından sonra, Fatih Kırım yarımadasını, Azak Denizi ve çevresini almak istedi. Bu tarihlerde Kırım ve Azak Denizi kıyılarında Cenevizlilerin bazı ticari kolonileri vardı. Bunların içinde en önemlileri Kefe ve Menküb idi.

Bu sırada Kırım hanları arasında kavga eksik olmuyordu. Fatih, Kırım halkının isteği ile ve Kefe'de oturan bazı Cenevizlilerin desteği

ile Kırım'ın alınmasına karar verdi. 1475 yılında Gedik Ahmet Paşa komutasında Karadeniz'e açılan Osmanlı donanması, Kefe'yi kuşattı. Şehir teslim oldu. Gedik Ahmet Paşa, sonra Don nehrinin ağzında bulunan Azak, daha sonra da Menküb kalelerini aldı.

Kırım'ın alınışıyla Osmanlı Devleti doğu ticaret yollarına sahip oldu. Karadeniz bir Osmanlı gölü haline geldi. Kırım Hanlığı Osmanlılara bağlandı.

Rodos Seferi (1480): Rodos ve çevresindeki küçük adalar, Sen Jan şövalyelerinin elindeydi. Şövalyeler öteden beri Osmanlı Devleti'nin düşmanlarıyla işbirliği halindeydi. Fatih Ege adalarını aldıktan sonra, Güney Anadolu yolu üzerinde bulunan, Rodos Adası'nın da Osmanlı ülkesini katılmasını stratejik açıdan uygun buldu. 1480 yılında Mesih Paşa komutasında gönderilen bir Osmanlı donanması ve ordusu Rodos Adası'nı karadan ve denizden kuşatma altına aldı. 3 ay süren bu kuşatma sırasında çok şiddetli savaşlar oldu. Fakat Mesih Paşanın, beceriksizliği nedeniyle bu kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı.

Yunan Adaları'nın alınışı ve İtalya Seferi (1479-1480): Fatih devrinin en önemli deniz savaşlarından biri de Gedik Ahmet Paşa'nın Yunan Adaları'nı alarak Napoli Krallığı'na ait olan Otranto'ya kadar yaptığı seferdi.

1479 yılında Fatih, Gedik Ahmet Paşayı Kefelonya Zanta ve Ayamavra Adaları'nın alınmasıyla görevlendirdi. Gedik Ahmet Paşa güçlü bir donanmayla bu adaları kolayca aldı. Bu sırada Napoli Kralı bulunan Ferdinand bu adalara sahip olan Leonardo'yu himaye ettiğinden Napoli Krallığı üzerine bir sefer yapmaya karar verdi. Arnavutluk'un Avlonya limanından hareket eden bir donanma, Gedik Ahmet Paşa komutasında İtalya kıyılarına çıktı. Otranto limanı kuşatıldı (1480). Türk ordusu, şiddetli bir saldırı sonrasında şehri aldı. Tüm İtalya heyecan içinde kaldı. Ahmet Paşa orada bir kale yaptırdı. Amacı burayı üs olarak kullanmaktı. Buradan Napoli'ye kadar saldırılarını sürdürmektir. Fakat bu sırada Fatih'in ölümü buna engel oldu. II. Bayezit'in Ahmet Paşa'yı geri çağırması üzerine Paşa, kaleye bir askeri birlik bırakarak, İstanbul'a döndü. II. Bayezit'in İtalya seferine önem vermemesinden ve o sırada çıkan Cem olayından yararlanan Napoli Kralı, Otranto'yu geri aldı.

Fatih'in Ölümü: Fatih'in son yıllarında, Osmanlı Memlûk ilişkileri bozuldu. Buna neden de Dulgadiroğulları Beyliği ile Hicaz su yolları sorunu idi. Fatih'in Dulgadir Beyliği'nin iç işlerine karışması, Dulgadir Beylerinden ve aynı zamanda kayınbiraderi olan Şehsuvar Bey'i himaye etmesi, Memlûkleri kuşkulandırdı. Çünkü, Fatih'in buralara kadar sokulması, Mısır için bir tehlike oluştuyordu. Yine bu sıralarda Osmanlı hacıları, Hicaz'a giderken yollarda çok sıkıntı çektiklerinden Fatih'e başvurdu. Bu yolların su sorununa bir çare bulunmasını istedi. Fatih de o zaman Memlûk Sultanı olan Hoşkadem'e bir mektup yazarak Hicaz yollarının onarılmasını istedi. Bu iş içinde ayrıca yardım önerisinde bulundu. Memlûkler ise bu öneriyi Osmanlı Devleti'nin Mısır'ın iç işlerine karışması sayarak kabul etmediler. Bu iki sorun Fatih'in canını sıktı.

Yine bu tarihlerde Rodos Seferi yapılmış ve başarılı olamamıştı. Bu yıllarda Fatih hastaydı. 1481 yılında ordusunun başında yola çıktı. Fakat nereye sefer yapılacağını söylememişti. Buna karşın seferin Rodos veya Mısır üzerine olma olasılığı güçlüydü. Ordu Gebze'ye geldiğinde, Fatih hastalandı. Gebze'de ordugahta öldü. Fatih, Bayramiye tarikatındandı.

Fatih'in ölümünü gören Tarihçi Derviş Ahmet Aşıkî, olayı şöyle özetler; *"Padişahımızın mübarek ayakları, mutad üzre ağrıdı. Sonra ziyade oldu. Tabipler geldi. İlacından aziz oldular. Başka tabipler geldi. İttifak ettiler. Ayağından kan aldılar. Zahmet ziyade oldu. Şarab-ı farig (uyku ilacı) verdiler. Allah'ın rahmetine vardı dediler."*

O devrin saray tabipleri Yahudi dönmesi veya bunların çocuklarıydı. Bazıları. Sadrazam Karamanlı Mehmet Paşa'nın Fatih'i öldürdüğünü söylerler. Bunun olanaksız olduğunu ileri sürenler de vardır. Bunlara göre Fatih, Karamanlı Mehmet Paşa'ya çok güvenmiştir. Ona Fatih'ten başka herkes düşmandı. Tek dayanağı Fatih olduğu için bunu yapması olanaksızdır. Suikast olasılığını üzerine çeken bir nokta da Fatih'in naşının İstanbul'a getirilmesinden önce Kaimmakam İshak Paşa'nın Fatih'in ölümünden haberli olması ve kentin kapılarını kapattırmasıdır.

Fatih'in Kişiliği: Fatih II. Mehmet, Sezar, Cengiz, Timur gibi gelişigüzel bir cihangir değildi. Böyle olsaydı yayılmacılık hırsının tutsağı olurdu. Dünyayı kana bular ve aldığı ülkelerde taş üstüne taş

bırakmazdı. Aslında bugün bile dünyanın kavramakta güçlük çektiği uygar ve ileri bir anlayışla, aldığı ülkelerin, değil yalnız halkına, uygarlık ve sanat yapıtlarına bile saygı gösterdi. Onun yönetim ve ahlak anlayışını kavrayabilmek için, o devrin ortaçağ yönetimini göz önünde bulundurmak gerekir.

O yılların kan dökücü hükümdarları, zevk için binlerce insanı kılıçtan geçirdiler. Sadistçe davranışlarda bulundular. Yine aynı yıllarda, Batı Akdeniz’de, Verone Konsili kurduğu engizisyon mahkemesinde, insanları düşüncelerinden dolayı ateşe attı. Fatih tutsaklarını satmadı. Öldürtmedi. Yaşadıkları topraklardan bile sürgün etmedi. Yüzyıllarca Latin Avrupa’nın zorla benimsetmek istediği Katolikten nefret eden yenik Bizans halkına, Ortodoks mezhebinden birini Patrik yaptı. Onların ulusal inancını korudu.

Eğer batılıların damgaladığı gibi Fatih, zalim ve gaddar bir istilacı olsaydı, İspanyolların Endülüs’ten aldıkları halk arasında tek Müslüman bırakmadıkları gibi, bugün İstanbul’da bir tek Hıristiyan kalmazdı.

II. BÖLÜM

II. BAYEZİT DEVRİ

Sultan Cem Olayı: Fatih'in ölümüyle, vasiyeti üzerine Amasya'da bulunan büyük oğlu Bayezit İstanbul'a gelerek tahta geçti (1481). Fatih'in küçük oğlu Cem de Karaman valisiydi.

Cem şairdi. Edebiyatla ilgilenirdi. Aynı zamanda yürekli ve mücadeleden hoşlanan bir kişiliğe sahipti. Bu durumundan ötürü bazı devlet ileri gelenleri padişahlık konusunda Cem'i Bayezit'e karşı tutuyorlardı. Bayezit'in hükümdarlığını istemeyenlerin başında Karamanlı Mehmet Paşa vardı. Cem'i taht mücadelesine sürüklediler. Cem onların desteği ile saltanat hırsına kapıldı. Asker topladı. Bursa'ya geldi. II. Bayezit tarafından gönderilen kuvvetleri yenerek Bursa'ya yerleşti. Adına hutbe okuttu ve para bastırdı. Sonra büyük halası Selçuk Hatun'u II. Bayezit'e gönderdi. Devleti ikisi arasında bölüşme önerisinde bulundu. Anadolu'nun kendine bırakılmasını istedi. Bayezit öneriyi kabul etmedi. Bunun üzerine iki kardeş savaş hazırlandı. Bayezit orduyu alarak Anadolu'ya geçti. O sırada Otranto'dan dönen Gedik Ahmet Paşa Bayezit'in yanına geldi. Padişah komutayı ona bıraktı. İki ordu Bursa'nın Yenişehir Ovası'nda karşılaştı. Cem savaşı yitirdi. Konya'ya çekildi. Fakat Gedik Ahmet Paşa onun peşini bırakmadı. Konya'da da tutunamadı. Ailesini ve yakınlarını alarak Memlük Sultanı'na sığındı. Mısır'da büyük törenle karşılandı.

Cem Mısır'da kaldığı süre içinde hacca gitti. Hacdan döndüğünde Karamanoğlu Kasım Bey'den ve daha bazı kimselerden mektuplar aldı. Bunlar Anadolu'da durumun uygun olduğunu yazdılar. Cem bunlara kandı. Tekrar Anadolu'ya geldi. Kasım Bey ile birleşti. Konya'ya saldırdı. Fakat yine yenildi. Bayezit, Kudüs'te oturduğu takdirde her türlü giderlerini karşılayacağını bildirdi. Cem bu öneriyi kabul etmedi. Bu kez Rodos şövalyelerine sığındı. Şövalyeler kendisini

İçel kıyılarından aldılar, Rodos'a getirdiler. Cem burada büyük bir törenle karşılandı. Cem'in amacı Rodos'tan Rumeli'ye geçmek, orada toplayacağı kuvvetlerle İstanbul üzerine yürümekti. Fakat bu amacına ulaşamadı. Çünkü Sultan Bayezit, Rodos şövalyeleri ile anlaştı. Buna göre şövalyeler Cem'i tutukladı. Buna karşılık Bayezit de onlara Cem'in giderlerini karşılamak üzere 45.000 altın verdi.

Şövalyeler, Cem'i Rumeli'ye geçirmek bahanesiyle Rodos'tan alarak Fransa'ya götürdü. Orada 7 yıl şatodan şatoya dolaştırdılar. Cem'e bu tutukluluk yaşamı çok zor geldi. Şövalyelerin elinde bulunması, Hristiyanların içinde olması, Avrupa'da önemli bir sorun oldu. Fransa ve Macar Kralları onun vücudundan yararlanarak Osmanlılara karşı Haçlı seferleri düzenlemeyi düşündü. Sonunda şövalyeler Cem'i İtalya'ya getirdi. Orada 3 yıl kadar dolaştı. Sonra Papa VIII. İnosan'a teslim etti.

Cem 3 yıl Papa'nın yanında kaldı. Bu sırada Fransa Kralı VIII. Şarl İtalya'ya bir sefer düzenledi. VIII. İnosan'ın yerine geçen VI. Aleksandr Borjiya'yı sarayında kuşattı. VIII. Şarl, İtalya seferinden sonra büyük bir Haçlı seferi ile Kudüs ve İstanbul'u almak istiyordu. Bu konuda Cem Sultan'ın kendine çok yararı olacağını düşündü. Bundan ötürü Papa ile yaptığı sözleşmeye göre, Cem'in kendisine teslim edilmesini ileri sürdü. Papa da bunu kabul etti. Bir söylentiye göre, Papa bu sırada II. Bayezit ile de anlaşarak ondan aldığı yüklü bir para karşılığında Cem Sultan'ı zehirlemeyi kabul etti. VIII. Şarl'a teslim etti. Etkisi zamanla görülen bir zehir ile zehirlendi.

Cem VIII. Şarl ile birlikte Napoli'ye geldiğinde hastaydı. Orada hastalığı daha çok arttı. Tedavi edilmeye çalışıldı, fakat kurtulamadı. 25 Şubat 1495 yılında Napoli'de öldü. Cenazesi sonradan getirilerek Bursa'ya defnedildi.

31 yıl süren II. Bayezit'in padişahlığı dış siyaset açısından sönük geçti. Bu durumun oluşmasında padişahın kişiliğinin etkisi büyüktü. Çünkü Bayezit yumuşak huylu, dindar bir kişiydi. Savaştan hoşlanmazdı. Zamanını daha çok okumak ve ibadetle geçirirdi. Bu yüzden devri, Fatih devrinin ardından gelen bir duraklama devri oldu. Bununla birlikte bu zamanda da bazı siyasal ilişki ve savaşlar oldu. Buğdan ve Mora'ya seferler yapıldı. Fatih devrinde alınamayan bazı kale ve limanlar alındı.

Osmanlı Meml k İlişkileri (1485-1491)

Nedenleri:

- Meml klerin, Fatih'in Hicaz su yollarıyla ilgili önerilerini kabul etmemeleri,
- Meml klerin Dulgadir Beyliği'nde çıkan i  kavgalara karışmaları ve Ramazanoğullarını kendi yönetimlerine almak istemeleri.
- Cem Sultan'ı ve Karamanoğullarını himaye etmeleri

Hindistan hükümdarlarından II. Mahmut şah tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen elçilerin Cidde'de yakalanarak padişah için gönderilen hediyelerin bir kısmını ellerinden almaları

Bu nedenlerden çıkan savaş 1485 yılında başladı. Savaşlar daha çok Toros Bölgesi ve Çukurova'da oldu. Osmanlılar Meml kler  zerine 6 büyük sefer yaptı. Fakat kesin bir sonuç alınamadı. Meml kler daha çok başarı kazandı. Dulgadiroğullarını kendi yanlarına çekti. İç Anadolu'ya kadar gelerek, Hersekzade Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu yendi. Hersekzade Ahmet Paşa esir oldu.

Bu savaş, Tunus hükümdarı Sultan Osman'ın araya girmesiyle son buldu. Yapılan antlaşmaya göre Osmanlı Devleti, Mekke, Medine evkafına ait olduğu için Çukurova'yı (Adana, Tarsus), Meml klere geri verdi. Böylece Osmanlı Meml k ilişkileri şimdilik son buldu. Fakat iki devlet arasındaki rekabet bitmedi. Ancak Yavuz Sultan Selim devrinde son buldu.

Osmanlı Venedik Savaşı (1499-1502): II. Bayezit zamanında Osmanlılar ile Venedik'in arası iyice bozuldu. Bosna Beylerbeyi İşkender Paşa, kuzey Venedik topraklarına girdi. Büyük ganimetle döndü. Bu arada Arnavutluk ve Dalmaçya kıyılarında Venediklilerin elinde kalan kaleler alındı. Denizden de bazı başarılar kazanıldı. Kemal ve Burak reislerin içinde bulunduğu Osmanlı donanması Mora'da Venediklilere bırakılan kalelere saldırdı. Yardıma gelen Venedik donanmasıyla savaştı. Burak Reis bu savaşta zor duruma düşünce düşman gemileriyle birlikte kendi gemilerini de batırdı (1499). Zaferi kazanan Osmanlı donanması Mora'da Venedik'ten İnebaht'ı, Modan ve Koran kalelerini ve Navarin limanını aldı.

Otranto seferinden sonra elimizden çıkan, Ayamavra ve Kefalonya Adaları da geri alındı. 1502 yılında Ayamavra adasıyla Osmanlıların elinde kalan yerler kendilerinde kalmak koşuluyla barış yapıldı.

Osmanlı İran İlişkilerinin Başlaması: II. Bayezit devrinde Ak-koyunlu devleti yıkılmış yerine Şah İsmail tarafından Safevi Devleti kurulmuştu (1501). Şah İsmail aslen Türktü. Anne tarafından Uzun Hasan'ın torunu, baba tarafından ise İran Azerbaycan'ında Erdebil Şeyhi Şeyh Seyfiyüddin'e bağlıydı. Bu nedenle kurduğu devlete Safeviler dendi.

Şah İsmail'in dedesi ve babası Şii mezhebinin ileri gelen şeyhlerindendi. Bu nedenle İran ve Azerbaycan'da büyük bir manevi etkinlikleri vardı. Şah İsmail atalarının bu etkinliğinden yararlanarak kısa zamanda devletini kurdu ve büyüttü. Yandaşları hızla çoğaldı. II. Bayezit'in gevşek yönetiminden yararlanarak Anadolu'yu da yönetimi altına almak istedi. Anadolu'ya Şii propagandacıları gönderdi. Özellikle Hamiteli ve Teke yörelerinde kuvvetli yandaşlar buldu.

Safavi Devleti aslında Osmanlı Devleti'nden daha Türktü. Çünkü devletin nüfus ve asker gücünü Anadolu Türkleri oluşturuyordu. Devşirme devlet adamları yoktu. Padişah II. Bayezit önce bunlara ses çıkarmadı. Ancak bir süre sonra işin ciddi yönü anlaşıldı. Şiiler, Şah İsmail'in kışkırtmasıyla Anadolu'da büyük bir ayaklanma çıkardı. Devlet ayaklanmayı zorla bastırdı. Elebaşı Şahkulu öldürüldü. Bu Şii hareketi padişahın yönetimdeki zayıflığını gösterdi. Bu yüzden oğulları arasında saltanat kavgaları başladı.

Osmanlılar Anadolu'yu alınca, şehirliileri olduğu gibi, Türkmen obalarını ve boylarını da kesin kurallar çemberi içine aldı. Göçebe oymakların başına şeriatı ve Osmanlı yasalarını uygulayan kadılar atadı. Küçük büyük göçebe birimleri subaşılardan ya da sancak beylerinin dirlikleri içinde disipline edildi. Osmanlı yönetimi bir çok vergi, resim ve yükümlülük getirdi. Koyun vergisi, yaylak, kışlak resimleri ile başlayan bu yükümlülükler Türkmenlerin geleneksel özgür yaşantılarını kısıtladı. Bazen de onları yerleşik düzene geçmeye zorladı. Bu yönetim ve kurallardan, bürokratların aşırı baskısından kaçan Türkmenler Şah İsmail'e kaçtı. Çünkü O, Türkmenlere özgürlük, önemli askeri ve siyasal görev ile tarikat çerçevesi içinde dinsel bir heyecan veriyordu.

Osmanlı-Safevi çatışması Türk-İran çatışması olmadı. Devlet yasalarının ve şeriatın ağır bastığı bir merkezi imparatorluk düzeni ile yeni bir dinsel çerçeve içinde bütünleştirilen Türkmen siyasi ve askeri gücüne dayalı coşkulu bir hareketin çarpışması oldu. Osmanlı ülkesi ne kadar Türk değilse, Safevi ülkesi de o kadar İran değildi.

Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık: İslamiyet'te ilk ayrılıklar Hz. Muhammet'in ölümüyle meydana geldi. Bu ilk ayrılık imamet ve hilafet sorunundan doğdu. Bir grup ileri gelen Hz. Ali'nin, bir grup da Hz. Ebubekir'in halifeliğinden yana oldu. Seçim yöntemini benimseyen Ebubekir yanlılarına "Sunni", Hz. Ali yanlılarına "Alevi" dendi. Bunlar üç gruba ayrıldı: Şii, Kızılbaş, Bektaşî.

Şiiler, İran alevileridir. Kızılbaşlar bir kısım Türkmenlerdir. Bektaşiler ise kentlerde oturan alevilerdir.

Anadolu'da yörük olarak yaşayan Türkmen oymaklarının bir kısmı alevidir. Bunlara "kızılbaş" demek adet oldu. Bu adın verilmesiyle ilgili şöyle bir söylenti vardır. "Hz. Muhammet Uhud savaşında Mekkeliler tarafından yaralandı. Başından kanlar aktı. Onun anısını yaşatmak için Hz. Ali bu olaydan sonra kırmızı bir taç ile savaşlara katıldı. Ali yanlılarına bu san bu nedenle verilmiş olabilir."

Başka bir söylentiye göre de "Şah İsmail II. Bayezit ile bir anlaşma yapar. Askerlerini Anadolu'dan Suriye'ye geçirir. Bu askerlerin başında kırmızı takkeler vardır. Bu nedenle Şiilere Kızılbaş denilir."

Fakat konunun esas çıkış noktası şudur. "Türk şamanları başlarına kırmızı bir külah giyerlerdi. Dinsel törenleri bu şekilde yönetirlerdi. İslamiyetten sonra Şiiliği benimseyen Türkmenlerin din büyüklerine "dede" veya "seyyid dede" denildi. Bu dedeler başlarına kırmızı külah giyerek ayinleri yönettiler. Bu yüzden Anadolu Alevilerine kızılbaş demek adet oldu." Bu ad, Sünni Türkler tarafından verildi.

"Yezid oğlan bize kızılbaş demiş
Bahçede açılan gül de kırmızı
İncinme ey gönül, ne derlerse desinler
Kitabı derc eden dil de kırmızı"

Anadolu alevilerinin İran Şiileriyle bir yakınlığı yoktur. Onlar yalnız Hz. Ali sevgisinde birleşirler.

II. Bayezit'in Kişiliği: II. Bayezit, Osmanlıların bilginlerindendir. Din, matematik ve astronomi bilimine çok düşkündü. Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilirdi. Türkçe'nin Çağatay lehçesine tam anlamıyla egemendi. Şiir yazardı. Divanı vardı. Şiirlerinde "adli" mahlasını kullandı. Musikiden anlardı. Besteleri vardır. Hattattır ve hattatları korurdu. Tanınmış hattat Şeyh Hamdullah, O'nun devrinde yetişti. Bilginlerin giderlerini karşılamak için özel bütçesi vardı. Böylece onları eser vermeye yöneltti. Devleti o devrin pozitif bilimleri ve teknik gelişmeleriyle donattı. Devrinde topçuluk, özellikle sahra topçuluğu hiçbir devlette olmayan şekilde geliştirildi. Yavuz Selim, devrindeki Türk zaferlerini geniş çapta bu gelişmeye borçludur. II. Bayezit aynı zamanda okçulukta da üstündü. Kendi eliyle yaptığı bir yay bugün Topkapı Sarayı Müzesi'ndedir. Sonradan cumhurbaşkanı olan Venedik Doç'u Andre Agrit'i "*Hiç kimse onun kadar iyi ok yapamaz ve kuramaz*" demiştir. Babası gibi inzivadan hoşlanırdı. Kitap okumaya düşkündü. Devrinde Türk denizciliği Kemal ve Burak reislerin sayesinde çok gelişti. Düşkünlere yardım ederdi.

Barıştan yan bir yaradılışa sahipti. Ancak dinsel düşünceleri açısından Cihad'ın sevabına inanırdı. Savaşta elbisesine ve ayakkabısına gelen tozları ve çamurları büyük bir titizlikle toplattırırdı. Bunların, öldüğünde mezarına konmasını vasiyet etti. İstanbul'da Bayezit Camii ve Külliyesini yaptırdı. Zamanında özellikle Fıkıh Bilimi gelişti. Tarih alanında Neşri, matematikte Mirim Çelebi yetişti.

Bir çok kerametleri vardı (Gülbaba olayında olduğu gibi). Öldüğü zaman İslam dünyasının bir çok yerinde "Kahire ve Şam'da" cenaze namazı kılındı. Tarihçi Solakzade'nin deyişiyle uzun boylu, açık yüzlü ve ela gözlüydü.

Gülbaba Efsanesi: II. Bayezit devrinde Galata, arkası kırık ve ağaçlık bir yerdi. Bazı kış günlerinde, padişah oralarda ava çıkardı. Yine böyle bir kış günü, kar yağarken, padişah:

"Bana gül kokuları geldi" dedi.

Çevresindekiler, padişah yine bir keramet gösterecek dediler. Fakat gerçekten bir süre sonra meşe ormanının içinde bir kulübe görüldü. Kulübe güllerden zor görülmekteydi. Burada Bayezit'i ak sakallı, nur yüzlü bir ihtiyar karşıladı.

“Padişahım seni benim gönlüm çekti. Burada bir mektep yaptı. Ömrümün sonunda onları okutmakla zamanımı değerlendireyim, onlar şu güllere bülbul olsunlar.” dedi.

Daha sonra Bayezit meşe ormanının ortasında koğuşları, derslikleri, yemekhanesi ve hamamı ile büyük bir okul yaptırdı. Adına “Galata Sarayı” dedi. İşte o günden beri orada okul vardır.

II. Bayezit’in hayatta üç oğlu vardı. Büyük oğlu şehzade Korkut Manisa’da, ortanca oğlu şehzade Ahmet Amasya’da, küçük oğlu Yavuz Selim Trabzon’da sancak beyiydi.

Selim, İran’a yakın olduğu için Şah İsmail’in amaç ve isteklerini çok iyi biliyordu. Babasının İran’daki gelişmeler konusunda duyarsız kalmasına kızıyordu. Bu arada devlet ileri gelenleri Bayezit’in yaşlılığını ileri sürerek yerine şehzade Ahmet’i padişah yapmak istedi. Selim bu haberi duyunca hemen harekete geçti. İlk babasından Rumeli’de bir sancak istedi. İsteği kurallara uymadığından kabul görmedi. Bunun üzerine Selim Kefe sancakbeyi olan oğlu Süleyman’ın yanına gitti. Orada kuvvet topladı, sonra Tuna’yı aşarak Trakya’ya girdi. Devlet ileri gelenleri onu oyalamak için Rumeli’de Köstendil sancağını verdi. Selim mücadeleden çekildi. Fakat babası şehzade Ahmet’i padişah yapmak isteyince, babasına karşı ayaklandı ve geri döndü. Baba-oğul Çorlu yakınlarında, Karıştıran Ovası’nda savaşa tutuştu. Selim yenildi ve Kefe’ye kaçtı. Bu sırada Anadolu’da Şahkulu Ayaklanması çıktı. Sadrazam Hadım Ali Paşa öldü. Hadım Ali Paşa şehzade Ahmet yanlısıydı. Bu arada Korkut da İstanbul’a geldi. Asker ne Korkut’u ne de Ahmet’i istiyordu. Karıştıran Ovası’ndaki savaşta Selim’i görmüş ve beğenmişti. Askerin Selim’i istemesi üzerine, Bayezit padişahlığı ona bıraktı (1512). Kendisi, dinlenmek için Dimetoka’ya giderken yolda Hançayırı denilen yerde öldü.

15. ve 16. YÜZYILDA AVRUPA

SİYASAL DURUM

FRANSA: 1337 yılından beri süren yüzyıl savaşlarından, Fransa yeni çıktı. 15. yy'ın son yarısında derebeylik rejimi zayıfladı, mutlak krallık rejimi güçlendi.

15. yy.da Fransa'yı XII. Lui, I. Fransuva, II. Henri gibi kuvvetli krallar yönetti. Bu yüzyılda Fransa'da mutlak krallık rejimi iyice yerleşti.

İNGİLTERE: Bu yy.da İngiltere, yüzyıl savaşlarından yenilerek çıktı. Avrupa karasındaki üstünlüğünü yitirdi. Bundan sonra İngiltere'de çifte gül veya iki gül denilen büyük bir iç savaş çıktı. Bu savaşın nedeni VI. Hanri'nin yüzyıl savaşlarında uğradığı yenilgiydi.

İki gül savaşı kralın bağlı olduğu Lancastre soyu ile yeğeni Rişar'ın ait olduğu York soyu arasında oldu. Lancastre soyunun arması kırmızı gül, York soyunun ise beyaz güldü. 1455 ve 1485 yılları arasında olan bu savaşlar 30 yıl sürdü. Lancastre soyunun zaferi ile son buldu. Bu savaşta bir çok İngiliz soylusu öldüğü için savaştan sonra İngiltere'de krallık yönetimi kuvvetlendi.

16. yy.da İngiltere'nin yönetimi, Tudor soyunun eline geçti. Bu soydan gelen krallardan VIII. Hanri, İngiltere'de reform hareketlerine girişti. Anglikan Kilisesi'ni kurdu. İngiltere'yi Papalıktan ayırdı. Hanri'den sonra gelen krallar zamanında bir çok din kavgaları oldu. Sonunda Hanri'nin kızı I. Elizabet, İngiltere'de Anglikanizmi yerleştirdi. İngiltere denizde kuvvetli bir devlet haline geldi. Daha sonra, İngiltere geleceğini denizlerde aramaya başladı. Az zamanda sömürge imparatorluğu oldu.

İSPANYA: İstanbul alındığı sırada İspanya'da siyasal bir birlik yoktu. Aragonya, Navarra, Kastilya, Portekiz gibi bir takım Hristiyan krallıklarla, güneydoğu İspanya'da küçük bir Müslüman devlet olan Beni Ahmer (Gırnata) Hükümeti vardı. İspanya, ancak 15. yy'ın son yarısında siyasal birliğini tamamlayabildi. Aragonya Kralı Ferdinand ile Kastilya Kraliçesi İzabella'nın evlenmesi ile başlayan siyasal birlik (1474), az zamanda gelişti. Bir süre sonra Ferdinand'ın, Beni

Ahmer İslam Devletini ortadan kaldırmasıyla siyasal birlik tamamlandı.

15. yy.ın sonlarında, İspanya keşif hareketlerine başladı. Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfetmesiyle başlayan bu hareket 16. yy.da gelişti. Coğrafi keşifler sonunda İspanya, Amerika ve Büyük Okyanus adaları üzerinde büyük bir sömürge imparatorluğu kurmayı başardı.

İspanya'nın batısında, İspanya birliğine katılmayan Portekiz Kralığı vardı. Bu krallık İspanya'dan önce denizciliğe atıldı. Afrika kıyılarında, Hint Okyanusu, Hindistan ve Endonezya Adaları üzerinde büyük ve kuvvetli bir sömürge imparatorluğu kurdu. Fakat bu imparatorluk çok uzun süre devam etmedi. Daha sonra İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın bu siyasete atılmaları üzerine eski önemini yitirdi.

ALMANYA: Orta çağda Avrupa'nın en büyük imparatorluğu olan Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu yeniçağın başlarında da aynı büyüklükteydi. Fakat imparatorluğun içinde siyasal bir birlik yoktu. Alman İmparatorluğu 400'e yakın devletten oluşmaktaydı. İmparatorluğun başında Habsburg Sülalesi vardı. İmparator seçme hakkı, Almanya'da elektör (seçmen) denilen, büyük dükalara verilmişti. Elektörler içinde en önemlileri Bavyera, Saksonya, Bohemya ve Palatina elektörleriydi.

Alman İmparatorluğu'nun merkezi Viyana idi. İmparatorluğun içinde bulunan Habsburglar aynı zamanda bu imparatorluğa bağlı devletlerin en büyüğü olan Avusturya Arşidükalığının da hükümdarıydı.

15. yy.ın son yarısında Almanya'nın başında bulunan imparator Maksimilien, bir çok siyasal yollar ve evliliklerle Lüksemburg, Belçika ve Hollanda'nın (Flemenk) bir kısmını aldı. Bunun oğlu olan Güzel Filip, İspanya Krallık hanedanından bir prensesle; torunu I. Ferdinand, Macar Kralı Lui'nin kız kardeşiyle evlendi. Tüm bu evlilikler sonunda Habsburglar, Avrupa'nın en güçlü krallıklarından biri oldu. 16. yy.ın ilk yarısında imparator seçilen Şariken, Güzel Filip'in oğluydu. Aynı zamanda babası tarafından Alman İmparatoru Maksimilien'in, annesi tarafından da Aragonya Kralı Ferdinand ile Kastilya Kraliçesi İzabella'nın torunuydu. 1519 yılında imparator seçildiği zaman, dedesi tarafından Avusturya Arşidükalığı ile İstirya,

Karniyola ve Tirol ülkelerini, annesi tarafından da Aragonya Krallığı ile Sardunya, Sicilya ve Napoli Krallıklarını, dolayısıyla Amerika'daki İspanyol sömürgelerini elde etti. Böylece 1519 ve 1556 yılları arasında, Şariken zamanında, Almanya dünyanın en büyük imparatorluğu haline geldi. Bu devletin tek rakibi Osmanlı İmparatorluğu idi.

İTALYA: Yeniçağ başlarında İtalya'da siyasal bir birlik yoktu. Burada siyasal çıkarları birbirinden ayrı bir çok İtalyan hükümetleri vardı. Bunların içinde en önemlileri Savoie ve Milano Dükalıkları ile güneyde Napoli Krallığı ve Papa Hükümeti idi. Venedik, Cenova ve Floransa Hükümetleri ise İtalya'nın en kuvvetli cumhuriyetleri idi.

DİĞER AVRUPA DEVLETLERİ: Yeniçağ başlarında, Avrupa'nın kuzeyindeki İsveç, Norveç ve Danimarka Hükümetleri 1397 yılından beri süren Kalmar Birliği'nden ayrılma noktasına geldi. İsveç bu birlikten ayrılmak için Danimarka ile mücadele etti. 16. yy.ın başlarında her üç devlet de, bağımsızlıklarını kazandı. Bundan sonra reform hareketlerine girişerek Protestanlığı kabul etti.

Toprak açısından çok büyük olan Lehistan Krallığı Yagelon Sülalesi tarafından yönetiliyordu. 15. yy.da bu sülalenin yıkılmasıyla, Lehistan'da anarşi başladı. Durum Lehistan'ın yıkılmasına kadar sürdü.

Macaristan ise bu yüzyılda Türklerle mücadele halindeydi. 16. yy.ın başlarında bu krallık, Türkler tarafından ortadan kaldırıldı.

Bu yüzyılda, doğu Avrupa'da, şimdiki Rusya'nın yerinde Moskof (Moskova) Dükalığı vardı. Moskof Prenslерinden Çar III. İvan bu yüzyılın sonunda, Altınordu Devleti'nin parçalanmasıyla kurulan hanlıklardan bazılarını kendine bağladı. Böylece bugünkü Rusya'nın temelini attı. Rusya'nın bu yüzyılda Avrupa ile hiçbir siyasal ilişkisi yoktu.

COĞRAFİ KEŞİFLER

Nedenleri: 15. yy.ın 2. yarısında Avrupa'da gerçek bir ekonomik gelişme oldu. Sanayi, ticaret alanları, yani pazarlar gelişti. Ekonomik kurumlar, bu arada bankacılık gelişti. Bu gelişme kapitalizmin gelişmesine neden oldu. Kapitalist düşünce de daha fazla servet yığmak, bunun içinde her gün yeni olanak ve araçlar aramak düşüncesi ekonomik yaşamda etkili oldu. Avrupa'da monarşilerin oluşması

ile şehir ekonotnisinden, yeni ekonomiye geçildi. Şehirler arasından ekonomik rekabet uluslar arası rekabete dönüştü. Bu arada da kral-
ların ulusal ekonomiyi geliştirmek için önlemler aldıkları da görüldü.
İlkin ticaret yollarının kendi ülkelerinden geçmesine önem verdi.

Belirli bölgelere özgü bazı maddelerden, başta tahıl ve tuz olmak üzere kumaş üretiminde kullanılan şap uluslararası bir ticaret yaşamını zorunlu kılıyordu. Uluslar arası ticaretin en çok gelir getiren maddeleri, Asya ve Afrika'dan gelen baharat, fildişi, porselen, inci vs. idi. Tüm bu maddelerin ticareti Mısır ve Venediklilerin elindeydi. Venedikliler bu ticaretin deniz yolunu ellerinde bulunduruyorlardı. Bu durum, ekonomik kazanç kaynakları arayışı içinde olan kralları, bu değerli malların çıktığı ülkelere ulaşmak için, başka yollar aramaya yöneltti. Ticaret yaşamının yoğunluk kazanması, alış verişin artışı, paranın esaslı olan değerli madenlere de ilgiyi arttırdı. Bu ilgiden merkantilizm denen ekonomik bir ekol meydana geldi. Buna göre, bir ülkede altın, gümüş gibi değerli madenler artarsa o ülkede o kadar çok gelişme olur, bunun için değerli madenlerin o ülkeye girmesi serbest bırakılmalı, çıkışı engellenmelidir. Keşiflerin de ana nedenini bu ekonomik neden oluşturdur.

Akdeniz ticaretinin zayıflaması, Osmanlıların bu ticaret yollarını ellerine geçirmesiyle oldu. Avrupa devletleri yeni yolların bulunması ve malların bu yollarla daha ucuza mal edilmesi amacıyla keşifler yapıldı.

Koşulları

- Coğrafya bilgisinin ortaçağ sonunda zayıflaması.
- Uzun deniz seferlerini olası kılan araçların yapılması.
- Okyanuslarda ulaşımaya elverişli yüksek bordalı ve hızlı karavel denilen gemilerin yapılması.

Kristof Colomb ve Amerika'nın Keşfi: Amerika kıtasının kaşifi olan Colomb, Cenovalı bir gemiciydi. İspanya Devleti'nin hizmetine girmeden önce, Akdeniz ve Atlas Okyanusu'nda bir çok gezintiler yaptı. Dünyanın yuvarlak olduğuna inandı. Hep batıya gidilerek mutlaka Hindistan ve Çin'e ulaşılacağını söyledi. İlk zamanlar bu konudaki düşüncelerini kime söyledi ve yardım istediye herkes ona deli gözüyle baktı ve isteğini yerine getirmede. Sonunda İspanya'ya

geldi. İspanya Birliğini kurmaya çalışan Katolik Ferdinand ile karısı İzabella, ona yardım sözü verdi. Colomb uzun süre bu yardımı bekledi. Sonunda kendine 3 gemi verildi.

Colomb 1492 yılı 3 Ağustosunda bu 3 gemi ile Atlas Okyanusu'na açıldı. Amacı bu denizi aşarak Çin ve Hindistan'a ulaşmaktı. İki aylık çok zorlu bir yolculuktan sonra Amerika'nın doğusunda bulunan Bahama Adaları'na ulaştı. İlk ayak bastığı adaya San Salvador adını verdi.

Colomb bulduğu adaları Hindistan'ın batısındaki adalar zannetti. Bunlara Batı Hint Adaları, yerlilere de Hintli adını verdi. Antil Adaları arasında yaptığı bir gezintiden sonra keşfi hakkında açıklama yapmak üzere İspanya'ya döndü. Kral ve Kraliçe tarafından büyük bir törenle karşılandı. Colomb bundan sonra Amerika'ya 3 sefer daha yaptı. Fakat yeni bir kıta bulduğunun bilincinde değildi. 4.seferinden sonra kral, kendisine istediği serveti getirmeyen Colomb'u, makamından uzaklaştırdı. Bundan sonra 1506 yılına kadar yoksulluk içinde yaşadı. 1506 yılında öldü. Ölümünden bir yıl sonra İtalyan gemici ve aynı zamanda bilgin olan Amerika Vespuçi Amerika kıtasına yaptığı bir geziden sonra, Colomb'un keşfettiği yerin Hindistan olmayıp, yeni bir kıta olduğunu tüm dünyaya bildirdi (1507). Daha sonra bu kıtaya adı verildi. Kıtaya Amerika dendi.

Amerika'nın keşfinden sonra İspanyollar, ilkin Antil Adalarına yerleşti. 1519 yılından sonra da kıtanın keşfine başlandı. O yıllarda Amerika'da yerliler yaşıyordu. Bunlardan Aztekler Meksika'da yerleşmişti. Uygarlıkta oldukça ileri bir düzeydeydiler. Taştan yapılmış güzel binaları, sarayları vardı. Altın ve gümüşü işlemesini biliyorlardı. Meksika merkez olmak üzere kuvvetli bir devlet kurmuşlardı. Bugünkü Peru çevresinde ise İnka adı verilen başka bir kavim daha vardı. Bunlar da uygarlıkta ileriydiler.

İspanya 1519 yılında Meksika'nın fethine girişti. Korteş adlı birinin başkanlığında 600 kişilik bir İspanyol kuvveti Meksika'ya çıktı. Aztekleri yendi. Meksika'ya girdi. Aztek köy ve şehirlerini yağma etti.

Meksika'nın alınışından bir yıl sonra Almagra ve Pizzaro adlı 2 İspanyol, yine az bir kuvvetle Güney Amerika kıtasında bulunan Peru'nun alınışını sağladı. Burada bulunan İnkalar yenildi. Peru İspanya'ya bağlandı (1532).

Hindistan Yolunun Keşfi: Büyük coğrafi keşiflerde rol oynayan uluslardan biri de, Portekizlilerdi. Bunlar 15.yy.ın ilk yarısından sonra Afrika'nın batı kıyıları ve Atlas Okyanusu'nda bir çok keşif gezileri yaptı. Asor ve Kanarya adalarını buldu. Daha sonra da Gemici Hanri adıyla anılan Prens Hanri'nin çalışmalarıyla, Afrika kıyıları keşfedildi. Bu geziler sırasında Bartelmi Diyaz adlı bir kaptan fırtınaya tutuldu. Güneye doğru sürüklendi. Afrika'nın güney burnundan geçti. Buraya Fırtınalar Burnu adını verdi. O zamanki Portekiz Kralı, bu adı Ümit Burnu'na çevirdi. (1487)

Ümit Burnu'nun keşfinden sonra 10 yıl gibi bir süre geçti. Portekizli Vasko dö Gama adında bir gemici, bu burnu dolaşarak Hint Okyanusu'na, oradan da Kaliküt Limanı'na ulaştı. (1497) Böylece Hindistan deniz yolu keşfedilmiş oldu. Bu yolun keşfinden sonra Portekizliler Alburkerk adlı bir amiralin komutasında kuvvetli bir donanma gönderdi. Hindistan yolu güvence altına alındı. Alburkerk bir yandan da Malaya Yarımadası'na kadar gitti. Çin'den gelen yolları eline geçirdi. Böylece Hindistan'dan Süveyş'e giden Baharat Yolu, Ümit Burnu yoluna döndü. Hint Okyanusu Portekiz Denizi oldu.

Baharat Yolunun Portekizlilerin eline geçmesinden sonra, Osmanlılar Mısır'ı aldı (1517). Bir süre sonra Portekizliler de savaşa tutuştular. Bu amaçla Hint sularında deniz seferlerine giriştiler. Fakat bu seferlerden kesin bir sonuç alınamadı.

İLK DÜNYA GEZİSİ

Amerika'nın keşfinden ve Ümit Burnu'nun bulunmasından sonra, Avrupa bu kıtanın batısındaki Büyük Okyanus'u geçerek Çin ve Hindistan'a gitmek için yollar aradı. Bu arada İngiltere adına çalışan, Jan Kaba ve Sebastiyen Kaba adlı baba oğul iki gemici, kuzey Amerika kıyılarını dolaşarak, Kanada'yı, Ternöv Adası'nı, Hudson Körfezi'ni buldu (1497). Fakat buralar kışın donuyordu, bu nedenle Hindistan'a ulaşmak olası değildi. Bunun üzerine Avrupa'dan, güney Amerika kıyılarından, Büyük Okyanus'a geçecek başka bir yol aramaya başlandı. Sonunda Macellan aranılan bu yolu buldu.

Macellan Portekizliydi. Fakat o sırada, Şarlken'in hizmetine girmişti. 1519 yılında onun yardımıyla ve 5 gemiyle yola çıktı. Güney Amerika kıyılarını dolaştı. Bugün kendi adıyla anılan Macellan Boğazını buldu. Oradan Büyük Okyanus'a geçti. O sırada Büyük

Okyanus'ta rüzgarlar sakın olduğundan, Macellan Büyük Okyanus'a Pasifik adını verdi. (Pasifik sakın, ılımlı demektir.) İlk kez bu okyanusu geçti. Filipin Adaları'na ulaştı. Orada yerlilerle yaptığı savaşta öldü. Kaptanlarından Del Kano geziyi sürdürdü. Uzun ve uğraştırıcı bir yolculuk sonrası gemi ile Ümit Burnu'nu dolaşarak İspanya'ya ulaştı (1522).

Macellan'ın başladığı ve Del Kano'nun sürdürdüğü bu ilk dünya gezisi dünyanın yuvarlaklığını kanıtladı. Avrupalıların öteden beri aradıkları batıdan doğuya gitme ve Hindistan'a ulaşma düşüncesi gerçekleşti. Bu yol Panama Kanalı'nın açılmasına değin sürdü. Avrupa ile Büyük Okyanus ve Uzak Doğu ülkeleri arasında en önemli bir yer olarak kaldı.

Coğrafi Keşiflerin Sonuçları: Coğrafi keşifler siyasal, ekonomik, bilimsel ve dinsel sonuçlar meydana getirdi.

Dünya tanındı. Atlas Okyanusu, Amerika, Büyük Okyanus, Hind Okyanusu, Afrika ve Amerika kıyıları keşfolundu. Avrupa, öteden beri gitmek istediği Hindistan'a vardı. Ümit Burnu ve Macellan Boğazı yollarının bulunması dünyanın ekonomik gelişmesi üzerinde büyük etkiler yaptı. Akdeniz eski ekonomik önemini yitirdi. İlk çağlardan beri bilinen ticaret yolları (Baharat ve İpek yolları) yerlerini değiştirdi. Artık Avrupa Hindistan mallarını doğrudan doğruya kaynağından almaya başladı. Atlas Okyanusu kıyılarındaki, İspanya, Portekiz Limanları (Palos, Lizbon) daha sonra da Fransa (Bordo, Löhaur) Belçika, Hollanda (Anvers, Rotterdam) ve İngiliz limanları (Londra) önem kazandı. Venedik, Ceneviz, Marsilya gibi ortaçağın en işlek limanları ikinci plana düştü. Bu durum Süveyş Kanalı'nın açılmasına kadar sürdü (1869). Bu tarihten sonra Akdeniz limanları yeniden canlandı.

Büyük coğrafi keşiflerin sonunda, bu keşiflere ilk kez başlayan İspanyollar ve Portekizliler geniş ülkeler elde etti. İlk sömürge imparatorluğunu kurdu. Keşiflerden sonra Amerika'dan, Avrupa'ya çeşitli servet ve çok sayıda altın ve gümüş geldi. O zamana kadar servetin esasını oluşturan toprak, yerini altın ve gümüşe bıraktı. (Merkantilizm) Ticaret ve sanatla uğraşan burjuvalar bol sayıda altına sahip oldu. Sonuçta Avrupa'nın toplumsal ve ekonomik bünyesinde bir değişme oldu.

Coğrafi keşifler, bilimsel ve dinsel açıdan da önemli sonuçlar oluşturdu. Yeni kıtalar, yeni ırklar, yeni uygarlıklar, yeni hayvan ve bitkiler, yeni yeni yollar keşfedildi. Tüm bunlar insanlar üzerinde büyük bir ilgi, araştırma ve yeni şeyler bulma isteği uyandırdı. Öteden beri söylenen bir çok dinsel inançlar temelinden sarsıldı. Sonuçta Avrupa'nın düşünce ve dinsel yaşamında büyük değişimler oldu.

Avrupa için büyük yararlar sağlayan coğrafi keşifler Türk ulusu ve İslamlık için çok zararlı oldu. Ümit Burnu yolunun bulunuşuna kadar Hint ve Çin ticareti Türk ve Müslümanların elindeydi. Orta Asyalı Türkler bu sayede bolluk içinde yaşıyorlardı. Çin'den kalkan ve Karadeniz'de son bulan İpek Yolu üzerinde yüzlerce büyük ticaret şehirleri kurulmuştu.

Ümit Burnu yolunun keşfiyle İpek Yolu önemini yitirdi. Baharat Yolu Avrupa'nın eline geçti. Kara ticaret yolları deniz yollarıyla yarışmadı. Bundan ötürü başta Orta Asyalı Türkler olmak üzere İslam dünyası coğrafi keşiflerden sonra eski mutlu devirlerini yitirdi. Yokluk ve sefaletle düştü.

RÖNESANS

Tanımı: 15. yy. sonlarıyla 16. yy. başlarında İtalya'da başlayan, sonra Fransa, Almanya, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde görülen edebiyat ve güzel sanatlar alanındaki yeniliklerin ve sanat anlayışının tümüne "Rönesans" denir.

Bu hareketler tarihin en büyük olaylarından biridir. Bu hareketler sırasında yaşayan edip, şair, sanatçı, ressam, mimar ve heykeltıraşlar zamanımıza kadar daha iyileri ve daha güzelleri yapılamayan bir çok güzel eserlerini bu devirde yarattı.

Avrupa'nın her açıdan ileri ve parlak olan bu devrine, sonraları yeniden doğuş anlamına gelen bir deyim olan "Rönesans" adı verildi. Bu ad ilk kez 1839 yılında Almanya'da kullanıldı. Zamanla tarih terimi oldu.

Sözcük anlamı açısından, yeniden doğuş olan Rönesans, Tarih terimi olarak hiçbir zaman bu anlamda kullanılamazdı. Çünkü insan düşüncesinin, yeteneğinin ve bilincinin belli bir zamanda öldüğü ve yine belli bir zamanda yeniden canlandığı kabul edilemezdi. Rönesans devrinde görülen yenilikler hiçbir zaman aniden oluşmadı.

Bunlar tüm Ortaçağ boyunca süren uzun ve sürekli bir çalışmanın, Yeniçağ başlarında olgunlaşarak meydana getirdiği çok parlak sonuçlarıydı.

Rönesans devrinde yaşayan edip, şair, ressam, mimar ve diğer sanatçılar kendilerinden önce çok ve parlak bir uygarlık yaratmış olan, eski Yunan ve Romalıların, yani “Antikite” dediğimiz devrin, sanat eserlerini örnek aldı. Onların yazdıkları, yaptıkları tüm eserleri incelendi. Onlardan daha güzelleri, daha iyileri yazıldı ve yapıldı.

Bununla birlikte Rönesans devrinin büyükleri, yalnız Antik'teyi örnek almadı. Ona Yeniçağın düşünce ve özelliklerini de kattı. Yeni ve orijinal bir çok güzel eserler meydan getirdi. Yeni bir uygarlık yarattı.

Rönesansın Özellikleri: 15. yy. insanının dünyası derin bir şekilde değişti. Fetihler, geziler, doğu ile olan sıkı ilişki oldu. 15. yy. insanının dünyası genişledi. Sanatçının ortaya koyduğu konular ve duygular çok çeşitli bir duruma geldi.

Tüm plastik sanatlarda realizm (gerçekçilik) ve natüralizm (doğalcılık) üstün geldi.

Rönesansın Nedenleri: Ortaçağdan beri ilerlemekte olan güzel sanatların 15. ve 16. yy.da olgunlaşması.

15. ve 16. yy.da pek çok dahi sanatçının yetişmesi ve bu sanatçıların çalışmalarını birleştirmesi.

Matbaanın icadı ve böylece yeni buluş ve düşüncelerin kolaylıkla çevreye yayılması.

Büyük coğrafi keşiflerin sonunda zenginleşen Avrupa'da sanat-tan anlayan, edebiyattan hoşlanan varlıklı ve üstün bir sınıfın oluş-ması.

Yazar, şair ve sanatçıları koruyan ve gözeten “mesen” denilen bir sınıfın bulunması.

Rönesans hareketlerinin beşiği İtalya oldu.

Rönesansın İtalya'da Başlamasının Nedeni:

İtalya'nın Coğrafi Yerinin Önemi: İtalya bir Akdeniz ülkesiydi. Bu durumdan ötürü Antikide ile özellikle İslam kültür ve uygarlığı ile

çok sıkı bir şekilde ilgilendi. Bu nedenle İtalya öteki Avrupa devletlerine göre ileri gitti.

Ekonomik Durumun İyiliği: İtalya, eski çağlardan beri Akdeniz ticaretiyle uğraşıyordu. İpek ve Baharat yoluyla gelen mallar İtalyan tacirleri aracılığıyla Avrupa'ya taşınıyordu.

İtalya'nın Tarihi Durumunun Önemi: İtalya eski çağdan beri bir kültür ve uygarlık merkeziydi. Burada eski Roma, Yunan, Hellenizm uygarlıklarının tüm izlerine rastlamak mümkündü. Bu eserlerden İtalya her zaman yararlanacak durumdaydı.

İtalya'nın Siyasi Durumunun Önemi: Ortaçağda İtalya'da siyasi bir birlik yoktu. Siyaset açısından, İtalya'da çeşitli devletler vardı. Bu devletlerde yaşayan insanlar, her türlü özgürlüğe sahipti.

Dinsel Nedenler: Roma dinsel bir merkezdi. Burada oturan Papalar Avrupa'da söz sahibi idi. Avrupalılar Roma'yı ve Papa'yı ziyaret eder ve bağışta bulunurlardı. Kilise bu yolla çok varlıklı oldu. Kilisenin başında bulunanlar sanatçıları koruyarak kiliselerine sanat eserleri yaptırarak Rönesansı teşvik etti.

İtalya'da Rönesans:

Edebiyatta Rönesans (Hümanizma): İtalya'da Rönesans ilk kez Hümanizma ile başladı. Bunun esası Antikide edebiyatını incelemektir. Hümanizma Latince bir sözcük olup, "Humanus" aslından gelir. Geniş anlamı ile "insancılık" demektir. Tarih deyiimi olarak değişik iki anlamı vardır. Biri, antik çağ (Eski Yunan-Roma) düşün ve edebiyat yapıtlarının esasından çevrilip öğrenme, yorumlama ve uygulamasıdır. Diğer ise ortaçağ skolastiği karşısında başlı başına bir varlık olarak ele aldığı insanı özel ve dikkatli araştırma konusu yapan, yani düşünceyi gökten yere indiren insanı pozitif bilimin merkezi yapma işidir. İlk Floransa'da Eflatun Akademisi, Napoli'de Napoli Akademisi, Venedik'te Yeni Akademi, Roma'da Roma Akademisi kuruldu. Buralarda eskiden kalma Yunanca, Latince ve İbrani metinler incelendi. Bir çok eski metinler toplandı. Manastır kitaplıkları araştırıldı. Elde edilen eserler yayınlandı. Hümanizma hareketleri, ortaçağın skolastik düşüncesini yıktı, yerine pozitif düşünceyi getirdi.

Hümanizma hareketleri İtalya'da 14.yy.da başladı. Hümanizma ile uğraşan ilk hümanistleri diğerlerinden ayırmak için onlara hümanizmanın öncüleri adı verildi.

Bunlar arasında Dante, Petrark ve Bokaçius vardı. Bokaçius'un Dekameron Hikayeleri tanınmıştır. 15.ve 16.yy.da İtalya'da daha bir çok hümanist yetişti. Bunlar arasında Makyavel, Gişarden, Ariyosto ve Tasso ön plandaydı.

Floransalı olan Makyavel İtalya'nın en büyük yazar ve tarihçilerindendi. Prens adıyla tanınmış eserinde kral ve hükümdarların devlet işlerinde amaçlarına ulaşabilmeleri için her şey yapabileceklerini söyledi. Sonraları hükümdarları zulüm ve istibdada götüren bu siyasetin adına Makyavelizm dendi.

Floransalı tarihçi olan Gişarden İtalya tarihini yazdı. Ariysoto ve Tasso ise büyük şairdi.

Güzel Sanatlarda Rönesans: İtalya'da güzel sanatlar 3 dalda gelişti. Resim, mimarlık, heykeltıraşlık.

Resim: Antikitenin etkisiyle gelişti. Anatominin ilerlemesi, perspektifin incelenmesi ve insan vücuduna, güzelliğine önem verilmesi sonunda resimde rönesans doğdu.

İtalya'da zamanla 3 resim okulu oluştu.

Venedik Okulu: Bu okulun ressamı daha çok peyzaj (manzara) resmi yaptı. Doğa örnek alındı. Ressamlar içinde Tisien en tanınanıydı.

Floransa Okulu: Bu okul ressamı, insan vücuduna, perspektife ve anatomiye önem verdi. Resmi Bizans etkisinden kurtardı. En tanınmış ressamı Giotto, Leonardo da Vinci ve Mikel Anj'dır. Leonardo da Vinci Floransalıydı. Ressam, mimar, mühendis, bilgin ve yazardı. Tabloları içinde en tanınmışları, La Jökond ve Baküs'dür. Mikel Anj da Floransalıydı. Ressam, mimar, heykeltıraş, yazar ve şairdi. En tanınmış eserleri Roma'daki Sen Piyer Kilisesi'nin kulesinde, Floransa'daki Medici ailesinin mezarlıklarında ve kilisesindedir.

Roma Okulu: Bu okul ressamı dinin etkisinde kaldı. Konularını dinden aldı. En tanınan ressamı Rafael'dir. En güzel eseri

Roma'da Vatikan Sarayı'ndadır. Meryem resimlerinde çok başarı gösterdi.

Mimarlık: Ortaçağda Avrupa'da biri Roman, diğeri Gotik olmak üzere iki tip mimari şekli vardı. Rönesans mimarları Gotik tarzını terk etti. Eski Yunan ve Roma mimarisini devrin gereksinimine göre birleştirerek yeni ve orijinal bir mimari biçimi yarattı. Rönesans mimarisinde daha çok antikitenin etkisi görüldü. Bu mimari biçiminin özelliği fazla simetrik ve geometrik oluşudur. Önemli mimarlar, Bramante ve Mikelanj'dır. Eserleri çoğunlukla kilise ve saraylardır. Bramante'nin en güzel eseri Sen Piyer Kilisesi'dir. Mikelanj bu kiliseyi tamamladı.

Heykeltıraşlık: Rönesans devri heykeltıraşlığı antikite heykellerini incelemekle gelişti. Heykeltıraşlar Yunan düşüncesiyle Hristiyan düşüncesini kaynaştırdı. Bundan Rönesans heykeltıraşlığı meydana geldi. Konularını dinden aldı. En tanınmış heykeltıraşlar Donatello, Giberti ve Mikelanj'dır. Mikelanj'ın Davut ile İsa ve Köle adlı eserleri en tanınanlardır.

Rönesans'ın Avrupa'da Yayılması:

Nedenleri: İtalya, Avrupa ülkelerinin din ve kültür merkeziydi. Bu nedenle Avrupa'nın diğer yerlerinden İtalya'ya bir çok öğrenci ve Hristiyan ziyaretçi gelirdi. Gelen ziyaretçiler burada gördükleri yenilikleri ülkelerine götürdü.

İtalya savaşları ile İtalya'ya gelen krallar ve komutanlar 1494 ve 1559 yılları arasında buralardan satın aldıkları bir çok değerli eşya ve tabloları bu arada bazı sanatçıları ülkelerine götürdü. Bunlar sayesinde kendi ülkelerinde de Rönesansın gelişmesine çalıştılar. Şarlken ve I.Fransuva bunlar arasında sayılabilir.

Fransa'da Rönesans: Fransa'da Rönesans kralların etkisi ve çalışmalarıyla başladı. 8.Şarl, 12.Lui ve I.Fransuva Fransa'da Rönesansın kurucuları oldu.

Fransa'da hümanizma 1530 yılında I.Fransuva tarafından Kolej dö Frans'ın kurulmasıyla başladı. Fransuva bu okulu Yunanca, Latince ve İbranice öğretmek için kurdu.

Fransız hümanistleri Rable, Ronsar, Montaigne'dir. Fransız sanatçıları İtalyan etkisinde kaldı. Mimar Piyer Lesko Paris'te Luvr Sarayı'nı yaptı.

Almanya'da Rönesans: Almanya'da Rönesans hümanizmayla başladı. 16.yy.daki reform hareketleri ve mezhep kavgaları nedeniyle buradaki sanatçılar dinsel eserler meydana getirdi. Alman hümanistleri içinde Erasmus, Röklen ve Luther başta gelir. Erasmus'un en tanınmış eseri "Deliliğe Övgü" adını taşır. Luther'in eseri ise, İncil'in Almanca'ya çevirisidir.

Almanlar mimaride Gotik tarzından uzun süre ayrılmadı. İtalyan tarzı ancak 16.yy.ın sonlarında Almanya'ya girdi. Bu devrin en tanınmış eserleri Kolonya Belediye Dairesi ile Haydelberg Şatosu'dur. Sanatçılar içinde Alber Dürer dinsel tablolarıyla ün yaptı. En tanınmış eseri Münih'te bulunan Havariyun tablosuydu.

İngiltere ve Diğer Avrupa ülkelerinde Rönesans: İngiltere hümanistlerinin en tanınmış Şekspir'dir. Eserleri Hamlet, Othello, Romeo ve Jülyet'tir.

Zamanla Rönesans, İspanya, Felemenk (Hollanda) ve Kuzey Avrupa ülkelerine yayıldı. İspanya'da edebiyat alanında Cervantes Don Kişot adlı eseriyle, ressam Velaskes ise Meryem tablosuyla ün yaptı. 17. yy.da Felemenk'te ressam Rambrant yetişti.

Rönesansın Sonuçları

Avrupa'da iki sınıf halk meydan geldi. Edebiyat ve sanattan anlayan üstün sınıf. Diğer de Avrupa halkının çoğunluğunu oluşturan ve üstün sınıf tarafından beğenilmeyen halk sınıfıydı.

Rönesans dünyaya yeni bir görüş ve düşünce biçimi meydana getirdi. Ortaçağın skolastik düşüncesiyle mücadele etti. Avrupa'da bilim rönesansının doğmasına neden oldu. Bilim rönesansı 16. yy. da Kopernik ile başladı. Kopernik dünyanın yuvarlak olduğunu kanıtladı.

Dinsel inançlarda da etkisini gösterdi. Bu etki reformu doğurdu.

REFORM

16. yy.a gelinceye kadar, Avrupa'da iki Hristiyanlık mezhebi vardı. Katolik ve Ortodoks. Katoliklerin dinsel merkezi Roma, başkanları da Papa, Ortodoksların ise İstanbul (Fener), başkanları da Patrik idi.

Katolik inancına göre, Papa İsa'nın yeryüzündeki vekili ve tanınmış havari Sen Petros'un halefiydi. Papa günah işleyenlerin günahını çıkarırdı. Çünkü İsa'nın vekiliydi. Papalığa karşı gelenleri ise aforoz ederdi.

Reformun nedenleri:

Matbaanın etkisi: Matbaanın icat edilmesi insanların daha çok ve ucuz kitap almalarına, Tevrat, İncil gibi kutsal kitapların çok sayıda basılmasına yardımcı oldu.

Hümanizma hareketleri sırasında İncil ve Tevrat'ın ulusal dillere çevrilmesi, bu tür kitapların herkes tarafından okunmasını sağladı. Aslında ortaçağda halk bu gibi kitapların içeriğini ancak rahiplerden öğreniyordu. Halk din kitaplarının ulusal dillere çevrilmesi ile Musa ve İsa peygamberlerin ne demek istediklerini daha iyi anladı. Bu dinsel kitaplardan okudukları dinsel gerçek ile rahiplerin sözlerinin birbirine uymadığını gördü. Böylece kilise ve rahiplere güven azaldı.

Rönesansın etkisi: Rönesans ile Avrupa'ya pozitif düşünce yayıldı. Bu devrin hümanistleri ortaçağın skolastik bilgi ve düşüncelerinden sıyrıldı. Bu düşüncelerin gerçeklere uymadığını söyledi. Katolik kilisesine saldırdı. Özellikle Luter, Melanktan, Röklen gibi. Alman hümanistleri bu işte ileri gitti.

Katolik kilisesinin bozulması: Katolik kilisesinde bozulma daha ortaçağda başladı. 16.yy.da en ileri aşamaya geldi. Papalar, krallar gibi debdebe içinde yaşıyordu. Rönesans devrinde hemen tüm papalar ve piskoposlar, Rönesans hareketlerine karıştı. Saraylar, kilise ve şatolar yaptırdı. Dini alet ederek saf ve inançlı Hristiyanları soyarak kişisel harcamalarını karşıladı.

Endüljans sorunu: Katolik inancına göre günah işleyen Hristiyanlar tövbe ederek günahlarından kurtulabilirdi. Aslında bir insanın işlediği günahtan kurtulması, pişmanlık duyması bir inanç sorunu-

du. Kendine eziyet etmesi ise gösteriştten başka bir şey değildi. Hıristiyanlar zamanla iman işinden çok, dinde şekil ve geleneklere daha çok değeri verdi. Günahlarından kurtulmak için sadaka vermeyi ve oruç tutmayı, bedene çeşitli eziyetler yapmayı diğerlerine öğledi.

Günah çıkarma işinde kilisenin büyük etkinliğı oldu. Kilise, bazen günah işleyenlere bedenlerine eziyet yapacakları yerde, kutsal olan Kudüs, Roma gibi yerleri ziyaret ederek veya sadaka vererek, kiliseye para bağışlayarak günahlarından kurtulma olanaklarını bazı koşullarla verirdi. İşte bu günahlardan kurtulma işine Endüljans dendi.

Bu iş 16. yy.da başka bir biçim aldı. O devirde Papa bulunan X. Leon günahkarların Roma'da bulunan havi mezarlarına, yeni yapılan Sen Piyer Kilisesi yapımı için para verdiklerinde günahlarından kurtulacaklarını bildirdi. Böylece saf Hıristiyanlar Endüljans satın almaya başladı.

16. yy.da Luter ve Kalven, papaların Endüljans almaya hakları olmadığını Tanrı ile kul arasına kimsenin giremeyeceğini söyledi. Bu cesareti gösterdi. Böylece ilk kez Almanyada reform hareketleri başladı. Sonra tüm Avrupa'ya yayıldı.

Almanya'da Reform: Reform hareketlerinin önderi Martin Luter, 1483 yılında Almanya'da doğdu. Öğrenimini zorluk içinde tamamladı. Sonunda İlahiyat Profesörü oldu.

16. yy.da Almanya'da siyasal bir birlik yoktu. Katolik Kilisesi Almanya'da güçlü idi. Endüljans satışı çok yaygınlaşmıştı. Luter, kilisenin bu işte yanlışlığına inanıyordu.

1517 yılında Wittenberg Kilisesi'nin kapısına astığı 95 maddelik bir bildiri ile Endüljans satışlarına itiraz etti. Tanrı ile kul arasına kimsenin giremeyeceğini ileri sürdü. Luter'in bu davranışı bazı Almanlar tarafından iyi karşılandı. Aslında Alman Hümanistleri öteden beri bu gibi dinsel sorunları tartışıyorlardı. Fakat Papa'ya bağlı olanlar Luter'e karşıydılar. Luter'in Papa'ya itirazı her iki taraf arasında tartışmaların çıkmasına neden oldu. Sonunda Papa X. Leon Luter'i aforoz etti. Luter aforoz belgesini halkın gözünün önünde yaktı (1519). Papa Luter'in cezalandırılmasını istedi. Bunun için Alman İmparatoru

Şarlken'e başvurdu. Koyu bir Katolik olan Şarlken, Luter'i yargılamak üzere Worms şehrinde toplanan Diyet Meclisi'ne çağırdı. Meclis Luter'e ölüm cezası verdi. Fakat dostlarından Saksonya Elektörü Akıllı Frederik O'nu kaçırarak, malikanesi olan Wartburg Şatosu'nda sakladı (1521). Luter burada 1 yıl kaldı. Bu süre içinde İncil'i Almanca'ya çevirdi.

Protestanlığın Doğuşu: Luter, Wartburg Şatosu'dan çıktığı zaman, Almanya çok karıştı. Hristiyanlık hakkındaki düşünceleri Almanya'da hızla yayılmıştı. Bu düşünceler Almanlar tarafından iyi karşılandı. Luter bir kitabında kiliseyi düzeltmek için elindeki tüm serveti almak gerekli diyordu. Bu söz kilise mallarının yağma edilmesi için bir çağrıydı. Luter'in bu düşüncesini tüm Almanlar benimsedi.

Yağma işine ilkin Alman soylularının en yoksulu olan şövalyeler başladı. Fakat Alman prensleri işe karıştı. Şövalyeleri yendi. Şövalyelerin ellerine geçirdikleri kilise mallarını geri aldı. Luter'in düşüncesini yanlış anlayan köylüler, bu olay üzerine ayaklandılar. Her yanı yıkıp yaktilar, yağma etti. 1525 yılında olan bu olayı Alman prensleri kanlı bir şekilde bastırdı. Köylüleri eskiye oranla daha çok baskı altına aldı.

Bir süre sonra Luter yanlıları olan Alman prensliklerinden Saksonya, Branderburg, Patatina elektörleri ve diğer bazı küçük prenslikler, kendi toprakları içindeki kilise mallarına el koydu. Bunlardan Brendenburg elektörü elde ettiği kilise mallarını kişisel servet yaptı ve Prusya Krallığının temelini attı.

Bu olaydan Alman İmparatoru Şarlken telaşlandı. Diyet Meclisini topladı. Bu meclis Luter mezhebinin şimdiye kadar nerelerde tutunmuş ise oralarda kalmasına, başka yerlere yayılmamasına karar verdi (1529). Şarlken'in bu kararını beş Alman prensi ve 14 şehir protesto etti. Bu tarihten sonra Katolik kilisesinden ayrılıp, Luter mezhebine yandaş olan Hristiyanlara Protestan ad verildi.

Oxburg Antlaşması: Şarlken Diyet Meclisi kararını protesto eden prensleri ve şehirleri silah gücüyle yola getirmek istedi. Protestanlarla imparator arasında 25 yıl süren mezhep kavgaları başladı. Sonunda 1555 yılında Protestanlığı resmen tanımak zorunda kaldı.

Bu tarihte Oxburg şehrinde toplanan Diyet Meclisinde imparator ile Protestan prensler arasında bir antlaşma imzalandı. Buna göre;

- Protestan mezhebi ve kilisesi resmen kabul edildi.
- Alman prensleri diledikleri mezhebi seçmekte ve seçtikleri mezhebi kendi tebaasına kabul ettirmekte özgürlük kazandı.
- Prensler kendi ülkeleri içinde din işlerinin mutlak lideri olmak hakkını kazandı.
- Prenslerin mezheplerini kabul etmek istemeyen Almanlar başka yerlere göç edebilecekti.

Fransa'da Reform, Kalven ve Kalvenizm: Fransa'da Kalven, din işlerinde kutsal kitaplardan başka bir yasa tanımadı. O da dinsel törenlerin gereksiz olduğuna ve insanın ancak inanç yoluyla selamete ereceğine inanıyordu. Luter'den bir noktada ayrılıyordu. Kalven'e göre, iman, sonsuz mutluluk, insanın yaradılışında vardı. O bir tanrısal armağandı. 16.yy. başlarında Fransa'da Protestanlık yasak edildi. Kalven İsviçre'ye geçti. Cenevre'ye yerleşti (1536). Bundan ötürü Kalvenizmin merkezi Cenevre oldu. Zamanla Fransa, Hollanda ve İspanya'da yandaşlar kazandı.

Reform hareketleri başladığı zaman Fransa, Papa'ya ve Katolik Kilisesi'ne bağlı kaldı. Fransa Kralı I. Fransuva, reform hareketlerini Fransa'da yasakladı.

I. Fransuva'dan sonra kral olan II. Hanri ve sonra gelen II. Fransuva, IX. Şarlı, Protestan Kalvenistlerle mücadele etti. Ele geçirdikleri Protestan ve Kalvenistleri öldürttü. 1563 ile 1594 yılları arasında 30 yıl süren kanlı mezhep kavgaları oldu. Özellikle 1572 yılında, IX. Şarlıken'in emri ile, Sen Bartelmi Yortusunda Kalvenistlere karşı büyük bir katliam düzenlendi. Bu durum IV. Hanri'nin kral oluşuna kadar sürdü.

Eski bir Kalvenist olan IV. Hanri'nin mezhep değiştirerek yeniden Katolik olmasından sonra bu kavgalar son buldu. 1598 yılında yayınlanan Nant Fermanı ile Kalvenist ve Protestanlara tam bir inanç özgürlüğü verildi.

İngiltere’de reform, VIII. Hanri: İngiltere’de reform Almanya’nın aksine krallar tarafından yapıldı. Reform İngiltere’de devlet işi oldu. VIII. Hanri reformun lideri oldu.

VIII. Hanri karısını boşayıp sevdiği bir kızla evlenmek istedi. Bunun gerçekleşmesi için de Papanın boşanmaya karar vermesi gerekiyordu. Papa buna izin vermedi. VIII. Hanri de İngiliz kilisesinin verdiği boşanma kararını kabul etti. Papa ile olan ilgisini kesti. İngiliz kilisesini kendine bağladı. Böylece İngiltere’de Anglikanizm mezhebi ve Anglikan kilisesi kuruldu.

Anglikanizm, Kalvenizm ve Katolik mezhebinin birleşmesinden meydana geldi. Katolik kilisesinin bir çok dinsel törenleri atıldı. Sade ve basit bir tören oluşturuldu.

İskoçlar Kalvenizmi kabul etti. Burada din işleri halk tarafından seçilen ve kendilerine Presbiteri denilen bir meclis tarafından yönetildiğinden, İskoçya’daki Kalvenizmin adına Presbeteryanizm denildi.

Reformun Sonuçları

- Avrupa’da mezhep birliği bozuldu. Katolik ve Ortodoks mezhepleri yanında Protestan, Anglikan, Kalvenist mezhepleri yer aldı.
- Katolik kilisesi kendi kendini yeniledi.
- Papaya karşı bağlılık azaldı. Protestan olan ülkelerde kilise malları yağma edildi. Buralarda kuvvetli prenslikler kuruldu. Laik öğretim sistemi benimsendi.

III. BÖLÜM

YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİ

Yavuz devrinde, Osmanlı Devleti'nin toprakları bir kat daha büyüdü. Doğu Anadolu, Dulgadir Beyliği, Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz Osmanlı topraklarına katıldı. Yavuz devri siyasal olaylarını 3 bölümde incelemek gerekir. Şehzadeler sorunu, Osmanlı-İran ilişkileri, Osmanlı-Memlûk ilişkileri.

Şehzadeler Sorunu: Selim padişah olunca, karşısında en güçlü rakip olarak kardeşleri vardı. Bunlar Şehzade Ahmet ile Şehzade Korkut'tu.

Selim, saltanat yasası gereğince oğlu Süleyman'dan (Kanuni) başkasını yaşatmamaya karar verdi. Bursa'ya geldi. Elinde bulunan Şahinşah, Alemşah ve Mahmut'un oğullarını boğdurttu. Sonra kardeşi Korkut'un düşüncesini anlamak için devlet adamlarının dilinden ona mektuplar yazdırdı. Böylece Korkut'un, saltanat hırsını tahrik ettirdi. Bu hırsın devam ettiğini öğrenince Manisa'ya gitti. Şehzadeyi sarayında kuşattı. Fakat bulamadı. Kölesi ile birlikte Korkut kaçmıştı. Amacı Antalya sahiline inip oradan bir gemiyle Rodos şövalyelerine katılmak ve Avrupa'ya kaçmak istiyordu. Fakat bunda başarılı olamadı. Saklandığı mağarada yakalanarak öldürüldü. Cesedi Bursa'da Orhan Gazi Türbesi'nin yanındadır.

Bundan sonra sıra Şehzade Ahmet'e geldi. Onunda tıpkı Şehzade Korkut'a yaptığı gibi düşüncesini öğrendi. Devlet adamlarına mektuplar yazdırdı. Saltanat hırsını tahrik etti. Bursa yakınlarında Selim'in askerleriyle çarpıştı. Esir düştü ve öldürüldü. Böylece 1514 yılında şehzadeler sorunu çözümlendi. Ahmet'in Kasım adında oğlu vardı. O da Memlûkler'e, Murat adındaki diğer oğlu da Şah İsmail'e sığındı.

Osmanoğullarının yetiştirdiği en büyük kişilerden biri Şehzade Korkut idi. Bilgin, ozan ve müzikçiydi. Denizcilikten iyi anlardı. Denizcileri korurdu. Barbaros kardeşleri o korudu.

Yavuz tahta çıkınca aynı anadan olma ve kendinden 3 yaş büyük olan bu kardeşine dokunmadı. Onu beğeniyordu. Korkut, İstanbul'dan ayrılmak isteyince ona izin verdi. Saltanatı istemeyeceğine dair Yavuz'a senet bile verdi. Yavuz'dan da Anadolu'da istediği sancakların kendisine verileceğine, iç işlerine karışmayacağı ile ilgili söz aldı.

Fakat Anadolu'ya gidince çevresini bir takım kişiler aldı. Yavuz da bundan kuşkulandı. Korkut'un yakalandığı yer bugün "Korkuteli" denen yerdir.

Osmanlı-İran İlişkileri (Çaldıran Savaşı): Yavuz Selim şehzadeler sorununu çözdükten sonra İran seferine hazırlandı. Şah İsmail Anadolu'da el altından halkı kışkırtmaktaydı. Daha çok Aleviler üzerinde etkindi. Bir çok Alevi Şah İsmail'den yana tavır aldı. Şah İsmail ile yapılacak bir savaşta Alevi ayaklanmaları devlet için bir tehlike oluşturabilirdi. Bunun için elebaşılar yakalanıp cezalandırıldı.

Akkoyunlu Devleti yıkılınca Şah İsmail Azerbaycan, Irak-Acem, Irak-Arap ve İran'ı ele geçirdi. Sınırlarını Ceyhun Nehri'ne kadar genişletti. Osmanlı illerine gönderdiği halife denilen Alevi propagandacılar aracılığıyla, Aleviler kışkırtıldı. II.Bayezit'in gevşek yönetiminden yararlanarak işi daha da ileri götürdü.

Selim padişah olunca Şah İsmail'e karşı bir savaşa karar verdi. Güçlü bir orduyla İstanbul'dan hareket etti. Sivas'ta yaşlı ve genç olanlar ordudan ayrıldı. Bunlar İskender Paşa komutasında Sivas Kayseri arasında hem savaş cephesinden hem de içte çıkacak bir karışıklığa karşı önlem olarak bırakıldı.

Osmanlı Devleti sefere giderken, Dulgadir Beyi Alaüddевle'ye mektup yazarak kendini savaşa katılmaya çağırırdı. Alaüddевle bunu kabul etmediği gibi ordunun erzak kollarını vurdu ve sıkıntıya neden oldu.

Ordu Fırat Nehri kıyısına geldiğinde, komutan ve vezirler, düşmanın meydanda olmamasından dolayı dönmek istediklerini, Karaman Valisi olan ve padişahın çok sevdiği Hemdem Paşa aracılığı ile

hükümdara söylediler. Yavuz, o anda Hemdem Paşa'yı öldürttü. Bu durum orduda sessizliği sağladı. Eleşkit'e gelindiğinde bu kez yeniçeri ocağı kışkırtıldı. Yeniçeriler ayaklanma belirtileri gösterdi. Daha da ileri gitti. Çadırlarını yıkıp, padişah çadırına da kurşun atıldı. Padişah askerin içine daldı ve şunları söyledi.

"Biz henüz hedeflediğimiz yere ulaşmadık. Düşmanla karşılaşmadık. Geri dönme olasılığı yok. Bunu düşünmek bile hayaldir. Ne yazık ki şahın çevresindekiler yoluna can verdikleri halde, biz şeriatı muhammedîye'ye muhalif hareket eden bunları yola getirmek için buralara kadar gelmişken bir takım kimseler bizi geri çevirmek isterler. Biz katiyen dönmeyeceğiz. Emre itaat edenlerle kast ettiğimiz yere kadar gideriz. Kalpleri zayıf olanlar, karılarını düşünenler ve yol zahmetini bahane edenler kendileri bilirler. Dönerlerse din yolundan dönerler. Bahane düşman gelmediğiye, düşman ilerdedir. Er iseniz benimle gelin, ben tek başıma da giderim." diyerek atını ileri sürdü. Yeniçeriler onu izledi. Bu sırada da şahın Çaldıran Ovası'nda beklediği haberi geldi.

1514 yılının Ağustos ayında iki ordu Azerbaycan ilinin kuzey batısında, Doğu Bayezit'in 80 km. güney doğusu ile Van Gölü'nün kuzey doğusunda bulunan Çaldıran Ovası'nda karşılaştı.

Ordunun sağ bölümüne Anadolu Beylerbeyi Hadım Sinan Paşa, sol bölümüne Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa komuta edecekti. (Savaş Anadolu veya Asya'da ise Rumeli Beylerbeyi komuta ederdi.) Osmanlı ordusu yorgundu. Buna karşılık şahın ordusu zindeydi. İran ordusunda top yoktu. Yavuz Çaldıran Ovası'nda bir savaş meclisi kurdu. Askerin dinlenmesi için 24 saat geç mi? Yoksa şafakla birlikte savaş yapılsın mı? Uygundur şeklinde görüşme oldu. Vezirler birinci şıkkı uygun buldu. Yalnız Başdefterdar Piri Mehmet Çelebi asker arasında Şah İsmail'e yandaş bulunması ve özellikle akıncıların çoğunun Alevi olmaları nedeniyle, bunların karşı tarafla anlaşmadan savaşa girmenin uygun olduğunu söyledi. Başdefterdarın bu görüşü Yavuz'un hoşuna gitti. "İşte tek rey sahibi bir adam, ne yazık ki vezir olmamış." dedi. Şafak sökerken savaşa başlandı.

Savaş Osmanlıların zaferiyle sonuçlandı. Şah İsmail kolundan yaralandı. Haremi, Taçlı Hanım esir edildi.

Yavuz Selim aslında babası II. Bayezit'in yolunda yürüdü. Anadolu bektaşiliğini korudu. Gerçekten de yeniçeriler bu mezheptendi. Bu nedenle İran seferine çıkarken Nevşehir'de Hacı Bektaş-ı Veli'nin yerine geçen Bektaşî Şeyhi Şeyh Balum Sultanı ziyaret etti. İran'a yapacağı savaşın nedenini ve amacını anlattı. Anadolu'daki Bektaşîlerle bir sorunu olmadığını belirtti. Onun desteğini aldı. Balum Sultan da Yavuz'a "Menkuş" adı verilen Bektaşî küpesini armağan etti. Yavuz bu tek küpeyi kulağına takarak sefere çıktı. Böylece Anadolu Alevilerinin desteğini aldı.

İran Şiiliğinin amacı Müslümanlığa karşı Zerdüştlüğü yaşatmak ve bu nedenle bağımsız bir İran Devleti kurmaktır.

Sonuçları: Bu zafer Osmanlı Devleti'ne Doğu Anadolu'yu kazandırdı. İran'ın elinde bulunan Kemah, Diyarbakır, Mardin gibi kale ve şehirler alındı. Dulgadir Beyliği üzerine de bir sefer yapıldı. Beylik Osmanlı ülkesine katıldı (Bu beylik Maraş'ta idi.). 1515 yılında beyliğin Osmanlılara bağlanmasıyla, Osmanlılar Memlûklere komşu oldu. Bu beylik üzerinde hak ileri süren Kansu Gavri, Yavuz'a bir elçi gönderdi. Dulgadir ülkesinde kendi adına hutbe okunmasını istedi. Buna çok kızan Yavuz "Koca Çerkez er ise bundan sonra kendi memleketinde hutbe okutsun" dedi. Yavuz İran seferinde istediği sonucu alamadı. Yani Şiiliği ortadan kaldıramadı. Bundan sonra Osmanlı-İran arasında kanlı savaşlar oldu.

Çaldıran zaferinden sonra İran, Safavi ülkesinin merkezi oldu. İlkın Türkmenler arasında yayılan bir hareket olarak başlayan Safevi atılımı İran topraklarında gittikçe Fars kültürüne doğru kaydı.

Yavuz Farsça gazel yazarken Şah İsmail Türkçe ilahiler, koşmalar söyledi.

Şiiliğin siyasal anlayışı, Sünni siyasal görüşlerinden farklıydı. Sünnilere göre ümmetin başı olan halifenin yetkisi siyasaldır. Dinsel yetki ulemanın elindeydi. Halifenin belli bir soydan olması gerekli değildi. Şiilerde ise, toplumun başı olan İmam, Hz. Ali soyundandı. Şiilerin imamı, Sünnilerin aksine yalnız siyasal değil, dinsel açıdan da Şii toplumunun lideriydi. Ancak Hz. Ali soyundan 12 İmam 9. yy.da kaybolduğu için, kurtarıcı (Mehdi) yeryüzüne dönene kadar bu imamın vekilleri Şii topluma yön verebilirdi.

Safevi ülkesi, tarikattan yola çıkarak, toplumu Şii ideolojisi çevresinde birleştiren bir devlet olarak gelişti. Osmanlı Devleti de dinsel açıdan daha kesin bir tavır almaya, Sünniliği vurgulamaya zorunlu oldu. Safevi ülkesindeki Sünni ulema ve halk Şiiliğe zorlanınca, Osmanlı ülkesindeki Alevilerin Osmanoğullarına bağlılığı kuşkulu duruma geldi.

Bektaşilik: Bektaşî İslam dinini reddetmez. İnkâr etmez. Tanrıya, Muhammed'e ve Hz.Ali'ye inanır. Tarikat kapısı: Bektaşiliğe girenler bir mürşide (yol gösterici) bağlanırlar. Bu ona ayin ve törenleri gösterir, öğretir. Tarikat kapısından girenler eline, beline, diline hakim olacaklardır. Hakikat kapısı: Burada Bektaşî, yaşamının felsefesini öğrenecektir. Marifet kapısı: Bilimin yoluna girip cahillikten kurtulmadır.

Bektaşilerde namaz yoktur. Niyaz (yalvarma) vardır. Tavşan, Hz. Ali'nin atını ürküttüğü için Bektaşiler tavşan eti yemez.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin kardeşi Menteş, Moğollarla çarpışırken şehit düştü. Bu savaşta Moğol komutanının karargahına ait yemek kazanı ele geçirildi. İşte bu kazan Hacı Bektaş tekkesindeki meşhur kara kazandır. Hacı Bektaş kazana nefes ettiğinden, Anadolu'nun feyz ve bereketi bu kazandan geldi. Bu inanç, Bektaşilerde yaşamaktadır.

Osmanlı-Memlûk İlişkileri: Yavuz'un iki siyaseti vardı. Biri doğuda Şiiliği temizlemek, Horasan Türkleriyle Anadolu Türklerini birleştirmek, ikincisi güney siyasetiydi. Bu siyasette Mısır'ı alıp dünya ticaret yollarına sahip olma idi.

1490 yılında Osmanlı Devleti ile Memlûkler arasında saldırmazlık antlaşması yapıldı. II.Bayezit devrinde Memlûklere karşı olan başarısızlığı, Osmanlı Devleti sindiremedi.

Memlûkler iki tehlikeli hasım karşısındaydılar. Bunlardan biri Osmanlı Devleti, diğeri ise Safevi Devletiydi. Osmanlı Devleti'nin Safevilere karşı olan zaferi, Sünni olan Memlûklere sevindirdi. Çünkü Şah İsmail onlar için Osmanlı Devleti'nden çok daha tehlikeliydi. Safeviler Doğu Anadolu'yu, Irak'ı ve Dulgadir Beyliğini aldı. Yavuz, Çaldıran seferine giderken Memlûk hükümdarını bağlaştırmaya çağırdı. Böylece onun tarafsız kalmasını sağladı. Osmanlı padişahı Memlûk-

lere karşı açacağı savaşı hiç sezdirmek istemedi. Tüm hazırlıkları İran üzerine yöneltiyor gibi gösterdi. Kansu Gavri'ye hürmetlerini belirtti. Samur, kadife, köle gibi değerli hediyeler yolladı. Onu oyalamak istedi. Aslında Suriye üzerine gitmek için önlem alıyordu. Sultan Selim İran seferine çıktığı zaman, casusları arcılığıyla, arkadan Memlûk kuvvetleri tarafından vurulacağını öğrendi. Hileli önlemlere başvurdu. Her olasılığa karşı Kansu Gavri de karşı önlemler aldı.

Selim, 1516 yılında Sadrazam Hadım Sinan Paşa komutasında güçlü bir orduyu, Maraş üzerinden Fırat yönüne gönderdi. Bu kez sefer görünüşte, Safeviler üzerineydi. Hadım Sinan Paşa Fırat'ı geçti. Diyarbakır'a gitmeye görevlendirildiğini sınırdaki Memlûk beylerine bildirdi. Fırat'ı geçmek için onlardan isim istedi. Sinan Paşa bu öneriyi kabul etmedi. Yavuz Kansu Gavri'yi hediye ile elde etti; fakat, etkin Memlûk beylerini unutmuştu. Sinan Paşa'nın Memlûk sınırlarına gelmesi üzerine Kansu Gavri de Şam'a geldi. Mısır'da yerine kardeşinin oğlu Tomanbay'ı bıraktı. Sinan Paşa durumu padişaha bildirdi. Yavuz da zaten savaş için fırsat arıyordu. Kansu Gavri'nin Şah İsmail ile bağlaşma yapmasını fırsat bildi. Memlûk ile savaşa karar verdi. Kansu'nun Halep'e gelmesi Şah İsmail ile anlaşmasına bir delildi.

Osmanlı ordusu Antep'e yaklaşıncı Memlûklerin Antep Valisi Yunus Bey Osmanlılara rehberlik yaptı. Halep'e kadar Osmanlı ordusunu götürecekti. 1516 yılının Ağustos ayında iki ordu Kilis ve Halep arasında Merc-i Dabık Ovası'nda karşılaştı. Kısa zamanda Memlûk ordusu yenildi. Kansu Gavri üzüntüsünden felç oldu ve öldü. Arap tarihçilerinden İbn-i Ayas, Kansu'nun çok gaddar olduğunu 15 yıl 10 ay süren saltanatı sırasında, her gün, halka bin yıl kadar ağır geldiğini yazmaktadır.

Osmanlı ordusu Halep, Hama, Humus ve Şam'ı aldı. Şam'ın alınışından sonra Mısır üzerine gidilmedi.

Kansu Gavri'den sonra yerine Tomanbay geçti. Selim ilkin Mısır'a gitmedi. Tomanbay'a mektup gönderdi. Kendisine bağlı olmasını istedi. Gazze'den itibaren Mısır'ı kendine bırakacağını bildirdi. Osmanlı ordusu, Gazze'den sonra, Ariç-Bişbis yoluyla Ridaniye'ye geldi. Ridaniye Kahire'nin kuzey doğusunda bir köy olup şehre çok yakın bulunuyordu. Osmanlı kuvvetleri büyük bir şans eseri olarak

çölü yağmur yağarken geçti. Ridaniye'ye gelince Memlûk kuvvetleriyle karşılaştı. Tomanbay'ın savaş cephesi Kahire'nin kuzey doğusunda bulunan El Mukattan Dağı'ndan Nil Nehri'ne kadar yayılmıştı. Yavuz Cebel-i Ahmer ile El Mukattan Dağı'nı dolaşıp düşmanı yandan ve geriden vurmaya çalıştı. Bunda başarılı oldu. Merkezde yerine Hadım Sinan Paşa'yı bıraktı. Aldığı kuvvetlerle dağı dolaştı. Ümidini kesen Memlûk Sultanı Tomanbay son bir hamle ile Osmanlı ordusunun merkezine saldırdı. Yavuz'u yakalayıp öldürmek istedi. Fakat yerinde Hadım Sinan Paşa olduğu için onu öldürdü. Osmanlılar Kahire'yi aldı. Yavuz'un Mısır'ı aldıktan sonra "*Mısır'ı aldık ama Sinan'ı kaybettik*" sözü Sadrazam Sinan Paşa'ya verdiği değeri belirtmesi açısından önemlidir. Tomanbay yakalanarak idam olundu (1517).

Sonuçları: Mısır seferi sonunda Suriye, Filistin ve Mısır Osmanlı topraklarına katıldı. Hicaz Emiri, oğlunu Yavuz'a göndererek bağlılığını bildirdi. Mekke'de bulunan Kutsal Emanetlerle Mekke ve Medine'nin anahtarlarını da Yavuz'a gönderdi. Böylece Hicaz Osmanlı topraklarına katıldı.

Mısır'da bulunan son Abbasi Halifesi III. Mütevekkil Allah Halifelik haklarını, Mısır dönüşünde İstanbul'da Ayasofya Camii'nde yapılan bir törenden sonra, Yavuz'a devretti. Bundan sonra Osmanlı padişahları Halife unvanını aldı. Yavuz Selim hilafet simgelerini törenle aldı. Bu söylenti O'nun çağdaşları tarafından değil 18. yy. vak'anüvislerinden "Enderunlu Ata" tarafından ortaya atıldı. Yavuz'un bu unvanı kullanmadığı görüldü. Sadece "Hadim-ül Haremeyn'uş Şerifeyn" gibi unvanla yetindi. Fermanlarında ve yaptığı antlaşmalarda son derece gösterişli bir unvan kullanan Kanuni de halife unvanını her zaman kullanmadı. Bu unvanı yalnız Osmanlılar değil, Hindistan'da Delhi hükümdarları da kullandı.

Halifelik unvanının ısrarla kullanılması, 1789 Aynalıkavak Tenkihnamesi ile başlar. Kırım'ın Rusya tarafından alınması tanındı. Osmanlı padişahları da bu müslüman ülke üzerinde hilafetin kendine verdiği dinsel haklardan yararlanmak istedi. Bunun Rusya tarafından tanınması sağlandı. Böylece halifelik adeta beynelmilel bir ruhani kurum halini aldı.

Mısır seferinden sonra Osmanlı Devleti zenginleşti.

Venedikliler, Kıbrıs adasını ellerinde tutmaları nedeniyle Memlûk Devleti'ne her yıl vergi veriyordu. Bundan sonra bu vergi Osmanlı Devleti'ne ödenecekti.

Mısır'ın alınışıyla Baharat Yolu Osmanlı Devleti'ne geçti. Ancak 1498 yılında Ümit Burnu yoluyla Hindistan yolu bulunduğu Baharat Yolu eski önemini yitirmişti.

Yavuz Avrupa'da durumu olduğu gibi korudu. Esas tehlikenin Asya'dan geleceğini düşündü. Tüm gücünü bu yöne topladı. Böylece kendinden sonra oğlunun Avrupa ve Akdeniz'de daha güvenli ilerlemelerde bulunmasını sağlamış oldu.

15. yy.dan sonra Anadolu bir Türk ülkesi oldu. Fakat Doğu Bölgesi, İran'da bulunan Safevi Devleti ile Dulgadiroğulları'nın elindeydi. Anadolu Türk Birliği'nin en kesin ve sağlam coğrafi sınırlar içine alınması gerekti. Karadeniz, Akdeniz ve Boğazları elinde tutan bir devlet, gelecekte huzurlu olabilirdi. Bu devletin ticaret ve ekonomik açıdan gelişmesi için Doğu Akdeniz'in bir Türk denizi olması, Suriye ve Mısır'ın alınması gerekiyordu.

Yavuz'un ölümü ve kişiliği: Yavuz aniden hastalandı. Sırtında Şirpençe denilen çiban çıktı. Macaristan'a yapacağı söylenen bir sefer için Edirne'ye hareket ettiği sırada, yolda babasının öldüğü yere gelince hastalığı arttı. 1520 yılında öldü.

Yavuz devlet işlerinde kesin programla hareket eden bir padişah'tı. Bir iş için günlerce düşünür, çevresindekilerin düşüncesini alır ve öyle karar verirdi. Verdiği karardan dönmez, kendine karşı bir söz söyleyenleri öldürtürdü. Düzgün bir haber alma örgütü vardı. Hiddetli olmasına karşın, değer bilirdi. Adam seçmede başarılıydı. Hiddet ve gazabından korkan, her an ölüm tehlikesi geçiren Piri Paşa bir gün usanarak *"Padişahım, eninde sonunda bir gerekçeyle beni öldürteceksin, bir gün önce kurtarsan uygun olur"* deyince Yavuz da *"Benim de muradım budur. Fakat yerini tutan bir adam bulunamaz, yoksa seni muradına erdirmek kolaydı"* sözleriyle gönlünü aldı.

Yavuzun özel toplantılarında bilimsel, edebi konuşmalar olurdu. Değerli bilim adamı ve şairler bu meclise katılırlardı. İyi bir eğitim gördü. Güzel Farsça şiirleri vardı. Şair, filozof ve mutasavvıf bir

hükümdardı. Osmanlı Devleti içinde bilim açısından en üstün olanı Yavuz'du. Muhittin-i Arabî'ye saygısı vardı. Seferleri sırasında Mevlana'nın türbesini ziyaret ederdi. Bu da onun vahdet-i vücud felsefesine olan ilgisini göstermekteydi.

Muhiddin-i Arabî'nin Şam'da mezarını buldurdu. Kabrine türbe ile yanına bir cami yaptırdı. Bilginlere karşı saygılıydı. Müftü Zembilli Ali Cemali Efendi ile olan tartışmaları meşhurdu.

Sadeliği severdi ve sade giyinirdi. Amacı devlet hazinesini dolu bırakmaktı.

Yavuz Türk Alevilerinden kimseyi öldürtmedi. Anadolu'nun birliğini bozan ve bir tür çete olan Rafizi Şiileri öldürttü.

Yavuz, Mısır seferine giderken yanına bilim adamlarını da aldı. Onlara yol boyunca, coğrafya ile ilgili incelemeler yaptırdı. Savaşı ve devleti bilimin ışığı altında yönetti. Kısa zamanda büyük işler başarmak zorundaydı. Bu nedenle çoğu kez çevresine karşı çok sert bazen de çok zalimce davranıyordu. Fakat bilim adamları bunun dışındaydı. Eski kaynaklar "Yavuz'un büyük bilgin İbn-i Kemal ile at üzerinde yan yana giderken, İbn-i Kemal'in atının ayağından sıçrayan çamurların hükümdarın üstünü başını çamur içinde bırakmasıyla meydan gelen üzücü olaydan bilim adamının çok üzüldüğünü hatta korktuğunu yazarlar." Fakat padişah büyük bilginin gönlünü almış, *"Bir bilginin atının ayağından sıçrayan bu çamur ile övünç duyduğunu"* söylemiştir. Öldüğü zaman tabutunun üzerine bu çamurlu kaftanın konulmasını istedi.

Osmanlı Devleti'nin görkemli başarıları, yayılma alanındaki devletlerin güçsüzlüğünden başka, Türklerin kurmayı başardıkları disiplinli ve sürekli ordusu, alınan yerlerdeki halka tanıdıkları adaletli yönetim ile padişahın yetenekleriyle gerçekleşti.

Yavuz Selim, Halife unvanını almadı. Hilafet için Mısır'da saltanat dışında bir hilafet makamı kurmadı. Mısır ve İran üzerine yaptığı seferlerle bunların sonuçlarıyla bir panislamizm siyaseti izlemedi. Çünkü Selim'in böyle bir tasarısı olsaydı, Mısır'ı aldıktan sonra Kuzey Afrika'ya yürürdü. Öyle olmadı. 1520 yılında Batı seferine hazırlandı. Aynı yılda ölümü bu çalışmasının yarım kalmasına neden oldu.

Yavuz Selim Mısır Fatih'i olarak dönerken Şam'da Melik Zahir Camii'nde Cuma namazına gider. Hatip Mekke ve Medine'ye sahip olan Müslüman hükümdarlar hakkında kullanılan "Malik'ül Haremeyn'üş- Şerifeyn" deyimini kullandı. Sultan Selim yerinden kalkarak; *"Haremeyn'in sahibi olmak ne haddime!... Ben Haremeyn'in hizmetçisiyim, bununla gurur duyarım. Beni Hadim ül Haremeyn üş Şerefeyn diye tanımla"* dedi.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİ (1520-1566)

Yavuz'un, Süleyman adında bir oğlu ile dört kızı vardı. Süleyman İstanbul'a gelerek 26 yaşındayken 30 Eylül 1520'de hükümdar oldu. Kendisine rakip olacak kardeşleri yoktu. Bu nedenle kardeş cesedi üzerine basarak tahta çıkmadı. Yarım yy.a yakın süren padişahlığı zamanında Osmanlı ülkesi, genişleme, siyaset, bilim, eğitim ve sanat açısından en parlak devrini yaşadı. Hukuk ve toprak işlerine ait yasalar ile de uygar bir devlet olduğunu gösterdi.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyasetinde oynadığı rol ve gösterdiği hüner incelemeye değerdir. O devirde Osmanlı ülkesine gelen elçilerin raporları, yahut o devirde yazılan eserlerden, bu eserlerden yapılan alıntılardan anlamaktayız. Bununla birlikte Kanuni'nin Avrupa seferlerinin bir kısmı plansız, amaçsız ve gösterişsiz oldu.

Fatih devrinde aşiret olmaktan çıkan Osmanlı Devleti 16. yy.ın ortalarına doğru yönetsel, hukuksal, ekonomik örgütlenmesi, bilimsel ve toplumsal kurumlarıyla yüksek bir İslam uygarlığının tüm niteliklerini gösterdi.

İç ayaklanmalar:

Canberdi Gazali Ayaklanması: Sultan Tomanbay'ın etkili beylerinden olan Canberdi Gazali, Yavuz'un Mısır seferinden sonra af diledi ve Şam Beylerbeyliği'ne atandı. Yavuz'un ölümünü duyunca hemen Melik Eşref unvanıyla hükümdarlığını duyurdu. Adına hutbe okuttu, para bastırdı. Halep üzerine yürüdü. Haleb'i kuşattı. Ama şiddetli bir güçle karşılaştı. Sonra, gelen Dulgadîr Beyi Şahsuvar oğlu ile Ferhat Paşa kuvvetlerine yenildi. Baş kesilerek İstanbul'a getirildi.

Ahmet Paşa Ayaklanması: Yavuz'un çok yakın adamlarından olan Ahmet Paşa, Divanda 2. vezirdi. Kanuni padişah olduktan sonra Sadrazam Piri Mehmet Paşa emekliye ayrıldı. Yerine çok sevdiği Başmabeyincisi İbrahim Ağa'yı sadrazam yaptı. Gerçekte Ahmet Paşa'nın sadrazam olması gerekiyordu. Kanuni bu haksızlığı gidermek için onu Mısır Valiliğine atadı. Buna karşın Ahmet Paşa, Kanuni'ye küskün gitti. Mısır'a gidince bağımsızlığını duyurdu. Padişaha sadık kalan komutan ve yeniçeriler onunla mücadele ederek öldürdü.

Her iki ayaklanma da kişisel sorunlardan çıkan ayaklanmalardı.

Baba Zünnun Ayaklanması: Bozoklu (Yozgat) Baba Zünnun vergi sorunu nedeniyle ayaklandı. Başına topladığı kuvvetlerle Yozgat'ı işgal etti. Sonunda yenilerek öldürüldü.

Kalenderoğlu Ayaklanması: Hacı Bektaş'dan sonra Bektaşilik dede postuna yeterince etkili kişiler gelmedi. Bu nedenle İran Şiileri Anadolu'da etkinliklerini arttırdı. Türk Şiilerini de amaçlarına yönelik rafiziliğe (bölücülüğe) yöneltti. Bayezit bu nedenle Balum Sultan'ı Anadolu'ya gönderdi. Balum Sultan Bektaşilikte yenilik yaptı. Onu güçlendirdi. Bektaşileri İran Şiilerinin etkisinden kurtardı. Anadolu Şiileri, Balum Sultan'ı Hacı Bektaş'tan sonra 2. Pir olarak tanıdı. Balum Sultan hiç evlenmediğinden çocuğu yoktu. Bulunduğu yer çok önemliydi. Ölüncü veraset konusu sorun oldu.

Hacı Bektaş'ın torunları olduğunu ileri süren iki kişi İskender Çelebi ile Kalender Çelebi, Balum Sultan'dan boşalan Bektaşilik liderliğine istekli oldu. 36 yıl Bektaşî babalık postu boş kaldı.

Post kavgası için için sürerken, Anadolu'nun çeşitli kesimlerinde ayaklanmalar baş gösterdi. Osmanlı Devleti'nin en görkemli devrinde ayaklanmaların oluşu ilginçtir. Çünkü halk adaletten yoksundu. Kurtuluşu silaha sarılmakta buldu. Bu haksızlıklara karşı koyan toplum ise Türkmen Alevileri oldu. Bunlar devşirme beylerle, Alevileri ezen kadılara karşı ayaklandı. Anadolu Alevilerinin başına Kalender Sultan geçti. Kendini Hacı Bektaş'ın torunu ilan etti. Çelebilik makamına, Balum Sultan halifelerinin değil, Hacı Bektaş torunlarının geçmesini ileri sürdü. Bey, ağa ve kadı baskısından bunalan kızılbaş ve bektaşiler birden, Kalender'in çevresinde toplandı. 1527 yılında olan bu olay üzerine Kanuni, Makbul İbrahim Paşa'yı serdar

olarak ordu ile Anadolu'ya gönderdi. Ordu, Sivas çevresinde Kalender ile çarpıştı. Serdarın ordusu yenildi. Bunun üzerine Dulgadir ülkesi Türkmenleri de ayaklandı. Tüm Türkmen aşiretleri Kalender ile birlik oldu. Malda ve mülkte eşitlik ilan edildi. İbrahim Paşa Kalender ayaklanmasını bastıramayınca Anadolu halkını dinledi. Sorunlarını çözmeye çalıştı. Halk, devlet memurlarından, kadılardan ve ağalardan yakınıyordu. Adaletsizliğin olduğu öğrenildi. Bu davranışla yerinde bir işlem yapıldığı anlaşıldı. İbrahim Paşa haksızlıkların giderileceği ile ilgili güvence verdi.

Suçlular idam olundu. Halk bu adaleti görünce padişaha yöneldi. Bir çok Türkmen beyleri İbrahim Paşa'nın çevresinde yer aldı. Kalender'in yanında az adam kaldı. Daha sonra yakalanarak idam edildi.

Resmi belgelerden ve Osmanlı yazarlarının verdikleri bilgilerden anlaşıldığına göre bu tür ayaklanmaların nedeni ekonomikti. Mezhap veya tarikat bağınazlığı değildi. Bu tür Alevi ayaklanmaları Sünniliğe karşı bir Şiilik-Kızılbaşlık ayaklanması olsaydı, çoğunlukta olan Sünniler karşı koyarlar, iki mezhep arasında kanlı çatışmalar çıkardı. Böyle bir olayın olduğu ile ilgili elde hiçbir belge yoktur. Ayaklanmalar Alevi-Kızılbaş Türkmenler olsa bile, çıkardıkları ayaklanma bir mezhep ayrılığı savı değildi.

Olaylarda bayrağı Alevi eğilimli Türkmenler çekmekle birlikte, belki tarikatın etkisinde bulunmalarından ötürü, Bektaşî babalarına çok saygı duyan çiftçi halk kitleleri, toprak yazımında vergileri ağırlaştırmanın yarattığı hoşnutsuzluk ve hele yazım memurlarının hiç özür dinlemeyerek çoğu kez halka hakaret edercesine azarlamaları yüzünden, onlarda kendilerine büyük bildikleri babaları ile birlikte sürüklenerek ayaklandı.

OSMANLI-BATI İLİŞKİLERİ

Osmanlı-Macar ilişkileri, Belgrat'ın alınışı (1521): Kanuni padişah olduğunda Macar Kralı II.Layoş Kanuni'yi kutlamadı. Üstelik vergisini de ödemedi. Kanuni Macaristan'a, Behram Çavuş adında bir elçi gönderdi. Fakat Layoş bu elçiyi idam ettirince, Macaristan üzerine sefer yaptı.

İlkin Tuna yoluyla Belgrat'a bir ince donanma gönderdi (Küreklerle çekilen, yelkeni olmayan gemilerden oluşan donanma). Ardından kuvvetli bir Osmanlı ordusu hareket etti. 1521 yılında Belgrat ile birlikte Karlofça, Salankamen ve Özek Kaleleri alındı.

Kanuni devrinde yapılan batı seferlerinin ana nedeni Mukaddes Roma Cermen, Avusturya, Macaristan imparatorluklarının Osmanlıları, batıdan atma amacıyla kurulan bağlaşmayı yıkmak, Avrupa'daki topraklarını bu bağlaşmaya karşı güvence altına almaya dayanmaktaydı. Batıda, Fatih devrinde Balkan ülkeleri Osmanlı Devleti'ne katıldı. Osmanlılara karşı kurulan Sırp Birliği dağıtıldı. Batı sınırı Belgrat'a kadar dayandı. Batıda kurulan Avusturya, Macaristan ve Alman Birliğinin Balkanlara tek geçit noktası Belgrat kapısı oldu. Burası alınırsa, Macaristan'dan gelecek batı tehlikesinin önüne geçilecekti. Belgrat'ın alınışı, Haçlılar için doğu kapısının kapanması, Osmanlı için batı kapısının açılmasıydı. Buradan Macaristan'ın alınışı ile Macar Ovası'na egemen olunacak, Karpat Dağları ile çevrili Macar Havzası, Osmanlı için batıda bir üs olacaktı. Bu üssün güvence noktası ise Viyana'ydı. Bu nedenle Kanuni batıda Viyana'yı hedefledi. Viyana'nın alınması Osmanlıların batıda tutunmalarını sağlayacaktı. Ancak Viyana 2 kez kuşatılmasına karşın alınamadı.

Mohaç Savaşı ve Macaristan'ın Alınışı (1526): Osmanlı Devleti, Rumeli'ye ayak bastığı tarihten sonra, 150 yıldan fazla bir zamanla, karşılarında hasımlarına yardımcı veya hasım olarak Macarları gördü. Bu nedenle Türklerin Macarlara ve Macarların Türklere karşı olan ilişkileri, Macaristan'ın alınışıyla Macar Krallığı'nın yıkılmasına değin sürdü.

Belgrat'ın alınması Macarlar için önemli bir darbe oldu. Belgrat'ın alınışı Avrupa fethine yol açan önemli bir nedendi.

Belgrat'ın alınışından sonra Macar Kralı II.Layoş Osmanlılara daha da düşman oldu. O, daha çok Alman İmparatoru Şarlken'e güveniyordu. Çünkü karısı Şarlken'in ve onun kardeşi Avusturya Arşidükası Ferdinand'ın kız kardeşiydi. Kendi de kız kardeşini Ferdinand'a verdi. Bu sırada Şarlken, Fransa Kralı I.Fransuva ile savaş halindeydi. Öte yandan Osmanlıların Orta Avrupa'ya girmemeleri için önlem alıyordu. Kanuni Macar seferine hazırlanırken Şarlken'e esir düşen Fransa Kralı I.Fransuva'nın annesinden bir süre sonra da Fransuva'dan elçiler ve mektuplar geldi. Bunun üzerine bu fırsattan yararlanan Kanuni Batı seferi için Fransa'nın desteğini almak ve Avusturya-Macaristan Alman bağlaşmasını zayıflatmak için Macar seferine karar verdi.

1526 yılında ordu hareket etti. Petervaradin Kalesi alındı. 29 Ağustos 1526 günü yapılan meydan savaşında Osmanlı ordusu zafer kazandı. Budin alındı. Alınan yerlerde zararlı olabilecek veya işe yarıyabilecek nüfusu, daha güvenli ve halkı Türk ve Müslüman olan yerlere nakledildi. Nakledilenlerin yerine de Müslüman halk ve asker yerleştirildi. Bu nedenle Macaristan'dan şehirli, köylü Hristiyan ve Musevilerden bir çoğu İstanbul'da Yedikule'ye bir kesimi de Selanik'e yerleştirildi.

Kral Layoş bu savaşta öldü. Çocuğu yoktu. Macar Krallığı'na Macar Kont ailesinden Jan Zapolya getirildi.

Osmanlı-Avusturya İlişkileri, I. Viyana Kuşatması: Macaristan'ın alınması, Türklerle Avusturya'yı karşı karşıya getirdi. Alman İmparatoru Şarlken ve Avusturya Arşidükası olan kardeşi Ferdinand, Macaristan'ın Türk egemenliğine geçmesini istemiyordu. Ferdinand, ölen Macar Kralının kardeşi ile evli olduğu için Macar tahtının kardeşine ait olduğunu ileri sürüyordu. Jan Zapolya'nın krallığını çekemeyen bazı Macar soylular da onu Macaristan'a çağırdı.

Ferdinand Kral Zapolya'ya savaş açtı. Budin'e (Budapeşte) girdi. Jan'ın yardım istemesi üzerine, Kanuni yine Macaristan seferine çıktı. Budin alınarak Yanoş'a verildi. Kendine Macar krallık tacı giydirildi.

Budin alındığı halde ne Ferdinand ve ne de Şarlken Kanuni'nin karşısına çıkamadı. Osmanlı ordusu Viyana önlerine geldi. Şehir

çok iyi korunduğu için ve mevsim de ilerlediğinden şehir alınamadan geri döndü.

Kanuni'nin Alman Seferi: Viyana seferinden sonra Ferdinand İstanbul'a iki elçi gönderdi. Kendinin Macar Kralı olarak tanınmasını istedi. Bir yandan, yeniden Budin'i kuşattı. Osmanlı Devleti, bu iki yüzlü davranışı hoş karşılamadı.

Osmanlı ordusu Budin'i aldıktan sonra, Estergon'a kadar ilerledi. Bu kez Viyana üzerine gidilmedi. Amacı Ferdinand veya Şarken'le bir meydan savaşı yapmaktı. Avusturya ve Güney Almanya içlerine kadar sokulan Türk akıncıları ganimetle geri döndü.

Osmanlı-Avusturya Barışı (1533): Ferdinand sonunda Alman İmparatorunun önerisi üzerine Osmanlı Devleti ile anlaşmak zorunda kaldı. Ferdinand'ın barış için başvurusu, Osmanlı Devleti'nin de işine yaradı. Çünkü Macaristan'a yapılan seferler çok maliyetliydi. Sonra, hep batı ile uğraşılması, ülkenin doğu sınırlarının ihmal edilmesine ve bazı olayların çıkmasına neden oldu. Şah İsmail'in yerine geçen oğlu Tahmasp, Doğu Anadolu'da çalışmalara geçti. İki taraf arasında bazı olaylar oldu.

Avusturya ile yapılan anlaşmaya göre:

- Ferdinand Macar Kralı Jan Zapolya'nın toprağına girmeyecek
- Macar Kralı ile Ferdinand arasındaki antlaşmaları Osmanlı Devleti onaylayacak
- Ferdinand elinde bulunan Macar toprakları için Osmanlı hazinesine her yıl vergi verecekti.

Bu anlaşmaya göre; biri Osmanlı korumacılığında ve Jan Zapolya'ya ait, diğeri de elindeki yerler için vergi vermek üzere Ferdinand'a ait iki Macaristan ortaya çıktı (1533).

Osmanlı-Avusturya İlişkileri, Macaristan'ın Osmanlı Topraklarına Katılması (1541): Jan Zapolya 1540 yılında öldü. Bir erkek çocuğı vardı. Adı Sigismund'du. Kraliçe, oğlu Sigismund'un Macar kralı olmasını istiyordu. Gönderdiği elçiler aracılığıyla, padişahтан isteğinin yerine getirilmesini rica etti. Bu konuda kendine güvence verildi. Zapolya'nın ölümünü duyan Ferdinand ve Şarken kuvvetleri

Budin'i kuşattı; fakat, alamadı. Bunun üzerine 1541 yılında Macaristan'a sefer yapıldı.

Ordu Belgrat'a geldiğinde Ferdinand'ın Budin'de öncü kuvvetler tarafından yenildiği haberi geldi. Bunun üzerine Kanuni, doğrudan Budin'e girdi. Yanoş'un oğlunu Erdel (Transilvanya) Beyliğine atadı. Macaristan'ın Osmanlı Devleti tarafından alınan bölgesini, Budin Eyaleti adıyla, Osmanlı ülkesine kattı. Valiliğe de Macar'dan dönme Süleyman Paşa'yı atadı (1541).

Böylece Macar Krallığı 3'e ayrıldı. Osmanlılara bağlı Macaristan, Erdel Beyliğine bırakılan yerler, Avusturya elinde kalan Kuzey Macaristan.

Ancak Ferdinand Macaristan'ın tümü üzerindeki haklarından vazgeçmedi. 1547 yılına kadar Avusturya Savaşları sürdü. Fakat bu tarihte yapılan anlaşmayla yine sona ermedi. 1551 yılında Ferdinand'ın Erdel işlerine karışması üzerine Avusturya Savaşları yeniden başladı. 1562 yılında 1533 Anlaşmasına uygun bir antlaşma yapıldı. Yine sorun çözülmedi. Son olarak Kanuni 1566 yılında Avusturya seferine çıkarken öldü.

Osmanlı-Fransız İlişkileri Kapitülâsyonlar (Ayrıcalıklar): Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ilişkiler ahidname (kapitülâsyon, ayrıcalık) düzenlenmesinden önce Pavye Savaşı'nda I. Fransuva'nın V. Şarl'a (Şarlken) esir düşmesiyle başladı.

Avrupa kıtasının en etkili hükümdarı olmak isteyen I. Fransuva, Şarlken'in imparatorluğunu çekemedi. Çünkü Fransa'ya karşı Avusturya-Macaristan ve Alman İmparatorluğu bağlaşma halindeydi. Siyasal ve ekonomik açıdan Fransa'yı Avrupa'da yalnız bırakıp, tüm Avrupa'ya egemen olmak istiyordu. Buna engel olmak isteyen Fransa ile bir süre savaşlar yapıldı. O savaşlardan Pavye Savaşı'nda Fransa yenildi. Doğuda güçlü devlet olan ve Şarlken ile başa çıkacak tek devlet olan Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Osmanlı Devleti'nin de Şarlken'e karşı batıda bir bağlaşık devlete gereksinimi vardı. Bu nedenle ilk Osmanlı-Fransız ilişkileri başladı. İlişkinin yakın nedeni 1525 yılında Pavye Savaşı'nda (İtalya savaşlarında) esir düşen I. Fransuva'nın annesi Kanuni'den oğlu için acele yardım istedi. Esir ve tutuklu olan oğlunun kurtulması için Macaristan'a bir sefer yapılmasını rica etti. Kanuni de 1526 yılında Mohaç Seferi'ne

zaten çıkmak istiyordu. Bu mektup üzerine ve yukarıda açıklanan nedenlere dayanarak Macar Seferi'ni yaptı.

I. Fransuva'nın Annesinin Kanuni'ye Yazdığı Mektup:

"Şimdiye kadar oğlumun kurtuluşunu Şarl'ın insanlığına bırakmışım. Aslında beklediğim insanlığı göremediğimden başka, oğlum hakkında hakarete bile uğradım. Şimdi dünyaca tanınan ününüz ile oğlumu, düşmanınızın zalim elinden kurtarmanızı değerli kişiliğinizden dilerim."[∞]

Kanuni'nin Yanıtı

"Sen ki Françe Vilayetinin Kralı Françeşko'sun, dergah-ı selatin-penahıma yarar adamın Frankipan ile mektup gönderip ve bazı ağır haberi dahi ısmarlayıp, memleketinize düşman müstevli olup, el'an hapiste idiğüniz ilam edilip halasınız hususunda, bu canipten inayet ve medet istida eylemişsiz, her ne ki demiş iseniz tamamen malum olur. İmdi padişahlar sınımak (mağlup olmak) ve hapsolmak acip değildir. Gönlünüzü hoş tutup özürde hatır olmayasız, öyle olsa daima def-i düşman ve feth-i memalik için gece gündüz atımız eyerlenmiş ve kılıcımız kuşanılmıştır. Hak süphane hü vü Teala hayırlar müyesser eyleyip mesiyyet ve iradatı neye müteallik olmuş ise vücuda gele"

Kanuni 1525 yılında İrakeyn Seferi'nden döndüğünde, Fransa devleti adına Fransız elçisi Lafore aracılığıyla, Osmanlı-Fransız Ticaret Antlaşması imzalandı. Fransa tarihinde kapitülasyon, bizim tarihimizde Uhud-ı Atika veya İmtiyazat-ı Mahsusa denen bu anlaşma, bir tür ticaret ve ikamet anlaşması çerçevesindeydi. Antlaşma 17 maddeydi. Buna göre Kanuni şu ayrıcalıkları verdi:

- Fransız ticaret gemileri, serbestçe Osmanlı kara sularında dolaşabilecek ve dilediği limana girebilecekti,
- Osmanlı ülkesindeki Fransızlar, din ve mezheplerinde özgür olacaklardı,
- Fransız tacirleri arasındaki ticari ve hukuksal anlaşmazlıklara, Osmanlı ülkesine gönderilecek bir Fransız hakim bakacaktı.

[∞] Hammer Tarihi C. 5 Say. 34

- Fransız tacirlerinden, başka ülke tacirlerine göre, daha az gümrük vergisi alınacaktı. Bu vergi Türklerin verdiği vergi kadar olacaktı,

- Osmanlı ülkesinde ölen bir tacirin malı, yahut kara sularında batan bir geminin mal ve eşyası Fransa'daki varislerine verilecekti.

- Türk tacirleri de Fransa Krallığı'na ait topraklarda ve denizlerde aynı haklardan yararlanacaklardı.

- Bu ayrıcalıklar ancak iki taraf hükümdarlarının yaşamları süresi içinde geçerli olacaktı.

Bu son madde ilk kapitülâsyonun önemli özelliğidir. Buna göre, padişah dilediği zaman bu ayrıcalıkları geri alabilecek ve ölünce de bu ayrıcalıklar kalkacaktı. Fakat Fransa her padişah değiştiğinde bir çok hediyelerle, bu ayrıcalıkları yeniledi. 1740 yılında bunları daha da genişleterek değişmez bir duruma getirdi.

Fransızlar, Osmanlılardan aldıkları bu ayrıcalıklarla kısa zamanda Akdeniz ticaretini ellerine geçirdi. Avrupa devletleri içinde ekonomik açıdan güçlü bir devlet haline geldi. Bu ayrıcalıklarla elde ettikleri Akdeniz ticaretini ellerinden kaçırmamak için Osmanlı Devleti ile dostluk ilişkilerini sürdürdü.

Osmanlı-İran İlişkileri (1533-1555)

Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasındaki ilişkiler, Çaldıran Savaşı'ndan sonra da düzelmedi. Şah İsmail el altından Anadolu'yu kıskırtmayı sürdürdü. Bu nedenle İran ile barış yapılamadı. Kanuni padişah olduğu zaman protokol gereği onu kutlaması gerekirken kutlamadı.

Şah İsmail 1524 yılında 38 yaşındayken öldü. Yerine büyük oğlu Tahmasb geçti. O da babasının karşı siyasetini izledi. Öyle ki Ferdinand ve Şarlken'e elçiler gönderdi. Osmanlı Devleti'ne karşı bağlaşma önerisinde bulundu.

Kanuni Avusturya ile anlaştıktan sonra, İran üzerine gitti. Daha önce yola çıkan İbrahim Paşa, kolaylıkla Tebriz'e girdi. Daha sonra Tebriz'e ulaşan Kanuni de buradan tüm Azerbaycan'ı ele geçirdi. Zağros Dağları'nı aşarak Bağdat'a geldi. Osmanlı ordusunun Bağdat'a yaklaşması üzerine, şehir kendiliğinden teslim oldu (1534).

Bundan ötürü Kanuni, Bağdat Fatihı unvanını aldı. Bu İran seferine Osmanlı tarihinde İrakeyn Seferi denildi.

Bağdat'ın alınışından sonra doğuda uzun süre sefer yapılmadı. Fakat bir süre sonra şahın kardeşinin Osmanlılara sığınması üzerine; Kanuni İran, Tebriz, Nahcuvan, Van ve Erzincan kalelerini işgal etti. Bu nedenle İran Savaşları yeniden başladı. 1548 yılında Kanuni İran'a 2.kez bir sefer yaptı. Van ve Tebriz'i aldı. Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da Türk etkinliği yeniden kuruldu.

Kanuni'nin İstanbul'a dönmesinden sonra başlayan Avusturya Savaşları'ndan yararlanan Şah, yeniden saldırıya başladı. Adilcevaz, Ahlat ve Muş yörelerine kadar ilerledi. Bir süre sonra Erzurum'u kuşattı. Bunun üzerine Kanuni 1553 yılında 3.kez İran Seferi'ne çıktı. Erivan, Nahcuvan ve Karabağ alındı. Şah Tahmasb savaşa cesaret edemedi.

1555 yılında Şahın isteği ile Amasya Antlaşması imzalandı. İran ile yapılan bu ilk resmi antlaşmaya göre Şah Erivan, Tebriz, Irak ve Doğu Anadolu'daki isteklerinden vaz geçerek, buraları Osmanlı Devleti'ne bırakacaktı.

Kanuni Devri Deniz Savaşları:

Rodos'un Alınışı (1522): Belgrat'ın alınışını, Rodos'un alınması izledi. Rodos şövalyelerinin gerek Ridaniye Savaşı'nda Memlüklere, gerekse Canberdi Gazeli'ye yaptıkları yardım nedeniyle, Kanuni Rodos'u Osmanlı için önemli buluyordu. Ayrıca Rodos, coğrafi konumu ve Anadolu kıyılarına yakınlığı nedeniyle, Osmanlı ticaretine engel olan bir korsan adasıydı. Bu yüzden, önceden alınmaya çalışılmış; fakat, başarılı olunamamıştı. Mısır ve Suriye'nin Osmanlı topraklarına geçmesi, adanın alınmasını zorunlu hale getirdi.

Kanuni kuvvetli bir donanmayla Rodos'a asker gönderdi. Başka bir kuvvet de, Marmaris'ten ince donanmayla adaya ulaştı. Ada kısa zamanda teslim oldu. Kanuni, Sen Jan Şövalyeleri'ne Malta Adası'nı verdi.

Barbaros Hayrettin ve Ege Adalarının Alınışı: Osmanlı ordusu Anadolu seferindeyken Andrea Dorya, Mora kıyılarına saldırıyordu. İnebahtı ile Patras'ı aldı. Daha sonra buralar Osmanlılar tarafından geri alındı.

Osmanlı ordusu karada çok büyük üstünlük gösterdiği halde, denizde bu derece başarılı değildi. Denizde de karşısında Şarlken'in donanması vardı. Bu nedenle burada da başarılı olması gerekiyordu. Şarlken donanmasına komuta eden Andrea Dorya ile savaşabilecek bir denizciye gereksinim vardı. Bu da ancak Cezayir Emiri Barbaros Hayrettin olabilir. Bunun için Kanuni Barbaros'a bir mektup gönderdi. Yerini güvenilir bir kişiye bırakıp İstanbul'a gelmesini istedi. Barbaros Cezayir'de gerekli önlemleri aldı. 1532 yılı Ağustos ayında yola çıktı.

Kanuni Barbaros ile onun 18 arkadaşını huzuruna kabul etti. Andrea Dorya hakkında bazı sorular sordu. Barbaros'un verdiği açık yanıtlar hoşuna gitti. O'na Beylerbeylik rütbesini verdi. Tüm tersane işlerinde yetkili kıldı. Halep'te bulunan Sadrazam İbrahim Paşa'nın yanına yolladı. O da Gelibolu kaptanlığı ile Cezayir Beylerbeyliği'ni vererek hil'atını giydirdi. 1533 yılında Barbaros İstanbul'a döndü.

Barbaros Osmanlı Kaptan-ı Deryası olduktan sonra Ege ve Akdeniz'de özgürce dolaşmaya başladı. Bu sırada Venedik Amiralisi Andrea Dorya, Şarlken adına Mora kıyılarına saldırıyordu. Bu durum Osmanlı-Venedik deniz savaşına neden oldu.

Barbaros denizden, Kanuni karadan hareket etti. Korfu Adası kuşatıldı. Venedik kaleyi savundu. 1,5 aylık kuşatmada pek çok kayıp verildi. Öyle ki Kanuni bu sırada bir mermi ile şehit olan dört askerinin ölüm haberini alınca üzüldü. "Ben bir mücahit kulumu böyle bir kaleye değişmem" dedi, kuşatmadan caydı (1537). Barbaros donanmayla Venedik kıyılarını vurdu. Korfu'nun acısını çıkardı. Ege'de bir çok adalar alındı.

Preveze Deniz Savaşı (28 Eylül 1538): Osmanlı donanması Ege Adalarını alırken, Şarlken; Venedik, Papa, Portekiz donanma komutanlarının Korfu Adası'nda toplanmalarını sağladı. Aralarında yaptıkları görüşmelerde Şarlken, Cezayir'in alınmasını, Venedik'de Türklerin eline geçen adaların geri alınmasını ileri sürdü. Sonunda Andre Dorya komutasında bir donanmanın hazırlanmasına ve Osmanlı donanmasının Akdeniz'den çıkarılmasına karar verildi. Barbaros ise düşman hakkında bilgi almak üzere korsan reislerinden olan ve Osmanlı hizmetine giren Turgutca adındaki kaptanı ileri sürdü. Turgutca düşmanın Preveze'de olduğunu öğrendi. Barbaros hızlı

hareket etti. Yolda Kefalonya Adası alındı. Sonra Preveze'ye gelindi. Düşman kuvvetleri Osmanlı donanmasından üstündü. Barbaros donanmasını hilal şeklinde dizerek savaş düzeni aldı. Sağ kanada Salih Reis, sol kanada Seydi Ali Reis komuta edecekti. Barbaros ise merkezde olacaktı. Turgut Reis yedek kuvvetlerle geride bulunuyordu. Sonunda Osmanlı donanması yapılan savaşta üstün geldi. Preveze zaferi Barbaros'un Akdeniz'de yenilmez bir güç olduğunu gösterdi. Venedik sonunda savaş ödentisi vererek barış yapmak zorunda kaldı (Preveze Barışı).

Barbaros'un Fransızlara Yardımı: Preveze zaferi ile Akdeniz'in egemenliği Osmanlı Devleti'nin eline geçti. Osmanlı Devleti bu yıllarda Macaristan ile uğraşıyordu. 1541 yılında bir Osmanlı ordusu Macaristan'a giderken, Barbaros da Adriyatik kıyılarının korunması ile görevlendirildi.

I. Fransuva ile Şarlken arasında süren savaş henüz bitmemişti. Fransuva Osmanlı padişahından sürekli yardım görüyordu. Fakat Avrupa'da dinsel bağnazlık yüzünden ikiyüzlü bir siyaset izlemek zorundaydı. Kanuni de bunu olgun karşılıyor ve istediği yardımı yapıyordu.

Fransa Kralı, denizden kendisine yardım yapılmasını istiyordu. Fransuva Osmanlılarla anlaşırken, Şarlken de Fransa'ya karşı İngiltere ile bağlaşma kuruyordu. 1543 yılında Fransız elçisiyle, Osmanlı donanması Akdeniz'e açıldı. Napoli yakınlarında Cezayir donanması da buna katıldı. Kıyı boyunca ilerleyerek Marsilya'ya gelindi. Fransız Donanma Komutanı Barbaros'u karşıladı. Barbaros savaş planını sordu. Fakat Fransa'nın bir savaş planı yoktu. Barbaros kızdı. Nis'in alınışına karar verdi. Burası Şarlken'in bağlaşığı Savua Dükası'nın elindeydi. Nis teslim oldu. Nis'in iç kalesinin korunması sırasında, Fransa Barbaros'dan barut istedi. Buna şaşırان Barbaros, Fransız komutanına: *"Ne güzel muhripler gemilerini şarap fıçlarıyla doldurup baruttan başka bir şey unutmuyorlar"* dedi. Yanındaki Fransız elçisine dönerek: *"İstanbul'da iken devletinin büyük ölçüde hazırlandığını söylediğin zaman, benimle eğleniyor muydun"* diyerek, ağır sözlerde bulundu.

Barbaros İstanbul'a döndükten sonra Akdeniz'e birkaç kez daha sefer yaptı. Batı Akdeniz'den döndükten sonra 2 yıl yaşadı. 16

Temmuz 1546 yılında İstanbul'da öldü. Osmanlı donanmasının demirlediği ve sefere çıktığı yer olan İstanbul'da Beşiktaş Koyu'nda toprağa verildi. Bugün türbesi Beşiktaş'ta iskelenin karşısında kaya hakim bir yerdedir.

Cezayir ve Trablusgarb'ın Osmanlı Topraklarına Katılması:

Cezayir ve Trablusgarb, Tunus'ta hüküm süren ben-i Hafs Devleti'nin elindeydi. Bu devletin gevşek ve zayıf yönetiminden yararlanan İspanyollar, ilkin 1509'da Cezayir'i, 1510 yılında Trablusgarb'ı aldı.

16. yy.da Akdeniz'in en namılı korsanları, Baba Oruç ile kardeşleri Hızır Reis (Barbaros) ve İshak Reis idi. Her ikisi de İspanyollar ile mücadele etti. Ben-i Hafs Devleti aldığı yardım ile kısa zamanda Cezayir'i geri aldı (1516). Daha sonra Baba Oruç burada bir hükümdar gibi kaldı. Baba Oruç ve İshak Reis Araplarla yaptıkları savaşta öldü. Cezayir'in yönetimi Hızır Reis'e kaldı. İspanyollar bunun üzerine Cezayir'e saldırdı. Tek başına başa çıkamayacağını anlayan Hızır Reis o sırada Mısır'ı almış olan Yavuz'a başvurdu. Onun himayesini istedi. 1520 yılında Yavuz'un isteği ile Osmanlı Devleti'ne çalıştı.

Barbaros, Kanuni tahta çıkınca İstanbul'a çağrıldı. Bundan önce Cezayir'de bağımsız bir hükümdar gibiydi. Adına para bastırmıştı. İstanbul'a geldikten sonra Cezayir'in yönetimi yine Barbaros'ta kaldı. Cezayir'in bu durumu Barbaros'un ölümüne kadar sürdü. Bundan sonra Cezayir özel bir yönetime kavuştu (1546). Önceleri merkezden atanan valiler tarafından yönetiliyordu. Sonra 18. yy.a kadar başlarında kendi içlerinden seçilen ve dayı denilen yöneticiler tarafından yönetildi.

Cezayir Barbaros tarafından alındığı halde Trablusgarb İspanyolların elinde kaldı. Barbaros'un ölümünden sonra Kanuni buranın da Osmanlı topraklarına katılmasını istedi. Bu işi ancak Barbaros'un arkadaşlarından Turgut Reis'in yapabileceğini anlayan Kanuni, Trablus'un alınmasıyla burada beylerbeyliğinin kendisine verileceğini söyledi.

Turgut Reis ile Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'nın kuvvetleri birleşerek Trablus'a hareket etti. 1551 yılında Osmanlı kuvvetleri Trablus'u aldı. Turgut Reis ölünceye kadar Trablus Beylerbeyi olarak kaldı.

Malta Adası'nın kuşatılması sırasında şehit oldu. Türbesi Trablus-garb'tadır. (Bugünkü Libya) Avrupalılar ona Dragot derlerdi.

HİND SEFERLERİ

Nedenleri: 1498 yılında Vasko dö Gama Ümit Burnu yoluyla Hindistan'a ulaştı. Bu tarihten sonra Portekizliler kuvvetli donanmalarıyla buralarda egemenlik kurdular. Hint ticaret yolları yön değiştirdi. Albukerg adındaki Portekizli kaptan, Kızıldeniz'in ağzındaki Sakotra Adası ile Basra Körfezi girişindeki Hürmüz Boğazı'nı alarak doğu mallarını Akdeniz'e ulaştıran yolların ağızlarını Müslüman gemilerine kapadı (1515).

Basra Körfezi ve Kızıldeniz'in ağızlarının kapanması Basra, Bağdat, Yemen, Hicaz ve Mısır çevresine sahip olan Osmanlı Devleti'ne karşı siyasal ve ekonomik bir darbe oldu. Bundan başka Portekiz'in baskısına karşı Gücerat Hükümdarı Bahadır Şah, Osmanlı Devleti'ne mektup gönderdi, karada Moğolların, denizde Portekiz'in baskısı altında kaldıklarını bildirdi. Osmanlılardan yardım istedi. Böylece Hint Seferleri 1538 yılında başladı. 1663 yılına kadar devam etti.

1. Hind Seferi: İlk seferi Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa yaptı. Kanuni'nin emri üzerine Süleyman Paşa Süveyş'ten hareket etti. Bab-ül Mendep Boğazı'nı geçti. Aden Emirini öldürttü. Bu hareketi diğer İslam emirleri üzerinde olumsuz etki yaptı.

Süleyman Paşa uzun yolculuktan sonra Hindistan'ın batısında bulunan Diyu Kalesi'ne ulaştı. Bu sırada Kanuni'den yardım isteyen hükümdar ölmüş, yerine oğlu geçmişti. Yeni hükümdar, Aden Emirinin uğradığı durumdan ürktü. Portekizlilerle anlaştı. Süleyman Paşa Süveyş'e döndü.

2. Hind Seferi: Bu seferi tanınmış Osmanlı Kaptanı Piri Reis yaptı. Süveyş'ten hareket eden Piri Reis Basra Körfezi'ne kadar ulaştı. Hürmüz Kalesini kuşattı. O sırada Portekiz donanması Basra Körfezi ağzında görüldü. Piri Reis elde ettiği serveti düşmana kaptırmamak için Portekiz ile savaşmaktan çekindi. Donanmayı orada bıraktı. Kendi üç gemiyle Süveyş'e döndü. Bu çekimser davranışı Kanuni'yi kızdırdı. Mısır'da idam edildi. Değerli ve bilgin

bir denizciydi. Kitab-ı Bahriye adlı eseri tanıdı. Akdeniz'i çok iyi biliyordu.

3. Hind Seferi: Bu seferi Murat Reis yaptı. Piri Reis'in Basra'da bıraktığı donanmayı Süveyş'e getirmek için görevlendirildi. Piri Reis'in 2. Amiraliydi. Basra'dan aldığı donanmayı Hürmüz Boğazı'na kadar getirdi. Burada Portekiz donanmasıyla karşılaştı. Çok kayıp verdi. Basra'ya geri döndü.

4. Hind Seferi: Bu seferi Seydi Ali Reis yaptı. Basra'da bulunan donanmayı Süveyş'e getirmekle görevlendirildi. Kara yoluyla Basra'ya gitti. Donanmayı alarak Hürmüz Boğazı'na geldi. Yolda Portekiz donanmasıyla karşılaştı. Savaşta düşman üstün olmasına karşın usta manevralarla, yendi. Bir süre sonra fırtına, donanmayı Hindistan kıyılarına kadar attı. Portekizle burada 2.kez savaştı. Savaş zaferle sonuçlandırdı. Yine fırtınaya tutuldu. Çok kayıp verdi. Hindistan kıyılarına ulaştı. Kalan gemilerle dönmek olanaksızdı. Bunun üzerine Seydi Ali Reis top ve gemileri sattı. 50 kişilik bir grupla karadan İstanbul'a döndü. İstanbul'a iki buçuk yılda gelebildi. Hint Seferini ve bu yolculuğunu "Mirat-ül-Memalik" adlı eserinde yazdı.

Hind Seferlerinin Sonuçları

- Ekonomik ve ticari bir amaç güdülmeden yapıldı.
- Hindistan'ın o devirdeki ve gelecekteki ekonomik durumu değerlendirilmedi.
- Portekizliler, Baharat Yolunu Ümit Burnu'na çevirmeye çalıştı. Buna engel olacak tek devlet Osmanlı Devleti idi. Gerekli önem verilmedi.
- Hint Seferleri Osmanlı Devleti'ne yalnız Kızıldeniz ile bu deniz kıyılarında bulunan Yemen, Eritre ve Sudan kıyılarıyla Habeşistan'ın bir bölümünü kazandırdı.

Malta Seferi (1565): Rodos'un alınışından sonra Rodos Şövaleleri, Malta Adası'na yerleşti. Fırsat buldukça yine Osmanlı gemilerine saldırıyorlardı. Burası, aynı zamanda Hristiyanların Kuzey Afrika'daki Osmanlı topraklarına saldırı için bir üs görevini yürütüyordu. Kuzey Afrika'nın güvenliği açısından bu adanın alınması gerekiyordu. Kanuni Piyale Paşa ile Vezir Mustafa Paşa'yı ve Turgut Reis'i

bu bölgenin alınması için görevlendirdi. Piyale Paşa ile Mustafa Paşa Turgut Reis'i beklemeden kuşatmayı başlattı. Turgut Reis gelince kuşatma planının yanlış olduğunu gördü. Fakat artık iş işten geçmişti. Turgut Reis atılan bir gülle parçasının etkisiyle yaşamını yitirdi. Kuşatmadan cayıldı ve İstanbul'a dönüldü.

Zigetvar Seferi ve Kanuni'ni Ölümü: 1562 yılında Avusturya ile bir anlaşma yapıldı. Savaşlara son verildi. Bir süre sonra Ferdinand'ın yerine geçen Maksimilyen yapılan anlaşmayı bozdu. Macaristan ve Erdel'e saldırdı. Bu sırada Sokullu Mehmet Paşa sadrazam olmuştu (1564).

Kanuni 13 yıldır savaşa çıkmıyordu. Aynı zamanda Şehzade Mustafa ve Bayezit olayları Kanuni'yi ruhsal açıdan yıprattı. Malta yenilgisinin etkisini de gidermek istedi.

Kendi bir çok hastalıklardan ıstıraplıydı. Ayaklarında nikriz hastalığı vardı. Bu nedenle yürüyemiyordu. Bu sefer sırasında bazen araba ve bazen de tahtirevan ile gidiyordu. Yerleşim merkezlerine gelince dinçlik ve zindelik göstererek halk arasında iyi etki yapması için ata biniyordu.

1566 yılının Ağustos ayında Zigetvar kuşatıldı. Kanuni Süleyman, 6 Eylül'ü 7'ye bağlayan gece, Cuma akşamı, sabaha dört saat kala yaşamını yitirdi. Çadırında hastayken kalenin alınışının uzamasından canı sıkılan Padişah, Sokullu'ya "*Şu ocağı yanacak daha alınmaz mı*" sözleriyle başlayan Hatt-ı Hümayun gönderdi. Kale ölümünün ertesi günü alındı. Padişahın ölümü gizli tutuldu. Çünkü düşman karşısında olan bu olay, kapıkulu ocaklarının üzüntüsüne neden olur, karışıklık çıkabilirdi. Sokullu'nun, yerinde kararlarıyla hiçbir olumsuz olay yaşanmadı.

Sokullu Mehmet Paşa, Kanuni'nin ölümünü duyunca, vezirlere haber vermedi. Yalnız Sır Katibi Feridun Bey'e haber verdi. Hemen Kütahya'da vali olan Selim'e durum bildirildi. Silahtar Cafer Ağa'nın yazısı, padişahın yazısına benziyordu. Onun yazısı ile çeşitli işler hakkında Hatt-ı Hümayunlar gönderdi. Öte yandan da 12 kişiden oluşan bir cemaat ile namazını kıldırdı. Naşı çeşitli kokularla, müşambalara sardırdıktan sonra bir tabuta koydurup otağı hümayundaki tahtın altına sakladı. Ancak Zigetvar'ın alınışından sonra durumu vezirlere bildirdi.

Sultan Selim de İstanbul'a gelerek tahta çıktı. Eyüp Sultan'ı ziyaret ederek Belgrat'a hareket etti.

Sultan Selim Belgrat'a gelince, Sokullu Mehmet Paşa ona yasa gereği askerin cülus bahşışı isteyeceğini, ordu hazinesinin de buna yeterli olmayacağını, bu nedenle Selim'in Belgrat'ta kalmasını önerdi. Sokullu askere aylıklarını verdikten sonra hareket etti. Kanuni'nin naşını taşıyan arabanın içinde, padişaha çok benzeyen, Has oda ağalarından Bosnalı Hasan Ağa vardı. Hasan Ağa, sağ ve soldan askere selam verdikçe arabada bulunup iyi seçilmediği ve padişaha çok benzediği için ölüm söylentilerinin gerçek olmadığı, kuşkuvarın giderildiği görüldü. Sınırdan içeri girilince asker padişahın yakınından uzaklaştırıldı. Belgrat'a 4 konak uzaklıktayken, Sadrazam hafızları çağırdı. *"Arabının yanına gidip yasin-i, kehf süresini, ayrıca Ku'ran'dan ne isterseniz okuyun, padişah çok hoşlanır"* dedi. Hafızlar hep birlikte Kuran okumaya başladı. Gecenin sessizliğinde, askerler duaları duyunca, padişahın ölmüş olduğunu anladılar. Böylece ölüm askerden 48 gün saklanmış oldu. Acı haber duyulunca bağırmalar, ağlamalar oldu. Sokullu durumu açıkladı. Etkili konuştu. Asker yürümeye başladı. Tabut Belgrat'a gelince, otağ önünde namazı kılındı. Bir grup asker İstanbul'a gönderildi. Kendi yaptırdığı Süleymaniye Camii'nin yanındaki türbeye defnedildi.

Sultan Selim, sadrazamın mektubunu alınca, ilkin Ataullah Efendi ile Celal Bey'in önerileri üzerine cülus bahşişini vermedi. Namazdan sonra Selim çadıra girdi. Bunun üzerine yeniçeriler *"Bizim eskiden ola gelen yasalarımıza uyulmadı. Bahşişlerimiz söylenmedi, ne olacak"* diye bağırmaya başladı.

Padişah, alayla Edirnekapı'ya geldi. Yeniçeriler Şehzade Camii'nin önünde durdular, yürümedi. Yürüyün denilince de *"Katalan otluk arabası var"* dedi. Bu ayaklanma haberi idi. İlerleyen bir grup yeniçeri, saraya girip kapıyı kapatarak, vezirleri dışarıda bıraktı. Bunun üzerine padişah bahşiş vermek zorunda kaldı.

II. Selim unvanıyla tahta çıkan Selim, devlet düzeni ve yasaları bilmeyen hocası, lalası ve musahibinin sözleriyle hareket etti. Saltanatının ilk gününde otoritesini sarstı. Bu durum askerin disiplin dışına çıkmasına neden oldu. Sorumsuz, başıboş hareketler bundan sonra sürüp gitti.

Kişiliği: Kanuni, ciddi ve vakurdu. Temkinli hareket ederdi. Ordu üzerinde büyük bir saygınlığı vardı. Hiçbir Osmanlı padişahı Kanuni kadar, asker üzerinde saygı uyandırmadı. Orduya genç yaşında giren askerler, 40-50 yaşlarına geldikleri halde hep aynı hükümdarı gördü. O derece ona bağlandı. Ünü koyduğu kanunlarla oldu. Muhibbi mahlasıyla şiirler yazdı. Baki'nin şiirdeki gücünü anlayarak onun elinden tuttu. Yetişmesine yardımcı oldu. Kanuni'nin ölümünden sonra Baki'nin yazdığı Mersiye edebiyatımızın ünlü eserlerindendir.

Şehzadeler Sorunu: Kanuni'nin 8 oğlu vardı. Mustafa, Mehmet, Selim, Bayezit, Cihangir, Murat, Mahmut, Abdullah. Ayrıca bir de kızı vardı. Mihrimah Sultan. En büyük şehzade Mustafa'nın annesi Mahidevran veya Gülbahar Sultandı. Mehmet, Selim, Bayezit, Cihangir ile Mihrimah'ın anneleri Hürrem Sultandı. Murat, Mahmut ve Abdullah küçük yaşta öldü. Anneleri bilinmemektedir.

1543 yılında Kanuni, Estergon seferinden geri döndüğünde, Manisa'da vali olan Şehzade Mehmet'in ölüm haberini aldı. Henüz 22-23 yaşlarında olan bu oğlunu çok seviyordu. Bu olay padişahı çok sarstı.

Şehzade Mehmet'in cenazesi İstanbul'a getirildi. Vezneciler ile Saraçhane arasında "Eski Odalar" denilen yeniçeri kışlalarının karşısına gömüldü. O yıllarda devletin başmimarı olan Koca Sinan bu kabrin üstüne bir türbe, yanına da bir cami ile medrese yaptı. Türbe tamamlanınca, Hürrem Sultan'ın isteği üzerine, sandukanın üzerine bir taht kondu. Bundan sonra Kanuni tüm sevgisini, o yıllarda henüz 12-13 yaşlarında olan, küçük oğlu Cihangir'e verdi. Hürrem Sultan da Mehmet'i yitirince 3. oğlu Bayezit'e bağlandı. Mehmet'e sağlayamadığı Osmanlı Tahtını ona sağlamaya çalıştı. 1544 yılında damadı Rüstem Paşa sadrazam oldu. Tahta ilk aday olan Şehzade Mustafa'yı babasına ezdirmek için planlar hazırladı. Şehzade Mustafa, mert, yürekli; fakat, çok saf bir kişiliğe sahipti. Rüstem Paşa, Şehzade Mustafa'nın babasını tahttan indireceğine dair yalan haberler yaydı. Kanuni bu söylentileri duydu, inanmadı. Sonra babası Yavuz'u anımsadı. Mustafa'nın çalışmalarıyla onun durumuna düşebileceğine inandı. Bu nedenle Mustafa'yı 38 yaşındayken öldürttü. Ağabeyinin acısına Şehzade Cihangir de dayana-

madı. Ardından o da üzüntüsünden öldü. Kanuni, Cihangir'in anısına Tophane'nin üst tarafında Mimar Sinan'a bir cami yaptırttı. Adına Cihangir dendi. Geriye şehzadelerin ikisi kaldı. Selim ve Bayezit.

Selim, son derece kalender, içkiye düşkün, eğlenceyi seven bir kişiliğe sahipti. Padişah olmayı pek düşünmemişti. Şehzade Bayezit ise hırçın, duygusal ve şairdi. Fakat saftı. Her türlü kışkırtmaya kolay kapılırdı. Tek amacı padişah olmaktı. Bunun için kardeşi Selim'i devre dışı bırakması gerekiyordu. Kanuni büyük oğlu Selim'e "muti", küçük oğlu Bayezit'e "asi" oğlum diyordu. Tahtı Selim'e bırakmayı tasarladığı söylenir. Sadrazam Lala Mustafa Paşa'nın iki yüzlü siyaseti, Bayezit'in ve Selim'in birbirlerine karşı olmalarına neden oldu. Kanuni, Bayezit'e öğüt verici mektuplar yolladı. Fakat ulaklar, Lala Mustafa Paşa'nın adamlarınca öldürüldü. Bayezit, Kanuni tarafından baba sözüne kulak vermeyen bir kişi olarak tanındı.

Kütahya'da vali olan Bayezit, burada tehlikeli olabilir düşüncesiyle Kanuni tarafından Amasya valiliğine atandı. Bayezit buna karşı çıktı. Kütahya'dan hoşnut olduğunu ileri sürdü ve direndi. Selim ve Bayezit bu yüzden Konya Ovası'nda savaşa girişti. 1559 yılının Mayıs ayında olan bu savaşta, Bayezit yenildi. Babasına af mektubu yazdı. Af edilmesini istedi. Fakat mektubu götüren ulak, Selim'in adamları tarafından pusuya düşürüldü. Af mektubunun yanıtını alamayan Bayezit, başının kaygısına düştü. İran Şahı Tahmasb'a sığındı. Buradan babasından yeniden af diledi. Son mektubu şiir şeklindeydi.

Ey seraser aleme Sultan Süleyman baba
Tende canım, canımın içinde cananım baba
Bayezit'ine kıyar mısın benim canım baba
Bi günahım, Hak bilir, devletlü Sultanım baba

Bu meseldir söylenir kul günah içse nola
Bayezit'in suçun bağışla, kıyma bu kula
Bi günahım, Hak bilir, devletlü Sultanım baba

Babası da şairdi. İçli bir kişiydi. Mektuba aynı şekilde ve ölçüde karşılık verdi.

Ey demadem mazhar-ı Tuğyan-u isyanum oğul
Takmıyan boynuna hergiz Tavki fermanum oğul

Ben kıyarmıydım sana ey Bayezit Hanım oğul
Bi günahum dime, bari tövbe kıl canum oğul

Tutalım iki elin baştan başa kanda ola
Çünkü istiğfar idersin, biz de afvetsek nola
Bayezit'im suçunu bağışlarım gelsen yola
Bi günahum dime, bari tövbe kıl canum oğul

Bu mektup manzum bir af fermanıydı. Fakat o yıllarda, yani 1561 yılında Bayezit'i destekleyen Rüstem Paşa öldü. Bayezit'in düşmanları duruma hakim oldu, sarayda bir takım entrikalar çevirdi. Böylece af edilen şehzadeyi kimse almaya gelmedi. İran'da iken Bayezit'in çevresinde olanlar yüzünden, Şah ile Selim'in adamları arasında idam pazarlığı yapıldı. Bayezit ve dört oğlu öldürüldü. Elçilere teslim edildi.[∞]

SOKULLU MEHMET PAŞA DEVRİ (1564-1579)

Sokullu Mehmet Paşa, Bosna'nın Rudo Sokulaviçi köyündendi. Devşirme olarak Osmanlı yeniçeri ocağına katıldı. Boşnakça adı Ayo'dur. 1512 yılında doğdu. Dayısı papazdı. Kendisi küçük yaşta kilisede hizmet etti. Kanuni'nin ilk yıllarında devşirme olarak Edirne Sarayı'na alındı. Burada yetiştikten sonra İstanbul'a gelerek Endurun Okulu'na alındı.

1546 yılında Barbaros'un ölümünden sonra Kaptan Paşa oldu. 1550 yılında Rumeli Beylerbeyi, daha sonra da vezir oldu. Şehzade Selim'in kızı Esmihan Sultan ile evlendi. 1564 yılında sadrazam oldu.

Kanuni'nin son zamanlarında devlet yönetimini eline aldı. Zigetvar seferini başarıyla bitirdi. II. Selim'in tüm saltanatı süresince ve daha sonra yerine geçen oğlu III. Murat'ın ilk zamanlarında aralıksız 15 yıl sadrazamlık yaptı.

Sakız Adası'nın Alınışı (1568): Osmanlı Devleti, Akdeniz'deki adaların önemli bir kısmını ele geçirmişti. Yalnız Sakız Adası alınmadı, vergiye bağlandı. Ticaret antlaşmasıyla, Osmanlılar burayı

[∞] Reşat Ekrem Koçu, "Osmanlı Padişahları" s. 144; Prof. Dr. Yaşar Yücel, Prof.Dr. Ali Sevim, "Klasik Dönemin Üç Hükümdarı: Fatih, Yavuz, Kanuni" T.T.K. Basımevi. 1991 s. 203

etkileri altına aldı. Adada cumhuriyet yönetimi ve 12 kişilik bir meclisi vardı. Sakız Cumhuriyeti vergisini tam vermediği gibi, Malta kuşatması sırasında şövalyelere de yardım etti.

Kanuni, Zigetvar seferine çıkarken Cezayir Beylerbeyi Kaptan-ı Derya Piyale Paşa'yı burayı almakla görevlendirdi. Sakız Adası 1568 yılında Osmanlı topraklarına katıldı.

Avusturya ile Antlaşma (1568): Yeni padişah II. Selim tahta geçince, kutlamaya gelen heyetler arasında Alman İmparatoru Maksimilyen'in elçisi de vardı. Elçi barış önerisi ile geldi. Yapılan barış antlaşmasına göre, Osmanlı Devleti elde ettiği yerleri koruyacaktı. Aynı zamanda Macaristan'ın bir bölümü için verilen vergi de arttırıldı.

Yemen'in Alınışı (1570): Kıbrıs Adası önceleri Bizansın elindeyken, 648 yılında ilk kez İslamların istilasına uğradı. İslam Devleti tarafından vergiye bağlandı. Haçlı Seferleri sırasında İngiliz Kralı Aslan Yürekli Rişar tarafından, Bizans'tan alınarak, Lusignan ailesine verildi. Bu sülale zamanında adanın bir donanması vardı. 1426 yılında Memlükler, adayı 8000 düka altına vergiye bağladı. 1489 yılında ise ada Venediklilerin eline geçti. Venedik, Memlüklere vergi vermeye devam etti. Memlüklerin yıkılışından sonra bu vergi Osmanlı Devleti'ne verilmeye başlandı.

Osmanlı Devleti Suriye ve Mısır'ı alıp Kuzey Afrika'nın en mümbit kısmına sahip olduktan sonra, bu bölgelerin güvenliği açısından Girit ve Kıbrıs'ın alınması zorunlu oldu. II. Selim en küçük olasılıkları düşünen Sokullu'nun düşüncesinin aksine, Lala Mustafa Paşa'nın önerisi ile Müftü Ebusuut Efendi'nin fetvası üzerine, Kıbrıs'ın alınmasına karar verdi. Kıbrıs, Doğu Akdeniz ticaret yollarının merkezinde olduğu için ticaret filolarının güvencesi de söz konusu oluyordu (Sokullu Mehmet Paşa Kıbrıs'ın alınma düşüncesini zamansız buldu. Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı bağlaşıp yapmalarından çekindi. Nitekim bu bağlaşıp oldu. Leponto yenilgisi ile Osmanlı donanması büyük zarar gördü).

Vezir Lala Mustafa Paşa komutasında gönderilen güçlü bir donanma ve ordu adayı 11 aylık bir kuşatma sonunda aldı. Kıbrıs'a Konya, Karaman, Niğde, Kayseri, Antalya, Bozok, Alahiye (Alanya), Manavgat, İçel sancaklarından nüfus nakilleri yapıldı. Kıbrıs'ta

Osmanlı Devleti'ne karşı çalışan 300 Hristiyan asker de Antalya'ya getirildi. Daha sonra Kıbrıs'a, Adana ve Tarsus'dan göçer Türkmen aşiretleri de gitti.

İnebahtı (Loponto) Deniz Savaşı (1571): Kıbrıs'ın alınışından sonra Osmanlılara karşı Papalık, İspanya, Venedik ve Malta Devletleri arasında bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşmaya Kutsal Bağlaşma dendi. Bağlaşık Devletler donanmasının başkomutanlığına Şarlıken'in gayri meşru çocuğu olan Don Juan getirildi. Osmanlı donanmasıyla İnebahtı Körfezi'nde karşılaştı. Yapılan deniz savaşı sonunda, Osmanlı donanması yenildi. Osmanlı donanması hemen hemen tümüyle yok oldu.

İnebahtı yenilgisi Akdeniz'de bir çok ada ve kıyılara sahip olan Osmanlı Devleti'ni zor duruma düşürdü. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki üstünlüğü ve gücü ile ilgili bu yenilgi, bir dönüm noktası oldu. Bağlaşık Devletler o yıl kıyılara saldırmadılar, ancak ertesi yıl saldıracakları olasıydı. Bu nedenle kış mevsimi, donanmanın yeniden yapılmasıyla geçti. Bir çok limanlarda gemiler yapıldı.

Kılıç Ali Paşa leventlikten yetişen bir devlet adamıydı. Devletin esas örgütünü bilmiyordu. Sokullu Mehmet Paşa, Kılıç Ali Paşa'yı zorluyordu. O da donanmanın bir an önce yapılamayacağından yakınıyordu. Tüm bunları izleyen Sokullu bir gün Kaptan Paşa'ya "Paşa Hazretleri, sen henüz bu Devlet-i Aliyye"yi bilmemişsin. Şunu bil ki, bu devlet ol devlettir ki murad ederse cümle donanmanın lengerlerini (demir) gümüştten, resenlerini (ip) ibrişimden, yelkenlerini atlastan etmekte suubet çekmez ve herhangi geminin alatını ve yelkenlerini yetiştiremezsen bu minval üzere benden al" deyince, bu sözlerden duygulanan Kılıç Ali Paşa hemen yerinden kalkıp, Sokullu'nun elini öptü ve "Hakikaten, bildim ki donanmayı siz tekmlil edeceksiniz" dedi. Bu çaba ve iyi örgütlenmeyle beş buçuk ayda her şey hazırlandı. 200'den fazla kadirga ve mavna donanımlı olarak Kaptan Paşa'nın emrine verildi.

Kıbrıs'ın alınışından sonra Venedik elçisi ülkeden çıkarılmadı. İstanbul'da oturtuldu. Elçi Türk donanmasının yenilgisinden sonra Osmanlı Devleti'nin barıştan yana olup olmadığını anlamak istedi. Bir görüşme sırasında, Sokullu'yu yokladı. Sadrazam ona, "*İnebahtı savaşı*ndan sonra cesaretimizin sönmediğini görüyorsun. Sizin zayıf-

atınızla bizimki arasında fark var. Biz sizden bir krallık yer alarak kolunuzu kestik. Siz ise donanmamızı yenerek, sakalımızı tıraş ettiniz. Kesilen kol yerine gelmez, lakin tıraş edilmiş sakal daha gür çıkar” dedi.

Sokullu'nun bu sözleri boşa çıkmadı. Donanma kısa sürede hazırlandı. Kılıç Ali Paşa komutasında, 1572 yılında İstanbul'dan hareket etti. Bunun üzerine Venedik, kısa sürede donanmanın hazırlanmasına şaşırdı. Barış yapmak zorunda kaldı.

Tunus'un Alınışı (1574): Tunus Beni Hafs Devleti'nden İspanya'nın eline geçmişti. Yemen Fatihî Sinan Paşa ile Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa, İspanyollardan Tunus'u aldı. Tunus'un alınışıyla Kuzey Afrika'nın kıyılarının alınışı tamamlanmış oldu.

Lehistan'ın Osmanlıların Himayesine Girmesi (1575): Lehistan taç kavgaları nedeniyle karışıklık içindeydi. Sokullu Lehistan Krallığı'na Osmanlı Devleti'nin himayesinde olan Erdel Beyini aday gösterdi. Türk etkinliğini kullanarak Erdel Beyini kral seçti. Bu himaye 1587 yılına kadar sürdü.

Fas'ın Osmanlı Himayesine Alınması (1577): Kuzey Afrika kıyılarının alınışının tamamlandığı sırada, Fas sultanlığında taç kavgaları başladı. Faslılardan bir kısmı, Portekiz Krallığı'ndan, bir kısmı da Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Sokullu Mehmet Paşa, Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa'yı Fas Sultanlığı'na yardım amaçlı gönderdi. Ramazan Paşa, Portekiz Kralını yaptığı savaşta yendi. Daha sonra Fas'ı Osmanlı himayesine aldı.

Sokullu'nun Türk ve İslam Dünyası ile İlişkileri: Sokullu Mehmet Paşa devrinde Osmanlı Devleti'nin kuzey komşusu Rusya kuvvetlendi. Doğuda bulunan Türk ülkelerine saldırıya başladı. Sokullu Doğu Avrupa Türkleriyle Kafkasya'yı Osmanlı Devleti'ne bağlamak istiyordu. Ruslar ise Altın Ordu Devleti'nin parçalanmasından sonra oluşan hanlıkları etkileri altına almışlardı.

Sokullu Mehmet Paşa, Don ve Volga nehirlerini bir kanal ile birleştirerek Karadeniz'den Hazar'a geçmeyi ve Rusları buradan ayırmayı tasarladı. Bu amaçla birçok hazırlıklar yapıldı. Mühendis, usta ve işçi bulundu. Kanalin yeri saptandı ve kazıya başlandı. Fakat Ruslar saldırılarını sürdürdü. Öte yandan Kırım Hanı elindeki ayrı-

calıkları bütünüyle kaybedeceğinden kuşkulandı. Asker ve işçiler arasında ayaklanmalar çıkarttı. Bu büyük projenin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden oldu. Bu kanal açılmış olsaydı; Osmanlı donanması Hazar Denizine girecek ve İran kuzeyden denetim altına alınacaktı. Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin zararına olan gelişmesi engellenecekti. Türkistan'da bulunan Türkler ile ilişki kurulacak ve buradaki Türkler Osmanlı Devleti'ne bağlanacaktı. Böylece Rus ve İran sorununda, buradaki Türklerden yararlanılacaktı.

Avrupalıların Afrika'yı dolaşarak, Hint Denizi'ne çıkıp Asya ticaret yolunu değiştirmeye kalkmaları, büyük önem taşıyan bu ticaretin kara yolunu (İpek Yolu) elde tutma amacı olacaktı. Ayrıca Süveyş Kanalı açılacak, deniz yolu eski önemini kazanacaktı. Kazan Türkleri, Harezm Hükümdarı ve Özbek Hanı, Sokullu'nun projesini destekledi. Kırım Hanı Devlet Giray ve Kırım'lı Feodal beyler Rus Çarısıyla işbirliği yaptı. İnat ile yürütülen kanal işini engellemeye çalıştı.

Asya ticaret yollarının kanallar açılmayarak okyanuslara kayması, yalnız Osmanlı Devleti'nin değil, İtalya'daki ticaret merkezlerinin ve tüm Akdeniz ülkelerinin gerilemesine neden oldu. Bunda Rus Çarı'nın ve onunla işbirliği yapan Kırım Beylerinin sorumluluk payları büyük oldu.

Sokulu'nun Ölümü: Sokullu Mehmet Paşa, III. Murat zamanında Padişah üzerinde eski güç ve etkinliğini yitirdi. Sokulluya karşı olanlar, yeni padişahı, O'na karşı kışkırtmaya başladı. Sokullu buna karşılık devlete hizmette devam etti. Önce akrabaları devlet hizmetinden alındı. Sultan III. Murat, Sokullu'yu sevmemekle birlikte, O'nu öldürtmek istemiyordu.

Sadrazamlar kendi saraylarında haftada birkaç kez divan kurup, Divan-ı Hümayun'da görüşülmesine gerek olmayan veya fazla olmayan işleri orada görüşürlerdi. Bu divan, öğleden sonra yapıldığı için buna ikinci divanı denirdi. Sokullu bir Pazar günü sarayında, yine böyle bir divan kurulduğu zaman ara sıra kendinden sadaka isteyen, bir yarı deli Boşnak, divana geldi. Sadrazam ona para vermek istedi. Fakat yarı deli kolunun içinde sakladığı hançerle Sokullu'yu göğsünden yaraladı. Katil yakalandı, Sokullu aldığı yaraların etkisiyle yaşamını yitirdi.

IV. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA DURAKLAMANIN NEDENLERİ

Duraklama devrinde Osmanlı Devleti'nde ilerleme bir süre devam etti. Ancak bunlar 15. ve 16. yüzyılda görülen gelişmeler kadar verimli ve başarılı olamadı. Bunun birçok nedeni vardır. Bu nedenleri iç ve dış olmak üzere 2'ye ayırmak olasıdır.

İÇ NEDENLER

a) Yönetimin Bozulması: Osmanlı Devleti mutlakiyetle yönetilen teokratik bir devlettir. Devletin tüm gücü ve kuvveti padişahın kimliğinde toplanmıştı. İmparatorluk çeşitli uluslardan oluşuyordu. Tüm bu ayrı toplumlardan oluşan uluslar, padişahın gücüne bağlıydı. Başta bulunan padişahın yetişme şekli, kişiliği, gücü ve iktidarının, imparatorluğun yönetiminde büyük bir etkisi vardı.

16. yüzyılda devlet yönetiminde padişahlar adalete bağlıydı; yasa ve geleneklere saygı gösterdi. 17. yüzyılda bunun tersi oldu. Devlet yönetimi bozuldu. Yasalara ve devlet düzenine uyulmadı. Çünkü bu yüzyılda padişahların bir kısmı çocuk, bir kısmı aptal ve ruhsal dengesi bozuk kişilerdi. Böyle olunca devlet işlerine saray kadınları, saray ağaları, ocak ağaları, ulema karışmaya başladı. Sadrazamlık görevine getirilen kişiler çoğu kez adam kayırma, rüşvet, hatır ve gönül ile bu göreve geldi. Değersiz kimselerdi. Bu nedenle onlar da her şeyden önce kendilerini bu göreve getiren saray mensuplarına hizmetten başka bir şey düşünmedi. Haksızlıklar yapıldı. Devlet memurları para ile satıldı. Mutlakiyetle yönetilen ülkelerde olduğu gibi Osmanlılarda da padişahların kişiliği tüm ülke yönetimine etki etti. 17. yüzyılda Osmanlı padişahlarının sorumsuz yönetimi ve güçsüz, silik kişiler olması, ülke işlerini aksattı. Bu yüz-

den padişahlar saraya kapandı. Çocuk yaşta olan veya ruh sağlığı bozuk padişahlar, çevrelerine yardımcı olamadı. Bir takım yarıdakçı (mutabasbus) kişiler en yüksek görevlere getirildi. Arada dürüst ve yetenekli kişiler sadrazam olduysa da bunlar dürüst ve namuslu olduklarından bu görevlerde az kaldı.

Bu devir sadrazamları arasında padişahı eleştirmek şöyle dur-
sun; O'nun sözünü vahiy kabul edecek kadar yaltakçı kişiler de var-
dı. Bir gün sultan İbrahim, Sultanazade Mehmet Paşa'ya *"Mehmet
senden önceki sadrazamlar bana bazen itiraz ederler, bu iş olası
değildir derlerdi. Senden hiç böyle bir itiraz işitmedim. Neden?"* de-
yince Mehmet Paşa: *"Siz yeryüzünün halikisiniz. Tanrının gölgesi-
niz. Kalbinize gelen her şey tanrının ilhamıdır. Sizden hiçbir zaman
kusur beklenmez ki itiraz edeyim. Görünürde olmayacak, mantıksız
gibi görünen bazı işler olsa bile onun altında bazı incelikler vardır.
Bu bizce bilinmez onun için itiraz etmeye cesaret edemem."* De-
miştir.

Yaltakçılık yalnız padişahlara değil, şehzadelere de yapılıyordu.
Fatih'i, gereğinde sopa ile döven bir molla Gürani artık yoktu. Daha
yeni eğitime başlayan şehzadeler göklere çıkarılıyordu.

I. Abdülhamit'in oğulları şehzade Mustafa ile Süleyman, birkaç
sözcük öğrenir öğrenmez, zamanın yaltakçı şairlerinden Enderun'lu
Fazıl Efendi tarafından şöyle göklere çıkarıldı.

"Şehi Abdülhamit-i Ruva"tşah-ı keramet-girddir.

Ki an mülhem olur, her ne zuhur eylerse

Akseder ayine-i kalbine, levhi mahfuz

Cümle malumu olur, her ne havadis varsa

Dahi şehzadesi Sultan Süleyman Zeki

Ki, olur ona müyesser neye kim başlarsa

Başladı derse, bu demlerde henüz amma kim,

Şeyhülislamı yanıldır, hele söz söylerse

Tıfıl amma, bu necabet ile şeyhülislam

Gelsin andan okusun fazl-ü hüner isterse

Hazr-ü cibril anın hacesi onlardan hep

Ahzeden her ne öğrense, ezberlerse

Saklasın anı cümle kazadan mevla"

Toplumlar hünerleriyle yaşar, rezaletleriyle ölür.

b) Ekonominin Bozulması: Batıdaki iç değişimler ile gerçekleşen coğrafi keşifler ve denizaşırı ülkelerdeki zenginliklerin ele geçirilmesi, değerli maden bolluğunu sağladı. Bu olay kapitalist gelişmeyi hızlandırdı. Osmanlı Devleti bu gelişme karşısında Avrupa'nın hammadde kaynağı ve üretilen malların satıldığı pazarı oldu. Devlette gelir azaldı. Fiyatlar yükseldi. Saray harcamalarının dengesiz oluşu devlet giderlerini arttırdı. Bu giderlerin karşılanması için iç kaynaklara başvuruldu. Alınan vergi artırıldı. Vergi toplama yolları değişti. İltizam düzeni tefeciliğe dönüştü.

Köylü yoksullaştı. Toprakları ele geçiren tefeciler özel mülk sahibi oldu, geniş çiftlikler kurdu. Böylece devlet toprağı özel çiftliklere dönüştü. Köylü topraktan koptu, toprak ağalığı oluştu. Osmanlı Devleti 16. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen ekonomik gelişmeyi izlemedi, buna karşı önlem almadı. Günün birinde bu gelişmenin Osmanlı gelir kaynaklarına göz dikeceğini düşünemedi. Yalnız askeri gücü ön plana aldı. Ekonomiyi azınlıkların eline bıraktı. Bundan da Avrupalı kapitalistler yararlandı. Sağladıkları bir takım ekonomik ayrıcalıklar ile Osmanlı Devleti'ni kısa zamanda güç duruma düşürdü.

Batının kapitalist gelişmesi, Osmanlı pazarlarına ucuz ve kaliteli malları doldurdu. Bu durum, Osmanlı yerli üretiminin gelişmesine engel oldu. Avrupa, Osmanlılar üzerinde bir egemenlik kurdu, duraklamasına neden oldu.

c) Eğitimin Bozulması: Osmanlı toplumundaki yapı ve eğitim sistemi soru sormak, tartışmak yöntemine dayalı değildi. Bu nedenle ya "zorba tipi" ya da "evet efendimci" bir insan tipi yetişiyordu. Zorba tipi, okumuş adam, pozitif bilim ve çağdaş sanat düşmanlığı yaratıyordu. Düşünmeye, soru sormaya, tartışmaya, öğrenmeye kaba gücü ile sınırlar koyuyordu. Onun için, kendi gibi düşünmeyen herkes, kafirdi. Kısaca bu tip o toplumun gelişmesinde sürekli olarak aktif bir oyunbozan oldu. Evet efendimci tip ise büyüklerim, hocalarım ne derse doğrudur diyordu. Neme lazım, aman benim üzerime sıçramasın diyordu. Soru sormayı bilmiyordu. Bu nedenle de gelişmiyordu. Gelişemediği için bilgisi yüzeyseldi. Özetle bu tip o toplumun gelişmesini engelleyen pasif bir oyun bozan oldu.

Doğal olarak bu tip ne ekonomide, ne teknolojiye, ne de sanatta toplumunu çağdaşlaştıramadı. Siyaset de bundan etkilendi.

‘Osmanlı toplumunun çöküşünde soru sormasını tartışmasını araştırmalarını bilmeyen kuşaklar yetiştiren ve düşündürmeyen, öğrenmeye sınırlar koyan eğitim sisteminin sorumluluğu büyük oldu.

d) Ordu ve Donanmanın Bozulması: 74 yaşındayken, ordunun başında, Zigetvar kalesi önünde yaşamını yitiren Kanuni’den sonra, II. Selim padişah oldu. II. Selim Belgrat’a gelerek ordunun dönüşünü bekledi. Bu süre içinde, Sokullu’nun askerlere cülüs bahşişi verilmesini bildiren bir tezkiresi geldi. Fakat Selim çevresindeki deneyimsiz devlet adamlarına uyararak, bunu kabul etmedi. Bunun üzerine yeniçeriler devlete karşı serkeşçe bir hal alarak, devlet otoritesini ilk kez sarstı.

Sokullu’nun padişaha önerisi şuydu: “....merhum ve mağfurun cenazesi varduğumuzda otağ-ı hümayun önünde sayeban kurulsun ki merhum ve mağfur padişah hazretleri belki sultan Selim Han’ıma müyesser olup teşrif eyleye demişti. Devlet ve ikbal ile cülus-u hümayun buyurulup devlet erkanı yollu yolunca taziyet edip behemehal kul taifesi eskiden beri ecdad-ı ızamınız kanunu üzere bahşış ve terakkilerini⁸ mübarek ağzınızdan işitmek, aralarında adet olduğundan cümlesi ve rülsün makbul-ü hümayunumdur demenizi isterler. Hususiyle yeniçeri taifesinin kanunları, çavuşları el kaldırıp ocaktan geçen yoldaşlarına ve Ali Osman padişahlarına dualar edüp cümlesi amin demek eskiden beri adettir. Hayır ve bereket dahi bundadır. Badehu cenaze namazı kaldırıp taziyet işi tamam olup ertesi gün içerde divan olup erkan-ı devlet tebrik için el etek öpüp hilatlar giydirilmek adettir.”

Bunun üzerine Sultan Selim bu tezkireyi hocası Ataullah Efendi ve lalasına göstererek düşüncelerini sordu. Onlar da “bunlara hacet yok. Cülus, İstanbul’da oldu Buraya gelmesek ne yapacaklardı.” Sözleriyle sadrazamın tezkiresine itiraz etti.

Sokullu sır katibi Feridun Bey’e “Vezir memleket işine darı-ahval arzeder. Padişah başkalarının sözleriyle hareket edince bundan ihtilal çıkar. Zira başkaları ahvale vakıf olup sırra mahrem olmaz Hata bundadır. Padişahımız kimseye söz söyletmez, söylemek dahi istemez. Kul tarifesi ise cülus saltanatında bizzat kendi ağzından işite-

⁸ Terakki: Cülusta yeniçeri aylıklarına padişahın yaptığı zam.

gelmişlerdir. Bu ortaklıkta Mehmet Lala nice müdana etsin, ahvalı devlet neye münver ola” diye dert yandı.

Sonunda Kanuni'nin cenaze arabası kalabalık içinde görününce, Sultan Selim yas elbisesiyle karşıladı. Cenaze namazı kılındı. Duadan sonra yeniçeriler ve kapıkulu ocakları yüksek sesle:

“Bizim Kanun-u kadimimize riayet olunup bahşişlerimiz söyleşilmiş idi, nice olacaktır.” Deyip, vezirlere dönerek, *“Nice böyle eylediniz. Amma sonra zahmet siz çekersiz, yine suçlu biz oluruz. İmdi Edirne kapısında veya saray kapısında yine siz bizimsiz Hayır ola.”* diye bağıştılar. Padişahın lalasının evine gider gibi çekildiğini görünce ona da *“biz seni anlayacak yeri biliyoruz”* diye söylendi.

Bundan sonra ocaklar, padişahla İstanbul'a hareket etti. Yeniçeriler İstanbul'a girdiği zaman bugünkü Şehzadebaşı camiinin karşısında bulunan eski odalar önünde durup ileri gitmemeye veya saray kapısını kapatıp padişahı içeri sokmamaya karar verdi.

Eski odalar önünde durulduğu zaman *“yürüyün yoldaşlar”* denince *“Katalan otluk arabası vardır”* dediler. Bayezit'e gelindiği zaman Pertev Paşa *“yoldaşlar, layık değildir”* deyince, yeniçeriler *“Bre vassık fitne, bunlar senin kölen midir, sen Serdar mısın ki böyle söylersin”* deyip biri, korkutmak amacıyla vurup düşürdü. Başındaki kavuk yere yuvarlandı.

Kaptan-ı Derya Piyale Paşa: *“Neylersiz yoldaşlar, ayıp değil midir. Yol mudur böyle etmek”* deyince O'na da: *“Sen bir gemici azap ağasısın, bize söylemek ne yolundur.”* deyip, O'nu da yere düşürdüler.

Padişah Ayasofya camii karşısındaki çifte hamam önüne gelince, yeniçeriler vezirleri önlerine katıp, padişahın yanına götürdüler. Sadrazam ve diğer vezirler padişaha: *“Şevketli Hünkarım Lisan-ı şerefizden vurgülerin iştirmeyince müteselli olmazlar inayet eylen Fitne defola”* deyince, Selim: *“İçlerinden Türkçe bilen var ise gelsin söyleyelim”* dedi. Padişahla yüzyüze gelmekten çekindiler. Sonunda Selim *“cümle bahşiş ve terakkiler verilsin”* dedi ve saraya girildi.

Bazı olayların dışında ocağın asıl bozulmaya başlaması, III. Murat zamanından sonradır. Yeniçerilerin arasına devşirme ve ace-mi ocağı kanunlarına aykırı olarak yabancı alındı. Örneğin III. Murat,

oğlu Mehmet'i sünnet ettirdikten sonra, bu sünnet düğününde bazı küçük hizmette bulunanların yeniçeri ocağına alınmalarını emretti. Yeniçeri ağası, bunu ocak kanununa aykırı sayarak kabul etmedi. Yeniden emir verilince istifa etti. Yeni ağa da bunları ocağa kaydetti.

Yeniçeri ağası ve yeniçeri efendisi denilen Ocak katiplerine verilen rüşvet karşılığında ocağa dışarıdan askeri eğitim ve öğretim görmemiş kimseler kaydedildi. Böylece, ocak gün geçtikçe bozuldu.

e) Maliyenin Bozulması: Osmanlı Devletinin büyük gelir kaynaklarından biri de savaşlarda elde edilen ganimetlerdi. Ayrıca yabancı devletlerin verdikleri vergi ve hediyeler de bu gelir kaynaklarının başka bir bölümünü oluşturuyordu. 17. yüzyılda savaşların uzun sürmesi ve çokça yenilgiler, savaş ganimetlerini azalttı. Harcamalar arttı.

Ayrıca saray harcamaları ile lüks ve eğlence giderleri de arttı. Sık değişen padişahlar yüzünden milyonlarca akçe yok yere cülus bahışı olarak verildi. Ayrıca Fransa'dan başka ülkelere de kapitülasyon verildi. Bu, gümrük gelirlerini azalttı. Buna çare bulmak için, paranın ayarı düşürüldü. Piyasaya bozuk para sürüldü. Sarayda bulunan altın ve gümüş kaplar, darphanede eritilerek para yapıldı. Ayarı düşük para, esnafta askerin ve devlet memurlarının aralarının açılmasına neden oldu. Bu yüzden sık sık asker ayaklanmaları oldu.

DIŞ NEDENLER

Haçlı düşüncesiyle papanın uyguladığı bir takım ticaret yasakları, başlangıçta Mısır'a karşı uygulandı.

İtalyan tüccarlar, sistemli ticaret kurallarıyla, tüm Bizans ve Doğu Akdeniz ülkelerinin zenginlerini batıya taşımaya başladı. Sonunda orta ve yakın doğuya karşı tümüyle sömürücü bir yol tuttu.

Batıda ulusal devletler oluştu. Ekonomide kişisellik terk edildi. Yerine devletlerin ekonomik siyaseti kendilerine düşen görev olarak benimsendi.

Hristiyan dünyasının, nicelik ve nitelik açısından yükselmesiyle, Avrupa'da bir çok sanayi ve ekonomi merkezleri oluştu. Bunlar arasında alışveriş başladı. Bu, doğuyu ikinci plana itti. Özellikle

hammaddelere olan gereksinmenin çok artması, Osmanlı ülkesini, batının bir bağlaştığı haline getirdi.

Osmanlı Devleti, olayların bu biçimde gelişmesi karşısında, gerekli önlemleri alamadı.

Osmanlı Devletinde servet, ticaret ve zanaat merkezlerinde değil, sarayda toplandı.

Amerika'nın keşfi ile Avrupa'da bollaşan altın ile Osmanlı Devletindeki hammadde kaynakları emildi.

Kapitülâsyonlar ve ticaret anlaşmaları, ülkeyi açık Pazar konumuna getirdi.

Öte yandan Osmanlı Devleti güneyde genişleyemedi. Kuzeyde ise Avrupa'nın büyük ve kuvvetli devletleriyle komşu olundu. Almanya, Avusturya, Lehistan, Akdeniz'de Venedik ve İtalya hükümetleri öteden beri Osmanlı devleti ile mücadele içindeydi. Doğuda Sefaviler Osmanlı'ya düşmandı. İran'ı işgal etmek o zaman için olası değildi. Kuzeyde ise güçlü bir Rusya doğuyordu. Buranın alınması mümkün değildi.

Ayrıca Avrupa'da bilim, teknik ve kültürde ilerlemeler olmuş; insan akıl ve düşüncesi ön plana çıkmaya başladı.

17. YY.DA SİYASAL VE ASKERİ İLİŞKİLER

17. Yüzyılda Osmanlı-İran İlişkileri (1577-1639):Kanuni döneminde, 1555 yılında İran ile yapılan Amasya Antlaşması 1577 yılına dek sürdü. Bu tarihte İran ile yeniden savaşlar başladı. Araya birçok dönemlerde anlaşmalar girdi, 1639 yılına kadar sürdü.

I. Dönem İran Savaşları (1577-1590): Anadolu kızılbaşları, adak ve sadaka adıyla bölge bölge her yıl bir kızılbaş halifesi aracılığıyla İran'a para yolluyorlardı. Bu nedenle yıldan yıla, bir kızılbaş, alevilerin adak ve sadakalarını götürüyordu. Şah bu halifeler aracılığıyla, Anadolu kızılbaşlarını, gereğinde Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtarak boş yere kan dökülmesine neden oluyordu. İşte bu tür ayaklanmaların birini haber alan padişah, Sivas Beylerbeyine şu içerikte bir ferman yolladı.

"Rum (Sivas) Beylerbeyi Mehmet Paşa'ya hüküm ki; mektup gönderip, bu diyarın ekser halkı kızılbaş olup, vaki olan nezirlerini

kızılbaş (İran) gönderip öte canipten dahi hilafetnameler gelip yer yer halifeler tayin olmakla, bu diyarlarda daima celali huruç etmekten hali olmadıkları haber alınıp, tettebbu olundukta, ol makule bazı kimesneler gelip bu sene-i mübarekede asker-i islam, küffar üzerine gazada olup vilayet halidir. Şah'ı seven şimdi malum olur, deyu mektuplar ile gelen adamlar iki bölük olup biri Çorum ve Kastamonu taraflarına gidip ve biri Sivas etrafında olmayın yarar adamlar gönderip ilgar ile vardıklarında, şahin bir paşamagın (ayakkabı) ve 3, 4 halifenin mektubunu ve bazı mektuplar ile bir kimseyi tutup götürüp sual olundukta veeh-i meşru üzere cevap vermişlerdir.”

1576 yılında Şah Tahmasb'ın ölümü üzerine, İran'da taht kavgaları başladı. Bundan yararlanmak isteyen III. Murat, doğudaki valilerin başvurusu üzerine İran seferine karar verdi. Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa, sefere engel olmak istedi. Çünkü Don ve Volga nehirlerini birleştirme projesinin sonuçlanmasını bekliyordu. Fakat başaramadı. Bunun üzerine tüm gücü ile işe başladı. Böylece başlayan savaşlar, Sokullu'nun ölümüne kadar iyi sonuç verdi. Sokullu'nun ölümünden sonra durum değişti. İran Osmanlı kuvvetlerine direnmeye başladı. Bazı zaferler kazandı. Bu suretle savaş uzadı, İran'ın barış isteği üzerine 1590 yılında Ferhat Paşa veya İstanbul Antlaşması yapıldı. Buna göre İran, Azerbaycan, Gürcistan, Luristan ve Dağıstan bölgelerini Osmanlı Devletine bıraktı. Bu Antlaşma Osmanlı Devleti'nin doğuda en geniş sınırlarına kavuştuğu Antlaşmadır.

II. Dönem İran Savaşları (1603-1611): Ferhat Paşa Antlaşması 13 yıl sürdü. Bu sırada Osmanlı Devleti batıda Avusturya ile savaşa başladı. İran Şahı, Şah Abbas bundan yararlandı. Ferhat paşa Antlaşmasıyla Osmanlı Devletine bırakılan yerleri geri almak istedi. İlk Tebriz'i daha sonra da Erivan'ı aldı, Osmanlı Devleti batıda Avusturya ile savaşıyordu. Anadolu'da ise Celali ayaklanmaları her yanı sarmıştı. Bu nedenle İran tarafına gerekli önlem verilemedi.

Bundan yararlanan Şah Abbas, Ferhat Paşa Antlaşmasıyla Osmanlı Devletine bırakılan yerleri geri aldı. Ayrıca Diyarbakır Musul taraflarına kadar ilerledi. Sonunda İran ile Nasuh Paşa Antlaşması yapıldı. (1611)

Buna göre;

- Osmanlı Devleti Ferhat Paşa Antlaşmasıyla İran'dan aldığı yerleri geri verdi.
- İran, Osmanlı Devletine yılda 200 deve yükü ipek verecekti.

III. Dönem İran Savaşları (1617-1618): Nasuh Paşa Antlaşması uzun sürmedi. Çünkü İran verdiği sözde durmadı. Bu yüzden 1617 yılında savaş yeniden başladı. Fakat ciddi bir savaş olmadan İran yeniden barış istedi. Bunun üzerine Serav Antlaşması imzalandı (1618). Buna göre İran, Nasuh Paşa Antlaşması koşullarını yerine getirmeye söz verdi.

IV. Dönem İran Savaşları (1622-1639): Bu yüzyılda İran savaşlarının en uzun sürenidir. Bu savaşlar, İran'ın hile ile Bağdat'ı işgal etmeleri üzerine başladı. Bağdat'ta ayaklanan Bekir Subaşı adında biri, valiyi öldürdü ve şehri eline geçirdi. Fakat devletten korkan Bekir Subaşı başına bir kötülük geleceğini anlayınca, Şah Abbas'tan yardım istedi. O da bundan yararlandı ve Bağdat'ı işgal etti.

Bağdat'ın işgali ile başlayan savaş 17 yıl sürdü. Savaşın ilk yılları IV. Murat'ın çocukluk devrine geldiğinden, İran büyük başarılar kazandı. Fakat IV. Murat devlet yönetimini eline aldıktan sonra savaş şansı Osmanlı'lardan yana döndü. IV. Murat İran üzerine iki sefer yaptı. İlki, Revan seferi ile Doğu Anadolu'yu ve Revan'ı İran'dan aldı. İkincisi olan Bağdat seferiyle Bağdat'ı geri aldı. Bu sırada Şah Abbas öldü. Yerine geçen Şah Safi Mirza barış istedi. Kasr-ı Şirin Antlaşması yapıldı (1639). 60 yıldan beri süre gelen İran Savaşları sona erdi. Buna göre:

- Azerbaycan ve Revan İran'a
- Bağdat Osmanlı'lara bırakıldı.

İran ile Osmanlı Devleti arasında Toros Dağları sınır olarak benimsendi. Bu günkü Türk-İran sınırı çizilmiş oldu. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti ve İran arasında bir barış devresi yaşandı. Barış 1722 yılında bozuldu. Ancak sınır üzerinde değişme olmadı.

Osmanlı-Venedik İlişkileri ve Girit'in Alınışı: Girit Adası, Akdeniz'deki adaların büyüklerindendi ve Venedik Cumhuriyetine bağlıydı. 1644 yılında bazı davranışları padişaha hoş gelmeyen, Kızlar-ağası (Dar-üs-saade) Sümbül Ağa azlolundu. Deniz yoluyla Mısır'a

sürgüne gönderildi. Kendisiyle birlikte Mekke Kadılığına atanan Bursalı Mehmet Efendi ve hacca giden bazı kişiler de vardı. Ticaret donanması 600 parça gemiden oluşmaktaydı.

Silahsız ve epey değerli eşyayla donanmanın geçeceğini haber alan Maltadaki korsanlar Girit'e gidip kalyonu bekledi. Kafile Girit çevresinde Malta korsanları tarafından kuşatıldı ve esir edildi.

Bu olay İstanbul'da duyulunca bir donanma hazırlanması emrolundu. Girit Venediklerin önemli bir deniz üssüydü. Aynı zamanda Hristiyan korsanların yatağıydı. Sokullu zamanında Kıbrıs alındı. Girit Venediklilerde kalmıştı. Girit'in coğrafi konumu çok önemliydi. Doğu Akdeniz ve tüm Kuzey Afrika kıyılarına sahip olan Osmanlı Devleti için Girit'in alınması gerekliydi.

Yusuf Paşa komutasında bir donanma, Girit'e girdi (1645). Kısa zamanda Hanya alındı. Vezir deli Hüseyin Paşa Girit'e serdar olarak atandı ve Kandiye kuşatıldı. Ancak bu kale kendini 25 yıl savundu.

Venedik, Girit'in Osmanlılar tarafından işgalinden sonra kuvvetli bir donanmayla Ege Denizine saldırdı. Çanakkale Boğazına kadar geldi. Boğaz önündeki adalar işgal edildi. Her yanı abluka ederek Girit'e kuvvet gönderilmesine engel olundu. Böylece Girit savaşı çıkmaza girdi. Sonunda, Köprülü Mehmet Paşa, Sadrazam olduktan sonra, Venedik'i Çanakkale önünde yendi. Boğaz açıldı, adalar geri alındı ve Girit gazilerine yardım gönderildi. Köprülü Mehmet Paşa'nın yerine geçen oğlu Fazıl Ahmet Paşa adaya giderek Kandiye Kalesini almak için çalıştı. İki yıl süren kanlı savaşlardan sonra kale alınarak adanın fethi tamamlandı. 1669 yılında Kandiye'nin düşmesinden sonra, Venedik barış istedi. Yapılan anlaşmaya göre Girit Adasında birkaç iskele Venedik'e bırakılarak, tüm Girit Osmanlılarda kaldı.

Hanya Fatihî Yusuf Paşa: Hanya Fatihî Silahdar Yusuf Paşa, 9-10 yaşlarında iken Dalmaçya'da Nadin Sancakbeyinin ahırlarında yamaşma olarak çalışırdı. Yalınayak, perişan bir durumda bir kış günü su taşıırken, yaşlı bir kadın görür ve buna acır. Ona bir çift eski kundura verir. Bir süre sonra Nadin'den geçen bir kapıcıbaşı çocuğu görür. O da perişan durumda olan güzelliği karşısında çok duyulandığı bu çocuğu alarak Enderun'a getirir. Akli ve çalışkanlığıyla kı-

sa zamanda Has odaya alınır. Sultan İbrahim'e silahdar olur. Daha sonra damatlık ve kaptan paşalık ile devlet kapısına hizmet eder.

Bir gün Nadin sancak Beyi'ne meşin torba ile bir mektup gelir. Mektupta *"falan yerde ... adında bir kadın vardır. Bu torba, eğer sağ ise kendine, ölmüş ise mirasçılarına verilsin"* diye yazar. Kadın sağdır. Fakat çok ihtiyarlamıştır ve düşkündür. Torba kadına teslim edilir. Açılınca içleri altın dolu bir çift eski kundura ile iki satırlık mektup çıkar.

Mektupta: *"Anacığım, buzdan donmuş ayaklarıma bu kunduraları giydirdiğin çocuk sana borcunu ödemeye çalışıyor"* diye yazar.

Osmanlı-Lehistan İlişkileri: 17. yüzyılda Lehistan'a biri II. Osman, diğeri IV. Mehmet devrinde olmak üzere iki sefer yapılmıştır.

II. Osman Devrinde (1620): Lehistan 1587 yılında Osmanlı egemenliğinden kurtuldu. Sonra, her fırsattan yararlanarak Osmanlı yönetiminde bulunan, Buğdan, Erdel ve Eflak Beyliklerinin işlerine karıştı. II. Osman zamanında (1618-22) Lehistan'ın Buğdan'ın işlerine karışması, Osmanlı Lehistan savaşının nedeni oldu. II. Osman'ın komuta ettiği Osmanlı ordusu, Yaş çevresinde, Lehistan ordusunu yendi. Hotin kalesi kuşatıldı. Burada yapılan bir meydan savaşı yeniçerilerin disiplinsizliği yüzünden iyi bir sonuç vermedi. Lehistan ile Hotin Antlaşması yapıldı (1620). Buna göre:

- Lehistan ve Osmanlı Devleti birbirlerinin topraklarına saldırmayacaktı.
- Lehistan eskiden olduğu gibi Kırım Hanı'na yılda 40 bin düka altın verecekti.

IV. Mehmet Devrinde (1672-1676): Hotin Antlaşmasından sonra, iki devlet arasında 50 yıl süren bir barış devri yaşandı. 1672 yılında Ukrayna kazakları yüzünden Lehistan ile Osmanlı Devleti'nin arası açıldı. Lehistan, Osmanlı egemenliğinde bulunan kazaklara saldırdı. IV. Mehmet ve Fazıl Ahmet Paşa'nın komuta ettiği Osmanlı ordusu, Lehistan içlerine kadar ilerledi. Bunun üzerine Lehliiler barış istemek zorunda kaldı. 1672 yılında imzalanan Bucaş Antlaşmasına göre:

- Lehistan Podolya'yı Osmanlı'lara bıraktı.

- Yılda 22000 lira vergi vermeyi kabul etti.

Daha sonra Lehistan diyet meclisi vergiyi vermeyi kabul etmedi. Leh Kralı Jan Sobiyeski yeniden saldırıya geçti. Savaş dört yıl daha uzadı. Sonunda Osmanlı Devleti vergi maddesinden vazgeçti. Yalnız Podolya topraklarını almakla yetindi. Bucaş Antlaşması 1676 yılında yeniden imzalandı.

Bucaş Antlaşması Osmanlı Devleti'nin toprak aldığı son antlaşma oldu. Bu antlaşmadan bir süre sonra başlayan I. Viyana kuşatması nedeniyle Lehistan savaşları yeniden başladı.

Osmanlı Avusturya İlişkileri (1593-1699): Sokullu Mehmet Paşa devrinde, Avusturya ile bir antlaşma yapıldı. (1568 Zigetvar Antlaşması) böylece Kanuni zamanından beri süregelen Avusturya savaşlarına son verildi. Avusturya ile yapılan bu antlaşma 1593 yılına kadar sürdü. Bu tarihten sonra Osmanlı Avusturya savaşları yeniden başladı. Tüm 17. y.y. boyunca aralıklarla devam etti. 17. y.y. da yapılan bu savaşlar üç devreye ayrılır.

I. Dönem Avusturya Savaşları (1593-1606), Zıttoruk Antlaşması: Osmanlı Avusturya barışının bozulmasının nedeni, Bosna valisi Telli Hasan Paşa'nın Avusturya topraklarına yaptığı akınlardır. Avusturya elçisinin bu akınlar karşısında yaptığı şikayetleri ve Hasan Paşa'nın bu nedenle başka bir yere nakledilmesiyle ilgili başvurusu göz önüne alınmadı. Buna karşılık Avusturya'da aynı biçimde karşılık verdi. Osmanlı'lara vermekte olduğu vergilerini ödemedi. Hasan Paşa ve adamları Hırvatistan sınırında bir akında köprünün yıkılmasıyla ağır kayıp verdi, kendide öldü.

Bu haberin İstanbul'a gelmesiyle, sadrazam Sinan Paşa'nın ısrarı sonunda III. Murat Avusturya'ya (Nemçe) savaşa karar verdi. Avusturya kralı II. Rudolf'du.

Savaşın ilk yılları kötü geçti. III. Murat'ın yerine padişah olan III. Mehmet sefere katılmak istemiyordu. Ülkenin başına savaşı açan, şöhret düşkünü Sinan Paşa da sadrazamdı. Atası, Kanuni Sultan Süleyman gibi, yeni padişahın sefere katılmasını istiyordu. Aksi takdirde yeniçerilerin sefere gitmeyeceklerini söyledi. Fakat 1596 yılında Sinan Paşa öldü yerine Damat İbrahim Paşa sadrazam oldu.

Yeni sadrazam padişahın sefere katılmasından yana değildi. Fakat yeniçeriler,

“Padişahımız gençtir, bizimle niçin sefere çıkmaz? Sultan Süleyman Pir idi ve hem nikriz illetine müptela idi. öyle olduğu halde araba ile sefere çıktı.” diye bağıştılar, divanda çorba içmediler. Sonunda III. Mehmet sefere gitmeye razı oldu.

III. Mehmet, 1596 yılının Haziran ayında hareket etti. Madenleriyle tanınan Eğri üzerine gidildi. Burası Kanuni devrinde bir ara kuşatıldıysa da alınamadı. 1596 yılında III. Mehmet tarafından alındı. Bundan sonra, ordu Haçova denilen yere geldi. Burası Eğri kalesinin güneyine düşüyordu. Savaşın ilk sıralarında, Osmanlı ordusu yenildi. Düşman kuvvetleri ordunun içlerine kadar ilerledi. Bir düşman birliği hazine sandıklarının tarafına gitti. Buranın korunmasından sorumlu olan yeniçeriler ve sipahiler kaçtı. Avusturya askerleri hazine sandıkları üzerine çıkıp oynamaya başladı. Arkasında Peygamber'in hırkası olduğu halde yerinden kıpırdayamayan Padişah, sancak-ı şerif'in yanında durup bu hali gören Hoca Sadettin Efendi'ye:

“Hoca şimdiden sonra ne çare etmek gerek?” diye sorunca, metanetini koruyan Hoca, *“Padişahım lazım olan yerinizde sebat ve karar etmektir, cengin hali budur, ecdadınız zamanında olan savaşlar ekser böyle vaki olmuştur. Mucizat-ı Muhammet Aleyhisselam ile inşallahuteala fırsat ve nusret ehl-i islamındır. Hatırınızı hoş tutun.”* diye padişahı teselli etti.

Panik başladı. Padişahın yanında olan iç oğlanlardan bir kısmı eğerli eğersiz atlara binip kaçtı. Bunları görenler padişahı soruyordu. “O da arabaya binip kaçtı” şeklinde aldıkları yanıt, bozgunu boyutunu anlatıyordu.

Düşman askerleri ordunun içine dalmaya başladı. Düşmanın çadırlar arasına girdiğini gören atoğlanları (seyisler) aşçı, deveci, katırcı ve karakullukçubaşı denilen hademeler, düşman üzerine kazma, kürek, odun, balta, lobüt gibi şeylerle saldırıya geçti. Bir kısmı kaçırıldı. *“Kafir kaçtı.”* diye bağışmalar olunca çevrede başıboş ve kaçak askerler birden yüreklenerek geri dönüp düşman üzerine saldırdı. Haçova Savaşı böylece zaferle sonuçlandı. (1596)

Bundan sonra savaşın hızı daha çok arttı. Avusturya'nın tanınmış kalelerinden olan Kanije ve Estergon alındı. Avusturya Kanije'yi geri almak için çok uğraştı. Büyük bir kuvvetle kaleyi kuşattı. Tiryaki Hasan Paşa kahramanca bir savunma yaptı. Karlı bir kış gününde yaptığı çıkış hareketiyle Avusturya ordusunu perişan etti. Çokça silah,cephane ve ganimet aldı. Bu kuşatma sırasındaki olaylardan biride Tiryaki Hasan Paşa'nın iç oğlanlarından olup aslen Macar olan iki kilercisinin kaçışıdır. şÖyle ki:

Bu iki kilerciden birinin adı Handan diğeri Kenan'dı. Bu iki genç, kalenin gizli kapısından kaçtılar. Kale görevlileri bu olayda çok üzüldü. Hasan Paşa ilgilileri *"Hiç telaş etmeyin onların hesabı görö-lür."* diyerek teselli etti. Bir kaç esir yakalayıp Hasan Paşa'ya getirdiler. Hasan Paşa bunlarla ayrı ayrı görüştü. Onlara;

"İki güvenilir adam gönderdim kralınızla buluştu mu?" diye sordu. Onlar da buluştuklarını ve askerın sayısının çok olup, erzakları azdır. Hemen zamanıdır saldırın dediklerini söylediler. Bunun üzerine Hasan Paşa bunların başlarının kesilmesini emretti. Cellad Kara Ömer'e teslim etti. Ömer de güya Paşa'dan habersiz bu esirlere;

"Ben sizdenim önceki esirleri de ben kaçtırtım. O iki oğlanı paşa bilerek gönderdi; bunda amacı kralı kışlamağā teşvik içindi. Ziget-var'daki askerlerden haber geldi. Macar askeri ile de bağlanma yapıldı. Krala selam söyleyin gafil olmasın, kalede bir yıllık yiyecek ve barut var" deyip ellerine bir miktar beyaz ekmek vererek salıverdi.

Bu esirler gidip durumu Arşidük'e anlattı. Arşidük'ün canı sıkıldı. Bundan sonra Hasan Paşa katip getirtti. Serdar'a, eskiden kalan kibrit ve güherçileden her gün iki kantar barut yapıldığını üç aylık bol bol erzak bulunduğunu bildirdi. Sonra:

"Gerçekten oğlum gibi baktığım Kenan ve Handan'ı kaleden taşıraya gönderdim. Macar ile gizlice görüşüp kalenin kıtlık için de olduğunu ve barut olmadığını ayrıca diledikleri yalanı söylemelerini, fırsat bulurlarsa kaçıp gelmelerini söyledim. Oğlanlar da güya kaçıp kendilerini mürted (eski dinine dönen) gösterecekler. İmdi siz hazır olup ol vakitte erişmeğē say eyleyesiz Handan ve Kenan'ın getirdikleri bilgileri bildiririz." diye yazdırdı. Mektubu mühürleyip atlas kese-ye koyduktan sonra muşamba ve meşin dikip bir aba kalçin içine koydu. Karapençe adlı kullukçuyu çağırđı. Bunu düşman orduga-

hına bırakmasını söyledi. Sonra Karapençe'nin oradan Serdara gidip gerçeği ağızdan söylemesini istedi.

Karapençe bunları yaptı. Düşman tarafından mektup bulundu. Arşidük iki oğlanın casus olduğunu anladı. Onları sorguya çekti. Her ikisinin başlarını keserek Kandiye kalesi önüne gönderdi.

"Bak'a Hasan Paşa ol Handan ile Kenan oğlanların başını, Serdar'a gönderdiğin mektubun dahi tutuldu ve ahval bilind" deyince kaledekiler güldüler.

Bu zaferden sonra Padişah, Hasan Paşa'ya vezirlik beratıyla birlikte 3 at hediye etti. Hizmetini takdir için kendine bir Hatt-ı Hümayün gönderdi. Şöyle diyordu:

"Sen ki Kaniye Beylerbeyi, ihtiyar kulum ve müdebbir (tedbirli) vezirim Hasan Paşa'sın. Bu Sal-i Ferhunde falde eylediğin hizmet südde-i ulyaya arz olunup say-i bi dirgin mestur olmuştur. Berhudar olasın, sana vezaret verdim. Seninle mahsur olan, muktezayı tertib-i saltanatıyla manen oğullarımdır. Yüzleri ak ola, melhuzdan ziyade çalışıp can ve başlarını dik uğrun ve bizim yolumuzda olup her ne hizmet teklif edersen edasına dikkat ve ihtimam üzere olalar. Sana ltaat e inkiyat üzere oldukları benim rızayı hümayunuma sebeptir. Bu pendnameyi-i tammemi gazi kullarım muhzarında oku... Seninle bu kuşatmada olan kullarıma verdiğin vergi cümle makbul-i hümayunnun olmuştur. Cümlelerinizi Hakteala hazretlerine ısmarladım."[∞]

Kaniye kuşatmasından sonra Eflak ve Buğdan Beyleri, yine Osmanlı Devletine bağlı kalmak zorunda kaldı. Macaristan Krallığı, Erdel Beyi Boçka'ya verildi. Sadrazam Lala Mehmet Paşa tarafından kendine törenle taç giydirildi, kılıç kuşatıldı. Bundan sonra yalnız ve yardımsız kalan Avusturya barış istedi. Osmanlı Devleti barıştan yanaydı. Doğuda İran savaşları vardı. Anadolu'da celali ayaklanmaları oluyordu. Bunun üzerine 1606 yılında Zıtvatoruk Antlaşması yapıldı. Buna göre;

- Avusturya'dan alınan Eğri, Kaniye ve Estergon Osmanlı'larda kalacak

[∞] Naima Tarihi, Cilt 1 syf. 279

- Avusturya'nın eskiden beri Osmanlı Devletine verdiği vergi kaldırılacak, buna karşılık Avusturya bir kez olmak üzere Osmanlı Devletine vergi verecekti.

- Avusturya Arşidükasının mukaddes Roma Germen imparatoru olduğu kabul olunacak ve protokol bakımından Osmanlı Padişahına eşit sayılacaktı. Bundan böyle Avusturya İmparatoruna Roma Cesarı denecekti. (Eskiden Nemce Cesarı denilirdi.)

İkinci Dönem Avusturya Savaşları (1662-1664): İkinci dönem Avusturya savaşı 1662 yılında Erdel Beyliği yüzünden çıktı. Erdel Bey'i Rakoçi, Eflak Buğdan beylerini de kışkırtarak ayaklandı. Bu sırada sadrazam olan Köprülü Mehmet Paşa, Rakoçi'nin üzerine gitti. Ayaklanmayı bastırdı (1658). Erdel'e yeni bir bey atandı. Vergi iki katına çıkarıldı. Bu arada Eflak ve Buğdan Beyleri'ni de değiştirdi.

Avusturya'ya sığınan Rakoçi, Avusturya'yı Osmanlı Devletine karşı kışkırttı. Grosvaradin kalesini de Avusturya'ya bıraktı.

Avusturya bu kaleyi işgal etti. Fakat Osmanlı kuvvetleri Gros Varadin'i hemen geri aldı. Bunun üzerine Avusturya elçisi, köprülüyü tehdit etmek istedi. Köprülü elçiye *"Benim padişahım ne ateşten ne de sudan korkar, bütün Hristiyan devletleri birleşip hücum etmekle serbesttir."* diye yanıt verdi.

Bir süre sonra yeni Erdel Beyi öldürüldü. Bu kez, Avusturya kendi adayını zorla bey seçtirmek istedi. Bu arada Köprülü Mehmet Paşa öldü, yerine oğlu Fazıl Ahmet Paşa geçti. Yeni sadrazam, Avusturya üzerine yürüyerek Erdel sorununu çözmek istedi. Bir Osmanlı ordusu Avusturya elinde bulunan Uyvar kalesini kuşattı. Avusturya bu kaleyi iyice tahkim etmişti. Alınmasının olanaksız olduğuna inanıyordu. Fakat Uyvar bir ay süren bir kuşatma sonunda alındı. Kaleyi kurtarmaya gelen Avusturya kuvvetleri yenildi. Daha sonra Zerinvaz Kalesi de alındı.

Osmanlı ordusunun ard arda kazandığı bu zaferler Avusturya'da yankı yaptı. Türk kuvvet ve gücünün yeniden canlandığı söylendi.

Uyvar'ın düşmesinden sonra Avusturya barış istedi. Antlaşma, Fazıl Ahmet Paşa'nın istediği biçimde oldu. Onay için Viyana'ya gönderildi. Fakat paşa yine savaşa devam etti. Osmanlı ordusu

Sen Gotar civarında Raab suyunu geçerken bir Avusturya ordusunun saldırısına uğradı. Nehrin karşı kıyısında askerlerimiz şehit edildi. Bunun üzerine Fazıl Ahmet Paşa Vasvar'a çekildi. Sadrazam buradayken Avusturya İmparatorunun onayladığı antlaşma kendine sunuldu. 1664 yılında yapılan Vasvar Antlaşmasına göre;

- Erdel eskiden olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacaktı. Avusturya ve Osmanlı kuvvetleri buradan çekilecek.
- Osmanlı Devletinin gösterdiği aday Avusturya tarafından da Erdel Bey'i olarak tanınacaktı.
- Avusturya Osmanlı Devleti'ne savaş ödentisi verecekti.
- Avusturya'dan alınan Uyvar ve Novigrad Kaleleri Osmanlı Devletin'de kalacaktı. Yıkılan Zerinvaz kalesi Avusturya'ya verilecek, Ancak Avusturya bu kaleyi onarmayacaktı.

Üçüncü Dönem Avusturya-Osmanlı Savaşları, 2. Viyana Kuşatması (1683):Avusturya savaşının nedeni, Macaristan'da çıkan bir ayaklanmaya Osmanlı Devleti'nin karışması ve Macaristan'a yardım amacıyla Avusturya'ya savaş açmasıdır.

Macar halkı Katolik ve Protestan olmak üzer bir birine düşman iki meshebe ayrılmıştı. Katolik olanları Avusturya himaye ediyordu. Orta Macaristan ise protestandı. Protestan Macarlar her yıl Noel bayramında Viyana'ya gidip İmparatoru kutlardı. Yine böyle bir kutlama sırasında 1668 yılında İmparator, bunların Katolik mezhebinin kabul etmelerini istedi. Bu Macar beyleri de vicdan özgürlüklerine karışmayan Osmanlı Devleti'ne başvurdu. Proteston Macarlar Osmanlı Devletinden yardım istedi. Avusturya egemenliğini kabul etmeyen orta Macar beyinin oğlu Tököli İmre Avusturya ile mücadele-ye girişti. Bir süre karşı koyduktan sonra, Osmanlı himayesine girmek istedi. Fakat o sırada sadrazam olan Fazıl Ahmet Paşa, Avusturya ile yaptığı antlaşmayı bozmak istemedi. Tököli'nin başvurusunu kabul etmedi.

Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümünden sonra, Tököli bir yolunu bulup ağır hediyelerle Sadrazam Merzifon'lu Kara Mustafa Paşa'ya başvurdu. Kara Mustafa Paşa verilen armağanlara meraklıydı. Tököli'yi devletin koltuğu altına aldı ve O'na orta Macar Kralı unvanını verdi.

Bundan yararlanan Tököli, sınır beylerini de yanına alarak Avusturya topraklarına saldırmaya başladı.

Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa unvana düşkündü. Avusturya'ya karşı savaş açarsa, zafer kazanırsa, sadrazamlığını, Fazıl Ahmet Paşa'dan daha üstün bir zaferle süsleyecekti. Devlet himayesine aldığı Tököli İmre ile de Avusturya'ya karşı cephe aldı. Fakat yeniçeriler savaştan yana değildi. Onları ikna etti. Padişah barışı bozmak istemiyordu. Merzifonlu bu kez hileye başvurdu. Sınır beylerine ve valilere mektuplar yazdı. Onlardan Avusturya saldırıları ile ilgili gerçek olmayan yakınma mektupları gönderdi. Bunları (fer-yatname) padişaha sundu. Böylece IV. Mehmet'i savaşa ikna etti (1682).

1683 yılı baharında 200.000 kişilik bir kuvvet Avusturya üzerine yürüdü. Osmanlı ordusu Budinde toplandı (Budapeşte) bazı paşaların itirazına karşın, Merzifonlu Viyana üzerine yürünmesini emretti.

Osmanlı ordusunun Viyana'ya yaklaşması üzerine imparator I. Leopold şehri terketti. Almanya içlerine çekildi. Viyana birinci kuşatmada olduğu gibi bu kez de savunmaya geçti.

Osmanlı ordusu şehri kuşattı. Kuşatma Avrupa'da büyük bir heyecan yarattı. Alman prensleri, imparator Leopold'un çevresinde birleşti. Fransa Kralı XIV. Lui Almanya'yla savaş halinde olmasına rağmen Viyana'ya yardım gönderdi. Öte yandan papa tüm Hristiyan dünyasını Viyana'nın imdadına çağırdı. Osmanlı Devletine düşman olan Lehistan Kralı Jan Sobyeski Viyana'nın imdadına koştu.

Bu arada da Osmanlı ordusu Viyana'yı tüm şiddetiyle kuşatıyordu. Kuşatma başlayalı 60 gün olmuştu. Şehre 18 büyük saldırı yapıldı. Kenar mahalleler hasar gördü. Şehir belki son bir saldırı ile düşebilirdi. Fakat Merzifonlu Viyana'nın talan edilmesinden çekiniyordu. Bu nedenle son saldırıyı geciktirerek şehrin kendiliğinden teslim olmasını bekledi.

İşte bu bekleme süresi içinde yardım kuvvetleri Viyana önlerine geldi. Sadrazam kuşatmayı bırakıp meydan savaşı yapması gerekirken kuşatmayı sürdürdü. Ancak Kırım kuvvetlerini ileri sürerek yardımçı kuvvetlerin Tuna'yı geçmelerine engel olmak istedi. Fakat başta Jan Sobyeski olmak üzere kuvvetler Tuna'yı geçti. Viyana

önünde siperlerde bekleyen Osmanlı ordusunu arkadan vurdu. İki ateş arasında kalan Osmanlı ordusu bozguna uğradı. Merzifonlu zorla Budin'e geldi. Fakat burada da tutunamadı ve Belgrat'a çekildi. Belgrat'tayken IV. Mehmet tarafından gönderilen cellatlar tarafından idam edildi.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, kusurlarıyla birlikte sevk ve yönetim yeteneği olan soğukkanlı bir sadrazamdı. Bu başarısızlıktan çok üzüldü. Budin'e geldikten sonra kötü durumu düzeltmeye çalıştı. Savaşta kusurları görülenleri cezalandırdı. Düşmanın gelme olasılığına karşı kalelere koruyucu kuvvetler yolladı. Aldığı önlemlerle perişanlığı önledi; orduda yeniden bir düzen sağladı.

Viyana bozgunu, Avrupa'nın ortasına kadar giren Türk ordularının son seferi oldu. Bu dönüş Kanuniden sonra bir duraklama devri geçiren Osmanlı ordusunun Avrupa'yı telaş ve heyecana düşüren istilalarının sonuydu. Karşı taraf, zaferlerinden yararlandı. Sürekli saldırılarla Osmanlı kuvvetlerini hırpaladı.

Merzifonlu'nun Katli: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa inatçı, sert tabiatlı ve kindardı. Düşüncelerine karşı olanlara acımasızdı. Bu huyu nedeniyle Sadrazamı gerek ordu, gerekse saray ileri gelenleri sevmezdi. İstek ve düşüncelerine karşı gelenlerin aldıkları en hafif ceza sürgündü. Doğru veya yanlış kendi düşüncelerinin uygulanmasını isterdi.

Savaşa giderken, kayınpederi Köprülü Mehmet Paşa, kayınbiraderi Fazıl Ahmet Paşa gibi davranıp kendine karşı olanları padişahın çevresinden uzaklaştırırdı.

Viyana kuşatmasının başarısız olması düşmanlarının karşı çalışmalarını arttırdı.

Sultan IV. Mehmet (avcı Mehmet) her zamanki gibi avdan dönüp Edirne sarayına gelince telhisci (raportör) İsmail Ağa'yı çağırdı. Sınır durumu hakkında bazı şeyler sordu. Sonra kızarak:

"Paşan da, sen de yalancı bir alay melunlarsınız. Devletim yıkıp ırzım payimal eylediniz. Askerlerimi kırdırıp, benam paşalarım öldürüldü. Memleketimi kafirlere aldırdınız" diyerek İsmail Ağa'nın tutuklanmasını emretti. Kara Mustafa Paşa'nın katlini, mührü humayunu,

sancağı şerif ve Kabe anahtarlarının alınıp getirilmesiyle ilgili bir hattı hümayun gönderdi.

Mustafa Paşa'nın katli, vakanüvis tarihlerinde şöyle anlatılır.[∞]

"Kara Mustafa Paşa'nın katline ait kendine hattı hümayun verilen kapıcılar kethüdası Gazaz Ahmet Ağa ile Çavuşbaşı Kadıköylü Mehmet Ağa Belgrat'a girecekleri gün yeniçeri ağası Bekri Mustafa Paşa'ya haber gönderip, kendisi ile gizlice görüşerek Nemçe Cephesi serdarlığına dair olan hattı hümayunu kendine verip, kürkünü de giydirip meseleyi söylediler. Bundan sonra sadrazamın oturduğu yere gittiler. Kara Mustafa Paşa, imamı Mahmut Efendi ile öğle namazının sünnetini kılmak üzere ayağa kalktığı sırada, sokakta at nalı sesleri duyulunca nedir diye pencereden sokağa bakıp yeniçeri ağası ve arkasında kapıcılar kethüdası ve çavuşbaşıyı görünce *"imam efendi namazı boz. İş gayri yüzden oldu"* diyerek ellerini ovuşturup gezinmeye başladı. Gelenler yukarı çıkıp yanına girdiler; yeniçeri ağası eteğini öpüp kapıcılar kethüdası ile çavuşbaşı selam verip durdular. Sadrazam *"ne haber"* diye sorunca Gazaz Ahmet Ağa, mührü hümayunla sancağı şerifi ve emanetlerin istendiğini söyledi. O da bunları teslim edip *"bize ölüm var mı"* diye sordu; *"olmak gerek, Allah imandan ayırmazın"* cevabını alması üzerine rıza Allahın diyerek seccadesini serdirip öğle namazını kıldı. Kendine asla infial gelmedi ve dua edip el yüze çıktıktan sonra iç oğlanlarına *"artık siz varın gidin, beni duadan unutmayın"* dedi ve kendi eliyle kürkünü, sarığını çıkarıp, *"gelsinler ve şu kalıçeyi (halı) kaldırsınlar, cesedim toprağa alude olsun"* dedi. Kaldırdılar ve cellatlar gelip iplerini hazırladıkça kendi elleriyle sakalını kaldırıp bihoş usulüyle takın deyip kazaya rıza verdi. Onlar da takıp iki defa çekip teslim-i ruh eyledi. Badehu esvabını soyup aşağı saray avlusunda bir kahne çadıra indirip gasl ve tekfin kaldırıp namazın kıldılar ve yine ol çadıra götürüp tabut içinde cellat başını yüzüp cenazesini saray karşısındaki cami-i şerif avlusunda defneylediler."

Olaylar iyice incelenecek olursa Merzifonlu katledilmemiş olsaydı bazı kusurlarına karşın Viyana yenilgisinden sonra en az zararlar belki de başa baş durumu düzelterek tarihçiler hemfikirdi.

[∞] Silahdar Tarihi, Cilt 2 syf. 123

Öyle ki bozulan ordunun sağ kol komutanı Uzun İbrahim Paşa bile öldürüleceği sırada;

“Bu adam beni haksız yere öldürüyor, zararı giderecek yine odur. Padişahımıza söyleyin, öldürmesin” dediği meşhurdur.

Kutsal Bağlaşma ve Savaşlar (1683-1699): Viyana bozgunundan sonra Hristiyan dünyasında büyük bir sevinç duyuldu. Bundan yararlanan Papa, Osmanlı İmparatorluğuna karşı bir kutsal bağlaşma kurdu. Bu bağlaşmaya Avusturya, Lehistan, Venedik ve Malta devletleri katıldı. Bir süre sonra Rus Çarı Deli Petro da bu bağlaşmada yerini aldı. Bundan sonra Kutsal Bağlaşma Devletleriyle Osmanlı Devleti arasında dört cephede büyük savaşlar oldu. Avusturya, Macaristan ve Erdel'e saldırdı. Budin'i ve bazı kaleleri aldı. Lehistan, Bucaş Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne bıraktığı Podolya'ya girdi, daha sonra Buğdan'ı da aldı. Venedik, Mora ve Dalmaçya kıyılarına saldırdı. Osmanlı ordusu her cephede yenildi. Bu arada IV.Mehmet bir ayaklanma sonunda tahttan indirildi. Yerine II. Süleyman geçti.

Avusturya tüm Macaristan'ı aldı. Belgrat'ı zapt etti. Tuna'yı aştı. Bulgaristan'a doğru ilerlemeye başladı. Bunun üzerine durumu görüştük üzere Edirne'de padişahın başkanlığında bir divan toplandı. Divanda Köprülü oğlu Fazıl Mustafa Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesine karar verildi.

Fazıl Mustafa Paşa ilkin yönetimde, askerlikte ve maliyede yenilikler yaptı. Ülkenin iç durumunu düzeltti. Savaş nedeniyle Macaristan ve diğer yerlerden göç eden sığınmacıları yerleştirdi. Onlara hayvan ve tohum verdi. Sonra ordunun başına geçti. Avusturya'ya saldırdı. Düşmanın eline geçen Vidin, Niş ve Belgrat'ı geri aldı. Macaristan'a girdiği sırada Salankamen denilen yerde Avusturya ordusu ile karşılaştı. Yapılan savaşta Osmanlı ordusu bozgun belirtileri gösterdi. Paşa bunun üzerine bir süvari kolunun başında saldırıya geçti. Fakat kurşunla vurularak 1691 yılında şehit oldu.

Fazıl Mustafa Paşa'nın şehit olmasından sonra Osmanlı ordusu dağıldı. Avusturya yeniden ilerledi. Savaşlar II.Mustafa'nın padişah olmasına kadar kötü sürdü. II.Mustafa savaş yanlısıydı. Ordunun başında olarak Avusturya üzerine üç Sefer yaptı. Fakat 3. seferde

Zenta denilen yerde yenildi (1697). Osmanlı ordusu çok kayıp verdi. Bu arada Çar Deli Petro da Azak Kalesi'ni aldı.

Karlofça Antlaşması (1699): Zenta yenilgisine karşın II. Mutsa-fa savaşmaktan yanaydı. Fakat 16 yıldan beri süren savaşlar Osmanlı Devleti'ni maddeten ve manen tüketti. Bu durumda savaş sürdürmek olası değildi. Yeni sadrazam, barış yanlısıydı. Sonunda Macaristan'ın Karlofça kasabasında Karlofça Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın koşulları çok ağırdı. Buna göre;

- Banat Yaylası ve Temeşvar Vilayeti dışında tüm Macaristan ve Erdel Avusturya'ya kaldı.
- Podolya ve Ukrayna Lehistan'a verildi.
- Mora Yarımadası ve Dalmaçya kıyıları Venediklilere verildi.
- Azak Kalesi Ruslarda kaldı.
- Antlaşma 25 yıl sürecekti.

Bu antlaşma Osmanlı Devleti'nin toprak yitirdiği ilk antlaşmadır. Bu antlaşma ile Avrupa'da Türk baskısı ve tehlikesi azaldı. Avrupa Devletleri karşı saldırılara geçme fırsatını elde ettiler. Karlofça Antlaşması Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlamasına neden oldu.

İÇ AYAKLANMALAR

İstanbul Ayaklanmaları: Bu ayaklanmalar genel olarak kapıkulu askerleri, yeni yeniçeriler ve sipahiler tarafından çıkarıldı. İstanbul'da çıkan bu ayaklanmalara bazen ulema ve halkta karışmıştır.

İstanbul ayaklanmalarının kökü Fatih devrine kadar gider. İlk kez bu devirde yeniçeriler cülus bahşişi için ayaklandı. İstekleri kabul edildi. Ondan sonra her padişah değişikçe askere, devlet ileri gelenlerine, memurlarına cülus bahşişi vermek bir gelenek haline geldi. Yeniçeriler Yavuz Selim zamanında bu işi yinelediler. Kanuni'nin ölümünden sonra II. Selim'in padişahlığı sırasında, yine cülus bahşişi yüzünden ayaklanma çıktı.

Tüm bu ayaklanmalar, yeniçerilerin devlet içinde en büyük bir güç olduklarını anlamalarına yaradı. Devletin parasal açıdan sarsılmasına ve yeniçerilerin şımarmasına neden oldu.

Sokullu'nun ölümünden sonra İstanbul ayaklanmaları daha korkunç bir durum aldı. Çünkü bu devirde devlet yönetimi bozuldu. Asker ocaklarında disiplin kalmadı.

İstanbul ayaklanmalarının en büyükleri III. Murat, II. Osman, IV. Murat, IV. Mehmet zamanlarında oldu.

III. Murat devrinde çıkan ayaklanmanın nedeni bir ulufe soruydu. Hazineye para darlığı olduğundan yeniçerilere ayarı bozuk akçelerle ulufe verilmek istendi. Bunu haber alan yeniçeriler saraya saldırarak defterdarın kafasını istedi. Ayaklanmanın büyümesine engel olmak için yeniçerilerin istekleri yerine getirildi. Bu durum onların tümüyle şımarmalarına neden oldu.

Yine III. Murat devrinde sipahilerde buna benzer bir ayaklanma çıkardı. Yeniçerilere ulufeler verilmiş, para kalmamıştı. Sipahilerin aylıkları sonraya bırakıldı. Bu olaya sipahiler kızdı. Yeniçerilerin yaptığı gibi saraya saldırdı. Defterdarın kafasını istediler. Yapılan uyarıları dinlemedi. İş büyüttüler. Bu sırada halk da ayaklanmayı izlemek için saray avlusunda toplanmıştı. Bir aralık halk saray avlusundan çıkarılırken "Urun ha" diye bir ses duyuldu. Saray bostancıları ve muhafızlar bunu ayaklananların bir saldırı emri zannetti. Sipahilerin üzerine atıldı. Ellerine geçirdikleri odun ve sopalarla 400 kadar sipahiyi öldürdü. Ayaklananlar dağıldı.

II. Osman: II. Osman son derece kibirliydi, Bu nedenle deneyimli devlet adamlarını dinlemedi. Sinirlendiğinden amansız ve acımasızdı. Müsrif değildi. Cimriydi. Bu zayıf yönleri çok çabuk öğrenildi. Tek saydığı kişi hocası Ömer Efendiydi. Ömer Efendi, gerçekten bilge bir kişiydi. Fakat öğrencisi gibi inatçı kinciydi.

Törenlerde görkemi ve gösterişi bıraktı. İstanbul halkından sıradan varlıklı bir kişiymiş gibi giyindi. Öteki padişahların tebdil gezerken giydikleri kılık, O'nun doğal davranışı oldu. Haremde bir çok cariye ve odalık varken onlara ilgi göstermedi. Şeyhülislam Esat Efendinin kızıyla evlendi. Sarayda gerçek bir aile yuvası kurdu. Bu iyi gelişmeler ne yazık ki yadırgandı. Yaşı çok genç olduğundan küçümsendi. Halk ve asker tarafından, Osman Çelebi lakabı takıldı.

Yanına bostancı başı ile bostancıları aldı. Onlarla meyhaneleri dolaşarak denetleme yaptı. Böylece ayak takımı ile yüz göz oldu.

Hamal, dellak, kayıkçı, salapuryacı, ırgat, bekar, sarhoş yakaladıklarına ağır cezalar verdi.

II. Osman Hotin seferinde kapıkulu süvarilerinin ve piyadelerinin çaba göstermediklerini, disiplinsiz davrandıklarını gördü. Onları düzeltmek istedi. Bir kısmını cezalandırdı. Bu davranışları ile asker, padişaha küstü. Ayrıca devlet örgütünde yenilik yapmak istedi. Yalnız deneyimsizdi. Sarayda, cahil kişilerin etkisi altında kaldı. Yeniliklere ocaklardan başlamak istedi. Ocağın sayısını anlamak için yaptığı yoklamada, asker sayısının aylık defterlerinde olan sayıdan az olduğunu buldu. Parayı kesti. Bu durum fazladan alınan paraları ve asker aylıklarını alan ocak subaylarının işine gelmedi. Onlar da II. Osman'a karşı tavır aldı.

Kızlar Ağası Süleyman Ağa ile hocası Ömer efendi, bu konuda padişahı kışkırttı. Osmanlı askeri olmaya Mısır ve Şam askerleri layıktır dedi. Padişah ve yakınlarını askerinden soğuttu. Düşüncelerini uygulamaya koymak için yine bu kişiler padişahı hacca gitmeye zorladı. Sultan Osman Hicaz'a gitmesini istemeyenlerin daha çok olduğunu görünce tereddüde düştü.

Bu arada gördüğü bir rüya onu sarstı. Rüya şuydu:∞

"Ocakların toplanmasından birkaç gün önce, Osman, rüyasında taht üzerinde oturup Kur'an-ı Kerim okurken Hazret-i Peygamberi görür. Peygamber, padişahın elinden Kur'anı ve arkasından cübbesini alıp bir sille vurup tahtından aşağı düşürür. Sultan Osman peygamberin ayağına kapanmak isterse de başarılı olamayarak uyanır, Osman kendini heyecana düşüren bu rüyayı hocası Ömer Efendiye yorumlattı. O da hacca gitmekte tereddüt etmeniz nedeniyle tokat yemeniz tevbihtir. Rüyada yüz sürmek nasip olmadıysa, inşallah mekan-ı münevverlerine yüz sürersiniz diye yorumladı. Padişah bu yorumlardan hoşnut olursa da kuşkusu gitmedi. Bir gün namazdan sonra kendi imamını çağırdı. Rüyasını anlattı. İmam Efendi, Mürşid-i Kamil Üsküdar -i Aziz Mahmut Efendiye yorumlatmasını önerdi. Sultan Osman rüyayı, inceden inceye anlattı. Şeyh Efendi de şu şekilde yorum yaptı ve yazı ile padişaha bildirdi.

∞ Naima Tarihi, Tüğü Tarihi.

“Okuduğunuz Kelam-ı İzzet, Hükm-i Rabbanidir. Onu imtisal lazımdır. Oturdıkları taht vücud cübbesidir. Yani alem-i vücuttur. Bu rüya ziyade korkulu ve muhatarılıdır. Allah bilir bu korkulu vaka yakın günlerde olur,” diyerek tövbe ve istiğfar ile ehl-ullah’ı ziyareti önerdi. Bunun üzerine Sultan Osman, Eyüp Sultan türbesini ziyaret etti ve bu yorumlardan ötürü son derece üzüldü.

Bununla birlikte otağ-ı Hümayun’un Üsküdar’a geçmesi için emir verdi. Şeyhülislam Esat Efendi, fetva yollayarak padişahların hacca gitmelerine gerek yoktur, yerinde oturup ülkeyi yönetmesi yeterlidir. Bir karışıklık çıkabilir diye uyardı. Yine devrin büyük şeyhlerinden Üsküdarlı Aziz Mahmut Efendi de II. Osman’ın düşüncesinden cayması için öğütlerde bulundu ise de dinletemedi.

Yeniçeriler, II. Osman’ın, kendi haklarındaki düşüncelerini öğrenince O’nun hacca gitmesine engel olmak istedi. Bunları, Deli Mustafa’nın (I. Mustafa) annesi de el altından kışkırttı. Bunun üzerine yeniçeriler ayaklanarak II. Osman’ı (Genç Osman) bunu teşvik eden sadrazamı, hocası Ömer Efendi’yi ve daha başka kişilerin idamını istedi. Padişah hacca gitmekten vazgeçti. Fakat istenilen kişileri teslim etmedi. Asiler Saraya saldırarak Deli Mustafa’yı (I. Mustafa) padişah yaptı.

II. Osman, Ağa kapısına sığındı. Askerler buradan II. Osman’ı çıkarıp perişan bir halde ata bindirdi. Orta camiine götürdü. Yolda çok adice hakaretlere uğradı. Altıncıoğlu adında bir serseri baldırlarını sıkıp terbiye dışı saldırıda bulundu.

Yeniçeriler, II. Osman’ın yaşamına dokunulmamasını, sarayda kafes yaşamı sürmesini istedi. Cinnet halinde bulunan Mustafa, Caminin mihrabında oturuyor iki eteğini iki cariyeye tutuyor. Ufak bir gürültü üzerine ayağa kalkıp pencereye koşuyordu.

Onun bu halini gören Osman; *“Padişah ettiğiniz adam bu devletin inkirazına sebep olur. Kendi ocağınızı söndürürsünüz”* dedi. Ocak ağalarına da, *“Bilmezlik ile size cefa ettim ise af eyleyesiz etmeyin, dün sabah padişah-ı cihan’ı idim. Şimdi uryan kaldım. Merhamet edip halimden ibret alın. Dünya size dahi kalmaz. Hangi padişahın kulları padişahlara bu ihaneti etti.”* diye onların merhametlerini tahrik etmek istedi. Ağladı ise de bu sözler etkili olmadı.

Bundan sonra Yedikule'ye götürüldü. Sadrazam Davut Paşa'nın kışkırtmasıyla burada husyeleri sıkılmak suretiyle şehit edildi. Öldüğünü kanıtlamak için bir kulağı kesilerek I. Mustafa'nın (Deli Mutsafa) annesine götürüldü.

Genç Osman olayından sonra ülkede 10 yıl anarşi ve ayaklanma sürdü. Yeniçeri ve sipahiler IV. Murat'ın ilk zamanlarında da iki kez saraya saldırdı. Genç padişahı ölümle tehdit ettiler. Bir keresinde sadrazam Hafız Ahmet Paşa'yı padişahın gözü önünde parçaladılar.

IV. Mehmet: Bu devirde sarayda harem ağalarının etkinlikleri arttı. Devlet işlerine karışmaya başladılar. Sipahiler bu duruma dayanamayıp ayaklandı.

Padişah ayak divanını[∞] kabul edip vezirler ve ulema ile Alay köşküne[∞] geldi. Köşkün önünde toplanan askerlerle konuştu, askerler 30 kişinin idamını istedi. Bir de liste verdi. İstekleri kabul edildi. Öldürülenlerin cesetleri sürünerek At meydanına⁹ getirildi. Burada bir çınar ağacına asıldı. Bundan ötürü bu olaya Çınar Vakası yahut Vaka-i Vakvakiye dendi.

(Vakvak doğu mitolojisinde meyvası insan olan bir tür ağaçtır. Maktullerin cesetlerinin çınar ağacına asılması nedeniyle ona atfen bu olaya vakvak olayı denmiştir.)

Ayaklanmalarla ilgili ilginç olaylar: Sultan İbrahim, ruhsal açıdan rahatsız bir kişiliğe sahipti. Şuursuz emirler verir, hemen yapılmasını isterdi. Hediye ve rüşvete düşküncü. Kemankeş Kara Mutsafa Paşa, padişahın en duyarlı durumunu bularak, Hanya'yı alan Yusuf Paşa'yı gözünden düşürmesi için, Padişaha "*Yusuf Paşanın Hanya'yı alarak iki esir ve birkaç mermer direk dışında hediye vermediğini, oysa çok sayıda getirdiği eşya ve parayı göstermediğini*" söyler. Padişah da bunu büyütür.

[∞] Ayak Divanı: Padişahın alt rütbedeki devlet memurlarıyla yaptığı divan toplantısı, ayak üstü yapılan ve halkın dileklerinin dinlendiği divan.

[∞] Alay Köşkü: Topkapı Sarayı bahçesindedir. III. Murat zamanında yapıldı. II. Mahmut zamanında şimdiki şekliyle onarım gördü.

⁹ At Meydanı: Sultanahmet Meydanı.

Bu düşünce ve kışkırtmalar sonunda İbrahim 1646 yılının Şubat ayında bir Pazartesi günü Yusuf Paşa'yı aniden saraya çağırarak. Kendine "*Hemen İçel'deki Beylerbeyi ile git Girit'i al*" der.

Yusuf Paşa böyle olanaksız emre karşı yer öpüp; "*Padişahım, halka kereste salınıp gemiler yapılmak üzeredir. Erbain ayı içindeyiz. Zamanımız vardır. Şimdi deniz mevsimi değildir. Gidecek beylerbeyine orada iş yoktur. Şimdi gidemem*" deyince Sultan;

"*Sen kendini bir hizmet mi ettim sanıyorsun, bu kadar hazinemi harcayıp bir sürü kişiyi öldürttün, diğerlerini mallarıyla memleketlerine gönderdin.*" diye söylenir. Bunun üzerine;

"*Evet hazineyi harcadık ama büyük bir kaleyi memlekete ekledik, düşmanı, topluca öldürmek iş değildir. Sonu kötü olabilecek bir durumu önledim. Kudretim ölçüsünde size hizmet ettim. Bir kulunuz bile gidip bu kadar hizmet etsin*" der. Buna karşılık padişah;

"*Ne yabane sözler, sana var git dedim, durma git, yoksa seni katlederim.*" diye önceki emrinde ısrar edince

"*Şimdi zamanı değildir, gidilmez*" der. Bunun üzerine Padişah İbrahim, Bostancı başına kaldır şunu, diye emreder. Yusuf Paşa da "*Hemen öldürt ne duruyorsun*" diyerek Bostancı başı ile birlikte yanından ayrılır.

Bunun üzerine sadrazam Salih Paşa Padişahın ayağına kapanarak, Yusuf Paşa'nın affı için yalvarır, affedilmez. Bir saat içinde bir çok ricacı gider. Fakat önleyemez. Yusuf paşa boğularak öldürülür. Sonra sultan İbrahim yaptığına pişman olur. Öldürdüğünü kanıtlamak için başı getirildiğinde "*Ne güzel, kırmızı elma gibi yanakları varmış, yazık oldu, kıydım.*" der.

Sultan İbrahim Şehzadeliğinde, bazen sinir krizleri geçirirdi. Böyle zamanlarda-saray kadınlarının öğütlemeleri üzerine kendini okutarak tedavi ettirmek isterdi. Şehzadeyi okuyanlar arasında, Saf-ranbolulu Hüseyin Efendi adında bir medrese öğrencisi de vardı. Hüseyin efendi babasından öğrendiği bazı dualarla medreseye gelen hastaları okuyarak adını duyurmuştu. Valide Sultan' a da duyurdu. Bu nedenle Şehzadeyi bir çok kez okumuş sözde iyi ettiğine inanılmıştı. Sultan İbrahim, Padişah olunca, henüz müderrisliğin ilk basamağına bile ayak basmadan, Şeyhülislam Yahya Efendi'nin

karşı koymalarına kulak asmadan, hızla ilerlemiş padişah hocası ve kısa bir zaman sonra da Anadolu kazaskeri olmuştu.

Hüseyin efendi üfürükçülüğüyle, "Cinci Hoca" diye adını duyurdu. Rüşvet alışverişi son kerteye yükseldi. O kadar ileri gidildi ki, Anadolu'da kadılıklar kısa zamanda parayla satıldı. Kim fazla para verirse o yerin kadılığı onda kalıyordu.

Sultan İbrahim sinirsel durumu nedeniyle canı istediği zaman, bazen taht-ı revan ile bazen de at veya arabayla İstanbul'da dolaşır ve kendini okutmak üzere adını duyduğu üfürükçülere giderdi. Yine böyle gidişlerinin birinde yol üzerinde köyden gelen arabalardan birine rastlandı. Canı sıkıldı. Sadrazam Salih Paşa'ya köyden gelen arabaların kente girmelerinin yasaklanmasını istedi.

Bir gün Davut Paşa semtinde bir üfürükçüye okunmak üzere giderken yine önüne bir araba çıktı. Emrinin yerine getirilmediğine kızdı. *"Tez veziri çağırın"* dedi. Sadrazam saraydan çağırıldı. Davut Paşa' da, üfürükçü imamın evine geldi. Padişah sadrazamı görünce kızdı.

"Ben arabaları yasak etmişken niçin benim emrim tutulmaz, ben padişah değil miyim? Tez boğun" dedi. Salih paşa özür dilediyse de, imamın kuyu ipi ile boğuldu.

İbrahim zamanında, IV. Murat'ın kurduğu düzen bozuldu. Hazine yoksullaştı. Padişahın çocuğu olsun diye verilen cariyelerden bir çok kız ve erkek çocuğu oldu. Bu durum henüz kafes yaşantısından yeni çıkan, bu nedenle sinirleri yıpranan padişahı çok sarstı. Padişaha sunulan güzel kadınların padişah üzerinde etkileri devlet işlerine karışmalarına neden oldu. Düzen bozuldu.

Padişahın saray yaşantısı, kadınların düzenlediği eğlencelerle geçti. Bunların en tanınanı da "Şekerpare" denilen kadındı. İbrahim'in kadınlarla fazla ilişkisi O'nu daha çok sinir krizlerine sürükledi, kafası çalışmaz, acımasız bir kişi oldu.

Padişahın haseki denilen 6-7 sevgililerinden her birine bolca para verilirdi. Aslında önemli il ve sancaklar devletin valilerine hizmet karşılığında verilirken, Şam gibi önemli bir eyalet Padişahın sevgilisi, 7. hasekisine, Bolu sancağı 3. hasekisine verildi. Kız kardeşini, haseki sultanların hizmetine memur etti. Buna karşı gelen kız

kardeşleri Ayşe, Fatma ve Hanzade Sultanların, Sultan Murat'ın kızı Kaya Sultan'ın emlak ve ziynetlerini alıp Hümaşah Sultan adını verdiği Telli Haseki' ye verdi. Öyle ki bu Haseki yemek yerken kız kardeşleri hizmet ederdi.

Sultan İbrahim, Osmanlı Soyu'nun tek erkek çocuğuydu. Çocuğu yoktu. Tahta çıkıncaya dek ölüm korkusu içinde bir odaya kapatıldı. Bu nedenle hem aklını hem de erkeklik gücünü yitirdi. Başta annesi Kösem Sultan olmak üzere tüm saray görevlileri telaşlandı. Genç Padişahın şehzadesi olmazsa Osmanlı Saltanatı son bulacaktı.

Sarayda bu konuda geniş bir çalışma oldu. Üfürükçüler okumaya ve muska yazmaya başladı. Hekimler kuvvet macunları ve şurupları yaptı. Saraylılar esir ticareti yapanlardan çok güzel bakire kızlar satın alıp, Padişaha sunuldu, sonunda beklenen oldu. Hatice Turhan Sultan Veliht Mehmet'i (IV. Mehmet) doğurdu. Onu diğerleri izledi.

Saray'da 50 yıl kadar hizmeti olan Sünbül Ağa da Padişah'a sunulmak üzere çok güzel bir gürcü kızı satın aldı. Fakat cariyeye saraya gelince padişaha bakire olarak sunulacağını öğrenince, Sünbül Ağa'nın ayaklarına kapandı. Bakire olmadığını, hamile olduğunu çocuk beklediğini ağlayarak anlattı. Adı Zafire'ydi.

Zafire'nin ağlamasına Sünbül Ağa dayanamadı. Ona acıdı. Kendine evlatlık aldı. Zafire bir erkek çocuk doğurdu. Kızlar Ağası bu gayrı meşru çocuğa Osman adını verdi.

Sultan İbrahim'in karısı Turhan Sultan, zayıf bir kadındı. Şehzade Mehmet'i emzirecek sütü yoktu. Zafire, Şehzade Mehmet'e sütnine oldu. Fakat Sultan İbrahim sütnineyi görünce ona aşık oldu. Zafire, İbrahim'e cilde yaptıkça Sultan çileden çıktı.

Bir gün padişah iftariye balkonunda otururken, Zafire'yi de yanına oturttu. Gürcü kızın gayrı meşru çocuğu padişahın dizi dibinde otururken, Şehzade Mehmet de, taşlara bırakılmış, yerde emekleyip duruyordu. Bu sırada içeri Turhan Sultan geldi. Padişahı o durumda gördü. Sultan İbrahim kızdı. Turhan Sultan onurunun kırılmasından şaşkına döndü. Padişah'a *"Padişahım yaptığın işten utanmıyor musun. Öpüp koklamak için kadın istersen ben, sevip okşayacak çocuk istersen iste şehzaden"* dedi. Bunun üzerine İbrahim şaşırarak, *"Ne*

söyler... ne söyler hele bak neler söyler... bre ben Padişahım" diyerek kucağındaki Osman'ı Zafire'ye verdi. Turhan'ın kucağındaki çocuğu olarak büyük mermer havuza attı. Turhan Sultan bayıldı.

Şehzade Mehmet sulara gömülürken, olaya tanık olan bir görevli havuza atladı. Şehzade Mehmet'i ölümden kurtardı. (Suya düşerken şakağı havuzun kenarına çarpmış ve derin bir yara aldı. Bu iz IV. Mehmet'in yanağında o günün anısı olarak kaldı.)

Sultan İbrahim bu sırada annesi Kösem Sultan'ı gördü. Korktu, harem dairesine kaçtı. Kösem Sultan Zafire'yi saçlarından tutarak *"Sen de, piçin de, sümbül de defolun, saray sizlere artık bir an bile açık değil"* dedi.

Sümbül Ağa o gün azledildi. Saray geleneklerine göre Mısır'a sürgün edildi. Mısır'a giderken çok zengin bir servet götürdü. Malta korsanları bunu haber alınca Sümbül Ağa'nın gemilerini esir aldı. Zafire ve oğlu Osman ile cariyeler esir oldular. Sümbül Ağa öldü. Osman ile annesi Malta'da törenle karşılandı. Padişah'ın oğlu olduğu ileri sürüldü. Sultan Cem gibi Osmanlı'lara karşı silah olarak kullanılmak istendi. Zafire üç ay sonra öldü. Osman 12 yaşına kadar Malta şövalyelerinin yanında büyüdü. Hristiyan oldu, Manastıra verildi. Osmanlı papazı sanı ile anıldı. Girit savaşı sırasında Kandiye'ye gönderildi. Buradan Köprülü Mehmet Paşa'ya gülünç isteklerde bulundu. Osmanlı tahtını ele geçirmek için yardımını istedi. Fakat 34 yaşındayken öldü.

Vak'ai Vakvakiye: İstanbul ayaklanmalarında, halkın ve askerin saraya gelerek yakınmalarını kendi ağızlarından padişaha sunmaları için kurulan divana Osmanlı tarihinde "AYAK DİVANI" dendi. Bir sorunun ayak üstü konuşulmasından ve bu divanda padişaktan başka herkesin ayakta durmasından bu tür divana ayak divanı dendiği de söylenir.

Tarihimizde en korkunç ve büyük ayak divanı 1656 yılında IV. Mehmet tarafından kuruldu.

IV. Mehmet ayak divanına çıktığı zaman henüz 15 yaşındaydı. Sadrazam ise Süleyman Paşa idi. Uzun süreden beri devam eden Girit Savaşı'nın devlete yüklediği ağır harcamalar hazineyi zor duruma düşürdü. Uzun zamandan beri para alamayan sipahilerde silaha

sarıldı. Çocuk padişahıtan bir takım yolsuzlukların önlenmesini ve suçluların cezalandırılmasını istedi. Ayaklanmada, asker saray kapılarını açtırmadığı için "AYAK DİVAN" Alay Köşkünde kuruldu.

IV. Mehmet, köşkün bir penceresi önüne kurulan tahta oturdu. Sipahilerin ileri gelenlerinden Mehter Ağa ile birkaç arkadaşı köşkün karşısına geçip el bağladı. Yanık bir sesle dua okudu. Sonra şunları söyledi.

"Padişahım... Hak Teala vücudu şerifini taht-ı saltanatında daim etsin. Kullarının yüzlerini toprağa sürüp gelerek arzın halleri budur ki, Allah'a hamd olsun büyüdünüz. İstila üzere padişahlık umurunu elinize alacak cıvanbaht bahadır oldunuz. Girit adasında vezirlerinizin, ümeranızın gece ve gündüz küffar ile harbe kitalde bulunup yaptıkları zahmetleri ve düşmanın karada ve denizde yaptıkları zararları siz padişahımıza söylemiyorlar. Memleketler zulüm ile harap olur. Para yüzünü göremez olduk. Para verecek olsalar, sefil akçe verirler, Vezirleriniz ve deftardarınız, saltanatınıza ortak olan müsahipler ve nedimler çekinip, olup biteni sizden gizliyorlar. Müsahip ve nedim adı altında etrafınızı almış olan haremağaları büyük saraylar yaptırırlar, bir sürü at uşak besliyorlar. Her biri devlet işlerine karışıp türlü yolsuzluklarla kendilerine mal ve hazine yığıyorlar. Muratlarınca hareket etmeyen vezirleri iftiralarla azil ve idam ettiriyorlar. Halktan vergi olarak alınan has ayarlı paraları adamları aracılığıyla ve bir takım sarraflar eliyle çok eksikliğine toplanmış ayarı bozuk veya eksik paralarla değiştirip hazineye bunlar veriliyor. Askerin ücreti bu düşük ayarlı akçe ile ödeniyor.

Bu adamların vücutlarının ortadan kaldırılması gerekir. Artık başka yol kalmadığından ötürü küstahlık ettik. Siz padişahımızı ayak divanına çağırdık. Bizi affet padişahım. Bu hareketimiz bir kabalıktır. Fakat devletimizin hayrı içindir. Mazur gör. Senden isteklerimizin adları bu defterde yazılıdır, Padişahım" diyerek koynundan bir defter çıkardı. Defterden 30 ad okudu.

Padişah "Kullarım, deftere yazdığımız kimselerin malları müsadere olunsun. Fakat kendilerinden vazgeçin, onları sürgüne göndermeyin" dedi.

Henüz yaşı küçük olan padişahın sesi aşağıdan duyulmadı. Sözleri sedaret kaymakamı Mustafa Paşa tekrar etti. Bunun üzerine binlerce ağızdan bir uğultu yükseldi.

“Hayır... vazgeçmeyiz... seni dahi istemeyiz...”

İstenmeyen Mustafa mı, Padişah mı idi? İşin şaka götürür yanı yoktu. Yazılı olanların idamı için Bostancı başına ferman yazıldı. Cesetler saray surlarından asilerin önüne atıldı. Ayaklarından iple bağlanarak at meydanına (Sultan Ahmet Meydanı) kadar sürüklendi. Burada bir çınar ağacının dallarına asıldılar.

Şark mitolojisine göre adı bilinmeyen bir ülkede bulunan ağacın meyvaları, saçlarından asılmış insanlara benzermiş ve durmadan vak vak diye bağırmış. At meydanındaki çınar ağacının dalları da bu 1656 ayaklanmasında cesetle dolunca İstanbullular bu ağaca “Secere-i Vakvak” adını verdi. (Secere, ağaç demektir.)

Padişah I. Ahmet ölmeden önce, Osmanlı Saltanat düzenini değiştirdi. Sözlü bir emirle padişahlığın bundan böyle babadan büyük oğula değil, deli olmamak koşuluyla soyun en yaşlı erkeğine kalacağını bildirdi. Böylece I. Ahmet’ten sonra padişahın büyük oğlu II. Osman’ın yerine kardeşi 25 yaşında I. Mustafa padişah oldu.

I. Mustafa’nın kardeşi I. Ahmet tarafından hayatı bağışlandı. Fakat hareme kapatıldı. 14 yıl hapis yaşadı. Kafes denen hücrenin ilk konuğu oldu. Günlerce ağladı. Kapının ardında ayak sesleri duydukça cellat korkusuyla titredi.

Kafesten çıkıp padişah olunca, ruhsal bunalım içine girdi. Erken bunama hastalığına tutuldu. Kafeste yalnız aklını değil, erkeklik gücünü de yitirdi. Bu, yanına konan kızların bakire çıkmasından anlaşıldı. Adını çok güç anımsıyordu. Kalabalık ve sestten korkuyordu, konuşmuyordu, gel, git, al, ver, ekmek gibi sözcükleri güçlükle söylüyordu. Halkın karşısına ilk kez kılıç kuşanma töreninde çıktı. Eyüp’te iskeleyle türbe arasında kendini alkışlayan halka dağıtmak için cebine altın doldurdu. Bunları kayıkta avuç avuç balıklara attı. Kayıktan çıkmak istemedi; zorla çıkarıldı.

Arz odasında yanına gelen vezirlere dil çıkarır ve el hareketlerinde bulunurdu. Bir gün etek öpmek üzere eğilen bir vezirin kafa-

sına tekme attı. Vezirin başından kavuğu yuvarlandı. İlk padişahlığı 96 gün sürdü. II. Osman'ın katlinden sonra ikinci kez padişah oldu.

Celali Ayaklanmaları: 16. yy. başlarında, siyasal, toplumsal ve ekonomik koşullar, Osmanlı düzenini değiştirmeye başladı. Bu koşulların yarattığı ağır bunalım tüm ülke üzerinde büyük bir karışıklığın çıkmasına neden oldu. Bu karışıklık her sınıftan insanları birbirleriyle kavgaya tutuşturdu.

Bir yanda yasa ve kuralları hiçe sayan “Celaliler”, öte yandan da bunlara karşı sözde düzen sağlama çabasında olan “Celali Seferi” görevlileri, iki düşman oba görüntüsündeydi. Bu iç karışıklıkta kimin gerçek celali, kimin yasa ve düzen savunucusu olduğunu anlamak olanaksızdı.⁹

Büyük celali ayaklanmasını, 16. yy.da çıkan Şeyh Celal, Baba Zinnun, Süklün Koca, Kalender ayaklanmalarından ayırmak gerekir. Bu ayaklanmalar kısa süreli birer baş kaldırmaydı. Celali ayaklanmaları ise köyden ilçeye ve ilçeden kente, başkente kadar Türk toplumunun ekonomik, toplumsal ve siyasal tüm örgütlerini derinliğine ve genişliğine içine alan büyük çaplı toplumsal bir kavga idi.

Celali ayaklanmalarında eylemci gruplar, çift bozanların¹⁰ oluşturduğu Levend-Sekbanlar, Hükümet görevlileri, Medrese öğrencileri (Suhte Taifesi) Yeniçeri ve Acemi oğlanı altı bölük halkı denen Kapıkulu Suvarileri'ydi.

Devlet yönetiminin, özellikle eyaletlerde, iyi ellerden çıkması, para ayarının bozulması, ekonomik durumun kötüleşmesi, vergilerin ağırlaşması ve bu yüzden toprağını satan köylünün dağılması, toprağın işletilememesi nedeniyle meydana gelen kriz, ayrıca kapıkulu ocaklarının şımarık hareketleri devleti için için kemirdi.

Haçova savaşından kaçan tımarlı sipahilerin yoklama sonunda dirlikleri kesildi. Ele geçirilenler öldürüldü. Kaçanlar can korkusuyla, Anadolu'ya kaçtı, orada örgütlenerek eşkıyalığa başladı.

Karayazıcı Abdülhalim, celali şefleri içinde en çok tanınanıydı. Önce bir beyin kapısında bölük başıydı. Sonra 6 bölük halkı denilen

⁹ Akdağ Prof. Dr. Mustafa: Türk halkının dirlik düzenlik kavgası, syf. 14

¹⁰ Çift Bozan; Tarlasını “boz” bırakıp, toprağını terk eden çiftçilere denir.

kapıkulu süvarilerine katıldı. Şam'a muhafız olarak gitti. Celali ayaklanmaları başlayınca, Malatya taraflarına geldi. Celalilere karşı her yönde oluşturulan gönüllü bölüklerden birinin başına ağa oldu. Kapıkulluğu unvanı nedeniyle bir beyin kaymakamlığını kabul etti. Bey sefere gittiğinde, sancağının yönetimini eline aldı. Pek çok görevli gibi o da devriye bölüğü ile birlikte bir olayı ileri sürerek celali oldu.^ε

Prof. İsmail Hakkı Uzun Çarşılı'ya göre ise⁹ Karayazıcı Abdülhalim ilkin beylerbeylerin yanında, bazen sekbanlık bazen de subaşılık yaptı. Daha sonra Sivas'a bağlı sancaklardan birinin mütesellimi (vekil) oldu. Bu sancak başka bir sancak beyine verilince, yeni bey sancağa kendi mütesellimini gönderdi. Karayazıcı bu mütesellimi sancağa sokmadı. Sancağa yeni gelen sancak beyi köylüler ile bir oldu. Çatışma sonunda sancak beyini öldürdü. Böylece celali oldu.

Karayazıcı ayaklanmasına katılanlarda ortak olan yön, Osmanlı düzeninin dirliklerini kesmek ve vergi yolu ile Anadolu'da geçerli kılınan sömürüye son verme isteğiydi.^{εε} Bu isteğin gerçekleşmesi için ayaklananlar, Anadolu'daki Osmanlı egemenliğine son vermek istedi. Bu ayaklanmaların amacı bu çeşit sömürden arınmış bağımsız bir Anadolu Türk devleti kurmaktı.^f

Karayazıcı ayaklandıktan sonra Urfa'yı zaptetti. Burada hükümdarlığını duyurdu. Elindeki kuvvetlere güvenerek Osmanlı Hanedanını ortadan kaldırmak istedi. Üzerine gönderilen Sokulluzade Hasan Paşa onu yendi. Karayazıcı Tokat'a kaçtı. Burada da duramadı. Canik dağlarına sığındı ve orada öldü.

Karayazıcı'nın ölümü üzerine yerine kardeşi Deli Hasan geçti. Deli Hasan, ilk olarak Tokat'ta bulunan Hasan Paşa'nın üzerine yürüdü. Yardımcı kuvvetleri henüz gelmediği için Hasan Paşa, Tokat kalesine kapandı. Deli Hasan kaleyi kuşattı. Kuşatma sırasında Hasan Paşa kalede her gün aynı saatte dinlenmek için bir yerde otururdu. Bir asker Celalilere gelerek bu durumu anlattı. Hasan

^ε Prof. Dr. Akdağ Mustafa: Celali isyanları, syf. 191 DTCF. Yay. 1963

⁹ Uzun Çarşılı İsmail Hakkı: Osmanlı Tarihi, C.3 syf. 103

^{εε} Yetkin Çetin: Türk halk hareketleri ve devrimler, C:1 syf. 220

^f AGE syf. 220

Paşa oturduğu yerdeyken tüfekte vuruldu. Tokat kalesi ele geçirildi. Hasan Paşa'nın Bağdat'tan gelen kervanı da Celalilerin eline düştü.

Deli Hasan ve çevresindekiler Tokat'tan sonra, Sivas yöresine doğru ilerledi. Bu çevreyi ve kenti yağma etti. Daha sonra Çorum üzerinden Ankara'ya gelen Deli Hasan'a Ankaralılar para yardımı yaptı. Böylece Ankara'nın yağmalanmasını önlediler. Celaliler artan sayılarıyla Anadolu'ya yayıldı.

Celali eylemlerinin tüm Anadolu'yu sardığı sırada, Deli Hasan, Şahverdi adlı kethüdasını İstanbul'a yolladı. Padişah'tan bağışlanmasını istedi. Kendisine beylik verilmesini bildirdi. Deli Hasan'ın istekleri kabul edildi. Kendisine Bosna Beylerbeyliği verildi. Bazı arkadaşlarına da sancak beylikleri verildi. 400 kadar celali bölükbaşısı da 6 bölük sipahiliğine alındı. Deli Hasan adamlarıyla atandığı yere gitti. Burada savaşa katıldı. Öteki birçok celali önderleri de Anadolu'da kalarak nitelik değiştirmeye başlayan eylemlerini sürdürdü.

I. Ahmet zamanında Celalilerin kuvvet ve etkinlikleri çoğaldı. Anadolu adeta Celalilerin eline geçti. Avusturya savaşlarına son verilince, sadrazam kuyucu Murat Paşa ile Tiryaki Hasan Paşa Anadolu'ya gönderildi. Celalilerle kuvvetli savaşlar oldu.

Abaza Mehmet Paşa, Erzurum valisi iken, Sultan II. Osman'ın öldürülmesini ayaklanma için bir neden yaptı. Sivas ve Ankara üzerine yürüdü. Ele geçirdiği yeniçeri, topçu, cebeci gibi kapıkulu ocağı mensuplarını öldürdü. Ayaklanmanın zahiri nedeni, Sultan Osman'ın kanını istemek ve buna neden olan yeniçerileri öldürmekti. Devlet bu ayaklanmayı bastıramadı. Sonunda Abaza teslim oldu. İstanbul'da IV. Murat'ın önünde yapılan bir soruşturmada serüvenini dinleyen padişah onu affetti. Bosna valiliğine atadı.

1640-1648 yılları arasında Deli İbrahim zamanında rüşvet alış veriş çok yaygındı. Hükümet tarafından gönderilen adamlar aracılığıyla padişaha bayram harçlığı isteniyordu. Bu arada Sivas valisi Varvar Ali Paşa'ya bir memur giderek, O'ndan da vergi istedi. Ali Paşa Batı Bosna'nın Varvar köyünde doğmuştu. Kendisi boşnakti. Ali paşa Sivas'ın vergi gelirini hesaplattı. İstenilen vergiyi karşılayacak gelir olmadığını gördü. Padişaha durumu arz ederek özür diledi. Fakat ısrar edilmesi üzerine paşa gelen mübaşire. *"Ben bu kadar parayı nereden vereyim, yol keserek halkın malını mı alayım?"*

diyerek mübaşiri geri yolladı. Sultan İbrahim daha sonra İbşir Paşa'nın Sivas'ta güzel bir eşi olduğunu duydu. Onu İstanbul'a getirmek istedi.

Varvar Ali Paşa: *"Bir müslimin nikahlısını nasıl başkasına teslim edeyim?"* diyerek isteği reddetti.

Devlet işleri saray kadınlarının elindeydi. Ali Paşa sık sık yapılan azil ve atamaların önünü almak, valilerin üç yıldan önce görevden alınmasını önlemek ve halkın ızdırabına son vermek için hükümette yenilikler yapmak istiyordu. Kendini ortaya atarak ayaklandı.

"Padişah devlet işlerine sahip değildir. İşler ve saltanat unsuru kadınlar elindedir. Ümera ve beylerbeyleri kısa zamanda görevden alınıyor. Reaya perişan, ülke harap durumda. Bu duruma son verilmesi için devlet adamları padişahı uyarmalıdır. 3 yıl dolmayınca yönetici ve komutanlar değiştirilmemelidir" diye önerilerini duyurdu. Bunları kabul ettirmek için İstanbul'a gideceğini söyledi. Fakat bu iyi niyetli ve saf kişinin çevresinde levend ve sekbanlar serkeşliğe başlamışlardı. Onları bundan alıkoyamadı. Bu nedenle istemediği kötü-lüğü adamları yaptı.

Bu ayaklanma üzerine Sivas lli İbşir Paşa'ya verildi. İbşir Paşa, Ali Paşa ile dosttu. Emir gidince İbşir Paşa *"Hal söz söyleyen adamın üzerine nasıl varayım?"* diye özür diledi. İkinci kez gelen emirde ya başı ya başın deniyordu. Zorunlu olarak Sivas üzerine gitti.

Ali Paşa, İbşir Paşa'yı karşıladı.

"Ben padişaha asi değilim, işte makamım çünkü size verildi. Allah mübarek etsin" dedi. Oradan ayrıldı. *"Benim şer'i davam var"* diyerek Tokat'a hareket etti. Yolda üzerine gönderilen paşaları esir etti. Paşaları öldürteceği sırada İbşir Paşa'nın ani baskın yapması üzerine Ali Paşa yakalandı. Paşalar kurtarıldı. Yaralı olan Ali Paşa, İbşir'in yanına gelince İbşir ona, *"Paşa baba bu ne haldir? Niçin kendisini böyle durumlara soktun"* deyince Ali Paşa,

"Ben ne işledim. Senin avradını Sivas'tan istediler, ırzını koruyup vermedim. Bunun için senin gibi bir herifi üzerime gönderdiler. Zulman İbadullahın malını alıp vermediğim için bana katil mi icabeder?" deyip İbşir Paşa'yı utandırdı. Daha sonra Varvar Ali Paşa, İbşir Paşa tarafından öldürtüldü.

Eyalet Ayaklanmaları: 17. yy.da devlet otoritesi bozuldu. Bundan Eflak, Buğdan, Erdel gibi bağlı beylikler yararlandı, İmparatorluktan ayrılmak için ayaklandılar. Devlet bu ayaklanmaları zorla bastırdı. Yine bu arada Yemen, Bağdat, Basra, Trablusgarp gibi uzak eyaletlerde de benzer ayaklanmalar oldu. Yerli derebeyler yahut yeniçeri kodamanları bulundukları yerlerde bağımsız birer beylik kurdu.

17. YÜZYIL YENİLİK HAREKETLERİ

17. yy.da çıkan iç ayaklanmalar devleti epey uğraştırdı. Yönetim bozukluluğunun yanında ekonomik, mali, toplumsal, siyasal, hukuksal ve askeri sorunlar bu ayaklanmaların çıkmasına neden oldu. Yine aynı yy. da ayaklanmaları önlemek amacıyla devlet kurumlarında bir takım yenilikler yapılmak istendi.

17. yy.da yapılan bu yenilik hareketlerinde amaç, bozulan asayişin düzeltilmesiydi. Ancak asayişsizliğin nedenleri üzerinde durulmadı. Dünyanın gelişen ekonomik, toplumsal, teknik ve askeri düzeyine ayak uydurulması için gerekli araştırma yapılmadı. Amaç Osmanlı devlet kurumlarını 16. yy.daki Kanuni devrindeki durumuna getirmekti. Ayaklanmaların çıkış nedenleri araştırılarak, ayaklanmalara neden olan sorunların çözüm yolları araştırılmadı. Olayların çıkış nedenleri üzerinde durulup aksaklıkların çözümüne çalışılmadı. Kaba kuvvet kullanıldı. Sert yöntemlerle kısa sürede asayiş sağlandıysa da , olaylar yinelenirdi.

17. yy.da Yenilikçi Devlet Adamları:

Kuyucu Murat Paşa: Padişah I. Ahmet zamanında Celali ayaklanmaları Anadolu'yu kasıp kavurdu. I. Ahmet devrinde sadrazam olan kuyucu Murat Paşa, ülkenin bozulan asayişini düzeltmek ve devlet otoritesini yeniden kurmak amacıyla Anadolu'da bir çok hareketlerde bulundu. Kuyucu Murat Paşa'nın yaptığı iş, asayişin sağlanması için eşkiyanın yok edilmesiydi. Ayaklanmanın nedenleri araştırılmadı. Sorunların çözümüne çare aranmadı. Devletin bozulan yönetim, ordu ve maliyesini yenileyip ülkeyi gerilemekten kurtarmak gibi amacı düşünmedi. Korku ve dehşet salarak yüz bine yakın insanı haklı veya haksız idam ettirdi. Böylelikle devlet otoritesini sağladı. Bununla birlikte, Kuyucu Murat Paşa, kendine verilen ödevi tam bir başarı ile sona erdirdi. Anadolu'daki celalileri bir süre için

ortadan kaldırmayı başardı. Fakat ayaklanmanın nedenleri ortadan kaldırılmadığı için, Kuyucu Murat Paşa'nın ölümüyle, Anadolu'da yeniden ayaklanmalar çıktı.

II. Osman Devrinde Yapılan Yenilikler: 17. yy.da yapılan yenilikler konusunda, ilk esaslı adım atan devlet adamı Padişah II. Osman oldu. Genç yaşta padişah olduğu için Genç Osman lakabıyla da anılan II. Osman, padişah olunca ilkin, o zamana göre büyük bir toplumsal yenilik sayılan bir işe girişti. Osmanlı padişahları Fatih'e gelinceye kadar, Anadolu Türk beylerinden kız alırlar, buna karşılık kendi kızlarını da bunlara veya devlet ileri gelenlerine verirdi. Fatih'ten sonra bu yöntem yavaş yavaş kaldırıldı. Hele Yavuz'dan sonra hiçbir padişah dışarıdan kız almadı. Bundan sonra, Osmanlı Padişahları sarayda özel bir şekilde yetiştirilen cariyelerle evlenmeye başladı. Bu olay, Osmanlı ailesinin ülke ile olan bağlarının kesilmesine neden oldu.

Genç Osman, padişah olduğu zaman annesinin kendine sunduğu cariyelerle evlenmek istemedi. Önce devrin Şeyhülislamı olan Esat Fendi'nin, daha sonra da Pertev Paşa'nın kızıyla evlendi. Genç Osman bu hareketiyle halka karşı sürekli kapalı duran ve bir sır olan sarayı onlara açtı.

Genç Osman'ın, devlet alanında yapmak istediği en büyük yenilik, yeniçeri ocağını kaldırmak istemesiydi. Fakat genç ve deneyimsiz olduğu için, yapmak isteği şeyleri karılarına söyledi. Onlar da, bunu saraya girip çıkan hısım akrabalarına duyurdu. Bu düşünceler yeniçeri ve ulemanın arasında yayıldı, karşı önlemlerin alınmasına neden oldu. Bu haberin yayılmasından sonra çıkarları elden gidecek olan yeniçerilerle ulema birleşti. Ayaklanma sonunda, II. Osman tahtan indirilerek öldürüldü.

Genç Osman Lehistan seferine çıkmadan önce 6 erkek kadresinin en büyüğü olan ve kendinden iki yaş küçük olan 16 yaşındaki Şehzade Mehmet'i padişah olabilecek yaşa gelmesi nedeniyle öldürmeye karar verdi. Bu konuda Şeyhülislam Esat Efendi' den fetva istediye de Esat Efendi istenilen fetvayı vermedi. Sonra yerine geçen Şeyhülislam verdi. Böylece çok güzel olan Şehzade Mehmed'i öldürmek için üzerine saldırıldığı sırada, Mehmet; "*Osman, Allah'dan dilerim ki ömrü devletin berbat olup beni ömrümden*

nice mahrum ettin ise sen dahi behremend olmayasın” diye beddua etti. Başarısız olarak döndüğü Lehistan seferinden, II. Osman kısa zaman sonra feci şekilde öldürüldü.

IV. Murat ve Yenilikleri: IV. Murat 1623 yılında 11 yaşındayken padişah oldu. Yaşı küçük olduğundan yönetim annesi Kösem Sultan (Mahpeyker) ile kızlar ağası Mustafa Ağa'nın elindeydi. Murat çocuk yaşta saltanat işlerine yabancı olmadan her işi öğrenmek istedi.

IV. Murat'ın ilk yılları ayaklanmalarla geçti. Bir keresinde yine asiler ayaklandı. İçlerinde sadrazam Hafız Ahmet Paşa' nın da bulunduğu 17 kişilik bir liste verildi. Bu 17 kişinin hemen kendilerine teslim edilmesi istendi. Padişahın karşısında küstahça davranışlar sergiledi. Hafız Ahmet Paşa Üsküdar'a kaçarken askerin baskısı üzerine geri döndü. O da Murat'ın yanına geldi.

“Padişahım binlerce Hafız gibi kulun yoluna feda olsun; ricam şudur ki beni sen katletmeyip bu zalimler haksız yere kanımı döküp beni şehit etsinler ve lütfedip cesedimi Üskadar'da defnettiresin” diye yer öptü. Sonra besmele çekip; *“İnna lillah ve İnna İleyhi raci-un”* ayetini okudu. Sonra asilerin içine daldı. İlk kez üzerine saldıran sipahinin suratına vurduğu bir yumruk ile onu yere yuvarladı. Sonra diğer asiler de üzerine saldırdı. Onu parçaladı. Bu olayı seyredenken Sultan Murat mendilini yüzüne tuttu ağladı, saray hizmetlileri cesedin üzerine yeşil bir örtü örttü.

Padişah; *“Bre Allah'tan korkmaz, Peygamberden utanmaz, şer'e ve padişaha itaat etmezler,”* diye söylenerek içeri girdi.

Sultan Murat bundan sonra devleti çok sıkı ve sert önlemlerle yönetmeye başladı. İlk yeniçeri ve sipahi zorbalarını ortadan kaldırdı. Bu iki ocağın arasını açtı ve her iki ocağı önlemlerle disiplin altına soktu.

1633 yılında İstanbul'da Cibali semtinde çıkan bir yangın, şehrin büyük bölümünü yaktı. Herkes kahvehanelerde heyecanlı dedikodulara başladı. Herhangi bir ayaklanmanın önüne geçmek için tüm İstanbul'daki kahvehaneleri yıktırdı. Şeyhülislâm fetvasıyla tütün içme yasağı getirildi. İçeni ölüm cezası ile cezalandırdı. Kıyafet değiştirerek (tebdil) İstanbul'da gezdi. Kuşkulandığı kişileri öldürttü.

Böylece İstanbul kabadayılarını sindirdi. Anadolu'da da aynı şekilde hareket etti. Ülke zorba ve derebeylerin elinden kurtuldu.

Ordu da yenilik yaptı. İran üzerine iki sefer düzenledi. 17 yıldan beri süren İran savaşlarına son verdi. Revan ve Bağdat'ı geri aldı.

Sultan Murat bundan başka, esas olarak ülkenin gerilemesinin nedenleri üzerinde durdu. Devleti gerilemekten kurtarmak için ne gibi yenilikler yapılması gerektiğini öğrenmek istedi. Bu amaçla devlet ileri gelenlerinin düşüncelerini sordu. (IV. Murat 17. yy. yenilikleri devlet adamlarından ayıran en belirgin özelliği bu olmuştur.) Bu devrin ileri gelenlerinden Koçi Bey, Sultan Murat'ın Osmanlı Devletinin gerilemesinin nedenlerini gösteren çok güzel bir rapor verdi.

Koçi Bey, Göriçeli idi. Küçük yaşta İstanbul'a getirilmişti. Enderun'da eğitim gördü. Zamanın en seçkin devlet adamlarındandı. IV. Murat devrine kadar çeşitli hizmetlerde bulundu. Murat, Bağdat Seferine çıkarken onun sır katipliğini yaptı, güvenini kazandı.

Devşirmedir. Buna karşın İslam ve Türk eğitimi ile büyüdü. Türk Devletinin nimetlerinden yararlandı. Osmanlı Devletinin çöküş nedenlerini araştırdı. Bunların nasıl düzeleceğini bilge ve deneyimli kişilerle tartıştı.

İnceleme ve görüşlerini Padişaha soramadığı için, uygun bir zamanı bekledi. Ocağın (kapıkulu ocakları) eğitilmesi, disiplin ve düzeninin sağlanmasıyla ilgili raporları yazmaya başladı. Açık bir dil ile sunuş raporlarını (Arz tezkiresi) yazdı ve padişaha sundu. Bu raporlar Koçi Bey'e daha sonraki yıllarda Türk monteskiyösü unvanını verdi.

Devletin çöküşüyle ilgili İngiliz, Fransız, İtalyan ve Alman tarihçileri bile incelemelerde bulundu. Fakat onlar, Osmanlı siyasal ve yönetim sistemini bilmediklerinden ve anlayamadıklarından gerçeği göremedi. Koçi Bey ise incelemeleri kanuni devrinden başlattı. Devleti zayıf düşüren hastalığı bir hekim gibi ortaya koydu. Özellikle 18. raporunda çöküşün 5 ana nedenden ileri geldiğini gösterdi. III. Murat devrinden IV. Murat devrine kadar ülkeye giren tüm yolsuzlukları ortaya koydu. Padişahı uyarmaya çalıştı.

Göz önüne alınması gereken şu oldu. III. Murat'tan beri-saltanat işlerine saray kadınlarının karışması imparatorluğun çöküşünde etkili olmuştur. Fakat Koçi Bey bunlardan belki gelebilecek kötülükten çekinmiş olsa gerek, kadınlardan söz etmedi. Yenilik önerileri hakkında yönetimin bunlardan kurtulması hakkında hiçbir öneride bulunmadı.[∞] Sultan Murat bu raporları uygulamaya fırsat bulamadı. Çünkü herkese yasak ettiği şaraba düşküncü. Bu düşkünlük genç yaşında ölümüne neden oldu (1640). Tüm bunlara karşın IV. Murat'ın yenilik hareketleri de korku ve şiddete dayandı. O da memleketin bünyesinde yasa ve düzenlerde de zamanın gereksinmelerine göre hiçbir değişiklik yapamadı.

Tarhuncu Ahmet Paşa: Tarhuncu Ahmet Paşa, 1652 yılının Haziran ayında sadrazam oldu. Dürüst ve çalışkan bir kişiliğe sahipti. Gece gündüz çalıştı. İlk devlet gelir ve giderini öğrenmek istedi. İsteği yerine getirildi. Devlet ileri gelenleriyle görüştü. Fazla harcamaları kısıtladı. Bu konuda sarayın ve diğer ileri gelenlerin fazla harcamalarını kısıtlamaktan çekinmedi. Bu yüzden dışarıdan ve içten bir çok düşman kazandı. Bunlar padişahı ve valide sultanı, sadrazama karşı kışkırttı. Donanma işlerini izlemek için tersanede bulunduğu sırada, saraya çağırıldı. Deniz yoluyla Has bahçeye geldi. Kendini Kızlar Ağası karşıladı. Sadaret mührünü aldı. Ahmet Paşa'yı bostancılara teslim etti. Onlar aracılığıyla boğuldu. 1653 yılında öldüğü zaman 60 yaşının üstündeydi.

Tarhuncu Ahmet Paşa namusluluğu ve doğruluğu ile tanınmıştı. Yaptığı işlerde hiç hatır ve gönüle yer vermedi. Bütçeyi denk olarak düzenledi. Gereksiz harcamalardaki kısıtlamalar yüzünden çok düşman kazandı. Valide Sultan'ın önerilerini bile kabul etmedi. Bu yüzden yaşamını yitirdi.

Köprülüler Devri:

Köprülü Mehmet Paşa (1656-1661): Kendine sadaret önerildiği takdirde bazı koşullarla sadrazamlığı kabul edeceğini söyleyen Köprülü, valide sultanın huzuruna çıkarıldı. Yer öptü, sonra valide Turhan Sultan kendine hoş geldin diye iltifat etti.

[∞] Bkz. Aksüt Ali Kemali Koçi Bey Risalesi.

"Padişah hazretleri size sadaret mührünü ihsan buyurdu, bunu kabul eder misiniz?" dedi.

Köprülü de,

"Devletlu Sultanım, taraf-ı Saltanat-ı Aliyye' den birkaç şart ile hizmet ve inayet buyurulursa, inşallah her işe layık olmağa çalışırım" dedi. Koşullarının ne olduğu sorulunca, şunları söyledi:

"Huzur-u Hümayuna ne telhis (Rapor) edersem kabul edilip reddolunmaya.

En büyükten en küçüğe kadar bütün rütbe, tayin ve aziller hususunda katiyyen hiçbir taraftan bu kullarına ikram buyurulmaya ki işe kabiliyetli adam kullanıla.

Vüzera ve vükeladan birinin ya malına itibaren veya hüsn-i itikadına mebnî müsteşar veya şerik olarak ileri çekilerek bu kullarının istiklaline hâlel gelmeye.

Bu kulları hakkında gazez sahipleri olan münafıkların sözlerine itimat olunmaya ve söz söylenilmeye; zira herkes devlete hissemend olmak ister. Herkesi hakkına razı etmek ve ikna eylemek mümkün değildir. Bu cihetten sadrazama düşman olanlar ve hased edenler çoktur. Bu koşullarım kabul olunursa sadrazamlığı kabul ederim." dedi.

Valide sultan da

"Vallahilazim bu ricalarına müsaade olunur" diye üç kez sözünü yineledi. Görüşme 13 Eylül 1656 yılında oldu.

Köprülü'nün sadrazamlığı gerek saray ve devletin ileri gelenleri ve gerekse halk arasında şaşkınlıkla karşılandı.

Çünkü Köprülü Mehmet Paşa'nın bu tarihe kadar hiçbir başarısı ve ünü yoktu. Varvar Ali Paşa ayaklanmasında, ona karşı gönderilen kuvvetler içindeydi ve Varvar Ali Paşa'ya esir olmuştu. Bu nedenle Köprülüye karşı her kafadan ses çıkmaya başladı. Ulema sınıfı okuma yazma bilmediğini, ağalar ise yeteneksizliğinden söz ediyordu. Devlet adamları da iflas durumunda olan bu yeni sadrazamın hiçbir iş göremeyeceğini ve maliyeyi düzeltemeyeceğini söylüyordu. Padişah IV. Mehmet de bu sıralarda 15 yaşını henüz bitirmişti. Köprülü Mehmet Paşa ise 70 yaşını aşmıştı.

Köprülü Mehmet Paşa ilk kez işe, memleketin iç durumunu düzeltmekle başladı. İstanbul'daki ulema arasında büyük bir din tartışmaları vardı. Bu yüzden İstanbul uleması ve onlardan yana olan halk iki kısma ayrılmıştı. Köprülü herhangi bir ayaklanmanın öncüsü olmamak için, ilkin bunlara öğüt verdi. Onlara dinletemedi. Bunun üzerine kuvvet gönderdi. Tarafların ileri gelenlerini yakalattı. Her birini bir tarafa sürerek ortalığı yatıştırdı.

Köprülü bundan sonra, ordu ve donanmayı alarak Çanakkale'ye gitti. Boğazı geçmek isteyen Venedik donanmasının amiral gemisi, Topçu Kara Mehmet'in attığı bir gülle ile batırıldı. Düşmanın maneviyatı sarsıldı. Venedikliler Boğaz'ı bırakarak adalara çekildi. Köprülü bu savaşta yararlık gösteren asker ve komutanları ödüllendirdi. Sonra Venedik tarafından işgal edilen Limni, Bozcaada ve İmroz'u geri aldı. Akdeniz yolunu açarak Girit'e asker ve cephane gönderdi.

Köprülü boğaz savaşıyla uğraştığı bir sırada Erdel Beyi Rakoçi ayaklandı. Zaferden sonra derhal Erdel'e giderek ayaklanmayı bastırdı.

Köprülünün bu kararlı davranışları, Anadolu'da bağımsız yaşamaya alışmış olan beylerbeyi ve sancak beylerini korkuttu. Bunlar, Köprülünün Erdel'de olmasından yararlanarak Halep Valisi Abaza Hasan Paşa'nın çevresinde birleşti. Padişaha bir ariza sundu. Köprülünün haksız yere birçok kan döktüğünü bildirdi. IV. Mehmet köprülüye verdiği sözde durdu. Köprülüye durumu bildirdi. Köprülü, Erdel seferini yarıda bıraktı, geri döndü. Bu arada ayaklananlar hemen hemen tüm Anadolu'yu ellerine geçirmişlerdi. Üzerlerine kuvvet gönderdi. Kanlı savaşlardan sonra Abaza Hasan Paşa ve yandaşları Halep'te idam edildi.

Köprülü ülke içinde asayiş sağladı. Kazandığı zaferlerle dış durumu düzeltti. Fakat tüm bu işleri yaparken O da Kuyucu Murat Paşa IV. Murat gibi şiddet kullanarak pek çok kan döktü.

Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa (1661-1676): Padişah IV. Mehmet, Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazamlığından çok memnun oldu. Mehmet Paşa ölünce yerine oğlu Fazıl Ahmet Paşa'yı sadrazam yaptı. Ahmet Paşa sadrazam olduğunda 27 yaşındaydı. İyi bir öğrenim görmüştü. Babası sadrazam olmadan önce müderris

oldu. Babasının zamanında Erzurum ve Şam valiliklerinde bulundu. Daha sonra İstanbul'a gelerek sadrazam kaim makamı oldu.

Fazıl Ahmet Paşa akıllı ve zeki bir devlet adamıydı. Babası gibi şiddet yanlısı değildi. Devlet çıkarları söz konusu olunca da adam öldürmekten çekinmezdi.

Fazıl Ahmet Paşa sadrazam olunca Erdel sorunundan ötürü, Avusturya'ya karşı savaş açtı. Bu savaş Vasvar Antlaşmasıyla sona erdi. Daha sonra, Girit'e gitti. Girit savaşının başlangıcından beri bir türlü alınamayan Kandiye Kalesi'ni iki yıl süren bir kuşatma sonunda aldı. Böylece Girit'in alınışı tamamlandı. Daha sonra padişahı da olarak, Lehistan seferine çıktı. Bucaş Antlaşmasını yaparak Podol-ya'yı Osmanlı ülkesine kattı.

Fazıl Ahmet Paşa sadrazamlık yaptığı 15 yıl içinde, Osmanlı devleti her alanda güçlendi. Bir tür Sokullu Devri yaşandı. Fakat paşanın içkiye düşkün oluşu genç yaşında ölümüne neden oldu.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1676- 1683): Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümünden sonra, baba oğul bu iki Köprülünün hizmetlerinden hoşnut olan ve onların çalışmalarıyla hiçbir devlet işine karışmadan zamanını av ve eğlence peşinde geçiren IV. Mehmet, yine bu aileden birini iş başına geçirmek istedi. Köprülü Mehmet Paşa'nın evlatlığı ve aynı zamanda damadı olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı sadrazam yaptı.

Kara Mustafa Paşa iyi yetişmiş bir devlet adamıydı. Yürekli ve birçok yetenekleri olan bir kişiydi. Yalnız gururlu ve unvan düşkünüydü. İlk iş olarak Ukrayna seferine çıktı. Çehrin kalesini aldı. Lehistan ile olan anlaşmazlıkları çözdü. Kendisine daha büyük unvan kazandıracak düşüncesiyle 2. Viyana seferine çıktı. Fakat başarılı olamadı.

17. yy. Köprülü soyundan sadrazamlık makamına getirilen ve Osmanlı Devletine büyük hizmetler veren iki vezir daha oldu. Biri Fazıl Mustafa Paşa diğeri de Amcazade Hüseyin Paşa'ydı.

17. YÜZYILDA AVRUPA

Batı Avrupa Devletleri:

İngiltere: 16.y.yda mezhep kavgaları ile uğraşan İngiltere I. Elizabet devrinden sonra Avrupa'nın en güçlü devletleri arasında yer aldı. I. Elizabet'in ölümüyle başa geçen Stuart Sülalesi (1603) ile İngiltere'de yeniden iç karışıklıklar oldu. Bu devirde meydana gelen iki kanlı ihtilalden sonra İngiltere meşrutiyet yönetimine kavuştu.

Fransa: 16. yy.da bir çok dinsel ve siyasal sorunlar yaşayan Fransa IV. Hanri'nin iş başına geçmesinden ve onun Nant Fermanı'nı vermesinden sonra mezhep özgürlüğüne kavuştu. IV. Hanri'nin katlinden sonra yerine geçen oğlu XIII. Lui zamanında, Fransa'yı başbakan kardinal Rişliyö yönetti. Rişliyö'nün, içte ve dışta yürüttüğü hünerli yönetim sayesinde Fransa, Avrupa'nın I. derecede hatırı sayılır bir devleti oldu. Onun dış siyasette güttüğü amaç, Fransa'yı Avrupa'da doğal sınırlarına kavuşturmaktır. Bu amaçla Almanya ve İspanya ile mücadele etti. İlk kendinin, ardından XIII. Lui'nin ölümünden sonra 5 yaşında bir çocuk olan XIV. Lui kral oldu. XIV. Lui'nin çocukluğunda Fransa'yı Kardinal Mazaren yönetti. O da iç ve dış siyasette, Rişliyö'nün yolundan ayrılmadı. Mazaren'in ölümüyle XIV. Lui devlet yönetimini eline aldı. Fransa'yı dilediği gibi yönetti.

İspanya: 16. yy.da, Avrupa'nın en kuvvetli bir devletiydi. Aynı zamanda dünyanın en büyük sömürge imparatorluğuydu. Fakat bu yüzyılın sonunda Hollanda ve İngiltere ile yapılan savaşlar nedeniyle yıprandı. Donanmasını yitirdi. 17. yy.da zayıflamaya başladı. Avrupa'nın birçok siyasal olaylarına karıştı. Sonunda Avrupa'daki üstünlüğünü yitirdi. Avrupa topraklarının bir kısmını Fransa'ya sömürgelerinin bir kısmını İngiltere'ye kaptırdı.

Hollanda (Felemenk): 16. yy.da Habsburglar'a bağlı olan Hollanda bu yüzyılın sonunda İspanya Kralı II. Filib ile mücadele etti. Bağımsızlığını kazandı. Daha sonra sömürgeciliğe atıldı. Az zamanda büyük bir ticaret filosuna ve donanmaya sahip oldu. Endonezya'da birçok sömürgeler elde etti.

Orta Avrupa Devletleri:

Almanya: 17. yy.da Avrupa'nın en büyük imparatorluğuydu. Ancak siyasal birlikten yoksundu. İmparatorluğun içinde 343 ayrı hükümet bulunduğu gibi dinsel birlikte yoktu.

Alman İmparatorluğunun başında bulunan Habsburglar, aynı zamanda bu imparatorluğun içinde olan Avusturya Krallık tacını da taşıyordu. Habsburglar 16. yy.dan beri Alman siyasal birliğini kurmak için çalıştı. İmparator II. Ferdinand, Almanya'da birlik kurmak amacıyla harekete geçti. Fakat onun bu davranışı, Protestan prenslerin direnişlerine neden oldu. Avrupa'da 30 yıl savaşları meydana geldi.

Bu yy.da Avusturya, Osmanlı Devletiyle geniş anlamda ilişkide bulundu. Yüzyılın sonunda imzaladığı Karlofça Antlaşmasıyla Osmanlı Devletinden Macaristan ve Erdel'i aldı.

Lehistan: 16. yy.da Avrupa'nın toprak bakımından en büyük devletlerinden olan Lehistan Krallığı, 17. yy.da iç işlerinin bozukluğu nedeniyle zayıflamaya başladı.

Lehistan öteden beri krallıkla yönetilmekteydi. Başta bulunan Yogan Soy 16. yy.da sona erdi. Bu tarihten sonra Lehistan Krallığı Avrupa'nın en önemli bir iç sorunu oldu. Zaman zaman krallık makamı yüzünden bir çok mücadeleler baş gösterdi.

Kuzey Avrupa Devletleri

İsveç, Danimarka, Norveç: Bu devletlerin en güçlüsü İsveç'ti. Bu yy. başında kral olan II. Güstav Adolf 30 yıl savaşlarına girdi. Kendinden sonra gelen krallar zamanında İsveç, Almanya, Danimarka, Rusya ve Lehistan'ın zararına topraklarını genişletti. Finlandiya, Estonya ve Pomeranya'yı elde etti. 17. yy.ın sonunda kral olan XII. Şarl'ın Poltova'da Rus çarı Deli Petro'ya yenilgisinden sonra İsveç'in genişlemesi durdu.

17. yy.da Danimarka Protestanlığının savunucusu oldu. 30 yıl savaşlarına girdi. Fakat yenildi. Kuzey Avrupa'daki üstünlüğünü İsveç'e kaptırdı. Bu yy.da Norveç Avrupa siyasal tarihinde esaslı bir rol oynamadı.

17. yy.da Avrupa'nın Siyasal Olayları

İngiltere'de Meşrutiyetin Kuruluşu (1648-1688): Kraliçe I. Elizabet'in 1603 yılında ölmesiyle Tudor soyu sona erdi. Yerine Stuart Soyuna geçti. Bu soydan gelen 4 kral I. Ceymis, I. Çarls, II. Çarls ve II. Ceymis İngiltere'yi mutlakiyetle yönetmek istedi. Aslında İngiltere 1215 yılından beri krallardan bazı demokratik haklar aldılar. 1295 yılında kurulan parlamento yönetimiyle de geniş bir özgürlüğe kavuştu.

Avrupa devletlerinden, İngiltere'deki toprak sistemi ve feodal düzen değişti. Avrupa'daki devletlerde, derebeyleri çok güçlüydü. Krallar derebeylerine karşı kendi egemenliklerini kurabilmek için halk ile birleşti. Derebeylik yıkıldı. Yeniçağ başlarında Avrupa'da mutlak krallıklar kuruldu.

İngiltere'de ise feodal beyler zayıftı. Kralın baskısı altında halk ve feodal beyler eziliyordu. Burada kralın baskısına karşı feodal beylerle halk birleşti. Kralın yetkilerini kısıtladılar. Mutlak otoriteyi denetimleri altına aldılar. Bu nedenle İngiltere'de diğer Avrupa devletlerine oranla demokrasi ilk kez burada gerçekleşti.

Stuart soyundan gelen krallara yapmak istedikleri baskı rejimi İngiltere'de demokrasi hareketlerinin çıkışına neden oldu. İngiltere'de 1648 ve 1688 yıllarında yapılan 2 ihtilalle mutlak krallık yönetiminin son izleri kaldırıldı. İngiltere'de meşruti krallık kuruldu.

1603 yılında kral olan I. Ceymis mutlakiyet yanlısıydı. Bundan ötürü devlet işlerini parlamentoya danışmadan yaptı. Aynı zamanda koyu bir Anglikan'dı, Katolik ve Protestanlara düşmandı. Zamanında bunlara çok baskı yaptı.

Daha sonra kral olan I. Şarl da babası gibi mutlakiyet yanlısıydı. Bundan ötürü parlamentoyu dağıttı. Halka zulm etti. Bu da koyu bir Anglikan'dı, İngiltere'ye yeni bağlanmış olan İskoçyalılara da bu mezhebi kabul ettirmek istedi. Aslında onlar, Presbiteryan idiler. Şarl'ın bu konuda verdiği emirleri dinlemedi. Edinburg'da ayaklanma çıkardı. Kral ayaklanmayı bastıramadı. İskoçyalılar büyük bir orduyla İngiltere'ye girdi. Şarl'ın savaş için paraya gereksinmesi vardı. Bu nedenle parlamentoyu topladı. Fakat parlamento, kralın, istediği

vergiyi kabul etmedi. Bunun üzerine kral ile parlamentonun arası açıldı. Şarl parlamento'yu yine kapamaya kalkınca Londra'da ayaklanma çıktı (1648). Kral Londra'dan kaçtı. Asker toplayarak parlamento'yu dağıtmak istedi. Parlamento krala karşı cephe aldı. O da asker topladı. Böylece İngiltere biri kral diğeri parlamento yanlıları olmak üzere iki partiye ayrıldı. Parlamento partisinin başında Kromwel vardı. Kral yenildi ve İskoçya'ya kaçtı. İskoç'lar kralı yüklü bir para karşılığı parlamento'ya sattı. Şarl 1649 yılında idam edildi. İngiltere'de cumhuriyet ilan olundu. 40 kişilik bir yürütme meclisi kuruldu. Kromwel de bu meclise katıldı. Fakat ordu elinde olduğundan iktidar kendindeydi. Nitekim az zaman sonra parlamento ve yürütme meclisini dağıttı. İngiltere'yi kendi bildiği gibi yönetmeye başladı.

İngiliz'ler Kromwel'in geçici diktatörlüğüne ses çıkarmadı. Ölümünden sonra yerine Richard geçtiyse de babasının yerini tutmadı. İngiltere'de idam edilen kralın oğlu II. Şarl'ı İngiltere'ye çağırdı. Böylece 1660 yılında İngiltere krallığı yeniden kuruldu.

Yeni kral mutlakiyet yanlısıydı. Devlet işlerini parlamento'ya danışmadan yürütmek istedi. Zamanında parlamentoda 2 parti kuruldu. Biri tutucu diğeri hürriyetpervar (özgürlük yanlısı) idi. Özgürlükçüler diğerlerini Turi (İrlanda haydutlarının adı) tutuculara ise Vig (İskoç ya haydutlarının adı) dendi.

II. Şarl'dan sonra II. Ceymis geçti. Bu koyu bir katolikti. Anglikan mezhebini kaldırdı. İngilizleri zorla katolik yapmak istedi. Bunun üzerine İngiltere'de ikinci bir ihtilal çıktı (1688). Parlamento, kralın damadı Hollanda Cumhurbaşkanı Giyom'u İngiltere'ye çağırdı.

Giyom, 14 bin kişilik bir kuvvetle İngiltere'ye çıktı. II. Ceymis Fransa'ya kaçtı. Bunun üzerine parlamento Giyom Daranj'ı, III. Wilhelm adıyla İngiliz Kralı ilan etti (1688).

Wilhelm parlamento tarafından hazırlanan İngiliz İnsan Hakları Bildirisini kabul etti. Böylece İngiltere'de meşruti krallık kuruldu. Bundan böyle kral devlet işlerini parlamento'ya danışmadan yapamayacaktı.

Rusya'nın Avrupalılaşması: Rusların ataları doğu slavlarıdır. Rus adının kökeni ve anlamı ile ilgili bir çok görüşler vardır. Bunların

en doğru olarak benimseneni, Fin dilinde, "Ruotsi" aslından alınadır. Finliler Stokholm çevresinde oturan İsveçli'lere Ruotsi derlerdi. Bu slavcaya ilkin "Rusi" sonra "Rus" olarak geçti.

Ruslar hristiyanlığı XI. yy.a girmeden kabul etti. Hristiyan olmalarında Bizans'ın etkisi büyük oldu. Çünkü o yıllarda Bizans ile sıkı ilişki içindeydi. Ortodoks mezhebine de Bizans'ın etkisi ile girdi. Bu, onların Avrupa uluslarından ayrı bir uygarlık oluşturmalarına neden oldu. Rus alfabesi olan Slav alfabesi de Yunan alfabesini esas aldı. Bu alfabe latin alfabesinden ayrıydı. Yerli Fin halkı bulundukları yerde kaldı. Slavlarla karıştı. Böylece bu gün "Rus" dediğimiz yeni bir ulus oluştu. Ruslarda ilk devlet örgütü, İskandinavya'dan gelen norman beylerince kuruldu.

Ruslar, bu günkü Rus bozkırlarına yerleştiklerinde ilkin şehir devletleri oluşturdu. Bu şehir devletlerine "Knez" denildi. Bunların en büyükleri "Moskova" knezliğiydi. Diğer knezler daha sonra Moskova Knezliği'nin çevresinde birleşti. Rus Devleti'ni oluşturdu. Rus soylu ailelerine "Boyars" denildi. Rus hükümdarına da "çar" denildi.

Moğolların Rusya'yı işgal etmeleri 13. yy.a rastlar. Bu y.y.da ayrıca yer yer ayaklanmalar görüldü. İlk Osmanlı Rus devlet ilişkileri de 1567 yılında oldu. Don ve Volga Nehirleri'nin birleştirilmesi nedeniyle Osmanlılarla Ruslar ilişki kurdu.

17. yy. Rusya'nın Avrupa'da siyaset tarihinde önemli bir yer almaya başladığı devirdi. Rusya bu yy. kadar bir doğu ülkesiydi. Bu yy. dan sonra Avrupalılaşılmaya başladı.

Rusya'yı Avrupalı bir devlet haline getiren Romanof Sülalesi Çarları oldu. Bu sülale 1613 yılında Rusya'nın başına geçti. Sülalenin kurucusu Mihael Romanof'du. Rusya'nın düşmanları olan İsveç ve Lehistan beyleri ile uğraştı. Onları sindirdi. Merkezi bir kralılık kurdu. Kendinden sonra işbaşına geçen çarlar onun yolunda yürüdü. Avrupa ile ilişkilere girişti. İsveç Fransa ve İngiltere'ye bir çok heyetler gönderdi. Bu devletlerle ekonomik ve kültürel ilişkiler kurdu.

Rusya'nın Avrupalı bir devlet sırasına girmesi 17. yy. sonlarında iş başına geçen Çar I. Petro (Deli) ile başlar. Petro'nun amacı Rusya'yı Avrupalılaştırmak, açık denizlere çıkarmaktı. Bu amaç ile yeniliklere başladı. İlk orduyu yeniledi. Gemi tezgahları yaptırdı.

Hollanda'ya savaş gemileri sipariş etti. Yılın 8 ayında donan Beyaz Deniz kıyısında Arkanjelsk limanını kurdu. Böylece açık denizlere bir kapı açmak istedi. Bir yandan da dış siyasetle uğraştı. Osmanlıların Viyana bozgunundan yararlanarak kutsal bağlaşmaya katıldı. Karadeniz'e kapı açma isteğiyle Don nehrinin Azak denizine döküldüğü yerde bulunan Azak Kalesine saldırdı. İlk saldırıda bozguna uğradı. Fakat ikinci de bu kaleyi almayı başardı (1697).

Bundan sonra Avrupa'da bir geziye çıktı. Kuzey Almanya; Hollanda, İngiltere, Venedik, Roma ve Avusturya'yı ziyaret etti. Hollanda'da gemi tezgahlarında çalıştı. İngiltere'de gemicilik tekniğini öğrendi. Sürekli yeni şeyler görmek ve öğrenmek istiyordu. Avrupa gezisinden çok yararlandı. Rusya'ya dönünce, Avrupa'dan, doktor, subay, mühendis, öğretmen ve teknisyen getirtti. Bunlarla Rusya'da esaslı bir yenilik yaptı. Böylece 17. yy. sonu ile 18. yy. başlarında. Rusya Avrupa siyasetinde yerini aldı.

Avrupa Sömürgeciliği: Coğrafi keşiflerin sonunda, sömürgecilik, Avrupa'da ilk kez 16. yy.da başladı. İspanyol ve Portekizliler Orta ve Güney Afrika'da, Afrika, Hint Okyanusu, Hindistan ve Doğu Hint Adalarında yerleşti.

Fakat bu devirde sömürgecilik o kadar önem kazanmadı. O zaman bu gibi işleri daha çok girişimci kimselerle ticaret şirketleri yapıyordu. Böylece kazanç şirketlerin oluyordu.

17. yy.da başta Hollanda olmak üzere İngiltere ve Fransa sömürgeciliğin önemini kavramaya başladı. Kendilerinden önce büyük deniz imparatorluğu kuran İspanyolların ve Portekizlilerin işgal ettikleri geniş topraklara göz dikti.

Hollanda, Hindistan'da ticaret yapmak amacıyla bir Hindistan ticaret şirketi kurdu. Bu şirket az zamanda gelişti. Sumatra ve Cava Adalarında ilk Hollanda sömürgeleri kuruldu. Hollanda bu yolla elde ettiği yerleri korumak için kuvvetli bir donanma meydana getirdi. Avrupa'nın en küçük bir devleti olduğu halde, sömürgecilik sayesinde varlıklı bir ülke oldu.

İngiltere ancak I. Elizabeth devrinde sömürgeciliğe başladı. Elizabeth'in İspanya kralı II. Filip'in büyük donanmasını yenmesinden sonra, Antil Adalarının bir kısmında, Afrika'da Altın kıyılarında bir

kısmı Ümit Burnu yolu üzerinde bulunan Sent Hellen Adalarına yerleşti. Daha sonra Hindistan'da da sömürgeler elde etti.

17. yy.da Fransa'da ileri adımlar atıldı. Fransa daha 16. yy.da Kanada'ya yerleşti. Bu yy.da ise Amerikanın Missisipi çevresinde ve Luziyana'da yerleşti. Hindistan'da ise Pandişeri, Sandarnogav şehirlerinde ilk sömürgeler kuruldu. Eskiden yalnız Avrupa karşısında çıkan olaylar sömürgeler yüzünden de çıkmaya başladı. Aralarında savaşlar başladı.

Sömürgeleşen yerlerde yerlilerin nesi var nesi yoksa yağma edildi. Zenginlikleri ellerinden alındı. Kırbaç altında çalışmaya zorlandı. Sayıları azaldığı zaman tüccarlar esir ticareti yaptı. Afrika'ya gidip çalışabilecek esirlerle döndü. Tanınmış alman ekonomist Somkart kapitalizmin başlangıcını incelerken *"zengin olduk çünkü bir çok haklar, birçok uluslar bizim için öldüler, kıtaların nüfusları bizim için azaldı"* diyor.

Amerika yerlilerinin ve İnkaların biriken hazinelerinin yağma edilmesi, her yanda yerlilerden alınan haraçlar, Meksika ve Peru'daki madenlerin işletilmesiyle Avrupa'ya değerli madenlerden bol sayıda altın ve gümüş geldi. Daha sonra bu merkantilizmi doğurdu. Para fazlaştı. Tüketim maddeleri arttı. Fiyatlar yükseldi. Yaşam, yoksullara güç, altın ve gümüş sahiplerine daha kolay geldi. Böylece sermaye harekete geçti. Doğal olarak devletlerde, gereksinmelerinden ötürü varsılları korudu.

V. BÖLÜM

18. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU

Bu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun ve Onunla İlişkisi Olan Avrupa Devletlerinin Siyaseti: Bu yy.da Osmanlı Devleti ile ilişkisi olan Avrupa devletleri Rusya, Avusturya, Lehistan, Venedik, İngiltere, Fransa'ydı.

Rusya: 18. yy.da Rusya, batılılaşma hareketlerini tamamladı. Ancak Rusya bir kara devletiydi. Genişlemesi ve dünya siyasetinde söz sahibi olabilmesi için sıcak denizlere ulaşması gerekiyordu. Soğuk denizlere kıyısı vardı. O da ekonomik ve stratejik açıdan yararlı değildi. Rusya'nın sıcak denizlere ulaşması için 2 yol vardı. Kuzey'de İsveç'in elinde olan Kuzey Denizi, güneyde ise Osmanlı'nın elinde olan Karadeniz; buradan da boğazlar yoluyla Akdeniz'e inmekti. Kuzeyde sıcak denize açılmak için İsveç ile güneyde ise Osmanlı Devleti ile savaştı.

Güneyde Akdeniz'e açılmak için Osmanlı toprakları üzerinden 3 yol vardı. Balkanlar, Boğazlar ve Kafkasya.

Balkanlar yolu: Balkanlar yolunu elde etmek için İslav devletlerinin koruyuculuğunu üstlendi. Panislavist siyaset güderek, Balkan devletini kendine bağlayarak Balkanlar üzerinden Akdeniz'e bir köprü oluşturmak istedi.

Boğazlar yolu: Akdeniz'e ulaşmak için, Karadeniz'de Azak'ı alarak oradan İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ele geçirerek bu yolla Akdeniz'e inmeyi planladı.

Kafkasya yolu: Buradan Kızıl deniz yoluyla, Doğu Akdeniz'e inmeyi düşündü.

Rusya'nın bu üç yoldan birini ele geçirmek için, Osmanlı devleti ile üç ayrı siyaset izlemek istedi. Osmanlı Devletiyle dostluk ilişkileri kurarak ve bu yolla Akdeniz'e inmek Osmanlı Devletine karşı Avrupa'da kurulan bağlaşımlara katılmak, her ikisi olmadığı takdirde bir yolunu bulup Osmanlı Devleti'ne savaş açmak .

Avusturya: Bu yy.da Avusturya, Osmanlılara karşı kaptırdığı Balkan topraklarını geri almak istiyordu. Tuna nehri boyunca tüm Balkanları ve Belgrat'ı alacaktı. Avusturya bu projesini uygulamak için Rusya ile gizli bağlaşıma yaptı. Rusya, Avusturya'nın Tuna vadisine yerleşmesine yardımcı olacak, Avusturya'da Rusya'nın Balkanlara yerleşmesine oradan Akdeniz'e inmesine göz yumacaktı. Lehistan, Osmanlı Avusturya ile bağlaşıma halindeydi. Avusturya-Rusya ve Lehistan bir blok oluşturdu. Bu siyasal blok Osmanlı Devletini Balkanlardan atmak ve Rusya'nın Akdeniz'e inmesini sağlamak istiyordu.

Fransa: Rusya'nın Balkan ve Akdeniz siyaseti gerçekleştiği takdirde, Fransa'nın Akdeniz üstünlüğü sona erecekti.

İngiltere: Bu yüzyılda, Hindistan Akdeniz sömürge yolunu güvence altına almak istiyordu. Bu nedenle Fransa ve İngiltere Akdeniz'deki çıkarlarından ötürü, Osmanlı devletinin toprak tamliğinden yana bir siyaset izledi. Osmanlı Devletinin güçlü olmasını istiyordu, bu sağlandığı takdirde Rusya'nın Akdeniz'e inmesi engellenecekti. Bu nedenle 18. yy.dan itibaren Osmanlı Devleti'nin yenilik hareketlerinin yanında oldu.

Avusturya-Rusya ve Lehistan, Balkanları elde etmek ve Akdeniz'e inme siyasetlerini gerçekleştirmek için, Osmanlı Devletinin topraklarının paylaşılmasından yana bir siyaset uyguladı.

18. yy.da Osmanlı Devleti Karlofça Antlaşmasıyla yitirdiği toprakları almak istiyordu. Rus siyaseti bu amaca yönelikti. Avusturya'dan, Macaristan'ı, Lehistan'dan Ukrayna ve Podolya'yı, Venedik'ten Dalmaçya kıyılarını ve Mora'yı, Rusya'dan Azak Kalesini geri almaya yönelik bir dış siyaset izledi. Fakat istenilen sonuca ulaşamadı. Yeni topraklar verdi. Devlet bu yüzyılda gerilemek zorunda kaldı. Bu gerileyiş 18. yy. sonlarında imzalanan Yaş Antlaşmasına kadar sürdü.

I. Edirne Vakası ve III. Ahmet'in Padişah Olması² :18. yy. başlarında, padişah II. Mustafa, Karlofça Antlaşmasından sonra Edirne'ye çekildi. Orada av ve eğlence ile zamanını geçirdi. Devlet ve ülke işleri padişahın hocası Şeyhülislam Feyzullah efendinin elinde kaldı. Feyzullah efendi tüm yakınlarını ve akrabalarını yüksek görevlere getirdi. Bu yüzden hocayı sevmeyenler arttı.

Gürcistan'da çıkan bir iç ayaklanmayı bastırmak amacıyla buraya 4 bölük yeniçeri ile 200 cebeci gönderilecekti. Bu sırada sefere çıkacak cebeciler ağalarına;

"Mademki bizi sefere memur eylediniz, on kıst birikmiş maaşlarımızı isteriz. Bize bitmez yerlerden havale vermek suretiyle bu kadar zamandır, ulufe yüzü görmeziz. Padişah hazretleri Edirne'de, kime feryad edelim. Kaymakam namına olan Sefih oğlan güvercin uçurtmaktan eli değmez (Feyzullah efendinin damadı kastedilmektedir) Arz-ı hal etsek merhamet edip yüzümüze bakmaz." diye bağırarak cephanelikte toplandılar, maaşlarının bir azı verildiyse de tümünü almadan gitmeyeceklerini söylediler. At meydanında toplandılar.

Cebecilerin bu serkeşlikleri, Edirne'de duyuldu. Bu durum Cebecibaşının gevşek yönetiminden ileri geldiği düşünüldü. Yerine Boşnak Sarı İbrahim Ağa atandı. Bu yeni cebecibaşı Sadrazam tarafından gizli emirlerle İstanbul'a gönderildi.

Edirne vakası, Şeyhülislam'ın baskısından kurtulmak isteyen sadrazam Rami Mehmet Paşa'nın el altından kışkırtmasıyla cebecilerin karşı koymalarıyla başladı. Cebecibaşı Boşnak İbrahim Ağa'nın emirleriyle genişledi. İş yalnız Şeyhülislamın azil ve katli ile kalmadı, hem padişah hem de olayı düzenleyen sadrazam görevden uzaklaştırıldı. 19 Temmuz 1703 tarihinde ayaklanan yeniçeriler, odaları önündeki Et meydanında toplandı. Bunlara çevreden çapulcular da katıldı. Sekbanbaşı katledildi. İstanbul'da bir çok memuriyetlerde değişiklikler oldu.

² 2. Edirne Vakası III. Selim zamanında Konya Valisi Kadı Abdurrahman Paşa'nın 24000 kişilik Nizam-ı Cedit askeriyle Rumeli ıslahatı için Edirne'ye hareket etmesi üzerine oldu.

Daha sonra asiler padişaha bir arıza gönderdi (yazılı istek). Burada Şeyhülislam ile oğlunun ve Rumeli kazaskerinin görevden alınmaları ile bunlarla davaları olduğundan tümünün İstanbul'a yollanmasını ve padişahın da tez elden gelmesini rica ettiler. Bu olmadığından Edirne'ye hareket edeceklerini bildirdiler.

Öte yandan II. Mustafa, IV. Mehmet gibi Edirne'yi seviyordu. Zaman buldukça ava gidiyordu.

İstanbul'da cebeciler işi büyüttü. Padişaha ve hükümete karşı ayaklandı. Kaymakam tarafından Feyzullah Efendi'ye bildirilince, ortalığı bir şaşkınlık aldı. Saray halkı ayaklanmanın maaş ve bahşiş isteğinden olduğunu düşündü. Bu neden çok acele İstanbul'a para gönderildi.

İstanbul'dan da Edirne'ye bir heyetin geldiği haberi alındı. Şeyhülislam arızanın kendi aleyhine olduğunu bildiği için, arızanın padişaha sunulmasına izin vermedi. Ayrıca gelen heyet üyelerini de sürdürdü. Bu durumu sonradan haber alan II. Mustafa sadrazamı kabul etti.

Padişah sadrazama, *"Rikab-ı hümayunuma gönderilen elçiler hakkındaki bu muameleye sebep nedir? Dilekleri sual edilmeden bu makule işler isyanı alevlendirmekten başka neye yarar"* diye sordu.

Şeyhülislamın baskısından usanan Rami Paşa fırsatı kaçırarak: *"Benim şevketlü efendim, bana mühr-i şerif-i teslim buyurduğunuzda zinhar şeyhülislamın reyinden hariç hareket eyleme diye tenbih buyurduğunuz için bu iş dahi ferman-ı hümayununuz üzere muvafakat eyledim."* dedi. Sonra belgeleri göstererek olaydan padişahı haberdar etti. Bunun üzerine Eğridere'ye sürgün edilen heyet geri çağrıldı ve şeyhülislam da Erzurum'a sürgün edildi.

İstanbul'dan gelen elçiler aracılığıyla şeyhülislamın sürgün edildiğini, padişahın İstanbul'a döneceğini bildirdiler.

Fakat iş değişti. Padişahında tahtan indirilmesi gündeme geldi. Padişahın gönderdiği emre karşı ayaklananlar: *"Bu makule şeylerden maksat cemiyetinizi parçalayıp bizi tefrikaya (parçalanmaya) düşürmektir. Muradımızı tamam etmeyince kararımızdan dönmeyiz"* dediler. Sadrazamında azlini istediler. Bu görevde Kavanoz Ahmet Paşa'yı uygun gördüler.

Bu arada Feyzullah Efendi'nin Varna'ya oradan da deniz yoluyla Trabzon'a karadan Erzurum'a gideceğini haber alan asiler, burada önlem aldı. Feyzullah Efendi geri döndürüldü. Edirne'de işkence gördü. Buna karşın ne oğlu ne de kendi mallarını söylemedi. Zindana attı. Sultan Mustafa'da hal edildi. Yerine III. Ahmet Padişah oldu. Feyzullah Efendi'nin peygamber torunlarından olması nedeniyle, asilerle Edirne'ye gelen peygamber soyları tarafından gerek kendinin gerekse oğlunun başlarındaki yeşil sarıklar alındıktan sonra, verilen fetva üzerine zindandan çıkarıldı. Bir beygire bindirildi. bit pazarına getirildi ve orada katledildiler. Bundan sonra ayak takımından bazıları maktulün ayağına ip bağlayıp zorla 300 kadar Hristiyanın eline verip papazlara ayin yaptırdı. Yeniçeri karargahına getirildikten sonra Tunca nehrine atıldı. Ayaklananların isteklerinden biride padişahın İstanbul'a dönmesiydi. Böylece III. Ahmet ile tüm ocaklılar birlikte İstanbul'a geldi. (1703) Bundan sonra III. Ahmet ayaklanan elebaşları teker teker idam ettirdi.

Osmanlı Rus İlişkileri:

Prut Savaşı ve Barışı: III. Ahmet padişah olduğu zaman, Rusya'nın başında Çar Deli Petro vardı. Petro zamanında Rus ordu ve donanmasının yenilenmesi yanında, yönetim ve toplumsal işlerde de yenilikler yapıldı. Avrupa ülkeleriyle sık bir işbirliğine girildi. Petro'ya göre Rusya'nın güçlenmesi ve Avrupalı bir devlet olabilmesi, ancak açık denizlere çıkmasıyla olasıydı. Gerçekte, Rusya tam bir kara devletiydi. Amacına ulaşabilmek için kuzeyde İsveç ile Güneyde ise Osmanlı Devleti ile savaşıması gerekiyordu.

Deli Petro'nun Baltık Denizine ve kıyılarına çıkmak istemesi ve Lehistan işlerine karışması, İsveç kralı XII. Şarl ile aralarının açılmasına neden oldu. Bu yüzden 18. yy. başlarında 2 devlet arasında savaş başladı. Osmanlı devleti bu savaşı yakından izledi. Fakat bir türlü İsveç'e yardımcı olamıyordu. Çar ile XII. Şarl'ın yaptığı tüm savaşlarda, Çar yenildi. 9 yıldır savaş vardı. 9 yıldır da Şarl sürekli yeniliyordu. Sonunda Çar ile İsveç kuvvetleri Poltova' da karşılaştı. Bu savaşta XII. Şarl oyluğundan (ayağından) yaralandı (1708). Aldığı yara önemli olduğundan yürümesi veya ata binmesi olanaksızdı. Bu yüzden ordunun yönetimini komutanlarına bırakmak zorunda kaldı. Kırım Hanının kendine yardım edeceğinden emindi.

Yapılan savaşta İsveç kuvvetleri yenildi. Kral yarı baygın bir halde sedye ile götürüldü. Ümit edemediği bir başarıya ulaşan Çar Petro, yenik düşmanı tüm gücüyle izlemeğe cesaret edemedi. Kral Şarl yakın adamlarıyla birlikte Dinyeper Nehrini geçerek Bender'e girdi. Böylece Kral, Osmanlılara sığındı. XII. Şarl, Osmanlılara iltica ettiği sırada 27 yaşındaydı. Osmanlı Devleti tarafından kendine gösterilen konuk severlikten ötürü 31 Temmuz 1709 tarihinde bir mektupla padişaha teşekkür etti.

Petro kuvvetleri zafer kazandıktan sonra, Osmanlı Devleti'nin uymak istediği silah bırakma anlaşmasına kendi uymadı. Rus kuvvetleri İsveç Kralını izlerken Osmanlı sınırını geçti. Aksu kıyısında oturan 300 kadar İsveç askerini esir aldı.

Bundan başka Poltova savaşından sonra İsveç Kralı'nın Osmanlı Devletine iltica etmesi üzerine Rus Çarı önceden gönderdiği Tolstoy adındaki elçisinden başka olağanüstü bir başka elçi daha gönderdi. Bu elçi ile yolladığı mektupta, İsveç Kralına yardım edilmemesini istedi. Osmanlı Devleti Kralla ilgili maddenin dışında diğer istekleri kabul etti.

Deli Petro daha sonra Eflak Buğdan Beylerini ayaklanmak için kışkırttı. Aynı zamanda Balkanlarda da gizli propagandalara girdi. Osmanlı Devleti aslında Rusya ile savaşmaya fırsat arıyordu. Demirbaş Şarl'ın devleti savaşa kışkırtması ve o sırada Kırım Hanı'nın Petro'nun Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini ve girdiği hareketi bildiren bir rapor göndermesi üzerine Rusya'ya savaş açıldı.

Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa komutasında bulunan 100.000 kişilik bir Osmanlı ordusu Tuna'yı geçti. Eflak'a girdi. Bu sırada Deli Petro'da Eflak Buğdan beyleriyle anlaştı. Besarabya'ya girdi ve Prut nehrini geçti. Osmanlı ordusunun hızlı yürüyüşü ve Petro'yu izleyerek Kırım süvarilerinin arkadan gelmesi üzerine, Rus ordusu Prut nehri kenarında Falcı köyü çevresinde sıkıştırıldı. Petro kötü duruma düştü. Ya teslim olacak veya bir süngü hücumuna geçip çemberden kurtulacaktı. Buna karşın Osmanlı ordusunun yaptığı bir saldırıyı püskürttü. Durumu yine ümit verici değildi. Moskova'ya gönderdiği bir mektupta şöyle diyordu.

"Benim tüm askerlerimle, askeri bir hata işlemeden aldığım uydurma haberler üzerine bizim kuvvetlerden birkaç kat üstün, Os-

manlı ordusu tarafından çevrildim. Yiyecek yolları tamamen Osmanlıların elinde, tanrının lütfu olmazsa mağlup ve esir edileceğime şüphe etmiyorum. Şayet esir düşersem beni kendinize Çar tanımayınız ve bir şey emredersem yapmayınız. Eğer kurtulup yanınıza gelirsem o vakit emirlerimi icra ediniz. Katlolunursam münasip birini hükümdar yapınız.”

Bundan sonra, Ruslar Osmanlılara barış önerisinde bulundu. Sadrazam bunun üzerine Kırım Hanı ile ordu ileri gelenlerini çadıra çağırdı. Barış yapıp yapılmamasıyla ilgili görüşlerini aldı. Sadrazam toplantıda.

“Rus Çarı barış istiyor. Her ne talep edilirse vermeyi kabul ediyor, ne dersiniz. Arzumuz gibi hareket ederse sulhe müsaade edelim mi? Yoksa amacına bakmayıp harbe devam edelim mi?” diyordu.

Toplantıda bazıları; *“Eğer istediğimiz kaleleri bize teslim eder ve teklifimize razı olursa sulh yapmak kazançtır. Katliam etsek yine tükenmez, aynı zamanda ölüm eri olup o suretle hareket ederlerse maazallah bir fena oluruz. Hasıl olmak ihtimali vardır. Bu cenk ahvalidir. Bunda zaaf ve kuvvete mağrur olunmaz. Alelhusus, çünkü muharebe kafirin şaştığı ateşten askerlerimizin yüzü dönüp bereketli akşam olduğu için düşmana bir şey sezdirilmedi. Bizim isteyeceğimiz kalelerin her biri bin bir, müskülatla elde edilir. Hazır bu kadar kaleler zahmet ve meşakkatsiz ele girecek iken bunu kabul etmezsek Allah muhafaza etsin vahameti çekilmek ihtimali vardır.”* dediler.

Fakat Kırım Hanı devlet Giray ve XII. Şarl ise savaşa devamda kararlıydı. Sonunda 1711 yılında Prut Antlaşması imzalandı.

Buna göre;

- Azak Osmanlı Devletine geri verilecek
- Ruslar Lehistan işlerine karışmayacaklar
- Demirbaş Şarl özgürce ülkesine dönecek
- Ruslar İstanbul'da sürekli bir elçi bulundurmayacaklar
- Osmanlı esirleri geri alınacaktı.

Esir olmaktan kurtulan Çar Rusya'ya geri döndü. Osmanlı ordugahına gelen İsveç Kralı XII. Şarl, bu Antlaşmayı yaptığından.ötürü Baltacı Mehmet Paşa'ya çok acı konuştu.

Baltacı Mehmet Paşa Kırım Han'ı ve ordudaki İsveç elçisinin muhalefetine karşıin çoğunluğun kararına uyup barış yaptı.

Prut Barışı yapıldıktan sonra, sadrazama karşı dedikodular başladı. Barışın yapılmasını istemeyip çarın esir edilmesini isteyenler, daha iyi olanaklarla barışın olası olduğunu söyleyenler, Bundan başka Baltacı'nın başarısını kıskananlar vardı. Bunlar çeşitli iftiralarda bulundu.

Çar'ın yapılan Antlaşma koşullarına uymaması, Baltacı Mehmet Paşa'yı üzdü. Sonra padişah tarafından İstanbul'a dönmesi emredildi. Sadrazama düşman olanlar, Prut savaşından sonra padişaha;

"Şevketlü efendim. Moskof Kralı ne mertebe mütemerrid olduğu malumdur. Eğer mukavemete zerre kadar mecali olsa, bu kaleleri nasıl verirdi. Böyle fırsat, bin senede bir ele geçmezken, Serdar-ı Ekrem Hazretleri murad eylerse, Moskof Kralını diri tutmağa ve hiç olmadığı halde bari İsveç Kralının kılıcını geri aliverip ordusundaki top ve cephanesini tamamen zapt etmeğe minnet yoktur. Kırım Hanı ve İsveç Kralının devlete hayırlı olan sözlerini dinlemeyip küffarın akçesine tamah ile naminize yazılacak cihangirlik unvanını kaçırmaması manen devlete ihanet gibidir." Ayrıca *"Moskof kralını tutmak bir iş mi idi? Lakin kabahat geceleyin gelen altın arabalarınındır."* diye, durumdan üzülen padişahı tahrik ettiler. Padişah *"Bu sözle belki gayza mebnidir böyle bir gazada bulunmuş veziri geliş güzel azletmek münasip değildir."* dedi.

Böylece Baltacı'nın düşmanları giriştikleri komploda başarılı olamadılar. Bu kez başka bir yol arandı. Baltacı Mehmet Paşa'nın, ordu ulufelerini geç alarak Edirne'de dağıtması, ona karşı olanları yine harekete geçirdi.

Onlar; *"Padişahım, Paşa kulunuzun Edirne'de ulufe vermesi ne manaya hasıl olunur? Bazı hayırhalarınızdan sorunuz"* demeleri üzerine, padişah da bunlardan sordu.

"Vezir-i Azamın, Edirne'de kalması, başka maslahata mebnidir, zira vezirin düşmana karşı olan tekasülü malum olup hizmetinin

beğenilmediğini bildiği için taraf-ı hümayuna muğber olduğundan can kaygusuna düşerek ocaklı ile gizlice görüşerek ocak ağalarına, varın başınızın çaresine bakın, padişah uğrunda can ve baş feda ederek zuhura getirdiğiniz gaza bir tarihte vuku bulmamışken müftü (Paşmakçızade Ali Efendi), silahtar Damat Ali Paşa (Şehit Ali Paşa) ve Darüssaade Ağası Süleyman Ağa bu gazayı beğenmeyip cümlemizi telef ettirmek üzere olduklarını mevsuken haber aldım, çare ne ise görün” diye ocaklıyı tahrik ettiğini padişaha bildirdi. Bu işin saltanat değişikliğine yol açacağını da ima ettiler. Böylece karşı olanlar amaçlarına ulaştı. Sadrazam 20 Kasım 1711 tarihinde azledildi. Bu azil işinde Kırım Hanı ve İsveç Kralı'nın etkisi büyük oldu.

Çar Petro'nun Prut savaşıdan ucuz kurtulması, Baltacı'nın paraya düşkünlüğü, ona karşı olanların uydurduğu Petro'nun karısının güzelliğine kanmak serüvenleri, ele geçen fırsatı kaçırmaması olumlu olumsuz söylentilere neden oldu.

Osmanlı ordusunun hızla ilerlemesi üzerine Çar'ın planını uygulayamaması yüzünden savaş ilk aşamada Osmanlı devletinin yarınaydı. Ordunun gerisinin, Kırım kuvvetleri tarafından tutulması üzerine Osmanlı ordusunun önünden çekilmeyen Petro, Prut nehri kıyısında savunma almak zorunda kaldı. Ordusunda yiyecek yoktu. Askeri yaprak ve kabuk yiyecek kadar açtı.

İsveç generali saldırıya geçmeden, kuşatmayla Rus ordusunun teslim olmasını beklemeyi önerdi. Fakat sadrazam burada yanlış yaptı. Bu öneriyi kabul etmedi. Cepheden yaptığı saldırıyla çok kayıp verdi. Buna karşın başarılı olamadı. Yeniçeriler geri çekildi. Rus kaynakları eğer, Ruslar'ın fazla süvari kuvveti olsaydı bu çekilmenin bir bozguna.neden olacağını yazmaktadır. Nitekim ertesi gün yapılmak istenen saldırıya yeniçeriler yanaşmadı. Bunun üzerine yalnız topçu ateşi yapıldı. 3. günde Çar'ın barış önerisi kabul edildi.

Bunlar göz önüne alınırsa, Baltacı Mehmet Paşa yapılacak bir saldırının yine başarılı olamayacağından ürktü. Ümitsiz bir durumda olan Çar, son bir hamle ile Osmanlı ordusunu yarabilirdi. Bu nedenle başarısızlıktan korktu, barış istedi denilebilir.

III. Ahmet Kırım Hanı Devlet Giray'ı da İstanbul'a çağırırdı. Bilgisi-ne başvuru. O da olayı anlattı. Sonra büyük bir fırsat kaçırdı dedi.

Baltacı'nın Ruslar'ı kuşatıp açıklıkla teslim olmaya zorlamak istememesi kendi kararına ve sorumluluğuna bağlıydı. Fakat barış işini gevşek tutması ve hiç olmazsa Çar ordusunun silahlarını almayarak basit bir barış yapması tarih açısından sorumlu olmasına neden oldu.

Osmanlı, Venedik ve Avusturya Savaşları: Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşmasıyla Venedik'e verilen Mora ve Dalmaçya kıyılarını geri almak istiyordu. Sadrazam Damat Ali Paşa (Şehit Ali Paşa) da bu isteği gerçekleştirmek için fırsat kolluyordu.

1711 yılında Rusların Buğdan'a girdiği sırada, Venedik kendilerine iltica eden Karadağlıları korudu. Ayrıca Venedik kalyonları da Akdeniz'de korsanlık yapıyordu. Mora Rumlarına da Venedik eziyet ediyordu. Mora Rumları, Venedik yönetiminden kurtulup hoşgörülü Osmanlı yönetimini istemekteydi.

Venedik ile bir savaşı düşünen Sadrazam Damat Ali Paşa, Venedik'in bağlaştığı olan Avusturya'nın İspanya veraset savaşlarından yorgun düşmesinden yararlandı. Avusturya veraset, savaşları sonunda Raştad Antlaşmasını imzaladı. Osmanlı Devleti bundan yararlanmak için Venedik'e savaş açtı.

Devlet, Venedik'e savaşa karar verince, bunların denizci bir devlet olduklarını bildiğinden kara ordusundan çok donanmaya önem verdi. Güçlü bir donanma hazırlığına girişildi. Osmanlı donanması Kaptan-ı Derya Canım Hoca Mehmet Paşa'nın komutasıyla denize açıldı. Sadrazam da Sancağ-ı Şerif ile kara ordusuyla hareket etti (1715). Osmanlı ordusu 6 hafta gibi kısa bir zamanda Mora'yı aldı.

Sadrazam Mehmet Paşa elde ettiği başarılarla gururlandı. Avusturya'nın aldatıcı durumunu kavrayamadı. Venedik elçisine karşı, Osmanlıları cephe alan Avusturya'yı tatmin edecek yerde o yöne de sefer açtı. Varadin yenilgisi üzerine Karfu'yu kuşatan Osmanlı kuvvetleri bu kuşatmayı bırakmak zorunda kaldı.

Avusturya gönderdiği elçi ile Osmanlı Devleti'nin Karlofça Antlaşmasının koşullarının bozulduğunu ileri sürdü. Osmanlı Devletine ultimatom verdi. Venedik'in zararlarının ödenmesini istedi. Ali Paşa'nın isteği üzerine Avusturya'ya da savaş açıldı. (1716) Peter Varadin savaşında Osmanlı ordusu Prens Ojen'e yenildi. Ali Paşa bura-

da şehit düştü. Ali Paşa'nın şehit olmasından sonra Osmanlı ordusu dağıldı. Ordunun tüm ağırlıkları düşmanın eline geçti. Avusturya Macaristan'da kalan son topraklarımızı da işgal etti. Belgrat'ı kuşattı. Az bir mücadele sonunda burası da elden çıktı. Prens Ojen Belgrad'a girdi. Avusturya ordusu Sırbistan üzerine yürümeye başladı.

Ali Paşa'nın yerine geçen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (Ali Paşa'nın karısını alarak III. Ahmet'e damat oldu) Sadrazam oldu. Barış yanlısıydı. İngiliz ve Felemenk Devletlerinin aracılığıyla 1718 yılında Sırbistan'ın Pasarofça Kasabasında barış imzalandı. Buna göre;

- Yukarı Sırbistan, Belgrat, Sirmiyum ve Banat (Temesvar Eyaleti) Eflak'ın batısı yani Aluta ırmağına kadar olan ve Küçük Eflak denilen yer Avusturya'ya verildi.
- Venedik'ten alınan Mora Yarımadası ve Girit İskeleyi Osmanlılarda kaldı.
- Dalmaçya, Bosna ve Arnavutluk kıyılarında bazı iskeleler Venedik'e verildi.

Bu Antlaşma Osmanlı Devleti için çok zararlı oldu. Her ne kadar Venedik'ten Mora Yarımadası alındıysa da buna karşılık Belgrat Avusturya'ya verildi.

18. yy. Osmanlı-İran İlişkileri: Pasarofça Antlaşmasından sonra, Osmanlı Devletinde Lale Devri başladı. Bu tarihlerde İran'da Safeviler ile Sünnî Müslümanlar arasında bir mezhep kavgası çıktı. Safevi Hükümdarı Şah Hüseyin, İran Sünnilerini zorla Şii yapmak istedi. Kafkasya ve Azerbaycan'da bulunan Sünniler Şah ile başa çıkamayacaklarını anladı. İstanbul'dan yardım istedi. Bunların başına geçen Mahmut Han, Kandihar'ı aldı. Burada hükümdarlığını duyurdu. Böylece bu günkü Afganistan'ın temelleri atıldı. Mahmut Han, İsfahan üzerine yürüdü, Şah Hüseyin'i esir etti. Hüseyin'in oğlu, Şah Tahmasb ise Yukarı İran'a çekildi. Burada Mahmut Han ile mücadeleye başladı.

Rus Çarı Deli Petro İran'ın bu durumundan yararlanmak istedi. Çünkü Petro'nun Akdeniz'e ulaşma yollarından biride Kafkas'lar üzerinden Doğu Akdeniz'e geçmekti. İran'daki bu iç karışıklık, bu

yolu ele geçirmek ve amacına ulaşmak için kaçınılmaz bir fırsat olacaktı. Bu nedenle Kafkasya'ya girdi. Derbend ve Bakü çevresini ele geçirdi. İran'ın iç işlerinin karışması, Ruslar'ın Kafkasya'yı girmeleri, Osmanlı Devleti'ni harekete geçirdi. Osmanlı ordusu da Hoy, Kirmanşah yörelerini alarak Kafkasya'ya girdi.

Ruslar'la Antlaşma (1724): Osmanlı ordusunun Kafkasya'ya girmesi, Rusya ile yeni bir savaş durumu yarattı. Her iki taraf da savaşa hazır değildi. Fransa'nın aracılığıyla İstanbul'da bir konferans toplandı. Fransa Akdeniz ticaretini eline geçirmişti. Rusya'nın İran topraklarına girmesi, orada Osmanlı Devleti ile yapacağı savaşta zafer kazanması Akdeniz'e inmesini kolaylaştıracaktı. Rusya'nın Akdeniz'e inmesi, Fransa'nın Akdeniz'deki ticari ve ekonomik çıkarlarına ters düştüğünden İstanbul konferansının toplanmasında aracı oldu. İstanbul konferansında Rusya ile Osmanlı devleti İran topraklarını paylaştı. Buna göre Ruslar, Dağıstan ve Hazer kıyılarını alacak, Osmanlılar da İran'ın batı illerini, Genç, Karabağ, Revan ve Tebriz'i alacaktı.

Bu Antlaşma üzerine Osmanlı ve Rus kuvvetleri kendi paylarına düşen yerleri işgal etmeye başladı. O sırada Şah Hüseyin'in yerine geçen Şah Tahmasb, İstanbul Antlaşmasını kabul etmedi. İki devlet savaşa başladı. Şah Tahmasb Osmanlılarla başa çıkamayacağını anlayınca Horasan'a çekildi. Horasan'da bulunan Avşar Türklerinden yardım istedi. Avşarların başında bulunan Nadir Han Şah'ın hizmetine girdi ve Şahkulu unvanını aldı.

Bu olaylar olurken Afgan hükümdarı Mahmut Han ölmüş yerine Eşref Şah geçmişti. Eşref Şah Osmanlı ve Rus devletlerine ayrı ayrı başvurarak kendisinin İran şahlığının onaylanmasını istedi. Eğer isteği olursa İstanbul Antlaşmasının koşullarını kabul edeceğini bildirdi. Bu öneri her iki devlet tarafından uygun görüldü. Osmanlı Devleti ve Rusya Eşref Şah'ın İran şahlığını onayladı.

Osmanlı-İran Savaşları (1725-1732): Horasan'a çekilen Şah Tahmasb, Osmanlı, Rus ve Afgan olmak üzere üç devletle mücadele etti. Şahkulu Nadir Han Afganlıları yendi. Daha sonra Osmanlı Devleti üzerine yürüdü. Hemedan, Tebriz ve Kirmanşah'ı geri aldı. İran'ın bu başarısı üzerine Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ordunun başında sefere gitmek zorunda kaldı. Fakat Nevşehirli

Damat İbrahim Paşa savaş adamı değildi. İşi oyalamaya ve zaman kazanmaya çalıştı. Onun bu gevşek hareketi kendini çekemeyenlerin ayaklanmasına ve Patrona Halil Ayaklanmasının çıkmasına neden oldu. 1730 yılında I. Mahmut padişah oldu.

I. Mahmut padişah olduktan sonra, İran'la savaş yeniden başladı. Tebriz ve Hemedan geri alındı. Şah Tahmasb barış istemek zorunda kaldı. İran serdarı olan Bağdat valisi Ahmet Paşa ile İran arasında bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma Ahmet Paşa Antlaşması adıyla anıldı. Buna göre;

- Gence Tiflis, Revan ve Dağıstan Osmanlılarda kalacaktı.
- Tebriz, Kirmansah ve Hemedan İran'a verilecekti.

Osmanlı-İran Savaşı (1732-1746): Ahmet Paşa Antlaşmasından sonra, Nadir Han bu Antlaşmanın İran için zararlı olduğunu ileri sürdü. Şah Tahmasb'ı tahtından indirdi. Yerine henüz kundakta bulunan çocuğunu Şah olarak duyurdu. Kendide Şah vekili unvanını aldı. İran'ı dilediği gibi yönetmeye başladı. Sonra güçlü bir orduyla Bağdat'a saldırdı. Fakat yenilerek geri çekildi. Bir süre sonra yeniden saldırıya geçti. Birkaç kez zafer kazandı. Buna güvenerek Osmanlı Devletine başvurdu. İran Şahlığı onayladığı takdirde eski sınır üzerinden anlaşabileceğini bildirdi. Osmanlı devleti o sırada Rusya ve Avusturya ile savaş halindeydi. Nadir Şah'ın İran Şahlığını kabul etti. Böylece İran'da Safeviler Soyu sona erdi. Yerine yine bir Türk Soyu olan Avşarlar geçti (1756).

Bundan sonra Osmanlı Devleti batıda Rusya ve Avusturya ile savaşa devam etti. Nadir Şah'da Hindistan'a bir sefer yaptı. Fakat Nadir Şah 1743 yılında, yine Osmanlı topraklarına saldırdı. 3 yıl süren bir çok mücadeleden sonra iki tarafta barışı kabul etti. 1746 yılında Kasr-ı Şirin Antlaşması esas alınarak yeni bir antlaşma yapıldı.

Bu antlaşma Osmanlı Devleti ile İran arasındaki savaşlara son verdi. Böylece bu güne kadar süren İran ile barış devri açıldı.

Osmanlı, Rus ve Avusturya Savaşları, Belgrat Antlaşması (1736-1739): Osmanlı Devleti Karlofça Antlaşmasıyla eski kudretini yitirdi. Ayrıca bir çok topraklar elinden çıktı. Bundan sonraki siyaseti, Avrupa diplomasisine ilgi göstererek eskisi gibi yalnızlık siyasetini

terk etmek oldu. Karlofça Barışını İngiliz ve Felemenk'in aracılığıyla yaptı. Bu nedenle bu iki devlete müteşekkirdi.

Damat İbrahim Paşa, sadrazamlığında İran'ın istilası sırasında, Ruslar İran'a ait Dağıstan ve Hazar Denizi çevresini işgal etti. Osmanlı egemenliğine giren Şirvan yöresindeki Osmanlı Rus anlaşmazlığı bir savaşa neden oluyordu. Ancak Fransa'nın araya girme-siyle iki taraf bir antlaşma yapmıştı (1724) Bir açıdan da Fransa bu savaş çıktığında hem Osmanlılara hem de Fransa'ya hasım olan Avusturya'nın kuvvetlenmesine neden olabilirdi.

Osmanlı Devleti 1736 yılında on üç yıl süren İran savaşlarından yorgun düştü. Ruslar bu durumu fırsat bilerek aynı yıl Osmanlı Devletine savaş açtı. Bu yıllarda, Avusturya imparatoru olan II.Şarl iki tarafın arasını bulmak üzere aracı olmak istedi. Osmanlı Devleti bu öneriyi kabul etti. Aslında Avusturya'nın amacı barış olacak diye Osmanlı Devletini oyalamaktı. Bu arada Ruslarla gizlice bir bağlaşma yaptı. Aniden savaşa girmek niyetindeydi. Avusturya'nın bu niyetini Fransa önceden sezinleyerek Osmanlı Devletine bildirdiyse de, Osmanlılar Avusturya'ya inandıklarından Fransa'nın uyarılarına aldırmadılar.

18. yy.ın ilk yarısında Rusya'nın büyümesine karşı, Fransa Osmanlı Devletinin kuvvetlenmesini istedi. Bunun da nedeni Fransa'nın ürettiği mallar için Osmanlı ülkesinin çok iyi bir pazar olmasıydı. Bu noktayı göz önünde tutan Fransa, daha sonra görüleceği gibi Türkiye'yi askeri alanda da destekledi. Sonunda elde ettiği geniş ayrıcalıklar ile (1740 kapitülasyonları) çıkarlarını sürdürmek istedi.

Rusya'nın Avusturya ve Osmanlı toprakları üzerinde bir takım emelleri vardı. Ruslar Karadeniz'e inmek, Kırım'ı işgal etmek ve Osmanlı uyruğunda olan Ortodoksları egemenliği altına almak istiyordu. Avusturya ise Sırbistan, Bosna ve Hersek'te yerleşmek istiyordu.

Ruslar 1711 yılında yapılan Prut Antlaşmasına aykırı olarak Azak'ı işgal etti. Aynı zamanda Lehistan işlerine de karıştı. Lehistan Krallığına Avusturya ile birlikte kendi adayları olan III. Ogüst'ü kral yaptırdı. Aynı zamanda sınırda Kazak ve Tatar çekişmeleri ile Kabartay çerkezlerine ait sınır anlaşmazlıkları Osmanlılar ile Ruslar

arasında savaş nedeni olabilirdi. Fakat Osmanlı Devleti İran savaş-ları ile meşgul olduğundan bu durumlara göz yumuyordu.

Avusturya imparatoru VII. Şarl, Osmanlı Devletinin İran'daki zor durumundan yararlandı. 1733 yılında Rus Çariçesi (Anna Dö Korland) ile Osmanlılara karşı bir bağlaşma yaptı. Avusturya'nın asıl amacı Bosna ve Hersek yörelerini almaktı. Bağlaşma gereğince ilk saldırıyı Ruslar yapacak ve zamanı gelince de Avusturya savaşa girecekti.

Ruslar, iyice hazırlandıktan sonra, biri Azak Kalesi, diğeri Kırım yarımadasına olmak üzere iki koldan saldırıya geçti. Osmanlı Devleti bu ani saldırı karşısında şaşırıldı. Yapılan bir toplantı sonunda 1736 yılında zorunlu olarak Ruslara savaş açıldı. Padişah Sadrazamı Serdar-ı Ekrem yaparak cepheye gönderdi. Sadrazam da Rusların antlaşmayı bozmalarından ötürü Fransa-Avusturya-İngiltere-Hollanda ve Venedik hükümetlerine mektup yolladı. Olayı protesto ederek aynı zamanda bu devletlerin aracılığını istedi. Fakat adı geçen devletlerden gerekli yanıt alınamadı.

Ruslar 10 Nisan 1736'da aniden Azak Kalesinin çevresini yağma ederek birçok Müslümanı şehit etti. Daha sonra Kırım'a saldırdı. Yol üstündeki kasabaları yıkarak Bahçesaray'a girdi. Bahçesaray'da Hacı Selim Giray'ın kurduğu ve vakfettiği zengin kitaplık ile 2000 kadar evi ve Kırım Hanlarının sarayını yaktı. Bu istila sırasında Kırım kuvvetleri çete savaşına girişti ve direniş gösterdi. Ruslar Kılburun'u da işgal etti.

Fakat bir süre sonra Kırım ve Kılburun'dan çıktı. Nadir Şah'la süren savaş nedeniyle Kırım ordusuna Kafkasya üzerinden İran'a gitmesi emredilmişti. Ruslar ordunun Kabartay bölgesinden geçmesine engel oldu. Buraların kendilerine ait olduğunu ileri sürdü. Bu yüzden de Kırım ve Kılburun'a saldırdı.

Avusturya, Osmanlı Devletine karşı amaçlarını gizleyerek Osmanlı-Rus savaşını önlemek için göstermelik olarak arabuluculuğa girişti. Avusturya'nın İstanbul elçisi Talman yetkili kılındı. Talman Osmanlı Ordusunun bulunduğu yere geldi ve Avusturya İmparatorluğunun sadrazama yaptığı üç öneriyi bildirdi. Bu üç öneri,

a) Rusların Osmanlılardan şikayetlerini içeriyordu.

b) Avusturya ile Rusya arasında hiçbir devlete karşı olmamak koşuluyla savaşta ve barışta bağlaşma olduğunu bildiriyordu.

c) Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile sürekli barış içinde yaşamak isteği dile getiriliyordu.

Osmanlı Devleti 3 önerinin de kabul edildiğini fakat Ruslarla anlaşmak için Azak Kalesinin geri verilmesini esas koşul olarak ileri sürdü.

Talman'ın amacı aracılık nedeniyle ilk bahara kadar işi uzatmak, Osmanlı Devletiyle barış yapılacak diye hazırlıksız bırakmaktı. Kendisine aracılık için söylendiği zaman

"Sizler Azak kalesinden geçmiyorsunuz, Moskof da "aldığım al-diktir vermem" diyor. İkisinin arası münasip bir şey bulunsun ve bu işi İmparatora yazayım." diye işi uzattı. Osmanlı Devleti Rusya ile Avusturya arasındaki gizli bağlaşmadan habersizdi. Barış olacak diye Osmanlıların hazırlıksız bulundukları bir sırada 9 Ocak 1737 yılında Avusturya ile Rusya savaşına katıldı.

Osmanlı ordusu iki cephede savaşmak zorunda kaldı. Sadrazam Yeğen Mehmet Paşa Avusturya cephesinde başarılar kazandı. Bosna'ya saldıran Avusturya Bosna Beylerbeyi Hekimoğlu Ali Paşa tarafından bozguna uğratıldı. Karşı saldırıya geçen Osmanlılar Avusturya'yı Sırbistan ve Eflak'tan çıkardı. Belgrat üzerine yürüdü. Yeni Sadrazam İvaz Mehmet Paşa şehri kuşattı.

Rus cephesinde de başarılar elde edildi. Kırım'a giren Rus'lar buradan çıkartıldı. Osmanlı ordusunun her iki yönde başarı göstermesi üzerine, Fransa elçisi Marki Dövilnöv araya girdi. Sadrazam elçiye; *"Devlet-i Aliyye cenk isteyenlere cenk ve sulh isteyenlere sulh ile mukabele eder. Ancak geçen sene düşmanların hiylesine binaen geniş miktarda sefer masrafına da katıldık, şimdi sulh olmak lazım gelirse, Karlofça Antlaşması dahilinde sulh olsun. Bundan başka Erdel ve Macaristan'da, Rakoçi oğluna verilmelidir."* deyince, elçi; *"Avusturya tarafından Pasorofça esasına göre ruhsatım vardır. Eğer sulh yapacak iseniz cengi tehir edin, Devlet-i Osmaniye'nin Fransa'nın aracılığına istemekten maksadı, şanına layık bir antlaşma olup o da Fransa kralının delaletiyle olacaktır."* dedi. Ancak sadrazam, Karlofça Antlaşması esasında direndi.

Avusturya, Belgrad ve Banat'tan başka Pasorofça Antlaşmasıyla Osmanlı'dan aldığı yerleri geri vermek istedi. Fakat Sadrazam İvaz Mehmet Paşa barış için Belgrad'ın geri verilmesini ileri sürdü. Sonunda Avusturya Belgrad'da yaptığı istihkamları yıkmak koşuluyla şehri teslim etti. Bunun üzerine 1739 yılında, Avusturya Banat Yaylası yani Temeşvar dışında, Pasorofça Antlaşmasıyla Osmanlılardan aldığı yerleri geri verdi.

Avusturya ile antlaşma yapıldıktan sonra, Ruslar savaşı daha fazla sürdürmedi. Çünkü o sırada İsveç Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa hazırlanmaya başladı. Bu durum karşısında Ruslar da Fransa'nın araya girmesiyle barışa yanaştı. Onlarla Belgrad'da, ikinci bir Belgrad Antlaşması yapıldı (1739). Buna göre :

- Ruslar bu savaşta aldıkları yerleri Osmanlı'lara geri verecekti. Yalnız Buğ Nehri ile Dinyeper Nehri arasında kalan küçük bir alan Ruslara bırakılacaktı.
- Azak kalesi, Ruslarda kalacak, fakat Ruslar bu kaleyi yıkıp yerine kale yapamayacaktı.
- Rusya, Karadeniz'de savaş ve ticaret filosu bulundurmaya-caktı.
- Rus Çarı protokol bakımından Avusturya İmparatoruna ve Fransa Kralına eşit sayılacaktı.

Her iki Belgrad Antlaşması Osmanlı İmparatorluğunun 18. yy.da imzaladığı son kazançlı ve onurlu antlaşma oldu. Bu antlaşmaya göre Karadeniz Osmanlı gölü oluyordu.

1768-74 Osmanlı-Rus Savaşı ve Küçük Kaynarca Antlaşması: Osmanlı Devleti Rusların Lehistan işlerine karışmasını istemiyordu. Özellikle Prut Antlaşmasında bu konu ile ilgili bir madde de koydurmuştu. Çünkü 16. yy. ikinci yarısından sonra Lehistan krallığına seçilecek olanların Rusya ve Avusturya Devletlerinin adaylarından olmamalarını özellikle göz önünde tuttu. Kuzey sınırına bunlara yakın bir kralın yerleştirilmemesine özen gösterdi. Bunda başarılıda oldu. Ancak bu tarihlerde Rusların buralardaki baskılarına ve Lehistan'ın son durumuna karşı itiraz etti. Onların Lehistan'dan el çekmelerini sağlayacak, her türlü dalaverelerine şiddetle karşı koyacak

güçte değildi. Rusya-Avusturya ve İran ile uzun yıllar yaptığı savaşlardan yorgun çıktı. Bu nedenle de çekingen bir dış siyaset izliyordu.

Rus Çarıçesi II. Katerina, Lehistan işleriyle yukarıda söylenilen nedenler yüzünden daha çok uğraştı. Öte yandan da Osmanlı toprakları üzerinde Rus emellerini yerine getirmek istedi. Ayrıca Çarıçe bir takım idealler peşinde koşuyordu. Karadeniz'e inmek, Kırım ve Kafkasya'yı almak Balkanlarda Rusya'ya bağlı krallıklar kurmak istiyordu. Osmanlı Devleti ise bu siyasetten kuşkulanıyordu. Rusların, özellikle Osmanlı'lar ile Rusya arasında bir tampon devlet olan Lehistan işlerine karışmasını hoş görmüyordu.

Bu tarihlerde Lehistan kralı II. Ogüst öldü. Katerina bu fırsattan yararlanarak, Lehistan'ı kendi etkinliği altına almak istedi. Gözdelelerinden Stanislas Panyatofski'yi, zorla kral seçtirdi. Leh soyluları bu oldu bittiyi kabul etmedi. Rusya'ya karşı mücadeleye girdi. Polonya'da Bar kasabasında toplandı. Uzun görüşmelerden sonra Karlofça Antlaşmasıyla Lehistan'a bırakılan Podolya'nın geri verileceğini bildirerek Osmanlı Devletinden yardım istedi. Bu olay üzerine Ruslar Bar kasabasını bastı. Leh yurtseverlerini dağıttı. Yurtseverlerden bir kısmı sınırlarımıza sığındı. Ruslar bunları kovalamak bahanesiyle topraklarımıza girdi. İltica eden bu Leh yurtseverleri Fransız elçisinin teşvikiyle Türkleri Ruslara karşı savaşa kışkırttı. Ruslara karşı İstanbul'da yıllardan beri savaş havası vardı. Padişah III. Mustafa'da Rus düşmanıydı. Sonunda Osmanlı Devleti Ruslarla savaşa karar verdi. Fakat bazı yenilikler yapılmasına karşın Osmanlı ordu ve donanmasının durumu iyi değildi. Ordu 30 yıldan beri batıda savaşmamıştı. Asker arasında disiplin ve emir komuta düzeni yoktu. Yetenekli komutanlardan yoksundu. Buna karşın, Padişahın isteği askerlikten anlamayan bir kısım devlet adamlarının padişaha yaranmak amacıyla savaştan yana olmaları üzerine 1768 yılında Rusya'ya savaş açıldı.

Fakat sadrazam Ragıp Paşa savaş yanlısı değildi. III. Mustafa, Ragıp Paşa'ya bu düşüncesinden ötürü; *"Eğer gazez akçe ise Edirne kapısından ta Ruscuk'a kadar iki keçeli altın dizerim"* demişti. Ragıp Paşa'da, *"Devlet-i Aliyyeniz eskiden beri yapmış olduğu savaşlarda bir savaşçı aslan olduğunu düşmanlarına göstermiştir. Fakat şimdiki halde tırnakları aşınmış olup muharebe esnasında"*

düşman bu halini anlarsa vaziyet müşkül olur. Askere nizam verildikten sonra bu işi düşünölsün." demişti.

Fakat bir süre sonra Ragıp Paşa öldü, yerine savaş yanlısı Muh-sinzade Mehmet Paşa sadrazam oldu. Rusya'ya savaş ilan edildiği için İstanbul'daki Rus elçisi geçici olarak Yedikule'de göz altına alındı.[∞]

Ruslar beş koldan saldırıya geçti. Kırım, Kafkasya, Gürcistan, Ukrayna ve Besarabya üzerine yürüdü. Bir Rus ordusu Hotin Kalesini aldıktan sonra, Eflak ve Budan'ı istilaya başladı. Yaş, Bükreş Rusların eline geçti. Bir Rus ordusu da İsmail Kalesi civarında Kartal ovasında Osmanlı ordusunu sırf askeri disiplinsizlik yüzünden bozguna uğrattı. 50.000 askerimiz şehit oldu.

Bu savaşta Osmanlı Devleti'ni içinden uğraştırmak isteyen Katerina, Balkanlarda Ortodoks mezhebinde olan halkı ayaklandırmak üzere önlem aldı. Mora'ya propagandacı ve casuslar gönderdi. Bura halkını Osmanlı yönetimine karşı kıskırttı.

Merkezden, Mora ayaklanması haberi alınınca donanma, Kaptan-ı Derya Hüsamettin Paşa komutasında Mora'ya hareket etti. Mora yakınlarında Rus donanmasıyla çarpıştı. Daha sonra Osmanlı donanması Çeşme limanına girdi. Burada yer darlığından donanma, manevra yapamayacak biçimde üst üste demirledi. Osmanlı donanmasının Çeşme limanındaki sıkışık durumunu gören İngiliz Amiralinin yol göstermesiyle birkaç gemi liman ağzına geldi. Limanı koruyan dört kalyon üzerine ateş açtı. Karşılıklı ateşten yararlanan birkaç gemi da sessizce limana girdi. Sıkışık olan gemileri ateşe verdi. Tüm donanma yandı. Yalnız Kaptan-ı Derya Hüsamettin Paşa'nın baş terdesi Sakız'a kaçtı. (7 Temmuz 1770)

Çeşme felaketinden sonra Ruslar, Ege Denizi'ne egemen oldu. Limni Adasına saldırdı. Çanakkale Boğazına kadar geldiler. Çeşme felaketi sırasında kahramanlık gösteren Cezayirli Hasan Paşa

[∞] Elçilerin savaş sırasında hasım devlet elçilerinin tutuklanmasının nedeni şudur. O ülkedeki iş adamlarının güvenceli olarak ülkelerine dönmelelerini sağlamaktır. Örn. Rusya ile savaş olduğu zaman elçi tutuklanır. Böylece Rusya'daki Osmanlı uyruğunda olan iş adamlarının yaşamları güvence altına alınırdı.

Kaptan-ı Deryalığa getirildi. Yeni Kaptan Paşa karşı saldırıya geçti. Rusları buradan uzaklaştırdı. Ruslar bundan sonra, karadaki saldırılarını arttırdı.

Ruslar'ın kazandıkları başarılar üzerine Avusturya ve Prusya telaşa düştü. Zira Avusturya, Ruslar'ın ilerlemesini kendi çıkarlarına uygun görmüyordu. Çünkü Ruslar'ın işgal ettikleri Eflak Buğdan'da onun gözü vardı. Osmanlı Devleti Avusturya'nın bu durumundan yararlandı. Onunla gizli bir antlaşma yaptı. Buna göre, Avusturya, Rusya'nın bu savaşta aldığı toprakların gerek siyaset ve gerekse savaş yoluyla alınmasına ve Osmanlı Devleti'ne geri verilmesine çalışacaktı. Buna karşılıklı Osmanlı Devleti Avusturya'ya savaş harcamalarıyla küçük Eflak ve Bokoniva'yı verecekti.

Bu Osmanlı Avusturya Antlaşması, Rusya'nın dostu olan Prusya'nın işine gelmedi. II. Frederik Avusturya'yı Osmanlı Devletinden ayırmak için Lehistan'ın paylaşılmasını önerdi. 3 devlet bu konuda anlaştı. Lehistan'ın ilk paylaşılması yapıldı. (1772) II. Frederik bundan sonra Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşa son vermek için araya girdi. Ruslar Kırım'a bağımsızlık verilmesini, Yenikale ve Kerç kalelerinin Rusya'ya bırakılmasını, Rus gemilerinin serbestçe Karadeniz'de dolaşmalarını istedi. Yapılan görüşmeler bir sonuç vermedi. Savaş yeniden hızlandı. Ruslar bu kez Rusçuk ve Silistre'yi kuşattı. Akdeniz'de bulunan donanmalarıyla da Mısır'da devlete karşı ayaklanan asilere yardım etti. Savaşın bu kötü anında III. Mustafa kederinden öldü. Yerine 1774 tarihinde I. Abdülhamit geçti.

I. Abdülhamit'in ilk yıllarında Ruslara karşı bazı başarılar kazanıldı. Fakat bir süre sonra Ruslar yeniden saldırıya geçti. Ruslar Şumnu'da bulunan Osmanlı ordusu üzerine yürüdü. Sadrazam Muhsinzade Mehmet Paşa'nın yanında çok az bir kuvvet vardı. Bu durumda Ruslar'a karşı koyamayacağını anladı. Bu nedenle barış istemek zorunda kaldı. Rus ve Osmanlı delegeleri Küçük Kaynarca kasabasında, tarihimizin en ağır koşullarını taşıyan antlaşmalardan biri olan Küçük Kaynarca Antlaşmasını imzaladılar (1774).

Buna göre:

- Kırım'a bağımsızlık verilecek, yalnız Kırım Hanları din bakımından Osmanlı Halifesine bağlı kalacak

- Kerç Yenikale, Dinyeper Nehri Ağızcadaki Kılburun kaleleriyle Azak Kalesi ve çevresindeki toprak, Buğ Nehri ile Dinyester Nehri arasındaki topraklar Rusya'ya verilecek.

- Rusya bu savaşta aldığı Eflak Buğdan, Besarabya ile Akdeniz'de işgal ettiği adaları Osmanlı'lara verecek Buna karşılık Osmanlı Devleti şu koşulları kabul edecekti.

a) Bu yerlerde genel af duyuracak

b) Belli bir süre için buradaki halktan- vergi alınmayacak

c) İsteyen halk dilediği yere göç edebilecek

d) Buralarda halka din ve mezhep özgürlüğü verilecek

e) Ruslar Hristiyanları ve rahipleri kutsal yerleri özgürce gezebileceklerdi.

- Ruslar Karadeniz, Akdeniz ve öteki Türk kara sularında ve limanlarında özgürce ticaret yapacaklar, Fransa ve İngiltere'ye verilmiş olan kapitülasyonlardan yararlanacaklardı.

- Ruslar gerekli gördükleri yerlerde konsolosluk açabilecekler ve İstanbul'da sürekli oturan bir elçi bulunduracaklardı. Bu konsoloslara Fransız ve İngiliz konsoloslarına tanınan haklar verilecekti.

- Ruslar Osmanlı Devleti'nin uyuşunda olan Ortodokslarla Eflak ve Buğdan beylerinin haklarını koruyacaklardı.

- Osmanlı Devleti Rusya'ya 3 taksitte ödenmek koşuluyla savaş ödentisi verecekti.

Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti fazla toprak kaybına uğramadı. Ancak öteden beri Osmanlı Devletine bağlı olan Kırım Hanlığı, elden çıktı.Ruslar, Eflak, Buğdan, Besarabya ve Akdeniz'de aldığı yerleri Osmanlılara geri verdi. Ancak buralarda genel af ve vergi affının sağlanması, kutsal yerlerde Ortodoks halkının ve rahiplerinin özgürce gezmeleri gibi haklarla, Rusya Balkanlardaki ve Osmanlı uyuşundaki Ortodoksların koruyuculuğunu üstlendi. Bu durum iç işlerimize karışmalarına neden oldu. Akdeniz, Karadeniz ile öteki Türk kara sularında özgürce ticaret haklarını elde etmeleri, Rusya'nın sıcak denizlere açılma siyasetinin gerçekleşmekte olduğunu gösterdi. İngiltere ve Fransa'nın, Akdeniz'de ortak oldukları ticari

ayrıcalıklara Ruslarda katıldı. Gerekli yerlere konsolosluk açma haklarını elde etmeleri, ileride Osmanlı Devletinde çıkacak ulusal ayaklanmaların hazırlığı şeklindeydi. Özellikle, Ruslar Osmanlı toplumu için karışık ve kritik bölgelerde konsolosluk açmaya özen gösterdiler. (Mora, Kahire) gibi. Bu da ileride çıkacak olan Mora ve Mısır ayaklanmalarına zemin hazırladı.

Kırım'ın Ruslar Tarafından Alınması: Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra Rusya, Kırım işlerine karıştı. Kırım'ı Rusya'ya bağlamak için kendilerine yandaş olan Şahin Giray'ı Kırım Hanı seçtirmek istedi. Şahin Girayı bir Rus ordusuyla Kırım'a getirdi ve onu Kırım Han'ı yaptı.

Bu olay üzerine, Osmanlı Devleti Şahin Giray'ın Hanlığını kabul etmedi. Kırım da bir iç savaş başladı. Kırım ileri gelenleri, İstanbul'dan yardım istedi. Osmanlı Devleti de Kırım'ın bağımsızlığını korumak için girişimde bulundu. Rusya ile yeni bir savaş olasılığı doğdu. Bu kez Fransa araya girdi. Çünkü Fransa'nın Akdeniz üstünlüğü vardı. Eğer Osmanlı Devleti Rusya karşısında yenik düşerse, Rusya'nın Karadeniz'den Akdeniz'e inmesi gerçekleşecek bu da Fransa'nın Akdeniz çıkarlarına ters düşecekti. Bunun için Fransa İstanbul'da bir konferans toplanmasını sağladı. Türk ve Rus delegeleri Haliçte Aynalıkavak Köşkünde görüşmeye başladı. Buna göre Ruslar, Kırım'dan askerlerini çekecek, Osmanlı Devletinde buna karşılık Şahin Giray'ın hanlığını kabul edecekti.

Bu antlaşmaya Aynalıkavak Tenkihnamesi denilir.[∞]

Osmanlı, Rus, Avusturya Savaşları, Zıştovi ve Yaş Antlaşmaları (1787-1791-1792): Kırım Hanı Şahin Giray, Rus yanlısıydı. Çevresine ve toplumuna önem vermedi. Rusların etkisinde kaldı. Deneyimsiz bir kişiydi. Kırım halkı, Şahin Giray'ı hiç sevmiyordu. Bu yüzden Kırım'da bir ayaklanma oldu. Ayaklanma sonunda halk, Şahin Giray'ı kaçırdı. Yerine Bahadır Giray'ı Han yaptı. Bundan sonra durumu, Rusya ve Osmanlı Devletine bildirdi. Yenikale ve Kerç yönlerine kaçan Şahin Giray yeniden Kırım'a gelmek için Ruslardan yardım istedi. Ruslar bu isteği kabul etti.

[∞] Tenkihname, yeniden gözden geçirerek düzeltme, derleyip toplama.

Rusların Şahin Giray'ı tutarak, bağımsız olan Kırım Hanlığına karışmasını, Osmanlı Devleti protesto etti. II. Katerina, Kırım konusunda Osmanlı Devletinin itirazına kulak asmadı. 1783 yılında halife olan Osmanlı Padişahı adına Kırım camilerinde hutbe okunması kaldırıldı.

Bu yıllarda Fransa ve İngiltere, Amerika'daki sorunlarından ötürü savaşıyordu. Diğer Avrupa devletlerinin bazıları da savaşan bu iki devletle bağlaştı. Bazıları da tarafsız kalmayı yeğliyordu. Bundan Rus Çariçesi II. Katerina yararlanmak istedi ve Kırım'ı aniden işgal etti.

Rus Generali Potemkin Kırım'a girdi. Karasu bölgesinde ordu karargahını kurdu. Kırım'ın tüm ileri gelenlerini çağırdı. Onlara;

“Siz bir müfsid kavimsiniz. Bize çok zahmet verdiniz. Sizden çektiğimizi başka bir milletten çekmedik. Fesadınızdan kurtulmak için Devlet-i Aliyye sizden el çekerek serbest bıraktı. Halbuki siz yine Devlet-i Aliyye ile aramızı bozmak istediniz. Nice bin askerimi katlettiniz. Bu uğurda bu kadar akçe sarf eyledim. İşte bunlara mukabil Taman[∞], Kaban ve Kırım iklimini mülküne kattım.” Diye Çariçe II. Katerina'nın bildirisini Kırım halkına okudu. Bundan sonra Kırım bağımsızlığının kaldırılarak Rus Reayası olduklarını bildirdi (1783). Çariçe sadakat yerine etmelerini istedi. Bunun üzerine gerek Kırım'dan gerekse Nogay ve diğer bölgelerden tatarlar büyük bir topluluk halinde Osmanlı topraklarına sığındı.

Bu tarihlerde sadrazamlık makamında Halil Hamit Paşa vardı. Olayı protesto etmeyi düşündüyse de, bunun Ruslara açıkça meydan okumak anlamına geldiğini düşünerek bundan caydı. Bu protesto haksız olan Çariçeyi, Avrupa kamu oyunda küçük düşürebilirdi. Bu durum bağımsız bir devletin en doğal hakkıydı. Fakat, devlet ileri gelenleri korkusundan, bu basit hakkı bile kullanamadı. Bunun üzerine Rusya, daha da ileri gitti. Kırım'ın Rusya'ya katılmasının kabul ettiğini bildirdi. Osmanlı Devletinden senet bile istedi. Sonunda 9 Ocak 1784 yılında Rusların istediği senet verildi. Bu sırada Fransa ve İngiltere de Ruslardan yana bir siyaset izledi.

[∞] İki büyük kola ayrılan Kaban Nehrinin bir kolu Azak Denizine bir kolu da Karadeniz'e dökülür. Bu iki kol arasında kalan adaya Taman denir.

Kırım'ın elden çıkması Osmanlı Devletini çok üzdü. Öte yandan Rusların sürekli genişlemesinden çekinen Prusya ile İngiltere, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'yı Ruslara karşı kışkırtıyordu. Avusturya'nın da fazla genişlemesinden de çekinen Prusya Kralı Avusturya'ya karşı Alman hükümetleriyle bağlaşma yaptı. Ruslarla İngilizler arasındaki ticari ilişkilerden ötürü İngilizler Ruslara gücendiğinden o da Prusya ile bağlaşma yaptı. Böylece savaş sırasında Rusya'nın bağlaşığı olan Avusturya Osmanlılara karşı gelişi güzel davranamayacak hale geldi. Bu yüzden Prusya ile İngiltere Osmanlı Devleti'nin Ruslara savaş açmasını istedi.

Koca Yusuf Paşa bir takım kışkırtmaların etkisiyle Kırım'ı geri almak için savaştan çekinen I. Abdülhamit'i ikna etti. Fakat Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bazı çözülmemiş sorunlar vardı. Osmanlı yine de bir savaşın çıkmasına engel olmak için elinden geldiğince hoşgörü gösterdi.

Kaynarca Antlaşmasıyla, Rus Devleti Osmanlı topraklarında dilediği yerlerde konsolosluk açabilecekti. Ruslar bu konsoloslukları, halkını Osmanlı devletine karşı kışkırtmak istedikleri yerlerde açtı. Örneğin Eflak, Buğdan, İskenderiye, Suriye gibi, buralardaki etkili aileleri Osmanlılara karşı kışkırttı. Rusların İskenderiye konsolosu, Mısır'daki Çerkez beylerini ayaklanmaya teşvik etti. Zaten fırsat arayan Osmanlı Devleti 27 Temmuz 1787 yılında Rus elçisine İstanbul'da bebek bahçesinde Kırım'ın geri verilmesiyle ilgili bir ultimatoma verdi. Fakat yanıt beklemeden Rus elçisi tutuklandı. Ruslarla savaşa karar verildi.

Daha önce 1780 yılında Avusturya hükümdarı Jozef ile Rus Çarıçesi Katerina buluşup görüşmüştü. Bu görüşmede çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması söz konusu olmuştu. Çünkü Avusturya'nın izni olmadan, Rusya, Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştiremezdi. Bu yüzden Prusya ile olan bağlaşmasını bırakan Rusya Avusturya ile anlaştı.

Bu antlaşmaya göre; Ruslar Kırım'dan sonra İstanbul'u işgal edecek ve eski Yunan Cumhuriyetleri yeniden kurulacaktı. Osmanlı Rus savaşına Prusya ve Alman hükümetleri karşı koyacak ve Rusya'ya saldırarak olurlarsa, Avusturya kendi güvenliğini tehlikeye düşürmeden Rusya'ya yardım edecekti. Avusturya, Osmanlıları Kay-

narca Antlaşma koşullarını aynen kabule zorlayacak aksi halde Osmanlılara karşı savaşa girecekti. Bu kararlar Petersburg'da çok gizli olarak alındı. Daha sonra yapılan görüşmelerle Avusturya Rus bağlaşması daha kapsamlı oldu.

Eğer Osmanlı Devletine karşı iki bağlaşıklık devlet zafer kazanacak olursa, büyük proje (Rum projesi, megalomania) uygulanacaktı. Buna göre Rus çarlığı Oliz (Dinyeper), Aksu (Buğ) ve Dinyester (Turla) nehirleri arasındaki yerleri ve bir de Akdeniz'deki adalardan birkaçını alacaktı. Ayrıca Eflak, Buğdan ve Besarabya Rusların koruyuculuğunda özerk bir prenslik olacaktı. Osmanlı Devletini Balkanlardan çıkarmayı başarırlarsa, Katerina'nın torunu XIII. Kontsantin adıyla, merkez İstanbul olmak üzere bağımsız Rum İmparatoru olacaktı.

Rusya'nın bu kazancına karşılık, Avusturya'da küçük Eflak, Belgrat, Orsova, Vidin, Hotin, Venedik'ten de, İstirya ve Dalmaçya kıyılarını alacaktı. Buna karşılık Venedik'e, Girit ve Kıbrıs'ı verecekti. İşte bu antlaşmalara göre Kırım işgal edildi. Rusların savaş ilanından 6 ay sonra Avusturya savaşa girdi.

Ruslar Özi kalesini aldı. Halkı kılıçtan geçirdi. Bu haberin İstanbul'a gelmesi üzerine padişah I. Abdülhamit kederinden öldü. Yerine III. Selim geçti. (1789)

III. Selim, Ruslara bir darbe vurulmasını istiyordu. Savaşa devam karar verdi. Fakat Osmanlılar savaşı yalnız başına sürdüremeyeceğinden Rusya'nın düşmanı olan İsveç, Avusturya'nın düşmanı olan Prusya ile dostluk antlaşması yaptı. Bu çalışmalar sırasında Osmanlı ordusu sürekli yeniliyordu. Osmanlı ordusu Rus kuvvetlerine Kalas'ta ve Fokşan'da yenildi. Fokşan yenilgisinin ordu üzerinde etkisi büyük oldu. Avusturya ve Rus kuvvetleriyle yine çarpışmalar oldu. Sonunda Buzau (Boz) suyu geçilirken arkadan düşmanın geldiğini sanan Osmanlılar paniğe kapıldı. Askerin çoğu suda boğuldu. Bundan sonra Ruslar Akkerman'a, Avusturya, Belgrat'a saldırdı.

Ruslar Karadeniz'i almak istedikleri gibi, Baltık Denizini de almak istiyordu. Bu yüzden Rus tehlikesi İsveç ve Osmanlı Devleti için bir antlaşma nedeni oldu. 18. yy. 2. yarısından sonra Lehistan'ın Rusya, Avusturya ve Prusya arasında paylaşılmasından sonra Rusya ile Avusturya'nın Osmanlı Devletine saldırması İsveç'i kaygılandırdı.

Çünkü Osmanlıdan sonra sıra kendine gelecekti. Bunu düşünen İsveç, Rusya'ya savaş açtı. İsveç, yoksul bir ülkeydi. Uzun süre savaşa dayanacak güçte değildi. Osmanlı Devleti ile yapılan antlaşmada bu durum göz önüne alındı. Osmanlı Devleti İsveç'in savaşı sürdürmesine karşılık 20.000 kese akçe vermeyi kabul etti. Fakat bu antlaşma karşılıklı esaslara dayandırılmadı. Bu yüzden tam bir antlaşma sayılamaz. Kısa süre sonra da İsveç savaştan çekildi.

Daha sonra Prusya ile antlaşma yapıldı. Bu antlaşmaya göre Prusya, Rus ve Avusturya'nın ilerlemesiyle, Avrupada Osmanlı aleyhine bozulan dengeyi düzeltmek için tüm gücüyle savaşa girecekti. Buna karşılık Osmanlı Devleti de Prusya'ya Akdeniz'de dost olarak tanıdığı devletlere verdiği ticari ayrıcalıkları verecekti. Fakat Osmanlı Devleti bu antlaşmadan gereği gibi yararlanamadı. Çünkü Prusya Başbakanı Hertzberg bir plan ortaya attı. Amacı Prusya'yı Avrupa'nın egemen devleti yapmaktır. Buna göre Osmanlı için Avusturya ve Rusya'ya karşı savaşa girmek anlamsızdı. Prusya barış halinde bile, Osmanlı ile imzaladığı antlaşmanın özüne uygun hizmet veriyordu. Yine bu plana göre Osmanlı, Eflak, Buğdan, Avusturya, Kırım ve Besarabya'yı Rusya'ya bırakacak buna karşılık olarak geri kalan topraklarının tamlığı, Avusturya'nın kefilliği altında olacaktı. Avusturya Galiçya'yı Lehistan'a verecek, Lehistan'da Danzing'i Prusya'ya bırakacaktı. Osmanlı Devleti bu planı tanımadı. Avusturya'nın savaşta kesin bir zafer elde etmek için Yerkökü Kalesine yaptıkları bir saldırı Osmanlılar tarafından başarıyla önlendi. Sonuçta Zıştovi antlaşması yapıldı. Buna göre Avusturya Orsova dışında tüm toprak kazançlarından vazgeçti (1791).

Böylece İsveç ile Ruslar baş başa kaldı. Osmanlı ordusu geriledi. Koban ve İsmail Kalesini alarak 26.000'den fazla Türk öldürüldü. Sonunda Ruslarda Yaş antlaşması yapıldı (1792). Buna göre;

- Kırım Ruslara verildi.
- Özi Kalesi ve Buğ Nehri ile Dinyester arasında kalan toprak Ruslara bırakıldı. Dinyester iki devlet arasında sınır oldu.
- Doğuda Osmanlı-Rus sınırı savaştan önceki durumda kaldı.

Avusturya ufak bir toprak parçası olan Orsova ile yetindi. Rusya Dinyester-Prut arasındaki toprakları aldı. Grek projesi uygulanmadı.

Avusturya ile Rusya arasında yapılan antlaşma Osmanlılarla ayrı barış yapıldığı için geçersiz oldu. Düşmanların az kazancına karşın Osmanlı Devleti çok kaybetti. Bu kaybın ilki ümitti. Sonra Kırım'ı geri almak için savaşmışlardı; Kırım alınamadı. Savaş Osmanlı ordusunun geriliğini ortaya koydu. III. Selim tahta çıktığı zaman cihangir bir padişah olacağı efsanesi vardı; ancak bu efsane hayal oldu. Bununla birlikte bir gerçek ortaya çıktı. O gerçek de, Osmanlı Devletine yeni bir düzen vermenin zamanının geldiğiydi.

18. yüzyılda Osmanlı-Fransız İlişkileri: 17. yüzyılda Köprülüler devrinde bozulan Osmanlı-Fransız ilişkileri, Karlofça Antlaşmasından sonra yeniden düzeldi. Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya'nın kuvvetlenmesi üzerine Fransa ile yeniden dostluk ilişkileri kurma gereğini anladı. Fransa, doğuda Rusya ve Avusturya'nın kuvvetlenmesini, Osmanlı toprakları üzerinde yerleşmesini, kendi ekonomik ve siyasi çıkarlarına uygun görmüyordu. Bu yıllarda Fransa, Osmanlı Devletiyle geniş ölçüde ticaret yapmaktaydı. Diğer devletlere göre daha çok ayrıcalıklara sahipti. Aslında Osmanlı toprakları üzerinde yerleşecek olan Rusya ve Avusturya Fransa'yı bu haklardan yoksun bırakacaktı. Fransa'nın doğu ticaretine engel olacaktı. Fransa bunu düşünerek, Osmanlılarla olan kadim (eski) dostluğuna önem verdi. Isgalci devletlere karşı Osmanlı çıkarlarını dolayısıyla kendi çıkarlarını korumaya çalıştı.

Osmanlı-Fransız ilişkileri Lale Devrinde daha çok gelişti. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, yirmi sekizinci Çelebi Mehmet Efendi'yi elçilikle Paris'e gönderdi. Fransa 1715 yılında başlayan Osmanlı-Venedik ve Avusturya savaşlarında Osmanlı Devletinden yana bir siyaset izledi. 1722 yılında Osmanlı-İran savaşı sırasında Rusya ile Osmanlı devleti arasındaki anlaşmazlığı her iki taraf hoşnut edecek bir biçimde çözdü. Sonunda 1736'da başlayan Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşlarında Osmanlı Devletini tuttu. Belgrat Antlaşmalarına aracılık yaptı. Osmanlı Devletinin oldukça kazançlı çıkmasını sağladı. 1739 yılındaki bu Belgrat Antlaşması, Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini güçlendirdi.

Nitekim Belgrat Antlaşmasından sonra Fransız elçisi Markö Dö Vilnöv, Fransa'nın bu etkisinden yararlanarak ekonomik ayrıcalıkları genişletti. I. Mahmut tarafından imzalanan bu antlaşmaya göre;

Fransızlara verilen ekonomik ayrıcalıklar (kapitülasyonlar) hiçbir hükümdar tarafından değiştirilemeyecekti.

Napolyon'un Mısır Seferi: Napolyon, İtalya savaşlarından önce, henüz tanınmamıştı. Fransa'da, kendine önem verilmiyordu. Ön plana çıkmak için, III. Selim devrinde Osmanlı ordusunu düzene sokmak amacıyla, Fransa'dan istenilen eğitici subaylar arasında yer almak istedi. Bunun için, Fransız Selamet-i Umumiye Komitesi'ne şu dilekçeyi verdi:

"Rusya Çariçesinin, Rusya-Avusturya dostluk bağlarını kuvvetlendirdiği bir devirde, Osmanlının askerlik bakımından hatırı sayılır bir hale gelmesi için Fransa'nın elinden gelen her şeyi yapması kendi çıkarınadır. Bu devletin kahraman fakat harp sanatının prensiplerinden anlamayan pek çok milis askeri vardır.

Modern tabiyede, harplerin kazanılmasıyla ve en çok kalelerin alınmasında ve savunmasında iş gören topçuluk, Osmanlılarda henüz çocukluk evresindedir. Bunu kavrayan Babıali bizden topçu ve istihkam subayları istedi. Bugün orada bu alanlarda çalışan birkaç subayımız vardı. Fakat müspet bir netice elde edilmesi için bunlar ne sayı, nede bilgi bakımından yeter görülebilir.

Birçok yerlerde ve en çok Tulon'un kuşatılmasında topçularımıza komuta ederek ün kazanan General Bonaparte hükümet adına Osmanlı ülkesine gitmeye isteklidir. Kendisiyle beraber harp bilimlerinde özel bilgileri olan 5-6 subayı da götürecekti. Bu yeni ödevinde, yani Türk ordularını kuvvetlendirmede ve imparatorluğunun dayanak noktalarını sağlamlaştırmada başarı kazanırsa, Bonaparte vatanına büyük bir hizmet yaptığına kani olacak ve dönüşte kendini ona layık görecektir.

Bonaparte"

Fakat Napolyon, İtalya ordusu başkomutanlığına atanmasından sonra ve Avusturya orduları üzerine bir seri zafer kazandıktan sonra düşüncesini değiştirdi. Napolyon'a göre artık Osmanlı imparatorluğu yıkılmak üzereydi. Onları düşünmek boşunaydı.

Fransa'nın Mısır'a yerleşme düşüncesi yeni değildi. Alman Filozofu Leibniz, Almanya ile Fransa arasında sürüp giden anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması için XIV. Lui'ye sunduğu bir planda Almanya ile Fransa, Osmanlılara karşı yapacakları birlik savaşının karşı-

lığı olarak Fransa'nın Mısır'a yerleşmesini önerdi. Fakat proje yürürlüğe giremedi. Bu yüzden de Mısır'a her hangi bir zarar gelmedi. Fransa'nın Mısır'a yerleşme düşüncesi siyaset edebiyatına girdi.

Napolyon, İtalya savaşlarına son veren Kampo Formiya Antlaşmasını imzaladıktan sonra 1797 yılında Paris'e döndü. Kendi gibi Fransa'nın Mısır'a yerleşmesini isteyen dış işleri bakanı Talleyran ile anlaştı. İki devlet adamı Direktuvar hükümetine düşüncelerini kabul ettirdi. Sözde, adasında kendisine bir şey yapamadıkları İngiltere'yi, sömürgelerinde yenmek için Mısır seferini hazırlamağa başladı. Gerçekte seferin amacı, Fransa'ya Akdeniz'de önemli bir sömürge kazandırmaktı.

19 Mayıs 1798 tarihinde Fransa'dan Doğu Akdeniz'e hareket edildi. Yolda Senjan şövalyelerinden Malta alındı. 2 Temmuz günü Mısır'ın İskenderiye Limanına ulaşıldı.

Napolyon, Mısır'da halka yayınladığı bir bildiride padişahın dostu olarak geldiğini, İslamı beğendiğini, Fransa'nın Mısır'daki ticaretine zarar veren, halka zulm eden ve padişahın emirlerine saygı göstermeyen Kölemen beylerini cezalandırmanın dışında başka bir amacının olmadığını duyurdu.

Mısır, Yavuz Selim devrinden beri hiç işgal görmedi. Bu yüzden Osmanlı devleti gerekli savunma önlemleri almadı. Fransa, kendisine yüz yıllarca her türlü yardımda bulunan dost bir devlete karşı kötü niyetini uyguladı.

1797 yılında imzalanan Kampo Formiya Antlaşması, Fransa'ya yedi Yunan adaları ile Arnavutluğu kazandırmıştı. Böylece Fransa ve Osmanlı devleti komşu oldu. Napolyon yedi Yunan adalarında ulusculuk propagandası yapmaya başladı.

Bu olay üzerine Ruslar, Osmanlı Devletine yaklaştı. Çünkü, Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ruslar Ortodoks Tebaa üzerinde bir koruyuculuk hakkı kazandı. Yalnız Boğazlar ve İstanbul alınamamıştı. Napolyon'un Yunan adalarına yerleşmesi, Mora'da Yunan ulusculuğunun körüklenmesi, Rusya'nın yıllardan beri kendinin saydığı bir görevin başkası tarafından yapılması demektir. Bu nedenle Rusya Doğu Akdeniz'de sağlamak istediği çıkarlarının tehlikeye girdiğini görüyordu.

Öte yandan Osmanlılar Fransa'nın Mısır'ı alacaklarına bir türlü inanamıyordu. Böylece bir düş ortamındayken Fransa'nın İskenderiye'ye çıktığı haberi geldi.

Amiral Nelson komutasında bir İngiliz donanması, Akdeniz'de Fransız donanmasını aradı. 1798 yılında Fransız Donanmasını Abukir limanında yakaladı ve yok etti.

Fransa ile savaştan önce olduğu gibi savaştan sonra da, Babıali, tek başına zafer kazanamayacağını biliyordu. Fransa'nın düşmanlarıyla anlaşmak ve onların kuvvetinden yararlanması gerekiyordu. Siyaset ortamında Fransa'nın düşmanı olan ve Osmanlılara antlaşma önerisinde bulunan iki devlet vardı. Onlar da İngiltere ve Rusya idi.

Osmanlı Rus Antlaşması: Osmanlı Rus Antlaşması, Osmanlı tarihinde büyük önem taşır. Babıali bu bağlaşıma gelinceye dek, uluslar arası ilişkilerde siyasal bağlaşımlar sistemine girmedi. Siyasette yalnızlık ilkesine bağlı kaldı.

Osmanlı Rus bağlaşması, iki devletin komşuluk ilişkilerinde de bir dönüm noktası oldu. Bundan önce Osmanlı devleti ve Rusya sürekli olarak bir birlerini yok etmeye çalıştı. Bu bağlaşımdan sonra Osmanlı Devletinde çıkarları olan veya onunla ilgili bulunan devletler, Rusya'yı göz önünde bulundurdu. Osmanlı Devletinin iç işleriyle daha yakından ilgilendi. Bu bağlaşma olayların doğurduğu bir zorunluluk sonucunda oldu.

İngiliz Osmanlı bağlaşmasına göre de Osmanlı devleti Akdeniz'deki tüm limanlarını Fransa'ya kapatacaktı. Buna karşılık İngilizler, Napolyon'u Mısır'dan çıkarmak için çalışacaktı.

Osmanlı İngiliz Antlaşmasının Osmanlı ve Avrupa siyasetindeki önemi şudur: Cebeli Tarık'tan sonra, Malta'yı alan ve Hindistan'ın güvenliği için Mısır'a yakından ilgilenen İngiltere'nin, Osmanlı karasularında Fransız ticaretini yok ederek yerine geçmek istemesidir. Aynı zamanda İngiltere'nin, Osmanlı topraklarının tamliğinden yana siyasetinin başladığı anlamını taşır.

Osmanlı İngiliz bağlaşmasından birkaç gün sonra, iki Sicilya krallığı ile de Fransa'ya karşı bir bağlaşma imzalandı. Böylece

Fransa'ya karşı dört devletten bir küme kuruldu. Buna tarihte "ikinci küme" denir.

Napolyon, Abukir'den sonra Suriye üzerine yürüdü. Buraya gelişinin iki nedeni vardı.

a) Mısır'ın alınışı için ileri sürülenin aynısıdır. Yani Hindistan'ı almak, orada İngilizleri yenmek, Fransa'yı egemen kılmak

b) Mısır'da yerleşmek, her şeyden önce gelecek tehlikeyi önlemek ve Suriye'ye egemen olmakla mümkündü. Tarih, Mısır'ı alan devletler için Suriye'ye sahip olmanın coğrafi açıdan bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Bu amaçla Napolyon Suriye'ye geçmiş olabilir.

Sonuç olarak Napolyon'un Suriye seferinde, her şeyden önce sömürgeci bir girişim görmek gerekir. Fakat Suriye'de, Akka'da Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuna yenildi. Yerine Kleber'i bırakarak Fransa'ya döndü. 1801 yılında Fransızlar Mısır'dan çekildi.

Sonuç: Fransa Mısır seferinden umduğunu elde edemedi. Ne Mısır'ı alabildi ne de Akdeniz'i Fransız gölü haline getirebildi. Napolyon ile Mısır'a giren Fransız bilginleri Mısır'ın tarihi zenginliğini değerlendirmek için yararlı çalışmalar yaptı. Bilim dünyasına geçmiş yüzyılların bazı ufuklarını açtı. İngilizler Hindistan üzerine çöken tehlikeyi kaldırdı. İngilizler Fransızlara karşı Akdeniz'e düzenledikleri seferle Malta'ya yerleşti. Böylece Cebeli Tarık'tan sonra Akdeniz'de önemli bir yere sahip oldu. Fransız donanmasını Abukir'de yakmakla bir dereceye kadar üstünlük sağladı. Rusya Fransa'ya karşı Osmanlılara yardım etmekle Osmanlı İmparatorluğunu himayesi altına almanın olasılığını düşündü. Rus gemileri ilk kez boğazlardan geçti. Osmanlı Devleti zayıflığını anladı. Denge siyaseti benimsedi. Rusya İngiltere ile imzaladığı antlaşmalar bu hareketin açık göstergesiydi.

18. YY. YENİLİK HAREKETLERİ

Bu Yenilik Hareketlerinin Özellikleri: Bu yy. daki yenilik hareketleri 17. yy. yeniliklerinden daha etkin ve sonuç açısından daha verimli oldu. Osmanlı Devleti bir çok bakımdan Avrupa devletlerinden geride kaldığını anladı. Bu gerilemenin nedenleri üzerinde

durdu. Buna çareler bulmaya çalıştı. Fakat bu yenilik hareketleri de yine başta bulunan padişah ve bazı ileri görüşlü devlet adamlarının girişimlerinden öteye gitmedi. Tüm ülkeyi kapsayan köklü değişiklikler olmadı.

18. yy. yenilik hareketlerinin genel özelliği Avrupalılaşmak ve Avrupa üstünlüğünü kabul ederek onların bilim ve teknolojisinden yararlanmaktı. Bundan ötürü bu yenilik hareketleri cahil ve tutucu kesimin, yeniçeri ocağının direnişi ile karşılaştı. Her yenilik hareketinin sonunda bir irtica hareketi görüldü. Kanlı ayaklanmalarla sonuçlandı.

Batılılaşma, teknik gereksinmeden doğdu. Bu amaç ile batı tekniğini yerleştiren okullar, ilk açılan çağdaş okullar oldu. 18. yy. 2. yarısında başlayan bu hareketle batı tekniğini öğrenme, yani batılılaşma tek yanlı oldu. Bu okullara giren öğrenciler, düşünürler, ulusal kültür yönünden zayıftı. Bu okullarda Osmanlı kültürü hiç verilmedi. Eğitim tek yanlı kaldı. Batı tekniği ile ilgili ne okunursa ve ne görülmüşse o esas ve doğru alındı. Bu nedenle bizdeki batılılaşma yüzeysel oldu. Şekilcilikten öte gidememesi, başarısızlığın nedeniydi.

Osmanlı Devleti'nin batılılaşma ve reform çabaları, Osmanlı sömürü düzeninin batı ile işbirliği yapılarak sürdürülmesi anlamını taşıdı. Gayrı müslim Osmanlı uyruklarının devlete daha fazla ve Müslüman kitleyi hiçe sayarak egemen olma istekleri doğdu. Anadolu Türk halkı bir parça daha yoksullaştı.

Batıcılık, Osmanlı devlet düzeninin, batı devletleri örnek alınarak yapılmasıyla oldu. Reformlarla sürdürüldü. Anadolu emperyalizme peşkeş çekildi. Bu nedenle Osmanlı batıcılığının en heyecanlı savunucu ve destekleyicileri İngiliz ve Fransız gibi batı devletleri oldu. Batılılaşma ve anılan bu devletlere verilen ekonomik ayrıcalıklar nedeniyle, Anadolu'da esnaf ve zanaat sahibi sınıf, batı malları ile boy ölçüşme olanağı bulamadı. Her gün daha da yoksullaştı. Batılılaşmanın bir nedeni de gayrı Müslim Osmanlıların Avrupa ile olan ilişkilerinde ve Avrupalıların kapitalist hukuk düzenlerinin Osmanlı topraklarındaki ticari çalışmaları için gerekli olmasıydı. Bu durum Osmanlı toplumuna ters düştü. Bu gelişim ister istemez, bir takım tepkilere yol açtı. Batılılaşma çabaları köklü olmadı. Halk tarafından benimsenmedi. Bir takım ayaklanmalar oldu. Çünkü batılılaşma

hareketlerinde önder olanlar, yönetici-toplum ilişkilerini göz önüne almadı.

Tarih boyunca Osmanlı ülkesinde halk kitleleri yenilik hareketlerini kuşku ile izledi. Çoğu kez gelen yenilikler, halkın, kendini savunmak için sarıldığı bazı şeyleri elinden aldı.

Osmanlı Devletinde ilerici olarak tanıtılan reformcu ve batıcı girişimler gerçekte Türk halkı için, onu yoksullaştırıcı nitelik taşıdı. Her şeyden önce ilerici amaçla yapılan girişimler halka bir şey getirmede. Bunda halkın bir kazancı olmadı.

Öte yandan, doğudan batıya, Türk'le ilgili olmayan tüm kültürel gelişmeler, Osmanlı aydınının kişiliğini belirledi. Osmanlı aydını, Anadolu Türkü'nün konuştuğu dili unuttu. Türklüğünden utandı. Kendini Osmanlı diye tanıttı. Körü körüne batı hayranı oldu. Sonunda halk onu "Gavurlaşmış" olarak gördü. Köleleşmeyi, efendilerine yaranmayı, dalkavukluğu hüner saydı. Doğal olarak halk ile ilişki kuramadı. Bu konuda hiçbir zaman başarılı olamadı.

Lale Devri

18. yüzyıl yenilik hareketleri:

- a) Lale devri (1718-1730)
- b) I. Mahmut yeniliği (1730-1754)
- c) III. Mustafa yeniliği (1757-1774)
- d) I. Abdülhamit yeniliği (1774-1789)
- e) III. Selim ve Nizam-ı Cedit (1789-1807)

Lale Devrinin en tanınan kişileri padişah III. Ahmet ve onun sadrazamı olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, eski adı Muşkara olan ve sonradan Nevşehir adı verilen köyde doğdu. 1718 yılında sadrazam oldu. Pasarofça Antlaşmasını imzaladı. 1730 yılına kadar tüm yetkileriyle bir hükümdar gibi bu makamda kaldı. İbrahim Paşa, savaştan ve mücadeleden hoşlanmazdı. Ülkeyi barış içinde geliştirmeyi düşündü, aynı zamanda zevk ve eğlenceye de düşküncü.

Damat İbrahim Paşa iyi bir eğitim almıştı. Bilimsel tartışmalara düşküncü. Çeşitli bilimlerde şiirde, edebiyatta ün yapmış olan kişileri

çevresinde topladı. Özellikle Seyyid Vehbi, Nahifi, Ahmet Neyli, Nedim, Müverrih Raşid, Osmanzade Taib gibi değerli şairler ve yazarlar onun himayesini gördü.

Tarihe meraklıydı. Uygun zamanlarında tarihi incelemekten zevk alırdı. Aynı adıyla ün yapmış olan Antepli Bedrettin Mahmut'un (ölümü 1451) İkd-ül-cümanfi tarih-i ehl-iz-zaman adlı 24 ciltlik büyük tarihini arap edebiyatını çok iyi bilen bir kurula çevirtti. Bundan sonra bu tarih III. Ahmet'e sunuldu. Bundan başka müneccimbaşı Mevlevi Ahmet Dede tarafından yazılan Arapça Cami-Üd-düvel adlı genel tarihi, Osmanlıcaya çevrildi. Bu çeviriyi Şair Nedim yaptı.

Damat İbrahim Paşa tanınmış Yunan Filozofu, Aristo'nun (İslam dünyasında Muallim-i evvel olarak tanınır) eserlerinden, bu eserlerin açıklamalarından da çeviriler yaptırdı.

Bundan sonra doğduğu köyü imar ettirdi. Burayı kaza yaptı ve Nevşehir adını verdi.

Damat İbrahim Paşa'nın İstanbul'da yaptırdığı Darrül Hadis Medresesi ile kütüphane, çeşme, sebil, derslik odaları ve hamamları vardır. Yine İstanbul'da Fatih Çarşamba semtinde, Sarıgözel, Üsküdar'da çeşmeler yaptırdı. Ayrıca Kağıthane'de bir camisi vardır. III. Ahmet de Saray'da Enderun'da ve Yeni Cami'de medrese öğren-cilerine birer kütüphane yaptırdı.

Ayrıca İbrahim Paşa, İstanbul'da kitap satan esnafta (sahaf) bulunan nadide kitapların ucuz fiyatla yabancılar tarafından satın alınarak Avrupa'ya gönderildiğini haber aldı. Bu gibi ender eserlerin ülke dışına çıkmasını engelledi. Kütahya ve İznik çiniciliğini eski durumuna getirmek için buralardan ustalar getirtti. İstanbul'da Tekfur sarayında bir çini fabrikası kurdurdu. Ayrıca bir kumaş fabrikası da açtırdı. İlk matbaa 1450 yılında Güterberg tarafından açılmıştı. O oranda da Avrupa'da düşünce alanında gelişmeler oldu.

III. Ahmet devrinde matbaa açılmadan önce, İstanbul'da ve diğer Osmanlı illerinde Arapça, Yahudice, Rumca ve Ermenice kitaplar basan bazı matbaalar vardı.

Türkçe kitap basılmasıyla ilgili ilk girişim sadaret mektubi kalemi katiplerinden 28. Çelebizade Mehmet Efendi'nin oğlu Sait Mehmet Efendi tarafından ele alındı. Sait Efendi'nin babası elçi olarak Fran-

sa'ya gittiğinde (1720) o da birlikte gitti. Paris'teki matbaaları gezdi. Az zamanda binlerce kitap basıldığını gördü. Bilim ve fennin Osmanlı'da gelişmesi için, matbaanın kurulmasını istedi.

Said Efendi, İstanbul'a dönüşünde bu iş için aslen Macar olan İbrahim müteferrika ile görüştü. Bu konuda ortak bir matbaa kurmak için sadrazam İbrahim Paşa' ya başvuruldu.

Damat İbrahim Paşa, bu başvuruyu bir kurul önünde incelettirdi. Uygun buldu ve girişimcileri teşvik etti. Yaptığı yardımla matbaa malzemesi ve harfleri alındı. Bu harflerin Viyana'dan veya Fransa'dan getirildiği söylenirse de, merhum Selim Nüzhet, Türk matbaacılığı adlı eserinin 60. sayfasında bu harflerin daha çok İstanbul'da döktürüldüğünü kabul eder. Fakat bu yeniliğe engel olan bir kısım ulema ile yazı yazarak geçinen hattatların karşı koymasıyla karşılaşıldı. Sadrazam'a karşı epey dedikodular yapıldı. Sonunda Şer'i bir fetva ile, bunun önlenmesi düşünüldü. Uyanık düşünceli olan şeyhülislam, ulemanın olası itirazlarını önleyecek biçimde bazı din kitapları dışında sözlük, mantık, heyet, tarih, coğrafya, edebiyat, tıp ve felsefeye ait telif edilmiş olan eserlerin basılmalarında sakınca olmadığı için, bu eserlerin basılabileceği ile ilgili fetva verdi. Böylece 1727 yılında ilk Osmanlı matbaası kuruldu.

İlk matbaa İstanbul'da Sultan Selim semti civarında İbrahim Müteferrika'nın evinde kuruldu. Burada ilk basılan kitap 16.yy bilgilerinden Vanlı Mehmet Bin Mustafa'nın telifi olan Sıbah-i Cevheri adlı sözlük çevirisiydi. Bu sözlük "Vankulu Lugatı" diye tanınmıştır. 1729 yılında 1000 adet basıldı. Bundan sonra Katip Çelebi'nin Tuhfet-ül Kibar fi Esfar-ül-Bihar adlı eseri basıldı. Daha sonra Katip Çelebi'nin Cihannuma ve Naima'nın Tarihi ve diğerleri basıldı. Bu matbaadan sonra Üsküdar'da bir devlet matbaası kuruldu. Adına Dar-ül- Tıbaat-üt Amire denildi. Bundan başka Yalova'da bir kağıthane açıldı. Yeniçerilerden bir "TULUMBACI"lar bölümü kuruldu. İstanbul'daki yapıların tümü ahşap olduğundan, yangın sırasında tüm mahalle ve binlerce ev yanıp kül oluyordu. Bunu önlemek için bugünkü ilk itfaiye örgütünün temeli tulumbacı takımı ile atıldı. Bu tulumbacılar her mahallede bulunuyordu.

Damat İbrahim Paşa zamanında Avrupa'yı örnek alma düşünüldü. Batının siyasal, ekonomik ve kültürel hareketlerinden yararlanıl-

mak istendi. Zevk ve eğlenceye ağırlık verildi. III. Ahmet ve Damadı İbrahim Paşa aynı huya sahipti. Bu nedenle birbirleriyle çok iyi anlaştı.

İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı süresince yaz geceleri lale eğlenceleri kış geceleri helva sohbetleri düzenlenirdi. İstanbul halkı da bunları örnek alarak kendilerine göre eğlenceler düzenlerlerdi. İstanbul bir süre ahenk içinde yaşadı. Bu eğlence yerleri çeşitliydi. Kağıthane Deresinde yapılan Sadabat çok ilgi çeken köşklerdendi. Buranın imarı için çok para harcandı. Bundan başka Üsküdar'da Şemsipaşa iskelesinde Şerefabat, Beylerbeyi bahçesinde Bağ-ı Ferah, Fındıklı'da bugün Mimar Sinan Üniversitesi'nin bulunduğu yerde Emnabad, Alibeyköyü'nde Hüsrevabad önemli saraylardandı. Buralarda lale eğlenceleri, küme faslı yapılırdı. İbrahim Paşa III. Ahmet'in kızı Fatma Sultan ile evliydi. Fatma Sultan, Ali Paşa'nın karısıydı. Ali Paşa henüz gerdeğe girmeden savaşta şehit düştüğü için, Fatma Sultan İbrahim Paşa ile evlendirildi.

İbrahim Paşa bu eğlencelerde çok aşırı gitti. Karşı olanların dedikodularını duymayacak kadar gaflet içindeydi.

Lale eğlenceleri nedeniyle laleye düşkünlük arttı. Lalenin 239 çeşidi vardı. Lale fiyatları çok pahalıydı. Lale çeşitlerinin bazıları şunlardı: Müferrih-i zat, Vefk-i Meram, Nur-ı Saadet, Rug-i mahbub, Peyker-i yakut, Subh-ı bahar, Nur-ı sefid İhsan-ı yezdan, leb-i çemen. Mahbub adı verilen lale soğanı en fiyatlı olanıydı.

Kadın ve erkeği ile İstanbul halkı mutlu, zevk ve eğlence yaşantısına dalmıştı. İnce yapılarıyla İstanbul barış ve huzur serüvenini Lale devri süresince sürdürdü.

Bu devre, Patrona Halil ayaklanmasıyla son verildi. Bu ayaklanmanın düşünce yönü yoktu. Bilimsel, edebi yazılı yayınlar yoktu. Matbaa daha yeni girmişti. Kültür yoksunları boldu. Bu nedenle, karşı düşünce gelişmedi. Dıştan gelen etki söz konusu değildi.

Patronu Halil ve adamları 7-8 aydır hazırlanıyordu. Sonunda 1730 yılı sonbaharında devlet ileri gelenleri henüz yazlıktayken, ayaklanma oldu. Yeniçeri ocağına kayıtlı 17 kişi birleşerek Sultan Bayezid Caminin kaşıklı kapısında, ellerinde yalın kılıç ve bayrak açıp 4 koldan harekete geçti. "Şer ile davamız vardır. Ümmet-i

Muhammet'ten olanlar dükkanlarını kapayıp bayrak altına gelsin." Diye bağırarak çarşıya girdiler. Oradan divan yoluna geçip Et Meydanına gelindi. Epeyce kalabalık vardır. Yeniçeri odalarının kapısı açılarak I. Bab-ı gün kazanı çıkarıldı.

Patronu Halil yeniçeriydi ve Arnavut'tu, Arkadaşı Muslu Beşe Rusçukluydu. Diğerleri Ali Usta, Karayılan, Çınar Ahmet, Oduncu Ahmet, Derviş Mehmet, Erzurumlu Mehmet, Manav İsmail'di. Tutuklularda çıkarılıp topluluğa karıştırıldı.

Ayaklanma devlet ileri gelenlerini şaşırttı. Aslında ayaklanma geces i asilerin yanındaki kalabalık evlerine dağıldığı için, ancak 40-50 kişiydi. Saray'dan bir miktar bostancı ve hizmetlilerle baskın yapılsa topluluk dağılırdı. Görüşmelerle zaman harcandı. Sancağı şerif çıkarıldı. Asilere istedikleri sorulduğu zaman;

"Padişahımızdan her veçhile hoşnuduz. Lakin devletlerine zarar ve hıyanetleri olan 4 kişi 2 saat içinde bize teslim edilsin" dediler. Sonra 37 kişinin adları verildi. Listede İbrahim Paşa, Şeyhülislam Abdullah Efendi de vardı.

III. Ahmet, asilere teslim edilmesi istenen İbrahim, Mustafa ve Mehmet Paşaları kurtaramayacağını anladı. Kendini kurtarma çabasına düştü. Asilerin yaptıkları teklifleri kabul etti. Bu üç kişi boğuldu. Cesetleri asilere verilmek üzere At meydanına getirildi. Asiler yine dağılmadı. Bundan sonra III. Ahmet tahtan çekilerek yerine I. Mahmut geçti.

I. Mahmut, III. Ahmet'in kardeşi II. Mustafa'nın büyük oğluydu. III. Ahmet tahtı kardeşine verirken;

"Vezirine teslim olma, daima ahvalini tecessüs eyle, 5-10 sene birini vezarette müstakil istihdam eyleme ve kalem-i duruğlarına asla itimat etme. Merhamet sahibi ol ve sahaveti elden koma. Gayet tasarruf üzere ol hazine de olan malı zayi etme, kendin gör, ele itimat etme, İşte benim ahvalim sana nasihat için kafidir. Oğlum devlet işlerini, baban, Feyzullah Efendi'ye ve ben vezir-i azama bıraktığımdan bu haller başımıza geldi. Sen bizzat idareyi ele al" diye öğütte bulundu.

Topkapı Sarayı Bab-ı Hümayun karşısında yaptırdığı tarihi çeşmenin yazıları ile Fatih, Çarşamba Draman camii tekke kapısı üze-

rindeki kitabe, III. Ahmet'e aittir. Yazı III. Ahmet'in kendisi tarafından yazılmıştır. Kabri Yeni cami türbesindedir.

Patrona Halil olayını, İstanbul'da dedikodular söylentiler, fısıltı ve uydurmalar gibi kulaktan kulağa yapılan söylentiler geliştirdi. Eylemsel dönemi yüzde yüz başarıya ulaştı. Padişah, sadrazam ilişkisine dayanan mutlu azınlık neye uğradığını anlamadan kaçacak yer aradı. Bu olay ile yalnız Lale devri kapandı. Yeni bir düzen ve yeni bir yaşamdan söz edilemezdi. Bunun nedeni, ayaklananların, kaba-taslak İslam dünya görüşü, ikide bir şeriat isteriz diye bağırımlar dışında hiçbir ideolojiye sahip değildi. Üstelik tuzağa düşecek kadar da budala olmamalarıydı.

Osmanlı Devleti savaşlarla kurulan ve yükselen bir devlettir. Kuruluştan Karlofça Antlaşmasına kadar işler iyi gitti. Bundan sonra eski parlak seferler yapılamaz oldu. Çünkü Macar, Avusturya, Polonya, Almanya üstünlüklere erişti. Savaşlarda artık ülke vermediler. Bu Avrupa devletlerinin yeni durumu Osmanlı Devleti için, ekonomik, parasal ve toplumsal bunalımlar yarattı. İşte bunlar 18. yy.ın ilk yarısında halk topluluğu üzerine yansıdı. Ayaklanmanın temel nedenini bu oluşturdu. Bunun yanında bencil nedenlerde vardı. Çırağan eğlenceleri, lalezar alemleri, helva sohbetleri, yeniçeri ocağını kaldırma tasarıları, matbaanın ülkeye girmesiyle işsiz sayısının artışı ağır vergi yükü ve enflasyon, ayaklanmanın nedenlerini oluşturdu.

Patronu Halil Ayaklanması, önceki ayaklanmalardan farklıdır.

Lale Devri'nin yeniliği görünürde halkın çıkarlarıyla ters düştü. Örneğin matbaa; İstanbul'da hattatlık sanatı yaygındı. 90.000 civarında hattat olduğu bilinir. Bu durumda batıdan gelen matbaanın yeniliği işsizlik sorununu da birlikte getirdi. Ancak hattatların iş alanlarını koruyan din oldu. Çünkü matbaada ancak din dışı yapıtların basılmasına fetva verildi. O halde yenilik işsizliği getirdi. Bunu frenleyen fetva da işsizliği engelledi.

Lale Devrinde yapılan yapılar İstanbul kentini mimari açıdan bayındır hale getiren eserler olmadı. Asalak bir sınıfın sömürüsüne bir dekor sağlamak amacıyla yapıldı. Bu sefahate son verilirken, dekorlarına da son verme gereği duyuldu. Batı kopyacılığı içinde girilen bu tür bayındırlık işlerinin faturasını halk ödedi. Yapılar,

halk gereksinimini karşılamadı. Seçkin bazı kişilerin zevklerini tatmin amacıyla yapıldı.

Batı kopyacılığına hevesle, toplumsal düzen, halk kitlesini ezip bitirdi. Sonunda halk cansız taş parçalarına dahi düşmanlık duydu. Bu yapıların ayakta durmasına dayanamadı.

Başlangıçta ayaklananlar bir görev üstlenmek istemedi. Ama olaylar öyle gelişti ki devlet yönetimine ortak olmak zorunda kalındı.

Bir halk hareketi gerçekleşti. Ancak yönetim halkın eline geçmedi. Saltanat değişmesiyle ayaklanmada elebaşılardan birtakım işlere karışabilmesi, ilk aşırıda yeterli bir sonuç olarak görüldü.

Patrona Halil Ayaklanması, Türk halkı açısından özel, etnik bir sorundan kök almayan bir hareketti. Osmanlı Devletinin egemen kadrosunun kozmopolit niteliği, bu dönemde de söz konusu oldu. Fakat ihtilal süresi içinde bir motif değildi. Gelişmeye başlayan batı kopyacılığı, batı hayranlığı halktan kopmuş olan Osmanlı Devletini batılı emperyalist güçlerle, Türk halkına karşı işbirliği yapma durumuna düşürdü. Anadolu Osmanlı Devleti'nin aracılığıyla Batı devletlerinin sömürge pazarı yapılmak istendi.

Patrona ve ona benzer Osmanlı halk hareketleri, tüm ilerici nitelikleri yanı sıra aynı zamanda belirli oranda tutucu, bir karakter taşıdı. Bu tutuculuk, halk hareketlerinin tepkisel bir toplumsal olay olmasından ileri geldi.

Bu ikili karakter patrona olayı ile ilk filizlerini verdi. Bu tarihten sonra ortaya çıkan ve tepkisel olan halk hareketleri, bu tutucu yönleriyle gerici çevrelerin yararlandıkları ve bir ölçüde başarılı oldukları hareketler oldu.

Patrona Halil Ayaklanmasında matbaaya, tulumcılık örgütüne, kağıt ve kumaş fabrikalarına, çini atölyelerine dokunulmadı. Tepki yalnız eğlenceye yönelik eserlere oldu.

I. Mahmut, padişah olunca ilk anlarda ayaklananların elinde oyuncak oldu. Bu duruma bir son verilmesi gereğini duydu. El altından bunları engelleyecek bir kişi aradı. Birkaç kişi bulundu. Patrona ve arkadaşlarının sarayda öldürülmesine karar verildi.

Patrona ve diğ er devlet ileri gelenleri ile Kırım Hanı, sarayda toplanarak İran sorununu görüştü. Kırım Hanının önerisiyle görüşme başka güne bırakıldı. Görüşmelerden sonra Muslu Beşe ile Patrona Halil, sadrazamdan yakınıp değiştirilmesini istedi. Kırım Hanı onlara: *"Murad ettiğiniz şey muvaffık. Padişah dediğinizi yapıyor. Hal böyleyken toplu harekette bulunarak zorbalıkla iş yapmak doğru değildir. İnşallah İran sorunu için yapılacak toplantıda Rumeli eyaleti vezirliğe nail olduktan sonra, arzunuzu padişah huzurunda söyleyin. Biz de size yardım ederiz."* dedi. Durumu padişaha bildirerek biran önce c z m bulunmasını önerdi.

Ertesi gün sadrazam sarayında, İran sorunu görüşüldü. Sefere karar verildi. Bu sırada kendine vezirlikle Rumeli valiliği verilmek istenen Patrona Halil -burada k rk giymem- dedi. Bunun  zerine padişah sarayında giydirilmesi kararlaştırıldı. Cellatlar, oradan Topkapı Sarayına geldi ve önlem aldı. Patrona ve arkadaşlarından oluşan grup sarayda, aslan hane odasında beklerken aniden giren cellatlar aracılığıyla hepsi teker teker öldürüldü.

I. Mahmut Yeniliği: Patrona Ayaklanmasından sonra III. Ahmet'in saltanattan çekilmesi  zerine II. Mustafa'nın büyük oğlu I. Mahmut hükümdar oldu. Padişah olduğunda 35 yaşındaydı. Gerekli işlerde devlet ileri gelenlerini toplayarak onların görüşünü alır ve ona göre hareket ederdi. Olayları soğukkanlılıkla izlerdi. Yirmi beş yıllık saltanat süresi içinde İstanbul'dan dışarı çıkmadı. Fakat atadığı değerli komutanlarla İran, Rus ve Avusturya savaşlarını yönetti. Hekimoğlu Ali Paşa, Topal Osman Paşa, Yeğer Mehmet Paşa ve İvaz Mehmet Paşa'lar önemli komutanlardı. Özellikle Hekimoğlu Ali Paşa gibi yetişkin ve deneyimli vezirleri sedarette ve ordu seraskerliklerinde kullandı.

I. Mahmut babası ve amcasının saltanattan çekilme nedenlerini göz önüne aldı. Amcası Sultan Ahmet'in öğütlerini tuttu. Ne babası gibi şeyh lislama, nede amcası gibi sadrazama teslim oldu ve güvendi. İşleri kendi izlemeyi adet edindi. Bir sadrazamı azledeceği zaman onun ocaklıyı kışkırtma olasılığını göz önüne aldı. Yerine atayacağı veziri önceden İstanbul'a getirtti; sonra sadrazamdan mührü alarak yenisine verdi.

Musikide üstaddı. Besteleri vardı. Satrancı sever ve oynardı. Yazın mehtaplı gecelerde kayıkla boğazda gezmeyi çok severdi. Çocuğu olmadığından ötürü üzgündü. *"İki şeyden kam alamadım. Biri mehtap, biri evlat"* demişti.

Sebkati mahlasıyla şiir yazdı. Bestelenmiş olan şu şiir günümüzde de bilinmektedir.

Varalım küy-i dilaraya gönül hü diyerek
Kokalım güllerini gonca-i hoşbū diyerek
Serbet-i lal-i hayali bizi öldürdü meded
Gidelim küyine yarin bir içim sü diyerek.

I. Mahmut'un ölümünde iç ve dış hazinede bol para vardı. Askeri alanda yeniliklere taraftar olan I. Mahmut, bununla ilgili İtalyanca bir eseri usul-ül-hikem fi-nizam-u-ümem adıyla Osmanlı' caya çevirtti.

Tarihimizde Humbaracı Ahmet Paşa adıyla anılan, aslında Fransız olan Kont dö Bonneval Osmanlı hizmetine girdi. İyi bir asker olan Ahmet Paşa, Osmanlı ordusunun Humbaracı ve topçu ocaklarını yenileştirdi. Bu nedenle kendine humbaracı unvanı verildi. Ahmet Paşa orduda komutanlık yapmadı. Eğitim ve öğretimle uğraştı. Emrine verilen kıtaları Avrupa ordularının kuruluşuna göre düzenledi. Bölük, tabur, alay düzenini kurdu.

1736 yılında Osmanlı-Rus ve Avusturya seferlerinde yetiştirdiği topçular büyük yararlıklar gösterdi. Ayrıca subay yetiştirilmesi için Kara Mühendishanesi açıldı.

I. Mahmut emrindeki devlet hazinesine dokunmadı. Boş zamanlarında kuyumculuk yapardı. Yaptıklarını satar, geliriyle gereksinmelerini karşılardı. Vezirlerinden biri bir gün *"Şevketlüm, ulusun hazinesi sizin demektir. Niçin böyle çalışıp üç-beş kuruş için kendinizi zora koyuyorsunuz"* deyince, Mahmut *"Devlet hazinesi benim değil, ulusundur. Hazine, ulus ihtiyacı için saklanır, yeri gelince harcanır. Hazineye uzanan eller yanar. Sonra insan olana, alın teri dökerek çalışıp kazandığı paranın zevki başkadır. Herkes alınteriyle kazansa hem parasının değerini bilir, hem de ulus zengin olur"* demişti. I. Mahmut'un bu çalışması, çalışmayan ulus için bir yol göstermekti.

1753 yılında yayınladığı bir fermanla *"Siz ki benim vezirimsiniz; halk ve reaya yerlerinde oturup, herkes kazanç ve işlerinde, ekinle-*

rinde çalışarak, çoluk çocuğu ile rahat ve huzur içinde olsun. Reayayı hoşnut edin, kötülük ve baskıdan sakının. İllerin bayındır, şen ve düzenli olmasına özen gösterin. Bir kişinin bile burnu kanamasın. Şunu bilin ki, bundan sonra bu fermanın aksine tarafınızdan biraz da olsa karşı davranış olursa reayaya baskı ve işkence yaparsanız, haberim olduğunda kim olursa olsun katolunacaktır.”

Böyle tehdit ile iş bitmeyeceğini biliyordu, ama yeniliklere girişti. Düşüncelerini destekleyen kimse yoktu. Yeni okullar açacaktı. Ders verecek öğretim elemanı bulamadı. Kitap gerekiyordu. Koskoca imparatorlukta batının gelişmesini kavrayan kimse yoktu.

I. Mahmut bir gün İbrahim Müteferrika'yı huzuruna çağırdı. *“Düşmanın çoğu zaman zafer kazanmasına neden nedir?”* diye sordu. İbrahim müteferrika yenicilerden korkmakla birlikte-askeriniz kişisel çıkarlarına düşmüş, coğrafya bilgisi yok, Avrupa'daki askeri düzenden, eğitimden habersizdir. Aslında Türkler yeniliklere açık ve anlayışlıdır. Eğer savaş tekniği ve düzenine önem verilirse az zamanda düşmanın düzeyine çıkar, demişti.

III. Mustafa Devri: I. Mahmut'un ölümünden sonra yerine III. Osman geçti. III. Osman'ın saltanatı kısa sürdü. Silik bir padişahtı. Hekimoğlu Ali Paşa ile bir konuşması vardır.

Hekimoğlu'nun I. Mahmut zamanındaki gibi etkinliği ve bağımsızlığı kalmadı. Devlet işlerine bir sadrazam olarak tam karıştırılmadı. III. Osman bazı adamlarını sadrazamla ortaklaşa iş görmek üzere görevlendirdi. Hekimoğlu Ali Paşa bunu öğrenince usulsüzlüğü uygun bir dil ile III. Osman'a iletmek istedi. Aynı zamanda söylemeye başladı. Bu sözler padişaha iletilince Padişah, Ali Paşa'yı huzura çağırdı.

“Ben seni şimdi azleder, Hamallar kethüdası Ali Usta'ya vezir edinürüm” demesi üzerine, Ali Paşa, *“Evet yaparsınız. Lakin Hamal Ali Paşa olur. Hekimoğlu Ali Paşa olmaz”* demesi üzerine Hekimoğlu 53 gün sonra 1755 yılında azledildi. Katledilmek üzere kız kulesine gönderildi. Padişahın annesi Şehsuvar Kadıfendi'nin rica-sı üzerine kalebend olarak Kıbrıs'a gönderildi.

Yine bir söylentiye göre şehzadeleri öldürtmek isteyen III. Osman, ilk kez Hekimoğlu Ali Paşa'ya teklifte bulundu. Ali Paşa bunu

kabul etmeyince, Padişah kızıp, ona "*hair*" der. Bunun üzerine Hekimoğlu "*hainliğı katilliğı tercih ederim*" diye karşılık verir.

III. Mustafa, III. Ahmet'in büyük oğluydu. Babasının saltanattan çekilmesinden sonra 28 yıl kafes yaşantısında kaldı. III. Mustafa, III. Osman'in şehzadeler hakkında kötü düşüncesi nedeniyle zehirlenmekten korktu. Böyle bir durumla karşılaştığında kurtulmak için bazı ilaçlar öğrendi. Bu tedbirli davranışıyla tehlikeden kurtuldu. Kullandığı ilaçlar nedeniyle benzi soluktu.

Şiir yazardı, şu şiir O'nundur:

"Yıkılıptur bu cihan sanmaki bizde düzele
Devleti, çarh-ı deni verdi kamu mübtezele
Şimdi erbab-ı saadette gezen hep hazele
Şimiz kaldı heman merhamet-i lemyezele"

Uyanık düşünceli ve yenilikçiydi. Avrupa'daki düzen gibi bir askeri yenilikten yanaydı. Fransa 7 yıl savaşlarından önce, kendi ticareti ve siyasal durumu açısından Rusya'nın büyümesinden endişe duydu. Önemli ayrıcalıklarla Osmanlılardan elde ettiği etkinliğini güçlendirmek için, Osmanlı Devletini askeri açıdan kaldırmak istedi. Gönderdiği bir temsilciyle, yenilik yapmak istediğini belirtti. Fakat Fransa'nın böyle bir hareketi Osmanlıları kuşkuya düşürdü. Yapılan başvuru Osmanlılar tarafından kabul edilmedi. Ülkede bulunan Baron dö Tot'un yapabildiği kadar yenilikle yetindi. III. Mustafa bu amacını gerçekleştirmek için, Baron dö Tot'tan yararlandı. Baron tophaneyi yenileştirdi. Yeni toplar döktürdü. İstanbul ve Çanakkale boğazları tahkim edildi. Boğaz içindeki kalelerin planları düzenlendi. Hasköy'de yeni bir top dökümhanesi açtırdı.

III. Mustafa, atik ve çalışkandı. Tophaneye giderek top dökümlerini denetlerdi. Top eğitimlerini izlerdi. Bununla birlikte İlim-i nücum denilen Astroloji'ye meraklıydı. Yıldızlardan anlam çıkarma işine düşküncüydü. Bunda o derece ileri gitti ki, elçilikle Prusya Kralı II. Frederik'e gönderdiği Giritli Resmi Ahmet Efendi'ye ilişkin kraldan 3 münecim istemesini söyledi.

Ahmet Resmi Efendi huzura kabul edildiğinde Prusya Kralı'na, Padişahın isteklerini ilettili. Buna karşılık Frederik kendisinin, tarihsel deneyimlerden yararlanarak askerini sürekli savaşa hazır bulundur-

mak üzere eğitimli tutmak ve savaş için sürekli hazinede para bulundurmak gibi 3 münecimi olduğunu söylemişti.

I. Abdülhamit Devri: I. Abdülhamit devrinin sadrazamı Halil Hamit Paşa 48 yaşında sadrazam oldu. Reisülküttaplık yaptığı için devlet siyasetini ve Avrupa'nın durumunu iyi biliyordu. Rusya ve Avusturya arasındaki bağlaşmanın günün birinde devleti savaşa sürükleyeceğini de biliyordu. Bu nedenle devleti savaşa hazır bulundurmaya çalışması ana hedefiydi.

Bir yandan sınır kalelerini güçlendirirken, öte yandan da yenilik hareketleriyle ilgili yasalar çıkarttı. Ayrıca yeniçeri ocağının yabancı-lardan temizlenmesi için de yasa çıkarttı. Daha sonra lağımıcı ve kumbaracı ocaklarını yenileştirdi.

Halil Hamit Paşa donanma ile de uğraştı. Yeni yasalar hazırlattı.

Fransa tarafından Osmanlı'nın durumunu öğrenmek için gönderilen Baron dö Tot Osmanlı hizmetine girdikten sonra topçuluğun yenilenmesi için, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının savunmalarının yenileşmesi ve Boğaz kalelerinin düzenlenmesi, Hasköy'deki top dökümhanesinin yenilenmesini üzerine aldı.

Baron dö Tot'un başarılı çalışmalarından biri de, Osmanlı Devleti'nde Avrupa düzeninde bir mühendishanenin kurulması ile matematik okulunun açılmasıydı.

III. Mustafa'nın ölümünden az önce Fransa'dan istenilen topçular, Obert adında bir topçu çavuşunun emri altında, İstanbul'a gele-rek işe başladı. Böylece topçu ocağına bağlı 250 erden oluşan sürat topçuları ocağı kuruldu.

I. Abdülhamit devrinde bu ocak kaldırıldı ise de Sadrazam Halil Hamit Paşa tarafından yeniden açıldı.

III. Selim ve Nizam-ı Cedit: III. Selim, III. Mustafa ile Gürcü güzeli Mihrişah Sultan'ın oğluydu. Cihangirlik düşleriyle eğitildi. Fakat İmparatorluğun içinde bulunduğu olaylar, onu gerçekçi yaptı. Kafes yaşantısında, uğraştığı konular edebiyat, müzik ve tarihti. Edebiyata olan ilgisi divan yazmaya, müziğe olan ilgisi değerli besteler yapmaya, tarihe olan ilgisi de dünyanın gidişini ve Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu kötü durumu görmeyi sağladı.

III. Selim'in yenilikçi düşüncesi tahta geçmeden önce başladı. Amcası I. Abdülhamit'in ölümünden az önce, Fransa Kralı Lui ile mektuplaştı. Fransa'ya gizli olarak bir temsilci gönderdi. Amacı batı kurumlarını öğrenmekti.

Bu amaçla, Fransa'ya gönderdiği İshak Bey Şehzade Selim'in mektuplarını XVI.Lui'ye verdi. İshak Bey bir anlamda Avrupa'ya gönderilen ilk öğrenciydi. Tahta çıktıktan sonra Osmanlı kurumlarının bir kısmını batılı düşünce ve metotla yenileştirmek istedi.[∞]

Mektuplaşmalar 1786-87 yıllarını kapsar. Yani III. Selim'in padişahlığından iki yıl öncesine kadar. Bu mektuplaşmalar olurken, devlet'in başında padişah I. Abdülhamit vardı ve 15 yıldır saltanat sürüyordu. Osmanlı tahtında bir padişahın devri uzadı mı, halk bundan yorulmaktaydı. Üstelik Abdülhamit yaşlıydı. Bu yüzden girişimci yeteneğini yitirmişti. Ne iç, nede dış siyasette geniş hareketlere girecek durumda değildi. Bu nedenle ülkede 'iki düşünce oluştu; Yenilikçi ve tutucu. Yenilikçilerin isteği tahta biran önce genç bir padişahın çıkarılmasıydı. Bu genç padişahın yenilikçi olması gerekiyordu. Yenilikten yana olanların dış politikadaki düşünceleri Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı savaş açmasıydı. Kırım'ın Ruslardan geri alınması isteniyordu. Tutucular ise, I. Abdülhamit'i bu devir için yararlı görmekteydi. Çünkü yenilik hareketleri Osmanlı devlet işlerinin karışmasına yol açacak bir hareket olacaktı. Durumun korunması gerekirse eski şekilleri diriltmekten yanaydı. Dış politikada da ba-rişçiydi.

Selim, Doktor Lorenzo aracılığıyla Fransız elçisiyle ilişki kurdu. Lorenzo Şehzade Selim'in özel doktoruydu. Doktorlar aynı zamanda bir tür özel danışman durumundaydı. Diğer padişahlar içinde, durum aynıydı. Selim öte yandan yenilikçi grupla da Ebubekir Ratip Efendi

[∞] III. Selim ile ilgili mektuplaşmalar hakkında bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı Belleten cilt 2 syf. 516. Burada Şehzade Selim ile 16. Lui arasındaki mektupların tüm metinleri vardır. Ayrıca Salih Münir Çorlu mektuplar hakkında Fransızca bir makale yayınlamıştır. Osmanlı vakanüvisleri bu mektuplara hiç değinmezler. 1938 yılına kadar Osmanlı yenilikleri üzerine yazılmış kitaplarda bununla ilgili bilgi yoktur. İlk bilgiler bu tarihte İ. H. Uzunçarşılı tarafından ortaya atılmıştır.

aracılığıyla ilişki kurdu. Ebubekir Ratip Efendi Reisülküttaplıkta katıpti. Selim ile eskiye dayanan bir arkadaşlığı vardı. Ratip Efendi, yenilikçi grubun bir üyesiydi. İshak Bey'de yenilikçi grup ile Fransa arasında elçilik yaptı. Bu kişiler Selim'in danışman grubunu oluşturuyordu. Bu işleri yürütürken Selim 26 yaşındaydı.

Bu kişilerin Selim ile ilişkileri sonunda, Fransa Kralına mektup ve temsilci gönderilmesi istendi. İstanbul'daki Fransız elçisi Gouffier bu konuda Şehzadeye yardım etmeyi kabul etti. Temsilci İshak Bey Fransa'ya gönderildi.

Mektuplar uzun ve çeşitli konuları içermekteydi. İshak Bey'in, mektupları götürmenin dışındaki görevleri şunlardı:

a) Fransa ile Osmanlı Devleti arasında uzun süreden beri devam eden dostluğun kuvvetlendirilmesini sağlamak.

b) Fransa'nın, Rusya'ya karşı, Selim tahta geçtiği zaman yardımını sağlamak.

c) Fransa'da İshak Bey'in dil, bilim ve teknik eğitim almasıydı.

Görüldüğü gibi görevinin birinci ve ikinci gruptaki konuları siyasi, üçüncüsü ise kültürel idi. Selim'in yenilikçi çalışmalarını ilgilendiren konu üçüncüsüydü.

İshak Bey, Fransa'da Fransızca öğrenecekti. Çünkü Osmanlı dışişlerinde Fransızca'yı yalnız Rumlar bilirdi. Çoğu kez de bunlar güvenilir kişiler değildi. İshak Bey'in Osmanlı dışişlerinde görev alacağı düşünüldü. Fen eğitimi alacaktı. Bunun dışında savaş tekniği, savaş sanatı, denizcilikte, bilim ve teknikteki ilerlemeler öğretilecek, Fransa'nın tanınmış kaleleri ve üretim yerleri gösterilecekti. Asker ve subay yetiştirilmesi, eğitim öğretim barış ve savaş düzen eğitimi gösterildi, son olarak da İshak Bey'e gördüklerinin planı, modeli ve resmi verildi.

Osmanlı Devletinde, bundan önce batıya yönelme olmadı. Bu görev ile giden İshak Bey, saptanan yerde ve Fransa Devletinin himayesinde kaldı. Yalnız bu çok gizli tutuldu.

Gönderilen iki mektuptan biri krala diğeri başvekile verildi. Mektuplarda ilk planda İshak Bey'in siyasal rolü açıklandı. Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardan beri Avrupa devletleri içinde Fransa'yı dürüst ta-

nıdığı, Fransa elçisine diğer elçilere göre üstün bir değer verildiği, Fransa'nın vefalı bir dost olarak bilindiği açıklandı. Osmanlı Fransız dostluğunun açık bir örneği III. Mustafa'nın İstanbul'da, Prusya ve İngiltere elçilerinin karşı koymalarına rağmen Rusya'ya savaş açmasıydı. Bu konu mektupta Fransa Kralı'na açıklanıyordu. III. Mustafa'nın ölümünden sonra her ne kadar Osmanlı Devleti'nin işleri karışmışsa da her derde çare bulunduğu için tahta çıkıldığı zaman düzeltmeğe çalışılacağı ve bunda Fransa'nın yardımının alınacağı yazılıyordu. İshak Bey'in hanedan mensubu ve güvenilir kişi olduğu açıklanmaktaydı.

Kral yanıtında, III.Selim'in tahta çıkışında, devlet düzenini yoluna koymak için çalıştığını, önlemler aldığını, konuyu İshak Bey'in gelmesinden önce bildiğini, askeri ve savaş biliminin özel ve genel yönlerini öğretmeye, bilgili ve eğitici öğretmenler gönderdiğini ve göndermeyi sürdüreceğini, Osmanlı Devleti ile komşuları arasındaki siyasal anlaşmazlıklardaki gerginliği kaldıracağını şimdilik başka bir şey yapamayacağını, savaşın güç bir bilim olduğunu, bunda düşman kadar eğitilmiş olunmadıkça, savaş açmanın doğru olamayacağını, tahta çıktığında böyle bir girişimde bulunmamasını, kahramanlığın savaş için yeterli olmadığını belirtti.

Bu mektuplaşmalar, Osmanlı tarihinde örneği olmayan bir olaydı. Nizam-ı Cedid'e hazırlıktı. Fransızların önerileri genel olmakla birlikte Osmanlı'lar bu mektuplarla yeniliklere girişti. Şehzade Selim ve ona destek veren ekibin henüz batıyı tanımadıkları veya az tanıdıkları bilinmekteydi.

III. Selim, 1789 yılında tahta çıktığında, Osmanlı Devleti Avusturya ve Rusya ile savaşıyordu. Savaşın ağırlık noktası Balkanlardı. Osmanlı ordusu bu savaşta zayıftı. Disiplin ve morali bozuktu. Hazine böyle bir savaşı sürdürecektir durumda değildi. Bu çağda savaş, bilim ve sanat haline geldi. Bilim yanı tabya (stratejik durumları keşfetme) düşmanın silahlarını ve araziye bildirmektir. Sanat ise insana savaşmayı öğretme, bir açıdan ölümü küçük göstermektir.

Osmanlı komutanları askeri bilgiye sahip değildi. Yeni padişahın görevi askerin moralini yükseltmek oldu. Bunun için padişahın savaşçı olması gerekiyordu. III. Selim savaşın olumlu bitmesini istedi.

Avrupa'da modern savaş ise Napolyonla başladı. Bu tarihte Napolyon topçu subayıydı; Savaş kurallarını değiştirdi. Harekatı savaşın unsurları haline getirdi. Kendinden önceki tüm savaş kurallarını değiştirdi.

Selim'in ilk düşüncesi askerin moralini yükseltmek oldu. İlk önlem olarak Meşveret (Danışma) ilkesini ortaya koydu. Böylece devlet adamlarının, devlet işlerini tartışmalarına olanak hazırladı; Meşveret konusu Hz.Muhammed'in bir hadisinde de vardı. III. Selim'in uygulamak istediği bu sistem, yakın çağın en önemli olaylarından biriydi. Şimdiye kadar uygulanmamıştı. Meşveret, divanda yapıldı. Üyelerin hepsi devlet yönetiminin bozukluğunda fikir birliğine vardı. Selim bozukluğun düzeltilmesini istedi. Devlet adamlarından sorumluluk ve gayret istedi. Ayrıca düşüncelerini onlara ilettili. Düşüncelerini hattı hümayun (padişahın yazılı emri) ile duyurdu. Bu duyuruda, Osmanlı askerinin eskiden sorumluluk duygusuna sahip olduğunu, fetihler yaptığını, sonra bir gevşeme dönemiyle gerilediğini belirtti. Ordu ve ülkenin paraya gereksinmesi vardı. Bu da devlet varlıklarının değerlendirilmesiyle elde edilirdi. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu devirde böyle bir politikası yoktu. Bunun yerine tasarruf yapar, varlıklı insanların malına el koyar (müsadere), şaray eşyalarını darp-haneye verip para döktürür veya borç para alırdı. III. Selim de bu önlemleri almak zorunda kaldı. Tasarrufa başvurdu; sonuç alamadı. Müsadere yöntemine girişti, bunda da bir şey çıkmayınca son önlem olarak altın ve gümüş toplanmasına gitti. Bu da bir sonuç vermedi. Zorunlu olarak kredi alınması gerekiyordu. Fakat buna cesaret edilemedi. Hristiyanlardan istenilemedi. Fas'tan istendiyse de olmadı. Sonunda Selim ne ordunun moralini güçlendirebildi ne de olumlu bir önlem alabildi.

Selim devlet adamlarının yenilik hakkında düşüncelerini birer rapor halinde bildirmelerini istedi. Sonra Ebu Bekir Ratip Efendi'yi, Viyana'ya elçi olarak yolladı. Ondan alacağı bilgilerle yenilik yapmak istedi.

Ratip Efendi'nin görevlerinden biri, Avusturya Rus Antlaşma metnini İstanbul'dan Viyana'ya götürmekti. Bunun dışında, padişahın gizli olarak verdiği görev Avusturya yönetiminde rol oynayan kurulları incelemek ve rapor hazırlamaktı. Çünkü, o devirde halk böyle

şeylere hazır değildi. Osmanlının üstün olduğu inancı halkta yaygındı. Bu nedenle görev gizli verildi. Aynı zamanda III. Selim'in XVI. Lui ile mektuplaşmasında aracılık etmişti. Ratip Efendi, aslen Tosyalıydı. Dışişlerinde de memuriyete kadar yükselmişti. Yenilikçiydi, Bektaşiydi, demokrattı. Geleneklere ve hurafeye daha az bağlıydı. O devirde siyasal partiler olmadığı için, onların yerini tarikatlar tutuyordu. Dışişlerinde göz ve kulak görevini yürüten Rum beyleriyle, ilişki içinde olduğu için, Jan Jak Rousseau, Voltaire, Didero gibi düşünürleri biliyordu ve kitaplarını okumuştı. Elçi olduğu için Avusturya'da hastane, okul, kışla, tophane gibi yerler gezdirildi. Her gördüğü yer hakkında bilgi aldı. İşin bu yönünde gizlilik yoktu. Tarihçi Hammer'in, Ebubekir Tahir Efendi'ye Avusturya'da rehberlik yaptığı da söylenmektedir. Ratip Efendi, Avusturya'nın gücünü ve düşüncesini şu unsurlara dayandırdı.

- 1- Askerin çokluğu, düzeni ve disiplini.
- 2- Devlet hazinesinin zenginliği ve düzeni.
- 3- Devlet adamlarının bilgili, dürüst, namuslu ve güvenilir kişiler olması.
- 4- Halkın güvenlikte ve refah içinde bulunması.
- 5- Bazı devletlerle siyasal bağlaşımlar yapmış olması.

Ratip Efendi batı ile doğunun farkını belirtti, fakat bunu açık bir şekilde yaptı. Yapılacak yeniliklerin uzman kişilerle olacağını anlatıyor ve bunların sağlanmasını belirtiyordu.

Sonuçta, bu rapor geldikten sonra padişah batıya gitmeden batının ne olduğunu öğrendi. Raporla istatistikler ve bir takım belgeler de vardı.

Selim ayrıca 22 devlet adamından oluşan bir kurul oluşturdu. Bu kurulun görevi yapılacak yenilikler hakkında padişaha rapor (Layih) sunmaktı. Kurul raporları hazırladı ve padişaha sundu. Sunular raporlar incelendiğinde yapılması istenilen yenilikler üç değişik düşünce etrafında toplandı.

a) Yenilik yapılsın, ancak yapılacak bu yenilik içe dönük olsun. Kanuni devrindeki kurumların aynen yaşatılması bu yeniliğin özünü oluştursun.

b) Devletin yeniliğe ihtiyacı vardır ve bu yenilik dışa dönük olmalıdır. Batı örnek alınmalıdır. Ancak batı yeniliğinin esası, Hristiyan geleneklerine dayandığından yapılacak yeniliklerin batıdan alındığını söylemek, halkın tepkisine neden olur. Batıyı örnek alalım, ancak Kanuni devri yenilikleriymiş gibi halka duyuralım.

c) Batı bizden üstün, doğrudan batı tekniğini alalım ve uygulayalım.

I. ve II. düşünceyi ileri sürenler tutucu, üçüncü düşünceyi ileri sürenler ise ilericiydi. III. Selim üçüncü düşünceyi benimsediğinden bu yolda yeniliklere girişti.

1) Nizam-ı Cedit Yeniliği (Yeni Düzen): Yenilikçiler ordu düzeltilirse, her şeyin buna bağlı olarak düzeleceğini düşündü. Aslında düzeltilmesi gereken parasal, yönetsel, yargısal ve askersel sorunlardı. Her şey paraya dayalı olduğundan bu durum çok önemliydi. Hazinede parayı bitiren yönetim bozukluğuydı. Adalet mülkün temeli olduğundan ilkin adaletin düzeltilmesi gerekirdi. Oysa devlet büyükleri işe tersten başladı. Bir işe tersten başlamak o işin daha başında yarısını kaybetmek demektir.

III. Selim'e sunulan yenilik tasarıları arasında en iyisinin Kazas-ker Tatarcık Abdullah Efendinin tasarısı olduğu görüldü. Abdullah Efendi "Devlet-i Aliyyenin hastalığı malî, iktisadî ve fikridir" dedi ve bu sorun üzerinde durmuştur.

Nizam-ı Cedit yeniliğinde batılılaşma, devletin insan unsuruyla ilgili değildi. Devletin devlet olarak yaşatılması esas alındı. Nizam-ı Cedit'in başlangıç noktası halk değil, devlet oldu.

Nizam-ı Cedit sözcüğü ilk kez terim olarak Fazıl Mustafa Paşa tarafından imparatorluğa verilen iç düzen için kullanıldı. Fakat Nizam-ı Cedit terimi III. Selim'e kadar Osmanlı tarihinde kullanılmadı.

Dar Anlamda Nizam-ı Cedit: III. Selim devrinde Avrupa sisteme göre yetiştirilmek istenen eğitilmiş askere verilen addır.

Geniş Anlamda Nizam-ı Cedit: III. Selim'in yenicileri kaldırmak, ulemanın etkinliğini kırmak, Osmanlı Devletinin Avrupa'nın bilim-sanat-tarım-ticaret ve uygarlıkta yaptığı ilerlemelere kavuşmak için giriştiği yenilik hareketlerinin tümüdür.

Çar Petro ve III. Selim: III. Selim yenilik hareketlerini ve düşüncelerini, Rusya'da Petro'nun yaptığı gibi geliştiremezdi. Osmanlı Devleti'nin bünyesi, Petrovari bir yolun tutulmasına engeldi. Petro Rusya'nın başına geçtiği zaman, silik bir düzen ile yönetilen ulus buldu. Rus ulusu Hristiyanı, Petro'nun batının Hristiyan uygarlığından yararlanması zor olmadı. Fakat Osmanlı Devleti'nin düzen ve düşüncesi batının Hristiyan uygarlığından farklıydı. Bu açıdan, Osmanlı Devleti, İslam kurallarını almada zorlandı. Selim yeniliğin başarıya ulaşması için onu bir kişinin değil, devletin malı yapmak istedi. Bunun için ilk iş olarak daha önce de belirtildiği gibi devlet adamlarının yenilik hakkındaki düşüncelerini aldı. Yenilik hakkında rapor veren devlet adamları başta sadrazam olmak üzere 22 kişiydi. Bunların 20'si Türk 2'si ise Osmanlı hizmetinde bulunan Hristiyanlardı.

Nizam-ı Cedit yeniliği şu alanlarda oldu. Mevcut asker ocakları düzenlendi. Nizam-ı Cedit adıyla yeni bir ordu kuruldu. Bu ordunun eğitilmesi için Uskudar'da bugünkü Selimiye Kışlası yapıldı. Levent Çiftliğinde açık eğitim alanları düzenlendi. Askerin kıyafeti Fransa'dan alındı. Savaş teknik kurumları düzenlendi.

Yeniçeri ocağı için haftada bir kaç gün eğitim zorunluluğu kondu. Ocaklara, rüşvetle asker alınmasının önüne geçildi.

Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Avusturya ve Rusya ile barış yaptıktan sonra İstanbul'a döndü. Beraberinde bir kaç Avrupalı subay da getirdi. Bunlar Levent Çiftliğinde az sayıda askere askerlik öğretti. Böylece eğitilmiş askerin çekirdeği atıldı. Yeni kurulan asker üzerinde, yeniçerilerin düşmanlığını önlemek için Nizam-ı Cedit ordusu adı kullanılmadı. Bostancı Ocağına bağlı "Bostancı Ocağı Tüfenkçisi Ocağı" adı kullanıldı.

Tophane, Tersane ve mühendishanenin düzenlenmesine girişildi. 1773 yılında Mühendishane-i Bahriy-i Hümayun kuruldu. 1793 yılında Selim Mühendishane-i Berriy-i Hümayun'u kurdu. Bu yeniliklerin yapılabilmesi için ayrı bir bütçe oluşturuldu. Bu bütçenin parasal kaynağı irad-ı cedit hazinesinden karşılanacaktı.

III. Selim her açıdan Avrupa'yı tanımak istiyordu. Bu nedenle yurt dışında sürekli elçilikler kuruldu. Bunlara ikamet elçilikleri denildi. Viyana, Berlin, Paris ve Londra'da ikamet elçilikleri açıldı.

Avr. Almon. Kr. ing.

III. Selim devrinde yabancı elçilerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışması önendi. Fransa ile dostluk günlerinde Fransız büyükelçisi Babiali'den Cezzar Ahmet Paşa'nın cezalandırılmasını bir yazıyla isteyince durumu öğrenen III. Selim şu karşılığı verdi. "Haya etmeden elçi bu takriri nice verebilirmiş. Bu devleti tahkir değil mi. Bir devlette iki devlet olabilir mi? Edepsiz kafire iyi bir cevap veresiz."

III. Selim ile ilk kez, Avrupa'nın büyük başkentlerine gönderilen sürekli elçiler, bu elçiliklerde yetişen gençler, reform döneminin yöneticileri oldu. Mehmet Emin Ali Paşa, Saffet Paşa. Keçecizade Fuat Paşa, Ahmet Vefik Paşa gibi Osmanlı Devleti'nin bilinen ilk resmi konsolosu (Şehbender) İngiliz unvanıyla bilinen Mehmet Raif Efendi oldu.

III. Selim'e ait bir yasa: "Bir yere tayin edilen bir vezirden, caize, uludiyet, bohça parası alınıyor. Bunu veren vezir tayin edildiği yerden zararını telafi etmek için gayret idüp reayaya zulm ve gatr idüp, yolsuzluk yapıyorlar. Bundan böyle bir sene içinde tebdil vezirlerden aidat alınmaya."

"Vezirlerin vilayetlerinde müstakil olmaları her mahalde derebeylerin türemesine, halkın zarar görmesine sebep olmaktadır. Bundan böyle cürmü kat'i olmayan vezirler beş sene yerlerinde ibka edileler. Hele vilayetini mamur eden, halkı gözeten vezirler daha ziyade kalalar. Vezirler Anadolu'dan Rumeli'ye, uzaklara tayin edilmeyenler en çok 15 konak mesafeye tayin edilirler. Zira harcırahları zordur."

"Mansıp az, vezir çok olmağla bundan böyle vezir olmaya."

"Na ehil derebeyi ruhlu, devlet işlerinden anlamazlar vezir edilmeye."

"Sadrazamlar şimdiye kadar ehli ırz, ehil ve namuslu kimesnelerden ola gelmişken, bir müddetten beri buna riayetden ayrılınıştır, dikkat edile. Vezir olanlar bir gün sadrazam icap ettiğinden suç işleyenler derhal cezalandırıp tard edile. Ama ellerine başka yerde kullanılmaz diye bir şey verilmeye ki iş bulalar, fakir olmayalar."

"Vezir kethüdaları bir vakittir rica ve şefaât ile defterdarlara hulûl ederler. Sarf edilen meblağı iki misli yazdırırlar. Hatta kendi namlarına meblağ ve arazi ferağ ettirirler. Böylece hem veziri, hem devleti zarara sokarlar. Nameşru mal sahibi olurlar. Badehu kethüdalar

Allah'tan korkar, peygamberden haya eder, gözü tok ve dürüst adamlardan ola.”

Nizam-ı Cedit Düşmanlığı: Dünyanın her yerinde bugün olduğu gibi dün de, Türkiye’de olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de Devletin gerileme ve çökme çağında yeni görüş ile eski görüşün, ileri düşünceyle geri düşüncenin çatışmasına tanık olundu.

Bu çatışmalar o devirlerde sürekli olarak bağınazlığın ve saflığın üstün gelmesi yeni ve ilerinin ayak altına alınmasıyla sonuçlandı.

Haksızlık ve adaletsizliğe karşı baş kaldırma Türk halkından çıkmışsa bu düşünceleri savunanlar saray ve saltanata karşı ayaklanma suçu işlemiş sayılırdı. Bunlar izlenir en ağır cezalara çarptırılırdı.

İleri düşünce devlet adamlarından çıkmışsa, hemen sinsi ve rakip vezirler, harekete geçerdi. Onların kışkırtıcılarıyla yeniçeriler ayaklanırdı. Şeriat ve adalet adına olmadık adaletsizlik yapılırdı. Devlet yönetiminin kötü gidişini düzeltmeyi düşünenlerin kafaları kesilir mal ve mülkleri yağma edilirdi. Böylece güya dinin elden gidişine engel olunurdu.

III. Selim de ileri düşüncelerinden ötürü bu bağınazlık ve saray entrikalarına kurban gitti.

Nizam-ı Cedit Osmanlı egemen çevrelerinin sömürüleri için yeni bir ortam oluşturdu.

Lale Devrinde olduğu gibi batılılaşma ile zevk ve eğlence, sömürü ve yolsuzluk epeyce ilerledi.

Osmanlı merkezi otoritesinin zayıflamasına karşılık, yerel bazı otoriteler oluştu. Bu otoriteyi ellerinde bulunduranlara “ayan” denildi. Bunlar merkezi otoritenin eksikliği ile ters orantılı olarak gelişti (Çapanoğulları, Tirsiniklioğulları, Pazvantoğulları, Karaosmanoğulları, Alemdar Mustafa Paşa gibi.)

Merkezi otorite nizam-ı cedit yeniliği ile yeniden kurulacak ve kuvvetlenecekti. Bu güç yerel otoriteyi kaldıracaktı.

Ulemanın da kişisel çıkarları tehlikeye girdi etkinliği azaldı. Bu nedenle Nizam-ı Cedit’i istemedi. Çünkü Nizam-ı Cedit yeniliği yapılırken kendilerine danışılmadı. Değer verilmedi. Bu nedenle bunlar, halkı olumsuz yönde etkiledi.

N. C. { Ulema
Asker } istenmiyor

Ayan, ulema, ve merkez otoritesinin kendi aralarındaki çekişme, aslında egemen sınıfların iç çelişkisiydi. Bu çelişkiden halk yararlanamadı. Batılılaşma ile halkın sırtına yeni yükler eklenecekti. Bu açıdan bakınca, halkın yeniliği kaygı ile karşılaması bir bakıma doğaldı. İşte Kabakçı Mustafa bu kaygı ile ikili bir yapının sonucu oldu.

Buna yeniçerilerin tepkisiyle halkın yeteri kadar bilinçli olmadığı için, sefillikten kurtulamaması eklendi.

Nizam-ı Cedit'in yürütülmesi için kuvvetli bir yenilikçi ekibin varlığı, aydın sınıfın yenilik düşüncesini gönül açıklığıyla benimsemesi gerekliydi. Ülkenin barış içinde olması ön koşuld. Bunların hiç biri yoktu.

Paris elçisi Halet Efendi'nin gönderdiği şu mektup, yenilikçilerle tutucuların düşüncelerini açıkça ortaya koymaktadır.

"Bir gün evvel şu kâfiristandan halâs olmaklığım için dualarınızı niyaz ederim. Zira Paris'e kadar geldik. Halkın nakil ve methettikleri Frengistan'ı dahi göremedik. O tuhaf şeyler ve o akıllı Frenk'ler hangi Avrupalıdır bilemem."

"Frengistan'ı size ihafe yahut iğva için her kim sena ederse sual buyurasız? Sen Avrupa'ya gittin mi? Deyu, hayır gitmedik, tarihlerden bilürüm der ise iki kısımdan biridir ki şimdi izah olunur. Belîğ gittim ve biraz zaman kaldım eğlendim der ise elbette Frenkler'in taraftarı ve casusudur. Gitmedim derse iki kısımdır. Ya eşektir, Frenklerin yazdıklarını dinler, yahut gayret-i diniyesinden tamamen Frenkleri metheder."

Nizam-ı Cedit yandaşlarının dış siyasette uğradıkları başarısızlıklar, onların ve yaptıkları yeniliklerin kredisini düşürdü. Ulemada çıkarından başka bir şey düşünmedi. Devletin tüm kötülüğünün nedeni olarak Nizam-ı Cedit-i gösterdi.

Bu gibi propagandaların etkisi o kadar ileri gitti ki, yeniçerilerden birine bir gün şaka olarak *"Nizam-ı Cedit askeri olur musun?"* denilince, *"Haşa moskof olurum, Nizam-ı Cedit askeri olmam"* diye yanıt verdi.

Nizam-ı Cedit, ilkin İstanbul'da ve Anadolu'da kuruldu. Akkâ'da Napolyon'a karşı zafer kazandı. Rumeli'de meydana gelen eşkiya

hareketlerini önlemek için Rumeli'ye Nizam-ı Cedit askerinin geçirilmesine ve bu örgütün orada da kurulmasına karar verildi. Karaman Valisi Abdurrahman Paşa İstanbul'dan Rumeli'ye geçti. Fakat Nizam-ı Cedit düşmanlarının çalışmalarıyla Rumeli'de bulunan yeniçeriler harekete geçti. Nizam-ı Cedit'in Rumeli'de kurulacağı ile ilgili fermanı okuyan Tekfurdağı (Tekirdağ) kadısı linç edildi.

Abdurrahman Paşa, geri döndü. Bu olaya 2. Edirne vak'ası den-
di. Bu olaydan sonra Şeyhülislamığa Topal Ataullah Efendi getirildi.
Köse Musa'da sedaret kaim makamı oldu. Bunlar kendilerini padişah-
a yenilik yanlısı olarak tanıttı. Aslında yeniliğe karşıydılar. Şehzade
Mustafa ile işbirliğine giriştiler.

Köse Musa, Karadeniz Boğazında, muhafız yeniçeri yamaklarına
Nizam-ı Cedit elbisesi giydirilmesi için emir verdi. Özel adamlarıyla
da bu önlemin padişah tarafından alındığını yaydı. Yamaklarda, "*Biz
kuloğlu kuluz, yeniçeriyiz, Nizam-ı Cedit elbisesi giymeyiz*" diyerek
ayaklandı. Kendilerine elbise giydirmek için gönderilen İngiliz Mah-
mut Efendi'yi öldürdü. Oradan büyük dere çayırına geçti. Kabakçı
Mustafa adlı birini başkan seçti.

Köse Musa padişaha sunduğu raporda ayaklanmayı önemsiz
gösterdi.

III. Selim durumu öğrenince büyük bir acı duydu. Kime güvenebi-
lirdi? Korkak değildi. Daha yeniliğin başındaydı. Günün birinde tah-
tını ve başını bu uğurda yitirme olasılığını da düşündü. Ayaklanma-
lara karşı koymak için kimseye güvenemedi. Asilerin isteklerini ka-
bul etmek zorunda kaldı. Nizam-ı Cedit'in kaldırıldığına ait bir Hatt-ı
Hümayun yazdı. Asiler sonra on bir kişinin başını istedi. Padişah
sarayın tarihini iyi biliyordu. İstekleri yapılmazsa zorla saraya girip
olmadık edepsizliği yaparlardı. Bu nedenle istekleri kabul etti. Bun-
dan sonra asiler padişahın tahtan indirilmesini istedi. III. Selim salta-
nattan çekildi.

Nizam-ı Cedit'in başarısızlığını şöyle özetleyebiliriz. Aydın kadro
yoktu. Halk yapılacak yeniliklerle ilgili bilinclendirilmemişti. İçte ayan
ayaklanmaları, dışta Osmanlı-Avusturya savaşları vardı. III. Selim
yumuşak huyluydu. Gereğince sert önlemler alacağı yerde bundan
kaçındı.

Alemdar Mustafa Paşa (Bayraktar Mustafa Paşa): Alemdar Mustafa Paşa Ruşçuk'ta doğdu. Yeniçeriydi. 1768-1774 Osmanlı Rus savaşında birliğinin bayrağını taşıdığı için alemdar (Bayraktar) Mustafa diye anıldı ve ün saldı. Önceleri Rusçuk Ayanı, Tirsinikli oğlu İsmail Ağa'nın yanında çalıştı. O ölünce Rusçuk Ayanı oldu.

Anadolu'da, 16. yy.dan beri toprak belirli ellerde toplandı. Bu durumdan yeni, yerel toprak sahipleri ortaya çıktı. Timâr rejimi bozuldu. Savaş için asker toplanmaz oldu. Bu devirde Anadolu Şehirleri'nin ve eyaletlerinin güvenliği büyük ölçüde yerel güçlerin eline bırakıldı. Ağır vergi yükü ve eşkiyalık olaylarına karşı halk bu zümreye sığındı. 18. yy.dan sonra, bu gözetici grup ülkenin toplumsal ve siyasal yapısında önemli değişimlere neden oldu. Yönetime Türkler egemen oldu. Anadolu kültürü ağırlığını duyurdu.

Anadolu'da yönetim kozmpolit kökenli devşirme paşalardan ayanlara geçti. Uzun kargaşa yıllarında Anadolu askeri arasından sivrilenenler, Devlete vergiyi toplayıp teslim eden mültezimler. Bölgesinde güvenliği sağlayan yerel etkinlik sahipleri, devlet tarafından görevlendirildi. Bunlara "ayan" denildi.

Ayan, kendi adaletini kadı adaleti üzerine çıkaran kişiydi. Bölgesinde üretimi ve tüketimi düzenler, sürekli ordu beslerdi. Devlet bunun karşısında güçsüz olduğundan özerkliklerini kazanmışlardı. Bu durumda devletin yapabildiği tek şey bu üstün güçlerin karşısında onlarla anlaşmak ve onları bağışlamak oldu. İşte Bayraktar Mustafa Paşa böyle bir ayandı.

Bayraktar Mustafa Paşa, 1806 yılında Ruslar'a karşı kazandığı zafer üzerine vezirlik rütbesini aldı. Okuma yazması yoktu. Fakat açık fikirliydi. Devlet'in düzelmesi için yeniliklerden vanaydı. Bu nedenle, III. Selim'in Nizam-ı Cedit yeniliğinin savunucusuydu. III. Selim tahttan indirildikten sonra, İstanbul'dan ve ordudan kaçan Nizam-ı Cedit yanlılarından Reisülküttaplık, vezir kahyalığı gibi görevlerde bulunan Galip, Refik, Ramiz, Behiç ve Tahsin Efendileri korumasına aldı. Tarihte Ruçuk Yaranı diye geçen bu 6 kişi III. Selim'i yeniden tahta çıkarmak için çalıştı.

Alemdar, Sadrazam ve IV. Mustafa'nın güvenini kazanmaya çalıştı. Bu amaçla Refik Efendi'yi İstanbul'a Behiç Efendi'yi de Edirne'ye Serdar-ı Ekrem'in yanına gönderdi. Her ikisinin görevi, Alem-

dar'ın Şeyhülislam Ataullah Efendi ile kabakçı Mustafa'yı cezalandırmaktan öte bir düşüncesi olmadığını ilgililere duyurmaktı. Bunlar görevlerini yaptı.

Ordu Edirne'den İstanbul'a dönerken Alemdar da, 16.000 askeriyle sadrazama yoldaşlık etti. Alemdar İstanbul'a gelmeden Boğaz Nazırlığı yapan Kabakçı Mustafa idam ettirilip Alemdar'a bildirildi. Ordu İstanbul'a girdiğinde asiler sınımtı. Zorbalar öldürülmeye, kışkırtıcı ulema sürülmeye başlandı. Sadrazam, Alemdar'ın çalışmalarından memnun oldu. Fakat gittikçe artan etkinliğinden yakınmaya başladı. Artık İstanbul'dan çıkması gerektiğini duyurdu. Alemdar bunun üzerine harekete geçti. Bir sabah 15.000 kişilik kuvvetle Bab-ı Ali'yi bastı. Mührü Sadrazamdan aldı. Şeyhülislam Arapzade Arif Efendi'ye verdi. "Ulema, rical-i devlet ve Rumeli Ağaları ve Anadolu Hanedanları Sultan Selim Efendimizin cülusunu isteyenler, bunu Sultan Mustafa'ya haber ver" dedi. Sultan Mustafa Saltanattan çekilmek istemedi. Alemdar kuvvet kullandı. Saray kapısını kırdı. Bu sırada Sultan Mustafa tahta rakipsiz kalmak için III. Selim ile Şehzade Mahmut'un öldürülmesini emretti.

Katiller harem dairesinde ibadet eden Sultan Selim'e saldırdı. Silahsız olmasına karşın Selim kendini korudu. Katillerin çoğunu engelledi. Sonunda hançerler altında can verdi. Naşı Alemdar'ın kırmakta olduğu kapının önüne götürüldü. Alemdar bu cesetle karşılaştı. Büyük bir üzüntü ve heyecan içinde III. Selim'in naşına kapanarak ağladı. Yanındakiler uyardı. "*Kadın gibi ağlanacak sıra değil, yeni bir cinayete yer vermeyelim. Şehzade Mahmut'u kurtaralım*" dediler.

Şehzade Mahmut, III. Selim'i öldüren canilerin elinden, yürekli cariyeye ve hizmetlilerinin yardımlarıyla, sarayın damına çıkarak kurtulmayı başardı. Damdan indirilerek tahta çıkarıldı. Padişahlığı duyuruldu. Daha sonra Sultan II. Mahmut Mühr-ü Hümayunu Alemdar Mustafa Paşa'ya verdi. O'nu sadrazamlığa getirdi.

Alemdar sadrazam olunca III. Selim olayını hazırlayanları, IV. Mustafa'nın gözdelelerini ve yamakların şeflerini uzaklaştırdı. Kışkırtıcı ulema sürgüne gönderildi. Köse Musa ile Topal Ataullah efendi öldürülerek başları saray kapısına asıldı. Yenilik yanlıları yeniden iktidara geldi.

Alemdar Mustafa Paşa, sadrazam olarak Devleti yönetmek için gerekli kuvvet ve kudrete sahipti. Ancak, devlet işlerini kavrayıp çevirecek kesin düşünce ve görüşten yoksundu. Bunu kendi de belirttiği için Rusçuk yararı, nazırların önerilerini uyguladı. Kadı askerlerden biri bir gün sürgüne gönderilen kardeşi için ricada bulununca sadrazam, o sırada yanında bulunan kethüda ve defterdarı göstererek, *"Be efendi, ben ne seni, ne kardeşini, ne de müftüyü, kazaskeri ve diğerlerini bilirim. Benim ulema neme lazım. Anları sürmek neden iktiza eyledi. İşte şurada oturan kimseler din ve devlet elden gitti diye beni getirdi. Şu adamları sürmek nizam-ı devletin temelidir ve şöyle etmek, böyle etmek lâzımdır dedi. Bende öyle ettim. Boş yere bana beddua etmeyin."* diye bağırdı.

Alemdar ve Rusçuk yararı iş başına geçtiğinde, devletin durumu kötüydü.

İstanbul'da devlet otoritesi, zorbaların devlet işlerine karışması yüzünden sarsıldı. Rumeli ve Anadolu, eskiden olduğu gibi, derebeylerin yönetimindeydi. Arnavutluğun Toska Bölümü Yanya valisi Tepedenli Ali Paşa yönetimindeydi. Rumeli'de Serezli İsmail en güçlü derebeyiydi. Halep'te ayaklanma vardı. Bağdat Kölemenleri egemenlik için ayaklanmıştı. Vahabiler Mekke ile Medine'yi ele geçirmişti. Padişahın adı bile hutbeden çıkarılmıştı. Mısır'da Mehmet Ali Paşa Kölemenlere karşı sonu gelmeyen bir mücadeleye girişmişti. Garp Ocakları, Dayıların baskısı altındaydı. Anadolu'da yer yer hanedanlar kurulmuştu. Bunların önemlileri Aydın'da Karaosmanoğulları, Bozok'ta Cebbaroğulları, Bilecik'te Kalyoncu Mustafa, Bolu'da Hacı Ahmetoğlu İbrahim'di.

Alemdar ve arkadaşları ilkin İstanbul'dan işe başladı.

Boğaz Yamakları Ocağı kaldırıldı.[∞] Yeniçeri zorbaları öldürüldü veya sürgüne gönderildi. Böylece İstanbul'da asayiş sağlandı.

Bundan sonra, Rumeli ve Anadolu'nun durumu ele alındı. Sadrazam, her iki yerin tüm ayanlarını devlet işlerini görüşmek üzere, İstanbul'a çağırırdı. Çağırılanların tümü beraberinde çok sayıda asker getirdi. İstanbul'da büyük bir toplantı yapıldı. Buna tarihimizde

[∞] Boğaz yamakları ocağı İstanbul Boğazını koruyan Leventlerdi.

"MEŞVERET-İ AMME" denir. Alemdar bir söylevle toplantıyı açtı. Yeniçeriliğe olan bağlılığını, yeniçeri ocağının geriliğini ve düzenlenmesinin gerekli olduğunu belirtti. [∞] Bundan sonra ayanlar ile hükümet arasında kurulacak ilişkilerin biçimi şu koşullara bağlandı.

✕ a) Padişahın emirleri mutlak olarak yerine getirilecek.

b) Padişahın mutlak vekili olan Sadrazamın emirleri aynen Padişah emri gibi sayılacak. Ancak sadrazam kanun ve taahhüt dışında emir verecek olursa, elbirliği yapılarak bu emre karşı konacak.

c) Ayanlar, eyaletlerinden devletin asker almasına karşı gelmeyecekler. Böyle hareket edenlerden bütün ayanlar davacı olacak.

d) Her yerde hazine gelirinin, devletin koymuş olduğu kanun ve hükümlere göre toplanması sağlanacak.

e) Ayanlardan hiç biri anlaşma esaslarına karşı gelmeyecek, şayet karşı gelen olursa bütün ayanlar bir olarak onun hakkından gelecek.

İstanbul'daki ocaklardan ve diğer yerlerden fesat çıkarsa, ayanlar emir beklemeden İstanbul'a gelerek isyan eden ocağı kaldıracak.

Oybirliği ile kabul edilen bu belgeye Osmanlı tarihinde "sened-i ittifak" (bağlaşma senedi) adı verildi. Bu sözleşmeyi padişah onayladı. Şeyhülislamda uygunluğu ile ilgili fetva verdi.

Sened-i ittifak, Osmanlı tarihinde eşi bulunmayan bir belgedir. Rumeli ve Anadolu'da kendi kendilerine sıvrılan ayanların varlığını devlet bu belge ile kabul etti. Ayrıca onlara ve çocuklarına bazı haklar tanıdı. Bu aşağı yukarı derebeylik sistemiydi. II. Mahmut ve yakın çevresi "sened-i ittifakı" padişahlığın hak ve yetkilerine aykırı gördü. Bunu hazırladığı için Sadrazama kin bağladı. Alemdar ise, ayanları sindirecek bir orduya sahip olmayan devlet için bu senedi var olan koşulların içinde gerçekçi bir düşüncenin sonucu olarak kabul etti. İşin gerçek yanı da buydu.

Alemdar Mustafa Paşa'nın yeniliklerinin özelliği, III. Selim devrinde kurulmak istenen Nizam-ı Cedit ordusunun benzerini yaşatmaktı.

[∞] Söylevin tam metni için Bkz. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, cilt 5, syf. 91, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yeni kurduğu orduya Sekban-ı Cedit dendi. Bu orduya yazılan gençler, Levent Ciftliğine ve Uskûdar kışlasına gönderildi. Ocağın ayrı bir tuğ'u, tabî'i ve sancağı vardı. Bu nedenle Sekban-ı Cedit, bir dereceye kadar bağımsız bir ocak haline geldi. Gerçekte bu ocak yeniçeri ocağına bağlı gösterildi. Kapıkule ocaklarının 8.'si olduğu için 8. ocak adıyla anıldı. Ayrıca Yeniçeri Ocağında da yenilik yapıldı. Yeniliklerden hoşnut olmayanlar, hükümete karşı gizliden gizliye çalışmaya başladı.

Sadrazam olarak kazandığı başarılar, Alemdar'da kendinden beklenmeyen bir gurur uyandırdı. Arkadaşlarını gereksiz, düşmanlarını değersiz görmeye başladı.

Padişah sened-i ittifakı imzaladığı için, ulema kendilerine değer verilmediği için ve etkinlikleri kırıldığından, Yeniçeri ocağı da Sekban-ı Cedit sınıfı kurulduğu için Alemdar'a kin duymaya başladı. Dostları, gelecek tehlikeyi, fakat Alemdar aldırmadı. Sonunda ayaklanma çıktı. Ayaklanmayı hazırlayanlar yeniçerilerdi. Günlerden beri kahvehanelerde, Alemdar'ın arkasından kötüleyici propagandalar yapıldı. Bununla birlikte ayaklanma günü saptanamadı.

Ramazan ayının 27. günü, Sadrazam iftar için Şeyhülislam ko-nağına gitti. Dönüşte sekbanlar, Sadrazama, halk kalabalığının arasından yol açmak için değnek ve kamçı kullandı. Halktan yaralananlar oldu. Yaralılar, yeniçeri ve cebeci kahvelerinde şunları söyledi.

"Biz ehl-i islâmız, zerre kadar cürüm ve günahımız yok iken, bize döğmek, bize hakaret etmek, neden lâzım geliyormuş? Bir haydut başı geldi. Padişahı tahtan indirdi. Cebren mühr-i sadareti aldı."

"Niçin ondan korkmalıyız? Elhamdülillah bizler anın yanındaki bir avuç hayta guruhundan kat kat ziyadeyiz."

"Biz ana Müslümanlığımızı, yeniçeriliğimizi anlatmalıyız."

Yeniçeriler, harekete karar verdi. Planları çok basitti. "Yangın var!" diye bağırlacaktı. İstanbul'da büyük yangınlar olduğu zaman, Sadrazam da yangın yerine gitmek zorunda olduğundan, sadrazam yangın yerine gitmek için çıkarken öldürülecekti.

Fakat sadrazam, yeniçerilerin yangın sözüne kulak asmadı. Böylece plan uygulanamadı. Asiler bunun üzerine Bab-ı Aliye saldırdı.

Sekbanlar dağınık ve komutansızdı. Sadrazama yardıma gidemedi. Alemdar asilere teslim olmak istemedi. Sonuna kadar karşı koydu. Asilerden bir çoğunu tepeledi. Sonra asiler cephanе mahzenine çıkararak kubbeyi delmeye başladı. Bunu görünce Alemdar yanındaki- lere, ocağın namusunu bırakıyorum diyerek, yeniçerilere teslim etti. Sonra tek başına savaşı sürdürdü. Kurtuluş çaresi kalmayınca, mahzeni ateşe verdi. Yanından ayrılmayı kabul etmeyen Baş kadını ve cariyesi ile kahramanca öldü. Patlama 300 den fazla yeniçerinin ölümüne neden oldu. Alemdar Mustafa Paşa, Osmanlı tarihinde, yeniçeri ocağının ayaklanmasına karşı yaşamının sonuna dek mücadeleleyi bırakmayan tek sadrazam olarak kaldı.

Asiler işi daha da azıttı. At meydanında ayaklanma çıkardı. Meş-veret toplayarak II. Mahmut'u istemediklerini, IV. Mustafa'yı tahta geçireceklerini bildirdi. Bunun üzerine II. Mahmut, devlet adamlarının oyu üzerine kardeşi IV. Mustafa'yı öldürttü. Ayaklanma daha da büyüdü. Yeniçerilerin başarısı ile sona erdi. Sekban-ı Cedit ocağı kaldırıldı. Asilerin isteği üzerine bir çok yenilik yanlıları öldürtüldü.⁸

İstanbul'da Türk Türk'ü öldürürken, imparatorluğun çevresinde büyük ölçüde ayaklanmalar da gelişti. Türk toprakları Napolyon ile Rus Çarı arasında paylaşma konusu oldu.

19. yy. Başlarında Osmanlı Fransız, İngiliz ve Rus ilişkileri:

Fransızların Mısır'dan çekilmesi, Osmanlı Rus ve Osmanlı İngiliz antlaşmalarının karakteri üzerinde büyük etki yarattı. Bab-ı Ali, İngilizlerin Mısır'da gerçekleştirmek istedikleri düşüncelerini öğrendi. Ruslar'ın, yedi Yunan Adalarında ilişki kurdukları Rumlar arasında, ulusçuluk propagandaları yaptıkları giz olmaktan çıktı.

Fransız tehlikesi bittiği andan sonra, Osmanlı Devleti için Rus ve İngiliz siyasi istekleri ağır basmaya başladı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti her olasılığa karşı, yine Fransa ile dostluk ilişkilerini yararlı buldu. Paris elçisi Esseyid Ali Efendi'nin Fransa Hükümeti ile Osmanlı Fransız barışının esaslarını kararlaştırması bu nedenle uygun görüldü.

⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ruşçuk Ayanı Mustafa Paşa'nın hayatı ve kahramanlıkları. Kalost Arapyan, Ermeniceden çeviren Esat Uras, T.Tarih Kurumu Yay.

Öte yandan Rusya ile İngiltere'nin arası açıktı. Bunun nedeni de Mısır'dan Fransa'ya dönüşünde, Birinci Konsül olan Napolyon'un güttüğü siyasetti. Bu siyasetin amacı Fransa'ya karşı kurulan 2. kümeyi parçalamaktı. Bunu sağlamak için İngiltere'yi veya Osmanlı Devleti'ni elde etmeğe çalışmak boşuna olacaktı. Çünkü bu devletlerden birincisi Fransa'ya, Avrupa-Asya ticaret yolları üzerinde görmek istemiyordu. İkincisi de İslamların yaşadıkları eyaletlerden biri olan Mısır'ı Fransa'ya terk etmeyi düşünmüyordu. Buna göre Napolyon için açık kalan yol Rusya ile anlaşma yoluydu. Çar ile anlaşmak mümkündü. Aslında siyasal ortam da buna elverişliydi.

Çar I. Poul Akdeniz'de dengenin bozulması üzerine Osmanlı ve İngilizlerle Fransa'ya karşı anlaştı. Sonunda İonien Adaları, Fransız işgalinden kurtarıldı. Böylece Doğu Akdeniz de Rus çıkarlarını tehlikeye düşüren durum ortadan kalktı. Malta Adası da bu sırada İngiltere'nin eline geçti. İlk anda Çar I. Poul, Malta'nın Fransa'dan İngilizler'in eline geçmesini hoşgörü ile karşıladı. Bu hoşgörü Adanın eski sahipleri olan Sen Jan Şövalyelerine teslim edileceği düşüncesinden ileri geldi. Aslında İngiltere'nin böyle bir niyeti yoktu. Çar'a göre; Akdeniz dengesi, bu seferde İngilizlerin lehine bozulmuş oluyordu.

Napolyon Rusya'nın bu durumunu bildiğinden onu kendi yönüne çekmek için zamanın geldiğine inanıyordu. Napolyon Rusya ile bir bağlaşma yapmak ve beraberinde onu da İngiltere'ye karşı savaşa sürüklemek istiyordu. Napolyon, Rusya'nın Osmanlı toprakları hakkındaki isteklerini bildiğinden, bu isteklere sıcak bakmak amacıyla başarılı olabileceğini düşünüyordu.

Napolyon Rus bağlaşmasına dayanarak hem İngilizleri yenmek, hem de Doğu ile ilgili düşüncelerini gerçekleştirmek niyetindeydi. Yazışmalardan sonra kararlaştırılan plana göre, Fransız ordusunun yardımıyla Ruslar, Orenburg'dan Buhara'ya kadar olan bölgeyi işgal edecek, sonra Afganistan ile İran'ı alarak Hindistan'a kadar uzanacaktı. Oradan İngilizleri çıkartacak Çar'a büyük bir Doğu İmparatorluğunu kazandıracaktı. Buna karşılık Çar, Fransızların Akdeniz ile Mısır'da kesin olarak yerleşmelerine ses çıkarmayacaktı. Fakat 1801 yılında, Çar Poul'un öldürülmesinden sonra bu proje suya düştü. Çünkü başına geçen Çar Aleksandr, İngiliz yanlısıydı. Çar, İngiliz-

lerle bir antlaşma imzaladı. Fransızlar Osmanlı ve İngilizlerle de ayrı bir antlaşma imzaladı.

1802 yılında imzalanan Amiens Barışı Avrupa'ya ancak bir yıllık bir huzur getirdi. 1803 yılından sonra İngiltere'nin Malta Adasını boşaltması, İngilizlerle Fransızlar arasında savaşa neden oldu. 1804 yılında Napolyon imparatorluğunu ilan etti. Bu olaydan Rusya Avusturya ve Prusya telaşlandı. Onlara göre yeni rejim Napolyon'un büyük ölçüdeki siyasal isteklerinin bir simgesiydi. İngiltere bu durumdan yararlanmak istedi. Fransa'ya karşı İngiltere, Rusya, Avusturya, İsveç ve Napoli'yi içine alan bir bağlaşma kuruldu.

Avrupa'daki bu yeni kriz Osmanlı Devletini de etkiledi. Osmanlı Devleti Fransa'yla barış içinde olduğu için, Fransa'nın bu yeni rejimini tanıması doğaldı. Fakat İngiltere ve Rusya tanımaması için ayak diredi.

Babiali iki ateş arasında kaldı. Osmanlı Devleti Rus ve İngiliz tehditleri karşısında Fransa'daki imparatorluk rejimi hakkındaki görüşünü şöyle açıkladı:

"İmparatorluk meselesi her şeyden evvel bir Avrupa işidir. Şimdiye kadar imparatorluk Nemçe ve Rusyalıya ait idi. Binaenelâyh her şeyden evvel onların tâsdiki lazımdır."

1805 yılında Napolyon Austerliç'te Avusturya ve Rus ordularını yendi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Napolyon'un imparatorluk unvanını tanıdı. Fransa elçi olarak İstanbul'a Sebastiyani'yi gönderdi. Bu olay üzerine Osmanlılar Ruslarla bozuştı. Fransa'nın isteği üzerine Rus yanlısı olan Eflak ve Buğdan Beyleri, Maruzi ve İpsilanti azledildi. Yerlerine Sutsu ve Kalimaki atandı. Boğazlar Rus gemilerine kapatıldı. Rusya bu olayı protesto etti. İngiltere Rusya'dan yana siyaset izledi.

Osmanlı Devleti, bir kez daha iki ateş arasında kaldı. Fransa Venedik ve Dalmaçya'ya egemendi. Ordularıyla Osmanlı topraklarına girebilirdi. Öte yandan Rusya Karadeniz'den, İngiltere, Çanakkale'den donanmalarını, İstanbul üzerine yollama olanağına sahipti. Osmanlı devlet adamları ikinci tehlikeyi daha yakın ve korkunç buldu. Rus ve İngiliz istekleri kabul edildi. Rus yanlısı voyvodalar yeniden atandı. Boğazlar Rus gemilerine yine açıldı. Fakat Rus Çarı

Aleksandr, verdiği ulti-matomun kabul edilemeyeceğini sandı. Sonu-cu öğrenmeden savaşa girişti. 1806 yılında Rus orduları Dinyester Nehrini geçerek Türk topraklarına girdi. Eflak ve Buğdan'ı işgal etti.

Osmanlı-Rus Savaşı ve Bükreş Antlaşması (1812): İngiltere Osmanlı İmparatorluğunun Fransa ile ilişkilerini kesmesini, Türk donanmasının ve Çanakkale istihkâmlarının kendisine teslimi, Eflak ve Buğdan'ın da Rusya'ya bırakılmasını istedi. Doğal olarak, Osmanlı Devleti İngiliz önerilerine kulak asmadı. Bunun üzerine bir İngiliz donanması İstanbul önlerine geldi. Halk telaşlandı. Ömründe bayram ve tören toplarından başka top sesi işitmemiş olan III. Selim, keder ve acı içindeydi. İngiltere ile görüşmeye başlandı. Halkın ilk günlerdeki kordu ve heyecanı yerine azimle karşı koyma duygusu uyandı. Asker ocakları da halkın bu duygusunu paylaştı. Halk ve ocaklar hükümetten emir beklemeden silahlanmaya ve tahkimat yapmaya başladı. Bunun üzerine devlet de İstanbul'un savunması yolunda halkın ve askerın çalışmalarına katıldı.

Bu süre içinde Osmanlı Devleti oyalama siyaseti uyguladı. İngiliz donanması İstanbul önlerine geldiği zaman hiç bir savunma önlemi alınmamıştı.

Görüşme bahanesiyle, Osmanlı delegeleri limanda bulunan İngiliz gemilerine sandallarla gidip-geldi. Sudan nedenlerle görüşmeler uzatıldı. İşte bu süre içinde gerekli askeri yığınaklar ve önlemler alındı.

Osmanlıların ani saldırısı üzerine, İngiliz donanması kayıplar vererek Çanakkale'den Akdeniz'e açıldı. Daha sonra İngilizler Mısır'a bir çıkarma yapmak istedilerse de, Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın askerlerinin savunması karşısında başarılı olamadı.

III. Selim'in tahttan indirilmesinden önce, Fransa'nın dostu olarak, ilkın Rusya'ya, sonra da İngiltere'ye savaş açılmış bulunuyordu. Osmanlı devlet adamları bu savaşta, Rusya'nın yenilmesi ile Eflak ve Buğdan'ı istiladan kurtarmayı, Kırım'ı geri almayı böylece İstanbul ile boğazlar arasına çökmüş bulunan Rus tehlikesini uzaklaştırmak istiyordu. İngiltere ile olan savaşın nedenini Mısır oluşturuyordu. İngiliz donanması İstanbul'daki başarısızlığından ötürü Osmanlı Devleti'nin kendilerine savaş açmasına neden oldu.

Rus ve Napolyon komutasındaki Fransız orduları Fridland'da karşılaştı. Bu savaşı Napolyon kazandı. Sonunda 1807 yılında Tilsit Antlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın Osmanlı Devletini ilgilendiren hükümleri şunlardır:

- Fransa, Rusya'nın Avrupa'da kendisine yapacağı hizmete karşılık, Türkiye ile Rusya arasında aracılık yapacak ve bir ateşkes yapılmasını sağlayacaktı.

- Napolyon, Türkleri Eflak ve Buğdan'ı, Ruslara bırakmaları için ikna etmeye çalışacaktı. Başarılı olamazsa Rusya'nın bu yerleri kuvvet ile alması için kendine yardım edecekti.

- Napolyon Lehistan Krallığını diriltme projesinden vazgeçecek, buna karşılık olarak da Rusya yedi Yunan adalarıyla Dalmaçya ve Cattaro üzerinde Fransız egemenliğini kabul edecekti.

Napolyon İspanya'da yaptığı savaşta Rusya'nın dostluğuna muhtaçtı. Çünkü Prusya ile Avusturya'nın Fransa'ya karşı ayrı ayrı veya birlikte herhangi bir harekette bulunmamaları için onları Rusya ile korkutmak gerekiyordu.

Bu amaçla Napolyon ile Çar Aleksandr 1808 yılında Erfurt'ta görüştü. Görüşmeler Avrupa'nın genel siyaseti üzerine oldu. Napolyon Rusya'yı kendine bağlamak için onun tarihi isteklerini bir kez daha gözden geçirdi. Çar İstanbul ve boğazları istedi.

Napolyon "İstanbul tek başına bir imparatorluğa değer; kaldı ki Marsilya'nın bir kapısı da boğazlardır" dedi. Buna karşın Eflak ve Buğdan'ı Rusya'ya kazandırmak için Tilsit'te verdiği sözü yineledi. Osmanlı Devleti Tilsit ve Erfurt görüşmelerini öğrendi. Bunun üzerine 1809 yılında Türk-İngiliz anlaşması yapıldı ve Rusya'yla savaşın sürmesine karar verildi. Yeniden başlayan savaş 3 yıl sürdü.

Fransa ile Rusya arasında siyaset bağları yine gevşedi. Savaş çok yakın bir zamanda iki devlet arasında kaçınılmaz göründü. Napolyon bir kez daha Osmanlı Devletine muhtaç oldu. Türklerin Rusya'ya karşı savaşa devam etmeleri için çalışmalar yaptı.

Fakat Osmanlı Devleti savaştan bitkin bir duruma gelmişti. Napolyon'un desteğine güvenemiyordu. Rusların hafifletilmiş barış önerilerini kabul etti.

Bükreş Anlaşmasıyla savaşa son verildi (1812).

- Bu anlaşmaya göre Besarabya Ruslarda kalacaktı.
- Eflak ve Buğdan Osmanlılara verilecekti.
- Pрут iki devlet arasında sınır olacaktı.
- Tuna'nın iki ağzı Osmanlı ve Rusya için ortak olacaktı.
- Önceden ayaklanmış olan Sırlar için padişah bazı ayrıcalıklar tanıyacaktı.

VI. BÖLÜM

FRANSIZ DEVRİMİ

Fransa, daha önceki yy.larda "feodal" rejimden çıkarak merkezi bir devlet haline gelmişti. Fakat, toplumsal ve hukuksal alanda ulusun bünyesinde bir değişme olmadı. Kraliyet, gerçeklere göz yumdu. Etkinliği kalmayan ayrıcalıklı soyluları çevresinde topladı. Onları korudu. Ruhban sınıfı da ayrıcalıklı bir sınıf olarak kaldı. Gerek geniş arazileri, gerekse toplumsal yaşantının bir çok alanlarına uzanan yetkileriyle kilise, bir tür devlet içinde devlet gibiydi. Soylular gibi, kilise de parasal yükümlülükler açısından geniş bir ayrıcalığa sahipti. Bu ayrıcalıkların yanında, ekonomik yaşantının gelişmesiyle zenginleşen, aydın bir orta sınıf oluştu. Özellikle serbest meslek mensuplarını temsil eden ve "Burjuva" adıyla anılan liberal düşünceli bu sınıf, ekonomik etkinlik ve önemine uygun toplumsal bir yer edinmek için, arkalarına köylü ve işçileri kattı. Fransa'da bu sınıf büyük bir "ihtilali" gerçekleştirdi.

Öte yandan, 18. yy. düşünürlerinin etkisiyle, Fransa'da demokrasi düşüncesi yayıldı. Montesquieu Kanunların Ruhü adlı eserinde, güçler ayrılığı ilkesini ortaya attı. Buna göre yürütme, yargı ve yasama güçlerinin ayrı ellerde toplanmasına ve birbirlerinden bağımsız olmaları gerektiğini ileri sürdü. Bu düşüncesiyle Montesquieu, bir meşruti krallık anayasası görüşmesini ortaya attı. Zamanın bir çok düşünürleri gibi, o da İngiliz siyaset kurumlarından esinlendi. Voltaire dinsel bağnazlığı ve kilisenin baskısını kınayan yazılar yazdı. Demokrasi karşıtı olmasına karşın, kilise ile mücadelesi ihtilalin çıkmasında etkili oldu. J.J. Rousseau Toplumsal Sözleşme adlı eseriyle, eski devlet düşüncesi yerine, ulusun onayı ile ve onun çoğunluğunu temsil eden bir Cumhuriyet yönetiminin düşünce

temellerini ortaya attı. Diderot'nun öncü olduğu *Ansiklopedistler* sayesinde bilim ve yeni düşünceler, ulusun alt tabakalarına kadar etki etti. Basının gelişmesi de kamuoyunun oluşmasını sağladı. Fransa'da İngiliz demokrasi düşüncelerinden esinlenen bir çok dernekler kuruldu.

Amerika Birleşik Devletleri 1776 yılında bağımsızlığını kazandı. İngiltere bu eski sömürgesine yenildi. 1783 yılında bu bağımsızlığı tanımak zorunda kaldı. La Fayette, Rochambeau, De Grasse geleneksel düşmanları İngilizlere karşı mücadele etti. Fransa'ya döndüklerinde yeni dünyada başarılı olan bağımsızlık, özgürlük ve demokrasi düşüncelerini yaymaya başladı.

Tüm bunların etkisiyle, Fransa'da o zamana kadar kutsal sayıldığı için üzerinde tartışma bile yapılmayan Kilise ve Krallık kurumlarının saygınlığı azaldı. Ortada bir Cumhuriyet yönetiminin kurulma eğilimleri yoktu. İstenen şey krallığın İngiltere'deki gibi "meşrutî" bir şekil almasıydı.

İhtilale yakın tarihlerde, Fransa'da diğer Avrupa ülkelerine göre genel bir bezginlik vardı. Hoşnutsuzluk, parasal yükümlülük açısından, uygulanan adaletsizlikten kaynaklanıyordu. Öyle ki ihtilalin yakın nedeni de bu oldu. Vergi sistemi adil değildi. Ayrıcalıklılar hemen hemen hiç vergi vermiyordu. Öte yandan gittikçe artan saray harcamaları kısılanıyordu. Böylece bütçe açıkları sürdü. Turgot, Necker, Calonne ve Brienne gibi maliyeciler, 1774 yılından beri, mali krize çözüm bulamadı.

1788 yılında Necker, yeniden maliye bakanı olunca, krize çözüm bulmak için, 1614 yılından beri toplanmayan ve kral için danışma meclisi olan, eski Derebeylik Meclisi (Etats Generaux) etajenero'nun, toplanmasına karar verildi. 5 Mayıs 1789 yılında Versay'da ilk toplantı yapıldı. Burada soylular ve Ruhbanların karşısında, orta sınıf çoğunlukta idi. Öyle ki, ayrıcalıklı sınıf temsilcilerinden bir grup ve özellikle küçük ruhban da orta sınıftan yana tavır koydu. Böylece ihtilalin ilk siyasal kurum haline gelmesine yardımcı oldu.

Kral kararsızdı. Açıkça ihtilal yanlısı gözükmediği gibi, onu bastırmak için kesin önlem alamadı. Etki altında kalıyordu. Kralı, en çok danışmanları ile karısı Marie Antoinette etkiliyordu. Gerçi 1791

yılından sonra kral ihtilale karşı gizli, ancak yüreksiz önlemler düşündü, ama geç kaldı.

1788 yılında tarımdan iyi ürün alınamadı. Kıtlik tehlikesi özellikle yoksulları korkuttu. Bu duruma, 1789 yılında İngiltere ile yapılan Ticaret Anlaşmasının Fransız sanayisine yansıttığı işsizlik de eklendi. Sonunda yer yer ayaklanmalar oldu. Yağmacılık, eşkıyalık hareketleri arttı.

"Etats Generaux" Meclisinde orta sınıf temsilcileri uzun tartışmalar sırasında soylularla anlaşma olanağını bulamadı. Meclisteki burjuvalar kendilerinin ulusun %96'sını temsil ettiğini ileri sürdü. Ulusal meclis olarak toplanmaya başlandı. Toplantı salonu daha sonra kral tarafından kapatıldı. Fakat soyluların bir kısmı ile ruhban temsilcilerinin bir kısmı burjuvalara katıldı. Kral geri kalan soyluları da katılmaya çağırdı. Böylece ulusal meclisi tanımış oldu. Meclisle oluşan meşruti krallık, yeni anayasa hazırlanması için çalışmalarına başladı. Böylece ulusal meclis, kurucu meclis adını aldı.

Versay'da olan bu gelişmelerle halkın heyecanı arttı. 14 Temmuz 1789 tarihinde siyasi tutukluların bulunduğu Bastille Kalesi zaptedilerek, tutuklular serbest bırakıldı. Bu olay ve tarih Fransız ihtilalinin başlangıcı sayıldı. 4 Ağustos günü, kurucu meclis tarihi bir karar alarak sınıflar arasındaki tüm ayrıcalıkları kaldırdı. 26 Ağustos tarihinde meşhur İnsan Hakları Beyannamesi yayınlandı. 5 Ekimde çoğunluğu kadın olan Parisli halk kitlesi, kralı Paris'e getirmek üzere Versay'a geldi. Kral, Paris'e adeta halkın tutsağı gibi girdi. Tuileries Sarayına yerleşti. Daha sonra Kurucu Meclis burada toplanmaya başladı. Krallık yönetiminde değişme istemeyen soylular meşruti krallık isteyen, yurtsever adıyla anılan aşırı ihtilalciler mecliste değişik grupları oluşturdu.

Zaman geçtikçe kral ihtilale karşı gizlice cephe aldı. Aslında Fransa'dan kaçmayı düşünüyordu. İspanya Kralı'na yazdığı bir mektupta imzalayacağı belgelerin değeri olmadığını bildirdi. Sonunda 21 Haziran 1791 tarihinde kral ailesiyle birlikte Avusturya'ya kaçarken Varennes şehrinde yakalandı. Bu olay kralın saygınlığının sona erdiğini gösterdi. Paris'te cumhuriyet düşüncesi hızla gelişti. Ancak krallık kaldırılmamıştı. Öyle ki meclis kaçma haberini alınca kralın yetkilerini kaldırdığı nalde daha sonra bunları geri verdi.

Kurucu Meclis anayasa metnini hazırladı. 13 Eylül 1791'de kral bunu kabul etti. Böylece Kurucu meclis yerini yasama meclisine bırakarak dağıldı. Ancak bu meclis 1792 tarihine kadar sürdü. Bu tarihten sonra Fransa'da aşırı ihtilalciler duruma egemen oldu.

Yasama meclisinde 3 grup vardı. Meşrutiyet yanlıları, bağımsızlar ve yenilikçiler. İhtilalci liderlerden Danton'un başında bulunduğu Paris halkı, mecliste aşırı ihtilalcileri geride bırakan taşkınlıklar yapmaya başladı.

Cumhuriyetin ilanı düşüncesi yayılmaya başladı. Paris halkı Robespierre'in kışkırtmalarıyla kralın azlını istedi. Çünkü kral, düşman ülkelerin adamı gibi görüldü. Sonunda meclis genel bir seçim yapmasına karar verdi. Yeni Meclis krallığın ve kralın geleceğiyle ilgili kararı verecekti. Böylece 20 Eylül 1792 tarihinde meşrutiyet dönemi sona erdi. Yeni meclis ilk toplantısında Lui'nin azli ile krallığın kaldırılmasına karar verdi. Ertesi günü Cumhuriyet ilan edildi. Fransa tarihinde yeni bir dönüm noktası olan "Birinci Cumhuriyet" kuruldu. Fakat bir Cumhurbaşkanı seçilemedi. İktidar ihtilali yapan liderlerin elinde kaldı.

1792-1795 yılları arasındaki Cumhuriyet Meclisi devrinde mecliste Jirondenler (illerden seçilen milletvekilleri) montanyarlar (Paris milletvekillerinde olup meclisin yüksek yerinde oturdukları için dağıtılar anlamında bu ad verilmiştir.) İlimlilar (meclisin orta yerinde otururlardı) olmak üzere 3 siyasal parti vardı. Bunlardan jirondenler ihtilalle kazanılan hakların kan dökülmeden uygulanmasını istiyordu. Montanyarlar Cumhuriyetin ve kazanılan hakların kan ve şiddetle korunmasından yanaydı. Robespiyer, Danton, Mara, Herder bu düşüncede olanların başındaydı. İlimlilar partisi her iki yanı kollamaya çalışıyordu ve kararsızdı. Cumhuriyet meclisi devrinde kral ve kraliçe yargılandı, idama mahkum edildi ve giyotinle idam olundu (21 Ocak 1793). Bunun üzerine Fransa dışında bulunan kralcılar, 16. Lui'nin oğlunu 17. Lui olarak kral ilan ettilerse de genç prens ölünceye dek hapishanede kaldı.

Kralın yargılanması sırasında bazı jirondenler kralın idamı için oy kullanmadı. Montanyarlar bundan yararlandı, jirondenleri kralcılıkla suçladı. İki partinin arası açıldı. Danton iki partiyi barıştırmak istedi fakat başaramadı. Cumhuriyeti korumak ve kralcılarla mücadele

etmek için bir genel kurtuluş komitesi ve ihtilal mahkemeleri kuruldu. Her yerde teröre başvuruldu. Haklı-haksız binlerce insan öldürüldü. İhtilal çok kanlı bir aşamaya girdi. Bu olaylar üzerine Danton'un dediği gibi ihtilal evlatlarını yemeye başladı. Montanyarlar terör ile Fransa'da iç güvenliği sağladı. Sınırlarda düşman kuvvetleri durduruldu.

Ancak bir süre sonra Montanyarlar arasında da ikilik çıktı. Danton terörün durdurulmasını istedi. Bu yüzden ihtilalciler birbirine düştü. İktidarda olan Robespiyer, Danton ve arkadaşlarını giyotinle idam ettirdi. Sonunda cumhuriyet Meclisi Robespiyer'in diktatörlüğüne dayanamadı. Onun tutuklanmasına karar verildi. Robespiyer ve arkadaşları idam ettirilerek teröre son verildi. İhtilal mahkemeleri ve genel kurtuluş komitesi dağıtıldı. Meclis anayasa yaparak kendi kendini dağıttı.

Yeni Anayasaya göre Fransa'nın rejimi yine Cumhuriyet oldu. Fakat bu kez iki meclisle yönetilecekti; Yasama hakkı biri 500, diğeri 250 milletvekilinden kurulan iki meclise verildi. Bunlardan 500'ler meclisi yasa hazırlayacak, 250 kişiden kurulan meclis (ihtiyarlar meclisi) 500'ler meclisinin hazırladığı yasaları onaylayacaktı. Yasaları iki meclis tarafından seçilen 5 direktör yürütecekti. Bu nedenle bu yeni rejime Direktuar adı verildi.

Direktuar devrinde içte kralcılar ve rahiplerle mücadele edildi. Dışta ise Avusturya, Prusya ve Hollanda ile savaşı sürdürdü. Napolyon Bonapart adlı genç bir general, İtalya'da Avusturyalılara karşı parlak zaferler kazandı. Bu genç generalin Direktuar'a sunduğu bir plan gereğince Mısır seferine karar verildi. Bu seferin komutanlığına Napolyon atandı (1798).

Direktuar rejiminden hoşnut olmayanlar da vardı. Bunlar yeni rejimi devirmek istiyordu. Bu sırada Mısır'da başarısızlığa uğrayan Napolyon, oradan gizlice kaçtı. Fransa'ya geldi. Yeni yönetimden memnun olmayanlarla anlaştı. 500'ler meclisinin toplantıda bulunduğu sırada askeri kuvvetle meclisi bastı. Tüm üyeleri tutukladı. İhtiyarlar meclisi de kendi kendini dağıttı. Böylece Direktuar devri kapandı.

Yeni Anayasa düzenlenmek üzere iki komisyon kuruldu. Yürütme ve yönetme işlerine bakmak üzere de 3 geçici konsül seçildi. Bu

konsüllerin birincisi Bonapart oldu. Böylece Napolyon Fransa'nın en güçlü adamı oluyordu.

Napolyon'un hazırlattığı Anayasaya göre 3 konsül, on yıl süreyle hükümet işlerini yürütecekti. Yasalar ise senato ve Tribuna adıyla anılan meclislerde yapılacaktı.

Napolyon, iktidarı kesin olarak elde edince ihtilalin sona erdiğini duyurdu. İçteki ayaklanmaları bastırdı. Kaçakların yeniden Fransa'ya dönmelerine izin verdi. Fransa'da mali ve yönetsel yenilikler yaptı. Tuileries sarayına yerleşti. Krallar gibi yaşamaya başladı. Bir süre sonra kendini ölünceye değin makamında kalmak üzere konsül seçti. Bunun üzerine Cumhuriyetçi general ve subaylar Napolyon'a suikast düzenledi. Fakat Napolyon bundan kurtuldu. Kendine rakip gördüğü general ve subaylardan bazılarını öldürttü. Bazılarını Amerika'ya sürdü. Sonra meclislerden konsüllüğün kendinden sonra çocuklarına da geçmesinin kabul edilmesini istedi. Üyelerden biri Napolyon'un imparator olmasını önerdi. Bu öneri halk oyuna sunuldu. Fransızlar onun korkusundan Napolyon'un imparator olmasını kabul etti. Böylece ihtilalin son dönemi kapanarak, Fransa'da İmparatorluk Devri başladı (1804).

ULUSAL AYAKLANMALAR

Sırp Ayaklanması (1804 – 1817): Balkanlarda, Türk yönetimi yüzeyde kaldı. Ulusların beynine, gelenek ve göreneklerine etki edemedi. Osmanlı Devleti Balkanları bilek gücü ile almıştı. Bu güçle elinde tuttu. Bilek gücü zayıflayınca, kılıçlar körleşince, buradaki topraklar elden çıkmaya başladı. Küçük kasaba ve köyler yönetsel, siyasal, dinsel ve yargısal örgütlerin hücreleridir. Egemen devlet bir bölgenin en küçük köyüne, kasabasına kadar yönetsel, yargısal, siyasal, düşünsel açıdan yerleşmemişse devlet o bölgeyi alamamış demektir. Oraya egemen alamamış demektir.

Sırbistan, Fatih devrinde alındı. Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olarak yönetildi. Sırp toprakları sipahiler arasında yönetim açısından paylaşıldı. Sırp köylüsü toprağın gerçek sahibi olarak kaldı. Köylü, sipahilere kanunnamelerle belirtilen bir toprak gelirinin dışında bir şey vermiyordu. Ayrıca Sırlara din ve dil özgürlüğüyle, kendi kendilerini, geleneklerine göre yönetme ayrıcalığı verildi.

Sırlar Türk yönetiminden hoşnuttu. 18. yy. ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti'ne sorun olmadı. Bu tarihten sonra Sırların Osmanlı Devletine karşı durumlarında değişme oldu.

Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlarda, Sırp toprakları çoğu kez savaş alanı oldu. Avusturya ve Prusya ajanları, Sırlar arasında ulusçuluk ve bağımsızlık düşünce ve duygularını uyandırdı.

Osmanlı Devleti'nin genel durumu, Sırlar arasında yapılan propagandaları önlemeye yeterli değildi. İstanbul'da bile asayiş ve adaletli bir yönetim sağlanmamıştı. Sırbistan İstanbul'dan uzaktı. Devletin oradaki otoritesi, Rumeli'nin güveni ile ilgiliydi. Oysa, Rumeli, ayanların ve dağlı eşkıyanın baskısı altındaydı.

Sırbistan'da kanunnameler ile kurulan adil rejim, zamanla bozuldu. Sırlar, kalelerde oturan yeniçeri dayılarının keyfi işlemlerine karşı karşıyaydı. Belgrat Paşalığına bazen değerli valilerin gönderilmesi, yeniçeri dayılarının reayaya fena davranmalarına karşı bir engel oluyordu. Örneğin Hacı Mustafa Paşa reayaya koruyucu davranmasından ötürü, Sırlar arasında baba diye anılıyordu. 1801 yılında Yeniçeriler Hacı Mustafa Paşa'yı öldürdü. Bundan sonra Sırbistan'da bir terör rejimi yaratıldı. Bu terör rejimi Sırp ayaklanmasının yakın nedeni oldu.

Yeniçerilerin, Sırbistan'da çıkardıkları olayları şikayet etmek için bir heyet İstanbul'a geldi. Padişahтан yardım istedi. Padişah gerekli emirleri verdi. Fakat Sırbistan'daki yeniçeri dayıları, Sırların padişaha gitmelerinden öfkeleni. Knez adı verilen belli başlı Sırp koda-manlarından bir kaçını öldürdü (4 Şubat 1804). Bu olay üzerine Sırlar, Yeniçerilere silahla karşı koymaya başladı. Böylece Sırp ayaklanması fiilen başladı.

Sırp ayaklananları, Kara Yorgi adında bir Knezi başkan seçti. Bu kişi iri yarı bir domuz tüccarıydı. Bir zamanlar dağa çıkarak eşkıyalık yaptı. Dağlarda gerilla savaşı yaparak yeniçerileri amansız bir mücadeleye sürükledi.

Kara Yorgi, kararsız Sırp köylüsünü mücadeleye sürüklemek için ve İslamlar arasında ikilik yaratmak için, yapılan savaşın padişaha karşı yapılmadığını, kendinin padişah yanlısı olduğunu, padişah tarafından yeniçerileri yok etmek için görevlendirildiğini, sadık bir kul

olduğunu duyurdu. Bu taktik ile yeniçerilere düşman olan bazı Müslümanlarında kendine yardımcı olmalarını sağladı. Yeniçerilerin ezilmesinden ve Belgrat'ın ellerinden alınmasından sonra, Sırp gerilla hareketinin bitmesi gerekiyordu. Oysa Sırp ayaklananları dağılmak için şu koşulları öne sürdü:

• Belgrat muhafızı Paşa'nın yanında, Sırp lar tarafından atanan bir vekil bulunacak. Kale savunmasına 1500 Sırp katılacak.

- Genel af ilan edilecek,
- Eski vergiler alınmayacak,
- Yeniçerilerin cezalandırılması için yapılan savaşta harcanan para, padişah tarafından ödenecek.
- Kiliselerin onarılmasına ve çan çalınmasına izin verilecekti.

Osmanlılar bu koşulları kabul etmedi. Bunun üzerine Kara Yorgi, Sırp ulusal meclisini (Skupçina) topladı. Skupçina Kara Yorgi'yi baş knez seçti. Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanıncaya dek Osmanlılarla savaşmaya karar verdi.

Sırbistan'da bu olaylar olurken Ruslar Eflak Buğdan'a girdi. Çar, Sırp ları yardım önerisinde bulundu. Böylece ayaklanma yeni boyut kazandı.

Avusturya, Rusya'nın egemenliğinde gelişecek bir Sırp Devleti'nin kesin olarak kabul edilmeyeceğini bildirdi. Böylece Sırbistan Avusturya ile Rusya arasında anlaşmazlık konusu oldu.

Ruslar, Bükreş Antlaşmasına kadar Sırp larla işbirliği yaptı. Bükreş Antlaşmasının metnine Sırbistan'ın muhtarlığı konusunda yorumlara yol açacak bir madde konu d u. Kara Yorgi bu maddenin uygulanması sırasında bağımsızlığa eşit ayrıcalıklar istedi. Osmanlı Devleti bunun üzerine Sırp sorununu kökünden çözmeye karar verdi. Bosna, Vidin ve Niş' ten toplanan askerlerden oluşan ordu, Kara Yorgi kuvvetlerini ezdi; Belgrat'ı aldı. Kara Yorgi Avusturya'ya sığındı.

Bu olay üzerine Sırp lar Viyana Kongresinden yardım istedi. Kongre Meternik'in etkisi altındaydı. Özerk bir Sırbistan'a karşıydı. Sırp lar yine ayaklandı. Miloş Obronoviç adında bir domuz tüccarını baş knez yaptı (1815). Bu olay sırasında Rusya Napolyon tehlike-

sini atlattı. Sırlarda yine müdahale ümitleri belirdi. Osmanlı Devleti böyle bir mücadeleye engel olmak için Miloş Obronoviç'i baş knez olarak tanıdı. Kaleler Osmanlı korumasında olmak üzere Kuzey Sırbistan'a şu ayrıcalıklar verildi.

Halk tarafından seçilen 12 knez, diğer knezleri seçecek; bunlar adalet dağıtacak, vergi toplayacaklardı.

Kilise ve kilise okulları içinde geniş ölçüde haklar arandı. Böylece Sırbistan ayrıcalıklı bir prenslik durumuna geldi. Osmanlı Devleti ilk kez Hristiyan reayanın ayaklanması sonucunda baş eğiş oldu (1816).

II. MAHMUT DEVRİ VE YENİLİKLER

Askeri Alanda Yapılan Yenilikler: II. Mahmut padişah olduğu zaman, daha önce kurulan Nizam-ı Cedit Ocağı ortadan kaldırılmıştı. Padişah bundan ötürü yine ilk kez askeri alanda yenilikler yaptı. Alemdar Mustafa ile birlikte Sekban-ı Cedit adı verilen yeni bir asker ocağı kuruldu. Yeniçeriler bu ocaktan kuşkulandı. Bir süre sonra da ayaklanarak, Alemdar'ın ölümüne neden oldu. Sekban-ı Cedit kaldırıldı. Bu olay yeniçerileri daha çok şımarttı. Kabadayılıkları arttı. Halka eziyet etmeye başladı. II. Mahmut bu ocağın düzelemeyeceğini anladı, bununla birlikte bir deneme daha yaptı. Bu kez eşkinici adıyla başka bir asker ocağı kurdu. Bu ocağa her yeniçeri ortasından asker aldı. Bunlarda önceki Nizam-ı Cedit ve Sekban-ı Cedit ocakları gibi eğitim yapacaktı. Fakat bir süre sonra bu ocağa katılan Yeniçeriler "Biz talim istemezük" diye ayaklandı. Bunun üzerine sarayda toplanan divan da Yeniçeri ocağının kaldırılması kararlaştırıldı. Şeyhülislamın verdiği fetva üzerine, yeniçerilere karşı mücadeleye girişildi. Sonunda Osmanlı devletini son devirlerde felaketlere sürükleyen Yeniçeri ocağı kaldırıldı. Osmanlı tarihinde bu olaya "Vaka-i Hayriye" dendi (1826). Yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni asker örgütü kuruldu.

Hükümet Ve Yönetim Alanındaki Yenilikler: Devlet ve merkez yönetiminin temelini oluşturan, Divan örgütü kaldırıldı. Divan üyelerinin adları değişti. Yeni adlar verildi. Bu tarihten sonra Sadrazam, Başvekil adını aldı. Sadrazamla Şeyhülislam elinde toplanan yönetim yetkileri nazırlıklara (Bakanlıklar) verildi. Başvekil yardımcılığı makamı kuruldu. Eski sadrazam Kethüdası Dahiliye Nazırı oldu.

Devlet memurları Dahiliye ve Hariciye olmak üzere iki kısma ayrıldı. Memurlar için Rütbe ve Nisan kabul olundu. Memurların yargılanmalarıyla uğraşan Dar-üş- Şura-yı Bab-ı Ali kuruldu.

Müşadere sistemi kaldırıldı. Eskiden bir devlet adamı öldüğü ya da azledildiği zaman mal ve eşyası, parası devletçe müşadere olunurdu. Yalnız ailesine ve çocuklarına biraz nafaka bağlanırdı. Eskiden mal ve mülk özgürlüğü yoktu. Devlet istediği kimsenin servetine el koyabiliyordu. II. Mahmut bu konuda çıkardığı fermanla "*Bundan böyle saltanatın, millet için bir dehşet ve korku kaynağı değil, fakat bir destek olmasını istiyorum. Bunun için kişinin malına devletçe el konulması (müşadere) geleneğini kaldırıyorum*" demişti. Ayrıca, Osmanlı uyruğunda olan herkese tam bir din ve mezhep özgürlüğü verdi. Bunu "Tebaamdan Müslümanları ancak camide, Hristiyanları kilisede, Musevileri de havra da tanımak isterim" sözleriyle açıkladı.

Yönetim alanında yapılan yeniliklerin biri de illerin merkeze bağlanması oldu. Ayanlar, Alemdar Mustafa Paşa'nın yaptığı Sened-i İttifak'a karşı yine merkezi dinlemedi. II. Mahmut Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa gibi devlete kafa tutan valilerle, mücadele etti. Tepedelenli Ali Paşa öldürüldü. Kavalalı Mehmet Ali Paşa ise bağımsızlık isteğinden caydı. Böylece tüm imparatorluk içinde devlet otoritesi sağlandı.

Aşkeri amaçlarla ilk kez nüfus sayımı yapıldı. Bu nüfus sayımında yalnız erkekler sayıldı. Yine ilk kez posta ve karantina servisleri kuruldu. Kılık-kıyafet alanında değişiklik yapıldı. Memurların fes giymeleri zorunlu kılındı. Uzun sakallar kesildi. Bu konuda, padişah öncülük yaptı. II. Mahmut'un resimleri devlet dairelerine asıldı. Bundan sonra da devlet dairelerine padişah resimlerinin asılması bir gelenek oldu. II. Mahmut ilk kez yurt gezisine çıktı. Rumeli'de, Tekirdağ ve bazı illeri teftiş etti.

Kültür Alanında Yenilik: Medreselerin yanında yeni okullar açıldı. İlköğretim zorunlu oldu. Rüşdiye (ilkokul) ve Mekteb-i Ulum-u Edebiye gibi, orta dereceli okullar açıldı. Devlet Memuru yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Maarif-i Adliye, subay yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Harbiye, doktor yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Tıbbiye ve bando okulu olarak Mızıka-i Hümayun açıldı. Takvim-i Vekayi adıyla gazete çıkarıldı. İlk kez Avrupa'ya öğrenci gönderildi.

Ekonomi alanında ise yol yapımına önem verildi. Yapılmakta olan yenilikler nedeniyle Avrupa'dan pek çok mal ve eşya getirilmekteydi. Bu nedenle dışarıya epeyce para çıkıyordu. Bunu önlemek için askerlerin ve devlet memurlarının elbiselerinin yerli kumaştan yapılması emredildi. Bir çuha fabrikası kuruldu. Tüccara ve esnafa gümrük kolaylıkları getirildi.

Özetle, II. Mahmut devri, çağa uyarak, Osmanlı Devlet düzenini sürdürmek için devlet otoritesini güçlendirdi. Bunu sağlamak için de Türk halkının karşısına batı devletleriyle işbirliği yapılarak çıkıldı. Bunun sonucu olarak devlet halkına tüm olarak yabancı kaldı.

Gerek Rusya, gerekse Osmanlı Devleti'nde yenilikler tabandan, yani halktan gelmedi. Yukarıdan zorla yapıldı. Her ikisinde de halk tutucu, yönetim ihtilalci unsurlar oldu. Çünkü yalnız devlet yönetiminde olanlar bir yenileşmenin kaçınılmaz olduğuna inanmışlardı. Fakat çarın, genç bir imparatorluğun kaynayan enerjisini sevk etmekten ibaret olan görevi ile, padişahın artık yaşam gücü kalmamış Osmanlı Devleti'ne, yeniden ruh vermesi bir birinden ayrıydı. Aynı biçimde her iki hükümdarın, büyük eserlerini oluşturmak için harekete geçirdikleri başlangıç noktası aynıydı.

Din ve gelenekler, genç Çarın, Kendilerinden öğrenmek istediği batı yeniliklerini ülkesine getirmesini yasaklamıyordu. Çar'ın Avrupa'ya gidip orada çalışması, yaşamı gelişmiş bir akıl ve durmak bilmeyen bir çalışma olarak göze çarptı.

Oysa Padişahın, kendi geleneklerini bir tutsak gibi yapma zorunluluğu vardı. İstanbul'daki sarayda geçen gençliği, Çar'inkinden çok değişti. Üstelik O'nun, yabancılarla her türlü ilişkisini din yasaklamıştı. Padişah İngilizce, Fransızca veya Almanca bir tek sözcük bilmiyordu. Bu nedenle dünya koşulları hakkında kitaplardan da bilgi edinememişti. Tüm bilgisi Kuran ile Osmanlıca yazabilmek için gerektiği kadar Arapça ve Farsça'dan oluşuyordu. Osmanlı şehzadelerinin ilişki kurduğu kişiler kadınlar, hadımlar veya mollalardı.

Sultan II.Mahmut'un saltanatı, yüzyıllardan beri Türk egemenliği altında ezilen Hristiyan ulusların uyanışına denk geldi. Sırbistan'da, Eflak. Buğdan'da Hellas'daki reaya silaha sarıldı. Müslümanlar arasında vahabiler başkaldırdı. Ruslar devletin kuzey sınırlarını zorladı. Rumeli ve Vidin, Bağdat, Trabzon, Akka, Şam, Halep, Laskiye

ve Yanya paşaları ayaklandı. Ayrıca İstanbul'da yeniçeri ayaklanmaları vardı.

II. Mahmut kurtuluşu köklü bir yenilikte aradı. Her ne kadar yeniliğe hazırlıksız girdiyse de, bunun kaçınılmaz olduğunu görecektense kadar akli ve cesareti vardı. Yanında aydın bir insan grubu yoktu. Dönmeler dışında batı dilini bilen ve konuşan yoktu. Bu yüzden padişah için yabancılardan fikir almaktan başka çare yoktu.

Birkaç Anı: Topkapı Sarayının deniz kıyısındaki eteğinde Balıkthane kapısı vardı. Bu kapının Osmanlı tarihinde anısı çok soğuk ve kanlıdır. Çünkü Sarayda idam edilenlerin cesetleri bu kapıdan denize atılırdı. Padişahın gazabına uğrayan vezirlerde idam edilmemişse bu kapıdan sürgün edilirdi. Vezir eğer cellatların yöneticisi Bostancıbaşı Ağanın kendinden önce Balıkthane kapısına inmiş olduğunu görürse, sürgüne değil, idama gideceğini anlardı.

Bu kapıda en heyecanlı olayı geçirende II. Mahmut'un baş vezirlerinden Mehmet Emin Rauf Paşadır. Sadrazam olduğu zaman 35 yaşındaydı. Çok güzel uzun boylu ve yakışıklıydı. Devrin nişancıbaşı Halet Efendi son derece cimri ve kibirli birisiydi. Padişahı avucunun içine aldı. Sadrazamları uşak gibi kullandı. Rauf Paşa gibi makamını ve onurunu koruyan genç bir sadrazamla geçinemedi. Paşa bir gün makamına güvenerek, Halet Efendi'nin azlını istedi. Fakat II. Mahmut Halet Efendi'yi Rauf Paşa'ya tercih etti. Rauf Paşa azledildi. Balıkthane kapısına indirildi. Bostancıbaşı'yı orada görünce dizlerinin bağı çözüldü. Hiç yüzünden idam edilecekti. Bostancıbaşı'yı Halet Efendi göndermişti. Padişahı kandırıp idam ettireceğini düşündü. Fakat Sultan Mahmut Halet Efendi'ye:

"Rauf Paşanın başına kallavi kavuk çok yakışıyor. Ben o güzel başa kıyamam" diyerek Paşayı sürgüne gönderdi.

Paşa canını kurtardı ama balıkthane kapısında geçirdiği heyecan yüzünden erkeklik gücünü yitirdi. Bundan sonra 43 yıl daha yaşadı. Daha üst görevlere geldi. Yine Sadrazam bile oldu. Hiç bir zaman kişisel düşüncelerini söylemedi. Bir gün niçin görüş bildirmediği sorulduğunda. *"Güzel ama, bizi artık kallavi kurtaramaz"* demişti.

Halet Efendi ise Yunan ayaklanması sonunda idam edildi.

“Ne kendi eyledi rahat, ne halka verdi huzur, yıkıldı gitti cihandan, dayansın ehli kubur” sözü Halet Efendi için söylendi.

Yunan ayaklanması:

Rumların Osmanlı İmparatorluğundaki Durumları: Osmanlı İmparatorluğu'nda, Rumların diğer Hristiyan reaya göre özel bir durumları vardı. Bu özellik coğrafi dağılışı ile kendilerine devletçe verilmiş olan ayrıcalıklardan ileri geliyordu.

Sırların, Bulgarların ve daha çok etnik grupların imparatorlukta gösterdikleri yerleşim dağılımına zıt olarak, Rumlar İmparatorluğun her yanına dağılmıştı. Deniz kıyısında ve büyük şehirlerde onlara çok rastlanmaktaydı. Fakat kesin bir çoğunluk ile bulundukları yerler Mora ve Yunan adalarıyla Teselya'ydı.

Devletçe verilen ayrıcalıklara gelince Fatih II. Mehmet, İstanbul'u alınca Bizans İmparatorluğuna son verdi. Böylece İmparatorluğun mirasına konu. Osmanlı Devletinin ilk devirlerinde yabancı dil bilen devlet memuru yoktu. Dil bilmeyi ve öğrenmeyi gerekli görmüyorlardı. Böyle olunca Osmanlı Devleti Bizans İmparatorluğunun yüksek eğitim görmüş beylerinden yararlanmak istedi. Özellikle Fenerli Rum beylerini diğer Hristiyan uyruğunda olanlardan ayrı olarak düşündü. Ve onları devlet hizmetinde kullandı. Bunlar divan-ı hümayun tercümanı oldu. Eflak ve Buğdan voyvadalıklarına bunlar atandı. Ancak Divan-ı Hümayun baş tercümanı olan Rum beyi Voyvada olarak atanırdı.

Rumlar Bizans Devleti'nin kalıntısı olduğu ve bir uygarlığın çocukları olduğu için, Osmanlı Devleti onlara diğer Hristiyan uyruklu olanlardan daha fazla ayrıcalıklar verdi. Aynı zamanda İstanbul'daki Rum Patriği de tüm Hristiyanların sözcüsüydü.

Rum reayasının ve en çok Rum köylüsünün sahip olduğu yönetim şekli, adaletliydi. Rum köylüsü din ve dil özgürlüğüne sahipti. Toprak üzerinde mülkiyet hakkı tanınmıştı. Rum köylüsünün, bu koşullar içinde kazanç sahibi olması ve bolluk içinde yaşaması mümkündü. Yabancı tarihlerin açıkça belirttiği gibi Rum köylüsü, 19. yy. ın başlarında Batı Avrupa'daki köylülerden çok daha bolluk içindeydi. Ancak Rumların durumu, tüm Osmanlı uyruğundaki olanların durumu gibi yönetimin gücüyle ilgiliydi. İstanbul'da zayıf bir yönetimin

varlığı etkisini her yanda hissettiriyordu. Bu gibi durumlarda, Rum reayasının en büyük sıkıntısı, kanunnamelerin belirttiği sınırların dışında alınan vergi ve harçlardan ileri geliyordu.

Rum tüccar ve gemicilerinin maddi durumu, Rum köylüsüne göre çok daha elverişliydi. Bunlar, zamanla önemini yitirmiş olan Venedik Cumhuriyeti'nin, Doğu Akdeniz 'deki ticaretini ellerine geçirmişlerdi. Rum gemicileri, Türk bayrağı altında Akdeniz ticaretinin büyük bir kısmını yapmaktaydı. İmparatorluk ürünlerinden başka Güney Rusya'nın hür türlü ürünlerini ve en çok da buğdayını Avrupa'ya taşı-maktaydı. Odessa., Marsilya, Trieste ve Londra'da önemli Rum kolonileri kurulmuştu. 1816 yılında Rumların 600'e yakın ticaret gemisi vardı. Kuzey Afrika korsanlarına karşı kendilerini korumak amacıyla bu gemiler kuvvetli bir biçimde silahlandırılmıştı.

AYAKLANMALARIN NEDENLERİ

Avrupalı Aydınların Yunan Davasına Hizmetleri: Yeniçağın başına kadar, Avrupa'da bir Yunan sorunu yoktu. Fakat, yeniçağın başından başlayarak, hümanizm ve Rönesans hareketleriyle Avrupalı aydınlar, eski Yunan kültürüyle karşı karşıya geldi. Bu karşılaşmanın sonunda düşünce alanında yeni bir Yunanlı yakınlaşması başladı. 18. Yüzyılda bu dostluk özel bir değer kazandı. Fransız aydınlarından Volter, İngiliz şairlerinden Lord Bayron, Yunan edebiyatının hayranıydılar. Yunanlıların lehine, Osmanlıların aleyhine yazılar yazdılar. Aydın halk kitlesi, bu yazıların etkisiyle, Osmanlı İmparatorluğundaki Rumların gelecekleriyle ilgilenmeye başladı.

Yabancı Devletlerin Yunan Milliyetçiliğini Uyandırma Girişimleri: 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin iki büyük düşmanı vardı. Bunlar Rusya ile Avusturya'ydı. Bu iki devlet, yeri geldikçe ayrı ayrı veya birlikte Osmanlı Devletinin içten çökmesini sağlamaya çalıştı. Yunanlılar arasında ulusçuluk duygusuyla bağımsızlık düşüncelerini yaydı

1768-74 Osmanlı-Rusya Savaşı'nda, bir aralık Mora'ya ve Yunan Adalarına Rusların yerleşmesi sırasında ulusçuluk kışkırtmaları yapıldığı görüldü. Bu savaşa son veren Küçük Kaynarca Antlaşmasında, Rusların araya koydukları maddeler arasında diledikleri yerlerde konsolosluk açmak, İstanbul'da bir Rus kilisesi kurmak ve Ortadoğu uyruklular yararına Osmanlı yönetiminde girişimlerde

bulunmak gibi maddeler, ulusçuluk propagandasını sürdürmek amacını taşımaktaydı.

Rus Çarı'nın Avusturya ile bağlaşıklık olarak 1787 yılında Osmanlı Devletine açtığı savaşın gerekçesinde, eski Bizans İmparatorluğunu canlandırma amacını taşıyan "Grek Projesi" bulunmaktaydı.

Fransız Devriminin getirdiği "İnsan Hakları Bildirgesi", Napolyon'un yedi Yunan Adasına yerleştikten sonra Rumlar arasında yaptığı kışkırtmalar, 1789-1805 yılları arasında bu adalarda Fransızların yerine geçen Rusların aynı anlamda yaptıkları telkinler, Rumların Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları için etkili oldu. Bağımsızlık düşüncesi Rum aydınları tarafından işlenmeye başlandı.

Yunan Aydınlarının Yunanistan'ın Bağımsızlığı İçin Çalışmaları: Osmanlı Devletinin Rumlara verdiği ayrıcalıklı durumlarından yararlanan Rum aydınları, Avrupa ile ilişkiler içine girdi.

Yunan sorunundan ve Avrupa aydınlarının özgürlük ve bağımsızlık düşüncelerinden bilgilendiler. 18. yy. 2. yarısında Rum şair, tarihçi ve yazarları, Yunanistan'ın bağımsızlığını ve eski Bizans İmparatorluğunun yeniden kurulmasını belirten yazılar yazmağa başladı. Osmanlı İmparatorluğunda Türklere göre ekonomik durumları epeyce kuvvetli olan Rum aileleri, çocuklarının eğitimlerini İngiltere, Avusturya, Almanya'da aldirmek için yurt dışına göndermekteydi. Yurt dışına giden Rum gençleri, buralarda Avrupalı aydınlarının etkisiyle koyu bir Rum milliyetçisi olup ailelerinin yanına dönüyorlardı. Topluma karışan bu gençler, bir tencere süte konan maya gibi; maya sütün şeklini değiştiriyor, peynir ve yoğurt oluyorsa, bu gençlerde halk arasında Rum ulusçuluğunu yayıyorlardı.

Etnik-i Eterya: Bu kuruluş, Yunan ayaklanmalarını hazırlayan ve yöneten gizli bir örgüttü. 1814 yılında Odessa'da ikisi Rum, biri Bulgar olmak üzere, 3 kişilik bir tüccar grubu tarafından kuruldu. Örgütün amacı, sözde eğitim ve öğretimdi. Osmanlı ülkesinde Hristiyan uyruklular arasında eğitimi yaymaktı. Gerçekte, İstanbul'da Rum Patriğinin yönetiminde, eski Bizans Devletini kurmak ülküsünü benimsemişti.

Etnik-i Eterya örgütünün kurulmasında Çar'ın bilgisi vardı. Öyle ki kendisine Etnik-i Eterya başkomutanlığı önerilmişti. Örgütün yö-

netimi, Çar'ın savaş yaveri olan Aleksandr İpsilanti tarafından yapılmaktaydı.

Örgüte girenler, gerektiği zaman tüm mal varlıklarını ve yaşamlarını vermeye hazırdı. Örgütün projeleri hakkında tam bir sır tutmaya ant içmişlerdi. İhtilal düşüncesini yaymak ve örgütü genişletmek için, İstanbul'da üç kişilik bir komite kuruldu. Eflak Beyi Kalımaki ve İstanbul Rum Patriği, Eterya örgütünün etkili üyeleriydi. Osmanlı İmparatorluğunun her tarafında örgütün şubeleri kurulmaya başlandı. İzmir, Sakız, Bükreş, Yaş, Yanya belli başlı şubelerdi. Bu kadar geniş bir örgüt kurmayı amaçlayan Etnik-i Eterya yöneticileri, rahat haberleşmeleri için aralarında özel bir şifre yaptı. Buna göre bigaraz sözcüğü padişahı muhibbi insaniyet Rusya'yı, ziyade meşgul sadrazamı, kaynana Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşayı simgeliyordu.

Rumların Tepedelenli Ali Paşadan korkmaları ayaklanmayı geciktirdi. Ali Paşanın fermanlı (asi) ilan edilerek, üzerine kuvvet gönderilmesi ayaklanma için beklenen fırsatı yarattı.

Tepedelenli Ali Paşa, 18 yaşında çete reisi olmuş, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında devlete yaptığı hizmete karşılık, Derbent Paşalığına yükselmişti. 1788 yılında Yanya Paşası oldu. Akıllı, becerikli ve Babı-aliye karşı bağlılıktan ayrılmadığı için kuvvet ve kazanç sahibi oldu. 1802 yılında Hristiyan Arnavutların bir ayaklanmasını bastırdı. Mora ve çevresi Tepedelenli'nin etkisi altındaydı. Rumlar kendisinden korkuyordu. Tepedelenli Rumların bir ihtilal için hazırlandıklarını öğrenmişti. Rum olan doktoru aracılığıyla, Etnik-i Eterya'nın çalışmalarıyla ilgili pek çok bilgi edindi. Komitecilerin bazı mektuplarını ve bu arada Yanya Despotuna yazılan bir mektubu eline geçirdi. Despotu çağırđı, mektubu vererek "Okusanız da dinleseniz" dedi. Despot korkusundan felç gelerek öldü. Ali Paşa Babı-aliyi durumdan bilgilendirdi ancak II. Mahmut'un mühürdarlığında bulunan Halet Efendi, rüşvete düşkün hırslı bir kişi olduğundan daha önce Tepedelenliye gönderdiği hediyeleri kesmesi nedeniyle kızgındı. Bu nedenle açıktan açığa Tepedelenliye karşı iftiralarda bulunmaya başladı. Bu sıralarda İstanbul'daki İngiliz elçisinin olası bir Rum ayaklanması hakkında uyarılarda bulunması üzerine, Halet Efendi Etnik-i Eterya'nın üyelerinden olan Divan çevirmeni Nikola Maruzi Bey'i incelemeler için Mora'ya gönderdi. Maruzi hazırladığı

raporda Rumları haklı gösterdi. Bu arada II. Mahmut yönetim sorunu nedeniyle, Tepedenli'yi cezalandırdı. Tepedelenli padişahın affını diledi. Halet Efendi bu dileğin padişaha iletilmesini engelledi. Aynı zamanda vezirliğini geri aldırttı. Bunun üzerine Ali Paşa ayaklandı. Ayaklanınca fermanlı (asi) ilan edildi. Bu durum Rumların işine yaradı.

Eflak–Buğdan ayaklanması (1820): Ayaklanmanın lideri Aleksandr İpsilanti'ydı. Etnik-i Eterya üyeleri ayaklanmanın ilkin Mora'da başlamasını istedi. Ancak İpsilanti Eflak ve Buğdan'da harekete geçilmesini uygun buldu. Böylece Rusya'nın yardımı alınabilirdi. Ayaklanmaya, Romenlerle Sırlar ve Bulgarlar da katılabilirdi. Bu düşünceyle çıkarılan Eflak Buğdan ayaklanması, Osmanlılar tarafından kolay bastırıldı. İpsilanti Avusturya'ya sığındı.

Eflak Buğdan halkı, Mora Rumları gibi yönetilmiyordu. Burası bir açıdan özerk bir yönetime sahipti. Halk ile onları yöneten Rum Beyleri arasında bir çıkar ortaklığı yoktur. Eflak ve Buğdan'da bulunan yüksek rütbeli Rum Papazları, Romenlerin sempatisini kazanmamıştı. Sırlarla Bulgarlara gelince, Rumların yanında herhangi bir harekete katılmayı düşünmüyorlardı. İşte Eflak Buğdan ayaklanması bu nedenle başarılı olamadı. Bu ayaklanmanın bastırıldığı sırada, Mora'da da Rumlar ayaklandı.

Mora Ayaklanması (12 Şubat 1821): Mora'da ayaklanmanın başarılı olması için koşullar daha uygundu. Bu açıdan Eflak ve Buğdan'ın tersine, Mora ayaklanması gelişme olanağını buldu. Halkın tümü ayaklanmaya katıldı. Ayaklanmayı yüksek dereceli papazlar yönetti. Böylece ayaklanma ulusal ve dinsel bir kimlik kazandı.

Ayaklananlar ele geçirdikleri şehirlerde buldukları Türkleri öldürerek, mallarını talan etti.

Etnik-i Eterya'nın geniş ayaklanma amacı anlaşılınca, II. Mahmut hiddete kapıldı. Tüm Rumların kılıçtan geçirilmesini emretti. Fakat bunun doğru olmayacağı söylenince, kusurlu olanların ve suçluların cezalandırılmasını istedi.

İstanbul Patriği Etnik-i Eterya'nın ileri gelen liderlerindendi. Ancak, ayaklanmanın Rusya tarafından onaylanmadığını görünce korktu. Aforoz belgesi hazırlayarak üyelere duyurdu.

Buna karşın papaz elbisesiyle Fener Patrikhanesinin kapısına asıldı. Suçlu bulunan diğer metropolitler de, çeşitli yerlerde idam edildiler. Halet Efendi Konya'ya sürgün edilerek, orada boğduruldu.

Yabancı Devletlerin Bu Ayaklanmadaki Tutumları: Rusya yüzyıllık emellerini gerçekleştirmek için, zamanı uygun buldu. Sözde Türklerin asıp kestiği Hristiyanları kurtarmak için Kaynarca Antlaşmasına dayanarak, Babialiden ödenti istedi (1821). Bunu elde edemeyince İstanbul'daki elçisini geri çağırdı. Sonra Türkiye ile Rusya arasında bir savaş çıktığında büyük devletlerin nasıl bir tavır sergileyeceklerini sordu. 4 Temmuz 1821'de İngiltere ve Avusturya Yunan başkaldıranlarına yardımcı olmanın, ihtilal ilkelerini tanımak demek olacağını, Rusya'ya bildirdi. Rumlar, bağımsızlık istediklerini duyurdular. Oysa Rusya, ancak kendi egemenliği veya korumacılığında bir Yunanistan'dan yanaydı. Bu nedenle Çar, Osmanlı'larla anlaşma yolunu aradı.

Avusturya Devleti, ayaklanma karşısında tarafsız bir siyaset izledi. Ancak, Avusturya kamuoyu kesin olarak Yunanlılardan yana bir tavır içindeydi. Mora'da ayaklananlarla Türkler arasında yapılan savaş, Hristiyanlığın Müslümanlarla çarpışması anlamına geliyordu. Lord Bayron bu amaçla Mora'ya gitti.

Osmanlı devleti ayaklanmayı kendi gücüyle bastıramayacağını anladı. Mısır Valisi Mehmet Mehmet Ali Paşadan yardım istedi.

Mehmet Ali Paşanın Avrupa sistemine göre eğitilmiş bir ordusu ve yine bu sistemde yetişmiş bir donanması vardı. Bu düzenli kuvvetler, Vahabi, Kıbrıs ve Girit ayaklanmalarının bastırılmasında güçlerini kanıtlamıştı.

Mehmet Ali Paşa Girit ve Mora valilikleri kendine verilmek koşuluyla, Yunan ayaklananları üzerine kuvvet göndermeyi kabul etti. İsteği olumlu karşılanınca da oğlu İbrahim Paşayı Mora'ya gönderdi. İbrahim Paşa 1827 yılında kısa sürede ayaklanmayı bastırdı. Fakat Avrupa devletlerinin işe karışmasıyla, ayaklanma yeni boyutlar kazandı.

Yunan ayaklanmasına karışma düşüncesinin öncülüğünü, Rusya yaptı. 1825 yılında Çar Aleksandr ölmüş, yerine I. Nikola geçmişti. Yeni Çar yalnız askerlikten hoşlanırdı. Viyana'da kurulan Kutsal

Bağlaşmanın karşısındaydı. Yunan ayaklanmalarına sempati duyuyordu. Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin Mora ve Girit'e yerleşerek, Doğu Akdeniz'e egemen olmasını, Rus çıkarlarına aykırı buldu. Avusturya'yı Yunanlılar için değil; fakat, gerekirse Rusya'nın çıkarları için Osmanlılarla savaşıcağı konusunda ikna etti. Bundan sonra Babıaliye bir ultiatom gönderdi. Bükreş Antlaşmasının yürütölme biçimine itiraz etti. Osmanlı Devleti bu konuda görüşme yapılmasını istedi. 1826 yılında Akkerman görüşmesi yapıldı. Buna göre:

- Sırbistan'a bir anayasa hazırlanacaktı,
- Eflak Buğdan'a Rum Beyleri yerine Çarın isteğıyle Romen Beyleri atanacaktı,
- Osmanlı limanlarında Rus ticaret gemilerine bazı haklar tanınacaktı.

Napolyon savaşlarından bu yana İngiltere, Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğü ilkesini kabul etmişti. Yunan ayaklanması başladığı zaman, İngiltere Dışışleri Bakanı Canning, bu ilkeye bağılı kaldı. Fakat İngiliz halkı, ayaklanmalar dan yana çıkınca Canning, Yunan ayaklananlarını savaşı tanıdığını duyurdu.

Mehmet Ali Paşa'nın Mora seferi İngiltere'nin hoşuna gitmedi. Mora ve Girit Valiliğı de kendisine verilen Mehmet Ali Paşa'nın, Doğu Akdeniz'de yerleşmesi İngilizlerin çıkarına uygun düşmedi. Doğu Akdeniz'de, güçlü bir Mısır Paşası veya güçlü bir Rusya yerine, zayıf bir Osmanlı Devleti veya küçük bir Yunan Devletinin olması, İngiltere'nin işine daha çok yarardı. Bunun üzerine Rusya ve İngiltere, İbrahim Paşa'nın sözde Mora'da yaptığı zulme bir son vermek için, Sen Petersburg'da bir görüşme yaptı. Sonunda Sen Petersburg protokolü imzalandı (1826). Buna göre:

- Yunanistan Osmanlı Devletine vergiyle bağılı, yarı bağımsız bir devlet olacaktı,
- Tüm Türkler Yunanistan'dan çıkacaktı,

Bu protokol, bağımsız bir Yunan Devleti üzerine atılmış ilk adımdı.

Protokol, Avusturya, Prusya ve Fransa'ya bildirildi. Avusturya ve Prusya kabul etmedi. Çünkü bu karar ulusçuluk akımlarıyla ilgiliydi

ve bu devletlerde ulusçuluk (milliyetçilik) akımlarına 1815 Viyana Kongresi kararlarına göre karşıydı.

Ancak, 1815 yılında kendine karşı kurulmuş olan Viyana Kongresi (Kutsal Bağlaşma) birliğini parçalamak amacıyla bu protokole katıldı. Bundan sonra 3 devlet İngiltere, Fransa ve Rusya, aynı yıl Londra sözleşmesini imzaladı. Buna göre; Petersburg protokolü Osmanlı Devletine kabul ettirilecekti. Aksi halde bu 3 devlet Yunanlı ayaklananlara yardım ederek Osmanlı Devletine baskı yapacaklardı.

Osmanlı Devleti, Londra sözleşmesini, iç işlerine karışma sayarak kabul etmedi. Bunun üzerine 3 devletin donanması, Osmanlı Donanmasının bulunduğu Navarin Körfezini kuşattı. Sonunda 20 Kasım 1827 tarihinde Osmanlı Donanması batırıldı. Bu olayı Avrupa halkı sevinçle karşıladı. Osmanlı Devleti bu 3 devletten savaş ödentisi istedi. Fransa ve İngiltere savaştan yana değillerdi. İki devlet Mora Ayaklanmasını dağıtmak için anlaştı. İngiltere İbrahim Paşa kuvvetlerini Mısır'a götürmek için gemi gönderdi. Fransa geçici olarak Mora'yı işgal etti. Rusya'ya gelince 1828 yılında Osmanlı Devletine savaş açtı.

Savaşta Osmanlı Devletinin durumu iyi değildi. İki yıl önce yeniçeri ocağı kaldırılmıştı. Bu yüzden sağlam bir kara ordusundan yoksundu. Navarin Körfezinde donanma batırıldığı için donanma da yoktu. Fransa ve İngiltere ile siyasal ilişkiler kesilmişti. Onlardan yardım istenemezdi.

Savaş, Rus saldırısıyla başladı. Savaş sırasında Ruslar, Edirne'ye kadar geldi. Fakat bu sırada Ruslar zor duruma düştü. Çünkü Rusya'da iç karışıklıklar baş gösterdi. Avusturya ve İngiltere Rus ilerleyişinden gocundu. Olaya karışmaya başladı. Bunun üzerine 1829 yılında Osmanlı Devletinin isteği üzerine Edirne Antlaşması imzalandı. Buna göre:

- Ruslar Tuna ağzındaki Adalar dışında aldıkları yerleri geri verecekti,
- Prut nehri her iki devlet arasında sınır olacaktı,
- Doğu Anadolu'da Poti, Anapa, Ahıska Rusya'ya bırakılacaktı,

- Rus ticaret gemilerine boğazlardan geçiş hakkı tanındı. Ruslar Osmanlı ülkesinde özgürce ticaret yapacaktı,
- Eflak ve Buğdan'a yeni haklar verilecekti. Buranın beyleri ömür boyu atanacaktı,
- Akkerman Antlaşmasıyla Sırbistan'a tanınan haklar kabul edilecekti,
- Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ödentisi verecekti,
- Osmanlı Devleti St. Petersburg sözleşmesini kabul edecekti. Yani bu sözleşmeye göre Yunanistan'a özerklik verilecekti.

Önemi: Bu antlaşma, Osmanlı Devletinin küçük kaynarca Antlaşmasından sonra imzaladığı en ağır Antlaşmadır. Ruslar Tuna ağzındaki Adaları almakla, bu nehrin denetimini; Poti, Ahıska ve Anapa'yı almakla Doğu Anadolu'nun denetimini sağladı. Osmanlı Devleti Eflak, Buğdan ve Sırbistan'a tanıdığı haklarla, bu yerlerin özerkliğini tanımış oldu. Barışın ağırlık noktasını da bağımsız Yunanistan oluştuyordu.

Yunan Devletinin kuruluşu, Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasında bir başlangıç noktasıdır. Çünkü çeşitli uluslardan oluşan Osmanlı Toplumunu için Yunan Krallığı örnek oldu.

Yunanistan'ın kurulmasıyla Rusya, Osmanlı Devleti üzerinde ve aynı zamanda Balkan Yarımadasındaki Slavlar üstündeki etkinlik ve saygınlığını arttırdı.

İngiltere Doğu Akdeniz'de Mehmet Ali Paşa etkisini önlemiş oldu.

Fransa, Akdeniz devleti olduğu için, Yunan Krallığının kurulmasıyla, Akdeniz dengesinin bozulduğunu gördü. Bu nedenle Cezayir'i almaya kalktı.

Cezayir 1830 yılında, Osmanlı İmparatorluğunun bir eyaletiydi. Barbaros Cezayir'i Osmanlı topraklarına katmıştı. 1709 yılında Cezayir Valiliği, Yeniçeri Ocağı başkanlarının eline geçti. Bunlara "Dayı" denirdi. Dayı ocak tarafından seçilir, Padişah tarafından onaylanırdı. Korsanlıkla geçinirlerdi. İç işlerinde serbesttiler. 1815 yılında yapılan Viyana kongresinde, korsanlığa son verilen bir karar alındı. İngilizler bu kararın yürütülmesine memur edildi. 1816 yılında

İngiliz filosu Cezayir şehrini topa tuttu. Dayının gemilerini batırdı. Cezayir'in bu şekilde zayıflaması Fransa'nın işine yaradı. 1829 yılında Osmanlı Devleti savaştan yenik çıkınca Fransa, Cezayir Dayısının aptalca hareketlerini de fırsat bilerek burayı işgal etti. Olay şöyle oldu: Cezayir Dayısı İzmirli Hüseyin Paşa idi. Fransa'dan olan alacağına karşılık, Fransız ticaret gemilerini zapt etti. Fransız konsolosuyla bu konuyu görüşürken bir ara sinirlendi. Elindeki yelpaze ile konsolosun kafasına vurdu.

Babiali'nin araya girmesine karşın, Dayı inadından ödün vermedi. Kendini Fransa'ya karşı savaşıacak güçte görüyordu. Osmanlı Devleti'nin Rus savaşından yenik çıkmasından yararlanarak, 12 Haziran 1830 yılında Fransa, Cezayir'e kuvvet çıkardı. Osmanlı Devleti bu işgali protesto etmekle yetindi. Böylece 1830 yılında Osmanlı Devleti Akdeniz'de Mora ve Cezayir'i yitirmekle, dağılma devrini hızlandırdı.

Sanayi Devrimi ve 1848 Fransız İhtilali: 19. yy.ın ilk yarısında buharın keşfi insanlık tarihinde yeni bir devreyi başlattı. Bu devrin büyük ekonomistlerinden Pecguer "Buhar tek başına anılmaya değer bir ihtilaldir" diyordu. Buharlı gemilerin, trenin yapılması, maden ve kömür üretiminin artışı, endüstride ihtilal yaptı. Makineleşme ilerledi. Gazla aydınlanma, posta telgraf işlerinin örgütlenmesi başladı. Atlas okyanusu bir iç deniz haline geldi. İngiltere ve Fransa'nın sömürgeciliği hızlandı. Bu, kapitalizmin büyük bir hızla büyümesine neden oldu. Bu büyüme, dünyadaki güç dengesinin bozulmasına yol açtı. Büyük varlıklar meydana geldi. Ticaret yöntemleri değişti. Serbest alışveriş sistemi üstünlük kazandı. Endüstride himayecilik terk edildi.

Bu gelişmenin yanında işçi toplulukları da büyüdü. Fakat makineleşme bir çok maddenin maliyetini düşürdü. İşçi ücretleri az da olsa arttığı halde işçilerin durumu, kiralının yükselişi, grevler ve yüksek vergiler yüzünden kötüydü. İşçi ve küçük üretici, politik haklardan yoksundu. İşçilerin çalışma günü saatleri, 14-15 saattti. Bu durum, endüstri şehirlerindeki işçileri, sosyalist ve ihtilalci düşüncelerin etkisinde bıraktı.

Endüstrinin gelişmesi ile işçi sınıfının önemli sorunları ortaya çıktı. Bir çok düşünür bu konuda görüş belirtti. Stuart Mill "Libera-

lizm bu soruna çözmeye yeterli mi?" diye soruyordu. August Comte'un pozitivizm'i, batı düşüncesini liberalizmden sosyalizme doğru yöneltti. Almanya'da Feuerbach, Hegelciliği materyalist bir görüş haline getirdi. Marx'ın görüşlerine temel oluşturacak solcu ve maddeci bir Hegelcilik ortaya çıktı. Fransa'da pozitivizm, İngiltere'de pragmatizm yeni ve sosyal bir liberalizmi ortaya çıkardı. Proudhon ve Marx, mülkiyete karşı çıktı. İşçi hareketine ihtilalci bir nitelik verdi. Bu düşünceler, 1848 ihtilalini etkiledi.

İşçi hareketi ilk kez İngiltere'de örgütlendi. Endüstrici Robert Owen, 1833 yılında Büyük Meslek Birliğini kurdu. İş gününü 8 saate indirmek ve işçilere sosyal haklar sağlamak için mücadeleye başladı. Patronlar, buna karşı lokavt kararı düşüncesini yaşama geçirdi. Birliğe üye olanları işe almamaya başladı. Çatışma yıllarca sürdü. 1837 yılında ihtilalci bir özellik aldı. 1839 yılında maden işçilerinin silahlı ayaklanması bastırıldı. Bu karışıklıklar işçi sorunlarını ortaya koydu. Parlamento, bir takım yasalar çıkararak işçilerden yana bir çok hak tanıdı.

Fransa'da ise, olaylar daha hızlı gelişti. 1830'daki liberal burjuva ihtilali işçilerin desteği ile yapılmıştı. İhtilalden sonra işçi sorunlarıyla uğraşan olmadı. Bunun üzerine grevler başladı. Lyon'da işçiler için en az ücret tarifesi kabul edildi. Fakat hükümet bunu uygulamadı. Bunun üzerine işçiler büyük bir gösteri yaptı. 1831 yılı Kasımında ihtilalciler şehre egemen oldu. Buna karşın Lyon'a giren ordu ayaklanmayı bastırdı.

Fransa'da 1839 yılına kadar bu hareketleri destekleyen gizli dernekler kuruldu. Bunların en önemlileri: "İnsan Hakları Topluluğu", "Halkın dostları", "Aileler Topluluğu", "Mevsimler Topluluğu" idi. İlk ikisi cumhuriyetçi sosyalist, son ikisi de ihtilalci sosyalistti.

1845 ve 1846 yıllarında Fransa'da tarımsal üretim çok kötü oldu. Fiyatlar yükseldi. Kral Louis Philippe karşı gittikçe muhalefet şiddetlendi. Kral buna karşı ters bir politika izledi. İç ve dış tehlikelere karşı Avusturya İmparatorluğuna bağlaşma önerisinde bulundu.

21 Şubat 1848 tarihinde Paris'te yapılacak büyük işçi toplantısı yasaklandı. Bu hareket ayaklanmaya neden oldu. Kriz ciddi bir boyut kazandı. İşsizlik büyüdü. Louis Blanc, işsizleri devlet desteğine

almak istedi. Sosyalistlerin karşısında olan Bakan Marie, ulusal atölyelerde, iş gücünü haftada ikiye indirdi.

Sonunda sosyalist hareket bastırıldı. Fakat, Cumhuriyet bu kez iç savaşla öldürücü bir darbe yedi. Burjuva ve köylüler, yine karışıklıktan korkarak, cumhuriyet rejiminden uzaklaştı. Liberallerin soysalistlerle geçici iş birliğinin yerine, burjuvazi ile işçi sınıfı arasında tarihsel bir kin oluştu. Kabul edilen yeni anayasa, başkana üstün bir durum sağladı. Dikta yolunu Lois Napoleon'a açtı.

Bu ihtilaller, Almanya ve Avusturya'da da etkisini gösterdi.

1789-1830 ihtilallerini burjuva sınıfı çıkardı. Aristokratlarla savaştı. Aristokratlar elit sınıftı. Halk sınıfları; köylü, işçi ve esnaf burjuvaların yanında ihtilale karıştı. 1848'de ise halk sınıfları arasında düşünürler ve kendi sınıflarına bağlı insanlar vardı. 1848 de işçiler kendi sınıflarını korumaya çalıştı. Sosyalizm bir güç olarak ortaya çıktı. Avrupa eski durumuna oranla altüst oldu. 1848 yılında çeşitli uluslar grubu vardı. Yani kendi kendilerini veya başka ulusları yöneten devletler. (Başka ulusların yönetiminde bulunan uluslar; Macar, Leh ve Çek gibi). Macarlar Louis Kossouth adlı Macar ulusçusunu kendilerine lider yaptı. Avusturya imparatoru, Macar ayaklanmasını bastırmak için bunların bir hükümet kurmasını kabul etti. Fakat sonunda pişman oldu. Ancak sözünü geri alamadı. Macaristan'a bir Hırvat başkomutan yolladı. Macarlar bunu kendilerine hakaret saydı ve ayaklandı. Bu arada Avusturya İmparatoru Ferdinand öldü. Yerine Jozef geçti. Bir bildiri yayınlayarak Macar diyetini kaldırdı. Macaristan'ın Avusturya'nın bir vilayeti olduğunu duyurdu. Bunun üzerine Kossouth Budapeşte'de Cumhurbaşkanı seçildi (1848). Avusturyalılar Budapeşte'den kovuldu. Avusturya bunun üzerine Rusya'dan yardım istedi. Bir Rus ordusu Macar yurtseverlerini yendi. Bir kısım Macarlar Osmanlı Devletine sığındı. Benzer olaylar Prusya'da da oldu. Rus ordusu Polonyalı yurtseverleri yenince, buradaki yurtseverler de Osmanlı topraklarına sığındı.

Avusturya ve Prusya kendilerini uğraştıran bu yurtseverlere çok kin duydu. O zamanın hasta adamı olan Osmanlı İmparatorluğuna bir ültimatom verdi. Macar ve Polonya mültecilerinin hemen kendilerine verilmesini istedi. Uluslararası hukuka göre katil ve eşkıyaların sınırı geçtiklerinde geldikleri yere geri verilmesi maddesi vardı.

Avusturya ve Macar mültecilerini adi suçlu sayarak bunların geri verilmesini istediler. Osmanlı Devleti bu tarihlerde zayıf olmasına karşın gelenek ve göreneklerini çiğnememek için kendilerine sığınan bu mültecileri geri vermeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da, Türklerden yana gösteriler oldu. Avusturya ve Macaristan savaşı göze alamadı.

Vahabi Ayaklanması: Vahabi Mezhebinin kurucusu Abdullah İbn-i Vahap'tır. Vahap 1791 yılında öldü. İslam dinini ilk kurduğu zamanki şekline getirmek istedi. Toplumun yapısını o zamanki gibi demokratik yapmak, insanlar arası toplumsal ayrılıkları kaldırmak, lüks ve gösterişten uzaklaşmak amacındaydı. Vahabiler müritlerine kahve ve tütün kullanmasını yasak etti ve bunu küfür saydı. Camilerin sembolü olan minareyi kabul etmedi. Bunları süs olarak gördü. Bunlara inananların çoğalmasıyla 19.yy. başlarında, Arap yarımadasında Vahabi Ayaklanmaları meydana geldi. Vahabi hareketi Necef Çölü'nden başladı. 1803–1811 yılları arasında Mekke ve Medine'yi zaptetti. Hac ziyareti yasaklandı. Bu davranışlar tüm İslam dünyasını etkiledi. Hacıların Kabe'nin etrafında tavaf etmelerini, puta tapma olarak anladıklarından, haccı yasak etti. Hz. Muhammedi yalnız bir elçi olarak kabul etti. Haccın, Hz. Peygamberi Tanrı derecesinde yücelttiğini savundu.

Daha sonra Kuzey Mezopotamya, oradan doğuya giderek, din adamlarını Hindistan'a kadar gönderdi. Buralarda pek çok Müslüman'ı Vahabi mezhebine soktu. 1826'da Vahabi ayaklanmasını çıkardı. Bu ayaklanmanın nedeni, Hintlilerle ilişkisi olan Müslümanlara karşı olmalarıydı. Çünkü Hindular Tanrısız olarak kabul ediliyordu. Hindistan'da çıkan Vahabi hareketinin lideri 1831 yılında öldü. Böylece oradaki Müslümanların durumu düzeldi.

Vahabîlik, Muhammet Bin Ali El-Sunusi sülalesi zamanında, Trablusgarp'ta da yandaş topladı. 1843 yılında Sunusi, Trablusgarp'ta Sunusilik mezhebinin kurdu. Bugün hala bu mezhep vardır. Tüm Batı Afrika'ya yayılmıştır.

Vahabîliğin yanında ikinci dinsel hareket Müridizm oldu. Bu da, Kafkas Müslümanları arasında yayıldı. Mürit adını taşıyan topluluk arasında yayıldı. Müritler tüm nefislerini dine verdi. Bunlar arasın-

dan Şeyh Şamil ortaya çıkmış ve 1825 yılında Ruslara karşı ayaklandı.

Osmanlı Devleti 18. yy. başlarında iç karışıklıklar nedeniyle çok zayıfladı. Mezopotamya ayaklanmalarla tehdit altındaydı. Hicaz bölgesinde Türkler güçsüzleştikçe, Vahabilerin etkinlikleri arttı. Mekke şerifi bu olaydan ilk zarar gören kişi oldu. Şöyle ki; yeni doğan bu dinsel güç hükümetlerle anlaşarak Afganistan, Mezopotamya ve İran'dan gelen hac yollarını kesti. Kutsal beldelerin can damarını oluşturan yolları denetim altında bulunduruyorlardı. Haklı olarak Osmanlılara bağlı olan Mekke Şerifi, bu olaylardan kuşkulandı. Onlara karşı harekete geçti; fakat yenildi. Bunun üzerine oradaki mezhep farkını ileri sürerek Vahabilerle ilişkiyi kesti. Mekke, Medine'ye gelmelerini yasakladı. Dinsel hareketleri gönüllü olarak desteklemeyi adet edinmiş olan bedeviler, Hz. Muhammet zamanında dedelerinin yaptıkları gibi Vahabilere katıldı ve şerife karşı harekete geçti. Bunun üzerine Türkler şeriften yana işe karıştılsa da yarar sağlamadı. Yenik düşen şerif, 1798 yılında onlarla anlaşma yapmak zorunda kaldı.

Vahabi hareketi daha sonra hızla gelişti. Kerbela ve Mezopotamya şiiileri talana uğradı. Vahabi Emiri Suud İbn-Üs-Suud Mekke'ye girerek türbeleri yıktı, çok kişiyi öldürttü ve yönetimi 1840 yılında Mehmet Ali Paşa kuvvetlerince dağıtıldı. Vahabiler gücünü 1902 ve 1929 yılları arasında yine gösterdi. 1929 yılında Türklerden ayrılarak bugünkü Suudi Arabistan Krallığı kuruldu.

Vahabilerin görüşleri 14. yy. düşünürü İbn-i Taymiyya'dan kaynaklanmaktadır. Öncüsü Mehmet İbn-i Vahap adında bir Arap Şeyhidir. Özellikle Hz. Muhammet devri sonrası çıkan her adet ve kurumu din dışı sayarlar.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve Mısır Sorunu: Avrupalılaşmayı benimseyen ilk padişah III. Selim'di. O'nun öldürülmesinden bir süre sonra II. Mahmut padişah oldu. Canı pahasına da olsa III. Selim'in yolunu izledi. Bundan sonra gelen Osmanlı padişahlarının hiç biri geçici yeniliklerden yana olmadı. Sürekli olarak en ileri düşünceleri temsil ettiler. Buna Abdülhamit'i de katabiliriz.

II. Mahmut'u engelleyen en önemli konu yeniçerilerdi. Bu ocağı kaldırmaktan başka çözüm yoktu. Sonunda 1826'da Yeniçeri ocağı

kaldırıldı. Yerine Avrupa'daki örneklere uygun ulusal ordunun çekirdeği atıldı. Batıdan getirildi, ilkin Fransa'dan uzmanlar getirilmişti. Bu kez de Prusya'dan getirildi. Bunların arasında Moltke de vardı. Geldiğinde, küçük rütbeli bir subaydı. Sonradan 1870'de Fransa'ya, Alman Ordusunun başında girdi. Türk halkını öven mektupları vardır. Bu mektuplarında Türk yöneticilerinin Avrupa karşısında eksik ve ezik olduğunu yazdı. II. Mahmut deniz kuvvetlerini de düzeltti. Meclis-i Ahkam-ı Adliye'yi kurdu. Böylece yasa yapma yetkisini bu meclisin uzman üyelerine verdi.

Mısır'a gelince; Mehmet Ali Paşa Osmanlı ordusunun içinde yetişti. Fransa Mısır'ı tehdit edince, Mısır'a çıkan Osmanlı ordusunda başıbozuk askerler içindeydi. Sonra Mısır'da kaldı. 19. yy. başlarında, Mısır'da Memlûk Beyleri yer yer ayaklanarak karışıklıklar çıkarıyordu. Memlûk Beyleri geçimlerini, Mısır'da vergi toplayıp, Osmanlı Devletine vermekle sağlıyorlardı. Yani Mültezimlik yapıyorlardı. Her Memlûk Beyi bölgesinden dilediği gibi vergi alıyordu. Devlete vermek zorunda olduğu parayı verir, gerisi kendine kalırdı. Osmanlı Devleti zayıflayınca Memlûk Beyleri halka diledikleri gibi vergi koydururlardı. Ayrıca halka baskı yaparlardı. Bu bölgeye atanan Osmanlı valileri bunlarla epeyce mücadele ederlerdi. Fakat üzerlerinde etkili olamazlardı. Mehmet Ali Paşa atanan bu valiler arasında bu mücadelede en gözü pek vali olarak göze çarptı. Elindeki ordu ile üstünlük kurdu. İngiliz ve Fransız konsolosları da işe karıştı. İngiliz konsolosuyla arası açıldı. Buna karşılık Fransız konsolosuyla anlaştı. Memlûk beylerini öldürttü (1811). Osmanlı Devleti bu sırada, 1806-1812 savaşıyla uğraşıyordu. Padişah bu tarihte çıkan Vahabi ayaklanmasını Mehmet Ali Paşadan bastırmasını istedi. Mehmet Ali Paşa da Mekke ve Medine'yi vahabilerden kurtardı. İslam toplumunda ün kazandı. Elindeki, kendini tutmayan Türk ordusunu, Sudan'daki sınır boylarına yolladı. Mısır'da kendine yeni bir ordu kurdu.

Mora ayaklanmasında Mehmet Ali Paşa, II. Mahmut'un yardımına koştu ve ayaklanmayı bastırdı. Bu hizmetine karşılık padişahın Mısır ve Suriye Valiliğinin kendisine verilmesi sözünü aldı. Ancak Avrupa'nın Mora ayaklanmasına karışması ve Yunanlıların bağımsızlık almaları sonucunda, padişah verdiği sözden caydı. Mehmet Ali Paşa'ya yalnız Girit valiliğini verdi. Suriye'de Osmanlı Devletine karşı ayaklanmalar çıktı. Mehmet Ali Paşa Suriye sorununda Os-

manlı Devleti'yle savaşa girdi. Savaşta Fransa Mısır'ı, İngiltere Osmanlı Devletini tuttu.

Osmanlı Devleti, Mısır valisinden yararlanabilir, onu sadrazam yapabilir. Fakat bunu kavrayacak bir ortam yoktu. II. Mahmut ile Mehmet Ali Paşa arasındaki anlaşmazlığın başlıca nedenlerini şöyle sıralayabiliriz.

Asıl neden Mehmet Ali Paşanın Mısır'daki başarılı çalışmalarıydı. İstanbul paşaları bu başarıları çekemedi. II. Mahmut'u Mısır valisine karşı kıskırtmak için her ortamdan yararlandılar.

Padişah Mehmet Ali Paşaya, Mora ayaklanmasındaki yardımına karşılık Girit, Suriye, Trablusşam valiliği sözünü vermişti. Ayaklanmada, yabancı devletlerin işe karışmasıyla istenilen doğrultuda sonuç alınamadı. Mehmet Ali Paşa'nın donanması bastırıldı. Ordusu padişahın izni olmadan Mısır'a döndü. Osmanlı-Rus savaşı sırasında II. Mahmut Mısır'dan etkili yardım göremedi. Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa için vezirlik, kendisi için de Anadolu seraskerliğini istemişti. İsteği yerine getirilmediği için savaş karşısında seyirci kaldı. Edirne anlaşmasından sonra Mehmet Ali Paşa önceden söz verilen Girit, Trablusşam ve Suriye valiliklerini istedi. II. Mahmut Mora ve Cezayir'i henüz yitirmişti. Kendisini Rusya'ya karşı korumadığı için Mısır paşasını suçlu buldu. Ona yalnız Girit valiliğini vermekle yetindi. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, göz diktiği Şam ve Suriye valiliklerini gücüyle almak için fırsat aramaya başladı.

Cezayir'de, Ahmet Paşadan sonra Akkâ valisi olan Abdullah Paşa bir ara fermanlı ilan edilmişti. Mehmet Ali Paşanın araya girme siyle affedildi. Akka Valiliğini korudu. Abdullah Paşa Mehmet Ali Paşa'nın Akka'ya kaçmış olan kölelerini geri vermekten kaçındı. Olan başka borçlarını da ödemedi. Mehmet Ali Paşa Suriye'yi almak için bu olaydan yararlanmak istedi.

Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu Akka Valisi Abdurrahman Paşa'nın üzerine gönderdi. Yafa, Gazze, Hayfa, Mısır, eline geçti. Şam'a girildi. Şam halkı Mehmet Ali Paşa'yı tanıdı. Padişahın haberi olmadan olan bu olaylar, İstanbul'da büyük tepki uyandırdı. Mısır Paşası, padişaha karşı asi sayıldı. Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı Devleti'nin arası açıldı. Savaş başladı.

Mehmet Ali Paşa'nın bu olaylarla, Mısır'ı Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırarak bağımsız bir duruma getirmek isteği, öyle ki II. Mahmut'u devirerek padişahlığını duyurma düşüncesinde olduğu yolunda tarih kayıtlarına rastlandı. Fakat Paşa, böyle bir amaç taşımadığını ve taşımayacağını bir İngiliz diplomatına şu sözlerle açıkladı.

"Siz bir yabancısınız. Bir İslam gibi düşünmesini bilmezsiniz. Osmanlı Devletinin parçalanmasından benim için doğacak sorumluluğu biliyor musunuz? Müslümanlar nefretle benden uzaklaşacaklardır. İlk uzaklaşanlardan biri de iki oğlum olacaktır. Padişah delidir. Fakat tanrı Onu bize günahlarımızın karşılığı olarak verdi."

Mısır kuvvetleri Akka'yı aldıktan sonra, Şam yakınlarında bir Osmanlı ordusunu bozdu. Daha sonra kendilerini Humus yakınlarında durdurmak isteyen Halep Paşasını ve Antakya ile İskenderun arasında, Osmanlı ordusunu yendi (1832). Mehmet Ali Paşa bundan sonra yine İstanbul'a başvurdu. Suriye kendine verilmek koşuluyla savaşı durdurmayı önerdi. Bu sıralarda İbrahim Paşa Torosları aşarak Konya'ya geldi. Osmanlı ordusu burada da yenildi. İbrahim Paşa'ya İstanbul yolu açıldı.

Bu ortamda, II. Mahmut için tutulacak iki yol vardı. Ya İmparatorluğun dayandığı İslami temellere bağlı kalarak Mehmet Ali Paşa ile anlaşmak veya ona karşı Hristiyan bir devlet ile anlaşarak hanedan politikası izlemektir. Padişah ikinci yolu izledi. Osmanlı tarihinde örneği olmayan bu olayı *"Denize düşen yılana sarılır"* deyiimiyle açıklamak istedi. Rusya'nın ayaklanmaya karışmasıyla, olayın 2. bölümü başladı. Böylece Mısır sorunu Avrupa sorunu haline geldi.

Ayaklanmanın başında Avrupa devletleri kuşkuyla kapıldılar. Onlar ayaklanmayı basit bir iç olay olarak kabul ettiler. Oysa olaylar düşünülenin dışında gelişti. Mehmet Ali Paşa Anadolu'nun içlerine kadar ilerledi. Bu olay üzerine her devlet, Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarlarına göre, anlaşmazlığın çözümünü istemeye başladı.

Fransa, Akdeniz sorununa karşı sürekli ilgi gösterdi. Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanmasından bir yıl önce, 30 Temmuzda bir devrim yapılarak X. Şarl devrilmiş yerine Lui Filip Kral olmuş, mutlakiyet rejiminden meşruti yönetime geçilmişti. Hangi siyasal rejim altında olursa olsun, genel olarak Fransa'nın doğu siyaseti Osmanlı Devleti

için uygun, Rusya için uygun değildi. Fakat Edirne Antlaşmasından sonra Fransa'nın Cezayir'i alması, Osmanlı Fransız ilişkilerinde bir tatsızlık yarattı. Bu tatsızlık Mehmet Ali Paşa ayaklanmasında daha da arttı. Çünkü, Fransa açıkça Mehmet Ali Paşa'dan yanaydı. Fransız halkı Yunan ayaklanmasının kahramanları için gösterdikleri hayranlığı, Mehmet Ali Paşa için de gösterdi. Çünkü Mısır, Fransa için yabancı değildi. Napolyon 1798 yılında Mısır'ı Fransa'ya kazandırmak istemişti. Mehmet Ali Paşa da Mısır'ı Fransa'dan getirttiği uzmanlarla güçlendirdi. Mehmet Ali Paşa'nın siyaseti, Fransa'nın Mısır'da manevi varlığını anlatıyordu. Aynı zamanda Mehmet Ali Paşa, Akdeniz'i İngiliz isteklerinden kurtarmak isteyen Fransa'nın değerli dostuydu. Fransa, Mısır'ın padişaha ait olmaktansa daha çok Mehmet Ali Paşa'nın elinde kalmasını istiyordu. Bu durum kendi çıkarları için daha elverişliydi.

Avusturya, 1830 yılında kritik bir durumdaydı. 1830 Fransız ihtilalinin, Osmanlı yönetiminde bulunan Macar Slav ve İtalyan halkı arasında tepkiler yaratmasından kuşkulandı. Bu kuşku nedeniyle Rusya'ya yaklaştı. Rusya'da Avusturya gibi liberal düşüncelerin karşısındaydı. Prusya bu sıralarda henüz bağımsız bir siyaset izlemiyordu. Genel olarak Avusturya'nın dış siyaset görüşlerini paylaşıyordu. Bu nedenle Rusya, Avusturya ve Prusya, padişah ile Mehmet Ali Paşa arasında çıkan anlaşmazlıkta, ortak bir siyaset izlemeyi kararlaştırdı.

İngiltere doğuda bir sömürge imparatorluğu kurduğu günden beri Osmanlı İmparatorluğunun toprak tamlığından yana bir siyaset uyguladı. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu artık yayılmacı bir siyaset izleyemeyecek duruma gelmişti. Bundan başka, bu imparatorluk Rusya'nın Akdeniz'e inmesine ve İngiliz İmparatorluğu'nun sömürge yollarını tehlikeye düşürmesine de engel oluyordu. İngiltere, daha müdahale-sırasının gelmediğini düşünerek olaya karışmadı.

Osmanlı İmparatorluğu'na en yakın ilişkide olan devlet Rusya idi. Çar Büyük Petro'nun Azak Denizi'ni Rusya'ya kazandırdığı günden beri Rus siyasetinin başlıca hedefi, Karadeniz'i Rus gölü yapmak, İstanbul'u ve Boğazları Rusya'ya kazandırmak ve böylece Akdeniz'e ulaşmaktır. Daha sonra gelen Çarlar bu amaca ulaşmak için üç yol kullandılar.

a) Osmanlı Devletine savaş açarak kendilerini İstanbul'dan ve Akdeniz'den ayıran engelleri yok etmek,

b) Osmanlı Devletinde çıkarı olan devletlerden Avusturya Fransa ve İngiltere ile fırsat buldukça Osmanlı topraklarını paylaşmak,

c) Osmanlı Devletini egemenliği veya himayesi altına almak. Küçük Kaynarca ve Edirne Anlaşmalarıyla Ruslar bu amaçlarına erişti.

Mehmet Ali Paşa ayaklanmasına karşı Rusya tarafsız kaldı. Fakat Mehmet Ali Paşa'nın başarısı Rusya'yı ürküttü.

İstanbul'da kuvvetli bir Mehmet Ali'nin bulunması, Rusya'nın uyguladığı Osmanlı Politikasını yok edebilirdi. Buna dayanarak Rusya, Osmanlı toprak tamlığı ilkesini kabul etti ve harekete geçti.

II. Mahmut, Fransa'nın Mehmet Ali Paşaya sempati beslediğini biliyordu. İngiltere'nin tereddütlü anlar geçirmesi ve Prusya'nın ve Avusturya'nın Rusya'yı tutması üzerine Çar'ın yardım önerisini kabul etmek zorunda kaldı. Sonra Mısır valisine barış için başvurdu. Fakat vali Fransız danışmanlarının etkisiyle bu başvuruyu reddetti. 1833 yılında bir Rus filosu Karadeniz'i geçerek İstanbul'da Büyükdere önlerine geldi. Burada demirledi. Bu olay Fransa ve İngiltere'yi uyardı.

Bu arada da Mehmet Ali Paşanın bir takım entrikalarıyla, Anadolu'da padişaha karşı yer yer ayaklanmalar çıktı.

Fransız ve İngiliz elçileri, Bab-ı âliyi Mehmet Ali Paşa ile anlaşma yapmaya zorladı. Sonunda, 1833 yılında Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı Devleti arasında, Kütahya Anlaşması yapıldı. Buna göre Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerine ek olarak Adana valiliği verildi. Ayrıca Anadolu'da Mehmet Ali Paşa'dan yana olanlar hakkında, genel af çıktı. Ancak, bu barıştan her iki tarafta memnun olmadı.

Barış, padişahın valisine haklar tanıyan bir ferman gibi algılandı. Devletler arası bir sözleşme değildi. Verildiği gibi gereğinde geri alınabilirdi.

Geleceği garanti etmek gerekirdi. Bu iş ancak yabancı bir devletin desteğini sağlamamakla olasıydı.

1833 de Türkiye ile Rusya arasında Hünkâr Iskelesi Antlaşması imzalandı. Antlaşma; önsöz, altı açık, bir kapalı maddeden oluşuyordu. Buna göre:

- Her iki devlet birbirlerine yardım edecekti,
- 1829 tarihli Edirne Antlaşması ve diğer Antlaşmalar yeniden onaylanacaktı,
- Osmanlı Devleti tehlikeye düşerse, Rusya karadan ve denizden Osmanlı İmparatorluğuna kuvvet gönderecekti,
- Yardım isteyen taraf, yardıma gelenin harcamalarını karşılayacaktı,
- Antlaşma 8 yıl sürecekti,
- Antlaşma 2 ay içinde onaylanacaktı.

Kapalı maddeye gelince: Ruslar, Osmanlılara maddi yardım yapacak; ancak, 3. Maddeye göre Osmanlı Devleti Rusya'ya aynı şekilde askeri ve maddi yardım yapamayacağından, bir tehlike anında Rusya, Osmanlı Devleti'nden yardım istemeyecekti. Yalnız gerekirse Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını Rusya'nın çıkarına uygun düştüğü için kapatacaktı. Buna karşılık Ruslar, serbestçe Boğazları kullanabilecekti.

İngiltere ve Fransa bu antlaşmadan çok kuşkulandı. Ne II. Mahmut, ne de Mehmet Ali Paşa Kütahya Antlaşmasını gönül hoşluğu ile kabul etmedi. Padişah, bu Antlaşmayla çok şey yitirdiğini, Mehmet Ali Paşa da az kazançlı olduğunu ileri sürdü. Padişah için Mehmet Ali Paşa, öldürülmesi gerekli olan asi bir valiydi.

Kütahya Antlaşmasından sonra ilk anlaşmazlık, Mısır'ın İstanbul'a göndereceği para yüzünden çıktı. Padişah gönderilen 32.000 kese altını az buldu. 1834 de Lübnan'da çıkan Mehmet Ali Paşa'ya karşı olan ayaklanmayı II. Mahmut destekledi. Ayrıca Reşit Paşa komutasında kuvvetler toplamaya başladı.

Buna karşılık İbrahim Paşa da Fırat vadisinde, Urfa'ya yakın olarak Mısır kuvvetlerini yerleştirdi. İbrahim Paşa Mısır'ın egemenliğini sağlamayı istiyordu. Ayrıca halifeliği de İstanbul'dan Kahire'ye almayı düşündü. Çünkü kutsal şehir Mekke ve Medine Mısır'ın elindeydi.

Daha sonra Mehmet Ali Paşa yönetiminde bulunan yerlerin babadan oğula geçmek üzere Valiliğini istedi. Bu isteği Bab-ı Ali Mısır, Akka ve Trablusşam için kabul etti. Ancak Suriye ile Adana'nın geri verilmesini istedi. Ayrıca Mehmet Ali Paşa, Bab-ı Ali'ye her yıl gönderdiği vergiyi göndermedi ve bağımsızlığını duyurdu.

II. Mahmut Rusya'nın görüşünü alarak 1839 yılında Mehmet Ali Paşa'ya savaş açtı.

Savaş nedeni kolay bulundu. Fırat çevresinde Kürtler, Türklere karşı ayaklanmıştı. Lübnan'da Mısır kuvvetlerine karşı bir kaç yıldan beri süren kaynaşma vardı. Osmanlı ordusunun bir kesimi Birecik'te Fırat'ı geçtikten sonra Nizip'te konakladı. İbrahim Paşa'da karar-gahını Halep'te kurdu. Yapılan savaşta (Nizip Savaşı) Osmanlı ordusu yenildi. Acı haberin İstanbul'a ulaşmasından bir kaç gün önce II. Mahmut ölmüş, yerine Abdülmecit geçmişti.

Ahmet Paşa komutasında bir Osmanlı donanması da Mehmet Ali Paşayı teslim almak için İskenderiye üzerine hareket etti. Bu olay İstanbul'da telaş uyandırdı. Bab-ı Ali, Kahire'ye yeni bir Hatt-ı Hümayun gönderdi. Bu Hatt-ı Hümayunda, Mısır'ın babadan oğula geçmek koşuluyla Mehmet Ali Paşaya bırakılacağı sözü veriliyordu. Bu öneri Mehmet Ali Paşa için yeterli olmadı. O'na göre zaten bu hak II. Mahmut devrinde verilmişti.

15 Temmuz 1840 yılında İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya devletleri arasında Londra'da dörtlü bir Antlaşma yapıldı. Bu sözleşmeye Fransa katılmadı. Çünkü Mehmet Ali Paşa'ya sempati duyuyordu.

Mısır babadan oğlu geçmek koşuluyla, Güney Suriye ve Akkâ'da yaşam boyu Mehmet Ali Paşa'ya bırakılacaktı. Mehmet Ali Paşa'nın bu koşulları kabul etmesi için 10 gün süre verilecekti.

Mehmet Ali Paşa, yapılan öneriyi 10 gün içinde kabul etmezse, 2. bir öneri yapılacak ve bu öneride yalnız Mısır Paşalığı kendine bırakılacaktı. 10 gün içinde bu yeni öneriyi de kabul etmediğinde, Mısır da kendinden zorla alınacaktı.

Dört devlet arasında gizli hazırlanan ve imzalanan bu dörtlü Antlaşmanın ilanı, Fransa'da büyük heyecan uyandırdı. Hükümet ve kamuoyu Fransa'nın onurunu korumak ve Mehmet Ali Paşa'yı

yalnız bırakmamak için savaşı bile göze aldı. Mehmet Ali Paşa da Fransa'ya güvendiği için Mısır sorununun başından beri sınırsız isteklerde bulunmuştu. Bu kez dörtlü Antlaşma yapan devletlere de kafa tuttu. Fransa'ya güvendi. Önerileri geri çevirdi. Artık bundan sonra, sıra kuvvet kullanmaya geldi.

Rusya, Mısır kuvvetleri Anadolu içlerine yürüdüğünde, İstanbul'u korumak için işe karışacaktı. İngiltere karada ve denizde Osmanlılarla işbirliği yapmayı kabul etti. Avusturya da 3 savaş gemisiyle yardım etti. Bundan anlaşıldığına göre Rusya ve Prusya pasif kalıyor, Avusturya sembolik bir şekilde katılıyor, ağırlık İngiltere ve Osmanlılarda oluyordu.

Mehmet Ali Paşa bu savaşta savunmada kalmayı uygun gördü. Sonunda yenildi. Fransa'ya güvenmenin boş olduğuna inandı ve barış istedi. Daha sonra Padişah, Mehmet Ali Paşa ile gelecekteki ilişkilerini, "Mısır Valiliği İmtiyazı Fermanı" başlığı ile tarihe geçen bir ferman ile belirledi. Buna göre, Mısır Valiliği Mehmet Ali Paşanın oğullarına kalacak, Mısır iç işlerinde serbest olacak fakat Osmanlı Devletine her yıl vergi verecekti.

Sonuçları: Ayaklanma başlangıçta iç ayaklanmaydı. Sonradan 5 büyük Avrupa Devletlerinin karışmasıyla Avrupa sorunu haline geldi. Mehmet Ali Paşa, ayaklanmayla birlikte, gelişen isteklerini tam olarak gerçekleştiremedi. Adana ve Suriye'den vazgeçti. Mısır'ı ailesine kazandırdı.

Rusya, Hünkâr İskelesi Antlaşmasıyla, Osmanlı üzerinde bir himaye kurmayı başardı ise de Fransa ve İngiltere'nin araya girmesiyle bu geçersiz oldu.

İngiltere enerjik davranmasıyla, Doğu Akdeniz yolunu Mehmet Ali Paşa tehlikesinden kurtardı. Fransa bu ayaklanmada silik kaldı.

Osmanlı Devleti bir valisinin ayaklanmasını bastıramayacak kadar güçsüz olduğunu anladı.

Şark Meselesi (Doğu Sorunu): Bu bir siyasal terimdir. İlkın 1815 yılında Viyana Kongresinde kullanıldı. Daha sonra, siyaset adamlarıyla tarihçiler gözünde kredi kazandı. Genel olarak, şark sorununun ortaya çıkışı ve anlam kazanması şöyle oldu.

Viyana Kongresi, Napolyon Bonapart'ın altüst ettiği Avrupa haritasını düzene koymak için toplandı. Bu sıralarda Rus Çarı Aleksandr, kongre delegelerini Rum davasıyla ilgilendirmek istedi. Kongre Avusturya Başbakanı Meternik ve İngiltere'nin etkisiyle bu konunun görüşülmesini kabul etmedi. Buna karşın, Rus delegeleri, resmi görüşmelerin dışında, kongre üyelerinin dikkatlerini Osmanlı yönetimindeki Hristiyan halkın durumu üzerine çekmeye çalıştı. Bu durum için "ŞARK MESELESİ" terimi kullanıldı. 19. yy.ın ilk yarısında şark meselesi genel olarak, Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünün korunması, aynı yy.ın ikinci yarısında Türklerin Avrupa'daki topraklarının paylaşılması, 20. yy.da İmparatorluğun tüm topraklarının bölüşülmesi anlamında kullanıldı. Fakat Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinde kriz yaratan her olay, Avrupa devletlerince Şark meselesi başlığı altında incelendi. Tarihçiler, özellikle Avrupalı tarihçiler de aynı terimi geçmiş devirlerdeki Türk Avrupa ilişkilerini açıklamak için kullandı. Tarihçiler, Türk Avrupa ilişkilerinin başlangıcı olarak çeşitli olayları aldıkları için Şark meselesinin başlangıcı da tarihçilerin görüş ve eğilimlerine göre saptanmış oldu. Bu başlangıcı, Türk gençlerinin Avrupa'ya yayılmaya başladığı tarihe kadar götürülenler bile vardır. Fakat Şark Meselesinin başlangıcı olarak; İslamlığın doğuşunu, Haçlı seferlerinin başlamasını ve Osmanlıların Avrupa'ya ayak basmalarını kabul edenler çoğunluktadır.

Tarih bakımından, başlangıcı nereye götürülürse götürülsün, Şark Meselesinin konu biçiminde ortaya çıkışı, 18. yy.ın ikinci yarısıdır. Bu sorun, 1815 de adlandırıldıktan sonra, 19. yy. süresince devam etmiş, 20. yy.'ın ilk 20 yılı içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karışmasıyla ortadan kalkmıştır. Avrupa'nın anladığı Şark Meselesi, Türkler için bir batı sorunudur.

1840 yılında Mısır Antlaşmasından sonra 1841 yılında yine Londra'da Boğazlar Antlaşması imzalandı. Buna göre;

- Boğazlar savaş gemilerine kapalı kalacak,
- Yalnız küçük tonajlı savaş gemileri padişahın özel fermanıyla geçebilecekti.

Bu Antlaşma 1853 yılına kadar sürdü.

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da başarılı görünen yeniliklerinde, Osmanlı yeniliklerindeki kültürel ve siyaset gelenek ve kadro yoktu. Avrupa'dan getirilen subay ve uzmanlarla Mısır'ın devlet kadrosunun oluşamayacağı bir gerçektir. Mısır'ın yerli halkı yönetime karıştırılmadı.

Devlet yönetimi geleneğine sahip olmayan Mehmet Ali Paşa, despot yönetimi ile halkın hoşnutsuzluğuna neden oldu. Osmanlı yönetimin Suriye ve Lübnan'da istenmesinin tek nedeni Osmanlıların 19. yy. da giriştikleri yenilik denemeleri değildi.

Osmanlı yönetimi karşısında Mehmet Ali Paşa, geçici başarılar sağlayan, yönetmesini bilmeyen bir asi vali olarak kaldı. Mehmet Ali Paşa 19. yy. başlarındaki dünyanın yeniliklerini getirmekten öte, değişim geçiren bir İmparatorluktaki iktidar boşluğundan yararlanmayı denedi.

VII. BÖLÜM

TANZİMAT FERMANI

Tanzimat Yeniliğinin Önceki Yeniliklerden Ayrıcılığı: Tanzimat yeniliğinden önce batılılaşma hareketleri üç bölüme ayrılır:

1718 yılına kadar olan bölüm,

1718 – 1789 arası yenilikler,

1789 – 1839 yılları arasındaki yenilikler,

1789 – 1839 yenilikleri de üçe ayrılır:

- a) 1789 – 1808 yılları arasındaki III. Selim Devri,
- b) 1808 – 1830 yılları arasındaki irtica devri,
- c) 1830 – 1839 Devri.

Tanzimat yeniliği, bir batılılaşma hareketidir. Daha önce bu yönde başlamış olan hareketlerin devamından başka bir şey değildi. Tanzimat yeniliğiyle, Tanzimat öncesi batılılaşma hareketlerinin kıyaslanmasında yarar vardır. Tanzimat öncesi hareketlerin kısaca değerini belirtmek suretiyle sözü geçen kıyaslama şu şekilde yapılabilir. Tanzimat öncesi hareketler üç ana bölüme ayrılmaktadır.

Genel olarak:

- a) Fatihle başladığı ileri sürülen 1718 yılında son bulan devir,
- b) 1718 – 1789 devri,
- c) 1789 – 1839 devri.

Bu bölümlerin özelliğine gelince:

a) Gerçek anlamda bir batılılaşma yeniliği yoktur. Fatih'in Bellini'ye portresini yaptırması, topçulukta batı teknik ve bilgilerinden yararlanılması, haritacılıkta aynı şekilde yararlanmalar görülmesi, batıcılık yeniliği olarak benimsenemez. Fatih devrinde henüz bugünkü anlamda ortak değerlere sahip bir batı toplumu yoktu. Osmanlı kurumları da o devirde açık olarak batı kurumlarından üstündü. Bu durumda yukarıda belirtilen olaylar iki dünyanın ilişkilerinde görülmesi olası doğal ve özel etkinliklerden ibaretti. Osmanlı Devletinin ikinci Viyana yenilgisinden sonra gerilemesi, tam anlamıyla batı kurumlarının üstünlüğü hakkında, Osmanlılarda bir bilinç uyandırmadı. Bu durum; ancak, 18. yüzyılda III. Ahmet devrinde anlaşıldı.

b) 1718–1789 tarihleri arasında süren devir, batılılaşma hareketlerinin birbiri ardına geliştiği devirdir.

Batı uygarlığı oluştu. Rönesans, keşifler ve reform üzerine 16. yüzyıldan beri devam etmekte olan siyasal, düşünsel, toplumsal, ekonomik ve kültürel gelişmeler, bu devirde meyvelerini verdi. Siyasal açıdan Avrupa'nın haritası değişti. Fransa ihtilali bu devirde düşünce hazırlıklarını tamamladı. Rusya'nın Büyük Petro ile başlayan batılılaşması bu devirde büyük bir gelişme gösterdi. Rusya kuvvetli ve tehlikeli bir devlet haline geldi. Yine bu devirde Atlantik'in ötesinde (Amerika'da), İngilizlere ait 13 sömürge, ulusal bir ayaklanma başlattı. İnsan Hakları Bildirgesinin ilk kez ortaya atılması ile çağımızın en büyük demokrasi örneği kuruldu. Kömürden harekete geçirici güç olarak geniş ölçüde yararlanıldı. Buharın makineye uygulanmasıyla, büyük endüstrinin ilk adımları atıldı.

Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğunda 1683 yılında meydana gelen gerileme hareketleri devam etti. Ülkede iç bunalımlı yıllar yaşandı. Ekonomi ve toplumsal yaşamda çöküntüler baş gösterdi. Bu nedenle Osmanlı devlet adamları Osmanlı kurumalarından tümünün değilse bile bir bölümünün çöktüğünü gördü. Buna karşılık bu kurumların batıdaki benzerlerinin üstün duruma geldiği bilincine erişti. Bir yandan Avrupa'nın üstünlük nedenlerini anlamaya çalışırken öte yandan batı kurumları kopya edilmeye başlandı. Böylece gerçek anlamda batılılaşma dediğimiz hareket başladı.

Bu bölümde batılılaşma hareketleri, batının teknik araçlarından bazılarının alınması şeklindeydi. Öyle ki askeri yenilik olarak yapı-

lanlar da tekniğe yönelikti. Yani ordu örgütü korundu. Kullanılan araçlar; top, gemi inşaatı gibi unsurlar batılılaştırıldı. Bunun yanında matbaanın alınmasına karşın, yabancı dilden yayın, çeviri şeklinde bile yapılmadı. Dinsel ve felsefi eserler Türkçe basılmadı. Bu da bize, yeniliklerin duygu ve düşüncenin dışında olduğunu göstermekteydi.

c) 1789–1839 yılları arasındaki yenilikler incelendiğinde, bu devir bir tüm olarak ele alınmalıdır. Fakat özelliklerine göre böldüğümüzde, 1789 – 1808 yılları arasında bir alt devir görülür. Bu alt devirde önceki yenilikler sürmektedir. Ayrıca yeni kurulan Nizam-ı Cedit ordusu kısmen ve örgütsel olarak batı etkisini benimsemiştir. Fakat orijinal yenilik olarak ilk kez deniz ve kara askeri okullarında Fransızca'nın zorunlu ders olarak konulduğu görülür. Ayrıca devrin en ileri yabancı dille yazılmış eserlerinden oluşan kütüphane kurulmuştur. Tüm bunlar göstermektedir ki Osmanlı İmparatorluğu batı kültürüne giden canlı araçların önemini kavramıştır. Yine alt devirde ilk kez yabancı ülkelerde sürekli elçilikler kuruldu. Bu elçiliklere verilen görevler arasında bulundukları yerlerin bilim, teknik, toplumsal ve benzeri türden kurumlarının incelenip İstanbul'a bildirilmesi gibi konular vardı. Ayrıca yabancı devletlerle, karşılıklılık esasları içinde bağlaşımlar yapılması, Osmanlının diplomatik, politik yöntem ve kuralları açısından batılılaşma yolunda atılım yaptığını göstermekteydi.

Üçüncü alt bölüm 1808 – 1839 yılları arasını kapsadı. Bu devirde devlet kurumlarının çoğunluğunda genişlik ve derinliğine batılılaşmanın etkilerinin kapıları açıldı. Askeri açıdan ocak esasına dayanan ordu kaldırılmış, modern bir ordunun temeli atıldı. Hükümet organları görev bölümü açısından başlarında bulunan yöneticilerin taşıdıkları unvanlar açısından batılılaştı. İlk kez batı ülkelerine öğrenci gönderildi. İlk kez yine batıdan harp okulları ve tıp okulları için yabancı eğitimciler getirildi. Öyle ki tıp okulunda öğretim dilinin Fransızca olarak geçici bir zaman için kabul edildiği görüldü. Kıyafet değişikliği yapılmış devlet eliyle bir endüstrinin kurulma zorunluluğu anlaşıldı. Batı müziğine karşı ilk sempati belirtileri görüldü.

Tanzimatın Önceki Yeniliklere Göre Özelliği: Önceleri tebaa arasında var olan toplumsal ayrıcalıklar kaldırılmak istendi. Bu yenilikte yeni bir insan unsuru kendini gösterdi.

Önceleri yapılmamış olan bir hukuk yeniliği gerçekleşti.

Batılı eğitim ilkeleri ve öğrenim basamaklarının önemleri kavranmış, bu yolda yenilik yapıldı.

Batılı anlamda ve batı örneklerini içeren bir edebiyat başladı. Gazete çıkarılmış, edebiyatta toplumsal ve siyasal konulara yer verilmiş, tiyatro kabul edilmiş, genişlemesine ve derinlemesine, düşünce alanında çeviriler yapıldı. Tanzimat'a kadar Osmanlı için düşünce ve yazışma da örnek alınan Arap ve Fars dünyası bırakılmış, düşünce açısından batıya genel bir yönelme başladı.

Tanzimat öncesi hareketlerde batılılaşma için batılı uzmanlardan yararlanıldığı halde, Tanzimat'ta batıda bulunmuş olan veya batıyı bildiği yabancı dil aracılığı ile tanımayı başarmış olan Türklerden yararlanılmaya başlandı.

Tanzimat'tan önce batılılaşma hareketleri, batılı devletlerin doğrudan etkisi dışında olmuştur. Tanzimat yeniliğinin gerçekleştirilmesinde ise yabancı devletler yenilikle ilgili düşüncelerini içeren nota, program ve planlar vererek batılılaşmayı önerdi. Böylece bir iç işlere karışma başladı.

Sonuç olarak; Tanzimat yeniliğinde batılılaşma hareketleri bir aşamadır. Fakat kendinden önceki hareketlerden çeşitli yönlerden ayrılmaktadır. Bunların içinde en önemlisi özellikle hukuk ve edebiyattır.

Gülhane Hattının İlkeleri: Gülhane Hattı, Padişah Abdülmecit tarafından yazıldı. O'nun adına Mustafa Reşit Paşa tarafından 1839 yılında İstanbul'da Topkapı Sarayı'nın Gülhane Bahçesi'nde okundu.

Bu bir Hatt-ı Hümayun'du (Padişahın el yazısı). Padişahın saltanat hukuku üzerine kabul ettiği sınırları çizmekte ve padişahla tebaası arasındaki ilişkilerin yeni esaslarını kurmaktaydı. Bu nedenle Gülhane Fermanı ile Osmanlı İmparatorluğunda yeni bir hukuk devletin başlatıldığı söylenir. Gülhane Hattında sözü geçen konularla ilgili ilkeler saptandı. Bunlara dayanılarak Hatt-ı Hümayunun okunmasından sonra girilecek yenilik devrine "TANZİMAT-I HAYRİYE" denildi.

Tanzimat-ı Hayriye devrinin sonucu olarak tarih disiplini bakımından 1856 tarihini almak doğru olur. Çünkü bu tarihte kapsadığı maddeler, az çok farklı yapılaş şekli, yine Gülhane Hattından farklı bir ikinci ferman vardır. Bununla yeni bir devir başladı. Yine bir hukuk devleti kurma açısından 1856 Fermanı hükümleri 1876 tarihine kadar sürdü, bu tarihte ilan edilen kanun-u esasi (Anayasa) ile sona erdi.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Gülhane Bahçesinde devlet adamı Mustafa Reşit Paşa tarafından okundu. Törende askeri, mülki ve ilmiyeye mensup kişiler, Hristiyan cemaatinin liderleri ile yabancı elçiler bulundu. Ayrıca başka bir törenle Sultan Abdülmecit, Hatt-ı Hümayunun ilkelerine bağlı kalacağı ile ilgili and içti. Bu and, çeşitli sorumlu görevlerde bulunan devlet adamları tarafından da yapıldı. Gerek Hatt-ı Hümayunun içeriği ve gerekse ilan ediliş şekli, bununla ilgili yapılan diğer törenler Hatt-ı Hümayuna bir anayasa özelliği verdi.

Gülhane Hattı ile başlayan yeni devire yenilik özelliği veren, kapsadığı çağdaş hukuk ilkeleriydi. Bunlar Fransız Devriminin ortaya koyduğu İnsan Hakları ilkeleriyle karşılaştırılınca, şunlar göze çarpar: Şekil yönünden ayrıcalık vardı. Fakat ruh ve espri yönünden aralarında göze çarpan benzerlik vardı.

İnsan Hakları ilkesinin 1. maddesinde, insanların hukuk açısından eşit oldukları belirtildiği halde, bu eşitlik Hatt-ı Hümayunun hiç bir yerinde açık olarak geçmemektedir. Ancak tümünden sızan anlam vardır. Hattın açıklamasında, vezirlerden çobana kadar herkesin yasalar karşısında eşit olacağı söylenmektedir.

Ayrıca İnsan Haklarının 2. Maddesinde, insanın doğal hakları olarak belirtilen özgürlük, ulusçuluk ve güven, Gülhane Hattında, can güvenliği ırz ve namus dokunulmazlığı ve mal edinme hakkı ile karşılandı.

İnsan Hakları bildirgesinde, bir insanın ancak yasaların belirttiği konularda suçlandırılacağı hükmü vardı. Hatt-ı Hümayunda ise yasa gereği olmadıkça hiç kimsenin cezaya çaptırılmayacağı belirtildi.

Gülhane Hattında, her kişinin mal ve maddi gücüne göre vergi saptanacak, kimseden daha fazla vergi alınamayacağı belirtilmiştir.

İnsan Hakları bildirisinde ise verginin nasıl harcanacağını denetle-
neceği belirtildi. Gülhane Hattında verginin nasıl harcanması gerek-
tiğinin, Tanzimat-ı Ahkâm-ı Adliye tarafından yapılacağı gösterildi.

İnsan Hakları Bildirisinin 6. maddesinde “Yasalar kamu iradesi-
nin bir ifadesidir. Tüm yurttaşlar kendileri veya temsilcileriyle yasa
yapmaya katılırlar” denilmiştir. Buradan hem yasa tanımlanmış,
hem de yasanın kaynağı veya dayandığı noktalar tanımlanmıştır.
Bir de kimler tarafından yazılacağı belirtilmiştir. Meclis-i Ahkâm-ı
Adliye, gerekli yasalar hazırlanırken, tartışmalar yapardı. Buna göre,
Meclisin hangi kaynaktan geldiği gösterilmemiştir. Ayrıca tüm yurt-
taşların doğrudan doğruya veya temsilcileri aracılığıyla yasa yap-
mak hakkına sahip olduğu anlamında açıklama yoktur.

Meclis-i Ahkâm-ı Adliye, halk tarafından seçilmemiştir. Padişahın
iradesiyle kurulmuştur. Bununla birlikte bu meclis, kurulduğunda
üyelerinin bir genel meclis tarafından seçilmesi veya azledilmesi
Mustafa Reşit Paşa ile II. Mahmut arasında tartışma konusu olmuş-
tur. İşin ilginç yanı şudur. Padişah, seçilme ve üyelerin azledilmez
oluşunu istediği halde, Mustafa Reşit Paşa buna karşı çıkmıştır.
Çünkü Osmanlı Devleti ulusal bir yapıya sahip değildi. İnsan Hakla-
rıyla, egemenliğin ulusa ait olduğu saptanmıştır. Bu, ulus devlet ya-
pısında olan bir devlet için doğaldır. Bu doğallığın bir sonucu olarak
İnsan Haklarını benimsemiştir. Oysa Osmanlı Devletinde, ulus yeri-
ne uluslar vardır. Böyle bir seçim hakkının verilmesi kabul edilme-
miştir. Osmanlı Devleti bir yenilik dönemine girmiştir. Bu yeniliğin
bel kemiğini Meclis-i Ahkâm -ı Adliye oluşturur. Buraya atanan ve
azledilemez olan üyelerin mürteci olmaları durumunda yenilik yap-
mak olası değildir. Bu nedenle padişah elinde sürekli ileri görüşlü
yenilik yanlısı kişilerin atanma olanağının bulunmasını istemiş, üye-
lerin azledilmesi ilkesini koydurmuştur. Gülhane Hattında söylen-
meyen fakat insan haklarının başlıca düşüncelerini temsil eden bir
özellikte özgürlüktür.

İnsan haklarında “Rousso'nun doğal haklar görüşü” benimsen-
miştir. İnsanlar, özgür doğar, özgür yaşar ve büyürler. Doğal bir ta-
kım haklara sahiptirler. Bu görüş Gülhane Hattında yoktur. Ayrıca
eğitimle ilgili bir hüküm de yoktur. Gülhane Hattı'nın modern özellik-
lerinden birini yemin töreni oluşturmaktadır. Başta padişah olmak

üzere tüm devlet memurları il, ilçe ve sancaklardan gelerek Hattın hükümlerine aykırı hareket etmeyeceklerine dair yemin etmişlerdir. Aykırı davranışlar hakkında cezalandırma zorunluluğu vardır. Bunun içinde bir ceza kanunnamesi düzenlenip ilan edilmiştir. Gülhane Hattı'nın haklar yönünden değerlendirilmesi diğer anayasalar ile kıyaslanması dinsel devlet tipini (Tanzimat batıcılığını) ortaya çıkarmıştır.

Tanzimat'ın Başlıca Nedenleri:

- Batılı yönde bir yenilik geleneğinin kurulması,
- Yakın çağın başından beri Fransız Devriminin ortaya koyduğu ulusçuluk ilkelerinin Osmanlı Hristiyan tebaası arasında yayılması,
- Bu ilkelerin etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması,
- II. Mahmut devrinde (1830–1839) tarihleri arasında, Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da ayaklanmasının İmparatorluğunun geleceğini tehdit eden bir şekil alması,
- Osmanlı devlet adamlarının Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılmaktan kurtarmak için, onu kuvvetlendirmek, batının liberal devletler topluluğuna katmak, Fransa ve İngiltere'den modern devlet ilkelelerinin alınması için teşvik ve yardım görmeleridir.

Gülhane Hattı'nın Özellikleri: 1839 yılında ilan edilen Gülhane Hattı Hümayunu, anayasa özelliğini taşır. Bu nedenle Osmanlı tarihinde yeni bir hukuk devletini kurma girişiminin başlangıcı sayılır. Gülhane Hattının hazırlanma şekli, duyurulması ve yürütülmesi yönünden gerçekten de bir anayasa özelliğindedir.

Hazırlanması: Şariat esasına göre değil, medeni hukuk esasına göre hazırlandı. Çağdaş yabancı devletlerden özellikle Fransa'nın 1830 yılında Lui Filip tarafından, Fransa'ya verilmiş olan şart belgesine benzemektedir.

Şekli: Bir padişah yazısıdır. Padişahın kendi eseri gibi görünmekle birlikte, bir ihtilal sonunda halkın hükümdardan aldığı hakları içeren bir belge özelliğini taşımaktaydı.

Duyuruluş Biçimi: Osmanlı tarihinde, o zamana kadar görülmemiş olan bir törenle yapıldı. Gülhane Bahçesinde, devlet büyüklerinden başka, cemaat liderleri ve ulemalar bulundu. Ayrıca yabancı elçiler çağrıldı ve hattın okunmasından sonra birer sureti yabancı devlet elçiliklerine gönderildi. Bundan şu anlam çıkmaktadır. Hatt-ı Hümayun, Osmanlı ve yabancı toplum ile padişah arasında bir sözleşme hükmüdür. Ayrıca, başta padişah olmak üzere devlet büyüklerinin, Hatt-ı Hümayunun içeriğine bağlı kalacaklarıyla ilgili and içmiş olmaları, bu yetkilerinin üstünde, manevi bir gücün, modern bir hukuk gücünün varlığını kabul ettiklerini göstermektedir.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu, uygulanmaya başlanırken padişah adına yayınlanmış olan bir açıklama vardır. Osmanlı Devletinde tebaa arasında herhangi bir yönden ayrıcalık kalmadığı, kişilerin çobandan en üst dereceli memuruna kadar, hukuk açısından ve yasalar önünde eşit oldukları belirtildi.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Padişah Abdülmecit adına Mustafa Reşit Paşa tarafından düzenlendi ve Onun adına Gülhane Bahçesinde okundu. Paşa bu görevi yerine getirmeye giderken ev halkı ile helalleşti. Bu durum yaptığı işin önemini ve öyle ki, yaşamına neden olacak kadar tehlikeli olduğunu kavradığını gösterir. Mustafa Reşit Paşa, III. Selim devrinde dünyaya geldi. Orta gelirli bir ailenin çocuğuydu. Bir yenilik kuşağının insanıydı. Babasını küçük yaşta yitirmiş amcaları tarafından korunmuştu. Devrin normal eğitimi dışında kendi kendini yetiştirdi. Bu arada devlet memurluğunda yükselmek için değer kazanan, yabancı dil öğrendi. Göze çarpan ilk memuriyeti 1829 – 1830 yılında Ruslarla yapılan Edirne Antlaşmasındaki sekreterliği idi. Bundan sonra 1832 yılında Mısır valisi Mehmet Ali Paşa ile Kütahya’da imzalanan Anlaşma çalışmalarında bulundu. 1833 de Paris’e elçi oldu. Bu tarihten 1839 tarihine kadar Paris ve Londra elçiliklerinde bulundu. Paris ve Londra’da bulunduğu yıllarda devrin büyük siyaset adamları, gazeteci ve düşünürleriyle dostluklar kurdu. Tüm siyasal ve düşünsel gelişmesini ve yönetimini bunlardan öğrendi. Osmanlı Devletini de bu yönde geliştirmenin gerekli olduğunu kavradı. Yabancı dostları da ona böyle bir çalışmada yardım sözü verdi. Mustafa Reşit Paşa döneminde, II. Mahmut’tan sonra, oğlu Abdülmecit de İmparatorluğu bu yönde geliştirmenin gereğine

inandı. Bunun sonucu olarak Gülhane Belgesinin oluşması gerçekleşti.

Gülhane Hattı'nın Haklar Açısından Değerlendirilmesi: Gülhane Hattında belirtilen ilkeler, Avrupa'da 18. yy.ın toplumsal, siyasal ve felsefi görüşlere uygun olduğu tartışmasızdır. O halde Gülhane Hattı, kapsamakta olduğu ilkeleri, kökü, düşünsel hazırlığı, Osmanlı ülkesinde olmasından çok batıdadır. Gülhane Hattı'nın batılı bir belge sayılmasının da ilk nedeni budur. Gülhane Hattı, ilkeleri Fransız ihtilalinin ortaya attığı, İnsan Hakları ilkelerine de bazı ayrıcalıklar dışında uymaktadır.

İnsan Hakları Bildirisi, batı devletlerinin çoğuna, anayasalarını yapmaları açısından kaynaklık etmiştir. Gülhane Hattı, ihtilaller yapan bu bildirgeden yararlandığı için, o da bir anayasa gibidir. Anayasa olarak değerini anlayabilmek için 19. yy.da kendinden sonra, ülke içinde ve dışında yapılan anayasalarla kıyaslanmaması gerekmektedir. Aksine 1839'dan önce yapılmış olan anayasalarla kıyaslanmalıdır.

Bu geçişin kıyaslanması, tercihin usul ve hukukuna uygundur. Gülhane Hattı öncesinde, anayasa olarak şeriat vardı. Bu başka bir devrin eseri idi. Başka bir özellik taşımaktaydı. Şeriatın esası Tanrısal olmasıdır. Gülhane Hattının özelliği ise insan yapısı oluşudur. Gülhane Hattından önce batıda çeşitli devletlerin uyguladığını gördüğümüz anayasalar arasında ayrıcalıklar vardır. 19. yy. ilk yarısındaki Fransız ve İngiliz anayasalarıyla Alman, Avusturya ve İspanya Anayasalarıyla aynıdır. İngiltere ve Fransa'da yürütme ile yasama gücü kesin bir biçimde ayrılmıştır. Yürütme gücü parlamenter bir yöntem ile denetlenmektedir. Parlamento üyeleri halk arasından seçilmektedir. Alman, Avusturya ve İspanya Anayasalarında güçler ayrılığı ilkeleri olmakla birlikte, aralarında bir denge kurulmuştur. Yürütme gücü üstündeki denetimi sağlayan meclisler, halkın oyu ile değil hükümdarın seçimi ile kurulmuştur. İşte Gülhane Hattı, içerdiği ilkeler açısından, daha çok batının bu grubuna giren devletlerin anayasalarına benzemektedir.

Gülhane Hattı'na Anayasa Özelliği Veren Yönler: Gülhane Hattı, padişahı ve hükümetin keyfi uygulamasına son vermiştir. Padişah ve hükümet Hattı Hümayuna bağlı kalacaklarına dair yemin

etmişlerdir; ayrıca, O'nu kendi istek ve iradelerinin üstünde tutacak kuvvet olarak tanımışlardır.

Gülhane Hattı ile, tebaanın (halkın) doğal haklarının bir kısmı ve devlete karşı görevleri belirtilmiştir.

Hattı Hümayun din ve mezhep ayrıcalığı gözetmeksizin, halk arasında hukuksal açıdan eşitliği getirmiştir.

Meclis-i Ahkâm-ı Adliye kurulu, yasaların hazırlanmasında ve bir dereceye kadar hükümet uygulamalarını denetlemede yetkili kılınmıştır. Böylece hükümet yönetimine çok az alanlarda da olsa yeni bir kuruluşu katmış olmaktadır.

Hattı Hümayun mahkemelerde tescil edilmiş, devlet dairelerine gönderilmiş ve hükümlerine uyulması gereği belirtilmiştir. Bu özellikleriyle, Hattı Hümayun bir anayasa niteliğini taşır.

Gülhane Hattı ile Osmanlı İmparatorluğunun teokratik yapısında esaslı bir değişiklik yapıldı. Gülhane Hattında önce padişah ancak şeriata karşı sorumluydu. Şariat ise padişahın bir memuru olan şeyhülislamın yorumlarıyla sınırlıydı. Bu yorum ile şariat genişleyen veya daralan ve kutsal sayılan bir anayasaydı. Şariatın dili ve yorumu Arapça kaynaklara dayanmaktaydı. Halkın anlayışından uzaktı. Gülhane Hattı ilkeleri ise Türkçe yazıldı. Kutsal değildi. Hukuksal açıdan eşitlik ilkelerini getirdi. İmparatorlukta yalnız dinlere göre ayrılmış olan toplulukları (cemaat) bir tebaa haline getirdi. Aynı zamanda Müslüman toplumunda, farklı gruplar arasındaki eşitsizliğe de ilkesel olarak son verdi. Gülhane Hattı I. Meşrutiyetin ilanına kadar, Osmanlı İmparatorluğunda devlet adamları ve halk tarafından belirtilen özellikleriyle bir anayasa konumunu korudu; bununla birlikte ilkeleri, 1856 tarihindeki Islahat Fermanı adı verilen başka bir belge ile genişletildi ve geliştirildi.

Gülhane Hattı'nın Analizi: Gülhane Hattı 1839 yılında ilan edildi. Padişah Abdülmecit ile Mustafa Reşit Paşa'nın eseridir. Hattı hazırlayan Mustafa Reşit Paşa'dır. Hattın uygulanma zorunluluğunu kabul eden padişah Abdülmecit'tir. Padişah Abdülmecit, Osmanlı padişahları arasında yabancı dil bilen ilk padişaktır (Fransızca biliyordu). Mustafa Reşit Paşa ise Fransızca bilmekle birlikte Fran-

sa'da kalmış, Fransız devrim ilkelerinin uygulanmasını yakından görmüş bir kişiydi.

Gülhane Hattı, Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuk yapısını değiştirmeyi amaçlayan maddeleri içerir. Bu maddeler batı devletlerinin modern devlet ilkelerine benzer. Bu nedenle Gülhane Hattı ile ülkemizde yeni bir hukuk devleti kurulmasına başlanıldığı kabul edilir. Bununla birlikte batıdan alınan bu ilkeler yanında Hattı Hümayunda şeriattan da söz edilir. Böylece Gülhane Hattı haklar alanında bir devrim değil, bir yenilik hareketidir.

Gülhane Hattı'nın İçeriği: Gülhane Hattı beş kısımdır. Önsöz, esaslar, hukuksal geleneklerin kaldırılması, örgütlenme ve cezalar.

Önsöz: Önsöz üç kısımdan oluşur.

a) Tanzimat'tan önce, kuruluşta Gülhane Hattının 150 yıl öncesine kadar Kur'an hükümlerine ve şariat kurallarına saygı gösterildiği için devlet güçlü, halk refah içindeydi.

b) 150 yıldan beri çeşitli nedenlerle şariat kurallarına saygı gösterilmediği için, devlet zayıf ve halk yoksul kalmıştır.

c) Devletin ve halkın eski gücünü ve rahatlığını bulması için ülkenin coğrafi durumuna ve halkın yeteneğine uygun gelen yeni yasalara gereksinme vardır. Bu yasalar aşağıdaki esas ve hükümlere göre hazırlanacaktır.

Esaslar: Gülhane Hattı Hümayunu devlete yeni hukuksal düzen verileceğinden söz eder. Yasaların esasları Hattı Hümayun'un en önemli bölümünü oluşturur. Çünkü bu esaslar, anayasa esasları özelliğindedir. Devletin iradesini, hukuksal bünyesini, devletle kişiler arasındaki düzenini saptar ve sınırlar koyar. Buna göre Hattı Hümayun'un kapsadığı esaslar dört bölüme ayrılır:

a) **Can, ırz ve namus güvenliği:** Can ve namus insanların kutsal haklarıdır. Devletin görevi insanın bu kutsal hakkını korumaktır. İnsan yaradılış olarak kötülüğe meyilli olmasa bile, devletçe bu haklar korunmazsa onları kendisi korumaya kalkar. Böylece devlet ve ülke zarar görür. İnsanın bu haklarının korunması halinde ise doğruluktan ayrılamaz, işiyle uğraşır, devlet ve ülkeye hizmet eder.

b) **Mal (mülkiyet) güvenliği:** Devletin görevlerinden biri de herkesin mal ve mülk güvenliğini sağlamasıdır. Kişinin bu hakkı sağlanmadığında devletine ve ulusuna güveni kalmaz. Endişe ve sıkıntıya düşer, çalışıp mülk edinmeye heves etmez Aslında mülkünden emin olduğu takdirde, işi gücüyle uğraşır, devlet ve ulusuna sevgisi artar.

c) **Vergi düzenlenmesi:** Devlet ülkenin korunması için çeşitli harcamalar yapar. Bunun için paraya gereksinme vardır. Devletin gereksinme duyduğu para, halktan vergi şeklinde alınır. Vergi sistemi adaletli değilse dengesizlik ortaya çıkar. Tanzimat'la vergi sisteminde yed-i vait (tekeli), önceleri kaldırılmıştı. İltizam sistemi de Tanzimat la kaldırılacaktı. Her kişinin, malına ve gücüne göre uygun bir vergi alınması; bunun dışında hiç bir şey alınmaması sağlanacaktı. Devletin kara ve deniz güçleri için gerekli giderler hesaplanacak, yasalarla saptanıp, ona göre hareket edilecekti. Her kişi parasal gücüne göre vergi verecekti.

d) **Askerlik işleri:** Ülkenin savunması için halktan asker alınması gerekiyordu. Halk için asker olmak da bir borçtu. Asker alınma sistemi adaletsizdi. Çünkü esasları saptanmamıştı. Askere alınanlar belli bir süre için alınmıyordu. Bu nedenle çeşitli sakıncalar doğuyordu. Ülkenin tarım ve ticareti aksıyor, nüfus artışı duruyordu. Süresiz asker olanlar kötümser oluyor, ordunun moral gücü zayıflıyordu. Bu nedenle askerlik işleri yasaya bağlanacak ve askerlik süresi 4 veya 5 yıl ile sınırlı kalacaktı.

Geleneklerin kaldırılması: Yasa ile geleneğin ortak olan yanı, ikisinin de davranışları düzenlemesidir. Ayrı yanları ise, yasa, yetkili bir kişi veya topluluk tarafından yapılır ve yazılır, gelenek ise yazılı değildir. Öteden beri alışla gelmiş adetlerdir. Gelenek iki türdür. Siyasal ve toplumsal. Siyasal gelenekler yasa yerine geçen geleneklerdir. Geleneklerin kaldırılması güçtür. Siyasal gelenekler hükümet değişince ihtilalle değişir. Fakat toplumsal gelenekler değişmez. Tanzimat'ın yıktığı siyasal gelenekler şunlardır.

a) Yaşamı kısıtlayan veya yok eden keyfi ve kişisel hükümlerin kaldırılmasıdır. Padişah, ulema dışında, tebaanın yaşamına son verme yetkisine sahipti. Tüm memurları ölüm cezasına çarptırabilirdi. Doğal olarak alt derecelerdeki her memur, kendinin altındakilere de aynı hakkı kullanma yetkisine sahipti. Tıpkı Roma İmparatorlu-

ğu'nda olduğu gibi, iki tip yurttaş vardı. Satın alınan ve satın alınmayan. Halkın aldığı köleyi öldürmeğe hakkı yok, fakat padişahın aldığı köleleri öldürmeye hakkı vardı. Kişi, hukuksal bir varlık olmaya Tanzimat Fermanı ile başladı. Bu nedenle düşünce özgürlüğü getirildi. Gelenekler kaldırılarak, uygulanacak hukuksal yollar gösterildi.

b) Hiç kimse tarafından diğerinin ırz ve namusuna dokunulmayacaktı.

c) Mal müsadereci geleneği de kaldırıldı. Eğer yasaya uygun bir müsadere yapılması gerekiyorsa, o suçu işleyen kişinin malı müsaadere (el konulması) edilecekti. Ancak ailesinin diğerlerinin vaset haklarına dokunulmayacaktı.

d) Gülhane Hattı ile memuriyetlerin para ile satılması geleneği kaldırıldı. Para ile satılan memuriyetlerde para devlet hazinesine gitmez, memuriyet satan kişinin cebine girerdi. O devirde kadılar devletten aylık almazlardı. Geçimlerini davacıların verdikleri harçlar ile sağlardı. Rüşvet genel bir kuraldı. Bazıları harç ile bazı memurlarda devletin gösterdiği bir yerin geliriyle geçinirdi. Rüşvet bu yüzden çok yaygındı. Tüm memurlar rüşvet almayacaklarına dair yemin ettiler. Ancak buna karşın rüşvet kalkmadı. Eskiden yeminsiz alınan rüşvet bu kez yeminli alınmağa başlandı.

e) Hatt-ı Hümayun ile yasa önünde Müslüman ve Müslüman olmayan tüm tebaa eşit sayıldı.

Örgüt: Tanzimat ile iki büyük meclis kuruldu.

- Meclis-i Akâm-ı Adliye
- Dar-ı Şura-ı Askeri

Meclis-i Akâm-ı Adliyenin görevi kişisel konularla ilgili can ve mal güvenliğini sağlayacak yasaları hazırlamak, ekonomik ve parasal konularla ilgili olarak da gerekli yasaları çıkarmaktı. Ayrıca Ferman hükümleri uygulamaya başlayınca bir başka görevi daha olacaktı. O da yüksek dereceli devlet memurlarını yargılamaktı.

Dar-ı Şura-ı Askeri ise seraskerlik (Harbiye) de kurulan bir meclistir. Amacı askerlikle ilgili yasaları çıkarmaktı. Eskiden bu görevi

"Divan" yapardı. Bu meclisler bu günkü parlamenter sisteminin ilk çekirdekleridir.

Bu meclislerin çalışmaları için bir yönetmelik yayınlandı. Buna göre;

- Yasa taslağı önceden üyelere dağıtılacaktı,
- Taslak hakkında görüş bildirecek üyeler önceden adlarını yazdıracak ve o sıraya göre konuşacaklardı,
- Görüşmeler tutanaklara geçirilecekti,
- Mecliste oylar toplanacak, eşit oy çıkarırsa son kararı padişah verecekti,
- Mecliste kararlaştırılan bir konu hakkında eleştiri yapmak yasaktı. Çünkü verilen kararların uygulanması tehlikeye düşebilirdi.

Yaptırımlar:

Yemin: Padişah ve devlet adamları, Gülhane Hattı esaslarına bağlı kalacaklarıyla ilgili yemin edeceklerdi.

Ceza yasaı: Uygulama ile ilgili ceza yasaı çıkarılmıştı.

Duyuru: İmparatorluğun her yanında bu esaslar zorunlu olarak duyulacaktı. Mahkeme seriy  sicillerine tescil edilecek ve yeni yapılacak işlemlerin buna uyup uymadıkları bu suretle denetlenecekti.

Yabancı devlet temsilcilerine bilgi verilmesi: Yabancı devlet temsilcilerine, olaydan tanık olmaları için bu Hatt-ı Hümayunun bir kopyası verilecekti.

Tanzimat-ı Hayriye'nin tanımı: Gülhane Hatt-ı, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü durdurmak ve kuvvetini arttırmak için çıkarıldı. Amaç halkın refahını sağlamak için yeni hukuksal esaslar getirmekti. Bu esaslara dayanan yasalar çıkarılacağına değinildi. Ayrıca yeni yaptırımlar ve örgütler kuruldu. 1839 yılından 1856 yılına kadar süren bu devirde Gülhane Hattı'nın getirdiği hukuk ilkelerine uygun olarak yenilikler yapıldı. Bu yeniliklerin yapıldığı devire Tanzimat-ı Hayriye Devri denildi. Tanzimat düzen, nizam demektir. Anlamı düzenleme demektir. Tanzimin  oğuludur. Hayriye ise "Hayrına, devletin hayrına" anlamında kullanılmıştır.

Bu devir, 18. yy.ın ilk yarısında başlayan ve sonra III. Selim ve II. Mahmut ile gelişen ve genişleyen, yenilik ve batılılaşma hareketinin devamıdır. Bununla birlikte Tanzimat-ı Hayriye yeniliği önceki devirlerden bir noktadan ayrıdır. Bu da hukuk konusudur. Tanzimat dan önceki yeniliklerin konusu ve amacı devletin hukuk temellerini değiştirmekle ilgili değildi. Tanzimat'ta görülen şey, yeni anlamda bir hukuk devletinin kurulmasına girişilmiş olmasıydı.

Buradaki yeni sıfatı daha açık bir deyimle batılı demektir. Ancak o devirde ve sonra batılı sözcüğü kullanılmamıştır. Onun yerine muasır veya çağdaş sözcüğü kullanılmıştır. Tanzimat'ın bu özelliklerle açıklanmasının nedeni hukuk ilkelerinin ve kurumsal yapıların batıdan alınmış olmasıdır. İnsan Hakları Bildirgesinde geçen ve Gülhane Hattına aktarılan bazı ilkeler, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönettiği toplumlar arasındaki kurumları yeni bir kalıba dökmüştür. 1839 yılına kadar, Osmanlı halkı itimat esasına ve cemaatler halinde örgütlenmişti. Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanlar gibi iki büyük topluluğa ayrılıyordu. Müslüman olmayanlar Reaya, Müslümanlar ise Millet-i Galibe diye adlandırılıyordu. Tanzimat'ın amacı, bu itikat esas ve cemaat örgütü yerine, devlete bağlı tebaa oluşturmaktır. Böylece din ve mezhep ayrılığı ilk kez gözle görülür bir biçimde reddedildi. Dinin bir vicdan işi olduğu kabul edildi.

Tanzimat'la, mültezimlik kalktı. Bunun yerine vergi memurları sınıfı kuruldu. Aşar vergisi kaldırıldı. Paralı askerlik kabul edildi. Yeni vergi sistemi oluşturuldu.

Eskiden mali işler valide biterdi. Tanzimat ile bir yenilik başladı. Bu da valinin elinden bu yetkinin alınmasıydı. Onun yerine defterdarlıklar kuruldu. Böylece maliye ile yönetim ayrıldı. Devlet memurlarının mültezim olma hakları ellerinden alındı. İlk bütçe yapıldı. (Esas bütçe 1861 yılında Fuat Paşa tarafından düzenlenecektir.) Fakat bu da tam bütçe olmayacaktır. Çünkü Divan-ı Muhasebat (sayıştay) yoktur.

Askerlikte kura usulü uygulandı. Ocak sistemi kalktı. Gülhane Hattında olmayan; fakat, Tanzimat devrinde olan iki şey vardır. Eğitim ve edebiyat. Bunlar Hattı-ı Hümayunda yoktu. Çünkü eğitim parçalanmıştı. Ortak bir eğitim sistemi koymaya olanak yoktu. Bu fermana konmadan çözümlenmeye çalışıldı.

Eğitim konusunda ilk çözüme kavuşan ilke dil sorunuuydu. Türkçe yasada resmi bir dil olmamakla birlikte Türkçe'ye önem verildi. Bu devirde en yaygın dil, İmparatorlukta Türkçe idi. Mustafa Reşit Paşa devletin dili kaba Türkçe olmalıdır demişti. Ulusu ulus yapan dildir. Medrese dışında eğitim aşamaları da düşünöldü. (ilk, orta, lise, üniversite) Bunları yetiştirmek için öğretmene gereksinim vardı. 1841 yılında ilk kez öğretmen okulu açıldı. Burada öğrenci sayısı azdı. Ancak 20 öğrencisi vardı. Bu öğrenciler de medreseden gelmeydi.

İslamiyet bir doktrindir. Tanzimat'a kadar olan tüm sorunlar bunun içinde gelişti. Edebiyatda da böyle oldu. 1839 yılına kadar din çerçevesindeydi. Dinin doktrini ikiye ayrılır. Şeriat ve Hakikat. Şeriat; hukuk, toplum bilim ve din. Hakikat ise bilgi ve bilimdir. (insanın iç dünyasıyla ilgili) Bunlara varmak için bir yol gereklidir. O da tarikattır. Tarikatın tümü gerçeğe ulaşmağa çalışır. Tasavvuf edebiyatı da edebiyatçının, hakikat merkezine ulaşması sonucu verdiği üre-timdir. İslamiyet'te hakikat (gerçekçilik) tek ve bütündür. Hocalar ile tarikatçıların arasındaki anlaşmazlık şudur: Bir kısmı şeriat sınırında kalır, edebiyatçılar gerçeğe ulaşmaya çalışır. Bu 1839 yılına kadar böyle oldu. Bu tarihten sonra edebiyata siyaset girdi. İslam edebiyatı ruhsaldı. Batı edebiyatı ise gerçekçiliğe dayanıyordu. İslam edebiyatı güzelliği örnek aldı. İslamlıkta kavga, şeriatçılar ile gerçekçiler arasındaydı. Tanzimat edebiyatı ile Tanzimat gelişti ve meşru-tiyet ilan edildi.

Sonuç olarak: 19. yy. Batı dünyasının klasik kapitalizmi, sömür-mek istediği ölkelerin halk yığınlarını derin bir uyku içinde tutmak istedi. Çünkü bunların uyanması, bilinçlenerek köklü siyasal değiş-melere uğraması, tatlı kazanç peşinde koşanların işine gelmedi.

Osmanlı ölkesi, Tanzimat'tan önce Fransız, sonra da İngiliz kapi-talistleriyle İstanbul'da onlara ortak olan Galata bankerleri tarafın-dan soyuluyordu. Osmanlı toplumu bunlar için altın yumurtlayan tavuk gibiydi.

Tanzimat öncesi Fransa'sı ise, dünyanın en güçlü devletlerinden biriydi. Çoköntüye doğru hızla ilerleyen Osmanlı İmparatorluğu ise ilkin bu devletin iyi bir pazarı, sonra da güzel uydusu oldu. Bu arada Fransız kültürü de başkente akmaya başladı. Görünüşte Fransızlar Osmanlıları Kanuni'den bu yana süregelen geleneksel dostluk ne-

deniyle tutuyordu. Gerçekte Fransızların amacı başta, Cezayir olmak üzere İmparatorluktan geniş bir toprak parçası koparabilmektir. Fakat bu arada Osmanlının Rus pençesine düşmesinden de çekiniyordu. Bunu önlemek için de arada bir “devede kulak” deyiminde olduğu gibi askeri yardımı esirgemiyordu.

Tanzimat Fermanının temelinde resmi bir ekonomik anlaşma vardı. Bu 18 Ağustos 1838’de Baltalimanı’nda Mustafa Reşit Paşa yalisında, gizlice inşa edilen Osmanlı – İngiliz ticaret anlaşmasıydı.

Osmanlı İmparatorluğu’nda başkentin otoritesi zayıfladıkça, bağlı eyaletlerde başkaldırma olayları patlak verdi. II. Mahmut devrindeki Kavalalı olayı buna örnek oldu.

İngilizlere verilen ticaret anlaşması, Kavalalı Mehmet Ali Paşa’yı dize getirmek için Osmanlı padişahıyla Mustafa Reşit Paşa tarafından İngiliz emperyalizmine verilen bir çeşit tavizdi. İkinci bir yol, yine Mısır sorunuyla ilgiliydi. 1838’de imzalanan Hünkar iskelesi Anlaşmasına dayanarak Rusya’dan asker istenmesiydi. Ama bundan Osmanlılar da, İngilizler de çekiniyorlardı. Bu sırada İngiliz diplomasisi bir yandan Mehmet Ali Paşaya gizlice “Bağımsızlığını açıklarsan seni tanır ve yardım ederiz” derken, öte yandan da Babıaliye *“topraklarınızın tümlüğünü korumak için Mehmet Ali Paşa’ya, saldırgan özellikte maddeler taşıyan bir anlaşma yapabiliriz”* diyorlardı. Doğal olarak Mısır sorunu Osmanlı Devleti için bir onur sorunu oldu. Ama Mehmet Ali Paşa güçlü, Babıali zayıftı. Bu yüzden İngiliz veya Rus yardımında birini isteyecekti. Mustafa Reşit Paşa, tarihçi Cevdet Paşa’nın görüşüne göre İngiliz siyasetine eğilimli olduğundan İngiliz desteğini istedi. Bunun üzerine 13 maddelik Londra Antlaşması, İngiltere’yle ipleri kopardı. İki ay sonra Beyrut’a asker çıkaran İngiliz imparatorluğuna gözdağı veren Mehmet Ali Paşa kuvvetlerini Osmanlı askerlerinin işbirliğiyle bozguna uğrattı. Osmanlı Devleti tam rahatlayacağı sırada, İngilizler politik bir dönüş yaparak Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile İskenderiye Antlaşmasını imzaladı. Böylece kısmen de olsa Kavalalıyı tanıdı. Osmanlı Devleti de istemediği bir valiye yarı bağımsızlık vermek zorunda kaldı.

Başlangıçta taviz olarak verilen ünlü Baltalimanı Ticaret Antlaşması yürürlükteydi. Bu anlaşma Osmanlı İmparatorluğu’nun ölüm fermanı, aynı zamanda Tanzimat’ın da yaratıcısı oldu. Kapitalist

emperyalizm büyük bir pazar kazandı. Ama bu yeterli olmadı. Çünkü bunlar günümüzde olduğu gibi eskiden de işlerini çoğu kez komprador dediğimiz araçlarla yürütürdü. O zamanlar bu araçlar Osmanlı sınırlarında yaşayan azınlıklardı. Gerçekte Osmanlı gözünde azınlıkların hukuksal ve toplumsal değerleri ikinci plandaydı. Çünkü dinleri ayırıyordu. Azınlıkları Osmanlıya eşit kılacak bir reform gereksinimi vardı. Bunu halk ne ister, ne de yapabiliyordu. O halde tepeden inme yapılmalıydı. Böylece din ve mezhep ayrılığı kaldırılarak, Müslüman ile azınlıkların can güvenliği sağlanacaktı.

Azınlıkların hukuksal ve ekonomik durumları en azından Osmanlılara eşit sayılacaktı. Tanzimat böyle doğdu.

Tanzimat'ın Dış Etkenleri: Ülkelerini Avrupa için bir açık pazar durumuna getiren Osmanlılar, Tanzimat ile birlikte bu gelişimin doğal sonucu olarak dış ve iç işlerine yabancı devletlerin karışmasıyla karşılaştı. Osmanlı devlet yöneticileri bu dış etkileri engellemeye çalışmadı. Aksine bunu kolaylaştırıcı çalışmalarda bulundu. Dış etkiler başlıca iki alanda oldu. Batılılar ya kendi ekonomik çıkarlarını sağlamak ya da Türkler dışındaki Osmanlı uyruklarına daha çok ayrıcalık verdirmek için Osmanlının iç ve dış siyasetini belirledi. Beğenmedikleri devlet adamlarını görevden uzaklaştırttı. Kendilerine bağlı kişileri diledikleri gibi üst dereceli görevlere getirtti. Tanzimat, Osmanlı Devletini Avrupa devletlerinin ortak vesayeti altına koydu. Gerçekte bu durum kaçınılmaz bir sonuçtu.

Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerin halkın gereksinimleriyle bir ilgisi yoktu. Tanzimat Türk halkının gereksinimleri göz önüne alınarak ilan edilmedi. Avrupalıların Osmanlıyı sömürmelerini kolaylaştıracakları için batıdan destek gördü. Osmanlı Devletini Avrupa devletlerinin ortak vesayeti altına soktu. Tanzimat'ın başta gelen amacı: Emperyalist devletlere, bu devletlerin Türkiye'de faaliyet gösterecek kapitalistlerine, bunlarla işbirliği yapan gayrimüslim Osmanlılara, "Liberalizmin gerekli kıldığı ortamı" can ve mal güvenliği gerekçesiyle sağlamaktı.

Ekonomik alanda güçlü olan Rumlar, Ermeni ve Yahudiler batı ticaretinin Osmanlı Devletindeki temsilcileriydi. Batı devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda kullandıkları işbirlikçileriydi. Tanzimat Fermanı, onların yabancı devletlerce daha fazla korunmasını sağladı.

Tanzimat ile bu yerli işbirlikçiler İstanbul'un Beyoğlu semtinde, İzmir'in Kordonboyu'nda dik yürümeye başladı. Buna karşılık Türk halkı, eskiden olduğu gibi derin bir yoksulluk içindeydi. Ayrıca Tanzimat devrinde yapılan tüm yenilik emperyalist devletlerin istekleri doğrultusunda oldu.

Hangi yöntemle olursa olsun, yabancı devletlerin tek amacı ülkeyi sömürmekti. Gayri Müslimlerin Osmanlıların en yüksek devlet memurlarını aralarında kapışmaya başladıkları görüldü. Kısa zamanda Osmanlıların dışışleri Ermenilerin eline geçti.

Tanzimat Fermanında belirtilen hak ve özgürlükler, Türkler açısından bir anlam taşımadı. Türklerin durumu daha da kötüleşti. Bunun nedeni Müslüman olmayan Osmanlıların ekonomik gelişmesine karşı, Türklerin Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunduğu ekonomik perişanlık.

18. yy. Avrupa'sının liberal düşünce ve felsefesinin izleri, Tanzimat Fermanında görüldü. Fakat Türk halkı, bu fermanı bir şey kazanma olanağına sahip değildi. Malı mülkü bulunmayan, yalnızca emeği ile geçinen bir Anadolu Türk köylüsü için mal dokunulmazlığının bir anlamı yoktu.

Öte yandan ekonomide de tüketim ekonomisi son şeklini buldu. Devlet dışarıdan aldığı borçların faizlerini ödeyemeyecek duruma düştü. Bu durum hazinenin iflası demektir.

ISLAHAT FERMANI DEVRİ (1856 - 1876)

Nedenleri: Gülhane Hattının ilanından 17 yıl sonra 1856 yılında, bu Hattı Hümayunun kapsamakta olduğu ilkeleri genişletmek, bunlara yenilerini eklemek ve Osmanlı Toplumunu bir derece daha fazla batıya yaklaştırmak için ilan edilen fermana Islahat Fermanı denir. Bu fermanın yürütülmesi, 1876 yılına kadar sürdü. 1876 yılında I. Kanun-i Esasi (Anayasa) ilan edildi. Fermanın özelliği genel olarak şunlardı:

Gülhane Hattında geçen ilkeleri geliştirmek,

İmparatorluğun, Müslüman olmayan tebaası ile devlet arasındaki ilişkileri düzenlemek ve sıkılaştırmak,

Ekonomik, Toplumsal ve parasal kurumlara daha batılı bir şekil vermektir.

Islahat Fermanı, Osmanlı Devleti'ni, Avrupa devletleri genel hukuku çerçevesine girdiren özellikler taşımaktaydı.

Islahat Fermanı Gülhane Hattı'nın bir devamıdır. Ancak iç ve dış nedenleri, hazırlanışı, ilan ediliş şekli ile Gülhane Hattı'ndan ayrılır. Islahat Fermanının nedenlerini, ilkin iç ve dış nedenler olmak üzere incelemekte yarar vardır. Her ne kadar genel tarih usulüne göre, iç nedenlerden başlamak gerekirse de bu devirde, Osmanlı yeniliklerinin izlediği yol batı olduğu için Batı devletlerinin İmparatorluk üzerinde gittikçe artan bir baskısı sezilmeye başladığından, dış nedenlerden başlamak konuyu aydınlatmak açısından yerinde olacaktır.

Dış nedenler:

Büyük endüstri hareketinin batıda gelişmeye başlaması,

Ulaşım araçlarının gelişmesi,

Ulusçuluk düşünce hareketlerinin gelişme ve genişlemesi,

Toplumsal yenilik alanlarında, düşüncelerin ortaya atılması ve bu alanda girişimlerin yapılması. Fabrikaların kurulması, işçi sınıfının oluşması, köyden kentlere göç olayı.

Bu dört hareket, Avrupa'nın yüzünü değiştirdi. Ona modern özelliğini verdi. Aynı zamanda bu hareketlerin tümü Osmanlı İmparatorluğunu çok yakından ve sıkı bir biçimde ilgilendirdi.

Büyük endüstrinin gelişmesi ile ulaşım araçları da gelişti. Avrupa'nın endüstri devletleri için bir ham madde gereksinmesi ile üretilen malların satılacağı pazar sorunu ortaya çıktı. Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlardaki topraklarıyla bir Avrupa ülkesi, Akdeniz deki toprakları ve bu civardaki adalarıyla, Avrupa'nın yakın komşusu, batı doğu ticaret yollarının üzerinde bulunmasıyla Avrupa endüstrisinin can damarları diyebileceğimiz sorunlarıyla ilişki halindeydi. Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu Batı bilim ve tekniğinden henüz habersizdi. Ekonomik bünyesi gerilik gösteriyordu. Bu nedenle İmparatorluk, hammadde gereksinimleri artan, ürettiği mallar için pazar gereksinmesi duyan, ticaret yollarıyla ilgisi artan batı devletlerinin dikkatini üzerine çekti. Tüm bu nedenlerden diğer ikisi, ulusal

ve toplumsal düşünce hareketleriydi. Osmanlı Devleti üzerinde özellikle Hristiyan tebaa arasında bu hareketler yayılmaktaydı. Bu nedenle de Osmanlı Devlet adamlarının dikkatini çekiyordu. Böylece sözü edilen nedenler, Osmanlı Devletinde eskiden beri devam eden ve değişik aşamalardan geçen yenilik girişimlerine yeni elemanlar eklenmesi zorunluluğunu duyurmaktaydı. Bu zorunluluk daha açık olarak İmparatorluğun iç bünyesinden gelen şu nedenlerden anlaşılmaktadır.

İç Nedenler: Tanzimat yeniliğinin yetersizliği ile yerel ve ulusal ayaklanmalar.

İç ayaklanmalara batılı büyük devletler karıştı, Osmanlı İmparatorluğu varlığını koruması için bazı batılı devletlerle anlaşma yapma gereksinmesini duydu.

Tanzimat'ın amacı yeni bir hukuk devletinin kurulmasıydı. Bu yeniliğin dayandığı ilkelerin uygulanması, devlete ihtiyacı olan kuvvet ve kudreti kazandırabilirdi. Buna olanak sağlanmadı. Yani tam anlamıyla uygulanmadı. Çünkü İmparatorluk çok genişti. Bu İmparatorluğun her yanında devletin otoritesi aynı güç ve kuvvette değildi. Osmanlı Hükümet yönetiminde, bir iktidar istikrarı yoktu. Bir yenilikçi parti ve onun lideri yoktu. Sadrazamlık makamında sık sık meydana gelen değişikliklerde yenilikçi bir sadrazamdan sonra tutucu bir Sadrazamın iş başına geldiği görülmüyordu. Son olarak yapılan yenilik, az da olsa, Osmanlı toplumunu ikiye böldü. Yenilikçiler aydınlar arasında azınlıktaydı. Tutucular ise aydınların dışında kalan toplumda çoğunlukta idi. Bu koşullar içinde yürütülmesine çalışılan Tanzimat yeniliği yeterli olamadı, ilkelerin çoğu sözde kaldı. Böylece yeni bir yenilik girişimi duyulmaya başlandı. Öyle ki, bu girişim önceki ilkeleri reddetmeyecek, onlara yenilerini ekleyecek ve yeni bir kalıpta yenilik yapılacaktı.

İç ayaklanmalar, Gülhane Hattı ile Islahat Fermanı arasında, Gülhane Hattından önce olduğu gibi çeşitli yıllarda ve çeşitli bölgelerde oldu. Bu ayaklanmalar Osmanlı Devletinin zayıf durumunu koruduğu için çıktı. Başka bir deyimle, Gülhane Hattı ilkelerinin uygulanması olarak sayılan Tanzimat yeniliği, yönetimin kötülüklerini kaldırmadı. Halkı hoşnut edemedi.

Sözü geçen devirde çıkan ayaklanmalar, iki kategoride görülmektedir.

Birincisi, yerel ayaklanmalardı. Bunlar, Arnavutluk, Girit ve Bulgaristan'da meydana gelen ayaklanmalardı. Bu ayaklanmalarda asiler daha çok, kendilerini yönetmekte olan yüksek dereceli yöneticilere karşı gelmekteydi. Görünürde henüz İmparatorluktan ayrılarak özerk veya bağımsız olma isteğinde değillerdi. Fakat bunlar dışında, Lübnan ve Suriye ayaklanmaları gibi başka ayaklanmalar da vardı. Bu ayaklanmalarda asilerin İmparatorluk yönetimine karşı davranışları, bu yönetimi yabancı devletlere şikayet etmeleri ve yabancı devletlerden yardım istemeleri, ayaklanmalara siyasal bir boyut kazandırıyordu. Yerel veya siyasal boyut alan ayaklanmaların her ikisi de, çeşitli yollardan Osmanlı Devleti için aynı sonucu yaratmaktaydı. Yani yabancı devletlerin işe karışmaları ile sonuçlanmaktaydı. O halde üçüncü neden de iç ayaklanmalara batı devletlerinin karışmasıydı.

Yerel ayaklanmalar, Avrupa kamuoyunda basın aracılığıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun zaafı konusunda bir tepki yarattı. Siyasal özellik kazanan ayaklanmalar ise, doğrudan doğruya büyük devletlerin diplomatik girişimler ile Osmanlı Hükümetine, uyarı ve önerilerde bulunmalarına neden oldu. Gerçi Osmanlı iç ayaklanmalarında yabancı devletlerin işe karışması yeni bir faktör değildi. Bu karışmalar, Gülhane Hattından önce de oldu. Fakat bir farkla, Gülhane Hattından önce yapılan karışmalar, ayaklanmada bir taraf tutmaktan öte gitmemişti. Gülhané Hattından sonra yapılanları ise bir tür hukuksallık sunmaktaydı. Çünkü Gülhane Hattı ilan edilirken yabancı devletlerin temsilcileri törende bulunmuştu. Daha sonra da Hattın bir örneği kendilerine bilgi edinmek için sunulmuştu. Böylece yapılmasına karar verilen yeniliğe yabancılar tanık olarak katıldı. Gülhane Hattından sonra ayaklanmalar çıkmaya başlayınca yabancı devletler bunların, yapılan yeniliklerin yetersiz olmasından ötürü çıktığını, öyle ki bu yeniliklerin ilkelerinin bile genişletilmesi ve geliştirilmesi gereğinin meydana geldiğini ileri sürdü. Bu arada Müslüman olmayan tebaanın avukatlığını üzerlerine aldı. Onların Müslümanlardan daha fazla ezilmekte olduklarını ileri sürdü. İçinde bulundukları koşulların iyileştirilmesi için çalıştı. Ayrıca kendilerini Müslüman halktan ayıran çukurun kapatılması için Osmanlı devlet adamlarına yeni

yenilikler önerdi. Böylece bu davranışlarıyla, yenilik Fermanı (Islahat Fermanı) dediğimiz fermanın hazırlanmasında bir etki ve ortam yaratıldı.

Osmanlı İmparatorluğu Gülhane Hattından sonra, batıda hızla gelişen olaylar ve kendi bünyesinde oluşan değişimlere karşı varlığını korumak için dost devlete gereksinimini duyduğunu anladı. Bu gereksinimin bir yanıt bulabilmesi için Avrupa devletleri arasında da Osmanlı İmparatorluğuna ihtiyaç duyan devletlerin bulunmasını gerektirdi. Gerçekte Osmanlı İmparatorluğu değerli görülmekteydi.

Siyasal açıdan, Osmanlı Devleti topraklarının bir bölümü ile Avrupalı, bir bölümüyle Akdeniz devletiydi. O halde Avrupa'nın ve Akdeniz'in siyasal dengesinde, Osmanlı Devleti bir siyasal ağırlıktı.

Ekonomik açıdan; özellikle büyük endüstrinin önem kazanması hammadde gereksinimini doğurdu. Endüstrisi gelişmiş Avrupa devletlerine Osmanlı topraklarına yararlıydı.

İdeolojik açıdan Fransa'da, 1830 İhtilali yapılmıştı. İngiltere ise daha önceleri meşrutiyet yönetimine kavuşmuştu. 1848 yılında Fransa'da ikinci Cumhuriyet ilan edildi. Yani Avrupa bünyesinde bir ideoloji vardı. Avrupa da iki grup devlet oluştu. İngiltere, Fransa gibi demokratik ilkelere yer veren liberal devletler. Avusturya, Macaristan, Rusya gibi mutlakiyetle yönetilen devletler. Osmanlı Devleti bu iki blokun arasındaydı. Her iki taraf da ideolojik açıdan, Osmanlı Devletini kazanmaya çalışıyordu. Liberal devletler, Osmanlı Devleti için en tehlikeli olanıydı. Gülhane Hattıyla, Osmanlı Devleti liberal ilkeleri benimsedi. Mutlakiyetçi gruba karşı, kendi varlığını korumak için liberal grubu oluşturan Fransa ve İngiltere'ye yakınlaşma girişiminde bulundu. Bu, yalnız siyasal ve ekonomik değil, aynı zamanda düşünsel, toplumsal ve ideolojik bir yakınlaşmaydı. Durum böyle olunca birbirine dost olan taraflar arasında, karşılıklı bir değişim zorunlu oldu. Liberal devletler Osmanlı'ya, batılılaşma alanında yalnız öneri ve öğütlerde bulunmadı. Aynı zamanda bir tür teknik yardımlarda da bulundu. Bu yardım danışman ve uzman göndermek şeklinde kendini gösterdi. Bildiriler, planlar ile yenilikler hakkında telkinlerde bulundular. Bundan daha da önemlisi, bu devletlerin gazetelerinin, bir Osmanlı kamuoyu gibi ülkedeki yenilikle meşgul olmalarıydı. Osmanlıyı değerlendiriyor, eksik ve yanlışları gösteri-

yor, bir takım önerilerde bulunuyorlardı. Osmanlı Devleti'nin liberal blokla tanışması, Kırım Savaşıyla oldu. Bu savaşta, İngiltere ve Fransa Rusya ya karşı, Osmanlının yanında yer aldı. Bu olay Islahat Fermanının en yakın nedeni oldu.

Yakın Neden Olayları: Yakın neden olarak Kırım Savaşı görülmektedir. Bu savaş bir yandan Rusya, öte yandan Osmanlı Devleti ile Fransa, İngiltere, Piamonte (Sardunya) devletleri arasında oldu. 1853 - 1856 tarihleri arasında sürdü ve Paris anlaşmasıyla son buldu. Kırım Savaşına neden oluşturan en yakın olaylar ve Paris Anlaşmasının hazırlık bölümleri, Islahat Fermanı konusuyla çok yakından ilgilidir. Bu olayı oluşturan siyasal akımın gidişini şu şekilde açıklayabiliriz.

Savaş dışı girişim, Rusya'dan geldi. Öteki ilgili devletler tarafından kabul edildi. Girişim Rusya'dan geldiğine göre olayların ve onların dayalı olduğu siyasal düşünceleri bu yönde görmekte yarar vardı. Başka bir deyimle bu sırada Rusya ne istemekteydi? Niçin bu savaşa girecek kadar kendinde kuvvet ve cesaret görmekteydi?

Rusya'nın tasarıları: Savaş öncesi, Rus Çarı I. Nicola Osmanlı İmparatorluğu'na karşı harekete girişmek kanısına varmış bulunuyordu. Rus Çarına, bu konuyla ilgili aktarılan ve Rusya'nın gerçekleştirilmesi gerekli amaçlar vardı. Bunlardan birincisi, doğrudan doğruya Avrupa'yı ilgilendiriyordu. Çar, Rusya'yı Avrupa'ya doğru genişletmek istiyordu. İkincisi ise, Osmanlı Devletinin yerine geçmekti. Üçüncüsü ise Asya'da fetihlere girişmek ve Rusya'yı genişletmekti.

Osmanlı İmparatorluğunu ilgilendiren ikinci Rus planının gerçekleştirilmesi için Çar Nikola'ya ilke ve uygulama olarak aktarılmış olan 3 yol vardı.

a) Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük bunalımlar çıkması ve bu sırada batı devletlerinin de kendi sorunlarıyla uğraşmaları durumunda, bu fırsattan yararlanarak Osmanlı topraklarını savaş yoluyla Rusya'ya katmak.

b) Osmanlı İmparatorluğunun toprakları üzerinde siyasal istekleri bulunan devletlerden biri veya birkaçı ile anlaşmak. Osmanlı topraklarını onlarla paylaşmak. Ancak sonradan başka fırsatlardan yarar-

lanarak bu devletlere geçmiş olan Osmanlı payını onlardan geri almak.

c) Buna olanak olmadığı durumda, Osmanlı Devletinin zayıf anlarında dostluk önermek ve karşılıklı temellere dayanmasına olanak vermeyecek olan bu dostlukla, Osmanlı Devletini Rus egemenliğine almak.

Bu yollar özetlenecek olursa, savaş bölme ve egemenliktir.

Her üç yolla da Rusların kuvvet ve dayanak noktalarından birini Osmanlı'daki Hristiyan tebaa oluşturmaktaydı. Gerçekte bu Hristiyan tebaanın çoğunluğu, Balkanlarda yaşayan Ortodokslardır. Bunlar Rusların mezhebindendir. Rusya bu din ve mezhep unsurunu kötüye kullandı. Fakat Osmanlı Devletine karşı tavırlarında, Hristiyanlık birliğinin korunması için çoğu kez Ortodoks terimini kullanmadı. Genel bir terim olan Hristiyanlık terimi kullanıldı. Rus Çarları Ortodoks kilisesinin başı olan Fener Patriğinden, Rusya'daki Ortodoksların başı olmak kimliğini de kazanmışlardı. Bu nedenle Osmanlı Padişahlarının, nasıl Müslümanlar üzerinde bir halifelik unsuru varsa, Rus Çarı'nın yetkileri arasında, Rus Ortodoksları üzerinde bir ruhani liderlik yetkileri vardı. Kırım Savaşında Çar üç yoldan, üçüncüsünü seçti.

1848 yılında tüm Avrupa'yı ilgilendiren bir olay, Rusya'nın dış siyasette güçlü bir davranış göstermesine neden oldu. Fransa'da 1830 yılında kurulan liberal krallık, 1848 olayı ile son buldu. Yerine ikinci Cumhuriyet ilan edildi. 1789 ihtilalinde olduğu gibi bu ihtilalde de ihtilal etkileri Fransa dışına taşdı. Özellikle İtalya, Avusturya ve Macaristan'da ulusal ihtilaller çıktı. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun bünyesinde yer alan Macar ihtilalinin bastırılması için Rusya - Avusturya'ya yardım etti. Bunda başarılı da oldu. Ayrıca Rusya, Lehistan'da kendine karşı olan bir ayaklanmayı bastırdı. Sonuç olarak 1848 ihtilalleri, Avrupa'ya sıçradı, kriz yarattı. Fransa ve Avusturya büyük kıta devletleri olarak bu krizden etkilendi. Rusya etkilenmek dışında kuvvetlendi. Bu durum Rusya'nın siyasal isteklerini gerçekleştirmesi için kendine elverişli ortam yarattı.

Rus Çarı durumun elverişli olmasından yararlandı. Osmanlı İmparatorluğu'nda yapacağı mücadelelerle yeni çıkarlar sağlamayı düşündü. Bununla birlikte izleyeceği yolu seçmede tedbirli davrandı.

Çar, harekete geçmeden önce 1853'te, Osmanlı İmparatorluğu'nu İngiltere ile paylaşma konusu yapmak istedi. Sözü geçen tarihte Çar ile İngiliz elçisi, St. Petersburg'ta bir görüşme yaptı. Konu Osmanlı İmparatorluğuyla ilgiliydi. Çar'ın Osmanlı Devleti hakkında görüşü şuydu. Osmanlı İmparatorluğu "Hasta Adam" durumundadır. Hastalığı ağırdır. Her an ölebilir. Ani ölümü ise, mirasçılar arasında anlaşmazlıklara neden olur. Bu anlaşmazlıklardan kendileri için tehlikeli bunalımlar doğabilir. O halde tüm bunların önlenmesi için önceden gerekli önlemlerin alınması gerektir. İngiliz elçisi, sözü geçen hastalık kabul edilse bile insanlık gereği ölümü düşünmek ve mirasını pay etmek değil, aksine hastanın iyi olmasına yardımcı olmak gerektiğini söyledi. Çar ümitsizliğe kapılmadı. Yeni bir görüşmede, elçiye açıkça paylaşma önerisinde bulundu. İstanbul ve Boğazların İngilizler için önemini takdir ettiğini söyledi. Buraya yerleşmek düşüncesinde olmadığına dair güvence verdi. Başlıca isteğinin, Sırbistan ile Bulgaristan'ın Romanya gibi muhtar bir statüye sahip olması ve bu ülkelerin kendi egemenliği altında bulunması olduğunu söyledi. Buna karşılık Mısır ile Girit'e İngiltere'nin yerleşebileceğini, buna Rusya'nın izin vereceğini belirtti. Özetle Sırbistan ve Bulgaristan'a özerklik ve Rus egemenliği İngiltere'ye ise Mısır ve Girit verilecekti. Görüldüğü gibi bu görüşme önerisi Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasıydı. Bununla birlikte batı kuzeyinde Rus etkinliğini, Balkanlarda Slavlar arasında yaymakta ve Edirne yakınlarına kadar ulaştırmaktaydı. Öte yandan İngiltere, Akdeniz'de Afrika'nın kuzey doğusunda Mısır gibi İslam ülkelerinden başlayarak Girit'e kadar gelerek Anadolu kıyılarına yaklaşmaktaydı. İngilizler böyle bir öneriyi kabul etmezdi. Çar tek başına, yani bağlaşıksız olarak Osmanlı Devletine karşı harekete geçmeyi kararlaştırdı.

İngiltere, Rus önerisini kabul etmeyince, Rus Çarı Osmanlı İmparatorluğuna bir müdahalede bulunmak için bir neden buldu. Bu da kutsal yerler sorunu, kutsal yerler sorunu aslında bir mezhep sorunu olmakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu, Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, Hristiyan tebaasının medeni ve toplumsal yönetimini, kendilerine bir fermanla ayrıcalık olarak sağlamıştı. Din ve mezhep birer toplumsal kurumdur. Osmanlı Devleti'nin Hristiyan tebaasına mezhep haklarını tanıyan fermanlar verdiği görülmektedir. Böylece Kudüs'teki kutsal yerler üzerinde, Ortodoksların, Pro-

testanların, Katoliklerin birtakım yönetsel, toplumsal ve mezhepsel hakları oluştu. Ancak şu da vardır ki Osmanlı İmparatorluğu devletlerarası ilişkilerinden ötürü, Osmanlı Katolikleri üzerinde Avrupa'da en büyük Katolik Devlet olan Fransa'nın, Osmanlı Ortodoksları üzerinde de Avrupa'nın en büyük Ortodoks devleti olan Rusya'nın, bazı koruyucu haklarını tanıdı. 1844 yılından sonra bu iki devlete, Osmanlı İmparatorluğu'nda geliştirilmesine çalışılan Protestanlık mezhebinin koruyucusu olarak İngiltere de eklendi. İngiltere, Ermenileri Protestanlığa teşvik etti. Onlara bir kilise kurdurdu. Böylece Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaya başladı

III. Napolyon 1848 yılında Cumhurbaşkanı seçildi. 1850'den sonra yeniden imparatorluk kurmayı tasarladı. Meclisi dağıttı. Sonra kendisini Katolik partisinin de yardımıyla Fransa'da İmparator ilan etti. Napolyon, İmparatorluğunda Fransa'yı yönetirken, Katoliklere dayanmak zorundaydı. Onların isteklerine uygun bir siyaset izledi. Fransa, Osmanlı Katoliklerinin koruyucusu olmakla birlikte, Fransa ihtilalinden sonra dinsel siyasette yer alan değişme nedeniyle, Fransızlar zamanla Osmanlı Katolikleriyle olan mezhepsel bağlılıklarını gevşetti. Buna karşılık Ruslar Ortodokslar ile olan bağlılıklarını sıkılaştırdı. İşte III. Napolyon, Fransa'nın Osmanlı Katolikleri üzerinde yitirdiği etkinliği yeniden kazanmak için girişimde bulundu. İstanbul'da karma bir komisyon kuruldu. Durum, önceden verilen imtiyaz fermanlarının ışığı altında, yeniden gözden geçirildi. Bu sorun, gerçeğe uygun bir şekilde çözümlendi. Rusya'nın bu çözüm şekline büyük bir zararı olmadı. Ancak, Çar görüşmeler sırasında baskı yaptı. Görüşmelerin bir sonuca varmasından sonra, İstanbul'a Prens Mençikof adında büyükelçiyi gönderdi. Amaç, zayıfladığını sandığı kazancı kuvvetlendirmek ve daha başka çıkarlar sağlamak içindi.

Mençikof'un elçiliği, İngiltere ve Fransa'nın, Osmanlı Devletine diplomatik yollarla yaptığı yardımlar, sonuçsuz kaldı. 1853 yılında, heyet İstanbul'dan ayrıldı. Bu Rusya'nın bir yenilgisiydi. Çar diplomatik yollarla istediğini alamayınca, askeri bir baskı ile Osmanlı Devleti'ni korkutmak istedi. 2 Temmuz 1853 yılında Rus orduları, Prens Korkakof'un komutasında Eflak ve Buğdan eyaletini işgal etti.

Ortada bir savaş ilanı yokken, bu olay olunca, Osmanlıda ve Avusturya'da kamuoyu ayaklandı. Büyük devletler Rusya dışında, Osmanlı Devletine tedbirli hareket etmesini ve karşılıklı bulunulmamasını önerdi. Türk Rus anlaşmazlığını bozmak için Viyana'da bir konferans toplanması sağlandı. Viyana konferansında üzerinde durulan anlaşmazlık konusu, Osmanlı Devletinde Müslüman olmayan tebaanın durumuydu. Konunun çözümü için öneri ve karar şöyle sağlandı: 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasında Ruslara, Ortodoks tebaa üzerinde tanınan himaye hakkı yenilenecek ve buna Avrupa büyük devletleri güvence vereceklerdi.

Viyana önerisi, İstanbul'da İngiliz elçisinin de önerisi üzerine değiştirildi. Osmanlı İmparatorluğu, kendi tebaası üzerinde bundan böyle bir himaye hakkı taşımak düşüncesinde değildi. Zaten Gülhane Hattı ile haklar yönünden tebaa arasında bir eksiklik sağlanmıştı. Din ve mezhep özgürlüğüne gelince, bu özgürlüğü kabul ettiğini bu yolda verilmiş imtiyazları tanıdığını belirtti. Böylece Osmanlı düşüncesi Viyana'ya bildirildi. Düşünce ilk anda şaşkınlıkla karşılandı. Rus Çarı Osmanlı önerisini kabul etmedi. Avusturya ve Prusya, Çar'a kabul etmesi için tavsiyelerde bulundu ama, bir sonuç alınamadı. Fransa ve İngiltere, İstanbul'daki elçilerine direnme önerisinde bulundu. Böylece Türk-Rus anlaşmazlığının diplomatik açıdan çözülmesi olanaksız hale geldi. Osmanlı Devleti Rusların Eflak ve Boğdan'ı boşaltmalarını istedi. Bu istek reddedilince 5 Ekim 1853 tarihinde Osmanlı-Rus Savaşı başladı. Osmanlının Savaşa girmesi hukuksal bir olaydı. Savaş Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesiyle başlamıştı. Savaş ilanı Boğazlar ve İstanbul'da Rus saldırısına yol açabilirdi. İngiltere ve Fransa donanmaları 22 Ekim tarihinde Rusların olası bir saldırılarına karşı savunmada bulunabilmek için İstanbul'a geldi. Fakat bu olay devletler hukuku yönünden anlaşmalara aykırıydı. Bu nedenle hareketlerini açıklamak için padişahı tebaasından gelecek bir ayaklanmaya karşı korumak amacıyla İstanbul'a geldiklerini belirttiler. 30 Kasım 1853 tarihinde Rusya'nın Karadeniz filosu, Sinop'ta bulunan Osmanlı donanmasını ani bir baskınla yok etti. Bu olay İngiliz-Fransız ve Osmanlı anlaşmasını perçinledi. İngiltere ve Fransa Rusya'ya savaş ilan etti. 4 Ocak 1854'te anlaşma devletlerinin donanmaları Karadeniz'e çıktı. Rusya'ya karşı saldırı oldu. İngilizler ile Fransızların Baltık Denizinden,

Deniz kuvvetleriyle Rus topraklarına yaptıkları saldırıları istenilen sonucu vermedi. Savaş üç bölgeye yayıldı; Karadeniz, Kırım Yarımadası, Doğu Anadolu'da Erzurum, Ardahan, Kars, batıda Eflak Buğdan. Buna karşın sonuç Kırım'da alındığı ve anlaşma devletlerinin çoğunluğu Kırım'da yığınak yaptığı için bu savaşa Kırım savaşı denildi.

1855 yılında Sardunya Krallığı ve İsveç Birleşik devletlerin yanında yer aldı. Mart 1855 de Rus Çar'ı öldü. Rusya savaşı kendi yararlarına çevirmek ümidiyle yenildi ve barış istemek zorunda kaldı.

Barış anlaşmasının Paris'te yapılması kararlaştırıldı. Bu sırada barış görüşmeleri yapılırken, Rusya, yine Osmanlı Hristiyanlarının işini kurcalayabileceğini düşündü. Öyle ki bu sorunun barış masasında görüşülmesini düşündü. Osmanlı Devleti İngiliz ve Fransız elçilerinin de desteği ile bu sorunu devletlerarası bir sorun haline getirmelerini böylece kendiliğinden bir çözüme kavuşturmayı istedi. Bu amaçla Islahat Fermanı hazırlanıp ilan edildi. Sonra Paris'te toplanacak olan barış konferansına gönderildi. Orada okundu. Fakat tartışılmadı. Ancak Anlaşmanın 9. maddesinde yer aldı.

Sonuçları: Paris Anlaşması ilk bakışta Osmanlı Devleti'nin çıkarına uygun bir durum yarattı. Görünüşte gelecek için Rus tehlikesi ortadan kalktı. Osmanlı Devletinin devletler genel haklarından yararlanması ve Avrupa devletleri konseyine katılması, topraklarının Avrupa devletlerinin güvencesi altında olması, değeri olan moral ilkelereydi. Fakat Avrupa devletlerinin kendi aralarında bile bu ilkelere pek saygı gösterdikleri yoktu. Bu bakımdan, maddeler kağıt üzerinde kalmaya mahkumdu. Çünkü bu sırada Avrupa da endüstri hızla gelişti. Pazar aramak için devletler birbirleriyle siyaset yarışına girdi.

Karadeniz'in tarafsız olması, yenik Rusya için ne kadar haklı ise, Osmanlı Devleti için o kadar haksızdı. Islahat Fermanı'nın maddelerine sokulması Osmanlı Devleti'nin zararına oldu. Çünkü büyük devletler Osmanlı iç işlerine karışmayı yüklenmiş olmalarına karşın bu fermana dayanarak, devamlı surette Osmanlı Devleti'ni baskıları altına aldı. Yeniliklerinin kendi görüş ve çıkarlarına göre yürütülmesini istedi. Kısaca, Paris anlaşması uygulama değerinden yoksun maddeleri ve kötü niyetle yürütmeye elverişli hükümleriyle, Osmanlı Devleti'nin geleceği için bir güvence olmaktan öte bir çok siyasal

anlaşmazlık ve rekabetin tohumlanmasını taşıdı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'ne sağladığı barış kısa oldu.

İngiltere Kırım Savaşına karışmakla, Akdeniz ve Hindistan'a giden Ticaret yollarının verdiği önemi gösterdi. Çünkü savaştan başarılı çıkmasına karşın toprak almadı. Fransa'nın kazancı da İngiltere'nin gibi, siyasal olmaktan öte ekonomik idi. Piomonte Devleti, İtalya Birliği düşüncesini devletlere bu anlaşmayla aşıladı.

Islahat Fermanı Avrupa Devletlerinin zorlamasıyla ilan edildi. Paris Antlaşması'na göre, Osmanlı Devleti Avrupa devletlerinden sayıldığı için, imparatorluğun bünyesinde bulunan ve müslüman olmayan tebaanın da Avrupa devletlerinin güvencesinde bazı haklara kavuşması benimsendiğinden Islahat Fermanı ilan edildi.

Islahat Fermanı İle Verilen Haklar: Gülhane Hattı ve Tanzimat-ı Hayriye yasalarıyla Osmanlı Toplumuna verilen din ve mezhep hak ve ayrıcalıklarının eleştirel özelliği geçmişi bugüne bağlanmasından başka bir şey değildi.

Fermanda, din ve mezhep özgürlüğü sağlandı, din ve mezhep törenleri önlenemez, din ve mezhep değiştirmede kimse zorlanmaz denildi.

Müslüman olmayanlara verilen haklar ve yetkiler ile ilgili hükümlerde, cemaat örgütleri kabul edildi. Cemaatlerin ayrıcalıkları ve bağıışıklıkları incelendi, zamanın koşullarına uygun düşmeyenler islah edildi, bu konuda patriklerle Bab-ı ali işbirliği yapacaktı.

Patrik ve diğer din adamlarına verilen cizye, atıye yerine, gelir ve aylık bağlandı.

Rahiplere ait malların yönetimi için rahiplerden ve halk temsilcilerinden kurulacak meclisler görevlendirildi.

Tüm devlet memurlukları, Müslümanlar gibi Hristiyanlara da yürürlükte olan kurallara ve yeteneklerine göre verilebilecekti.

Eyalet veya sancak reislerine Müslüman olan veya olmayan üyelerin girmesini sağlayacak seçim yönteminin adil bir hale getirilmesi sağlandı. Devletin en büyük meclisi olan Meclis-i Vala toplantılarına her cemaatten birer temsilcinin çağırılması esası getirildi.

Müslüman olmayan halka karşı kullanılan küçültücü deyimler kaldırıldı.

Müslüman olmayan halkın çocuklarının resmi okullara alınması benimsendi.

Her cemaate, devletlerin denetimi altında olmak üzere okullar açma yetkisi verildi.

Osmanlı toplumu arasında çıkacak ticaret konularıyla ilgili davalara karma ticaret mahkemeleri bakacaktı. Bu nedenle mahkemelelerin açık olması, tanıkların mensup oldukları dinlere göre yemin edebilme yöntemleri kabul edildi.

Medeni hukuk ile ilgili davaları eyalet ve sancak mahkemeleri görecekti.

Özel hukuk (miras hukuku) davaları cemaatin kendi bünyesinde çözümlenecekti.

Haklarda eşitlik görevde de eşitliği gerektirdiğinden, Müslüman olmayan tebaada Müslüman gibi zorunlu askerlik hizmeti yapacaktı.

Zaptiye örgütü yenilenecek cezaevleri düzeltilerek zanlı veya suçlular hakkında görülen işkence yöntemleri kaldırılacaktı. Buna başvuranlar ayrıca cezalandırılacaktı.

Bütçe her yıl ilan edilecekti.

Vergi yükümlülükleri genelleştirilecekti.

Vasitasız vergiler yeniden düzenlenecekti.

İltizam kalkıncaya kadar memurların ve vilayet meclisi üyelerinin iltizam işleriyle uğraşmaları kaldırıldı.

Devlet bayındırlık işleriyle yakından ilgilenecekti.

Yollar yapılacaktı.

Yeni yapılan kara ve deniz yollarından yararlanılacak eyaletlerden özel bir vergi alınacaktı.

Yabancılar Osmanlı ülkesinde mülk sahibi olabilecekti.

Rüşvetle ilgili yasaklar uygulanacaktı.

1856 YILINDAN SONRA OSMANLI DEVLETİ

Rusya ve Panislavizm: Paris Antlaşması Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki emellerine, ancak 1870 yılına kadar engel olabildi. Bu tarihte, antlaşmanın en büyük kefillerinden biri olan Fransa, Alman ordularına yenildi. Avrupa'nın siyasal dengesi bozuldu. Fransa'nın yenilgisi, Alman ve İtalyan birliklerinin kurulması, Avusturya'nın bir kısım topraklarını İtalya'ya bırakması, Rusya'nın işine yaradı. Rusya bu siyasal durumdan yararlanarak, Paris Antlaşmasının Karadeniz'in tarafsızlığına ait olan maddelerini tanımadığını bildirdi. Bir süre sonra da Londra'da toplanan bir kongrede, Avrupalı devletler, Rusya'nın bu isteğini kabul etmek zorunda kaldı. Zira İngiltere, yalnız başına Rusya ile başa çıkacak durumda değildi.

Panislavizm, İslavcılık düşüncesi 19. yy.ın ilk yarısında, Rusya'nın dışında, Almanya'da yaşayan ve İslav kökünden gelen topluluklar arasında gelişmeye başladı. Bu düşüncenin kaynaklarından biri, Alman filozofu Herder ile Fichte'nin ve öğrencisinin ırk ve ulusçuluk hakkındaki nazariyeleri oldu.

Fichte, insanlık tarihinin felsefesinde İslavlara da geniş yer ayırdı ve büyük bir geleceğe aday olduklarını açıkladı. Siyasal açıdan parçalanmış olan Almanlar, bu kaynaklardan yararlanırken Almanya'nın egemenliğinde yaşayan İslav toplulukları da kendileri için ortak temeller aramak hususunda aynı kaynaklardan yararlandılar. Böylece İslavcılık düşüncesi, başlangıçta bilimsel bir karakter taşıdı. Aydınlardan kurulan bir azınlığın malı oldu.

Panislavizm hareketi, bu şekilde Rusya'nın dışında başlayıp geliştikten sonra, sonunda ona da etki etti.

Panislavizm doktrininin parolası, otokratçılık, ulusçuluk ve Ortodoksluktu. Panislavistler bu doktrin yardımıyla Rusya'yı ideallerinde yaşayan hale getirmek için üç yandan çalıştı:

Doğuda yeni fetihlerle, Rus emperyalizmini geliştirmek,

Rusya'nın egemenliği altında bulunan çeşitli ırkları Ruslaştırmak,

Rusya'nın dışında kalan İslav topluluklarını Rus egemenliğine bağlamak.

Panislavistler bu 3 noktada Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan İslavları kurtarmak suretiyle işe başlamayı uygun gördü. Yine bu hareketlerle Ruslar, Paris Antlaşmasının anlamsızlığını ve gereksizliğini ileri sürdü.

Rusya'nın bu gizli çalışmaları, Balkanlarda büyük bir huzursuzluk yarattı. Bu sırada Abdülaziz padişah bulunuyordu. Tanzimat Devri'nin büyük devlet adamlarından olan Sadrazam Ali ve Fuat Paşalar ölmüşlerdi. Bu iki büyük devlet adamı bu tarihe gelinceye dek, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına engel oldu. Fakat onların ölümlerinden sonra sadrazam olan Mahmut Nedim Paşa, Rus yanlısıydı. Ruslar, onun sadrazamlığı zamanında Balkanlardaki çalışmalarına hız verdi. Rus elçisi bundan yararlandı. Ali Paşa'nın bir çok Rus isteklerine karşın reddettiği Bulgar Kilisesi'nin[∞] özerkliğini ele aldı. Mahmut Nedim Paşa Rusya'nın bu isteğini Abdülaziz'e kabul ettirdi. Bu istek, Bulgaristan'ın siyasal bağımsızlığına yol açacak bir ayrıcalıktı. Nitekim bunun ardından Balkanlarda bir çok ayaklanma ve ihtilaller oldu. Bunların sonunda Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yeni bir savaş çıktı.

Bosna-Hersek Ayaklanmaları (1875-1876): Hersek, Bosna'nın güneybatısındadır. Bosna ve Hersek'te Müslüman, Katolik ve Ortodoks olmak üzere 3 grup topluluk vardı. Hristiyanlar Müslümanlara göre çoğunluktu.

Bosna'da huzursuzluk yaratan ilk neden, mültezimlerden geldi. Maliye Nezareti buranın aşarını iltizama vermeye başladı. Mültezimlerde aşarı toplamadı. Suiistimaller yaparak halka baskı yaptı. Çiftçilerin elinden geçimlerini sağlayamayacak kadar az bir gelir kaldı. Bunun üzerine onlar da serkeşlik yaparak ayaklandı. Hem ağalarla, hem de devletle araları açıldı. Böylece İslamlarla Hristiyanlar arasında süre giden bir çatışma başladı.

Bosna-Hersek, bir yandan Sırbistan, öte yandan da Karadağ gibi iki İslav ülkesine bitişikti. Avusturya'nın Dalmaçya ve Hırvatistan eyaletlerine de komşuydu. Bu özelliği ile hem bu memleketlerin, hem de Rusya'nın İslav propagandacılığı için elverişli bir ülkeydi.

[∞] Bu kilise İstanbul'da Balat ile Fener arasındadır. 1848-1876 Bulgar Ayaklanması sırasında kurulmasına karar verilmiştir.

Balkan eyaletlerindeki ayaklanmalar, Bosna Hersek'in Hristiyan halkını, Osmanlı yönetiminden kurtulmak için ümitlendirdi. 1870 yılından sonra Rusya'nın Avrupa devletleri arasındaki dengeyi kendi yararına çevirmesi üzerine, İslav tahrikçileri Balkanlardaki çalışmaları arttırdı. Bu nedenlerin ve bu çalışmaların etkisiyle 1875 yılında Hersek ayaklanması çıktı.

Hersek'e bağlı Nevesin kazası Hristiyanlarından 160 kişi, bir tür hayvan vergisi olan ağnam vergisini vermemek, zaptiye erlerinin izlemelerinden kurtulmak için Karadağ'a sığındı. Bu ülkenin prensi-ne şikayette bulundu. Prens bu konuda Rusya'nın aracılık yapmasını istedi. Sadrazam Esat Paşa Rusya'yı hoşnut etmek için, mültecilerin ülkelerine dönmelerini kabul etti. Ayrıca Bosna Valisi Derviş Paşa'ya da şikayetlerin incelenmesini emretti. Mülteciler kasabaya dönünce hemşerileri tarafından kahramanlar gibi karşılandı. Halk vergilerin ağırlığından, mültezimleri bahane ederek ayaklandı. 1875 yılında Osmanlı Devleti ayaklanmaya hemen engel olacağı yerde, gereksiz yazışmalar yüzünden, engellemeyi geciktirdi. Böylece ayaklanma gelişti.

1862 yılında Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki görüşü şuydu. Ya otonomi ya anatomi. Yani Hristiyanlarla yerleşik olan yerlerin özerk hale gelmesiydi. Bu olmadığı takdirde Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılımlarının sağlanmasıydı. Bu nedendir ki Hersek ayaklanması başladığı zaman Rusya ona sempati ile yaklaştı. Ayaklanmanın genişleme ve gelişmesine yardımcı oldu.

Bu yıllarda Osmanlı maliyesi de çok kötü durumdaydı. İflas etmişti. Bu durum Avrupa kamuoyunun Osmanlılara karşı olmasına neden oldu.

Rusya'nın amacı, Bosna Hersek'i egemenliğine almaktı. Daha sonra da Arnavutluk ve Makedonya'ya el uzatarak, Selanik'e kadar inmekti.

Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonra başa geçen V.Murat genel af ilan etti. Fakat İslavcılık propagandaları, bunu da etkisiz bıraktı. 1976'da Sırbistan ve Karadağ ile savaş başladı.

Savaşın ilanı, Osmanlı halkı tarafından heyecanla karşılandı. Heyecanın anlamı öncekilerden farklıydı. Genç Osmanlılar Cemiye-

ti; vatan, ulus, hukuk, özgürlük kavramını aydınlar arasında yaymıştı. Bunun sonunda, halk, Osmanlı Devleti'nin kaderiyle yakından ilgilenmeye başladı. Hersek ayaklanmaları, Bulgar olayları, yabancı devletlerin bu ayaklanma ve olaylara karışması, taht değişmesi ve bununla ilgili olaylar, halkı son derece duyarlı yaptı. Savaşın ilanıyla her yanda duygusal gösteriler oldu. Buna karşın, Osmanlı Devleti bir yabancı engelinden çekiniyordu. Nitekim Balkanlarla kendilerini en ilgili gören Rusya ve Avusturya, savaşın ilanından bir hafta sonra, durumu gözden geçirmek ve görüş birliğine varmak için harekete geçti. İki devlet temsilcileri 1876 yılında Reichstad'da toplandı.

Yapılan antlaşmaya göre, Osmanlı Devleti başarılı olursa, Rusya ve Avusturya statükonun devamını sağlayacak, yenilirse bir bölüşme söz konusu olacaktı. Sırbistan, Karadağ ve Avusturya Bosna Hersek'i paylaşacak; Rusya Besarabya'yı ve Anadolu'nun kuzeydoğusunda Batum'u alacaktı. Osmanlı Devleti çok ağır bir yenilgiye uğrarsa, Balkanlarda üç yeni devlet oluşacaktı. Arnavutluk, Bulgaristan, Rumeli. Ayrıca Yunanistan da Teselya ve Epir'i alacaktı. İstanbul serbest şehir haline gelecekti. Yine bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti üstün gelse bile toprak alamayacaktı.

Türk kuvvetleri galip geldi. Bunun üzerine Sırlar Avrupa devletlerinden yardım istedi. Rusya hemen araya girdi. Rus Çarı, Avusturya'nın tarafsızlığını sağlamak için bu devletle görüşmelere girişti. İngiltere savaşa engel olmak için İstanbul'da bir konferans toplanmasına çalıştı. Konferansa, İngiltere'nin isteği ile 6 devlet katılıyordu. Rusya, Avusturya, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya. Osmanlılar bu öneriyi kabul etti. Aksi halde Rusya savaşa bahane arıyordu. Fakat bunu kabul etmekle birlikte, Osmanlı Devleti, iç işlerine karışma olarak da kabul edilebileceğini düşündü. Bunun için Kanun-i esasi (Anayasa) ilan ederek bunu kalkan olarak kullanmaya karar verdi. Bunun için de devletin başında iradeli bir sadrazama gerek sinme vardı. Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa istifa etti. Yerine Mithat Paşa sadrazam oldu. Bu atama büyük memnunluk yarattı.

Yeni sadrazam, Kanun-i Esasi yanlısıydı. Avrupa'nın yıllardan beri istediği yeniliklere de taraftardı. Avrupa'nın istediği yenilik maddelerini karara bağlamak için toplantıya çağrılan devletler (Bunlar Paris Antlaşmasını imzalayan devletlerdi) Osmanlı, Rusya, Avustur-

ya, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya devletleriydi. Osmanlı Devleti'ni konferansta, Saffet Paşa ve Ethem Paşa temsil etti. Saffet Paşa aynı zamanda konferansa başkanlık yapacaktı. Konferans Kasım-paşa'da Bahriye Nezareti binasında olacaktı. 23 Aralıkta tüm delegeler toplandı. Gündem görüşüleceği sırada dışarıdan top sesleri duyuldu. Osmanlı temsilcisi Saffet Paşa ayağa kalkarak üyelere şöyle seslendi. *"Efendiler, Haliç'in öte yakasından atılan şu topraklar, halkın meşru isteklerine göre, Padişah tarafından Devlet-i Aliyye'de tatbik olunması gerekli görülen yeni idare usulünün ilanı olduğundan ve iş bu meşrutiyet idaresi, muhtelif Osmanlı kavimlerinin bütünü-nün şahsi hürriyetlerini kefalet altına aldığından, bu inkılap karşısında toplantımız zait kalır."* dedi. Delegeler şaşkınlı. Osmanlı delegesi konferansı terk etti. Diğerleri devam etti.

Konferans toplandığı gün ve saatte meşrutiyetin herkesten habersiz baskın şeklinde duyurulması psikolojik bir yanlışlıktı. Bab-ı Ali bu hareketi ile Avrupa'ya bir sürpriz hazırlamak ve konferansı gereksiz kılmak istedi. Aslında böyle bir olay için ilkin kamuoyunu hazırlamak ve törene İstanbul'daki elçileri ve diğer konferans delegelerini çağırmak gerekirdi. Mustafa Reşit Paşa Gülhane Hattı'nı böyle duyurmuştu. Bu yüzden, delegeler, meşrutiyetin ilan şeklini çalışmalarını önlemeye yöneltlen bir oldu bitti hareketi gibi kabul etti. Ciddiye almadı. Saffet Paşa ilk toplantının sonucunu Mithat Paşa'ya bildirmek için yanına gittiğinde, Mithat Paşa *"Ne dediler, ne dediler"* deyince, O da *"Ne diyecekler, çocuk oynucağı dediler"* demiştir. Bu durum Osmanlı'nın konferanstaki durumunu zorlaştırdı. Kendilerine bazı durumlarda İngiliz ve Fransız delegeleri yardım edebilirdi. Fakat İngiltere geçici bir zaman içinde de olsa Rusya'ya meyletmeyi uygun buldu. Fransa ise hükümetin üzerindeki Alman baskısını hafifletmek için, Rusya'ya yaklaşma düşüncesini benimsedi. Delegeler, Balkan ulusları için yenilik yapılması ile ilgili önerilerinden geri dönmedi. Osmanlı Devleti bu önerileri kabul etmeyince, Rusya savaş ilan etti (1877).

Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878): Osmanlılara karşı, Ruslar ile birlikte Romanya ve Karadağlılar da savaşa katıldı. Ruslar biri Romanya cephesinden, diğeri Kafkas cephesinden olmak üzere iki koldan saldırıya geçti. Osmanlı ordusunun Balkan cephesi komutanı Süleyman Paşa, Kafkas cephesi komutanı Ahmet Muhtar Paşa idi.

Ruslar Tuna'yı aşarak Balkanlar'a indi. Amaçları İstanbul'a yaklaşmak ve padişaha isteklerini kabul ettirmektir. Osmanlı ordusu iyi yönetilememekle birlikte yer yer düşmana karşı koydu. Doğuda Ardahan, Kars alındı. Erzurum Rusların eline geçti. Fakat Erzurum'da tutunamadı ve geri çekildi. Balkanlar'a gelen Rus ordusu, Plevne'de durduruldu. Gazi Osman Paşa Türk tarihinin en şanlı savunmasını yaptı. Yoksulluğa karşı üstün düşman güçleriyle çarpıştı. Fakat sonunda Ruslara esir düştü. Plevne'nin düşmesi üzerine, Ruslar, ileri hareketlerini sürdürdü. Edirne'ye kadar ilerledi. II.Abdülhamit telaşlandı ve barış istedi. İngiltere ve Avusturya aracılığıyla Ruslarla Ayastafanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalandı (1878).

Ayastafanos Antlaşması

- Sırbistan, Karadağ ve Romanya'ya tam bağımsızlık verilecek ve sınırlar genişletilecek,
- Karadeniz'den Ege'ye kadar uzanan, Balkanlar ve Makedonya'yı içine alan bir Bulgaristan kurulacak,
- Batum, Kars, Ardahan, Doğu Bayezit Ruslarda kalacak,
- Bosna Hersek'e özerklik verilecek,
- Girit ve Ermenistan'da yenilik yapılacaktır.

Ancak bu antlaşma yürürlüğe girmedir.

Ayastafanos Antlaşması, Osmanlı-Rus ilişkilerinde bir dönüm noktasıdır. Romanya, Sırbistan, Karadağ Osmanlı egemenliğinden çıkarak bağımsız oldu. Büyük Bulgaristan Prensliği adıyla kurulan yeni prenslik, Avrupa'daki Osmanlı topraklarını ikiye ayırdı. Bosna ve Hersek artık Rusya ve Avusturya'nın isteklerine göre yönetilecekti. Kars, Ardahan, Batum ve Doğu Bayezit'in terk edilmesi ile Rusya, doğuda Anadolu için tehdit oluştırdı.

Osmanlı Devleti, Girit ve Teselya'da yapacağı yenilik için Rusya ile görüştü; Rusya'nın, Osmanlı iç işlerine karışmasını kabul etti. Bu Osmanlı egemenliği için yanlış bir uygulamaydı. Böylece Rusya Balkanlara yerleşti. İslavcılık siyaseti zafer kazandı.

Osmanlı Devleti, Akdeniz egemenliğini yitirdi. Topraklarını Ruslara bıraktı. İngiltere, Hindistan yolunu tehlikeye düşüreceğini ileri

sürerek, Osmanlıdan Kıbrıs'ı aldı. Osmanlı Devleti buna engel olacak güçte olmadığı için durumu kabul etti.

Berlin Kongresi: Ayastafanos Antlaşması'nın İngiltere ve Avusturya arasında bazı hükümlerinin düzeltilmesi için, bir kongrenin toplanmasına karar verildi. Bu karar Almanya'nın yardımıyla alındı. Bu nedenle kongre Berlin'de toplandı. Bu öneri Prens Bismark tarafından yapıldı ve ilgili devletler kabul etti. Kongreye 1856 Paris Antlaşması ile 1871 Londra Sözleşmesini imzalayan devletler üye gönderdi.

Bismark, Osmanlı Devleti'nin geleceğinden ümitli değildi. Osmanlı Devleti'nin yaptığı ve yapacağı yeniliğe inanmıyordu. Bismark, Osmanlılara kongrenin toplanış nedenini şöyle açıkladı. *"Bugünkü durumu sizden saklamak istemem, kongrenin Osmanlı Devleti için toplandığını düşünerek kendinizi aldatmayın. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Ayastafanos Antlaşması Avrupa'nın çıkarlarına dokundu. Bazı maddeleri içermeseydi olduğu gibi bırakırdı. İşte bu çıkarların uzlaştırılması için bu kongre toplanmıştır."*

Kongrenin başkanı Bismark idi. Kongre üyesi devletler: Osmanlı, Rusya, Avusturya, Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa idi. Bu antlaşmaya göre:

- Büyük Bulgaristan, Balkanların kuzeyinde Osmanlı Devleti'ne bağlı küçük bir Bulgaristan haline geldi. Yenilik yapılması koşuluyla Makedonya Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. Doğu Rumeli padişahın atayacağı Hristiyan bir vali yönetiminde ayrıcalıklı bir eyalet olacaktı,
- Sırbistan, Karadağ ve Romanya'ya tam bağımsızlık verilecekti,
- Kars, Ardahan, Batum Rusya'ya bırakıldı. Doğu Bayezit Osmanlılarda kaldı,
- Bosna Hersek'in yönetimi, geçici olarak Avusturya'ya bırakıldı,
- Ermenilerin bulunduğu yerlerde ve Girit Adasında yenilik yapılacaktı,
- Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ödentisi verecekti.

II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

Padişahlığı:

II. Abdülhamit, 31 Ağustos 1876 yılında V. Murat'ın halledilmesi üzerine törenle tahta çıktı. Halk yeni padişah hakkında fazla bir bilgiye sahip değildi. Kural olarak, halka göre padişah, her türlü başarıların tek nedeniydi. Aynı zamanda her türlü başarısızlıkların da tek sorumlusuydu. II. Abdülhamit tedbirli olmak zorundaydı. Son derece kuşkulu davranması kendini doğru yoldan çıkaracak şaşırtıcı bir kusurdu. Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa ile Mithat Paşa'ya güveni yoktu. Rüştü Paşa'nın yetersiz olduğuna inanmıştı. Mithat Paşa'nın ise halk arasındaki şöhretinden endişeliydi. Ancak başlangıçta dayanacağı başka bir gücü olmadığı ve deneyimsiz olduğu için bu paşalarla çalışmak zorundaydı. Öte yandan güvenebileceği adamlarla bir saray ekibi kurdu.

Mehmet Rüştü Paşa, sadrazamlıktan çekilirken yerine Mithat Paşa'nın getirilmesini önermişti. Çünkü, devletin içinde bulunduğu koyu bunalımı Mithat Paşa'nın çözeceği yolunda genel bir kanı vardı. Bu nedenle II. Abdülhamit Mithat Paşa'yı sadrazam yaptı. Gerçekte padişah Mithat Paşa'yı sevmiyor, fikirlerini beğenmiyordu. Ancak yerli ve yabancı kamuoyunda şan ve şöhreti bulunduğu için onu takdir eder görünüyordu. Mithat Paşa da padişahın bu düşüncelerini biliyor ve ona güvenmiyordu. Mithat Paşa, Osmanlı Devleti'ni bir Avrupa devleti olarak kabul ediyordu. Meşrutiyet yönetiminin kabul edilmesini, özgürlükle uzlaşmayan kölelik kurumunun kaldırılmasını ve memurluk kariyerinin yasaların güvencesi altına alınmasını gerekli görüyordu. Mithat Paşa'nın sadrazamlığı, ülke içinde ve dışında büyük hoşnutluk yarattı. Alman Prensi Bismark; *"Mithat Paşa yüzyılımızın büyük adamlarındandır. Bana kalırsa şark işleri şimdi yoluna girecektir."* diyerek Mithat Paşa'ya olan güvenini göstermişti. Bununla birlikte, memnun olmayanlar da vardı. Bunlar Kanun-i esasi düşmanlarıydı.

Mithat Paşa imparatorluğun varlığı için tek kurtuluş yolu olarak meşrutiyet yönetimini görüyordu. Ona göre devletin geleceğini bir tek kişinin keyfine ve iradesine bağlı görmek devri geçmişti.

Kanun-i esasi (Anayasa), 23 Aralık 1876'da Beyazıt Medyanı'nda eski ve yeni vükela, ulema ve askeri ileri gelenlerin huzurun-

da törenle ilan edildi. Bundan sonra meşrutiyet ile yönetilen bir hükümetin başvekili gibi hareket etti. Sürgüne gönderilen siyasi suçluların İstanbul'a dönmelerine izin verdi. Avrupa devletlerinin iç işlerimize karışma amacıyla girişimlerini kabul edilmeyeceğini, İstanbul'daki temsilcilerine duyurdu. Paşa'nın bu davranışı, ona karşı büyük bir muhalefetin doğmasına neden oldu.

Bunun üzerine II. Abdülhamit saraydaki danışmanlarının da görüşünü alarak, Mithat Paşa'yı yalnız sadrazamlıktan değil, ülkeden de uzaklaştırmak için önlemler aldı. 5 Şubat 1877'de Mithat Paşa sadrazamlıktan azledilerek tutuklandı ve Avrupa'ya sürgün edildi. Mithat Paşa'nın sadrazamlığı 49 gün sürmüştü.

Tunus'un Fransızlar tarafından alınması ve İngiltere'nin Mısır'a yerleşmesi: Devletler arası ilişkilerde hakla kuvvet arasında sıkı bir ilişki vardır. Bir devlet hakkını kuvvetle savunma kudretinde bulunduğu oranda saygı görür. Oysa, Osmanlı Devleti kuvvetsizdi, kudretsizdi. Yalnız hukuksal açıdan savunma ile Fransa'nın işgal ettiği Tunus'ta meydana gelen fiili ve hukuksal olayı önlemeye olanak yoktu. Tunus elden çıktı. Bu olay imparatorluğun, Müslümanlarca yerleşik topraklarının dağılmasını meydana getirdi.

Ardından İngiltere, Mısır'a yerleşmek için harekete geçti. Bunun nedeni, Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın her alanda özellikle parasal politikadaki zayıf yönetimi idi.

II. Abdülhamit eskiden olduğu gibi Rusya'ya karşı İngiltere'nin yardımından yararlanmayı uygun görmedi. Bu iki devlete karşı üçüncü bir devletin yardımını sağlamaya çalıştı. Bu amaçla Almanya'yı seçti. Ancak Alman yardımı, Osmanlılara çok pahalıya mal oldu. Öyle ki imparatorluğun sonunu getirdi.

Girit Sorunu: Girit Adası'nın yönetimi 1821 yılından beri sorun oldu. Adanın Rum halkı, sık sık ayaklandı. Bağımsız Yunan Devleti'nin kurulmasından sonra, adanın Yunanistan'a geçmesi Yunanlıların ve Rumların ortak amacı oldu.

1867'de Girit'te yeni bir ayaklanma çıkaran Rumlar, ilkin yenilik istedikleri halde, Bab-ı Ali'nin zayıf tarafını görünce, Girit'i Yunanistan'a kattıklarını duyurdu. Daha sonra Girit'e özerklik verilmesi uygun görülerek geçici bir barış sağlandı.

Osmanlı Devleti, bu gibi anlaşmazlıkları önlemek için Girit asile-riyle, 15 Ekim 1878'de Halepa Sözleşmesini yaptı. Sözleşme ada-nın yeni yönetim anayasası özelliğini taşıyordu. Bu sözleşmeye gö-re adanın iç yönetimi halka verildi. Hristiyan Giritliler geniş ölçüde yönetime katıldı.

1898 yılından sonra Girit bağımsız bir Hristiyan devleti haline geldi. 1899'da Girit için yeni bir anayasa kabul edildi. Bu anayasaya göre; Girit için bir bayrak, posta pulu, İtalyan subayları gözetiminde Girit güvenlik örgütü kuruldu. Bu suretle Osmanlı egemenliği silindi. Girit Müslümanlarından çoğu, adadan Anadolu'ya göç etti. Böylece II.Abdülhamit devrinde Girit İmparatorluktan ayrıldı.

Ermeni Sorunu: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önce imparatorlukta bir Ermeni sorunu yoktu. Rusya söz konusu savaşta, Anadolu'nun kuzeydoğusundaki bazı Türk şehirlerini işgal etti. Bu şehirlerde yaşayan Ermenileri, bağımsızlık amacıyla Bab-ı Ali'ye karşı kışkırttı. Ayastafanos ve Berlin sözleşmelerinde Ermenilerin oturduğu yerlerde yenilik yapılmasına ait maddeler konuldu. Bu maddelere dayanarak büyük devletler, Osmanlı Devleti'nin iç işleri-ne karıştı. Bu karışma sırasında Ermeniler de tahrik edildi ve kanlı olaylar çıktı. Böylece Ermeni Sorunu, en çok Rusya ve İngiltere'nin çabalarıyla, devletlerarası bir önem kazandı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde, Ermenilere rastlamak mümkündü. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da toplu bulunuyorlardı. Fakat hiçbir yerde Türklere göre çoğunlukta değildi.

Ermeniler, mezhep açısından birlik değildi. Üç kilise çevresinde toplanmıştı. Çoğunluk Gregoriyan Kilisesi'ne bağlıydı. Bundan sonra Ermeni Katolik Kilisesi ve Ermeni Protestan Kilisesi geliyordu. Hiçbir yerde çoğunluk olmadıklarından Türk kültürü dışında ulusal kültürlerini koruyamadı. Bir çok yönlerden Türkleştiler, çoğunluk Türkçe konuşuyordu. Türk gelenek ve görenekleriyle folklorunu benimsemişlerdi. İçlerinden Türk edebiyatı ve sanatı hakkında bilimsel inceleme yapanlar bile çıktı. Doğu Anadolu köylerinde yaşayanlar genellikle tarım, yöresel endüstri ve küçük ticaretle uğraşırdı. Tarım-la uğraşanlar, Rumeli'de olduğu gibi, büyük çiftliklerde ağaların hizmetinde değil, sahibi oldukları toprağı işlemekteydi. Şehirlerde yaşayanlar, iç ticaret, dış ticaret, sarraflık, kuyumculuk, bankerlik ve

müteahhitlik, mültezimlik gibi ekonomi ve parasal işlerle uğraşıyorlardı. Askerlik zorunluluğu yerine, az bir vergi verirlerdi. Bu nedenle de sürekli işleri ve güçleri ile uğraşma olanağına sahipti. Türklerden daha varlıklıydılar. Ancak bu durum bir kıskançlık yaratmamıştı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, II.Abdülhamit devrine kadar Türklerle yan yana, huzur ve güven içinde kardeşçe yaşadı. Ermeniler Türk kültürünü benimsedi. Avrupa uygarlığı hakkında bilgi sahibiydi. Osmanlı Devleti'ndeki başka Hristiyan toplulukları gibi bağımsızlık düşüncesine kapılmadı. Bu nedenle devlet memuriyetlerinde de görev aldı. Özellikle Yunan ayaklanmasından ve Gülhane Hattı'nın ardından, sarayda, dışişleri nezaretinde Rumlar tarafından görülen işler, Ermenilere verildi.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rus orduları, kuzeydoğu Anadolu'ya girince buradaki Ermeni halkıyla ilişki kurdu. Rus ordusunda Ermeni erleri ve subayları vardı. Rusya doğu Anadolu'daki düşüncelerini gerçekleştirmek için Ermenileri kullandı. İngiltere, Rusların Ermenileri koruma altına alıp, Doğu Anadolu'yu Balkanlaştıracığından korktu. Osmanlı İmparatorluğu'nun tek başına Rus düşüncelerine engel olabileceğinden de umudunu kesti. Bu nedenle Ermeni sorununa el attı. Kıbrıs'ı Rusya'ya karşı kullanmak üzere aldı. Böylece Ermeni sorunu bir İngiliz sorunu haline geldi.

Ermeni sorunu Osmanlı İmparatorluğu'nun genel çöküşünden doğdu. I. Meşrutiyet deneyiminin başarılı olamaması, imparatorlukta Ermenilerin yabancı korumacı aramalarına neden oldu. İngiltere'de hümanist düşünceler peşinde koşanlar, Ermenilere yakınlık göstermeye başladı. Devlet adamları da siyasal düşüncelerle Ermeni sorununa şekil verdi.

II. Meşrutiyet: II. Abdülhamit'in istibdat yönetimi 33 yıl sürdü. Bu süre içinde ülkeyi istibdattan kurtarmak isteyen aydınlar ve özellikle yükseköğretim gençleri, Meşrutiyeti yeniden kurmak için gizli çalışmalara başladı. 1889 yılında İstanbul'da Terakki ve İttihat adıyla siyasi bir cemiyet kuruldu. Cemiyet üyeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunan tüm kavimleri, din ve mezhep farkı gözetmeksizin birleştirmek ve Meşrutiyeti yeniden kurmak istiyordu. Fakat Abdülhamit bunları hafiyeleri ile sıkı kontrol altına almıştı. Cemiyet üyelerinden yakalananlar zindanlara atıldı ve uzak yerlere sürüldü. Bir

çok aydın da İngiltere, Fransa ve İsviçre'ye kaçtı. Buralarda gazeler çıkararak Abdülhamit'e karşı yazılar yazıldı. Abdülhamit'in yönetimi, Avrupa'nın da hoşuna gitmiyordu. Balkanlarda, Hristiyan ve Müslüman çatışması vardı. Makedonya'da sık sık ayaklanmalar oluyordu. Bu olaylar, Avrupa'nın yine içişlerimize karışmasına neden oldu. Abdülhamit Avrupalılardan çekiniyordu. Onların baskısı sonunda Makedonya'da özel bir yönetim kurulmasını ve yenilik yapılmasını kabul etti. Bu amaçla Makedonya'ya bir çok değerli genç subaylar ve memurlar gönderildi. Daha serbest olan Makedonya'da Terakki ve İttihat Cemiyeti siyasal çalışmalarına hız verdi. Buraya gönderilen subay ve memurlar arasında kendine bir çok yandaş kazandı.

Bu tarihlerde, Harp Akademisinden diploma alan Mustafa Kemal, Şam Ordusu Komutanlığına atanmıştı. Mustafa Kemal orada kendisi gibi vatansever arkadaşlarıyla bir araya gelerek Vatan ve Hürriyet adında gizli bir cemiyet kurdu. Bir süre sonra Yafa'da ve daha sonra da atandığı Selanik'te bu cemiyetin bir şubesini açtı. Bu çalışmaların başladığı sırada, Terakki ve İttihat Cemiyeti sarsılmıştı. Onun Selanik'te bulunmadığı bir sırada iki cemiyet birleşti. Cemiyetin ismi değişerek İttihat ve Terakki oldu. Cemiyetin bundan sonraki çalışmaları, Makedonya'da Abdülhamit'e karşı oldu.

Bu tarihlerde İngiltere ve Fransa Makedonya'nın özerkliğine karar vermişti. Rus ve İngiliz hükümdarları Makedonya'da özerk bir yönetim kurulmasına karar verdi. Osmanlı İmparatorluğu içindeki diğer Hristiyanlar için de yeni projeler imzalandı. Bu olaylar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin harekete geçmesine neden oldu. Bunlar, Avrupalıları ülke işlerine karıştırmak istemediklerinden, Abdülhamit'i meşrutiyetin ilanı için zorladı. Cemiyete bağlı subaylar arasında, ilk ihtilal hareketi başladı. 1908'de Kolağası Niyazi Bey adında genç bir subay Manastır çevresinde askeri birliği ile dağa çıktı. Uluşa bir bildirge yayınladı. Amacının, Abdülhamit'in istibdat yönetimine son vermek olduğunu bildirdi. Bir süre sonra Manastır Kolordu komutanı bir suikast sonucu öldürüldü. Enver adında genç bir binbaşı (Enver Paşa), Selanik çevresinde isyan etti. İttihat-ı Terakki Cemiyeti bundan cesaret aldı. Selanik hükümet konağını işgal etti. Ayaklanmanın tüm ülkeye yayılmasından korkan Abdülhamit meşrutiyeti ilan etmek zorunda kaldı.

31 Mart Olayı: II. Meşrutiyetin ilanından beş ay sonra, Abdülhamit büyük bir törenle Osmanlı Mebuslar Meclisi'ni açtı. Halk, meşrutiyetin ilanından son derece memnun kaldı. Ülkede büyük bir özgürlük havası esti. Gazeteler özgürce yayımlandı. Herkes istediğini söyledi ve yazdı. Özellikle Abdülhamit'in adamları hakkında her şey yazıldı. Hafiyeler izlendi. Ele geçirilenlere ceza verildi.

Meclisin açılmasından bir süre sonra, siyasal çalışmalar arttı. İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı olanlar Ahrar adıyla bir siyasal grup oluşturdu. Bunlar mecliste, gazetelerde İttihat ve Terakki'nin çalışmalarına engel olmak istedi. İttihat ve Terakki'ye karşı olanlar tutucu kişilerden oluşuyordu. Bunlardan Volkan Gazetesi sahibi Derviş Vahdeti ile gazetenin başyazarı Hasan Fehmi, İttihat ve Terakki'ye karşı yazılar yazdı. Geniş çaplı bir din propagandası yapılarak halk heyecana getirildi.

Bu gerici hareketler, İstanbul'da büyük bir ihtilalin patlamasına neden oldu. 8 Nisan 1909'da Hasan Fehmi vuruldu. Bunu fırsat bilen muhalifler işi büyüttü. İttihat ve Terakki Cemiyeti Selanik'ten getirdiği avcı taburlarına güvendi; gösterilere aldırış etmedi. Oysa tutucular ve Abdülhamit yanlıları bu askerler arasında gizli gizli propagandalar yaptı. Bir çok çavuş ve erleri elde etti.

31 Mart (13 Nisan 1909) günü sabahı, avcı taburlarından birkaç bölük "şeriat isteriz" diye bağırarak, sağa sola ateş etmeye başladı. Hükümet bu duruma karşı önlem almadı. Gericiler kışkırtılarak diğer askerleri de ayaklanma için kışkırttı. Ayaklanma büyüdü. Asiler genç subayları, mebusları ve bazı gazetecileri öldürdü. İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin idamını istedi. Hükümet bu durum karşısında istifa etti. Yeni hükümet de bir şey yapamadı. Ayaklanma devam etti.

İstanbul'da çıkan bu ayaklanma, genç subaylarla ittihatçıları çok üzdü. Ayaklanma haberi Selanik'te duyulunca, özel hazırlanan ve adına Hareket Ordusu denilen bir ordu, Mahmut Şevket Paşa komutasında, İstanbul'a hareket etti. Ordunun Kurmay Başkanı Kolağası Mustafa Kemal idi.

24 Nisan 1909 günü, ordu İstanbul'a girdi, duruma el koydu. Yıldız Sarayı kuşatıldı. İttihat ve Terakki ileri gelenleriyle hükümet üyeleri Yeşilköy'de toplandı. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine ve

yerine Mehmet Reşat'ın V. Mehmet adıyla padişah olmasına karar verdi.

Özel bir kurul saraya giderek durumu bildirdi. V. Mehmet Reşat padişah ilan edildi. Abdülhamit Selanik'e gönderildi. (1909)

II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Devleti: Bu eylemler sonunda 33 yıllık istibdat yönetimi sona erdi. 10-11 Temmuz 1908 gecesı II. Abdülhamit hürriyet ilan etti. Yani Kanun-i Esası'yi yeniden yürürlüğe koyarak Mebuslar Meclisi'ni toplayacağını açıkladı. II. Meşrutiyet devrinde, Osmanlı Devleti'ni İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetti. Cemiyet iç siyasette Türkçülüğü esas aldı. O güne kadar İmparatorluğu oluşturan tüm topluluklar, Osmanlılık adı altında birleştirilmek istenmişti. Ancak bu girişimler kötü sonuçlar verdi. Bundan ötürü, İttihat ve Terakki bu siyaseti bırakarak, Türkçülüğe sarıldı. Türk ulusunun büyük varlığına güvendi ve işe girişti.

II. Meşrutiyet devri on yıl sürdü. İttihat ve Terakki, dış siyasette Almanya yanlısı bir siyaset izledi. Bu siyasetteki amaç, devleti Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı korumak ve yitirilen yerleri almaktı. Ülkede Alman tekniğı, sanayi, ordusu ve parası egemen bir duruma geçti.

II. Meşrutiyet devri kısa sürdü. Bu kısa süre içinde, Osmanlı Devleti bir çok savaşırlara girdi. İlkın Trablusgarp ve Balkan Savaşları yapıldı. Her iki savaş yenilgiyle sonuçlandı. Toprakların bir kısmı yitirildi. Sonunda I. Dünya Savaşı'na girildi. Bu savaş 4 yıl sürdü. Savaşta bir çok zaferler kazanılmasına karşın sonunda savaş kaybedildi. Ülkeyi felakete sürükleyen İttihat ve Terakki Cemiyeti liderleri ulusu ve ülkeyi düşmanla baş başa bırakarak her biri bir yere kaçtı. 600 yıldan beri süren Osmanlı İmparatorluğu dağıldı. Ülke düşman işgali altına girdi. (1908)

VIII. BÖLÜM

OSMANLI KÜLTÜR VE UYGARLIĞI

Devlet: Devlet, insan topluluğunun yarattığı gelişmiş bir organizmadır. Bu organizmanın 3 ayrı özelliği vardır.

Hem tarihsel bir olaydır, hem de tarihin bir sonucudur.

Toplumun siyasal bir şeklidir.

Hukuksal ve hükmi bir kişiliği vardır. Bu maddeye göre de görev ve hakları vardır. Aynı zamanda devlet kişilerin görev ve haklarını denetleme organıdır.

Devlet denilen organizmanın içindeki kişilerin, kişisel istekleri dışında, ortak istekleri de vardır. Örneğin; bir mabede sahip olmak, sınırları çevrili bir toprak parçasına sahip olmak gibi. Kişilerin kendilerini aşan bu ortak isteğine “AMME-KAMU” denir.

Meydana getirilen devlet bir sembol ile siyasal varlık olur. “Bayrak, nüfus kimliği” gibi.

Devlet tıpkı bir kişi gibi hak, mülk, görev sahibi olur. Devlet manevi bir kişidir. Fakat bir gerçek kişi gibi hak ve görevleri vardır.

Devleti Oluşturan Unsurlar: Halk, otorite ve topraktır.

Halk: O devletin, insan ögesinin bir araya gelmesidir. Halk aynı olabilir. Sınırlı ve sınırsız ölçüde karışık olabilir. (Portekiz aynı, İtalya karışık, ABD çok karışık) Irk, din, dil ve kültür açısından da karışık olabilir.

Otorite: Başka birinin düşünce ve iradesini sevk ve yönetmektir. Bunun hukuksal açıdan anlamı şudur. Topluluğu oluşturan insanların arasındaki ilişkileri düzenlemek ve yürütmektir. Bu ilişkileri düzenleyen yasalar çıkarmaktır.

Otoritenin kökeni:

Kişinin üstünlüğü teorisi: Başlangıçta insan toplulukları kalabalık değildi. İşgal ettikleri alanlar dardı. Ayrıca topluluklar örgütsüzdü. Kişiler arasındaki geçinmede kuvvet egemendi. Kuvvet açısından insanlar eşit olmadığı için kuvvet hakların ve otoritenin ölçüsünü oluşturuyordu. En kuvvetli olan en haklı olardı. Kuvvete kurnazlık, hilekarlık ve para eklenirdi. Bundan sonra da bir tür manevi kuvvet etkisinden gelen tanrısal otorite eklendi. Böylece otorite, ilkin salt kuvvet iken sonradan eklenen bu unsurlarla karışık bir durum aldı. Kuvvet haktır tezi örtüldü ve karışık bir kavram oluştu.

Contra Sosyal (Toplumsal sözleşme): Bu teze göre başlangıçta insan topluluklarında doğal yaşam egemendi. Bir otorite yoktu. İnsanlar özgür ve eşitti. Fakat ne özgürlük ne de eşitlik güvence altında değildi. Yasalar yoktu. Sürekli çatışma vardı. Bu durum karşısında hak ve özgürlükleri güvence altına alma düşüncesiyle insanlar arasında bir örgüt oluşturulması için sözleşme yapıldı. Otorite işte bu sözleşmeydi.

Toplumsal sorumluluk tezi: Kişilerin otoritenin oluşmasında hiç etkisi yoktur. Otorite tümüyle toplumsal bir oluşumdur.

Otoritenin çeşitli durumları vardır: Monarşi (krallık) meşruti ve mutlak olarak ayrılır ve Cumhuriyet (meclisli sistem).

Monarşi (krallık): Mutlak monarşinin temeli kişisel ve keyfi istektir. Bu istibdadı doğurur. İstibdat korkuya dayanır. İstibdadın başındaki kral veya padişah da korkar.

Meşruti krallık ise soyluluğa dayanır. Kral halktan ayrıcalıklıdır. Halk sınıfının yardımıyla devleti yönetir. Her ne kadar 19. yy.da bu sınıf haklarını yitirmeye başladıysa da soyluluk meşrutiyette yine de vardır.

Cumhuriyet yönetimi: Halkın kendi kendisini yönetmesidir. Halkın nüfus çoğunluğu karşısında kendi kendisini yönetmesi olanaksız olunca, oyu ile seçtiği temsilciler aracılığıyla devlet yönetimine katılmasıdır. Cumhuriyetin esasını fazilet (erdem) oluşturur. Yani halkın temsilcisi olmak ve onun adına otoriteyi kullanmak için gerekli koşulların başında erdemli olmak gerekir. Bir cumhuriyet yönetiminin sağ-

lamlığı, halkın erdem kavramının verdiği değere ve yönetiminin de bu değere saygısı ile ölçülür.

Toprak: Bu da, devleti oluşturan halkın üzerinde bulunduğu topraktır. Toprak çeşitli coğrafi koşulları içerir.

ULUSAL DEVLET

Ulusal Devletin Nitelikleri: Devleti oluşturan elemanlardan her birinde, ulusal devletle bir uygunluk vardır. Devleti oluşturan elemanlar 3 türdür. Vatan, ulus, ulusal egemenlik. Bu uygunluğun oluşturduğu devlete, ulusal devlet (milli devlet) denir.

Buradaki ulusal (milli) sözcüğü özelliiktir. Devleti sözü edilen elemanların yapısına göre anlatmaktır. Böylece ortaya yeni bir devlet tipi çıkar. Sözü edilen elemanlardaki uygunluğun gerçekleştirilmesi bir zaman sorunudur. Zaman ise tarihin ana unsurudur. O halde ulusal devlet tarihin meydana getirdiği bir varlıktır.

Yurt (Vatan): Ulusun üzerinde yaşadığı, bir takım duygularla bağlı olduğu topraktır.

Ulus (Millet): Hukuksal bir deyim değildir. Toplumsal bir olaydır. Sosyolojinin bir konumudur. Ulus, halk sözcüğünün tam karşılığı değildir. Halk, bir toprak üzerinde birlikte yaşayan insan topluluğudur. Oysa ulus, adını verdiğimiz halk topluluğunda insanlar, düşüncede, duyguda, çıkarda, anılarda, geleceğe ait düşüncelerde ortak duyarlılıkları kabul eder. Halk hammadde gibidir. Ulus manevi bir varlıktır. Bir ruhtur. Aslında bir tüm olması iki şey tarafından meydana getirilmiştir: Dün ve bugün.

Dün, geçmişin birlikte getirdiği anılarına ortaktır.

Bugün, birlikte yaşama isteği, geçmişten gelen anıları sürdürme isteği ve onların değerlendirme düşüncesidir.

Böylece, ulus ilk kez Fransız Akademisi'nin sözlüklerinde şöyle açıklanır: "Bir ülkede, yani hükümetin yönetimine bağlı olan, o ülkeye doğmuş ve o ülkenin uyruğuna geçmiş insanların tümüdür."

Yurt, anlamı açısından şu değerleri kapsar. Yurt ecdat yeridir. Duygu, sevgi, yaşam ve minnettarlık yeridir. Yurt duygusal bir unsurdur. Yurt, otoriteyi oluşturan toprak parçasıdır.

Ulusçuluk (milliyet); kavramının malzemesini oluşturan elemanlar Fransız devrimi sırasında ortaya atıldı. Ulusal meclis, ulusal yasa, ulusal egemenlik deyimleri kullanılmaya başlandı.

Ulus sözcüğü, İngiltere’de 1691 yılından beri vardı. Fakat, siyasal anlamı yoktu. Fransa’da, devrim ile çağdaş anlamda kullanıldı. Ulusçuluk (milliyet) sözcüklerinin daha yaygın kullanılması 1789 sonrasında oldu.

Ulusçuluk (milliyet); ilk kez 1813 yılında bir Fransız kadın tarafından kullanıldı. 1823’de sözlüğe girdi. Fakat Fransız Akademisi’nin sözlüğüne 1835 yılında girdi. Şu anlamdaydı: “Gelenek, ortak çıkarlar nedeniyle bir insan topluluğunun olay olarak veya gelenekleri açısından diğer topraklardan ayrı olarak bir ulus (millet) oluşturmasıdır.”

O halde bir ulusun dayanağını oluşturan özelliklerin tümü milliyettir. Bu ölçüye göre bazı devletler ulus değildir veya ulusal değildir. Buna karşılık bazı devletlerde ulus oluşturmazlar (Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi).

Yakın çağlarda Osmanlı Devleti’nde maddi ve manevi otorite sarsılmıştı. Otorite sorunu vardı. Bunu, otoritenin en yüce makamı olan padişahlık makamındaki değişmelerden anlıyoruz. Yakınçağın, on padişahından ikisi (III. Selim ve IV. Mustafa) tahttan indirildikten sonra katledildi. Abdülaziz, tahttan indirildikten sonra, henüz aydınlanamayan bir nedenle öldürüldü. V. Murat’ın da Abdülaziz’in tahttan indirilmesinden sonra padişah olma heyecanı ile sinirleri bozuldu ve cinnet getirdi. II. Abdülhamit, I. Meşrutiyeti ilan etmesine karşın, sonradan istibdada geçti. Kendine güven kalmadığı için tahttan indirildi. 9. Padişah olan Mehmet Vahdettin, mütareke ve kurtuluş savaşı devri padişahı oldu. Bağımsızlık savaşında T.B.M.M.’ne karşı takındığı tavrın sorumluluğu korkusuyla, savaştan sonra bir İngiliz gemisiyle İstanbul’dan kaçtı. Son Osmanlı soyunun üyesi olan Abdülmecit saltanatın kaldırılmasıyla yalnız halife olarak 2 yıl kadar görev yaptı.

Osmanlı Devleti’nde İktidar: İktidar, devlet yönetme kudretidir. Osmanlı Devleti kuruluşu açısından Türk’tü. Hukuk sistemi açısından ise Müslümandı. Çünkü devletin temelini şariat oluştuyordu.

Halk açısından diller ve uluslar (milletler) topluluğuydu. Çünkü aynı olmayan uluslar topluluğunu kapsıyordu.

Hukuk açısından Müslüman olduğu için, siyasal haklara da bunlar sahipti. Müslüman olmayan halk, din ve mezhep özgürlüğüne sahipti. Ayrıca medeni kanunda, kendilerini yönetmeleri için ayrıcalıklar tanınmıştı. Ancak bunun dışında siyasal haklara sahip değillerdi.

Din ile ilgisi nedeniyle, Osmanlı Devleti'nde iktidarın üç kurum tarafından kullanıldığı görülmektedir. Padişah, sadrazam, şeyhülislam.

Padişah: Aynı zamanda halifeydi. Osmanlı soyundandı. Yalnız bu ailenin padişahlık hakkı vardı. Aynı zamanda, İslam topluluğunun baş imamı kabul edildiği için halife adını taşırdı.

Sadrazam: Vezirler arasından padişah tarafından seçilirdi. Bu yüzden kendisine (vezir-i azam) denirdi.

Şeyhülislam: Ulema sınıfı arasından seçilirdi. Görevi fetva vermek olduğu için bu açıdan bakılacak olursa bir tür müftü idi. Bu nedenle kendine Baş müftü (müftü-ul-enam) denilirdi.

Halife: Halifelik, İslamiyetin kuruluşu ile ilgiliydi. Osmanlı Devleti'ne gelenek olarak geçti. Hz. Muhammet, kendine Mekke'de peygamberlik görevi geldiğinde, insanları dine çağırırdı. Fakat Mekke'nin yönetimini üzerine almadı. Medine'ye göçtükten sonra, yine dinsel görevini yürüttü. Ayrıca Medine'nin yönetimi de kendisine verildi. Böylece, devlet başkanının tüm yetkilerini aldı. Komutanlık, yargıçlık yaptı. Yönetimin her alanında düzen kurdu. Böylece Hz. Muhammed'in birinci otoritesi dinsel, ikinci otoritesi de evrensel oldu. İnsanları yönetmek için, Hz. Muhammed'den sonra yerine geçecek yöneticinin seçimiyle ilgili karışıklıklar çıktı. Sonra Ebu Bekir halife oldu.

Halife bir anlamda Hz. Muhammed'in bıraktığı evrensel görevlere vekilliktir. Padişahlıkta peygamberin dünya ile ilgili işlerinin vekiliydi. İslam geleneğine göre tüm kudret devlet başkanında toplanırdı (yasama, yürütme, yargı).

Tüm bunların üstünde, padişahın da üstünde bir tür anayasa olan şeriat vardır.

Fransa'da kral mutlaklı. Her şey onunla başlar, onunla biterdi. Osmanlı'da ise padişah şeriatla bağlıydı.

Şeriat Tanrı yasasıdır. Bu nedenle kaynak yönünden kutsaldır. Eleştirilmez, değiştirilmez, süreklilik açısından evrenseldi. Genişlik açısından ise hangi ırktan olursa olsun, hangi kültür düzeyinde bulunursa bulunsun, Müslümanlığı benimseyen herkese uygulanır.

İslam hukuku şeriatın tefsiri (yorumu) ile meydana geldi. Buna fıkıh denir. Fıkıh kişilerin arasındaki ilişkileri kamu hukukuna, devletin iç örgüt ve çalışmalarına ait hükümler koymaktır. Fıkıhı oluşturan tefsir, ulema tarafından yapılır. Tüm İslam devletlerinin kuruluşunda, şeriat ve onun tefsiri ile meydana gelen, fıkıh geçerlidir. Şu var ki çeşitli bölgelerde ve çeşitli ırklar tarafından kurulan İslam devletlerinde, fıkıh ve tefsirler az çok farklıdır. Osmanlı Devleti bir İslam devleti olduğuna göre, şeriat temel yasa olarak kabul edildi. Bun karşın devletin işleyişinde diğer İslam devletlerine göre farklı unsurlar görülmektedir.

OSMANLI DEVLET ÖRGÜTÜ VE YÖNETİMİ

Osmanlı Devlet Anlayışı:

Padişah: Osmanlı Devleti'nin en yüce gücü padişaktır. Hem orta Asya egemenlik gereği, hem de İslam devlet anlayışı, hükümdara Osmanlı Devleti'ndeki en güçlü yeri vermişti. Yürütme gücü padişaha aitti. Şer'i konular dışında yasama yetkisi onundu. Yargı yetkisini de sınırlı bir şekilde elinde tutmaktaydı. Teorik olarak, şer'i yargılama yetkisi yoktu. Ancak kişiliklerinden doğan despotlukları çok kuvvetli olan hükümdarlar şer'i alana da karışmışlardı. Çünkü padişahın hukuksal yetkileri sınırsızdı. Padişah, şeriat içi alana karışmazdı. Ancak şeriat alanının yönetim hakkı padişahındı. Yani, şer'i makamların ve yargının başındaki en yüksek görevleri yürüten Şeyhülislam, Anadolu ve Rumeli Kazaskerlerini (Kadiasker) atama yetkisi padişaha aitti.

Padişah devlet işlerinde kesin bir karar vermeden önce, konular devlet divanında incelenirdi. Karar padişahın olurdu. Padişahın verdiği karar kesindi. Sözü yasaydı.

İlk Osmanlı padişahları (16. yy. sonuna kadar) şehzadeliklerinde, sancak beyliklerinde görev yaparlardı. Savaşta ordunun bir bölümü-

ne komuta ederlerdi. Padişah olunca da deneyimli olarak devlet yönetirlerdi. Şehzadelerin yanında ayrıca deneyimli bir devlet adamı ona danışmanlık ve öğretmenlik yapardı. Buna "Lala" denirdi. Ordunun başında padişah başkomutan olurdu.

Padişahlar, Fatih devrine kadar divana başkanlık yaparlardı. Yine bu devre kadar devlet yönetiminde hüküm ve etkinlik, Türk vezir ve beylerin elindeydi. II. Murat'tan sonra "PENCİK" oğlanlarıyla devşirmeden yetişen, devlet adamlarına verildi. 1451 yılına kadar Osmanlı padişahları sürekli halk ile ilişki içindeydi. Divanda davaları izlerdi. Fatih divan görüşmelerinden ayrılınca, ulusla padişah arasında bir perde oluştu. Zaman geçtikçe bu perde kalınlaştı ve duvar oldu.

Padişahın oturduğu ve devleti yönettiği yere "SARAY" denir. Saray devletin eviydi. Osmanlı Devleti büyüdükçe, saray da aynı oranda gelişip büyüdü. İlk Osmanlı sarayı Bursa'da, sonra Edirne'de yapıldı. İstanbul'un alınışından sonra Fatih kentin ortasında (Beyazıt'ta üniversitenin bulunduğu yerde) saray yaptırdı. Daha sonra Marmara ve Haliç arasındaki yarımada üzerinde Topkapı Sarayı'nı yaptırdı. Beyazıt'taki saray eski saray adını aldı. Padişahlar, bundan sonra surla çevrili, Topkapı Sarayı'nda oturdu. Çeşitli yıllarda buraya eklemeler yapılarak bugünkü duruma geldi.

Topkapı Sarayı (yeni saray); Harem (padişah ve ailesine aitti), Enderun ve Birun olmak üzere 3 bölümden oluşmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin siyasal gelişmesinde, tahtta oturan hükümdara karşı gelen, tahtı ele geçirmeye çalışan amcalar, yeğenler, kardeşlere sık sık rastlanırdı. Böyle olunca padişahın da buna karşı devleti oluşturan askeri sınıfın ileri gelenlerini, kendi yanına çekmeye çalıştığı görülürdü.

Ülke içinde ayaklanmalara, karışıklıklara, iç savaşa yol açan taht çekişmelerini önlemek gereği, zamanla kendini belli etti. Şehzadeler sancak beyliğine gönderilip hükümdarlık mesleğini öğrendikleri sırada, her biri kendi kapı halkına sahip olup gereğinde ordu kurmaları da bir olasılıktı. Bu durum taht kavgalarına neden oluyordu. 16. yy.ın 2. yarısında bu yüzden şehzadelerin illere vali olarak atanma geleneği özellikle III. Mehmet'ten sonra 1585 yılında terk edildi.

En yaşı Osmanoğlunun padişah olma ilkesi 1700 yıllarında benimsendi. (Ekberiyet)

1807 yılında, bağlaşma sözleşmesinin (ittifak senedi) ilan edilmesiyle padişahın yetkileri ilk kez kısıtlandı. Bu kısıtlama 1839 yılındaki Tanzimat Fermanı ile daha yasal olarak belirlendi. Kısıtlama aslında Köprülüler ile başladı. Köprülü Mehmet Paşa'nın, bazı koşullar ileri sürerek sadrazamlığı kabul etmesi, aslında kısıtlamanın ilk başlangıcıydı. 1856 İslahat Fermanı, I. ve II. meşrutiyetler ile bu kısıtlama arttı. Sonunda Cumhuriyet dönemine geçildi.

Padişah mührüne "Mühr-ü Hümayun", imzasına "Tuğra", yazılı emrine "Ferman" denirdi.

Tanzimat Fermanı ile, saltanat hukukunda bir değişiklik olmadı. Abdülmecit önceki padişahlar gibi, hem halife hem de padişahtı. Ama öncekilerden farklıydı. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'na göre, bu ilkelere sahip çıkacağına dair yemin etti. Bu tebaaya karşı moral güvencesiydi. Devrinde Osmanlı Devleti, Avrupa hukuk sistemine uymak zorunluluğu, mutlak egemenliğini değiştirmeye yaradı. Yaşayış biçimi olarak, batılı bir hükümdar gibi davrandı. Böylece padişah tutucuların yanında değil, yenilikçilerin yanında yer aldı. Bundan sonraki padişahların da bu yolda ilerledikleri görüldü.

Divan-ı Hümayun: Divan-ı Hümayun'un kökeni İslam, Türk ve İslam-Türk devletlerine kadar iner. İslamlığın ilk zamanlarında, divana rastlandığı gibi, orta Asya Türk devletlerinde de bazı organlar göze çarpar.

İslamlığın ilk devirlerinde Hz. Muhammed'in mescitte oturarak, bazı işleri görüşüp karara bağladığı bilinmektedir. Ancak, "Divan" kavramı, İslam Devletine Hz. Ömer'in halifeliği sırasında girdi. Hz. Ömer devletin artan gelirlerini belli bir düzene kavuşturmak için bir sistem oluşturmak istedi. İran asıllı bir Müslümanın önerisiyle, parasal kayıt esasları yönetim örgütüne girdi. Bu kayıtlara "Divan" dendi. Bir süre sonra parasal "mali" işlerin yönetildiği daireye divan dendi. Böylece Sasani bürokrasisinin İslam Devleti'ne geçtiği görüldü. Bu sistem Emeviler döneminde gelişti. "El Divan" adıyla anılmaya başlandı. Bunun dışında çeşitli divanlar, türlü devlet işlerini yönetmeye başladı. Merkezden başka eyaletlerde de bu adla anılan daireler kuruldu. Tüm divanlarda kayıtlar genellikle Farsça

(Mısır'da Kıptice ve Yunanca, Suriye'de Yunanca) tutuldu. Bu da İslamın ilk dönemlerinde, Bizans ve İran'ın etkisini göstermesi açısından ilginçtir. Emevi Hükümdarı Abdülmelik ve devlet adamı El Haccac devrinde, divanlardaki dil Arapça'ya dönüştü.

Abbasiler devrinde "Divan" sözcüğü ilkin çeşitli yönetim dairelerine verilen adları belirtmek için kullanıldı. Askeri, mali, harem işleri, saray işleri divanları gibi.

Bunlardan Divan-üs-sır, devletin önemli işlerini inceleyip karar veren gerçek bir kabineydi. Daha sonra Büyük Divan, Saray Divanı adını aldı. Bu divan da, Osmanlı Divan-ı Hümayunu'nun gerçek ilk kökeniydi.

Doğuda kurulan İslam-Türk devletleri özetle, Şamanoğulları ile Gazneliler (10. ve 11.yy.) eski geleneklerinin etkisiyle, Abbasi Divan sistemini aynen benimsedi. Daha sonra Gazneliler aracılığıyla Selçuklular, Abbasi Divan sistemini aldı. Bunlardan Anadolu Selçukluları yolu ile bu sistem Osmanlı Devleti'ne geçti.

Türklerin divan sistemini çabuk benimsemelerinde ve ona devlet yaşantısında önemli bir yer vermelerinde İslamiyet öncesi anlayışlarının da etkisi olduğu görüldü. Orta Asya'da Türkler önemli devlet sorunlarının görüşüldüğü toplantılar düzenlerlerdi. Han'ın başkanlık yaptığı bu kurullara yalnız hükümdar ailesinin üyeleri değil, devletin belli başlı ileri gelen kişileri de katılırdı. Moğol kurultaylarına benzen bu kurullar, İslam divanlarının benimsenmesinde rol oynadı.

Selçuklular, eski Türk geleneklerini, İran-Abbasi divanları içinde erittiler. Bu devletin büyük örgütçüsü Nizam-ül Mülk, Siyasetname adlı eseri ile eski İran devlet anlayışını, Selçuklu yaşantısına iyice yerleştirdi.

Bazı noktalarda Osmanlı devlet örgütünde, Bizans'ın etkisi görüldü. Ancak bunu abartmamak gerekir. Bizans'ta, Divan-ı Hümayun'a benzer bir kurul yoktu. Bu devletteki "SENETO", Roma geleneğinden gelen güçsüz bir kuruldu. Ayrıca yapısal açıdan Divan-ı Hümayun'a benzemezdi.

Divan-ı Hümayun, II.Mehmet dönemine kadar gelişti. Daha sonra kurumlaştı. 17. yy. ortalarından başlayarak yozlaşma sürecine girdi. Daha sonra etkinliğini yitirdi.

Divan-ı Hümayun'un Tarihsel Gelişimi: Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında, Divan'ın nasıl geliştiğini açıkça anlatan bilgilere sahip değiliz. Osman Bey devrinde görülen Divan, Anadolu Beyliklerinin Divan'ının benzeriydi.

Orhan Bey, Divan'a katılanların "Burmali Tülbent" bir tür sarık sarmalarını istedi. Vezirlik kurumu da ilk kez Orhan Bey zamanında çıktı. Orhan Bey ilk vezir atadıktan sonra, ilkel durumda olan Divan, kendiliğinden gelişmeye başladı.

I. Murat devrinde Divan, daha güçlü oldu. İkinci vezirlik kurumu gelişti. Divan'da ordu temsil edildi. Bu gelişme Yıldırım Bayezit devrinde de sürdü. I. Bayezit halkın yakınmalarını her sabah, yüksek bir yere çıkarak dinlerdi. Derdi olan herkes konuşurdu. Haksızlığa uğrayanların sorunları derhal çözümlenirdi.

Vezirlik kurumu gelişip, bürokrasi ilerleyince, Divan'ın kadrosu genişledi. Yetkileri arttı. Hükümdarın, halkın yakınmalarını dinlemeyi sürdürmesi akla yatkındı. Hükümdar istediği zaman Divan'a başkanlık ederdi. Bu onun egemenlik haklarının bir simgesiydi. II. Murat döneminde padişah Divan'dan daha da uzaklaştı. Bu devirde Divan, Edirne Sarayı'nda, belli bir yerde toplanmaya başladı. Toplantılarda belirli bir teşrifat (protokol) kuralları uygulandı. Bu olay padişahın fiilen Divan toplantılarından uzaklaşmasına neden oldu.

15. yy.ın ikinci yarısında, devlet örgütünün daha da büyük bir gelişme süresi içine girdiği görüldü. Kadiaskerlerin (kazasker) sayısı 2'ye çıktı. 16. yy.dan sonra Divan bilinen klasik yapısına kavuştu. Divan-ı Hümayun deyişi bu devirde kullanıldı.

Fatih, Divan üzerinde kesin bir denetim kurdu. Bu denetim Çandarlı Ailesi tarafından güçlendirilen sadrazamlık makamını kendine bağlamakla sağlandı.

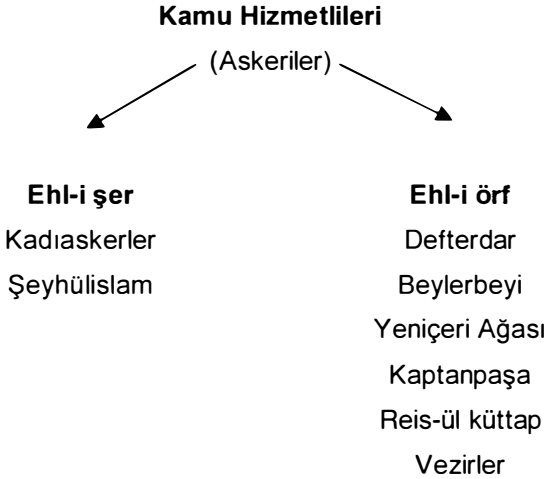
17. yy. ortalarından sonra Divan'ın etkinliği azalmaya başladı. Bu yüzyılın sonuna doğru bir tören aracı oldu. Divan, daha çok elçilerin kabul edildiği, yeniçeri aylıklarının verildiği günlerde toplanılan bir kuruma dönüştü. Divanı eski geleneklere döndürme çabaları yapıldıysa da, devletin yapısı değiştiği için bu çabalar sonuç vermedi.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla, II. Mahmut merkez örgütünü yeniden düzenledi. Bu arada kabine yönetimi benimsendi. Böylece

hem Divan-ı Hümayun, hem de Vezir-i Azamlığın sonu oldu. Ancak hiçbir hukuksal, siyasal etkinliği olmadan, Divan-ı Hümayun devletin sonuna dek bir süs gibi korundu.

Kamu hizmetlileri

Osmanlı Devleti'nde kamu hizmetlilerinin tümüne "ASKERİLER" denirdi. Bunlar ehl-i şer ve ehl-i örf diye ikiye ayrılır. Şeriat alanı içinde devlet kuruluşlarında iş görenler ve çalışanlardı ehl-i şer, sayıldı. Devletin şeriat alanı dışında çalışan yöneticiler de ehl-i örf olarak anıldı.

Divan-ı Hümayun Üyeleri

Padişah: II. Murat dönemine kadar Divan toplantılarına başkanlık ederdi. Solakzade Tarihine göre, "*II. Mehmet bir gün Divan'a başkanlık ederken, toplantı salonuna giren bir Türkmen, pervasız bir tavır takınarak, padişah kimdir? diye sorar, buna sıkılan II. Mehmet Gedik Ahmet Paşa'nın da önerisiyle o günden sonra Divan'a başkanlık etmeyi bırakır.*" Ancak bu olayın doğruluk derecesi kuşkuludur. Hükümdarın mutlak otoritesi arttıkça, bu çekilme yavaş yavaş gerçekleşmiş oldu. 16. yy.da padişah tamamen Divan'dan çekildi. Kanuni Sultan Süleyman'a kadar zaman zaman padişahlar, Divan'a başkanlık yaptı. Tamamıyla çekilme Kanuni devrinden sonra oldu.

Padişahın Divan'dan çekilmesi Divan ile ilgisini kesmesi demek değildi.

Esas üyeler:

Vezir-i Azam (Sadrazam): Fatih Kanunnamesi'nde Vezir-i Azam'ın "Vüzera ve Ümeranın... başı... cümlelerin ulusu... cümle umurun vekil-i mutlakı... ve malının... nazırı" olduğu belirtildi.

İstanbul'un alınışından sonra kul sistemi geliştirildi. Vezir-i Azam padişah otoritesine bağlandı. Böylece ona bu çerçeve içinde büyük yetkiler verildi. Padişahın vekiliydi. Bunun simgesi, padişah mührünü yanında taşımasıydı. Telhis kesesi, maliye ve hazine defterhaneleri bu mühür ile mühürlenirdi. Vezir-i Azam saraya gelmeden, Divan toplantıları yapılamazdı.

Vezir-i Azam tüm zamanını devlet işlerine ayırmak zorundaydı. Devlet görevlilerini iyi tanırdı. Divan görüşmelerini bizzat dinlerdi. Fakat bu nitelikleri taşıyan sadrazamların, gelmediği de görüldü. Vezir-i Azamların, hukuka aykırı buyruklarının da daha alt dereceli görevlilerce yerine getirilmediği zaman zaman görüldü. Sadrazamlığa vekalet edenlere "SEDARET KAIMMAKAMI" denirdi. Sadrazamlar padişahların sefere çıkmadıkları durumlarda, orduya başkomutanlık yaparlardı. O zaman Serdar-ı Ekrem unvanını alırdı. Devlet sancağı Sadrazama teslim edilirdi.

Tanzimat devrinde ve sonrasında sadrazamlar padişahın mutlak vekili oldu. Fakat bu devirde Enderun kalktı. Padişah dilediğini sadrazam atayamadı. Devir yeni tip sadrazam gereksinimini doğurdu. Yabancı dil bilen, Avrupa'yı tanıyan ve özellikle Avrupa'da tanınan sadrazamlar makamlarından olsalar bile canlarından emin olmaya başladı. Padişahın keyfi tutumundan uzaklaştı. Nazır atamalarında bilgi ve görgüye önem verildi.

Kubbealtı Vezirleri: Osmanlı Devleti'nde vezir sayısı ikiye çıkınca, bu vezirlerden biri Vezir-i Azam oldu. Öteki vezir de Divana katıldı. Fakat yetkileri başvezirin yetkileri kadar değildi. Vezirlerin sayıları giderek arttı. Vezirler yalnız merkezde değil, taşra örgütünde eyaletlerin yönetimiyle de görevlendirilirdi. Bunların içinden en kıdemli olanı Rumeli Beylerbeyi olurdu.

Rumeli Beylerbeyi daha da yükselince, merkeze alınır, Divan-ı Hümayun üyesi yapılırdı. Bu, divanın en kıdemsiz veziri olurdu. Bunun ardından yeniden bir Rumeli Beylerbeyi divana atanıncaya kadar süre, atama olunca öncekinin rütbesi yükselirdi. Bu vezirler hiyerarşinin sonuydu. Doğal koşullarda da Vezir-i Azam adayı sayılırlardı. Böylece, taşradaki vezirlerin üstünde, belli bir yönetsel görevi olmayan, yalnız divan üyeliği yapan yeni bir vezirler sınıfı ortaya çıktı. Bunlar divanın toplanma yeri olan Kubbealtı'nda çalıştıkları için Kubbealtı Vezirleri olarak anılırdı. Bu hizmetlilerin belli bir sayısı yoktu. 3-7 arasında azalan veya çoğalan sayıları vardı. 18. yy. başlarında bire indi. 1731 yılından sonra da bu vezirler atanmadı. Bu gelişim Divan-ı Hümayun'un değerini yitirdiği döneme rastladı.

Kubbealtı Vezirlerine niçin gereksinme duyulduğu belli değildir. Bir görüşe göre, Divan görüşmelerinde Vezir-i Azamın padişah tarafından hoş karşılanmayacak davranışlarını saptamakla görevlendirildikleri söylenmiştir.

Aslında 15. yy.dan başlayarak, devlet bürokrasisinin gelişmesi, merkezde deneyim geçirmiş, ülkenin her yanını tanıyan devlet adamları bulunmasını gerektirdi. Böylece, yükselen Rumeli Beylerbeyi Divana alındı. Bu vezirlerin danışmanlık görevi vardı. Divanda görüş ve düşüncelerinden yararlanılırdı. İş yoğunluğu arttığı zamanlarda sadrazamın buyruğu ile bazı işleri yürütürlerdi.

Kadıaskerler: Divanda, Şer'i sorunların çözümünde en büyük rolü oynardı. Şeyhülislam Divan üyesi olmadığı için kadıaskerler orada ulemayı da temsil ederlerdi. Kadıaskerlerin en büyük işi Divan-ı Hümayun'da dava dinlemektir.

Nişancı: Görevi Divan içindeydi. Tevki-i veya Tuğra-i denirdi. Bürosu Kubbealtı'nın yanındaydı. Padişah fermanlarına tuğra çeken kişi anlamına gelirse de görevi yalnız bu değildi. Fermanların hazırlanmasını sağlar, önemli fermanları bizzat kaleme alırdı. Yeni konacak veya değiştirilecek örfi hukuk kurallarını saptardı. Defterdarların hazırladığı belgelerin son denetimini yapardı. Merkeze gelen yakınmaları niteliklerine göre ayırırdı. Bu önemli görevlerinden ötürü Nişancılar, ulema veya daha iyi yetişmiş katipler arasından seçilirdi. Ulemadan seçilenler artık, ulema sınıfından çıkardı.

Defterdarlar: Defterdarlık 14. yy. sonlarında kurumlaştı. Fatih devrinde sayıları 2'ye çıktı. Sonraki dönemlerde çoğaldı. Rumeli Defterdarları baş defterdardı. Padişahın malının vekiliydi. Sadrazam ise malın nazırıydı. Mutlak vekillik (vezir-i azamın mutlak vekili) başdefterdardı. Maliye kayıtlarını tutar, mali işleri düzenlerdi. Divan toplantılarında mali işlerle ilgili alanlarda en büyük yetkili kişi başdefterdardı. Diğer iki defterdar, Divan üyesi olmakla birlikte, kendilerine sorulmadıkça bir işe karışmazlardı.

Rumeli Beylerbeyi: Askeri işlerin başıydı. Orhan Bey zamanında kuruldu. Selçuklularda Melik-ül Ümera'nın karşılığıdır. 14. yy. sonlarında, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği olarak ikiye ayrıldı. Daha sonra eyalet valilerine de Beylerbeyi sanı verildi. En kıdemlisi Rumeli Beylerbeyi idi. Terfi edince Kubbealtı Vezirliğine atanırdı. Rumeli Beylerbeyi Divan üyesiydi.

Belli Bir Statüye Eriştikten Sonra Divan Üyesi Olan Görevliler: Yeniçeri Ağası, Kaptan Paşa, Şeyhülislam ise Divan üyesi olmamakla birlikte toplantılara katılırdı. Divan-ı Hümayun'un yardımcısı ise Reis-ül Küttap (kâtiplerin başıydı, dış işleriyle ilgilenirdi), Tezkireciler ve Çavuşbaşıydı.

Ayrıca padişahın "Meşveret meclisi" vardı. Bu meclis danışma meclisiydi. Meclis gereğince bürokratlardan oluşurdu.

ÜLKE YÖNETİMİ (Mülki Yönetim)

Osmanlı yönetimindeki yerler aşağıdan yukarı doğru köy, kaza, sancak ve beylerbeylik şeklinde ayrılıyordu. Reaya adı verilen köy halkı, dirlik, vakıf, mülk reayası olarak başlıca üç sınıfa ayrılmıştı. İlk devirlerde İslam ve Hristiyan tüm köy halkına yasalarda "REAYA" denildi. Sonradan tüm gayri Müslimler hakkında kullanıldı. Reaya veya köylünün askeri ve şer'i olmayan davalarına yerel kadılar bakardı. Köylerin birleşmesiyle oluşan kazalarda kadılar, alaybeyleri ve subaşılar vardı. Kazaların disiplinini subaşılar sağlardı. Kaza adı, kadı yönetimi nedeniyle verilmişti. Bugün ilçe dediğimiz bir çok kazadan oluşan sancakların adları belliydi. Anadolu beylerinden alınan yerler, ayrı ayrı birer sancak kabul edildi. Rumeli Beylerbeyliği'nin merkezi Manastır, Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi ise Kütahya idi. Devlet merkezi Bilecik, Yenişehir, İznik, Bursa, Edirne ve İstanbul oldu.

Osmanlı eyalet örgütü 16. yy. ortalarına doğru istikrarlı bir biçim aldı. Doğu ve güney Anadolu ile Suriye, Irak ve Avrupa'da Macaristan'ın alınmasıyla yeni ve önemli eyaletleri ortaya çıkardı. Böylece Erzurum, Diyarbakır, Van, Dulkadikiye, Halep, Suriye, Trablusşam, Mısır, Yemen, Bağdat, Basra ve Budin, Temeşvar eyaletleri kuruldu. Kuzey Afrika'da Cezayir, Tunus, Trablusgarp ayrıcalıklı sancaklar oldu.

Eyaletler Salyaneli ve Salyanesiz olarak ikiye bölündü. Yani yıllık ve yıllıksız. Eyaletlerin çoğu yıllıksızdı. Rumeli, Budin Anadolu, Karaman, Dulkadir, Sivas, Erzurum, Diyarbakır salyanesiz yani yıllıksız eyaletti. Bu eyaletlerin geliri Has, Zeamet ve Tımarlara ayrılmıştı. Yıllıksız eyaletlerin öşür ve resimleri havas-ı hümayun adıyla üçe bölünmüştü.

Yıllıksız eyaletler Mısır, Habeş, Bağdat, Basra idi. Bunların gelirleri doğrudan devlet hazinesi tarafından her yıl iltizama verildi.

Ayrıca Doğu Anadolu'da, mülkiyeti sahiplerine ait olan Cizre, Genç, Bitlis, İmadiye, Mahmudiye, Hakkari, Eğil, Palu gibi sancaklar vardı. Bunlar Osmanlı Devleti'nin egemenliğini tanıyordu. Her yıl vergi verirlerdi. Ayrıca askerleriyle orduya hizmet ederlerdi. Bunlara serbest mir-i miranlık denirdi. Ayrıca yurtluk ve ocaklık olarak, Kürt beylerine ait yerler de vardı. Bunların başlıcaları Sekman, Kulp, Pertek, Çapakçur ve Çermik idi.

Eyaletleri Beylerbeyi yönetirdi. Bunlara Mir-i Miran da denirdi. Mir-i Miranlar eyaletlerin daha çok askeri yönetiminden sorumluydu.

16. yy.ın 2. yarısından sonra ve 17. yy.da batı fetihleriyle büyük eyaletler parçalanarak sayıları arttı. Buraların yönetimine vezirler vermeye başlandı. Böylece Osmanlı vezirleri iç ve dış olarak ikiye ayrıldı. İç vezirler kubbealtındaki danışman yani sandalyesiz vezirlerdi. Dış vezirler ise eyaletlerdeki vali vezirlerdi.

17. yy.dan sonra eyaletlere yeteneksiz vezirler vali olarak atandı. Atamalarda adam kayırma ve rüşvet ön plana çıktı. Böylece burarlarda işsizlik arttı.

Bir kısım sadrazamlar, vali atamalarında yasal olmayan yöntemlere başvurdu. Valilik görevleri, mezada çıkar gibi fazla rüşvet verene verilmeye başlandı. Atanan vali verdiğini fazlasıyla çıkarmak için

çeşitli nedenlerle halkı soymaya başladı. Bu durum bir takım ayaklanmaların çıkmasına neden oldu.

Fas, Tunus, Cezayir ve Trablus eyaletlerine Garp Ocakları denirdi. Afrika kıtasının en önemli eyaleti Mısır idi. Ayrıca merkezi Seva-kin olan bir de Habeşistan eyaleti vardı. Daha sonra burası Cidde'ye bağlandı. Mısır'da Çerkez beylerinin etkinliği güçlüydü. Mısır valileri çoğunlukla bunların etkisi altında kalıyorlardı.

Tanzimat ile mülki yönetimde, merkeziyetçi bir yönetim kuruldu. Tanzimat'tan önce, eyaletlere bölünen, imparatorluk eyalet valilerinin geniş yetkileri vardı.

Mustafa Reşit Paşa, sadrazam olunca, Fransa'nın mülki yönetimini örnek aldı. Osmanlı Devleti'ne uyguladı. İl merkezinde genel hizmetleri vali, komutan ve defterdar arasında böldü. Her il merkezinde bir İl Meclisi kurdu. Böylece yetkileri azaltılan valiler merkeze bağlandı.

Bu yönetim şekli, bir yenilik getirdi. Ancak coğrafi açıdan olduğu kadar ırk, din ve mezhep yönünden çeşitlilik gösteren Osmanlı Devleti'nde beklenen sonucu vermedi. Başarısızlıkların nedeni yetenekli ve eğitilmiş vali ve memurların olmayışındaydı. Neden sonra Abdülmecit devrinin sonlarına doğru mülkiye memurluklarını geliştirmek için bir "MÜLKİYE MEKTEBİ" kuruldu.

1864 yılında bir vilayet nizamnamesi yayınlandı. Buna göre, Osmanlı Devletinin mülki yönetiminde, bu tarihe kadar süre gelen eyalet ve sancak ünitelerinin yerine yenileri benimsendi.

Yönetim bölümlerine göre, en büyüğüne göre vilayet adı verildi. Vilayet sancaklara, sancak kazalara, kaza kariyelere bölündü. Kariye, halkın seçeceği muhtarlar tarafından yönetilecekti.

Vilayet yönetimi, yönetim nizamnamesine göre işler, şu bölümlere ayrılıyordu:

Mülki işler, mali işler, zaptiye işleri, siyasi işler, hukuk işleri. Vilayetin genel yönetimi valiye verildi. Ayrıca vilayetin bir idare meclisi oluyordu. Bu meclis valinin başkanlığında toplanırdı. Ayrıca vilayet genel meclisi de vardı. Bu meclise her sancak tarafından seçilen 2 Müslüman, 2 gayrimüslim üye alınırdı.

Memur Sorunu: Abdülaziz devrinin ilk yıllarında memurluk bir meslek değildi. Memur olmak için bir menşe aranmıyordu. Memurlar gelişigüzel seçilir ve atanırdı. Atamalarda rüşvet, iltimas, hatır gönül önemli rol oynardı. Görev ve sorumlulukları da saptanmamıştı. Bir çoklarına aylık verilmiyordu. Harçlardan ve daha başka gelirlerden aldıkları paylarla geçimlerini sağlıyorlardı. Toplum çıkarını düşünecekleri yerde kişisel çıkarlarını düşünüyorlardı. Çünkü makamları istikrarsız, geçimleri ve gelecekleri güvenceli değildi. Bu durum türlü yolsuzlukların yapılmasına neden oldu. Halk memurlardan, dolayısıyla temsil ettiği devlet otoritesinden nefret eder oldu.

Romanya, Sırbistan, Karadağ, Sisam, Mısır ve Tunus'ta mülki yönetim sistemi, özerk hakları gereği olarak adı geçen devletlerin prensleri ve paşaları tarafından düzenlenirdi. Devlet buraların mülki yönetimlerine pek karışmıyordu. Osmanlı Devleti'nde çeşitli ulusları bir arada tutan güç, devletin sağladığı barış, huzur ve bolluktu. Bu kuvvet zayıfladığı ve kaybolmaya başladığı zaman, Osmanlı toplulukları aynı unsurları sağlayacak yollar aramaya başladı. İmparatorluktan ayrılmayı düşündüler. Bu nedenle Fransa'dan hazır elbise gibi alınan mülki yönetim sistemi, Osmanlı devlet yapısına uymadı. Uygulamada güçlükler çıktı.

Mülki yönetimin gereği gibi yürütülmesine engel olan bir neden de mülki amirlerin, atandıkları yerlerde rastladıkları genel engellerdi. Bu engeller, ilkin kent ve kasaba eşrafından gelirdi. Bu yerlerde servet esasına dayanan bir tür derebeylik vardı. Herkes kendinden daha varlıklı bir ağanın bir dereceye kadar etkinliğine zincirleme bağlıydı. Böylece, şehirlerde ve kasabalarda etkin ağaların oluşturduğu grup ve grupların sözü geçiyordu. Ağaların İstanbul'da, sarayda ve Bab-ı Ali'de çıkar sağlayarak elde ettikleri etkin koruyucuları vardı. Mülki amirler, ağaların bu durumunu hesaba katarak çalışmak zorundaydı.

Valilerin bir başka güçlükleri de Hristiyan halkın avukatlığını yapan yabancı konsoloslardı.

I. Kanun-i Esasi ile belediye işleri ayrı tutuldu. Belde işlerinin yürütülmesi için belediye meclisleri kuruldu.

I. Kanuni Esasi'ye göre; memurluk meslek haline getirildi. Yükselmede, yetenek esas alındı. Ama bazı durumlarda devlete

büyük yetkiler de verildi. Bu yetki, memurun güvencesini zedeledi. Yine memurlara sicil zorunluluğu getirildi. Memur atamaları ile ilgili genelgeler yayınlandı. Ayrıca memurların emekliliği esasa bağlandı.

MALİYE ÖRGÜTÜ

14. yy. başlarında Osmanlı Beyliği kurulmadan önce, İlhanilere bağlıydı. İlhaniler kendilerine bağlı Türk ve Rumlarla alış verişlerini mübadele usulünde yapıyorlardı. Ayrıca nakit para ile de yaptıkları oluyordu. Selçuklu parası veya İlhanlı parası geçerliydi. 14. yy.ın ilk yarısında İlhanlılar Anadolu'daki etkinliklerini yitirince, Orhan Gazi Bursa'da ilk sikkesini kestirdi. Bu bağımsızlığa doğru ilk adım oldu.

I. Murat devrinde, Çandarlı Kara Halil Hayrettin tarafından ilk kez devlet hazinesi kuruldu. İlk hazine geliri öşür, haraç, cizye, maadin resmiydi. Ayrıca akıncıların elde ettikleri esirlerden pencik bedeli adı altında bir vergi alınırdı.

Öşür, arazi vergisiydi.

Haraç, Osmanlı egemenliğinde olan Eflak, Buğdan, Erdel gibi beyliklerden arazi vergisi olarak yıldan yıla alınırdı.

Cizye, Hristiyan tebaanın iş ve gelirine göre verdiği vergiydi.

Defterdarlar: Osmanlılarda, maliyenin baş sorumlusuna Baş-defterdar denirdi. Başlangıçta bir iken daha sonra defterdarların sayısı arttı. Padişah adına, parasal işlerle ilgili tuğralı hüküm (ferman) yazmak ve gönderme yetkisi vardı. Padişahın malının vekiliydi. Devlet hazinesinin açılıp kapanmasında bulunurdu. Defterdarların bulunduğu daireye, Defterdar Kapısı (Bab-ı Defteri) denilirdi.

Her yıl, devlet gelir ve giderleri hakkında başdefterdar, padişaha bilgi verirdi. Kanunname-i Ali Osman say. 22'de şöyle denir: *"Yılda bir kere Rikab-ı Hümayunumca defterdarlarım irad ve masrafım okuyalar hil'at-ı Fahire giysünler"*

Defterdarlıkta gelir gider defterleri bulunurdu. Her deftere ait ayrı ayrı bölümler vardı.

16. yy.ın 2. yarısında maliyenin günlük (yevmiye) defterlerini tutan Ruz-namçe dairesinden başlayarak, Rumeli ve Anadolu Muhasebe Mukutaa gibi vs. bölümlerden oluşan büyüklü küçüklü 24

daire vardı. Bunların sayısı daha sonraları çoğaldı. Defterdarlıktaki büyük ve küçük dereceli kalem şeflerine "hace" denilirdi.

Osmanlı hazinesi, Enderun (İç), Birun (Dış) olmak üzere iki bölümdü. İç hazine, saray giderlerine; dış hazine ise, devlet giderlerine aitti.

Kanuni öldüğü zaman dış hazinenin gideri gelirinden çoktu. Bundan 30 yıl sonrasına kadar gelir ve gider arasında fark fazla değildi. 16. yy. sonu ile 17. yy. başlarında savaşlar ve Anadolu'daki Celali Ayaklanmaları nedeniyle devlet geliri azaldı. 1606 Zitvatoruk Antlaşması ve Anadolu'nun Celali Ayaklanmalarından kısmen temizlenmesiyle, fark kapanmaya başladı. Fakat daha sonra asayişsizlik, cülus bahşişleri nedeniyle bütçe açık verdi. Kemankeş Kara Mustafa Paşa, hazinenin gelir ve giderini inceledi. İlk kez denk bütçeyi yaptı (17. yy. ortaları).

Fakat Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın katlinden sonra artan gereksiz giderler nedeniyle, akçenin ayarı bozuldu. Yani altın paraya düşük ayarlı maden karıştırıldı. Fakat bu parayı esnafın kabul etmemesi nedeniyle kanlı ayaklanmalar oldu.

Köprülüler devrinden 1683 ikinci Viyana Bozgunu'na kadar, Osmanlı maliyesi iyi kötü fazla açık vermeden kapandı. Bu tarihten sonra uzun savaş yılları bütçeyi sarstı. Yeni vergiler kondu. Mangır adıyla yeni para basıldı. Zenginlerden vergi alındı.

Haslardan bir yıllık peşin vergi alındı. Daha sonra mültezimler vergilere talip olmayınca, ömür boyu hasların bulunduğu ülkelerin ileri gelenlerine iltizam verildi. Eyalet ve sancaklarda bu nedenle zengin ayan ve eşraf (mütegalibe) sınıfları türedi.

Osmanlı Devleti'nin mali örgütü orta çağ özelliğini taşıyordu. Esasları basit olmakla birlikte devrine göre gelişmiş ve ileriye idi.

Hazine gelirleri doğrudan doğruya maliye memurları aracılığıyla toplanmazdı. "iltizam" yöntemiyle toplanırdı. İltizam; devletin, gelirlerinden biri üzerindeki hakkını bir yıl süre ile bir kimseye, ondan peşinen veya taksitle aldığı para karşılığında, devretmesiydi. Devralan bu kişiye "mültezim" denirdi. Devletin çektiği para sıkıntısı nedeniyle, iltizam, bir aralık yıllık olmaktan çıktı. Birkaç yıl için

mültezime devredildi. Maliyenin bozulması, halkın ezilmesine neden oldu. Bu yüzden ekonomik düzen bozuldu. Ahlak düzeyi düştü.

Bu durum karşısında zaman zaman devlet adamlarından bazıları yenilik yapmak istedi. Çoğu kez yenilik yapılmaya girişildiyse de maliyenin eski disiplininin sağlanması mümkün olamadı, II. Mahmut ilk kez maliyede batı devletlerinin benimsediği örgüt ve usulleri alarak yenilik gereğini kavradı.

II. Mahmut devrinde, defterdarlık kaldırıldı. Umur-u Maliye Nazırlığı (Maliye Bakanlığı) kuruldu. Maliye daireleri bu nazırlığa bağlandı. Tımar sistemi kaldırıldı. Tımar gelirleri hazineye devredildi. Tımarlı sipahiler orduya alındı. Müsadere kaldırıldı. Hak ve adalet esaslarına uygun bir tek vergi alınması ilkesi benimsendi. İslam olsun olmasın tüm tebaanın gelirleri saptandı. Buna dayalı bir vergi sistemi düzenlenmesi için çalışmalara başlandı. Memurlara aylık bağlandı. Ancak bu önlemler eksik ve sistemsizdi.

Tanzimat Fermanı ile; mal-mülk güvenliğinin sağlanması, herkesin gelirine göre vergi ödemesi, iltizam sisteminin kaldırılması, benimsendi. Islahat Fermanı'nda da memurların iltizam işlerine girmemesi, yıllık bütçe yapılması ve bankaların açılması esasa bağlandı.

Ancak, maliyede düşünülen yenilikler için ciddi hiçbir hazırlık yapılmadı. Gereği kadar namuslu ve dürüst memur bulunamadı. Kısa bir süre sonra iltizam sistemine dönüldü. Mültezimler vergileri kendi çıkarlarına göre almaya başladı. Bunlar hazinenin zararına zenginleşti.

II. Mahmut devrinde, ilk kez 1830'da, "kaime" adıyla kağıt para bastırıldı. Fakat kısa zamanda değerini yitirdi. Para değeri bir türlü aşılamadı.

Çünkü, Osmanlı Devleti kapitülâsyon rejimi altındaydı. Dış satım azaldı, dış alım arttı. Bu Osmanlı parasının Avrupa parası karşısında sürekli düşmesine neden oldu. Paranın değerini koruma amacıyla bir bankaya gereksinme olduğu düşüncesini Mustafa Reşit Paşa Tanzimat sıralarında ileri sürmüştü. İlk banka türlü engellere karşın ancak, 1849 yılında İstanbul Bankası adıyla açılabilirdi. Kısa bir süre sonra bu banka tasfiye edildi. Yerine Osmanlı Bankası kuruldu.

Bunun yanında gerek halk arasında gerekse devlet katında israf son sınıra geldi.[∞]

Hazine darlığını dış borçlarla giderme düşüncesi, ilk kez 18. yy. ın 2. yarısında I. Abdülhamit devrinde gelişti. Ancak borç alınmadı. 1850 yılında Osmanlı maliyesi ciddi bir bunalım geçirdi. Mustafa Reşit Paşa, acil önlem olarak borç alınması yoluna gitti. Bir Paris ve bir Londra bankası, Osmanlı Devleti'nin borçlanma isteğini kabul etti. 2. borçlanma 1855 yılında, 3. borçlanma 1858'de oldu.

Abdülaziz devri mali bunalım ile başladı, mali bunalım ile sona erdi. Gerçek anlamda bir yenilik için:

- a) İmparatorluğun gelir kaynaklarının değerlendirilmesi,
- b) Vergi sistem ve yöntemlerinin düzeltilmesi,
- c) Bilgili ve namuslu memurların kullanılması,
- d) Giderlerin kısılması, gerekiyordu.

Hazine dış borçların ağırlığını çekemedi ve iflas etti. Devletin Avrupa'daki kredisi sıfıra düştü. Osmanlı Devleti'nin toprak tamliğinden yana olan İngiltere'de Osmanlı Devleti'ne karşı gösteriler oldu. Böylece, Rusya'nın Osmanlı üzerindeki planlarını gerçekleştirmesi için elverişli ortam oluştu. Mithat Paşa ve arkadaşları bir kurban ile bu işi çözebileceklerini sandı. Abdülaziz'i tahttan indirildi. Oysa, mali durumun tek suçlusu padişah değildi. Bundan üst derecedeki bürokratlar da sorumluydu.

Batı sistemindeki bir maliyenin kurulmasını sağlayan çağdaş ilkeler, Gülhane Hattı ile ilan edildi. Gülhane Hattı'nda vergilerin; halkın kudretine göre alınması, adaletli ve düzgün toplanması, devlet gelir ve giderinin Meclis-i Ahkam-ı Adliye tarafından saptanması ve denetlenmesi ilkesi benimsendi. Bu ilkeler; batıda, henüz çok uluslu imparatorlukların bünyesinde uygulanmamıştı. Bu nedenle Osmanlı maliye sistemini bu ilkeler üzerine, kısa sürede değiştirme olanaksızdı.

II. Abdülhamit devrinde, Mebuslar Meclisi'nin kurulmasıyla denetim sağlandı. Çünkü mebuslar imparatorluğun çeşitli bölgelerinden

[∞] Bkz. Karal Enver Ziya; Osmanlı Tarihi C.6 syf. 206 T.T.K. Yayınları

geliyordu. Yerel olanak ve koşulları biliyorlardı. Devletin maliyesini batılı bir duruma getirmeleri olasıydı. Ancak Mebuslar Meclisi'nin dağılması ve İstibdat rejiminin başlaması, bu olanağı ortadan kaldırdı.

İstibdat yönetiminin maliye sistemi; denetimsiz, keyfi düşünce ve kompleksleri yansıtıyordu. Devlet bütçesi, maliye nezareti tarafından ciddi olmayan esaslara dayanarak, olasılıklarla yapılıyordu. Padişah tarafından keyfi bir şekilde atanan 3-4 nazırdan kurulan komisyon tarafından inceleniyordu. Daha sonra da vükela heyetinde görüşülüp son şeklini alıyordu. Bu tür oluşan bütçenin uygulaması da gelişigüzel oluyordu. Doğal olarak da harcamalarda, bir denetim yoktu. Devlet hazinesi zarara uğruyordu. Memurların devlete karşı güveni oluşmuyordu. Memur aylıkları arasında dengesizlik vardı. Rüşvet ve adam kayırma ön plana çıkıyordu.

Hükümetle iş gören müteahhitler ve esnaf da memurlar gibiydi. Kimi kayırılıyor, kimi hakkını alamıyordu. Kısaca; Abdülhamit devrinde maliye, kuvvetli ve iltimaslı olanlar için işlemekte, kendi halinde olanlara karşı ağır ve sağır davranmaktaydı.

ORDU ÖRGÜTÜ

Osmanlı ordu örgütünde, Anadolu Selçukluların, İlhanlıların ve Memlüklerin az çok etkileri görüldü.

Osmanlı ordu gücü, Kapıkulu, Eyalet ve Deniz kuvvetleri olmak üzere 3'e ayrılırdı.

Kapıkulu Askerleri: Yeniçeri, topçu, cebeci ile 6 bölük halkı denilen ve 6 bölükten oluşan atlı kapıkulu askerleriydi. Bu atlı ve yaya iki sınıf asker, hükümdarın kendine özgü aylıklı merkez kuvvetleriydi. Padişahın bulunduğu yerde olurlardı.

Eyalet Askerleri: Topraklı ve Tımarlı sipahiler, yaya, müsellemler, azab ve akıncılardan oluşuyordu.

Gazi Orhan Bey, Osmanlı Devleti'nin temelini atarken atlı olan aşiret kuvvetlerinin yerine, Kadı Cendereli Kara Halil'in tavsiyesince, iki ayrı asker sınıfı oluşturdu. Yaya ve müsellemler. Orhan Gazi ve I. Murat'ın ilk yıllarındaki başarıları sağlayan bu yaya ve müsellemler askerleri oldu.

Kapıkulu Askerleri: Rumeli'nin alınmasıyla, Osmanlı Devleti genişlemeye başladı. Bu nedenle daha fazla askere gereksinme vardı. Osmanlılar, böylece savaşta tutsak olan ve savaşmaya elverişli Hristiyanları, ilk devirlerde, kısa süre için Türk eğitimine göre yetiştirdiler. Daha sonra onlardan bir sınıf oluşturma düşüncesi gelişti. Bu, Yeniçeri Ocağı'nın başlangıcıydı.

Acemi oğlanlar ocağı ile yeniçeri ocağı örgütleri I. Murat devrinde Kadıasker Cendereli Kara Halil'in önerisiyle kuruldu.

Acemi Oğlanlar Ocağı: Yeniçeri ocağına, asker yetiştirmek amacıyla ilk kez Gelibolu'da Acemi Oğlanlar Ocağı kuruldu.

Savaşlarda tutsak (esir) olan küçük yaştaki Hristiyanlar ilkin Anadolu'daki Türk köylüsünün yanına verilir. Burada Türk-İslam gelenek ve göreneklerini öğrenirdi. Sonra acemi oğlanlar ocağına alınırlardı. Esirlerden alınan bu çocuklara "PENÇİK OĞLANI" denirdi. Bunun da nedeni hükümetin bu tutsaklardan 1/5'ini vergi olarak almasıydı. Şayet fazla esire gereksinme yoksa, devlet hazinesinin yararlanması için esirlerin bedelini alırdı. Esirler çoğunlukla akinda alınırdı.

Ankara Savaşı'ndan sonra fetihler bir süre durdu. Pençik oğlanı açığını doldurmak için ilk devirlerde Rumeli'de Hristiyan tebaadan devşirme adıyla belirli sayıda Hristiyan çocuk alındı. Bunlar devşirildikten sonra Anadolu köylüsünün yanına verildi. Sonra acemi oğlanlar ocağına alındı. Bunların içinde güzel ve fizik yapısı düzgün olanlar, saray için ayrıldı. Dışarıdaki saraylarda yetiştirildikten sonra padişah sarayına getirilirdi.

Acemi oğlanlar ocağı mensupları, yeniçeri ocağından başka, topçu ve tersane hizmetlerine de verilir.

Devşirme için görevlendirilen memur, eline verilen fermanla kendine devşirme bölgesi olarak gösterilen sancak ve kazalara giderdi. Yerel kadıların ve sipahilerin yardımıyla çevreyi dolaşırdı. Kilise heyetleri aracılığıyla, çocuk devşirirdi.

Yasa gereği bir çocuğu olanın oğlu alınmazdı. Birden fazla olanın biri alınırdı. Alınacak çocuğun soy ve sopunun belli olması ve iyi bir aileye mensup olması, orta boylu olması gerekirdi. Kısa boylular, köseler, sanatkarlar, kent ve kazaları gezip, gözü açık olanlar alın-

mazdı. Alınacakların yaşı 8-18 arasındaydı. Her bölgeden devşirilen bu çocuklar, 200 kişilik gruplar (sürü) halinde acemi oğlanlar ocağına götürülürdü.

Ocağın en büyük komutanı Gelibolu Ağası idi. Bosna'nın alınışından sonra İslamiyeti kabul eden Müslüman çocukları da devşirme alındı. Bunlara "PATAREN" denildi. Belgelerde bunlardan Poturoğulları diye söz edilmektedir.

Yeniçeri Ocağı: Bu ocak 1363 yılında kuruldu. Ocağın en yüksek rütbeli komutanı Yeniçeri Ağası idi. Kışlarına da oda denirdi. Ortanın nişanlarına damga (alamet) denirdi. Ortanın komutanı çorbacı, subayları bölükbaşı, kethüda, odabaşı, vekilharç, bayraktar, başeski diye adlar alırlardı. Turnacıbaşı, başçavuş, muhızırağa, üst subaylardı. Yeniçerilerin personel subayı yeniçeri katibiydi. Buna aynı zamanda yeniçeri efendisi de denirdi. Ulufe yeniçerilerin üç ayda bir aldıkları aylıktı.

Yeniçeriler başlarına börk denilen keçe külah giyerlerdi. Börkün arkasında yatırma denilen ve omuza kadar inen parça, ense ve sırtı örterdi.

Ocağın bayrağı ve mızıkası vardı. Ocak kendisine 13. yy.ın ikinci yarısında yaşamış olan babailerden Hacı Bektaş-ı Veli'yi, pir olarak tanımıştı. Bunun nedeni şuydu; ocağın kuruluşunda alperenlerin, babailerin etkili olmalarıydı. O yıllarda ve daha önce, her sanatın ve her kuruluşun bir piri olduğu için yeniçeri ocağı da bu geleneği sürdürdü. Yeniçerilerin çocuklarına da kuloğlu denilirdi. Ocağın ayrıca ok ve tüfek eğitimiyle ilgili talimnamesi vardı. Yeniçeriler divan toplantıları süresince nöbet tutar, nöbet sonrasında yeniçerilere saray mutfağından çorba verilirdi. Yeniçeri ocağı 196 ortadan oluşurdu.

Cebeciler: Cebe zırh demektir. Yeniçerilerin ok, yay, kalkan, kılıç, tüfek, balta ve benzerleri savaş aletlerini yapan ve bunları sağlayan bir asker sınıfıydı.

Topçular: Top dökerler, top mermisi yaparlar ve savaşlarda top silahını kullanırlardı. 1389 yılındaki I. Kosova savaşında ilk kez top kullanıldı.

Kapıkulu Süvarileri (Atlılar): I.Murat devrinde sipahi ve silahdar adıyla iki bölük olarak kuruldu. Daha sonra sağ ve sol ulufeciler, sağ ve sol garipler adıyla, dört bölük daha eklendi. Böylece 6 bölüğe çıktı. Bunlara altı bölük halkı da dendi.

Kapıkulu süvarileri padişahın şahsına özgü bir asker sınıfıydı. Derece ve aylık olarak yeniçerilerden üstündü. Fakat hizmet ve hükümet üzerinde, etkinlik açısından yeniçeriler daha üstündü.

Kapıkulu süvarileri içinde en gözde olanı 15. yy. ortalarından sonra sipahi bölüğü oldu.

Altı bölük halkı hayvan beslediği için devlet merkezinden uzak olmayan ve merası bol yerlerde oturmak zorundaydı. Silahları ok, yay, kalkan, balta, pala, gaddare denilen kısa kılıç, bozdoğan adı verilen yuvarlak başlı ağaç topuzdu. Bunların evlenmelerine izin verilirdi. Oğullarına velediş denilirdi.

Vilayetlerde toplanan askere kamuleşkeri (leşker-i kamu) denirdi. Bayrak ve külahlarının rengi kırmızıydı. Padişahın hassa askerlerine ise padişah-ı leşkeri denilirdi. Bunların simge rengi ise beyazdı.

Bu kırmızı ve beyaz renk bugün bayrağımızın geçmiştir. Bayraktaki kırmızı zemin halkı (kamuyu), beyaz ise devleti simgelemektedir. Osmanlı devrinde beyliklerle birlikte dilde, bilinçte ve dinde (tarikatlar) bir Türklük bilinci vardı.

Tımarlı Süvariler (Sipahiler): Osmanlı Devleti'nin en güçlü temel taşı bu asker sınıfıydı. İmparatorluğun büyümesinde birinci derecede hizmetleri görülen topraklı ve tımarlı sipahi örgütünü iktâ denilen tımar düzeni oluşturdu. Bunu Osmanlı'dan önce Türk-İslam devletlerinde de görmek olasıydı. Tımarlı sipahinin hizmet karşılığı reayadan aldığı öşür ve resme dirlik denirdi. Sipahinin kendisine de sahib-i arz adı verilmişti.

Tımarlı sipahi ve dirlik sahiplerine ayrılan ve devletçe saptanan yıllık, öşür ve rüsum hazineye alınmaz, kendilerine bırakılırdı. Dirlik sahipleri kendilerine bırakılan köylerin öşür ve resimlerini doğrudan ve dolaylı olarak tahsil etmezler, askeri hizmetlerine karşılık tımarlı sipahilere verirlerdi. Tımarlı sipahi de buna karşılık at ve teçhizatıyla sefere katılırdı. Buna cebeli denirdi. Cebelinin tüm harcamaları efendisi olan tımarlı sipahiye aitti.

Sipahi kendi bölgesinde oturmak zorundaydı. Ölen sipahinin tımarının bir bölümü, varsa erkek çocuğuna verilir. Sipahilerin 1/10'u kendi bölgelerinde kalırlardı. Bunlar bölgelerinin korunması, asayişin sağlanması, sefere giden arkadaşlarını işlerinin düzenlenmesi için kalırlar ve toprağın işletilmesini gözetirlerdi.

Azaplar: Azep (azap) bekar demektir. Anadolu'dan toplanan, sa-vaşa yarar, dinç, kuvvetli, bekar Türk gençleriydi. Osmanlı ordusu-nun hafif yaya askerlerini oluşturmaları. Bunların yeme, içme ve benzeri giderleri bulundukları bölgenin halkına aitti. Silah olarak ok ve yay ile pala kullanırlardı.

Ordunun önünde savaşan, ilk saldırıya uğrayan kişilerdi. Azap-ların arkasında topçular, onların gerisinde de yeniçeriler bulunurdu. Savaş sırasında cephede sağ ve sola açılarak topçuların ateş etmesini sağlardı.

Akıncılar: Türklerden oluşan hafif süvari kuvvetleriydi. Serhat denilen uçlarda bulunurlardı. Ordunun keşif hizmetini görürlerdi. Ordudan dört-beş günlük uzakta bulunurlardı. Çok ganimet alırlar, Osmanlı Devleti'nin yayılma siyasetinde çok önemli hizmetleri görölürdü.

Deniz Kuvvetleri: Osmanlı donanmasının esas çekirdi sınıfın-dan kadırgalardı. Kadırgalar Osmanlıların en ileri savaş gemisiydi. Ayrıca donanmada mavna, kalite ve perken adlı gemiler de vardı. Firkale, Karamürsel, Kütük adıyla anılan gemi ve kayıklar vardı.

Donanma yalnız Gelibolu ve İstanbul'da yapılmayıp, Karadeniz, Marmara ve Akdeniz'de gemi tezgahlarında yapılırdı.

Yeniçeriliğin Bozulması: Yeniçeri Ocağı'nın bozulması III. Murat zamanında başladı. Ocağın bozulma nedenlerinden biri, yeniçerilerin arasına yasalara aykırı olarak yabancı alınması oldu. III. Murat'ın oğlu Mehmet'in sünnet düğününde, bazı sanatçılar ödüllendirilmek amacıyla Yeniçeri Ocağı'na kayıt edildi.

Yine aynı padişah devrinde İran ve Avusturya ile yapılan uzun savaşlar nedeniyle ocağın asker açığını doldurmak için devşirmenin yetmediği görüldü. Kul kardeşi olarak ocağa adam alındı. Bu gibi durumlar üzerine Yeniçeri Ağası, Yeniçeri Katibi rüşvet karşılığında

ocağa dışarıdan eğitim görmemiş kişileri kaydetti. Böylece ocak gün geçtikçe bozulmaya başladı.

Daha sonra ocaktaki asker bu tür davranışlarla gereksiniminden fazla olarak şişirildi.

Ocak askerleri çoğu kez ocak ağaları, vezirler ve paşaların kıskırtmalarıyla bol vaatlere kanarak ayaklandı.

Ocakta disiplin ve eğitim değişmez bir kuralken 16. yy. sonlarında disiplinsizlik gittikçe yaygınlaştı. Devşirme yöntemi terk edildi. Diğer asker sınıfları da çoğu zaman yeniçerilerin bu disiplinsiz davranışlarına ve başkaldırılarına katıldı.

Ordudaki bu bozukluğu gidermek amacıyla yenilik hareketlerine girildi. IV. Murat ve Köprülüler devrinde, asker az da olsa disiplin altına alındı. Fakat orduda çağdaşlaşma ancak 18. yy.da gerçekleşme yoluna girdi. O da III. Selim ile oldu. III.Selim Nizam-ı Cedid adı altında Fransız etkisi ile yeni bir asker sınıfı kurdu. Amacı bu ordu ile yeniçerileri kaldırmaktı. Fakat ayaklanma başarısızlıkla sonuçlandı. II. Mahmut devrinde 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırıldı.

II. Mahmut devrinde yeniçeri ordusu kaldırılınca, Osmanlı Devleti'nin en eski kurumlarından biri tarihe karıştı. Bu kurumun kaldırılışı kolay olmadı. Osmanlı-Rus Savaşı, ardında Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa ayaklanması, yeni kurulacak ordunun örgütlenmesinde ciddi engeller yarattı. Buna karşın padişah ve paşalar çağdaş ordunun kurulmasında elden geldiğince çalıştı.

Yeni ordunun, örgütlenme ve eğitimini düzenlemek ve yönetmek için Dar-ı Şuray-ı Askeri kuruldu. Yabancı ordudan, eğitim sistemini incelemek için "Tercüme Odası" kuruldu. Askere alınabilecek olanların saptanması için Anadolu ve Rumeli'de nüfus sayımı yapıldı.

Ordu birlikleri için alay-tabur-bölük üniteleri kabul edildi. Yabancı ülkelerden subaylar getirildi. Subay yetiştirmek için Harp Okulu, hekim yetiştirmek için Askeri Tıp Okulu kuruldu. Tanzimat Devri'nde de II. Mahmut'un başlattığı ordu örgütlenmesine devam edildi.

Tanzimat Fermanı ile askere alınma sistemi, orduda hizmet süresinin yeni kurallara bağlanmasıyla açıklandı. Islahat Fermanı ile askerlik yükümlülüğü Hristiyan tebaaya da tanındı.

Kura usulü ile askere alma sistemi benimsendi. Ordunun yedek kuvvetlerine de "Redif Kuvvetleri" denildi. Bugün nasıl esas askerlik hizmetinden sonra belirli bir yaşa kadar yedek askerlik süresi varsa, o devirde de yedeklik anlamına gelen "Redif" adı kullanıldı.

Abdülaziz devrinde Avrupa'daki gibi "Hassa Alayları" (Muhafız Alayı) kuruldu.

II. Abdülhamit devrinde Bab-ı Seraskeri (Milli Savunma Bakanlığı'na denk), Dar-ül Şuray-ı Askeri (Genel Kurmay), Tophane-i Amire kuruldu.

Ayrıca Nizamiye Ordusu kuruldu. Bu ordu Osmanlı Devleti'nin savunma gereksinimini sağlamak amacını güdüyordu.

Doğu Anadolu'da, asayişin bozulmasına neden olan aşiretleri disiplin altına almak amacıyla "Hamidiye Alayları" kuruldu. Bu alaylar aynı zamanda çıkabilecek bir Osmanlı-Rus Savaşında Rusya'ya karşı sınırlarımızı koruyacaktı. Yabancı devletlerin, Osmanlı topraklarındaki aşiretleri devlete karşı kıışkırtmak için yaptıkları tahrikler de karşılanmış olacaktı. Bu alayların başına, aşiret reisleri, kendilerine aylık bağlanmak, rütbe ve nişan verilmek suretiyle komutan olarak atandı. Aşiret ağaları da aynı biçimde subay yapıldı.

Alay haline getirilen aşiretlere vergi bağışıklığı tanındı. Oysa Hamidiye Alayları düzgün bir ordu örgütü değildi. Reisler istedikçe bunlar toplanırdı. Ne reisler ne de ağa subaylar, askeri eğitim görmemişlerdi. Tek bildikleri ata binmek ve cirit oynamaktı. Bu nedenle bunlardan askeri güç olarak yararlanmak olası değildi.

II. Abdülhamit devrinde maddi ve manevi çöküş, ordu da hızla sürdü. Subaylar siyasetle de uğraşmaya başlayınca çöküş hızlandı.

OSMANLI HUKUK SİSTEMİ

Şeriat hukuku: Osmanlı Devleti, dinsel kurallara göre yönetilen bir devlettir. Bu kurallar İslami şeriat kurallarıydı. Bugünkü anlamda şeriat anayasa demekti. Devletin tüm yasa ve emirleri buna uymak zorundaydı.

"Şer'i" Arapça bir sözcüktür. Sözcük anlamı bir insanı bir ırmağa, bir su kenarına götüren yol anlamına gelmektedir. Şer'i den gelen şeriat, Tanrının kulları için saptadığı ve peygamberler aracılığıyla

kullara bildirilen dünya ve ahret ile ilgili hükümlerin tümüdür. Bu kadar çeşitli hükümleri kapsayan şeriatı, hüküm çeşitlerine uygun olarak şu şekilde açıklayabiliriz.

a) Şeriat dinsel bir inanç sistemidir. Tanrının birliğini kabul etmek, Hz. Muhammet'in peygamberliğini onamak bu sistemin özünü oluşturur.

b) Şeriat bir toplumsal düzendir. Toplumsal yaşantıda insanın kendi nefsine karşı hareketi ve diğer insanlarla her türlü ilişkiler düzenlenir.

c) Şeriat bir ahlaki düzendir. Bununla iyi ve kötünün ne demek olduğu, iyilik ve kötülüklerin olduğu, bunların yapılması halinde insanın göreceği dünya ve ahret cezası ödülü belirtilmiştir.

d) Şeriat tarihsel bir açıklama biçimidir. Dünyanın yaratılışı, insanın kökeni, dünyaya ilk gelişi, yaşantısında önemli olan bir çok olaylar bu açıklamaya bağlanmıştır.

Şeriatın Dış Özellikleri: Şeriat Tanrı yasasıdır. Bu nedenle kaynak açısından ayrıntılı ve kutsaldır, eleştirilmez, değiştirilmez. Süreklilik açısından evrenseldir. Genişlik açısından ise hangi ırktan olursa olsun, hangi kültür düzeyinde bulunursa bulunsun, Müslümanlığı benimsemiş herkese bu hükümler uygulanır.

Şeriatın yorumu ile İslam hukuku meydana gelmiştir. Buna fıkıh denir. Fıkıh, kişilerin ilişkilerinde kamu hukukuna devletin iç örgütlenme ve çalışmalarına ait hükümler koymuştur. Fıkıhı oluşturan yorumlar (tefsirler) ulema tarafından yapılmıştır. Tüm İslam devletlerinin kuruluşunda şeriat ve onun yorumuyla oluşan fıkıh egemendir. Ancak çeşitli bölgelerde, çeşitli ırklar tarafından İslam devletlerinde fıkıh yollu yorumlar az çok ayrıcalık göstermektedir. Osmanlı Devleti bir İslam devleti olduğuna göre, şeriat temel yasa olarak alınmıştır. Ancak devletin işleyişinde diğer İslam devletlerine göre ayrı uygulamalar görülmektedir.

Osmanlı Devleti'ni kuran Türkler, Müslümandı. Şeriatı ahlak yasası olarak kabul etmişlerdi. Kurdukları devlet bir İslam devletiydi. Buna karşın psikolojisi Arap psikolojisinden ayrıydı. Böyle olunca, Türk hukuk anlayışı da, Arap hukuk anlayışından farklıydı. Araplarda kutsallık ve sonsuzluk yönünde çalışan düşünce spekülasyo-

nundan zevk alan bir düşünce vardı. Türk düşüncesi ise bu gibi spekülasyonlardan uzaktı.

Osmanlı hukuku ilkin sultanların emir ve fermanlarıyla oluşan örfi hukuk biçimindeydi.[∞] Daha sonra bunlar bir araya getirilerek özel yasalar derlenmeye başlandı. Osmanlı örfi hukuk sistemi ampirik bir biçimde ve toplumdaki çeşitli üretim biçimlerini yansıtarak ortaya çıktı. Gelenek ve göreneklerden alınan esinlere göre, yönetsel önlemler ve emirler biçiminde verilen fermanlar aracılığıyla yavaş yavaş ve parça parça ilan edildi. İlan edilen yörelerde eskiden beri süregelen yasa ve gelenekler esas alındı.

Osmanlı hukuku çağımızda daha çok 16. yy.ın 2. yarısında kazandığı şer'i yorum içinde bilinmekteydi.

Kadılık: Osmanlı Devleti'nde şer'i ve hukuksal tüm sorunlar Hanefi mezhebine göre çözümlendi. Başlangıçta bunlardan başka da mahkeme yoktu. Aynı zamanda şehir ve kasabalarda belediye işleri, günümüzdeki noterler gibi vekaletnameler, alım-satım işlerinin düzenlenmesi kadıların işiydi.

Kadı, şer'i ve hukuksal hükümleri uygulayıcı demektir. Kadılar aynı zamanda hükümetin emirlerini de yerine getiren bir görevliydi. 14. yy.ın sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nde kadılığa olan ilgi azdı. Müderrislik daha çok ilgi alanıydı. Bunun nedeni kadı ücretlerinin az oluşundaydı. Dinsel inanca ait olan işler, fakih adı verilen, İslam hukukunu bilen ulema tarafından çözümlenirdi. Daha sonra da fıkıh uygulayıcıları olan fakihlere, müftü dendi.

Kadıların belirli aylıkları yoktu. Ücretleri baktıkları davalara göre ayarlanırdı. Bu nedenle geçim sıkıntısı çekenler veya aldıklarını az görenler rüşvete saptı.

Kadılar medresede eğitilirdi. Medreseden çıkıp, kazasker divanına başvuranlar müderris olmak istemezlerse kadı olabilirlerdi. Bu durumda olanlar, doğrudan kaza kadılıklarına atanırdı. Kadı atamaları kadıasker (kazasker) tarafından olurdu. En yüksek kadılık, devlet merkezi olan illerin kadılıklarıydı. Bu kadılara taht kadısı denilirdi. Atamaları sadrazam tarafından yapılırdı.

[∞] Timur Taner, Osmanlı Toplumsal Düzeni Sf. 145

Osmanlı Devleti'nde üç mahkeme tipi vardı:

- 1- Şeriat mahkemeleri
- 2- Cemaat mahkemeleri
- 3- Konsolosluk mahkemeleri

Şeriat mahkemeleri: Müslüman halk arasında çıkan her türlü anlaşmazlıklara, Osmanlı tebaası arasında doğan ve medeni hukukla ilgisi bulunmayan anlaşmazlıklara, ayrıca aynı konuda Osmanlı tebaası ile yabancı devletler tebaası arasındaki anlaşmazlıklar ile ilgili davalara bakarlardı. Bu mahkemelerin üst derecesini Arz Odası oluştururdu. Arz Odası iki kısımdı. Birinin başında Rumeli Kazaskeri, diğerinin başında da Anadolu Kazaskeri bulunurdu.

Arz Odası'ndan sonra, büyük eyaletlerin mahkemeleri gelirdi. Bunlara Mevleviyet denirdi. Mevleviyetten sonra kaza mahkemeleri vardı. Mevleviyet ve kaza mahkemelerinin başında kadılar bulunurdu.

Cemaat Mahkemeleri: Osmanlı Devleti'nin Müslüman olmayan halkının din ve mezhep yönünden bağlı bulundukları cemaatlerin mahkemeleriydi. Bu mahkemeler, kendi cemaatlerine bağlı kişiler arasında medeni durumları, anlaşmazlıkları gelenek ve göreneklerine göre çözümlerlerdi.

Konsolosluk Mahkemeleri: Bu mahkemeler kapitülasyonlardan yararlanan yabancı devletlere mensup kişiler arasında çıkan anlaşmazlıklara bakarlardı.

Gülhane Hattı, yeni bir hukuk devletinin ilkelerini ortaya attı. Osmanlı toplumunun can, mal, ırz ve namus gibi doğal haklarının, din ve mezhep ayrıcalığı gözetmeksizin yasa güvencesi altına alınacağı, devletçe bildirildi. Islahat Fermanı'nda da Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasında çıkan, ticaret ve cinayet davalarının karma divanlarda görüleceği açıklandı.

Şeriat hükümlerine göre işleyen şeriat mahkemelerini yenileştirme olanağı yoktu. Çünkü bu mahkemeler dinsel kurallara göre çalışıyordu. Müslüman olmayanlar İslam hukukuna göre mahkeme edilemezdi.

Tanzimat'ın ilanından bir yıl sonra, Avrupa yasalarından yararlanılarak bir ceza yasası çıkarıldı. Ayrıca yapılan bir yönetim yeniliği ile kadıların yönetim yetkileri ellerinden alınıp valilere verildi. Meclis-i Tahkikat adıyla, ceza mahkemeleri kuruldu.

Mahkeme, cins ve mezhebi ne olursa olsun Osmanlı halkı arasında cinayet, hırsızlık gibi davalara bakardı. Ayrıca Osmanlı tebaası ile yabancı devlet tebaası arasında çıkan aynı konudaki davalara da bakardı. Tarafların gösterdikleri tanıklar, kendi dinlerine göre yemin ederlerdi. Mahkeme ölüm cezası dışında ceza verme yetkisine sahipti. Verilen kararlar vali tarafından uygulanırdı. Ölüm cezaları İstanbul'da bulunan Meclis-i Ahkam-ı Adliyeye gönderilirdi. Ancak buradan çıkan kararların padişahın onayından geçmesi gerekirdi.

Cinayet mahkemelerinin dışında, Abdülmecit devrinde karma ticaret mahkemeleri kuruldu. Osmanlı tebaası ile yabancı tüccarlar arasındaki ticari anlaşmazlıklar bu mahkemelerde çözülecekti. 1848 yılında kurulan bu mahkemelerin kurulma ve gelişmesinde yabancı devletlerin baskısı oldu. Bu nedenle yabancılar bu haklardan daha çok yararlandı.

Meclis-i Vala-i Ahkam-ı Adliye'nin aynı zamanda yargı yetkisi de vardı. Görevlerini kötüye kullanan memurları yargırlarlar, devlete karşı işlenen suçların cezalarını verirlerdi.

Şeriat mahkemeleri dışında yeni bir yargı sisteminin kurulmasına çalışıldı. Bu çalışmanın sonunda Nizamiye Mahkemeleri kuruldu. Bu mahkemeler Müslüman ve Müslüman olmayan tebaa için ortak mahkemelerdi. Bunun yanında şeriat mahkemeleri ile cemaat mahkemeleri devam etti. 1846 yılından sonra da ticaret mahkemeleri kuruldu.

Şer'i mahkemelerin dışında kurulan Nizamiye Mahkemeleri, içinde bulunulan devre göre, çok yürekli bir hareket ve yenilikti.

Yine bu devirde, Osmanlı devlet adamları yeni bir medeni kanun hazırlanması düşüncesinde birleşti. Ancak hazırlanacak yasanın içeriği hakkında iki düşünce belirdi. Bu düşüncelerden biri gelenekçi, diğeri devrimciydi.

Devrimci düşünceye göre, Osmanlı Devleti 1856 yılından beri Avrupa devletler topluluğuna alındı. Böylece Avrupa kamu hukuku

ve konseyi yararlarına katılma kabul edildi. Tanzimat'ın ilanından bu yana Osmanlı Devleti kurumlarını batılılaştırmaya başladı. Bu kurumların işlemesi için Avrupa'da yürürlükte olan yasaların çevrilerek bizde de uygulaması gerekiyordu.

Gelenekçi düşüncüyü savunanlara göre Osmanlı Devleti'nin coğrafyası, halkının bünyesi, geçirdiği tarihsel seyir Avrupa devletlerine benzemezdi. Biz Avrupa kurumlarından ve yasalarından yararlanabiliriz; ancak bu yasaları aynen çevirip uygulayamayız, diyorlardı.

Sonuçta medeni kanun görevini yürütecek olan Mecelle hazırlandı. Bunun hazırlanması için Cevdet Paşa'nın başkanlığında bir kurul oluştu. Kurulun içinde Cevdet Paşa'nın dışında batı kültürüne sahip kimse yoktu. Çalışma 10 yıl sürdü. Mecellenin hazırlanışı 1878 yılında tamamlandı.

Mecelle fıkıh biliminin dünya işleriyle ilgili hükümlerinin toplanmasıyla oluşan bir medeni kanundu. İçerdiği esasların önemli bir bölümü, Hanefi mezhebine dayanıyordu. Tam bir medeni kanun değildi. Çünkü kişi, aile ve miras ilişkilerine ait bir çok konuları içermiyordu. Bu eksiklik Nizamiye mahkemelerinin gereksinimini göz önüne alınarak hazırlanmış olmasından ileri gelmekteydi.

Osmanlı Devleti'ne gelecek olan yabancıların bir Türk konsolosluğundan vize almaları koşulu konuldu. Vizesiz girenler için para cezası ve ikamet harcı uygulandı.

1876'da 1. Kanun-i Esasi (anayasa) kabul edildi. Yalnız şeriat sözünün geçtiği, özgürlük, yasa, yönetim hakkında konuşma ve yazmanın suç sayıldığı bir ülkede, anayasanın hazırlanması ve ilan edilmiş olması hukuksal ve siyasal bir devrim sayıldı. Bunun oluşmasında Genç Türklerin yeri ve etkisi çok büyük oldu.

II. Abdülhamit devrinin ilk yıllarında hakimlerin ve savcılarının seçimlerine, mahkemelerde görülen davalara saray mensupları tarafından da etki ediliyordu. 1880 yılında ilk kez savcılık örgütü kuruldu.

OSMANLILARDA BİLİM VE ÖRGÜTÜ

Osmanlılarda ilk medrese Orhan Bey devrinde kuruldu. 15. yy. ortalarında Edirne'de bulunan Dar-ül Hadis, Osmanlı ülkesindeki medreselerin ilki oldu.

Osmanlılarda ilk öğretim okulları (medreseler) çoktu. Bunlar çoğunlukla özel kişiler tarafından vakıf aracılığı ile kuruldu. Eğitim öğretim, alfabe, yazı, okuma ve Kuran-ı Kerim ile hesap öğretme şeklindeydi. Her okulun vakfına göre hoca, kalfa ve hademesi vardı. Evliya Çelebi'ye göre 17. yy.da İstanbul'da okul sayısının binden fazla olduğu belirtilmektedir.

Fatih devrinde yüksek dereceli sahn medreseleri kuruldu. Bunu, Kanuni devrinde Süleymaniye Medreseleri izledi.

Kadıaskerlik: I. Murat devrinde kuruldu. İlk kadıasker Çandarlı Kara Halil Paşa'dır. İlmiye sınıfının, yani müderris ve kadıların en yüce makamıydı.

Müderrislik: Sahn ve Süleymaniye medreselerini bitiren bir öğrenci icazet alırdı. Yani kendine müderrislik yapacağı ile ilgili belge (diploma) verilirdi. Bundan sonra müderris adayı olurdu. Adaylar, müderrislik veya kadılık almak için sıra beklerdi. Bu bekleyişe nevbet denirdi.

Şeyhülislamlik: Osmanlı Devleti, tüm İslam devletleri gibi şeriatı temel olarak aldı. Devlet işlerinin buna göre yürütülmesi gerekiyordu. Şer'i bilgiler medreselerde öğretilirdi. Bu bilgilerle ilgili ve şer'i sorunları çözme yetkisi de müftüye aitti. Müftülerin başı olan Şeyhülislam, devlet yönetiminin şeriata uygunluğunu belirlerdi. Bugün anayasa mahkemesinin yaptığı işi görürdü. Bu görevini fetva vermek suretiyle yerine getirirdi. Fakat fetva vermede girişim yetkisine sahip değildi. Ancak padişah veya mutlak vekili olan sadrazam tarafından, kendine sorulan konularda fetva verirdi. Padişah, halife olmasına karşın fetva veremezdi. Çünkü fetva vermek siyasal bir hak değildi. Bilimsel bir yetkiydi. Bir mahkeme ilamı gibi mutlak uygulanması gerekmezdi. İstişare (danışma) yeri idi. Bu nedenle Şeyhülislam hükümet örgütünün dışında kaldı.

Bir gün Yavuz Sultan Selim, Hazine-i Amire muhafızlarından 150 kişinin öldürülmesini emreder.

Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi bunu duyunca, padişahın huzuruna çıkar ve “*Vazife-i erbabı fetva, padişahın ahiretini muhafaza etmektir. İşittim ki 150 adamın katlini emretmişsiniz. Onların şer’an katilleri caiz değildir. Affediniz*” deyince, Selim, “*Sen emri saltanata taarruz ediyorsun, bu vazifen değildir.*” yanıtını verir.

Zenbilli Ali Efendi de “*Ben senin ahretin emrine taarruz ediyorum. Bu benim görevimdir. Eğer af edersen necat bulursun. Aksi halde azab-ı azime müstahak olursun.*” der.

Bu sözlerden padişah, şeyhülislamın devlet işlerine karışmasını istememektedir. Şeyhülislam’ın da bunun devlet işi olmadığını padişaha anlatmak istemekte olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin duraklama ve gerilemeye başlamasıyla, şeyhülislamın siyasal etkinlik kazandığı görüldü. Halk, yeniçeri ocağı ve ulema sınıfı bu gerilemenin gerçek nedenlerini anlamadığı için, duraklamayı din duygusunun zayıflamasına bağladı. Bu konuda kendinde hiçbir kusur aramadan doğrudan padişah ve sadrazamları sorumlu tuttu. Bunun sonucu olarak yeniçeri ocağı ve ulema hükümetin işlerini denetlemeye kalktı. Şeyhülislam fetvasıyla padişah ve sadrazamları devirdi. Şeyhülislamın siyasal etkinliği böylece arttı.

Padişah ve sadrazam, bu siyasal rolü kısıtlamak ve etkinliğini denetlemek için, aynı zamanda hükümet uygulamalarının moral değerini kuvvetlendirmek düşüncesiyle 18. yy.dan itibaren, Divan-ı Hümayun yerine kurdukları Meclis-i Meşveretlere O’nu aldı.

III. Selim, şeyhülislamın meşveret (danışma) meclisinde bulunmasını istedi. Ayrıca, ondan kadıların ve naiplerin yapmakta oldukları işleri önlemesini istedi. Nizam-ı Cedid’e ait tasarıların şeyhülislam konağında yapılan toplantılarda görüşülmesini istedi. Böylece şeyhülislam devletin siyasal ve yönetsel işleri hakkında karar vermek için yapılan toplantılara katılmakla siyasal bir kimlik kazandı.

II. Mahmut 1826 tarihinde yeniçeri ocağını kaldırdı. Güçlü bir merkezi yönetim kurmak amacıyla ulemayı da denetim altında bulundurmak istedi. Sürekli olarak vükela kurulu oluşturdu. Şeyhülislamı da bu kurula kattı.

Adalet işlerini de şeyhülislamın gözetimine verdi.

Abdölmecit devrinde, Gülhane Hattı ile Osmanlı Devleti için yeni bir hukuk ilkesi benimsedi. İlkın, dinsel cemaatler biçiminde yaşayan Osmanlı halkı, cins ve mezhep gözetmeksizin yasa önünde eşit olacaktı. Bu eşitliğin doğal sonucu olarak tüm tebaaya ve imparatorluktağı Hristiyanlara geçerli olan ve şeriat ile ilgili medreselerin dışında kalan anlaşmazlıkları çözen karma ticaret mahkemeleri ile cinayet mahkemeleri kuruldu. Şeriat mahkemeleri de yalnız İslam halkın medeni davalarını görmek için bırakıldı. Bundan sonra kadılarla kadiaskerlerin bağı olduğı makam sadaret makamı yerine şeyhülislam oldu. Sadrazamlık ise, laik mahkemelerin makamı oldu.

Abdölaziz devrinde şeyhülislamlık yetkilerinde bir değışme görölmeydi. Şeyhülislam fetva verme hakkını koruduktan başka, bir nazır (bakan) gibi siyasal, yargısal, yönetsel ve eğıtimsel yetkileri elinde tutan siyasal bir kişiliğe büründü.

Ancak şeyhülislamın siyasal bir kişilik kazanması, görünüşte önemini arttırdı. Gerçekte fetva verme konusunda eskiden var olan bağımsızlığını yitirdi. Çünkü vükela meclislerinde çoğunlukla karara bağlanan sorunlardan fetvaya gerek gösterenler için fetva vermesi zorunlu hale geldi.

Bu devirlerde medrese, kendini çağın gerçeklerine göre yenilemediğı için laik bir öğretimin temelleri atıldı. Bu öğretim ile yetişen yeni bir bilgin tipi meydana geldi. Yabancı dil öğrenen ve Avrupa'da eğıtim gören kişiler bilim sınıfının önemini yitirmesine neden oldu.

OSMANLI TOPLUM YAPISI

Osmanlı Toplumunun Etnik Yapısı: Osmanlı Devleti kurulurken, Anadolu'daki Ahi, Babai ve Mevlevi tarikatları en etkin devirlerini yaşadı. Bunlardan ilk ikisinin Osmanlı Beyliğı içinde de çalışmaları göröldü.

Osmanlı Devleti'nin temeli atılırken, bu beylik, ahilik ve ahi şeyhlerinin etkinliklerinden yararlandı. Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebalı, o tarihlerde Ahilerin önde gelen liderlerindendi. Ahilerin etkinliğı 15. yy.ın ilk yarısında da göröldü.

Osmanlı Beyliğı kurulurken, Ahilikten başka Alperenler denilen ve Babai tarikatından olan gazilere önem verildi. Bunlar için zaviyeler yapıldı. Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murat ve Doğulu Baba

gibi. Bunlar, sonradan adını Bektaşiliğe çeviren Babai tarikatına mensup Alperenlerdi.

13. yy.dan başlayarak 16. yy. sonlarına kadar, Anadolu'nun siyasi ve toplumsal yaşantısından, Babai, Kalenderi, Torlak, Simavnalı, Işık gibi çeşitli adlar altında Babailiğin kasaba, köy ve aşiretler arasında yayıldığı görüldü. Babailer (Bektaşiler) en çok Sivas, Çorum, Yozgat, Aydın, İzmir, Balıkesir, Konya ve Antalya, Kuzey Anadolu'da Giresun ve Sinop çevresinde ilkelerini yaydı. 16. yy.dan başlayarak Rumeli'de de çalışmalarını ilerletti.

Osmanlı Devleti, 16. yy.dan sonra dünyanın toprak ve nüfus açısından en büyük imparatorluğundan biriydi. Toprakları, Avrupa, Asya ve Afrika kıyılarına yayılmıştı. Toplam nüfusu 35 milyondtu. Bu nüfus içinde belli oranlarda Türk, Slav veya Slavlaşmış topluluklar (Bulgar, Sırp, Bosna-Hersek, Karadağ), Arnavutlar, Hellenler, Ermeniler, Yahudiler, Tatarlar, Araplar, Suriye ve Kaldeliler, Dürziler vardı.

Kısaca Osmanlı toplumu, çok ulusluuydu. Irk, din ve mezhep, dil birliği yoktu. Aynı ırk ve dinden olanlar arasında gelecek ve kültür düzeyi farklı olanlar vardı. İmparatorluk çok geniş topraklar üzerine yayılmıştı. Devletin bir temsil siyaseti yoktu. Bu nedenle de Osmanlı halkları arasında ortak değerler de oluşmadı.

Osmanlı Devleti'nin, din esaslarına göre kurulmuş olması ve İslamlığı resmi din olarak kabul etmesi nedeniyle, Osmanlı toplumu, Müslüman olan ve olmayan diye iki gruba ayrılmıştı. Gerek Müslüman halk arasında, gerekse Müslüman olmayıp da türlü din ve mezheplerden olan diğer halk toplulukları arasında, coğrafi çerçeve ve tarihi seyir yüzünden oluşan toplum yaşantısı vardı.

Osmanlı Devleti'nde Türk-İslam toplumunun bünyesi demokratiktir. Böyle oluşu, Türk'ün niteliğinden ve İslam dünyasından ileri geliyordu. İslamlıktan önce olduğu gibi İslamlık devrinde de Türk demokratik değerlere bağlı kaldı. Bu değerler arasında özgürlük, adalet, insan kişiliğine saygı ve disiplin başlıcalarını oluşturdu. İslam doğması, onun ruhundaki bu değeri kuvvetlendirdiği gibi eşitlik kavramını da güçlendirdi. İslam dininde, tüm insanlar Tanrı önünde eşittir, inançlarından ancak ona karşı sorumludurlar. Tanrı ile kul arasında hiçbir aracı yoktur. Bu durum Osmanlı Devleti'nde, Avru-

pa'da görülen ve doğuşla gelen bir soylu sınıfın kurulmasına ve ayrıcalıklı sınıfın oluşmasına engel oldu. Türklerde soyluluk ancak kişiseldi.

19. yy.ın ikinci yarısından sonra, Osmanlı yönetimi zayıfladı. Çeşitli bölgelerde ve Anadolu'da derebeylikler türedi. Fakat bunlar, Türk-İslam toplumunun demokratik özelliğini değiştirmede.

Osmanlı ülkesinde farklı gelenek ve yaşayış biçimleri vardı. Kadın, erkek ilişkileri bir çok yerlerde ve özellikle büyük kentlerde çok sıkı koşullara bağlıydı. Ahmet Cevdet Paşa, Bosna'daki durumu "MARUZAT" adlı kitabında şöyle açıklar.

"Bosna'da kızlar, 25 yaşına kadar ferace giymeyip delikanlılıkla aşıklık ederler. Bu aşıklık usulünü pek afifkarane bir yolda icra ederler. Erkek ve kız birini sevdikten sonra tezevvüç eder. Şöyle ki, ekseriya mahkemeye gidip akd-i nikah ederler."

Paşa aynı kitabında güneydoğu Anadolu'da geçen bir memuriyeti sırasında, Tecerli Aşiretindeki adetlerden biri hakkında şunları yazar.

"Süleyman Ağa'nın o günkü hiddetine gelince, meğer Tecerli Aşiretinde karıların kocalarını boşamak adetmiş.

Şöyle ki; karı kocasından ben ondan mahzuz değilim deyu haber gönderdiği gibi ondan boş olurmuş. Kocasını da aşirette ilan edip kendisini beğenen bir karı var mı deyu sual ettirmiş ve bir karı çıkıp da ben anı beğenürüm derse, anınla tezviş edermiş. O gün Süleyman Ağa'yı da karısı ol veçhile boşamış olduğundan kederli imiş."[∞]

"Osmanlı memleketleri başka memleketlere benzemez. Bir eyalet diğer eyalete belki bir sancak diğer sancağa uymaz."^{∞∞}

Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi İslamiyet bile, Türk ve Müslüman olan halk arasında bir birlik oluşturmamıştır.

Osmanlı toplumu, devlet önünde, Müslüman ve Hristiyan olmak üzere iki sınıfa ayrılıyordu. Müslümanlar devletin tebaası, Hristiyanlar ise "Reayası" idi.

[∞] Ahmet Cevdet Paşa, Maruzat, cüz 3

^{∞∞} A.G.E. cüz 3

Müslümanlar iş yaşantısı açısından memur, esnaf, çiftçi ve köylü, esirler olmak üzere ayrılıyordu.

Müslümanlarla Müslüman olmayanlar elbise, kıyafet ve toplumsal yaşantı açısından da farklıydı.

IV. Murat zamanında Hristiyanları aşağılamak şeriat hükümlerinden sayılmaktaydı. Kıyafetleri saptanırdı. Ata binmeleri, hamamda nalınsız gezmeleri, başlarına çingirak takmaları, sokakta kaldırımdan gitmemeleri gibi.

III. Selim devrinde kıyafet düzeni yeniden saptandı. Müslümanların sarı ayakkabı ve kavuk giymeleri istendi.

Ermenilerin şapka ve ayakkabısı kırmızıydı. Rumlarınki siyahtı. Yahudiler mavi giyerlerdi. Evler için de aynı renkler saptanmıştı.

Ancak bunlar toplumsal yaşantı ile ilgili şeylerdi. Esas hukuk ile ilgisi yoktu. Çünkü 18. yy.da hakim, aynı yasayı uygulamak zorundaydı. Avrupa'da olduğu gibi sınıflara göre ayrı hükümler yoktu.

Ancak 18. yy.dan sonra Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla toplumsal yaşantıdaki bu ayırım kalktı. II. Mahmut, "*Ben tebaamdan Müslümanı camide, Hristiyanı kilisede, Museviyi sinagogda fark ederim. Aralarında başka bir ayrılık yoktur.*" demiştir.

Sultan Aziz devrinde sarayda 1200 kadın, 350 aşçı ve yamak, 400 seyis, 400 hamlacı ve kayıkçı, 400 hademe-i hasa, mızıka eri ve subay, 200 kuşbaz ve cambaz, 2000 hademe, 300'den fazla yaver, katip, teşrifatçı ve mabeyinci, ayrıca kahveciler, tütüncüler, çamaşırcı ve haren ağaları ile birlikte toplam 6000 kişi vardı.[∞]

Halkın ve memurun durumu ile ilgili, rüşvetin nasıl yayıldığı ve Müslüman halkın yaşantısı ve durumu ile ilgili çok ilginç olaylar vardı.⁹ I. Meşrutiyet, Müslüman olan ve olmayan halkı, Osmanlılık düşüncesi çevresinde birleştirmek istedi. Fakat bu başarısızlıkla sonuçlandı. Bu ayırım gelişerek çatışmalara neden oldu. Ahlak bozukluğu ile ilgili çeşitli olaylar çıktı.

[∞] Ahmet Saip, Vakay-i Sultan Aziz, syf. 130

⁹ Karal Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, C.7, sf. 278-280,282-287 TTK Yay.

Ünlü Arkeolog ve Asur Bilimcisi Hugo Wicker “Kültür yaratan uluslar ırk bakımından asla saf değillerdi. Aksine her çağda kültür hep çeşitli ırkların birikiminin ürünü olmuştur.” der.

17. yy.da İstanbul'da yüz bin kadar Ermeni vardı.[∞]

Osmanlı Toplumunun Dinsel Yapısı: Osmanlı Devleti'nin temeli atılırken bu beylik ahilikten ve ahi liderlerinin etkilerinden yararlandı. Osman Gazi'nin kayınpederi olan Şeyh Edebali o yıllarda ahilerin ulularındandı. Ahilerin etkinliği 15. yy.ın ilk yarısında da görüldü. Ahi liderliği Şeyh Edebali'den sonra kime geçti? Bu bilinmemektedir. Ahilikten başka Alperen denilen ve Babai tarikatından olan gazilere önem verildi.

Ahi ve Babailerden başka, Osmanlı ülkelerinde Vahdet-i vücüt felsefesiyle bilimsel tarikatçılık görüldü. Bu daha çok kent merkezlerinde yaygındı. Yıldırım Bayezit Emir Buhari'ye kızını verdi. 14. yy. sonlarından başlayarak Osmanlı ülkelerinde Ekberriye, Bistamiye, Zeyniye adlarında tarikatlar görüldü.

Molla Fenari, Osmanlı memleketlerinde medrese kolunun liderliğini yaptığı gibi aynı zamanda bu üç tarikatın yayılmasında da birinci derecede etkili oldu.

15. yy. başlarında Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedrettin'in ayaklanması 12. yy. Babai ayaklanmalarının bir benzeriydi.

Bir tür Alevi ayaklanması olan Şeyh Bedrettin olayı sonrası ülkede serbest düşünce yaşantısına dokunulmadı. Öyle ki Ankara'da bir olay çıkaracağı ihbar edilen Hacı Bayram-ı Veli II. Murat tarafından Edirne'ye getirildi. Söylenen şeylerin asılsız olduğu görülünce Ankara'ya geri gönderildi.

14. yy. sonlarıyla 15. yy.da Osmanlı ülkelerinde Halvetilik, Kadiriye ve Mevlevilik yavaş yavaş yayılmaya başladı.

Daha sonraki yüzyıllarda, Osmanlı toplumu ırk, dil, din ve mezhep açısından birlik içinde değildi. Halkın tek ortak değeri Osmanlılıktı. Toplum, Müslüman olan halk ve Müslüman olmayan halk olmak üzere iki gruba ayrılmıştı.

[∞] Ermeni Tarihçisi Avedisyon

Osmanlı Devleti, İslami esaslara göre kurulmuştu. Müslüman halk imparatorluğun birinci sınıf tebaasıydı. Şeriat hükümlerine göre yönetilmekteydi. Müslüman olmayan tebaa ise ikinci sınıf tebaaydı. Devlet yönetimine katılmaları kısıtlıydı.

Tebaalar arasındaki bu ayrımın nedeni dindi. Çünkü İslam, yalnız bir din değil, aynı zamanda bir yaşam biçimiydi. Bu nedenle İslam, ulusallık ideolojini tanımazdı. Buna göre tüm Müslümanlar kardeşti. Ortak duygu ve inanç onları birleştirdi. Birbirlerini sevmeye ve yardımlaşmaya sevk etti.

İslam bu evrensel aile içinde, Müslüman olmayan halkın hangi koşullar içinde yaşayacağını da saptamıştı. Bu koşulların başında adalet gelmektedir. Fakat adalet sevgi demek değildi. Bu nedenle Müslüman olmayan topluluklar, Müslüman bir devletin yönetiminde, Müslümanlardan bir duygu duvarı ile ayrılmıştı. Bu durum ise, ortak değerlere sahip bir Osmanlı toplumunun oluşmasına engel oldu.

Hristiyan halk, Osmanlı toplumunda, özellikle kent ve kasabalarda, Müslüman halka göre daha refah içindeydi. Bunun nedeni, Hristiyanların dünya görüşüydü. Onlar da Müslümanlar gibi dinlerine son derece bağlıydı. Fakat Müslümanlar gibi yaşama küskün değillerdi. Dünyada yaşadıkları süre içinde mutlu ve rahat yaşamayı istiyorlardı.

Bu nedenle para getirecek işlere girdiler. Ticaret, sarraflık, bankacılık gibi işlerle uğraştılar. Müslüman halkın kıt kanaat geçinmek için, kendilerine verdikleri tarım ve küçük endüstri işlerine de ortaklardı. Bu konuda sömürde Avrupa'dan önde geliyorlardı. Askerlik yapmadıklarından işleri düzenliydi. Cemaat halinde örgütlü olduklarından din, mezhep ve medeni haklardan kendi kendilerini devletin müdahalesi olmadan yönetiyorlardı. Devletin bir baskısı olunca da yabancı devletlere şikayet ediyorlardı. Bu durumda, yeni haklar elde ediyorlardı.

Mesleki Kuruluşlar: Osmanlı Devleti, kuruluş yıllarında devlet düzenini oluştururken, ekonomisini de savaş düzeni üzerine kurdu. Bu tür sistemlerde kuvvetli bir askersel güç esastı. Bu güç aynı zamanda devletin merkezi otoritesinin esasını oluştururdu. Osmanlı Devleti'nde bu nedenle sürekli olarak askeri sistemlerin geliştirilmesine çalışıldı. Yapılan tüm çalışmalar askeri hizmete yönelikti.

Bunun dışında ticaret ve sanayi, ekonomide ikinci planda önemli bir unsur olarak ele alındı. Ticaret çoğunlukla Müslüman olmayan toplulukların elinde kaldı. Sanayi, atölye şeklinden öteye gidemedi. Bir fabrikalaşma görülmedi.

Küçük ve içe dönük kurumlarda çalışan esnaf ve zanaatkarlar vardı. Bunlar toplum içinde belli bir düzen ve disiplin esasına göre çalışmalarını sürdürdü. Bu düzen ve disiplini sağlayan kurumların başında lonca ve gedikler vardı.

13. yy. sonlarında Osmanlı Devleti kurulurken, Anadolu'da bulunan ahi, babai ve mevlevi tarikatları etkin devirlerini yaşıyorlardı. Bunlardan ahiler ve babailer (bektaşî) Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkin oldu.

Ahilik, Orta Asya kökenli bir kurumdur. Ahi sözcüğünün aslı "akı" dır. Akı, Türkçe sözcük olup eli açık, cömert, yiğit anlamına gelirdi. Akı sözcüğünün Arapça kardeşim anlamına gelen ahi sözcüğüne çevrildiğini ileri süren tarihçiler de oldu.[∞] Ahilik örgütü ahlak ile sanatın uyumlu bir bileşimiydi. 13. yy.da ilk ahilik örgütü, Ahi Evran tarafından kuruldu.

İlk ahi adı, Antalya'da, 1216-1217 yılları arasında bir vakıfta geçer. Ahi Natari, Ahi Abdurrahman 13. yy.ın tanınmış ahilerindendi. Ahi Evran da 13. yy.ın ikinci yarısında Kırşehir'de yaşadı.

Ahilik bu anlamda 9. yy.da klasik İslam ülkelerinde görüldü. Bu örgütlere "fütüvvet" dendi. Daha sonra fütüvvet Anadolu Selçuklularıyla Anadolu'ya girdi.

1210-1270 yılları arasında yaşayan ve Kırşehir'e yerleşen Hacı Bektaş-i Veli, göçebe Türk topluluklarının arasına girdi. Onların ulusal duygularını kamçıladi. Türk dilini, müziğini, folklorunu, edebiyat ve kültürünü Bizans ve İran'ın etkisinden kurtardı. Yine aynı yıllarda Kırşehir'e yerleşen büyük Türk düşünürü ve ekonomisti Nasuriddin Ahi Mahmut Evran toplumun sosyo-ekonomik düzeniyle uğraştı. Horasan'dan gelen Türk esnaf ve zanaatkarlarını ahlakla sanat bileşimi olan kuruluşun içinde örgütledi. 16. yy. vakanüvislerinden olan Aşık Paşazade'ye, göre Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkin

[∞] Çağatay Neşet, Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik, syf. 52-58

olan kuvvetler gazıyan-ı Rum, ahiyan-ı Rum, bacıyan-ı Rum, abdalan-ı Rum idi. Buradan da anlaşıldığına göre, ahiler Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda en etkin olan güçlerden biriydi.

Fuat Köprülü, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" adlı eserinin 156. sayfasında şöyle der: *"Devlet yönetimi zayıfladığı, anarşi baş gösterdiği zamanlarda, yani intikal devrelerinde ellerindeki örgüte dayanan ahiler, yani fütuvvet başkanları kentlerin yönetimini ellerine aldılar. Eski yönetime geçişin kent için büyük bir sarsıntıya meydan vermemesine çalıştılar. Böyle bir örgütün hele anarşi devrelerinde nasıl bir kuvvet ve gereklilik kazanacağı ortadadır. Yönetim kentlerde devlet kuvvetini değil, fakat önemli olan yerel halk yönetimini temsil etmekteydi."*

Ahi erlerine "rind" denirdi. Bazı kaynaklarda "evbaş" eski deyimle "ayyarün" deymi de kullanıldı. Ahi örgütüne giriş, törenlerle gerçekleşirdi. Bu nedenle, kentlerdeki tüm rindler ahi sayılırdı. Fakat ahi örgütü bir kadro olarak tüm rindleri içine alırdı. Çoğu kez merkezi devlet yönetiminin ve ordunun zayıfladığı anlarda ahiler kentlerde siyasal bir güç olarak önem kazandı.

Osmanlılara gelene değin, Ankara'da bir ahi ailesi iktidarı elinde tuttu. Kendilerine Ahi Muazzama denen bu Ankara Ahileri burada Aslanhane Camii gibi eserler yaptırıp, yazıtlar yazdırdı. Tarihçi Neşri, I. Murat'ın 1361 yılında Ankara'yı Ahilerden teslim aldığını yazar.

Esnaf Loncaları: Batı dünyasında gelişmekte olan ticari burjuvazinin gördüğü işi, Osmanlı kentlerinde Esnaf Loncaları gördü.

Başta bir usta ve yanında çıraklarıyla temsil edilen Osmanlı esnafını endüstrici ve alışverişçi diye ikiye ayırmak mümkündü. Ancak bunların hepsi esnaf sayılıyordu. Bu iki esnafı birbirinden ancak kendi özel dernekleri ayırırdı.

Gerek endüstrici, gerekse alım satımcı olarak mal işleyen ve pazarlık işlemini elinde tutan esnafın "lonca" denilen meslek dernekleri halinde örgütlendikleri bilinmekteydi. Bugün bu tür kurumlara esnaf dernekleri denilmektedir.

Her zanaat şubesinde çalışanlar bir "pir"ın manevi ve dinsel kutsiyetine inanırlardı. Onlar bu zanaatın tarikatı içinde sadık ve mesleğin tüm kurallarına bağlı müritlerdi. Daha çok eşya işleyicisi

olan zanaat şubeleri, örneğin kuyumcular, fırıncılar, ayakkabıcılar, kasaplar, bezciler, dericiler vb. birer esnaf loncasına kayıtlıydı. Her esnaf derneği kendi işini tekelinde tutardı. Yani derneğe bağlı dükkan ve atölye sayısı değişmezdi. Ayrıca bu dükkanların her birinde bir üstat (usta) vardı.

Kaç atölye ve dükkan varsa, o kadar da üstat vardı. Diğer tüm çalışanlar işçi (çırak) idi. Çıraklıktan ustalığa geçmek için usta olunmak istenen iş dalında uzun süre çalışmak ve sonra üstatların önünde ciddi bir sınav vermek gerekiyordu. Ancak, bu sınavı başa- rıyla bitirenler, törenle üstatlık rütbesine ulaşırlardı.

Lonca Yönetimi: Zanaatçılar içinde en dürüst, hürmete değer olan ve yaşça ileri bulunan bir üstat loncanın başkanı olurdu. Kendine ahi denirdi. Zanaat mensupları üzerindeki etki nedeniyle tam bir tarikat şeyhini andırırdı. Ayrıca dernek üyeleri arasında disiplini sağlayan ve onları bir güç olarak tutan yardımcı vardı. Şeyhe yardımcı olan bu kişilere yiğitbaşı denirdi. Bir tür başkan durumunda olan bu kişiye "server" denirdi. Her kentteki zanaatçılar aynı örgüt- teydi. Bir kentte ne kadar zanaat şubesi varsa o kadar da ahi vardı. Kentin ekonomik yaşamında rolü en üstün olan zanaat loncasının şeyhi öteki tüm ahilerden üstündü. Buna Ahibaba denirdi. Ahiba- balar esnaf ile hükümet arasında aracıydı. Yolsuzluk yapan zanaat sahibi, bunlar aracılığıyla cezalandırılırdı. Hükümet yerel kadılar ile zanaatçılara yapacağı duyuruları bunlarla yapardı.

Her loncada bulunan kethüda lonca heyetinin kararıyla esnaftan yolsuzluğa sahip olanı dövdürmek yetkisine sahipti. Bu işi görmek üzere falaka ve değneği duvarda ve herkesin göreceği bir yerde asılı dururdu.

Esnaftan alacağı ve satacağı eşyanın fiyatı belliydi. Bunlar defter- lere kayıtlıydı. 1768 yılından sonra İslam ve Hristiyan esnaf ayrı ayrı lonca oluşturmaya başladı. Lonca heyeti her Arabi ayın 1. ve 3. Cuma günleri lonca dairesinde "MÜTEVELLİ"nin başkanlığında top- lanırdı. Bu toplantıda mütevellî esnafla ilgili 15 günlük olayları açıklar ve verilen kararların uygulamalarını ve sonuçları duyururdu. Görüşmeye gereksinme duyduğu sorunlar varsa ayrıca onlar da gündeme alınırdu.

Loncaların yardım sandıkları vardı. Buralardan ödünç para almak isteyenler olursa haklarında soruşturma yapılması için kura ile iki kişi görevlendirilirdi. 15 günde bir olan toplantılarda her esnaf görüp duyduklarını dile getirirdi.

Her esnafın kent içinde belli sayıda olması nedeniyle, bu sayıdan fazla dükkan açmak isteyenler, hükümetten izin almak zorundaydı. Usta ve kalfa sayısı da böyle ayarlanırdı. Önüne gelen dükkan açamazdı, usta olamazdı. Gizli açılan dükkan varsa kapatılırdı. Lonca toplantılarına yalnız usta ve ihtiyarlar girerdi.

Lonca kuvvetli bir gelenek ve disiplini simgelemekle birlikte bir tür tekeldi. İşçiler ustanın istediği şekilde çalışmak ve iş çıkarmak zorundaydı. Ustalık bir sırdı. Bu sır usta tarafından kalfaya kolay kolay öğretilmezdi. Bu nedenle işçilik kurallarının değiştirilmesi veya daha güzel bir hale getirilmesini düşünmek olanaksızdı. Bu durum sanayi ve ticaretin gelişmesi için elverişli değildi. Buna benzer başka bir kurum da gediklerdi.

Gedikler: Osmanlı İmparatorluğu'nda, Tanzimat'a kadar tüm sanayi ve ticari çalışmalar gedik sistemine bağlanmıştı. Gedik, sanayi ve ticari dallarına giren işlerden birini görmek ayrıcalığı ve yetkisi demekti. Sanayi ve ticaretin tüm bölümlerinde olması gerekli işyerleri ve sayısı saptanmıştı. Buralarda çalışanların sayısı da belliydi. Çıraklıktan kalfalığa yükselen bir kişi, ustalık yeri boşalmadıkça yani gedik sahibi olmadıkça bir işyeri açamazdı. Bu sistem ticaret dalları için de geçerliydi.

15. ve 16. yy.da Türk endüstrisi Avrupa'nın ilerlemesine ayak uyduramadı. Bunun bir nedeni de esnaf loncalarının hep ortaçağ kurallarına bağlı kalmasıydı. Bir Türk-Osmanlı Pazar sisteminin özgür gelişmeyi engelleyici bir özelliği vardı. Örneğin, ilkin esnaf loncaları bir tür tarikat disiplini içinde olduğu için, her zanaat ve ticaret dalında belirli sayıda dükkan ve ustanın dışına çıkılamıyordu.

Bu sistem, zanaat ve ticaret alanlarında kaliteli işçi ve ustanın bol sayıda yetişmesine engel oldu. Hele istenen malların boyutu, şekli, kalitesi çok imce kurallarla saptanması, mal yapımlarına daha çok ve üstün fiyat verilmesi gelişmeyi engelledi. Gedik sahibi olanların sanat ve ticaretle uğraşmaları olanaksızdı. Tüm bu nite-

likler esnaf ile hükümetin arasında yer alan anlaşmalar sonunda fermanla saptanmıştı. Bu nedenle gedik bir tür esnaf tekeliydi.

Bu sistemin zararları III. Selim devrinde anlaşıldı. Fakat ne III. Selim, ne de II. Mahmut bu sistemi düzeltmeyi ve kaldırmayı başaramadı. Abdülmecit devrinde ise, gediklerin Gülhane Hattı ilkeleriyle olduğu kadar, yabancı devletlerle imzalanan ticaret antlaşmalarıyla da bağdaşmaması sonunda, 1860 yılından sonra yavaş yavaş kaldırıldı.

OSMANLILARDA EKONOMİK YAŞANTI (Üretim)

Toprak Yönetimi ve Tarım: Osmanlı Devleti, Anadolu Selçukluları gibi elindeki yerleri hizmet karşılığı olarak çeşitli bölümlere ayırdı. Bir bölümünü de “Havas-ı Hümayun” adıyla maliye hazinesine verdi. Toprak düzeni İslami kurallara göre yapıldı.

İslamiyette toprak öşriye, haracciye ve arz-ı memleket olarak üç bölümdü.

Öşri Arazi: Zaptedildiği zaman, Müslümanlara verilen veya alınmadan önce Müslüman olarak fetih sonrasında toprakları ellerinde bırakılan halkın toprağıydı. Bu tür arazi, sahiplerinin malı sayılıyordu ve diledikleri gibi kullanabilirlerdi. Satılır, vakıf yapılır, hibe edilirdi. Bu toprakları ekip biçenler devlet hazinesine öşür adı verilen vergilerini yatırırlardı.

Haraci Arazi: Bir yerin alınmasından sonra, o yerin Müslüman olmayan halkına bırakılan topraktı. Bu toprak, bura halkına mülk olarak verilirdi. Buna karşılık halkın devlete karşı harac-ı muvazzafa adıyla vergi vermesi gerekirdi. Haraci toprak, toprak sahibinin mülkü sayılırdı.

Arz-ı Memleket: Bu topraklara arz-ı miri de denirdi. Ne öşri, ne de haraci arazi topraktı. Fetih sırasında doğrudan devlet kayıtlarına alınırdı. Ancak ekip biçmek koşuluyla sahiplerinin üzerinde kalırdı. Mülk değil, hazineye ait topraktı. Bu nedenle satılmaz, vakıf yapılmazdı. Bu toprakları hükümet iktâ yani has, zeamet, timar olarak çeşitli hizmetler karşılığında bırakırdı. Hizmet karşılığında bu araziye alan kişi araziye devlet adına sahiplenirdi ve kendi adına reayaya tapulardı. Ancak toprak iyi kullanılmadığı takdirde gereğinde reayadan tapuyu alıp başkasına da verebilirdi.

Arz-ı Memleket denilen yerler 25 bölüme ayrılırdı. Bunlardan biri havass-ı hümayun denilen ve geliri devlet hazinesine giren yerlerdi. Mukattaa ve iltizam şeklinde yönetilirdi.

Köylü, işlediği toprak üzerinde devletin kiracısıydı. Tımar ve zeamet yasalarına göre tarlasını satmak, hibe etmek, mirasçılara intikal ettirmek hakkına sahipti. Tarım türünü dilediği gibi seçemezdi. Toprağını 3 yıl işlemeyenin elinden toprak alınırdı. Saptanan bu hukuksal statüyü değiştiremezdi. Değişiklik ancak devlet tarafından yapılırdı.

17. yy.dan sonra, tımar ve zeamet yasalarına uyulmadı. Tımarlar rüşvet karşılığında deneyimsiz ve beceriksiz kişilere verildi. Onlar da tımar gelirlerini mültezimlere devretti. Böylece devlet ile köylü arasında aracılar oluştu. Her aracı kendi çıkarını düşündüğü için köylü ezildi.

18. yy.da, devletin otoritesizliği artınca valiliklere, kadılıklara ve diğer üst görevlere rüşvet karşılığı atamalar yapıldı. Bu kişiler atandıkları yerlerde verdikleri rüşvetin birkaç katını çıkarmak için halkı ve bu arada köylüyü soymaya başladı. Bu rüşvet sömürüsü devletin en yüce görevlilerine kadar devam ediyordu.

Yed-i vahit usulü (tekel) zararları: Tarımı engelleyen nedenlerden biri de tarım ürünlerinin alım ve satımında tekel sisteminin uygulanmasıydı. Ürün devlet eliyle ve devletçe saptanan fiyattan alınırdı. Bu nedenle çiftçi sürekli kuşku içindeydi. Ulaşım yollarının olmaması çiftçiyi perişan ediyordu.[∞]

II. Mahmut devrinde Avrupa'yı tanıyan bazı devlet adamları tarımın devlet bünyesindeki önemini anladı. Bunlardan biri de Mustafa Reşit Paşa idi. 1838 yılında Dışişleri Bakanı olduğu zaman bu bakanlığa bağlı ziraat ve sanayi meclisini kurdu. Bu meclisin görevi doğal kaynakların ve tarımsal olanakların incelenmesiyle, tarımın kalkınma ve gelişmesi için gerekli önlemlerin saptanmasıydı.

1850 yılında İstanbul çevresinde ilk tarım okulu kuruldu (Halkalı Ziraat Mektebi). 1856 yılında toprak rejimi ve mülkiyetin saptanmasını esas alan yasa çıkarıldı. Buna göre;

[∞] Karal Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, cilt 6, syf. 219, TTK Yay.

- a) Memlûke Topraklar (Mülkiyet yoluyla kullanılan topraklar)
- b) Emiriye Toprakları (Devlete ait toprak)
- c) Mevkufa Topraklar (Vakıf toprakları)

d) Metruk Toprak (Herkesin kullandığı toprak-yol gibi) ve kimse-nin kullanımında olmayan topraklar olmak üzere bölümlere ayrıldı.[∞]

Tarım Abdülaziz devrinde gerilemeyi sürdürdü. II. Abdülhamit devrinde, tarım alanında olumlu bazı şeyler olmuşsa da bunlar düzenli bir tarımsal program çerçevesinde değildi.

Hayvancılık: Klasik Osmanlı, prekapitalistik (kapitalist öncesi) özellikler taşıdı. Yönetimin temel kaygısı siyasal düzeni ekonomik dengelerle sürekli kılmaktı. Başta başkent olmak üzere kentlerin geçimine öncelik tanındı. Devlet gelirlerini arttırarak siyasal yapıya istikrar kazandırdı.

Bir anlamda Osmanlı, Merkantilizme taban tabana zıt bir politika izledi. Merkantilizmde dış satım fazlalığı esas iken, Osmanlıda dış alım fazlalığı esas alındı. Kıt kaynakların yurt dışına çıkışı engellendi. Dış alım için her türlü kolaylık sağlandı. Çünkü kapitülasyonların gerisinde bu tür bir mantık vardı.

Toprak düzeni parasallaşmamıştı. Mal ilişkileri egemendi. Üretici yükümlülüklerini çoğu kez mal olarak yerine getiriyordu. Tüketim yapısı son derece kısıtlıydı. Üreticinin pazardan alacağı malın türü hemen hemen yok gibiydi.

Bu nedenle "meta" üretimi sınırlıydı. Üretici tüketeneğini üretti. Kazanç tutkusu kapalı bir toplum için anlam ifade etmedi.

Tarım ve hayvancılık bu özellikler nedeniyle fazla gelişmedi. Kendi gereksinimine göre üretim esas alındı. Bu sistem Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar sürdü.

Madencilik: Foça, Ulubat ve Kütahya (Şaphane) ve Şarkikaraağaç'ta çıkan şap madenlerini Cenevizlerle, Floransa Cumhuriyeti alırdı. Foça şaplarını, Cenevizler işlerdi. Şarkikaraağaç şapları devlet tarafından işletildiği gibi bazen de iltizama verilir.

[∞] Karal Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, cilt 7, syf. 242, TTK Yay.

Bilecik'te bulunan demir madeni, Osmanlı ordusunun kurşun ve gülle ihtiyacını kısmen sağladı. Amasya Gümüşhacıköy'de gümüş, Kastamonu Küre'de bakır madeni vardı.

17. ve 18. yy. başlarında Bosna'da top yuvarlağı yani gülle dökülüyordu. Keban ve Ergani bakırıyla tanınmıştı.

Madenler anlaşma ile Maliye tarafından madencililiği bilen mültezimlere verilirdi. Madenler bazen emanet yoluyla da yönetildi fakat yarar sağlanmadı. Bu nedenle iltizam usulü aranan sistem oldu.

18. yy.da Niğde Bereketli'de bakır, Ergani'de bakır, Gediz'de şap madeni, Malatya Gerger'de simli kurşun madeni, Gümüşhane'de bakır madeni, Keban'da bakır madeni, İnegöl'de gümüş madeni, Rumeli Kosova'da kurşun ve gümüş madenleri vardı.

Maden ocaklarının işletilmesinde 18. yy.dan sonra büyük çapta çözülme başladı. Bu çözülme ve gerileme ekonomik yaşantıda da etkili oldu. Yakıt sıkıntısı, işçi ücretlerinin artışı, maden yasalarının yetersizliği ekonomik gerilemeye yol açtı.

Maden ocaklarının işletilmesinde yakıt önemli bir yer tutuyordu. 18. ve 19. yy.larda ocaklar ağaç kömürüyle çalışıyordu. Kuvvetli ısı veren kömür, meşe ağacından elde ediliyordu. Maden ocaklarının çevresinde ormanlar tükendi. Yol olmayışı, eşkıya olayları, madencilik işlerini güçleştirdi. Aynı yıllarda Avrupa'da maden ocaklarında maden kömürü kullanılıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kez 1731 yılında maden kömürünü, Bosna'da Humbaracı Ahmet Paşa keşfetti. Ancak devlet adamlarının bu keşiften yararlanamadıkları görüldü Buna anlam veremeyen kaynaklara da rastlandı.

1774 yılında III. Mustafa devrinde İstanbul çevresinde, Yedikumlar denilen yerde Baron dö Tott tarafından kömür madeninin keşfedildiğini gösteren arşiv belgelerine rastlanmaktadır.[∞]

Madencililiğin çöküşünü hızlandıran nedenlerden biri de maden yasa ve yönetmeliklerinin devrin koşullarına uygun olarak gelişmemiş olmasıydı.

[∞] Karal Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, cilt 6, syf. 245, TTK Yay.

Tanzimattan önce devlet, toprak üzerinde yüksek mülkiyet ve denetim hakkını almıştı. Toprak devlete aitti. Toprağı kullananlar devletin kiracısıydı. Bu nedenle madenlerin mülkiyeti de devletindi. Madenin işletme biçimini sağlamak devlete aitti. Madenin işlenmesinde devlet tekeli vardı.

1839 yılında maden yasa ve yönetmelikleri, yeni esaslara dayanıldı. 1861 yılında yeni bir maden yönetmeliği hazırlandı. Buna göre, memluke toprakları üzerinde sahipleri tarafından herhangi bir izne bağlı olmadan maden araştırmaları yapılabilecekti. Maden işletme hakkı kişilere olduğu kadar şirketlere de verilebilecekti.

1828 yılında Zonguldak'ta maden kömürü keşfedildi. Ancak 1848 yılında Abdülmecit'in iradesiyle işletmeye başlandı.

Abdülmecit devrinde, devletçe işletilen madenlerden daha fazla randıman alınması için, işletme yöntemlerinin yenileştirilmesine gereksinime oldu. Bu amaçla Avrupa'dan mühendisler getirildi. Ergani ve Keban madenleri yenileştirildi. Ancak bu işler paraya bağlıydı. Osmanlı Devleti'nin ise parasal gücü yoktu. Bu durum karşısında bazı devlet adamları, ki içlerinden Rıfat Paşa, yeni madenlerin meydana çıkartılması ve işletilmesi için şirketler oluşturulması yoluna gitti.

İlk kağıt fabrikası Yalova'da kuruldu (1827). III. Selim devrinde kağıt işi yeniden ele alındı. Abdülmecit devrinde geliştirildi. 1847 yılında İzmir'de kağıt üretimi başladı. Bu üretim atölyelerinde "eser-i cedit" damgalı kağıt basıldı. Devlet gereksinimi karşılandıktan başka halkın gereksinimi de giderildi.

Abdülaziz devrinde maden yasalarında bir değişiklik olmadı.

II. Abdülhamit devrinde 1878-1885 ve 1906'da olmak üzere üç yönetmelik yayınlandı. Bu yönetmeliklerle maden için yapılacak araştırmalar, mülkiyet ve tasarruf şekilleri, yabancılara verilecek ayrıcalıkların koşulları ve madenlerden alınacak vergiler belirtildi.

Madencilüğün gelişmesi için yabancı sermayeden yararlanma yoluna gidildi. 1887-1896 tarihleri arasında yabancılara maden ayrıcalıkları verildi. 1887 yılında Karesi ilinde (Balıkesir) Boraks madenleri işletmesi kuruldu. Balya kurşun işletmesi de Fransız şirketine verildi.

Sanayi: Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk sanayi kuruluşları dokuma üzerineydi. Pamuklu bez dokumalar Balıkesir ve çevresinde çok yaygındı. 16. yy.da Trabzon bezleri çok tanınmıştı. Halı, kilim, kumaş dokumaları, Osmanlılara Anadolu Beyliklerinden geçti.

17. yy.da Bursa ipekli kumaş üretimi için yatırımlar yapıldı. Damat İbrahim Paşa İstanbul'da bir çuha fabrikası ile ipekli kumaş imalat yeri açtırdı. Fakat İbrahim Paşa'nın ölümüyle bu girişim yarım kaldı. Çünkü Avrupa malları daha çok ülkeye girdiği için yerli üretim onunla yarışamıyordu.

Bu yüzyılda sanayi daha çok dokumaya dayalıydı. Üretim Anadolu ve Rumeli halkının gereksinimine yetecek kadardı. İstanbul, Bursa, Ankara, Şam, Hama ve Sakız dokumaları ünlüydü. İstanbul'un Fener semtinde, Tahtel Minare'de kurulan çuha fabrikası da iltizama verilerek işletiliyordu.

İstanbul'un sandal adı verilen kumaşları da meşhurdu. Kapalıçarşı'daki "Sandal Bedesteni" denilen yerde satılan bu kumaşlar çeşitli yerlerde yapılırdı.

Avrupa'da çeşitli alanlarda sanayi gelişimi olurken, Osmanlı sanayii düştü. Askeri sanayiye ait mallar yabancı ülkelere getiriliyordu. Pamuklu bez dışarı satılıyor, daha çok ipekli kumaş alınıyordu. Avrupa'da yeni sanayi kuruluşlarında üretilen ve halkın ilgi gösterdiği eşya çok sayıda yurda giriyordu. Avrupa tesislerine göre ayarlanmayan Osmanlı sanayii, önemini yitirdi. Önceleri çok üretilen yünlü kumaşların yerine, Avrupa pamuklusu ile makine teçhizatı, kağıt, şeker ve gemi malzemeleri, barut alınıyordu. Dış satım dış alıma göre çok azdı. 18. yy. sonlarına kadar Osmanlı sanayii günden güne yıkıldı. Avrupa mallarına tüm kapılar açıldı.

İngiltere'de başlayan endüstri devrimi sürekli olarak Osmanlı sanayiini çöküşe sürükledi. 19. yy.ın ilk yarısında Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda ve Avusturya'da modern bir endüstri kurmayı başardıkları halde, Osmanlı Devleti, eski sanayi sisteminden kendini kurtaramadı. Avrupa'nın bilgiye, büyük sermayeye ve makineye dayalı endüstrisine karşı, geleneğe, kişisel sermayeye ve tezgaha dayalı sanayi ile rekabet edemeyecek durumdaydı. Bu yüzden silindi.

Avrupa endüstrisi bilimsel buluşlara dayalıydı. Onların sürekli gelişmesiyle genişlemekte ve güçlenmekteydi. Osmanlı Devleti'nin eğitim düzeyi, böyle bilimsel buluşlara ulaşmak, bunları kavrayıp izleyecek insan gücü yetiştirmesinden yoksundu. Matbaa henüz çocukluk devresini yaşıyordu. Abdülmecit devrinde biri resmi diğeri özel iki haftalık gazete vardı. Bunlar az sayıda basılıyor ve sayılı kişiler tarafından okunuyordu. Yazılar arasında ülke ekonomisiyle ilgili ciddi yazılar yoktu.

Avrupa görmüş ve ekonomik sorunlara değinen kişiler azdı. Bunlar arasında endüstri hareketi yaratılması konusunda anlaşmazlık vardı. Bir kesim, Türkiye'nin tarım ülkesi olmasını, bir kesim de sanayileşmesinden yanaydı.

Oysa, Osmanlı Devleti, yabancı ülkelerden gelen mallar üzerinden dilediği gibi gümrük vergisi alamıyordu. Ayrıca tütün, tuz dışında her türlü malın da yurda getirilmesi serbestti. Osmanlı mallarının ise yabancı ülkelerde yarışmasına olanak yoktu.

Devlet, kömür, demir, bakır, gümüş madenlerini işletiyordu. 1861 tarihli maadin nizamnamesi çıkarıldı. Abdülhamit devrinde tophane-ye yardımcı olarak silah üretimi için Zeytinburnu Fabrikası kuruldu. Bu fabrikada her cins top, tüfek, tabanca ve mermi üretildi. 1827 yılında ilk kağıt üretimine geçildi.

Topraklarının bir kesimiyle, Avrupa devleti olan Osmanlı İmparatorluğu ekonomi açısından yarı sömürgeydi. Çünkü, Osmanlı toplumunun sahip olduğu dünya görüşü buna ortam hazırlıyordu. Müslüman halk, sözde dine dayandırılan anlamsız bir düşünceye sarılmıştı. Buna göre, dünya geçicidir. Dünya nimetleri sahte ve aldatıcıydı. Bir lokma, bir hırka, insanı öteki dünyanın yani cennetin sonsuz zevklerine ulaştırmak için yeterliydi.

Osmanlı devlet adamlarından Avrupa görmüş ve Avrupa'da oturmuş olanlar, Avrupa endüstrisinin önemini kavramamışlardı. İmparatorluğu kurtarmak için toplumun dünya görüşünü değiştirmek istemeleri veya devlet eliyle bir endüstri yaratmaları gerekiyordu.

Topluma yeni bir dünya görüşü kazandırmak güç ve uzun zaman isteyen bir işti. Onlar, sonuç alamayacakları, sonuçlarını devirlerinde göremeyecekleri işlere girişmek istemiyorlardı. Halkın kötümser

dünya görüşünden de kurtulmasını da istemiyordu. Halkın cahil kalması işlerine geliyordu. Çünkü kendileri halkın sırtından ve onun zararına ölçüsüz bir lüks ve israfa dalmışlardı. Bu nedenle inanmadıkları bir mistisizm çukurunda, halkın yaşamasına yardım etmek için onun inançlarına ortakmış gibi görünüyordlardı.[∞]

Devlet eliyle endüstri yaratılmasına gelince, bunun için bilgiye, çalışmaya ve paraya gereksinme vardı. Oysa devlet adamları modern bir ekonomi bilgisinden yoksundu. Endüstrinin maliye, tarım, ticaret ve bayındırlık ile olan ilişkisini kavrayamamışlardı. Bu nedenle köklü bir ekonomi programları yoktu.

Askerin giyimini esas alan II. Abdülhamit devrinde kurulan fes ve çuha fabrikası, İzmit aba fabrikası (1906'da kapatıldı), Beykoz deri ve kundura fabrikası, İstanbul Bakırköy'de bez fabrikası, Hereke halı fabrikası (Hassa hazinesine bağlıydı), Yıldız çini fabrikası vardı.

II. Mahmut devrinde modernleştirilen tersane, Abdülaziz devrinde de sürdü. II. Abdülhamit devrinde tersane terk edilerek dışarıdan gemi alımına gidildi. Cam fabrikası kuruldu.

İstanbul'da buharla işleyen 1-2 değirmen vardı. Ayrıca tuğla, dokuma, kiremit, bira, cam ve ayna fabrikalarıyla deri atölyeleri, İzmir'de sigara kağıdı fabrikası, Urla, Gördes ve Uşak'ta halı fabrikası, Bursa, İzmit ve Edirne'de ipek tezgahları vardı.

TİCARET

İç Ticaret: Osmanlı Devleti 14., 15. ve 16. yy.da ordu ve donanmanın gereksinmesi için gerekli olan malzemeyi, ülke dışına muhtaç olmadan içeriden sağladı. Bunun için tüm önlemleri alarak ve gereğinde bunları hızla uygulayarak hiçbir sıkıntıya düşmeden yaşadı. Hükümetin içten sağladığı eşya, kendi gereksinmesine yetiyorsa sorun yoktu. Aksi halde o zaman dışarıdan mal getiriliyordu. Yeniçerilere her yıl verilen kaput bezi içeriden, belirli yerlerden alınırdı. Ocaklık olarak her yıl belirli ölçüde yapağı alınır ve bu Selanik köylerinde tezgahlara verilerek yağmurluk dokutturulurdu. İç çamaşırları için de ocaklık yerler vardı. Donanma için kereste, yelken

[∞] Karal Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, cilt 7, syf. 255, TTK Yay.

bezi, gemi halatı, zift, üstüğü, kürek, gemi demiri vb. için belirli ocaklık yerler vardı.

İçteki diğer malların hükümetin izni olmadan dışarıya çıkarılması olanaksızdı. Hükümet halkın gereksinmesine yarayan yiyecek, giyecek maddelerini ölçülü tutardı. İç durumun ortamını göz önünde bulundurarak sıkıntıya yer vermezdi.

İstanbul'da, çeşitli malların satıldığı hanlar ayrı ayrıydı. Tüccar malları buralarda güvence altında bulunurdu. Akşam belirli saatte kapanır, sabah belirli saatte açılırdı. Bu hanların bekçileri vardı. İran tüccarlarının bulunduğu Hoca Hanı, Cebeciler Hanı, soft satılan Engürü Hanı, Mısır tüccarlarının bulunduğu Bal Kapanı Hanı, Kestenciler Hanı, Kına Hanı, Avrat pazarında esir satılan Bayrampaşa Hanı vb. cinstendi.

16. ve 17. yy.da Karadeniz kıyılarında en önemli ticaret iskelesi Ünye (Inavus) idi.

18. yy.dan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nda iç ticaret çökmeye başladı. Yiyecek, içecek ve her türlü acil ihtiyaç maddeleri narha bağlandı. İç ticarete yed-i vahit (tekel) usulünün kabul edilmesi, yolların yetersiz olması, kara ve deniz taşıtlarının azlığı, karada eşkıyalık, denizde korsanlık nedeniyle gidiş-geliş güvencesi ortadan kalktı. İç gümrükler kaldırılmadığı gibi bunlarda bir ayarlanma da yapılmadı. Bu durum iç ticaretin çöküşüne neden oldu.

Bu durumdan kurtuluş ancak, devrin ekonomik koşullarını kavrayan devlet adamlarıyla olasıydı. Fakat, ortada ekonomiden anlayan ve ticaretin önemini kavrayan devlet adamları yoktu.

II. Mahmut devrinde ticaretle doğrudan doğruya ilgili iki büyük olay vardı. Bunlardan biri "imar-ı mülke bakılmak ve ziraat, ticaret ve zanaat hakkında mevad-ı nafiyanın icrasına merci olmak üzere Ticaret Nezareti" unvanıyla yeni bir memuriyetin kurulmasıydı. Diğerisi ise İngiltere, Fransa ve Avusturya ile ticaret antlaşmalarının imzalanmasıydı.

Mustafa Reşit Paşa ve arkadaşları özellikle Rıfat Paşa, iç ticaretin kalkınması için bir devlet programı düzenlenmesini istedi. Fakat böyle bir program için hükümette istikrar bilgi ve sermaye yoktu. Ayrıca iç ticaretle sıkı sıkıya ilişkiliydi. Oysa II. Mahmut

devrinin son yıllarında imzalanan ticaret antlaşmaları, Türklerden çok yabancıların ticari çıkarlarını korumaktaydı.

Abdülaziz tahta çıktığı zaman dış ticaretten başka iç ticarete yabancıların eline geçmişti.

II. Abdülhamit devri başında, ticaret konusu tarımsal çalışmalar ile ilgili görüldü. Hükümette bir "Ticaret ve Ziraat Nezareti" kuruldu. Bu nezaret bir ticaret ve ziraat meclisi, ticaret ve ziraat muhasebe ve istatistik kalemlerinden oluşuyordu. Çalışanların sayısı nazır dahil 21 kişiydi.

Aynı devrin sonunda ticaret ve bayındırlık işleri "Ticaret ve Nafia Nezareti" adı altında toplandı. Bu örgütte bayındırlık işleri bir çok dairelere bölündüğü halde, ticaret için yalnız bir daire vardı. Onun da kadrosu bir müdür, bir başkatip ile bir yardımcından oluşuyordu. Gerçekte ticaret nezaretinin değil, bir küçük ticari işletmenin bile kadrosu bundan daha geniş olurdu. Bu durum II. Abdülhamit devrinde koca Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret sorunlarını 3 kişilik bir kadro ile çözümlenmeye kalktığını gösterir. Bir nezaret bünyesinde ticaret böyle örgütlenince, ticaret odaları, borsaları, ticaret istatistik büroları ve ticaret yayınları konularının örgütlenmiş olmalarını düşünmek olası değildir.

Devletin ticaret karşısında davranışı bu olunca, halk da kendiliğinden bu alanda örgütlenip gelişemedi. Teselliye kendine telkin edilen felsefede buldu. Yani "bugün var, yarına Allah kerim" inancına sarıldı. Ülkenin aydın ve yarı aydınları da geçimlerini sağlamak için kurtuluşu memurluk, askerlik, sarıklı veya sarıksız hocalık veya hafiyelik mesleklerinden birini seçerek devlet kapısına bağlanmakta buldu. II. Abdülhamit devrinde memur kadroları görülmedik derecede arttı.

Yabancılar kolaylıkla, eskiden sahip oldukları dış ticarete ek olarak iç ticareti de ellerine geçirdi. Servet ve refahlarını arttırdı.

Dış Ticaret: Osmanlı Devleti ile ticari ilişkiler kuran devletler, Osmanlılardan önceki hükümetlerle iş yapmış olan Ceneviz, Venedik, Dubrovnik, Lehistan, Rusya ve 16. yy. ortalarına doğru Fransa ve İran idi. Bu devletlerle halı, dokuma gibi eşya alımı satımı yapı-lırdı. İran ile olan eşya nakliyatı kervanlarla olurdu.

Satılan mallar ipek, ipekli kumaşlar, yün ve yünlü kumaşlar, pamuk, pamuklu kumaşlar, yapağı, tiftik yünü, halı ve şapıtı.

Osmanlı Devleti ile ilişkisi olan her devlet, bir elçiyle ücret karşılığında yasak olmayan bir eşya isterse o mal ile ilgili yerlere hüküm gönderilirdi. Böylece istenilen şeyler toplanırdı. Bu alışveriş, tüccar eşyası gibi gümrük resmine tabi değildi. Tüm eşya hükümetçe saptanan narh üzerinden alınır satılırdı.

Osmanlılarla ticaret yapan Müslüman ve Müslüman olmayan tüccarlar, ellerine verilen hükümlerle serbest olarak alacakları eşyanın üretildiği yerlere kadar giderek aldıkları malları İstanbul'a veya öteki yerlere gönderiyorlardı.

Osmanlılar Floransa'dan çuha, Lehistan ile Rusya'dan samur ve buna benzer mal alırlardı.

Her kime ait olursa olsun ülke dışına çıkacak eşya için mutlaka hükümetin izni gerekiyordu. Tüm eşya hükümetçe saptanan narh üzerinden satılırdı. Dışarı satılan mallar kalite kontrolünden geçerdi. Sonra miri damgasıyla damgalanır ve satılırdı.

Venedikliler, çuha, sülgen, zeybak, bakır tel, sarı teneke, üstübeç, kağıt, cam, fırça, boya, iğne, boncuk, makas, ayna gibi eşya satarlardı.

Osmanlı Devleti'nin ticari işlem yaptığı iskelelerin başında İstanbul geliyordu. Buraya gelen her eşya için belirli yerlerde antrepolar vardı.

İzmir'den İstanbul'a gelen eşya, İzmir iskelesine, Buğdan gemileri Unkapanı iskelesine, pirinç ve arpa getiren gemiler, ihtisap iskelesine yanaşırlardı. Ayrıca Haliç'in iki yanındaki yağ iskelesi, limon iskelesi gibi dış malların geldiği iskeleler eski adlarını korudu. Selanik, İzmir, Avlonya, Payas, Trablusşam, Sayda, İskenderiye, Basra, Karadeniz'de Kalas, Kefe, Sinop ve Trabzon belli başlı iskelelerdi. Rumeli'deki Edirne, Gümölcine, Filibe, Sofya, Üsküp, Manastır, Yanya, Saraybosna, Belgrat ile, Macaristan'da Budin, Anadolu'da Bursa, Konya, Ankara, Diyarbakır, Mardin, Erzurum, Suriye'de Halep, Şam, Mısır'da Kahire, Irak'ta Bağdat, Basra ve Musul belli başlı ticari merkezlerdi. Kıyıda Frenklerin en çok

bulundukları yerler İstanbul, Kahire, İskenderiye, Halep, Şam, Trablusşam, Selanik ve İzmir'di.

Dışarıdan gelen eşyadan gümrük resmi alınırdı. Bu resimler (vergiler) ahidnamelere (kapitülasyon) göre belirli bir tarife içinde alındıktan sonra tüccarın eline belge verilirdi. Ülke içinde nakliye kervanla olurdu.

Osmanlı Devleti'nin savaş ve barış zamanlarında ülke dışına çıkaracağı eşyaların cins ve çeşitleri farklıydı. Bunun çeşitli nedenleri vardı. Savaşta o eşyaya olan ihtiyaç ile çıkacak eşyanın savaştığı devletin eline geçme olasılığına göre değişiyordu.

Dışarıya satılmasına izin verilen eşyanın, içeride ihtiyacı karşıladıktan sonra fazlası satılırdı.

Osmanlı Devleti tahıl, at, silah, barut, kurşun gibi kendisi için gerekli olan başlıca eşyanın dışında dışarıya satılan mallarını, ihtiyaç ve siyasal durumuna göre zaman zaman kısıtladı veya serbest bıraktı. Özellikle at, silah, barut ve kurşun asla dışarı satılmazdı.

Osmanlı Devleti'nin herhangi bir devletle savaştığı dönemlerde kendi ülkelerindeki tüccarları göz altına alıp, ellerindeki mallarını, gemileri varsa gemilerine el koyarlardı. Bunlar barış yapıncaya kadar geri verilmezdi.

Yabancı tüccarların ülkeleri ve ticaret yerleriyle mektuplaşmalarını sağlamak için sai denilen posta örgütü ve bu örgütün başında da saibaşı adıyla, yabancı posta işini düzenleyen bir posta müdürü bulunurdu. Bu posta örgütü her ticaret yapan devletin ayrı ayrı veya birkaçının katılımıyla oluşurdu.

Osmanlı Devleti'nde 17. yy.da ülkeye giren yabancı mal daha az, ülkeden dışarı satılmasına izin verilen eşya daha çoktu. Ancak daha sonraları Avrupa'da sanayinin gelişmesiyle ucuz elde edilen eşyanın ucuz satılması, buna karşın Osmanlı üretiminin eski usulde devam etmesi doğal olarak, Osmanlı mallarının daha pahalıya mal olmasına neden oldu. Böylece ülke dışından gelen ucuz eşyaya karşı rekabet olanaksızdı. Osmanlı sanayii yavaş yavaş sönmeye yüz tuttu. Dışarıdan gelen eşyanın bir kısmı gerçekte gereksinme duyulan eşya yerine daha çok lüks eşya olmaya başladı.

Kapitülasyonlar ve II. Mahmut devrinde yabancı devletlerle yapılan ticaret antlaşmaları nedeniyle, Osmanlı pazarlarını yabancı mallar aldı. Silik olan dış ticaret tümüyle yabancı ellere geçti.

III. Selim devrinde ticaret alanında çöküş çok hızlandı. İlk kez Avrupa'ya ikamet elçileri gönderildi. Bu elçiler Avrupa kurumlarını inceleyecekti. İlk ikamet elçimiz Halet Efendi idi. Halet Efendi, Fransız ticaretinin enfiye, kağıt, billur, çuha ve fağur olmak üzere beş esas maddeye dayandığını ileri sürdü. Bu maddelerin Türkiye'de yapılması için "kârhaneler" kurulmasını önerdi.[∞]

Osmanlı-İngiliz ticaretinde 19. yy.da görülen artış İngilizlerin Osmanlı Devleti'nin büyük ticaret kentlerinde kredi kurumları açmalarından başka Londra, Liverpool gibi önemli limanlarla İzmir, İstanbul ve Beyrut arasında buharlı gemi işletilmesinden ileri geldi. Ayrıca Osmanlı Devleti İngiltere-İran ticaret yolu üstündeydi. İngiltere, Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın kurduğu yeni yönetimden huzursuzdu. Osmanlı topraklarından geçen ve Hindistan'a giden yeni bir ticaret yolu açmayı bile düşündü.

Buna göre İskenderun limanı bir demiryolu ile Birecik'e bağlanacak ve bu şehir ile Basra arasında, Fırat üzerinden vapurlarla bağlantı kurulacaktı. Basra'dan da İran Belucistan üzerinden Hindistan'a gidilecekti. Daha sonra Süveyş Kanalı'nın yapımıyla İngiltere bu tasarıdan caydı.

Fransa da İngiltere gibi Osmanlı İmparatorluğu ile kazançlı ticari ilişkilerde bulundu. Siyasal girişimlerinde zaman zaman Osmanlı Devleti'ni tuttu.

Fransa'ya satılan mallar ham ipek, tahıl, yağlı maddeler, yün, pamuk, tütün, yapağı, afyon vb. şeylerdi. Fransa'dan pamuklu, yünü kumaşlar, işlenmiş deriler, kağıt, cam, mobilya, züccaciye, saat, itriyat malzemeleri ve kahve vs. alınırdı.

Avusturya mallarından başka Orta ve Kuzey Avrupa devletlerinin Prusya, İsviçre, Belçika halkının mallarının da Osmanlı ülkelerinde transit merkezi görevini görmekteydi. Alman ülkelerinin hırdavat eşyası, Bohemya'nın züccaciyeleri, İsviçre'nin manifatura eşyaları,

[∞] Karal Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, cilt 6, syf. 252-253-254, TTK Yay.

Lombardiye iplikleri hep Viyana veya Triyeste yoluyla Osmanlı pazarlarına geliyordu.

Rusya'dan tereyağı, içyağı, havyar, katran, yelken bezi, demir ve kürk alınıyordu. Rusya ile ilgili ticaret limanı Odesa idi.

Osmanlı uyruğunda bulunan Rum, Ermeni ve Yahudi tüccarlar dış ticaretin en etkili unsurlarıydı.

Müslüman tüccarlar ise yabancı dil bilmiyorlardı. Uluslar arası ticari işlemleri de bilmediklerinden dış ticaret alanında bir iş göremiyorlardı. Ayrıca her türlü himayeden de yoksundular. Devletin vergi ve para sisteminde istikrar yoktu. Bu durum tüccarın gelişmesi için başlıca koşulun oluşmasına, güvenliğin kurulmasına engeldi. Bu nedenle Müslüman tüccarların sayısı, küçük ticaret alanında bile gün geçtikçe azaldı. Türkler hükümet kapısında memur olarak geçim yolunu aradı.

19. yy.da Avrupa devletleriyle yapılan ticaret anlaşmaları, Osmanlı ticaretini zedeledi. Abdülaziz devrinde ticaret yollarının değişmesi de olumsuzluğu bir kat daha arttırdı.

1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması, ilkin Osmanlı ticareti için elverişli bir girişim olarak benimsendi. Fakat daha sonra bu ortamdan, Akdeniz'deki İtalyan ve Fransız limanları yararlandıkları halde Osmanlı ticaret merkezleri zarar etti. Çünkü kanal açılmadan önce doğu-batı arasında giden eşyanın bir bölümü İskenderun ile Suriye limanlarından sevk ediliyordu. Kanalı'nın açılmasıyla bu mallar gemilerle karaya çıkarılmadan Süveyş'ten geçmeye başladı. Bu yüzden Suriye ticaret merkezleri ve Halep zarar gördü. Suriye'nin ticari değeri azaldı. Buna bağlı olarak sanayi de çökmeye başladı.

Avrupa'dan Trabzon yolu ile İran ve İran'ın komşu ülkelerine taşınan eşya çok önemliydi. Bu kadar önemli ticaret yolu yani Erzurum-Trabzon-İran transit yolu, ilkel bir kervan yolu olarak kaldı. Rusya bu yolun Osmanlılar tarafından ihmal edilmesini fırsat bildi. Avrupa, İran ticaret eşyasının Kafkasya üzerinden naklini sağlamak için önlem aldı. Tiflis'ten Karadeniz kıyısındaki Poti'ye bir demiryolu yaptı. Düzgün şose inşa ettirdi. Ticaret merkezleri arasında telgraf hatları çekti. Vapur kumpanyaları kurdu. Osmanlı Devleti buna karşı rekabet edemedi.

Yolsuzluğun ticaret üzerinde yaptığı olumsuz etki de büyüktü. Londra'dan İstanbul limanına getirilen eşya için verilen nakliye ücreti, aynı eşyanın bu limandan Beyoğlu'na nakledilmesi için verilen ücretten daha azdı.

II. Abdülhamit devrinde dış ticaret hacmi arttı. Çünkü Osmanlı endüstrisi ve ticareti silik bir düzeyde kaldı. Buna karşı batıdaki endüstri gelişti. Batı ülkeleri bünyelerini endüstrileştirdikçe kendi pazarlarını yabancı endüstri ürünlerine kapadı. Üretim fazlası endüstri ürünler için Pazar aramaya başladı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin, batı devletlerinin gözünde cazibesi arttı. Aynı cazibe imparatorluğun hammaddeleri için de geçerliydi. Böylece Osmanlı Devleti yabancı endüstri devletleri için bir rekabet alanına dönüştü.

Ticaret Yollarının Değişmesi: Süveyş Kanalı'nın 1869'da açılması ilkin Osmanlı ticareti için elverişli bir girişim olarak kabul edildi. Fakat bundan Akdeniz'deki İtalyan ve Fransız limanları yararlandıkları halde Osmanlı ticaret merkezleri zarar etti. Çünkü kanal açılmadan önce doğu-batı arasında giden eşyaların bir kısmı İskenderun ve Suriye limanlarından sevk ediliyordu. Kanalin açılışı ile bu mallar gemiyle karaya çıkarılmadan Süveyş'ten geçmeye başladı. Bu yüzden Suriye ticaret merkezleri ve Halep zarar gördü. Suriye'nin ticari değeri azaldı, sanayi çöktü.

Yeniçağ başlarında güney Afrika denizyolunun keşfi, kara ticaret yolları için büyük tehlike yaratmıştı. 17. yy.dan sonra, Osmanlı Devleti bu tehlikenin kurbanı oldu. İpek, baharat gibi doğunun maddeleri deniz ticaret yoluyla Avrupa'nın denizci devletleri tarafından taşınmaya başlandı. Bu olay Şam, Halep, Bağdat, Diyarbakır, Bursa gibi kumaş sanayiinin geliştiği şehirlerin önemini yitirmesine neden oldu. 19. yy.ın ilk yarısından sonra buharlı gemilerin yapılmasıyla ticaret yolları kısaldı. Kervan ile yapılan Asya-Avrupa ticareti sona erdi. Böylece Osmanlı Devleti ticaret açısından Avrupa ile Asya arasında atıl bir duruma düştü.

Kapitülasyonlar: Avrupa'da oluşan endüstri devriminin etkisinden, Osmanlı Devleti'nin kurtulması için Avrupa mallarından gümrük vergisi alınması gerekiyordu. Fakat bu olanaksızdı. Çünkü 16. yy. dan beri Avrupa devletlerinden bazılarına kapitülasyon adı altında türlü ayrıcalıklar verilmişti. Bu ayrıcalıklar arasında ticaret ile ilgili

olanlar da vardı. Bunların başlıcalarını da gümrük bağışlıkları oluşturuyordu. 1838 yılına kadar imparatorluğa giren yabancı mallardan ancak %3, daha sonra %5 gümrük vergisi alındı. Bu oranı tek taraflı değiştirmek devletin elinde değildi. Böyle olunca ülke mallarını korumak için yabancı mallarına karşı hiçbir baraj kurulamadı.

Yabancı mallardan, düşük oranda gümrük vergisi alan Osmanlı Devleti, kendi ülkesi içinde bir ilçeden başka bir ilçeye giden veya bir iç limandan başka bir iç limana giden yerli mallardan giriş çıkış yerlerinde çeşitli adlar altında vergiler alıyordu. Bu vergiler bazı yerlerde ürünlerin maliyetinin %12'sini ve %50'sini buluyordu. Bu ortam Osmanlı mallarının yabancı mallarla rekabetini önledi.

Dış Borçlar: Yabancı devletlerden alınan borç para, ekonomik yaşantının düzenlenmesi ve geliştirilmesi için harcanmadı. Borçların faizleri bile yeni borçlar yapılarak ödendi. Borç para veren devletlere bazı ayrıcalıklar tanındı. Borçların ödenmesinde güçlükler başlayınca alacaklı devletler çeşitli etkilere başladı.

İlk dış borçlanma 1854 yılında oldu. Borçlanmaya çok çabuk alındı. Abdülmecit devri sonuna kadar altı yılda dört borçlanma oldu. Abdülaziz devrinde borçlanma çok kabarık rakamlara ulaştı. Faizlerin ödenmesi için de bütçeye konan paranın karşılığı bulunmadı. Devleti iflasa sürükledi. II. Abdülhamit padişah olduğu zaman devlet hazinesi boştu. Devletin kredisi ise yabancı devletlerin yanında sıfırdı. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının olumsuzlukla sonuçlanması, Osmanlı Devleti'nden alacağı olan yabancı devletleri endişelendirdi. Alacaklı devletler bu endişelerini Berlin Kongresi'ne yansıttı. Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlı Hükümeti yabancı devletlerin parasal baskısından kurtulmak amacıyla 1879 yılında bir anlaşmaya vardı. Buna göre, borçların ödenmesi için, 1880 yılına kadar, altı vasıtasız vergi tahsil edilecekti. Bu anlaşma Duyun-u Umumiye (Genel Borçlar) Yönetiminin kurulmasına doğru ilk adım oldu. 1881 yılında dış borçlar alacaklılarının vekilleri İstanbul'a çağrıldı. Sonunda bir kararname çıkarıldı. Bu kararnameye göre Maliye Bakanlığı dışında bir Duyun-u Umumiye yönetimi oluşturuldu.[∞]

[∞] Ayrıntılı bilgi için bkz. Karal, E. Ziya, Osmanlı Tarihi, cilt 8, syf. 427, 348

Böyle bir kuruluşun oluşması Osmanlı maliyesinin yabancı ve siyasal bir denetim altına girmesine neden oldu. Bunu önlemek için Osmanlı Hükümeti Berlin Kongresi'nden sonra doğrudan doğruya alacaklı devletlerin delegeleriyle görüşme yapmak için ilişkiler kurdu.

Bu görüşmeler sonunda Duyun-u Umumiye'nin kurulmasına karar verildi. Bu yönetimin kuruluş biçimi, yetkileri ve kendine devredilen gelir kaynakları göz önüne alınacak olursa, Osmanlı Hükümeti'nin siyasal ve parasal yetkilerinden ödün verdiği görüldü. Fakat buna karşın devletler arası parasal denetime göre, onu, kötülüğün (ehven-i şer) iyisi olarak benimsenmekten başka çare yoktu.

Ancak bu girişimlerle Osmanlı maliyesinin düzelemeyeceği doğaldı. Böylece II.Abdülhamit devrinde de para sıkıntısı sürdü. Çeşitli gereksinimler için borçlanmalar yapıldı.

Maliye Sistemi: Batı örneğinde, bir maliye sistemi kurulmasını sağlayacak çağdaş maliye ilkeleri Gülhane Hattı ile benimsendi. Bunlar vergilerin halkın ödeme gücüne göre saptanması, düzgün ve hakça toplanması, devlet gideriyle gelirlerinin, Meclis-i Ahkam-ı Adliye tarafından saptanıp denetlenmesi şeklindeydi.

Bu ilkeler batıda henüz bir imparatorluk bünyesinde uygulanmamıştı. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun maliye sistemini, bu ilkeler üzerine kısa zamanda değiştirmesi olanaksızdı. Abdülmecit ve Abdülaziz devirlerinde maliyede yapılan yenilikler, batı maliyesinin ruhunu oluşturan denetimi oluşturmadığı için eksik kaldı.

II. Abdülhamit devrinde Mebuslar Meclisi'nin, I. Meşrutiyetin ilanı ile kurulması bu denetimi sağladı. Çünkü mebuslar İmparatorluğun çeşitli bölgelerinden geldi. Kendi bölgelerinin gereksinimlerini ve dertlerini biliyorlardı. Devletin maliyesini tamamıyla batılı bir duruma getirmeleri olasıydı. Fakat mebuslar meclisinin dağılması ve ardından istibdat rejiminin başlaması bu olanağı ortadan kaldırdı.

Istibdat yönetiminin maliye sistemi denetimsiz, keyfi düşünce ve ihtirasları yansıttı. Bütçe hiçbir ciddi esaslara dayanmayan varsayımlarla hazırlandı. Padişah tarafından keyfi atanan 3-4 nazırdan kurulan komisyonda incelendi.

Doğal olarak bu bütçenin harcanması da uygulanması da bilimsel esaslardan yoksundu.[∞]

Para Politikası: İlk Osmanlı altın parası Fatih Sultan Mehmet tarafından kesildi. Osmanlı akçeleri Venedik Dükası denilen Florin adındaki altın ile ayarlandı. Yabancılarla ticaret işlemleri buna göre yapıldı.

Osmanlı Devleti siyasal egemenliğini kurarken ekonomik egemenliğini kuramadı. Oysa Romalılar, Abbasiler, Bizanslılar ve İngilizler ekonomik durumlarına önem verdiler. Paraları dünyanın her tarafında değerliydi. Osmanlılar en kuvvetli devirlerinde de örneğin Kanuni devrinde, Avrupa'da Osmanlı parasının geçmesi bir yana, Osmanlı sınırlarında kendi parası yerine en fazla geçen Venedik altını ve Macar parasıydı.

Fatih'in kestirdiği ilk Osmanlı altını, Venedik Dükasına göre ayarlandı. Sultani adı verilen Osmanlı altınının ayarı sonradan arttı.

Vergi Sistemi: Osmanlı Devleti'nde yasalar şeriata dayalı olduğu için vergilerde bu esasa bağlıydı.

İslam mali sistemi, İslami ilkelere dayanıyordu. Şeriata göre Hz. Muhammet'in kurduğu devletin vergi sisteminde, küçük devletin harcamaları düşünülmüştü. Amaç zenginden alıp, fakire vermektir. Devlet büyüyünce bu devirdeki sistem yetmedi. Yeni şekiller ortaya atıldı. Abbasiler devrinde devlet harcamalarını karşılayacak parayı, şer'i hükümler içinde almak yetmediği için, şariat dışı yeni vergi sistemleri oluşturuldu.

Şer'i vergilere Tekalif-i Şer'ie dendi. Bu vergiler mal, mülk sahibi zengin Müslümanların kişisel gereksinmelerinin dörtte birini ayırıp devlete verdikleri vergiydi. Buna zekat denirdi. Eğer İslam devleti içinde Müslümanlığı kabul etmeyenler varsa, bunlardan da cizye denilen vergi alınırdı.

Devletin fethettiği topraklar, gaziler ve şehit aileleri arasında paylaştırıldı. Bunlardan her yıl mahsulün 10'da biri alınırdı. Bu vergiye ise öşür denirdi.

[∞] Ayrıntı için bkz. A.G.E.. syf 433

Tekalif-i şer'iyeye girmeyen; fakat, alınan yerlerin geleneklerine göre saptanan vergi İslam devletlerince de alındığı zaman o vergi grubuna Tekalif-i örfiyye denilirdi. Tekalif- örfiyye:

- 1- Resm-i arrus (bekarlardan alınan vergi)
- 2- Cürüm (cinayet vergisi)
- 3- Yayla vergisi idi.

Savaş sırasında ordu harcamalarını karşılamak için üçüncü bir vergi alınırdı. Ona da Tekalif-i divaniye denirdi.

Tekalif-i şer'iyye ve örfiyye kanunnamelerle saptanmıştı. Fakat tekalif-i divaniyyenin yasalarda kesin bir kaydı yoktu. Fermanlarda hane başına ne kadar alınacağı ilan edilmişti.

Tekalif-i şakka 16., 17. yy.da alınan bir vergi türüydü. Doğrudan doğruya zorlamayla alınırdı. Bu vergiyi alan padişah hiçbir zaman buna tekalif-i şakka demezdi. Sultandan tımarlı sipahiye kadar herkese verilirdi. Sultana verilene peşkeş denilirdi. Peşkeşi kent zenginleri sultana verirdi.

Selam resmi: Beylerbeyinin, sancakbeyinin gittiği yerlerde o yerin halkından toplanan vergiydi. Bayramlarda getirilen hediye de, iddiye denirdi. Bu vergiler halkın gönlünden kopan veya zorla devlet büyüklerine verilen hediye vergilerdi. Devlet yoksul düşünce, artan saray giderleri için bu vergiler zorla alınmaya başlandı. Ayaklanmaların büyük nedeni bu kargaşaya bağlı oldu.

Bütçe: Osmanlı Devleti'nin her yıl padişah huzurunda, gelir ve giderinin incelendiği bir bütçesi vardı. Kanuni öldüğü zaman dış harcamaların gideri gelirden fazlaydı. Bu tarihten 30 yıl sonraya kadar gelir gider arasında fark yüksek değildi. 16. yy. sonu ile 17. yy. başlarında yine savaşlar ve Anadolu'daki Celali ayaklanmaları yüzünden, devlet geliri bütütün azaldı. 1606 Zıtvatoruk Anlaşmasıyla Anadolu'nun, Celali ayaklanmalarından temizlenmesinden sonra, gelir ile gider arasındaki açıklık kapanmaya başladı.

IV. Murat, tahta geçtiği zaman boş olan iç ve dış hazineleri doldurmaya çalıştı. Kendi müsrif değildi. Cimride değildi. Devlet giderinde gerekli tasarrufu sağladı. Bu denge Sadrazam Kemankeş

Kara Mustafa'nın gayretleriyle, Sultan Ibrahim'in ilk dört yılında da bozulmadı. Devlet borçları zamanında ödendi.

Kemankeş Kara Mustafa Paşa, hazine gelir ve giderini inceledi. Bütçeyi oluşturmak için Kanuni devrindeki defterleri gözden geçirdi. Bütçeyi ayarladı asker sayısı azalttı. Kemankeş Mustafa Paşa'dan sonra Padişah Ibrahim zamanında, Osmanlı Devleti parasal açıdan en bunalımlı günlerini yaşadı. Bu da kanlı ayaklanmaların çıkışına neden oldu. Sadrazam Tarhuncu Ahmet Paşa 1654 yılında giderin gelirden fazla olduğunu ortaya koydu. Bütçeyi denk yapmak için harcamaları kısma başladı. Bu durum kendine düşman kazandırdı. Katline neden oldu.

Köprülüler Devrinden II. Viyana bozgununa kadar Osmanlı maliyesi, aşağı-yukarı açıksız yönetildi. 1683 yılından sonra dört cephe de sürdürülen savaşlar nedeniyle yeni vergiler kondu. Bu da yetmedi, saraydaki altın ve gümüş eşyadan para basıldı.

Tanzimat'tan önce Osmanlı maliyesinde belirli gelirleri belirli hizmetlere karşı göstermek usuldendi. Devletin genel gelirini ve genel giderini saptayan bir bütçe yoktu. Her ne kadar üç ayda tüm gelirlerle harcamaların toplamı bir denge şeklinde gösteriliyorsa da bu sistemin çağdaş anlamda bir bütçeyle ilgisi yoktu. Tanzimat'tan sonra ilk kez 1844 yılının sonunda geçen yılın toplam gelir ve giderleri hesaplanarak, devletin parasal dengesi hakkında bir cetvel düzenlendi.

1848 yılından sonra, Osmanlı maliyesi kronik bunalımlar devresine girdi. Gelirler devlet giderlerini karşılamadı. Yeni gelir kaynakları bulunmadı. Bu nedenle devlet adamları Avrupa dan borç para alma gereğine inandı. Avrupa siteminde bir bütçenin düzenlenmesi için yalnız yeni vergiler koymak ve bütçe açığını kapatmak yeterli değildi. Maliye örgütünde bazı yeniliklerin yapılması zorunluydu. Fuat Paşa zamanında şu yenilikler yapıldı.

a) Maliye nezareti, devletin tüm parasal işleri hakkında merkez ve düzenleyici bir daire haline getirilmeye çalışıldı.

b) Devlet dairelerinin borç senetleri çıkarılarak borçlanmaları yasak edildi.

c) Gelir ve giderlerin bütçeye göre tutulması esası benimsendi.

d) Devlet dairelerinin bütçede gösterilen ödeneklerinin harcanmasını denetlemek üzere Divan-ı muhasebat (sayıştay) kuruldu.

Abdülaziz devrinde ilk bütçe 1863-1864 yılı için oluşturuldu. Osmanlı Devleti'nin bu ilk bütçesi sağlam esaslara göre hazırlanmadı. Yeterli istatistik bilgileri olmadığı için gelir ve gider rakamları çok kaba varsayımlara dayandırıldı.

Bu ilk Osmanlı bütçesi yabancı etkisiyle oluşturuldu. Yabancılar güven vermek ve onlardan borç para almak için oluşturuldu. Bu konuda bütçenin etkisi görüldü.

Bankacılık: Kanuni'nin son zamanlarıyla III. Selim devrinde bazı ticari işlemler nedeniyle siyasal işlerde de kullanılan Portekizli Yasef Nasi adındaki Yahudi, Osmanlı Ülkeleri arasında balmumu ve şarap ticaretini tekeline aldı. Hiçbir vergi ödemeden şaraplarını boğazlardan geçirip Eflak ve Boğdan'a sattı.

Yasef Nasi, böylece Osmanlılarda belirli bir yer sağladı. Kayınvalidesi Dona Grasia Mendes ile birlikte bir kredi açtı. Batı Avrupa Devletleriyle ticaret yapan yabancılar, bu kurum aracılığıyla kolaylık sağladı. Felemenk'ten İstanbul'a kadar olan kıyı şeridi ülkelerde bu yüzden büyük bir itibar kazandı. Böylece bir çok mukataa ve iltizamlar bu Yahudi şirketin eline geçti. Bazı Müslümanlar da buraya girerek sermayeden yararlanarak tefeciliğe başladı.

Tanzimat öncesine kadar Osmanlı İmparatorluğunda ticaret, sarraflık ve tefecilik gibi işler Müslüman olmayanların uzmanlaştığı alandı. İlk Galata sarrafları sonra Galata bankerleri olarak bilinen bir grup Osmanlı saray ve hazinesiyle olan sıkı ilişkileri nedeniyle sıvırdı. Bu bankerler devlete ödünç para bulur, senet alıp satarlar, altın ve gümüş paraları birbiriyle değiştirirlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk banka iki banker tarafından kuruldu. 1847'de kurulan Banque de Constantinople 1852'de iflas etti. 1856 yılında Bank-ı Osmani kuruldu. Bu bankayı kuranlar İngiliz sermayedarları idi. 1863 yılında, Fransızlar da sermaye kattı. Banka, Bank-ı Osmani-i Şahane (Osmanlı Bankası) adını aldı. Osmanlı Bankası banknot çıkarma yetkisine sahipti. Bu yetki Cumhuriyet devrinde kurulan Merkez Bankasının çalışmasına değin sürdü.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ülke içinde kurulan yabancı sermayeli bankalar arasında Osmanlı Bakası ve 1888 yılında kurulan Selanik Bankası örnek oldu. Bunların yanı sıra merkezleri dışarıda olup da, Osmanlı topraklarında şube açan yabancı bankalar da vardı.

Osmanlılarda, ulusal bankacılık hareketi ancak 19.yy sonlarında başladı. Bunlar genellikle yerel gereksinimleri karşılamayı amaçlayan tek şubeli bankalardı. Kuruluşları Osmanlı yasalarına göre olan bu bankalar arasında 1867'de tarımsal kredi vermek amacıyla kurulan memleket sandıkları vardı.

Memleket sandıklarının yerine 1887 yılında kurulan Ziraat Bankası, İslam ve Ticaret Bankası, Manisa Bağcılar Bankası, İtibarı Milli Bankası ki bu banka daha sonra İş Bankası ile birleşti.

OSMANLILARDA EĞİTİM-ÖĞRETİM

Osmanlılarda ilk medrese, Orhan Gazi zamanında kuruldu. 15. yy. ortalarında Edirne'deki Dar'ül Hadis, Osmanlı ülkelerindeki medreselerin ilki oldu. Yıldırım Bayezit zamanından başlayarak Sahn medreselerinin kuruluşuna kadar gelişmeler düzgün değildi.

Osmanlılarda ilköğretim medreseleri çoktu. Bunlar özel kişiler tarafından vakfedilerek kurulmuştu. Eğitimde alfabe, okuma-yazma, Kuran-ı Kerim ve hesap öğretilirdi. her okulun vakfının gücüne göre hoca, kalfa ve hademesi vardı. 16. yüzyılda okul sayısı bilinmiyordu. Evliya Çelebi'ye göre 17. yy. başlarında İstanbul'daki okul sayısı 1993'tü.

İstanbul'un alınışından sonra buradaki 8 kilise medreseye dönüştürüldü. İlk kez bir yüksek eğitimin temeli atıldı.

Fatih'in yaptırdığı caminin kuzey ve güney taraflarına 4'er büyük 8 medrese yaptırıldı. Bu medreselere Sahn-ı Seman adı verildi. Yüksek dereceli medreselerde ders verenlere müderris denirdi. Ders tekrarı yaptıran yardımcılara müd denirdi (Bugünkü doçent karşılığı olabilir.)

Orta dereceli medreselere "tetimme" denirdi. Bu medreselerde okuyan öğrencilere "suhte" (softa) Sahn öğrencilerine ise "danişmend" adı verilmişti.

İstanbul'da ilk medrese örgütünü Mahmut Paşa kurdu. Fatih Devrinde yaptırılan medreselerde tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve edebiyat dersleri okutulurdu. Kanuni devrinde matematik, tabiiye ve tıp derslerine olan gereksinme nedeniyle bu branşta eleman yetiştirmek için Süleymaniye medreselerinde bu derslere ağırlık verildi.

17. yy.dan sonra, medreselerde eğitim yozlaştı. Müderrislerin nitelikleri düştü, ezberciliğe ağırlık verildi. Pozitif bilimler ikinci plana atıldı.

19. yy. ortalarına doğru yayınlanan Tanzimat Fermanının da eğitimle ilgili herhangi bir madde yoktu. Ancak bu eksiklik Tanzimat adamlarınca eğitimin öneminin kavranmadığı anlamında değildi. Çünkü eğitimde yenileşme gereği 18.yy.ın ikinci yarısında anlaşıldı. Bu tarihten sonra ordunun gereksinimi için medrese dışında olmak üzere teknik ve mesleki okullar açıldı. Batılı uzmanlardan yararlanıldı. Batı sistemine göre kurulan okullarda yabancı dil öğretildi. II. Mahmut devrinde ilköğretimin zorunlu olma ilkesi benimsendi. Avrupa sisteminde bir ilköğretim yasası girişi oldu. Ancak bu girişimden olumlu bir sonuç alınamadı.

Gülhane Hattını ilan eden Mustafa Reşit Paşa'ya göre, bu ilkelerin güvencesi eğitim olacaktı. Yeni bir hukuk düzeni ancak hak ve görevlerini bilen kuşaklar yetiştirmekle olurdu. Medrese tüm İslam ülkelerinde çöküntü halindeydi. Medreselerin düzeltilmesi için şeriatın saf kaynaklarına inmek gerekirdi. Fakat bu işi yapacak durumda olan ulema, şeriatın anlamını çoktan unutmuştu. Mehmet Ali Paşa, Mısır'ı Osmanlı İmparatorluğu ile boy ölçüşecek duruma getirirken, medrese ve ulemadan değil, Avrupa usulünde kurulan okullardan ve Avrupa'dan yetişmiş gençlerden yararlanmıştı. Mustafa Reşit Paşa için, çağdaş bir eğitim isteminin kurulması, bir hayat sorunu idi.

Abdülmecit'in isteklerinden eğitim ile ilgili olanlarını gerçekleştirmek için meclis-i maarif-i muvakkat (geçici eğitim meclisi) kuruldu. 8 kişiden oluşan bu meclise batı kültürü almış kişiler atandı. Eğitimin batıda olduğu gibi ilk, orta ve yüksek derecelerine göre düzenlenmesi gereği belirtildi. Sıbyan (ilkokul) okullarının yenileşmesi, rüştiyelerin, halk için gerekli bilgiyi zamanın gereksinimlerine göre verecek şekilde düzenlenmesi yatılı bir darülfünun açılması ve bir

Encümen-i Daniş (Akademi) açılması kararlaştırıldı. Tüm bunları hazırlamak ve gerekli yasa ve yönetmelikleri çıkarabilmek için bir Meclis-i Maarif-i Umumi (Genel Eğitim Meclisi) kuruldu. 1846 -1847 yılları arasında ayrıca Mekatip-i Umumi Nezareti de kuruldu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun her yanında ilköğretimin verildiği sıbyan okullarına rastlanıyordu. Bu sıbyan okullarına mahalle mektebi de denilmekteydi. Vakıf yoluyla hayır sahipleri tarafından cami ve mescitlerin yanına bu okullardan yaptırılmıştı. Çoğu geniş bir derslikten ibaretti. Her okulun medrese eğitimi görmüş bir hocası vardı. Hocaların çoğu imam ve müezzinlerdi. Bu okullara dört yaşından itibaren başlandığı için aynı zamanda ana okulu kimliğini de taşıyorlardı. Kız ve erkek öğrenciler karma eğitim görüyorlardı.

Zamanla gelişmelere ayak uyduramadığı için eğitim metotları geri kaldı. Tanzimat devrinde bu okullar yenileştirmek istendi. Ancak başarılı olunamadı. Çünkü bunlar, Evkaf Nezareti'ne (Vakıflar Bakanlığı) bağlıydı. Bu nezaret ise ilmiye sınıfından yetişmiş ve her türlü yeniliğe düşman olan ulemanın elindeydi.

II. Mahmut Devrine gelinceye değin, sıbyan mektepleriyle medrese dışındaki askeri okullar arasında bir öğretim kademesi yoktu. II. Mahmut'tan önce ve II. Mahmut devrinde kurulan askeri okullar yüksek ihtisas okullarıydı. Bu okullarda Arapça, Farsça, Fransızca'dan başka ihtisas dersleri de gösteriliyordu. Askeri okullar aldıkları öğrenciye, Türkçe ve hesap dersi vermekle öğretime başlıyorlardı. Yani bu okullarda, Sıbyan okullarının üzerinde bir bilgi veriliyor, onun yanında ihtisas dersleri de okutuluyordu. Bu nedenle, 1838 yılında Sıbyan okullarının üzerinde Rüştiye mekteplerinin açılmasına karar verildi. Bu okullara rüştiye denilmesinin nedeni ise öğrencilerinin burada reşit (olgun) yaşa gelinceye değin öğretim görecekları ve bu eğitimle olgunluk kazanacakları içindi. Ayrıca devlet memuru yetiştirmek için Mekteb-i Maarif-i Adli açıldı.

1847 yılında Darulfünun (Üniversite)ye öğrenci yetiştirmek üzere İstanbul'da Rüştiye açıldı. Rüştiyeler daha sonra diğer illere de yayıldı. Sıbyan okulunu bitirenler rüştiyeye sınavla alındı. Coğrafya dersi ilk kez okutulmaya başlandı. Türkçe, Matematik dersleri ön plana alındı. 1858 yılında kız rüştiyesi açıldı. 1849'da Dar-ül maarif adıyla lise açıldı.

Tanzimattan önce Mühendishane-i Bahri Hümayun, Mühendishan-i Berri Hümayun vardı. (1773-1793)'de Tıphan-i Amire ve Cerrahane-i Mamure Okulu açıldı. Tüm okullar aldıkları öğrencilere ilk öğretime esas oluşturan bilgileri öğrettikten sonra, branş bilgileri veriyor, böylece öğretim uzuyordu. Bu nedenle askeri Tıp okulları ilk mezunlarını 15 yıl içinde verdi. 1845 yılında Harp Okulu açıldı. Harp Akademisi, daha sonra veteriner okulu bunu izledi.

Açılan rüştiye okullarının çoğalmasa ve kendilerinden beklenilene yerine getirmeleri için öğretmen yetiştirilmesi gerekiyordu. Devlet adamları medreseye güvenmiyordu. Bu okulları ilmiye sınıfından olanların eline bırakmak istemiyorlardı. Bu nedenle ilk kez 1847 yılında İstanbul'da, Fatih semtinde, Çapa'da bir öğretmen okulu açıldı. Bu okulun öğretim süresi 3 yıldır ve 20 öğrencisi vardı.

Abdülmecit Devrinde, yapılan yeniliklerden biri de Mekteb-i Mülkiye'nin açılmasıydı. Vali, kaymakam ve nahiye müdürleri buradan yetişecekti. Ayrıca Yeşilköy yakınında Halkalı Ziraat Okulu, Orman Okulu, Askeri Tıp ve Ebe Okulları açıldı.

1850'de Encümen-i Daniş kuruldu. Bu Akademiydi. Böylece batının en ileri bilim ve sanat kurumlarından biri olan, Fransız Akademisi'nin kuruluş ve çalışma şekli kabul edildi. Bu hareket medreseye ve ilmiye sınıfına indirilen bir darbe oldu.

Abdülaziz Devrinde illerde idadiler (lise) açıldı. İstanbul'da Darülfünun, Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultani) açıldı.[∞] Bu devirde ayrıca yabancı dil okulu, Eczacılık okulu, kaptan ve çarkçı okulu ve Darülmuallimat adıyla kız öğretmen okulu açıldı. Yine bu devirde özel öğretim ve eğitim kurumu olarak Darüşşafaka Lisesi açıldı.

Bu devirde yapılan yenileşme hareketlerinin öncü devlet adamları, Ali, Fuat ve Cevdet Paşa'lardı. Bunlar eğitimin devlet için yaşamsal bir sorun olduğunu kavradı. Fakat buna uygun bir eğitim planları yoktu. İşe nereden ve nasıl başlayacaklarını bilmiyorlardı. Bu nedenle 1867'de Fransa, Osmanlı Devleti'ne, eğitimde yapılması gereken yenilikler hakkında ayrıntılı bir nota gönderdi. Bunun üzerine de Mithat Paşa Islahane adıyla, sanat okullarını açtı.

[∞] Karal Enver Ziya, Osmanlı Tarihi C.7 Sayı 203-206 T.T.K Yayınları.

Abdülaziz Devrinde eğitimdeki yeniliklerin 1867 yılından sonra başlamasının, Fransa'nın bu yakın etkisiyle ilgisi yoktu. Avrupa'da olduğu gibi genel eğitim ilk, orta, lise ve üniversite derecelerine göre kuruldu. Yine Avrupa'daki gibi Teknik ve Meslek okulları açıldı. Ancak bu okullardaki öğretim üyelerinin bir kısmı dışında çoğu batı düşüncesinin karşısındaydı.

Eğitim açısından bir yol alınmakla birlikte eğitim birliği yoktu.

Medreseler, cemaat eğitim kurumları ve yabancı okullar, ayrıca devlet eğitim kurumları olmak üzere iki gruptu, birinci grubu oluşturan kurumlar devlet yönetim ve denetimine kapalıydı.

II. Abdülhamit Devrinin orijinal eğitim kurumlarından biri 1892 tarihinde kurulan Aşirat Mektepleri idi. Okul Arap aşiretleri çocukları için kurulmuştu. Sonradan buraya Arnavut ve Kürt Aşiretleri çocukları da alındı. Okul padişahın himayesinde olup, öğretim süresi beş yıl ve yatılıydı.

Aşiret okulu, Panislamizm düşüncesinin bir ürünüydü. II. Abdülhamit, Arap çocuklarını ayrı bir okulda, ayrıcalıklı bir şekilde eğitmeye kalktı. Kişisel otoritesini Arap kabileleri yanında kuvvetlendireceğini düşündü. Bu ayrıcalıklı duruma karşın öğrenciler, 1907 yılında kendilerine verilen yemeği beğenmeyip ayaklandı. Bu hareketlerden ürken II. Abdülhamit okulu kapattı. Aynı yerde, 1908 yılında Kabataş Mekteb-i Sultanisi adıyla bugünkü Kabataş Erkek Lisesi açıldı.

OSMANLILARDA KÜLTÜR VE SANAT

14. ve 15. yy.da kültür açısından İran Maverünnehir, Suriye ve Kahire Anadolu'dan üstündü. 15.yy.dan sonra bu durum azalmaya başladı. İstanbul ön plana çıktı. Gerek dışarı gidip eğitim yapıp gelenler, gerekse Osmanlı ülkelerine göç eden bilginler sayesinde, bilimsel hareketler birden gelişti. Ali Kuşçu, Şirvanlı Şükrullah, İdris-i Bitlisi bu devrin ileri gelen bilim adamlarıydı. Osmanlılar, Rumeli de aldıkları yerleri Türkleştirdi. Gelen göçmenlerle kentler imar edildi. Bilimsel ve Toplumsal kurumlar oluşturuldu.

Orhan Bey Devrinde ilk İznik medresesi açıldı. Buraya Davud-u Kayseri atandı. İznik'ten sonra gelişmiş büyük medreselerin açılışı Bursa'da görüldü. Orhan Gazi burada Cami ve imaret yaptırdı.

14. yy.da Anadolu Beyliklerinde olduğu gibi 15. ve 16. yy.da da Osmanlı padişahları ulusal dile önem verdi. Türkçe'nin gelişmesine ve resmi dil olmasına hizmet etti.

14. yy.da iki edebi eser önemlidir. Kütahyalı Şeyh oğlu Mutsa-fa'nın Hurşit ve Ferhad Şah adındaki mesnevi tarzında yazılan manzum öyküsü ile yine Kütahyalı şair Ahmedî'nin İskendername'siydi.

Çelebi Mehmet devrinde Zekeriya bin Mehmet Kazvin, ansiklopedi şeklinde Coğrafya Tıp, nebat, maden ve ilaçlar ile tanınmış kent ve kasabaları anlatan Acaib'ül Mahlukat adlı eseri yazdı.

II. Sultan Murad şairdi. Şu beyit O'nundur.

*"Gerçek kim haddim değildir, bu seni kılmak dilek
Arif olan çün bilür anı ne lazım söylemek."*

Bu devirde bir çok cami, imaret, kervansaray ve hastaneler yapıldı.

15. yy.in yarısı Osmanlı'lardaki kültür yaşantısının en güzel bir devriydi. Eğitimleri düzeyli olan II. Mehmet ile oğlu II. Bayezit, devlet adamlarından Mahmut, Karamani Mehmet, Fenerizade Ahmet, Çandarlızade İbrahim, Cezeri Kasım Paşa gibi değerli vezirler vardı.

Ali Kuşçu, devrin en önemli matematikçilerindendi. Ayrıca Mirim Çelebi de bu konudaki ünlülerdendi. Dursun Bey, Tarih-i Ebul Feth adlı tarih eseriyle ünlüdür. Karamani Mehmet Paşa nişancıyken yazdığı Arapça Osmanlı Tarihinin son iki cildi, Fatih devrine aittir. 15. yy. ortalarında Rum Beylerinden İmrozlu Krivotulos, Fatih Dev-rini Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sami adıyla kaleme alarak Fatih'e sunmuştur. II. Bayezit devrinde Aşık Paşazade Tarihi, Germiyanlı Neşri Mehmet Yendi'nin Cihannuma adlı tarihi vardır. İbn-i Kemal'in Osmanlı Tarihi, İdris-i Bitlisi'nin Hest Bihişt eseri çok önemlidir.

Coğrafya: 16. yy. ortalarında Piri Reis Kitab-ı Bahriye, Seydi Ali Reis, Muhit adlı eseriyle deniz seferlerini yazdı. Matrakçı Nasuh ise bir Anadolu atlası hazırladı. Hattatlıkta Şeyh Hamdullah, Ahmet Karahisari tanınmıştır.

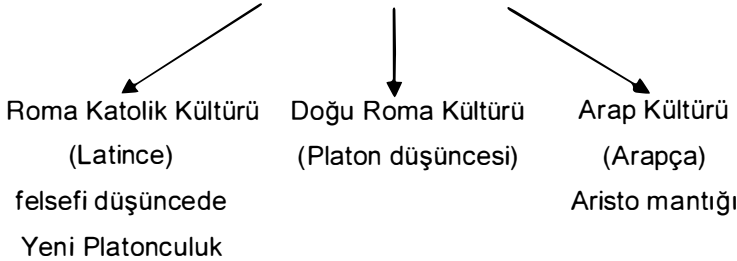
Nakkaşlık: Şah Kulu Ahmet Nakşi, Nakkaş Haydar, Şeyh Mustafa (Baba nakkaş). Bunun adına Çatalca yakınlarında Baba

Nakkâş adı koyulur. Anılan bu nakkâşlar ad çok ünlü olurlardı. Bunlar gibi ayrıca yüzlercesi yetişti. Osmanlı Devletinde ayrıca ciltcilik, müzehhiplik (tezhip, kitap süslemesi) ünlü sanatlardandı. Bu devrin mimari eserleri cami, medrese, imaret, hastane ve kütüphanelerdir. Mimar Ayas, Mimar Kemalettin ile Mimar Yusuf en tanınmışlarıydı. Tabii bu arada 16. yy.a damgasını vuran Mimar Sinan'ı unutmamak gerekir. Bu devrin bilim adamları olarak Davut-u Kayseri, Molla Fenari, Şeyh Bedrettin Mahmut, Hızır Bey, Hocaşade Mustafa, Molla Hüsrev, Sinan Paşa, Ali Cemali, İbn-i Kemal, Taşköprüzade, Ebu Suut Efendi sayılabilir.

16. yy. tarihçileri Hoca Sadettin, Selanikli Mustafa 17. yy.da Koçi Beyin IV. Murat'a sunduğu raporları çok önemliydi. Evliya Çelebi, Katip Çelebi, Hezarfen Hüseyin Efendi Münecimbaşı 16. ve 17. yy bilim adamlarındandır. 18. yy.da Sultanahmet Camii, Sebîl ve çeşmesi, Tophane ve Üsküdar'da iskele meydanındaki camiler barok stili camilerindendir. Bunlar arasında Nuruosmaniye camiini de sayılabilir.

Yunan-Roma Kültürü (Eskiçağ)

Bu kültür Orta Çağda

Bu üç ayrı kol orta çağın sonunda kuzey İtalya'da birleşti. Arap etkisi İspanya'daki Araplardan, Yunan etkisi Yunanistan ve Roma'dan geliyordu. Rönessansla "Antik" kültürün yeniden doğuşu başladı.

KITA SAHANLIĞI

Kıta sahanlığı kavramı önemi yeni anlaşılan bir kavramdır. Halk dilinde sahanlık, bir şeyin oturduğu yayvan “kaide”, yayvan taban veya bir yerin uzantısı demektir. “Coğrafya” ve “Jeolojide” ise denize kıyısı olan toprak parçasının, denizin içinde yavaş, yavaş (133.3) metre derinliğe kadar inen uzantısıdır. Bu 133.3 metre, 400 metre-nin üçte biridir.

Coğrafyacıların ve jeologların bu derinliği hangi ölçüye dayanarak kabul ettikleri belirsizdir. Yalnız şurası kesin ki coğrafya ve jeoloji açısından, kıta sahanlığının nereye kadar uzandığı, karasularında olduğu gibi denizin yüzeyinde belirli bir aralığa göre değil, 133.3 metre derinliğe kadar uzanan deniz altı tabanının bittiği yere göre saptanır. Görüldüğü gibi coğrafyada ve jeolojide, kıta sahanlığı uzaklığı, sabit değil değişkendir. Çünkü ülkelerin kıyıdan başlayarak deniz içindeki uzantısı olan bu yayvan sahanlık, kimi zaman kısa uzunlukta biter., sonra deniz aniden derinleşir. Kimi zamanda çok uzaklara gittikten sonra derinleşir.

Jeologlar bu derinleşmeyi ise derecelendirmişlerdir. 133.3 metreden 1200 veya 1500 metre derinliğe kadar olan bölüme “kıta yokuşu”, 1500 metreden 4000 metre derinliğe varan bölümü kıta yamacı”, 4000 metreden fazla derin olan bölüm ise “Deniz Tabanı” diye adlandırılır. Bir de ikili ayırım vardır. “Kıta sınırı” ve “Derin deniz tabanı”. Kıta sınırı, toprağın denizle birleştiği yerden, denizin 4000 metre derinliğine kadar uzanan bölümdür. Tüm yukarıda açıklanan, kıta yokuşu, kıta yamacı ve tabanı içerir. 4000 metreden derin bölümler ise derin deniz tabanı sayılır. Bu taban hangi derinliğe inerse insan değişmez.

Hukuksal Kıta Sahanlığı: Kıta sahanlığının coğrafya ve jeoloji alanından politika, ekonomi ve hukuk diline girmesi, A.B.D Cumhurbaşkanı Truman’ın 23 Eylül 1945 tarihli bildirisiyle oldu. Buna göre:

- a) Kıta sahanlığı, kıyı ülkenin topraklarının bir devamıdır. O ülkenin ayrılmaz bir parçasıdır,
- b) Kıta sahanlığındaki deniz ve yeraltı servetleri de kıyı ülkelere ait doğal servet ve kaynakların devamı niteliğindedir,

c) Kıta sahanlığındaki doğal servet ve kaynakların korunması ve işletilmesi kıta devletini yani kıyı ülkeyi ilgilendirir,

d) Kıta devleti (kıyı ülke) kendini savunabilmek için bu servet kaynaklarını gözetim altında bulundurmak zorundadır.

Truman bildirisini izleyen yıllarda teknolojinin gelişmesiyle kıta sahanlığındaki doğal servet kaynaklarının aranıp bulunma ve işletilmesi gittikçe daha büyük bir önem kazandı. Bu nedenle devletlerarası bir hukuk tarafından düzenlendi. Birleşmiş Milletler Hukuk Örgütü komisyonunda; o zamana değin bu konuda gelenek şeklinde uygulanmakta olan kurallarla, uygulanması gereken kuralların saptanması çalışmalarına başlandı. Bu çalışmalardan sonra, 1958 yılında Cenevre'de toplanan Uluslararası Deniz Hukuku Konferansında, 29 Nisan 1958 tarihli uluslararası kıta sahanlığı sözleşmesi imzalandı. Bunun II. maddesinde sözleşmenin 22 devletçe imzalanmasından sonra yürürlüğe gireceği belirtilmişti. Bu, 10 Haziran 1964 tarihinde gerçekleşti. Günümüzde yasaya uyan devlet sayısı 40'dır. 1971 yılında Yunanistan da bunu kabul etti.

a) Kıyıdan başlatarak 200 metre derinliğe kadar deniz yatağı ve yeraltı servet kaynakları kıta sahanlığı kavramı içine girer.

b) Derinlik 200 metreyi aşsa bile işletilmesi olanak içinde bulunan deniz dibi ve yeraltı servet kaynaklarının bulunduğu alanlar kıta sahanlığı kavramı içindedir.

c) Adaların yöresinde, tanımlamaya giren alanlar da kıta sahanlığı sayılır.

d) Taraflar arasında önceden yapılmış bir kıta sahanlığı varsa, böyle konularda, bu anlaşma kuralları uygulanır.

e) Eğer böyle bir anlaşma yoksa, her devletin karasularının dış sınırları arasında eşit uzaklıktaki orta çizgi esas alınır.

f) Eğer bunların dışında özel bir durum varsa kıta sahanlığı, ilgili devletler arasında görüşme anlaşma yoluyla saptanır ve bölüşülür.

KAYNAKÇA

1. ABDÜLAZİZ BEY: Osmanlı Devleti'nde Merasim ve Tabirleri. Türk Tarih Vakfı, İstanbul 2000
2. AĞA, AHMET: Viyana Kuşatması Günlüğü (çev. Esat NERML). Milliyet Yay., İstanbul 1970
3. AKABALI, Mustafa Fahrettin: Hz. Ömer Diyor ki. Yeni Matbaa, Ankara 1953
4. AKAD, Mehmet Tanju: Osmanlıların Stratejik Sorunları. Kastaş Yay., İstanbul 1995
5. AKDAĞ, Prof. Dr. Mustafa: Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası. Bilgi Yayınevi, İstanbul 1975
6. AKDAĞ, Prof. Dr. Mustafa: Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (2 cilt). Cem Yay., İstanbul 1974
7. AKPINAR, Alişan: Osmanlı Devletinde Aşiret Mektebi. Göçebe Yay., İstanbul 1997
8. AKSÜT, Ali Kemal: Koçi Bey Risalesi. İstanbul 1939
9. AKURGAL, Prof. Dr. Ekrem: Anadolu Uygarlıkları. Net Tur.Yay., İstanbul 1989
10. ALTINDAĞ, Prof. Dr. Şinasi: Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'ye Tecavüzünden Evvel Suriye İşlerine Müdahale Ettiğini Gösteren Bir Takrir. Tarih Vesikaları Dergisi, Sayı (1)16, İstanbul 1955
11. ALTINDAĞ, Prof. Dr. Şinasi: Mehmet Ali İsyanında Yardım Talebinde Bulunmak Üzere 1832'de Namık Paşa'nın Hususi Elçisi Olarak Londra'ya Gönderilmesi. Tarih Vesikaları Dergisi, cilt 3, İstanbul 1949
12. ALTINDAĞ, Prof. Dr. Şinasi: Rus Generali Murayet'in Hususi Elçi Olarak Çar'ın, Mısır Meselesine Bir Son Verilmesi Hususundaki Talebini Mehmet Ali'ye Tebliğ Etmek Üzere İskenderiye'ye Gönderilmesi. Tarih Vesikaları Dergisi 2(17)
13. ALTUĞ, Prof. Dr. Yılmaz: Arap Ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğundan Ayrılışı. Belgelerle Türk Tarihi, sayı 25
14. AMITTAY, Jacob Ben: Siyasal Düşünceler Tarihi. Savaş Yay, Ankara 1983
15. ANADOL, Prof. Dr. Cemal: Türk Kültürü ve Medeniyeti. Bilge Yay., İstanbul 2002
16. ARAPYAN, Kalost: Rusçuk Ayanı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları (çev. Esat URAS). Türk Tarih Kur., Ankara 1943
17. ARIF, Mehmet: Başımıza Gelenler (2 cilt)
18. ARSEL, Prof. Dr. İlhan: Arap Milliyetçiliği ve Türkler. Remzi Kitabevi, İstanbul 1977
19. ATSIZ, Nihal (Derleyen): Osmanlı Tarihleri. Türkiye Yayınevi, İstanbul 1944
20. AVCIOĞLU, Doğan: Milli Kurtuluş Tarihi. İstanbul 1974
21. AVCIOĞLU, Doğan: Türkiye'nin Düzeni. Bilgi Yayınevi, Ankara 1969
22. AVCIOĞLU, Doğan: Türkler'in Tarihi (5 cilt). Teksa Yay., İstanbul 1978

23. AVCIOĞLU, Doğan: Otuzbir Martta Yabancı Parmağı. Bilgi Yayınevi, İstanbul 1969
24. AYDIN, Erdoğan: Osmanlı Gerçeği. Cumhuriyet Gazetesi Kitapları, İstanbul 2000
25. BARKAN, Prof. Dr. Ömer Lütfi: Türkiye'de Toprak Meselesi. Gözlem Yayınevi, İstanbul 1980
26. BARRET, François: Emeğin Tarihi (çev. Behiç KUZUCU). May Yayınevi, İstanbul 1970
27. BAYKAL, Prof. Dr. Bekir Sıtkı: İtalya'da Rönesans Kültürü ve Sanatı.
28. BAYKARA, Dr. Tuncer: 19. yy.da Anadolu'nun İktisaden Çöküşü ve Bugüne Gelmesi: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı 25, İstanbul
29. BAYKARA, Prof. Dr. Tuncer: Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve 19. yy.a Dair Araştırmalar. Akademi Kitabevi, İstanbul 1992
30. BAYLADI, Derman: Anadolu Mitolojisi. Say Yayınları, İstanbul 1996
31. BAYLADI, Derman: Uygarlıklar Kavşağı Anadolu. Say Yayınları, İstanbul 1996
32. BAYSUN, Cavit: Mustafa Reşit Paşa'nın Paris ve Londra Elçilikleri Esnasındaki Siyasi Yazılar. Tarihi Ves. Dergisi c. 3 İstanbul 1949
33. BAYSUN, Prof. Dr. Cavit: Tezahir. Türk Tarih Kur., Ankara 1986
34. BAYUR, Prof. Dr. Yusuf Hikmet: Ermeni Meselesi (2 cilt). Cumhuriyet Gazetesi Kitapları, İstanbul 1998
35. BAYUR, Prof. Dr. Yusuf Hikmet: Hindistan Tarihi (3 cilt). Türk Tarih Kur. Yay. Ankara 1987
36. BELDICEANU, Nicoara: 14. yy.dan 16. yy.a Osmanlı Devletinde Tımar (çev. Mehmet Ali KILIÇBAY). Teori Yayınevi, Ankara 1985
37. BERKES, NİYAZİ: Türkiye'de Çağdaşlaşma. Doğu Batı Yayınevi
38. CAFEROĞLU, Prof. Dr. Ahmet: Uygur Sözlüğü. İstanbul 1937
39. CEM, İsmail: Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihçesi. Cem Yayınları, İstanbul 1974
40. CEZAR, Mustafa: Osmanlı Tarihinde Levendler. İstanbul 1965
41. CHALLAYE, Félicien: Mülkiyetin Tarihi (çev. Turgut AYTUĞ). Remzi Kitabevi, İstanbul 1969
42. ÇAVDAR, Tefrik: Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşları. Ant Yayınları, İstanbul 1970
43. ÇEÇEN, Anıl: Tarihte Türk Devletleri. Milliyet Yayınları
44. ÇİĞ, Muazzez Hilmiye: Gılgamesh. Kaynak Yay., İstanbul 2002
45. ÇİĞ, Muazzez Hilmiye: Hititler ve Hattuşaş. Kaynak Yay., İstanbul 2002
46. ÇİĞ, Muazzez Hilmiye: İbrahim Peygamber. Kaynak Yay., İstanbul 2002
47. ÇİĞ, Muazzez Hilmiye: Ortadoğu Uygurlık Mirası. Kaynak Yay., İstanbul 2000
48. DEMİR, Neşide Kerem: Türkiye'de Ermeni Meselesi. Şafak Matbaası, İstanbul 1976
49. DEMİRCİOĞLU, Prof. Dr. Halil: Linear-B Yazısının Çözülmesi ve Tarih. Ankara 1963

50. DEMİRCİOĞLU, Prof. Dr. Halil: Roma Tarihi. Türk Tarih Kur., Ankara 1961
51. DEMİRCİOĞLU, Prof. Dr. Halil: Roma, Bizans ve Justinianus
52. DEMİRCİOĞLU, Prof. Dr. Halil (çev.): Thukydides (2 cilt). Türk Tarih Kur., Ankara 1958
53. DİVİTÇİOĞLU, Sencer: Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu. Yapı Kredi Yay., İstanbul 2000
54. DURAN, Tülay: Ruslar'ın Ortaasya ve Yakın Doğu İstilas, Uygulayamadıkları Grek Projesi. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı 27 s. 45
55. DUVERGER, Maurice: Siyasal rejimler. İletişim Yayınları
56. EBERHARD, Wolfram: Çin Tarihi. Türk Tarih Kur., Ankara 1987
57. EFLAKİ, Ahmet: Menakib-ül Arifin (2 cilt). Milli Eğt. Klasikleri, İstanbul 1966
58. ERALP, Tahir Nejat: Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar. Türk Tarih Kur., Ankara 1993
59. ERCAN, Prof. Dr. Yavuz: Osmanlı İmparatorluğunda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansıması. M.E.B., Ankara 2002
60. EREN, Hasan (çev.): Altın Ordu ve İnhitatu. Milli Eğt. Basımevi, İstanbul 1955
61. ERZEN, Afif: Büyük İskender ve Dünya Devleti. Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul 1984
62. ERZEN, Afif: Eski Çağ Tarihinde Boğazlar. Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul 1984
63. ERZEN, Afif: Eski Çağda Batı Mücadelesi. Eski Çağ Tarihinde Karadeniz. Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul 1984
64. EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ (çev. Zuhuri DANIŞMAN). Zuhuri Danışman Yay., İstanbul 1969
65. EYİCE, Prof. Dr. Semavi: Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes. Türk Tarih Kur., Ankara 1971
66. FAIFAX, Downey: Kanuni Sultan Süleyman. Milli Eğt. Basımevi, İstanbul 1975
67. FAROGHI, Suraiya: Osmanlılarda Kentler ve Kentliler (çev. Neyyir KALAYCIOĞLU). Türk Tarih Vakfı, İstanbul 1993
68. ELSEFE ARKİVİ. Sayı 16 s. 115, İstanbul 1968
69. FİNDİKLİLİ MEHMET AĞA, Silahdar: Nusretname. Cilt 1 Fas. 1-2-3. M. Eğt. Basımevi, İstanbul 1964
70. FRANCIS, Yeorgios: Şehir Düştü - Bizanslı Tarihçi Francis'ten İstanbul'un Fethi (çev. Kriton DİNÇMEN). İletişim Yay.
71. GAZİMİHAL, Mahmut Ragıp: Türk Askeri Mızıkaları Tarihi. Maarif Basımevi, İstanbul 1955
72. GÖKOĞLU, Ahmet: Paflagonya Tarihi. Kastamonu Kültür Der. Yay.
73. GÖLPINARLI, Abdülbaki: Sosyal Açından İslam Tarihi. İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1975

74. GÜNALTAY, Prof. Dr. Şemsettin: Filistin Tarihi. Türk Tarih Kur., Ankara 1947
75. GÜNALTAY, Prof. Dr. Şemsettin: Yakın Şark Tarihi (Suriye). Türk Tarih Kur. Ankara 1947
76. GÜNER, Ahmet: Tarikatlar. Milliyet Yay., İstanbul 1986
77. GÜRESİN, Ecvet: 31 Mart İsyanı. Habora Yayınları, İstanbul 1969
78. HAMMER, Joseph Von: Osmanlı Tarihi Cilt 1-2. Milli Eğt. Basımevi, İstanbul 1990
79. HASLIP, Joan: Bilinmeyen yönleriyle Abdülhamit. İstanbul 1964
80. HASSAN, Ümit: Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler. Kaynak Yay., İstanbul 1985
81. HAYDAR, Ali Mithat: Mithat Paşa. Hilal Matbaası, İstanbul 1925
82. HEATON, Herbert: Avrupa İktisat Tarihi (2 cilt). Teori Yay., Ankara 1985
83. HEREDOT TARİHİ (Açıklamalı çeviri). Kanaat Kitabevi, İstanbul 1943
84. HILL, Christopher: 1640 İngiliz Devrimi. Kaynak Yay., İstanbul 1983
85. HOCA SADETTİN: Tacüt't-Tevarih. Kültür Bak.Yay., İstanbul 1979
86. HOMEROS: İlyada. İş Bankası Yay., İstanbul 1958
87. HOWARD, Frederick: 19. yy.da Türk Sularında Seyahat.
88. IORGA, N.: Osmanlı Tarihi. A.Ü. Yayınları, Ankara 1948
89. İBN-İ BATUTA: Seyahatname (seçmeler). M.E.B. Basımevi
90. İLHAN, Suat: Malazgirt Meydan Muharebesi. Gen. Kur. Basımevi, Ankara 1971
91. İLYAS AĞA: Tarih-i Enderun (çev. Cahit KAYRA). Güneş Yay., İstanbul 1987
92. İNAL, Mahmud Kemal: Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar. Milli Eğt. Basımevi, İstanbul 1964
93. İNALCIK, Prof. Dr. Halil: Osmanlı Maliyesine Ait Kaynaklar (XV. yy.). Tarih Vesikaları Dergisi 1(16) 1955
94. İNALCIK, Prof. Dr. Halil: Kanunname-i Sultan-i Ber Müceb-i Örfi Osmani. Türk Tarih Kur., Ankara 1956
95. İNALCIK, Prof. Dr. Halil: Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar. Türk Tarih Kurumu
96. İNAN, Afet: Eski Mısır Tarihi. Türk Tarih Kur., Ankara 1956
97. İNAN, Afet: Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler. Akın Matbaası, Ankara 1960
98. İREN, Kaan: Tarih Sümer'de başlar. Kabalcı Yay., İstanbul 1992
99. İSLAM ANSİKLOPEDİSİ. Milli Eğt. Basımevi
100. İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ. Türk Tarih Vakfı, İstanbul 1993
101. KAFESOĞLU, Prof. Dr. İbrahim: Eski Türk Dini. Kültür Bak., Ankara 1980
102. KAFESOĞLU, Prof. Dr. İbrahim: Melikşah. Başbakanlık Kültür Müsteşar., Ankara 1973
103. KAFESOĞLU, Prof. Dr. İbrahim: Selçuklu Tarihi. Başbakanlık Kültür Müsteşar., Ankara 1972

104. KANTEMİR, Dimitri: Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi. Cumhuriyet Gazetesi Kitap., İstanbul 1998
105. KARAL, Prof. Dr. Enver Ziya: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Tanzimata Kadar Siyasi Tarihi. Yeni Türkiye. s. 19, Nebioğlu Yayınevi, 1958 İstanbul
106. KARAL, Prof. Dr. Enver Ziya: Osmanlı Tarihi (cilt 5-6-7-8). Türk Tarih Kurumu, Ankara 1962
107. KARAL, Prof. Dr. Enver Ziya: Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları. Türk Tarih Kurumu, Ankara 1946
108. KARPAT, Prof. Dr. Kemal: Türk Demokrasi Tarihi. İstanbul 1967
109. KAYNAR, Prof. Dr. Reşat: Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat. Türk Tarih Kurumu
110. KINAL, Prof. Dr. Firuzan: Eski Anadolu. Türk Tarih Kur., Ankara 1967
111. KIVAMI: Fetihname-i Sultan Mehmed. Maarif Basımevi, İstanbul 1955
112. KOÇU, Reşat Ekrem: Osmanlı Padişahları. Nebioğlu Yay., İstanbul 1965
113. KOÇU, Reşat Ekrem: Topkapı Sarayı. İstanbul Ans. 1960
114. KORAY, Enver: Türk Tarih Yayınları Bibliyografyası (1729-1955). Maarif Yayınları, İstanbul 1959
115. KÖPRÜLÜ, Prof. Dr. Fuat: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu. Atay Kültür Yay., Ankara 1972
116. KÖYMEN, Prof. Dr. Mehmet Altay: Selçuklu Devri Türk Tarihi. Türk Tarih Kur., Ankara 1997
117. KSENOPHON: Anabasis. Milli Eğt. Bak. Klasikleri 1963
118. KSENOPHON: Yunan Tarihi. Milli Eğt. Bak. Klasikleri 1963
119. KUDRET, Cevdet: Abdülhamit Devrinde Sansür. Cumhuriyet Gazetesi Kitap., İstanbul 2000
120. KUNT, Metin; YURDAYDIN, Hüseyin; ÖDEKAN, Ayla: Osmanlı Devleti (1-2-3. Cilt). Cem Yay., İstanbul 1988
121. KUNTER, Halim Baki: Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar. Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1938
122. KURAT, Prof. Dr. Akdes Nimet: Göktürk Kaanlığı. Türk Tarih Kur., Ankara 1952
123. KURAT, Prof. Dr. Akdes Nimet: Leh Fevkalade Elçisi von Goltz'un Türkiye'deki Faaliyetine Ait Rapor (1712-1714). Tarih Vesikaları Dergisi 2(17) İstanbul 1958
124. KURAT, Prof. Dr. Akdes Nimet: Prut Seferi ve Barışı (2 cilt). Türk Tarih Kur., Ankara 1986
125. KURAT, Prof. Dr. Akdes Nimet: Rusya Tarihi. Türk Tarih Kur., Ankara 1948
126. LAMARTINE, Alphonse De: Osmanlı Tarihi. Toker Yayınları, İstanbul 1992
127. LANDS, Prof. Dr. Berger: Ön Asya Tarihinin Esas Meseleleri. Devlet Basımevi, İstanbul 1937
128. LAROCQUE, Pierre: Sosyal Sınıflar. Remzi Kitabevi, İstanbul 1969
129. LEROUX, Gabriel; CONTENAU, Georges: Eski Akdeniz ve Yakınoğu Uygarlıkları. Varlık Yay., İstanbul 1966

130. LLOYD, Seton: Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları. TÜBİTAK Yay., Ankara 1997
131. LURAGHI, Raimondo: Sömürgecilik Tarihi. e Yayınları, İstanbul 1975
132. MACHIAVELLI, Niccolo: Prens. Anahtar Kitapları
133. MAHMUT CELALETTİN PAŞA: Mirat-ı Hakikat (1839-1908 Yılları Arası Olayları). Tercüman Gaz. Yay., İstanbul 1979
134. MANNAN, Prof. Dr. M. A.: İslam Ekonomisi. Fikir Yay., İstanbul 1973
135. MANSEL, Prof. Dr. Arif Müfit: Ege ve Yunan Tarihi. Türk Tarih Kur., Ankara 1947
136. MCNEILL, William H.: Osmanlı İmparatorluğunun Dünyadaki Yeri. Toplum ve Tarih, Sayı 2 s. 4, 1977
137. MOLTKE, Helmuth Von: Türkiye'de Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1960
138. MONTEGU, Lady Mary Wortley: Türkiye Mektupları (1717-1718). Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi
139. MOSCA, Prof. Dr. Gaetano: Siyasi doktrinler Tarihi. Varlık Yay., İstanbul 1968
140. MUMCU, Prof. Dr. Ahmet: Divan-ı Hümayun. Birey Toplum Yayınları, Ankara 1986
141. MUMCU, Prof. Dr. Ahmet: Osmanlı Devletinde Rüşvet. İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985
142. MUTLUÇAĞ, Hayri: İngiltere'nin Ortadoğu ve Türkiye Hakkında Gizli Emelleri. Belgelerle Tarih Dergisi, Sayı 26 s. 51
143. NALMA TARİHİ: 20 Fasikül. Zuhuri Danişman Yayınları, İstanbul 1969
144. NASIR-I HÜSREV: Sefername. Milli Eğitim Klasikleri
145. NECATİGİL, Behçet: Mitologya Sözlüğü. Varlık Yay., İstanbul 1957
146. NEVINS, Allan; COMMAGER, Henry Steele: A.B.D. Tarihi (çev. Halil İSMAIL). Varlık Yay., İstanbul 1961
147. NEZNANOV, Viktor: Tarihin Mantığı. Sorun Yayınları, İstanbul 1947
148. ORTAYLI, Prof. Dr. İlber: Gelenekten Geleceğe. Ufuk Yay., İstanbul 2000
149. ORTAYLI, Prof. Dr. İlber: Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfusu. Kaynak Yay., İstanbul 1983
150. ORTAYLI, Prof. Dr. İlber: Osmanlı İmparatorluğu'nun En Uzun Yüzyılı. Fil Yayınları, İstanbul 1983
151. ORTAYLI, Prof. Dr. İlber: Osmanlı Toplumunda Aile. Pan Yay., İstanbul 2000
152. ORTAYLI, Prof. Dr. İlber: Osmanlı Toprak Düzeninin Kaynakları. Toplum Bilim Kış Sayısı, Sayı 72, 1978
153. ORTAYLI, Prof. Dr. İlber: Türkiye İdare Tarihi. Ortadoğu Amme İdaresi Ens. Yay.
154. OSMANLI DÖNEMİ BORSA VE MALİ SİSTEMİ. İst. Menkul Değerler Borsası Yayını
155. OSMANOĞLU, Ayşe: Babam Abdülhamit. Güven Yay., İstanbul 1960

156. OSTROGORSKY, Georg: Bizans Devleti Tarihi. Türk Tarih Kur., Ankara 1999
157. ÖNDER, Mehmet: Anadolu Efsaneleri. Türk Kültürü Yay., 1966
158. ÖRS, Hayrullah: Harem Dairesi. Türkiye'miz Dergisi, Sayı 2, s. 2
159. ÖZ, Tahsin: III. Selim'in Sır Katibi Tarafından Tutulan Ruzname. Tarih Vesikaları Dergisi, cilt 3, İstanbul 1949
160. ÖZDEMİR, Prof. Dr. Hikmet: Tekalif-i Milliye. Türk İdare Dergisi
161. PAKALIN, Mehmet Zeki: Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul 1955
162. PALMER, Alan: Osmanlı İmparatorluğu (Son üç yüz yıl). İş Bankası Yay., İstanbul 2002
163. PARMAKSIZOĞLU, İsmet: Kuyucu Murat Paşa'nın İran'a Gönderdiği Bir Mektup. Tarih Vesikaları Dergisi 3(18), İstanbul 1961
164. PEIRCE, Leslie P.: Harem-i Hümayun (Osmanlı İmparatorluğunda Hükümlerlik ve Kadınlar). Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1993
165. RACZYNSKI, Edward: 1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat. Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi, İstanbul 1980
166. RANKE, Leopold Von: Reform Devrinde Alman Tarihi. M.E.B. Klasikleri, İstanbul 1953
167. RASİM, Ahmet: İki Hatırat Üç Şahsiyet. İstanbul 1975
168. RASONYI, Prof. Dr. Laszlo: Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler. Türk Kültürü Araştırması Ens. 1983
169. RICAUT: Türklerin Siyasi Düsturları. Milliyet Yay.
170. RIZA, Ali; GALİP, Mehmet: XIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali (Geçen Asırda Devlet Adamlarımız, hzl. Çetin DERİN) (2 cilt).
171. ROUSSEAU, Jean-Jacques: Toplum Sözleşmesi. Adam Yay., İstanbul 1982
172. RUSSEL, Bertrand: İktidar. Sabah Yay., İstanbul 1990
173. SANAL, Haydar: Mehter Musikisi. Milli Eğt. Yay., İstanbul 1964
174. SARICA, Doç. Dr. Mahmut: Fransız İhtilali. Gerçek Yay., İstanbul 1970
175. SARICA, Doç. Dr. Mahmut: Siyasi Düşünce Tarihi. Gerçek Yay., İstanbul 1973
176. SCHILLER: Otuz Yıl Savaşı Tarihi. M.E.B. Basım., İstanbul 1948
177. SELEN, Prof. Dr. Hamit Sadi: Ticaret Tarihi. İnkılap Yay., İstanbul
178. SENCER, Muammer: Toprak Ağalığının Kökeni. Tel Yay., İstanbul 1971
179. SENCER, Muzaffer: Osmanlı Toplum Yapısı. Tel Yay., İstanbul 1970
180. SERTOĞLU, Mithat: Türkiye'nin Problemleri. Kurdaş Matbaası, Ankara 1969
181. SEVENGİL, Refik Ahmet: İstanbul Nasıl Eğleniyordu. İletişim Yay., İstanbul 1985
182. SEVİM, Prof. Dr. Ali: Malazgirt Savaşı. Türk Tarih Kur., Ankara 1971
183. SEYFİ, Ali Rıza: Bir Milletin İmparatorluklar Savaşı. Kanaat Kitabevi, Ankara 1940
184. SOBOUL, Albert: Fransız İnkılabı Tarihi. Cem Yayınları, İstanbul 1969

185. SOYSAL, İsmail: Fransız İhtilali ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802). Türk Tarih Kur., Ankara 1999
186. SÖZEN, Prof. Dr. Metin: Devletin Evi Saray. Sandoz Kültür Yay., İstanbul 1990
187. SÜHEYLİ, (Ahmed Bin Hemmdem): Memlûkler Tarihi (Nevadir-ı Süheyli). İstanbul
188. SÜMER, Prof. Dr. Faruk: Oğuzlar. A.Ü. Yay., Ankara 1967
189. SÜMER, Prof. Dr. Faruk; SEVİM, Prof. Dr. Ali: İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı. Türk Tarih Kur., Ankara 1971
190. ŞANDA, Hüseyin Avni: Reaya ve Köylü. Habora Kitabevi, İstanbul 1975
191. ŞAPOLYO, Enver Behnan: Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi. Türkiye Yay., İstanbul 1964
192. ŞENER, Cemal: Alevilik Olayı. İstanbul
193. TABERİ: Milletler ve Hükümdarlar Tarihi (1.-3.-4. cilt). M.E.B. Klasikleri, Ankara 1965
194. TAHSİN PAŞA: Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları. İstanbul 1931
195. TALİP, Şemsettin: Roma Hukuku ve Tarihi Tetkikleri. Sayı 1-2, 1934
196. TANİLLİ, Servet: Uygarlık Tarihi. 5. Baskı. Say Yay., İstanbul 1981
197. TANÖR, Bülent: Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri. Yapı Kredi Yay., İstanbul 1998
198. TANZİMAT I (2 cilt). M.E. Basımevi, İstanbul 1999
199. TARLAN, Haluk: Ön Türk Tarihi. Kaynak Yay., İstanbul 1998
200. TİMUR, Prof. Dr. Taner: Osmanlı Kimliği. Hil Yay., İstanbul 1986
201. TİMUR, Prof. Dr. Taner: Osmanlı Toplum Düzeni. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak.Yay., Ankara 1979
202. TİMUR, Prof. Dr. Taner: Selim III ve İhtilal Fransa'sı. Toplum Tarih, Sayı 1 s. 22
203. TOYNBEE, Arnold: Tarih Bilinci. Bateş, İstanbul 1978
204. TONYBEE, Arnold: Türkiye (3 cilt). Cumhuriyet Yay.
205. TUNAYA, Prof. Dr. Tark Zafer: İslamlık Cereyanı (3 cilt). İstanbul 1962
206. TUNAYA, Prof. Dr. Tark Zafer: Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Harekatı ve Kaynakları. Nebioğlu Yay., İstanbul 1959
207. TUNAYA, Prof. Dr. Tark Zafer: Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri. Yedigün Matbaası, İstanbul 1960
208. TURAN, Prof. Dr. Osman: (İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış) Tarihi Takvimler. Türk Tarih Kur. Yay., Ankara 1954
209. TURAN, Prof. Dr. Şerafettin: İbn-i Kemal'in Kanuni Süleyman'a Bir Mektubu. Tarih Vesikaları Dergisi, 2(17) İstanbul 1958
210. TURAN, Prof. Dr. Şerafettin: Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Taht Kavgaları. Bilgi Yay., İstanbul 1997
211. TURAN, Prof. Dr. Şerafettin: Şehzade Bayezid'in Babası Kanuni Sultan Süleyman'a Gönderdiği Mektuplar. Tarih Vesikaları Dergisi, Sayı 1(16), İstanbul 1955
212. TURAN, Prof. Dr. Şerafettin: Türk Kültür Tarihi. İletişim Yay., İstanbul 1999

213. TÜRKGELDİ, Ali Fuat: Görüp İştiklerim. Türk Tarih Kur. Yay., Ankara 1951
214. TÜRKÖZÜ, Halil Kemal: Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezalimi. Türk Kültür Ar. Ens., 1982
215. UÇAROL, Dr. Rıfat: Gazi Ahmet Muhtar Paşa. Milliyet Yay., İstanbul 1976
216. ULUÇAY, Çağatay: Eşkiyalık ve Halk Hareketleri. Berksoy Basım., İstanbul 1955
217. ULUÇAY, Çağatay: Harem II. Türk Tarih Kur., Ankara 1992
218. ULUÇAY, Çağatay: İlk Müslüman Türk Devletleri. M. Eğt. Basımevi, İstanbul 1965
219. ULUÇAY, Çağatay: Padişahların Kadınları ve Kızları. Türk Tarih Kur. Yay., Ankara 1992
220. UNAT, Faik Reşit: Kırım Tarihi veya Necati Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi. Tarih Vesikaları Dergisi, Cilt 3, İstanbul 1949
221. UZUNÇARŞILI, Prof. Dr. İsmail Hakkı: Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı. Türk Tarih Kur. Yay., Ankara
222. UZUNÇARŞILI, Prof. Dr. İsmail Hakkı: Osmanlı Tarihi Cilt 1-2-3-4. Türk Tarih Kur. Yay., Ankara 1951
223. ÜÇÖK, Prof. Dr. Coşkun: Siyasi Tarih. Ajans Türk Matb., Ankara 1957
224. ÜLKEN, Hilmi Ziya: İslam Felsefesi. Selcuk Yay. İstanbul
225. ÜNAL, Tahsin: Türkiye'nin Siyasi Tarihi: Ayyıldız Matbaası., Ankara 1958
226. WERNER, Ernst: Büyük Bir Devletin Doğuşu. Alan Yayıncılık, İstanbul 1986
227. WITTEK, Paul: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu. Kaynak Yay., Ankara 1985
228. YERASIMOS, Stefanos: Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye. Gözlem Yay., İstanbul 1974
229. YETKİN, Çetin: Türk Halk Hareketleri ve Devrimler (2 cilt). May Yay., İstanbul 1974
230. YÜCEL, Can (çev.): Lord Stratford'un Türkiye Hatıraları. İş Bankası Yay. Ankara 1959
231. YÜCEL, Erdem: Ayosofya Müzesi. Akbank Yay., İstanbul
232. YÜCEL, Prof. Dr. Yaşar; SEVİM, Prof. Dr. Ali: Fatih, Yavuz, Kanuni (Klasik Dönemin Üç Hükümdarı). Türk Tarih Kur. Yay., Ankara 1991

KASTAŞ YAYINEVİ'NDEN
TARİHİ ANILAR VE YORUMLAR (46 çeşit) DİZİSİNDEN ÇIKAN
KİTAPLARDAN KISA AÇIKLAMALI ÖRNEKLER

1. GEO-ASTRAL SİYASET-Siyasi Coğrafya- BOĞAZLAR VE DELTALAR.
2. TÜRK TARİHİ VE COĞRAFYASI
3. TÜRK DÜNYASI VE DOĞU TÜRKİSTAN JEOPOLİTİĞİ
4. TARİHTE GİRİT VE OSMANLILAR DÖNEMİ
5. OSMANLILARIN STRATEJİK SORUNLARI
6. OSMANLIDA CAĞDAŞLAŞMA-TAASSUP ÇATIŞMASI
7. TARİHTE ERMENİLER VE TÜRK ERMENİ İLİŞKİLERİ
8. BİR ERMENİNİN ANILARINDA AZERBAYCAN OLAYLARI i
9. BALKAN ACILARI
10. KURTULUŞ SAVAŞINDA TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ
11. ANADOLU İHTİLALI
12. MUDANYA MÜTAREKESİ
13. GİRDAP
14. ASKERİ VE SİYASİ ANILARIM
15. DEVLETİ GÜÇLÜ KILMAK

1.GEO-ASTRAL SİYASET -Siyasi Coğrafya- BOĞAZLAR VE DELTALAR

2 Cilt / Muhsin Nadas

Dünyanın 5000 yıl sürecinde jeopolitik ve Geo-Astral tarihi ve siyasi coğrafyası. M.Ö 3000-M.S 1300 Geo-Astral siyaset. 1300-1815 Avrupa Harpleri, Boğazlardaki Osmanlı aksiyonları, 1815-1918 Dünya için mücadele, 1.Dünya Harbi, 1918-1945 Dünya düzeni için mücadele, 2. Dünya Harbi, 1945-1991 Birleşmiş Milletler, Dünya uzay siyaseti. Beş bölümden oluşan eser.

2.TÜRK TARİHİ VE COĞRAFYASI / Mahmut Boğuşlu

Yazar (E) general Boğuşlu bu kitabında Türk Tarihindeki dört önemli olayı; Çin Baskısı, İslamiyet'in Kabulü, 1517 Hilafeti ve 1923 Cumhuriyetinin diğer olaylar üzerindeki belirleyici etkisini incelemektedir.

3.TÜRK DÜNYASI VE DOĞU TÜRKİSTAN JEOPOLİTİĞİ / M.Özdağ

Türk tarihi yurdunun, Türk dili ve kültür coğrafyasının, Türk millet varlığının önemli bir ögesini oluşturan Doğu Türkistan ve Doğu Türkistanlılar, Uygur, Kazak ve Kırgız Türkleri yeni yüzyıl döneminde Kızıl Çin işgal ve sömürge yönetiminin hiçbir insani hukuki ahlak tanımayan uygulamaları, soykırımı hedefleyen geniş kapsamlı yok edilme tehlikesi ile karşı karşıya bulunuyor. Asker, hukukçu, politikacı, Muzaffer Özdağ bu yapıtı ile önemli bir konuya ışık tutmaktadır.

4.TARİHTE GİRİT VE OSMANLILAR DÖNEMİ. / Ahmet Banoğlu

24 yıl 4 ay 16 gün süren Hanya-Resmo-Kandiya savaşlarından sonra 130.000 şehit pahasına aldığımız, 244 yıl idaremizde kalan Girit adasını neden, niçin ve nasıl kaybedişimizin öyküsü.

5.OSMANLILARIN STRATEJİK SORUNLARI / M.Tanju Akad.

Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden itibaren Hristiyan dünyasının tepkileri, Haçlı seferleri, Arap ve Yunanlıların tutumları, Balkanlardaki gelişmeler, Anadolu'nun direnişi, kapıkullarının yarattığı dengeler, imparatorluğun önce doğu ile batı (Akdeniz dünyası ve İran) sonra da Ortadoğu, Karadeniz ve Hint Okyanusu'ndan gelen dalgalar arasında yaşadığı gerilmeleri ve nihayet çöküşü öyküsü anlatılmaktadır.

6.OSMANLIDA CAĞDAŞLAŞMA-TAASSUP ÇATIŞMASI / Murat Çulcu
Tanzimat'tan Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüne kadar geçen sürede çağdaşlaşmaya karşı taassup fikrini güdenlerin akıllara durgunluk veren fikir çatışmalarını anlatan belgesel eser.

7.TARİHTE ERMENİLER VE TÜRK ERMENİ İLİŞKİLERİ / Sadi Koçaş.
Asırlar boyu birlikte kardeşçe yaşayan ve Osmanlı devletinin yönetiminde üst düzey görevler yapan Ermeni asıllı Türk vatandaşları arasında nifak eken dış etkenlerin oyunları sergilenmektedir.

8.BİR ERMENİNİN ANILARINDA AZERBAYCAN OLAYLARI / L.Hartıl
Kafkasya'da yaşayan Ermeni ve Türklerin ilişkilerini, özellikle 1918-1922 yıllarında Azerbaycan'da yaşanmış olaylar anlatmaktadır. Türk Ermeni halkının rahat yaşamlarına nifak sokan dış etkenler, menfaat peşinde koşan gizli örgütlerin ettikleri tohumlar belgeleriyle anlatılmaktadır.

9.BALKAN ACILARI / Stephane Lauzanne
Balkan katliam ve yağmasının nasıl yapıldığını, bozgunun nedenlerini, yabancı diplomatların iki yüzlülüğünü, özellikle İstanbul'da halkın o günlerdeki yaşantılarını ayrıntılarıyla günümüze getiren eser.

10.KURTULUŞ SAVAŞINDA TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ / Berthe Georges
Yunanlıların işgalinden Anadolu'muzu kurtarmak için tek vücut halinde savaşan atalarımızın arasında yaşayarak gördüklerini kaleme alan, Mustafa Kemal Paşaya kadar ulaşabilen tek yabancı bayan Fransız gazetecinin eseri.

11.ANADOLU İHTİLALİ İki Cilt / Sabahattin Selek

Mondros mütarekesinden Lozan antlaşmasına, yani Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünden Türkiye Cumhuriyetinin doğuşuna kadar süren bir devrenin olaylarının gerçek yüzünü günümüze kazandıran Sabahattin Selek,

Bu belgesel eserinin; resmi kayıt ve yayınlar, arşiv ve belgeler arasından ve o devrin olayları içinde önemli rol oynamış kişilerle görüşerek 9 yılda hazırlamıştır.

Bu eserin bugüne kadar 8 baskısından sonra 9,10,11 nci baskısı Kastaş Yayınevi tarafından yapılmış olup alanında Türkiye'de ulaşılması zor bir rekora erişmiştir. **Selek günümüzün politik**

çıkılmazlarını düne bağliarak yarınlar ışık tutması için Atatürkçü kuşakların bilinçlenmesine neden olacak soyut gözükten bazı tarihi olayları somut ve ilmi bir incelemeye tarihsel yerine oturtmuştur.

Bu kitap; dünü anlatan, aynı zamanda, günümüz ve yarınlar için büyük anlam taşıyan bir eserdir.

12.MUDANYA MÜTAREKESİ / A. Öner Pehlivanoğlu

Eser, Mondros'tan Mudanya Mütarekesi'ne, Sevr'den Lozan Antlaşmasına kadar geçen süreçte yaşanan olayları incelemektedir. Eserin ilk üç bölümünde, Mondros ve Sevr'e karşı direniş ve Kuvva-i Milliye hareketi ile başlayan Kurtuluş savaşının Mudanya Mütarekesine kadar olan öyküsü, 4-5. bölümlerde Mudanya Mütarekesi'nin belgesel öyküsü anlatılmaktadır.

13.GİRDAP 2 Cilt / Vedii Bilget

Türkiye 1960'lı yıllarla birlikte güçlü iç akıntılar etkisi altına girmişti. Amiral Vedii Bilget, 12 Mart 1971 sürecinin başlangıcından 12 Eylül 1980 sürecinin ilk kıpırdanışlarına kadar dönen olaylar zincirini ve GİRDAP II de ise 12 Eylül sürecini öncesi ve sonrasıyla ele almaktadır. Bu süreçten sonraki gelişmeleri hazırlayan Bilget Girdap'ın 3 ncü cildini de okuyucularına sunacaktır.

14.ASKERİ VE SİYASİ ANILARIM 2 Cilt / Sabri Yirmibeşoğlu.

1929 da doğan yazar yalnız askeri değil, ülkemizin siyasi tarihine damgasını vuran bütün siyasi gelişmelere değinmesiyle dikkat çekmektedir. Yakın tarihin askeri ve özellikle de siyasi olayları, bir çoğuna bizzat tanık olan bu kişinin kaleminden gün yüzüne çıkmaktadır. Tek partiden çok partili döneme geçiş, Demokrat Parti dönemi, 6-7 Eylül olayları, 27 Mayıs, 22 Şubat ve 21 Mayıs girişimleri, koalisyon hükümetleri, 1963 Kıbrıs olayları, 1965 Demirel'in başbakan oluşu, 1999 kadar diğer olaylar. Yirmibeşoğlu'nun bu anıları her kitaplıkta bulunması gereken bir baş vuru belgesidir.

15.DEVLETİ GÜÇLÜ KILMAK / Sabri Yirmibeşoğlu

Devleti küçültmek tarzında tartışılan bir konuyu, bilgi çağına ayak uyduracak bir devletin yeniden icadı şeklinde ele almakta, devletin kürek çekmekten kurtulup dümeni tutması gerektiğini açıklığa kavuşturmaktadır.

Kitaplarımızın temin edilebileceği internet siteleri:

www.kitapyurdu.com

www.idefixe.com